

Provinciale Staten van de Provincie Fryslân  
Postbus 20120  
8900 HM LEEUWARDEN

Leeuwarden, 9 april 2024

Verzonden, **- 9 APR. 2024**

Ons kenmerk : 02212765  
Domein/ Team : Groen Fryslân  
Opgesteld [REDACTED] (06) 46 89 19 11 of [REDACTED]@fryslan.frl  
Uw kenmerk :  
Bijlage(n) :  
- Vier verbeterde maatregelpakketten  
- Maatregelen overzicht WEcR-beoordeling

Onderwerp : Verbeterde FPLG-Maatregelpakketten ingediend bij het Rijk

Geachte Statenleden,

In deze brief informeren wij u over de indiening van de verbeterde maatregelpakketten FPLG. Het college heeft de Maatregelpakketten op 2 april definitief vastgesteld. Daarna zijn de aanvragen, conform afspraak met het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, op 2 april 2024 ingediend bij de Regieorganisatie Transitie Landelijk Gebied (RTLG).

Ook het Dagelijks Bestuur van Wetterskip Fryslân en de colleges van B&W van de Friese gemeenten, informeren wij hierover in een brief.

De volgende documenten zijn bij het Rijk aangeleverd:

- Vier verbeterde aanvragen voor Maatregelpakketten (Natuur, Water en Bodem, Klimaat en Veeweide, Landbouw en Sociaaleconomisch)
- Een overkoepelende financiële toelichting
- Ingevulde financiële RTLG-templates

In deze brief lichten we toe wat er in de aangeleverde stukken staat en wat de kern is van de verbeterpunten ten opzichte van de Maatregelpakketten die in juni 2023 zijn ingediend. Belangrijk is dat er *inhoudelijk geen nieuwe maatregelen* zijn aangevraagd, maar dat de argumentatie van de onderdelen in de Maatregelpakketten is verbeterd.

De maatregelen die in aanmerking komen voor toekenning in 2024 en binnen de gereserveerde €150,3 miljoen vallen, zijn te vinden in de tabel in de bijlage.

### **Verbetering van de aanvragen**

De vier aanvragen voor Maatregelpakketten die in juni 2023 zijn ingediend, zijn de afgelopen tijd verbeterd. De verbetering en aanvulling van de argumentatie is gebaseerd op het tussentijdse toetsbeeld vanuit het ministerie van LNV, de specifieke beoordeling van de pakketten door Wageningen Economic Research (WEcR), het advies van de Ecologische Autoriteit (EA) en de ex-ante analyse door de kennisinstellingen (het PBL, de WUR, Deltares en het RIVM). In de pakketten is nu uitgebreider onderbouwd op welke wijze de maatregelen bijdragen aan de landelijke doelen voor natuur, water en klimaat.

### **Proces**

In het najaar van 2023 zijn de vier maatregelpakketten met name verbeterd aan de hand van het toetsbeeld. Later bleek vanuit het Rijk dat het WEcR-advies veel belangrijker zou gaan worden in de beoordeling. Vandaar dat in de afgelopen maanden met name verbeterd en aangevuld is op de onderdelen die positief door WEcR zijn beoordeeld. De reden hiervoor is dat alleen deze maatregelen op dit moment in aanmerking komen voor financiering.

De Maatregelpakketten zijn besproken in de verschillende gremia – PCLG en de stuurgroep FPLG – en vanuit deze gremia voorzien van advies. Uit voorgaande blijkt dat het verbeteren en aanscherpen van de maatregelen een enorme klus is geweest in een kort tijdsbestek. Met inzet van de dienst en onze andere partners hebben we dit uiteindelijk tijdig opgeleverd. Hiervoor hebben wij grote waardering.

### **Aangevraagde financiering**

Er is voor Fryslân een bedrag van €150,3 miljoen gereserveerd in de Nota van Wijziging (waarin totaal €1,28 miljard voor alle provincies samen is gereserveerd). Het gereserveerde bedrag voor de Maatregelpakketten voor onze provincie, is het plafondbedrag van deze 'tranche'. Onze inspanningen bij het aanscherpen van de Maatregelpakketten zijn dan ook gericht op dit onderdeel, om in aanmerking te komen voor een zo hoog mogelijke toekenning van het voor Fryslân gereserveerde budget.

In de pakketten die bij het Rijk zijn ingediend zijn meer maatregelen benoemd dan op dit moment positief zijn geapprecieerd door WEcR. Fryslân kan alleen een verbeterde aanvraag doen op de middelen die hiermee samenhangen.

Hoewel we weten dat niet alle onderdelen in aanmerking komen voor financiering, zijn die wel, verbeterd, ingediend. Dit omdat we ook deze maatregelen van groot belang vinden voor het doelbereik van alle NPLG-onderdelen en deze mogelijk in een volgende tranche positief beoordeeld kunnen worden (waaronder Boerenlandnatuur, Grip op Kwaliteit, Water en Bodem en de KPI-uitwerking voor het pakket Landbouw).

Tevens geven we het Rijk op deze wijze inzicht in onze toekomstige plannen voor het landelijk gebied, die we bij voorkeur ook zo snel mogelijk willen uitvoeren.

Maatregelen waarvan we weten dat deze niet in aanmerking komen voor financiering uit het Transitiefonds (vanwege de spelregels van het Transitiefonds), zijn achterwege gelaten, namelijk beheermaatregelen en sociaaleconomische maatregelen. Als college vinden wij deze maatregelen van groot belang voor een vitaal en leefbaar platteland. Hierover zullen wij verder onze gesprekken aangaan met het Rijk.

### **Specifieke informatie per pakket**

Hieronder staan per Maatregelpakket de belangrijkste wijzigingen ten opzichte van juni 2023 op een rij. Het gaat hierbij, zoals eerder aangegeven, vooral om concretisering en

uitbreiding van de argumentatie bij de aangevraagde maatregelen.

### 1. Maatregelpakket Natuur

*In dit pakket gaat het om maatregelen voor de uitvoering van de Friese bomen- en bossenstrategie, maatregelen die de instandhouding en verbetering van weidevogelgebieden stimuleren en om kennisontwikkeling. Daarnaast zijn de benodigde onderzoeken voor Natura 2000 ook gekoppeld aan de Natuurdoelanalyses.*

De benodigde onderzoeken in dit pakket zijn geconcretiseerd en uitgebreider onderbouwd. Hierbij gaat het vooral om onderzoeken die betrekking hebben op soorten en op de kwaliteit, het in kaart brengen van vegetatie en onderzoeken die betrekking hebben op de mogelijkheden voor habitattypen. De benodigde onderzoeken voor Natura 2000 zijn nu ook gekoppeld aan de Natuurdoelanalyses en de adviezen van de Ecologische Autoriteit. De nadruk bij het thema 'grip op kwaliteit' in dit pakket ligt nu op inrichting en niet (meer) op beheer.

Het totaalbedrag dat in dit pakket wordt aangevraagd is € 43 miljoen.

### 2. Maatregelpakket Water en Bodem

*Dit Maatregelpakket is gericht op het doelbereik van de Kaderrichtlijn Water (KRW). Het pakket Water en Bodem viel in de eerste tranche buiten het beoordelingsproces van WECR en komt zodoende niet voor financiering in aanmerking. Wel zijn alvast verbeteringen doorgevoerd met het oog op de tweede tranche.*

Eén van de zes werkpakketten, namelijk de maatregelen voor RWZI's (rioolwaterzuiveringsinstallaties) en waterbaggeren, paste niet goed in de voorwaarden van het Transitiefonds en is om die reden uit dit Maatregelpakket verwijderd. De andere vijf werkpakketten passen wel goed bij de voorwaarden van het beoogde Transitiefonds en de doelen van het NPLG, zodat hier nu meer op is ingezet. Verder is in dit Maatregelpakket vooral gefocust op nadere concretisering en onderbouwing van de aangevraagde maatregelen.

### 3. Maatregelpakket Klimaat-Veenweide

*De maatregelen in dit pakket zijn vooral gericht op het verminderen van broeikasgassen en bodemdaling.*

Bij het gedeelte over cofinanciering is inzichtelijk gemaakt dat er geen dubbeling is in de opgenomen beoogde financiering van het Veenweideprogramma. Er is een financiële onderbouwing opgenomen voor vier veenweidegebieden. Ook is er inzichtelijk gemaakt wat het aanvullende ruimtebeslag is voor de berging/buffering van gebiedseigen water voor de peilopzet van veenweiden en wat er aanvullend nodig is vanuit het hoofdwatersysteem. Tot slot is de funderingsaanpak in dit pakket achterwege gelaten.

In dit pakket wordt in totaal een financiering van € 45,7 miljoen aangevraagd.

### 4. Maatregelpakket Landbouw-Sociaaleconomisch

*Dit Maatregelpakket speelt onder andere in op een verlenging van de Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie, op gebiedsgericht versnellen en op monitoring & evaluatie.*

*De eerder aangevraagde onderdelen voor sociaaleconomische maatregelen zijn uit dit pakket gehaald, omdat deze nu niet in aanmerking komen voor financiering. De naamgeving van het pakket is echter gelijk gebleven omdat dit overeen moet komen met de in juni ingediende Maatregelpakketten.*

In dit pakket is meer toelichting gegeven op de samenwerking om te komen tot implementatie en uitvoering van doelsturing met KPI's en op het verwachte draagvlak en deelname van de melkveehouders en akkerbouwers in Fryslân. Er is een extra toelichting gegeven op het

bepalen van drempel- en streefwaarden, de ontwikkeling van een beloningssystematiek en de uitrol hiervan. Ook is er een toevoeging gedaan over de relatie met het onderdeel 'laaghangend fruit'.

Bij het onderdeel laaghangend fruit wordt nu ook ingestoken op het afdichten van stalvloeren met rubbermatten en wordt minder ingestoken op mestrobots. Daarnaast krijgt onderzoek voor het verlagen van eiwitgehalte in het rantsoen van vee meer aandacht. Verder is in dit pakket het doelbereik nader toegelicht, wordt dieper ingegaan op 'no regret' en worden de koppelkansen nader toegelicht.

Het pakket 'Gebiedsgericht versnellen' (hooghangend fruit) is nu specifiek gericht op Zuidoost-Fryslân, waarmee het aansluit op lokale ambities. Tot slot is er in dit pakket nu meer aandacht voor de afschaffing van derogatie en wat het pakket in dat opzicht kan betekenen voor agrariërs. Totaal wordt in dit pakket € 61,6 miljoen aangevraagd.

Voor de totale inhoud van de vier Maatregelpakketten verwijzen we uw Staten naar de bijlagen bij deze brief.

### **Integraliteit**

Fryslân heeft vier integrale Maatregelpakketten samengesteld, gericht op alle doelen van het NPLG. De doelen voor natuur, water en klimaat zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. We kunnen niet anders dan deze in samenhang met elkaar te bekijken. Die samenhang komt dan ook tot uiting in de Maatregelpakketten: de voorgestelde maatregelen hebben effect op elkaar en versterken elkaar. Het programma heeft een hoog ambitieniveau en een grote reikwijdte. Alleen door de doelen in samenhang te bekijken en uit te gaan van gezamenlijke verantwoordelijkheid, kunnen we stappen zetten in het realiseren van de doelen.

### **Duidelijkheid**

Wij gaan ervan uit dat we met de verbetering van deze aanvragen voldoen aan de voorwaarden die gesteld zijn aan toekenning van middelen. Met de honorering van de middelen kunnen we een begin maken met de uitvoering van ons gebiedsprogramma. Het Rijk stelt ons voor grote opgaven in het Landelijk Gebied. Het vrijmaken van middelen door het Rijk is en blijft van groot belang. We blijven met hen in gesprek en willen toewerken naar een bestuursakkoord op de langere termijn, zodat we samen kunnen zorgen voor duidelijkheid.

Duidelijkheid is nodig ook voor onze samenwerkingspartners in de gebieden. Ook om de energie vanuit de gebieden niet weg te laten zakken, maar stappen te kunnen blijven zetten. Bij het ministerie hebben wij aangegeven dat het bieden van duidelijkheid over de nu nog indicatieve opgaven en het bieden van financieel perspectief hierin beide nodig blijven.

### **Evaluatie**

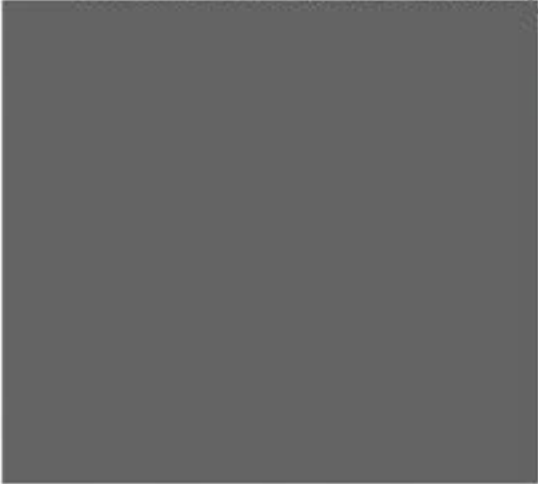
Het geschetste proces laat zien dat dit verbetering behoeft. Als provincie vragen wij ruimte te krijgen van het Rijk om invulling te geven aan de gestelde opgaven. Dit vraagt om een samenwerkingsrelatie gebaseerd op wederkerigheid en vertrouwen. Het beoordelingsproces en de toetsingscriteria die in de afgelopen maanden voortdurend zijn aangepast dragen hier niet aan bij. In de komende evaluatie met het Rijk is dit het belangrijkste onderwerp van gesprek.

### **Beoordeling**

De definitieve beoordeling van de Maatregelpakketten verwachten we in juni 2024. Het ministerie maakt dan de definitieve keuze over de hoogte van de uitkering vanuit het

Transitiefonds voor onze provincie.

Wij vertrouwen erop u hiermee voldoende te hebben geïnformeerd over de ingediende, verbeterde aanvragen voor maatregelpakketten. Vanzelfsprekend informeren wij uw Staten zodra wij hierover meer informatie hebben.



# Maatregelpakket 1

## Natuur

### **NPLG Transitiefonds**

Aanvraag rijksbijdrage voor beslissing tot start realisatie

Provincie Fryslân - Versie 2 april 2024



## Inhoud

Inleiding.....	3
Thema 1: Bomen en bos .....	6
Algemeen .....	6
Opgaven/probleemanalyse en te bereiken doelen .....	8
Oplossingsrichtingen, doelbereik en (sociaaleconomische) effecten.....	11
Besluitvorming en daarbij betrokken partijen.....	18
Financiën en risico's.....	20
Aanpak met planning en mijlpalen .....	23
Thema 2: Kennisontwikkeling .....	25
Algemeen .....	25
Opgaven/probleemanalyse en te bereiken doelen .....	29
Oplossingsrichtingen, doelbereik en (sociaaleconomische) effecten.....	34
Besluitvorming en daarbij betrokken partijen.....	49
Financiën en risico's.....	51
Aanpak met planning en mijlpalen .....	54
Thema 3: Boerenlandnatuur.....	56
Algemeen .....	56
Opgaven/probleemanalyse en te bereiken doelen .....	62
Oplossingsrichtingen, doelbereik en (sociaaleconomische) effecten.....	69
Besluitvorming en daarbij betrokken partijen.....	73
Financiën en risico's.....	76
Thema 4: Grip op kwaliteit natuurnetwerk .....	87
Algemeen .....	87
Opgaven/probleemanalyse en te bereiken doelen .....	<b>Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.</b>
Oplossingsrichtingen, doelbereik en (sociaaleconomische) effecten.....	94
Besluitvorming en daarbij betrokken partijen.....	97
Financiën en risico's.....	98
Aanpak met planning en mijlpalen .....	103
Thema 5: Weidevogels, Instandhouding en ontwikkeling natte grasland weidevogelbiotoop.....	104
Algemeen .....	104
Opgaven/probleemanalyse en te bereiken doelen .....	112
Oplossingsrichtingen, doelbereik en (sociaaleconomische) effecten.....	119
Besluitvorming en daarbij betrokken partijen.....	123
Financiën en risico's.....	126
Aanpak met planning en mijlpalen .....	130

## Inleiding

Dit maatregelpakket Natuur bevat vijf thema's waarbinnen wij maatregelen hebben uitgewerkt die bijdragen aan de natuurdoelen opgaven zoals die zijn geformuleerd in het gebiedsprogramma FPLG:

1. Bomen en bos
2. Kennisontwikkeling
3. Boerenlandnatuur
4. Weidevogels
5. Grip op kwaliteit natuurnetwerk

Deze vijf thema's tezamen leveren primair een belangrijke bijdrage aan het herstel van de biodiversiteit. Ze versterken elkaar hierin bovendien. Daarnaast levert het maatregelpakket óók een bijdrage aan de FPLG-opgaven water, klimaat, landbouw en brede welvaart.

Dit maatregelpakket bevat voornamelijk maatregelen die in 2024 en 2025 worden uitgevoerd (het nu), met bij sommige thema's een duidelijke doorkijk naar het 'straks' (2035).

Het eerste thema, bomen en bos, zet in op bosuitbreiding binnen en buiten het NNN, bosrevitalisering, uitbreiding en revitalisering van landschapselementen en uitbreiding van agroforestry en voedselbossen. Hierdoor wordt er bijgedragen aan CO<sub>2</sub>-vastlegging en VHR-doelbereik. De Friese bomen- en bossenstrategie (FBBS) en het Fries Programma Landelijk Gebied (FPLG) liggen hieraan ten grondslag.

Het tweede thema, kennisontwikkeling, zet voornamelijk in op onderzoek dat, op basis van de NDA's, nodig is om vanaf 2025 gericht en zonder risico's aan de slag te kunnen met systeemherstelmaatregelen. Denk aan onderzoek naar de bodem- en waterkwaliteit, hydrologische condities en het uitvoeren van (uitgebreide) ecologische systeemanalyses. Daarnaast ontbreekt er voor sommige soorten nog kennis over wat er nodig is om de populaties te behouden, te versterken en/of uit te breiden. Dit geldt voor zowel in Natura 2000-aangewezen soorten als de typische soorten die iets zeggen over de kwaliteit van de beschermde habitattypen. Bedoeld wordt hier onderzoek naar de huidige kwaliteit van het leefgebied, de belangrijkste knelpunten en het terreingebruik jaarrond i.r.t. het beheer en de inrichting van het gebied. Met de resultaten van deze onderzoeken kunnen de oplossingsrichtingen uit de NDA's verder worden uitgewerkt naar effectieve en obstakelvrije maatregelen. Verder onderzoeken we hoe de groenblauwe dooradering, de Friese Bomen- en Bossenstrategie en de rest van het landelijk gebied zo goed mogelijk kunnen bijdragen aan de VHR-doelen. In aanvulling op de onderzoeksmaatregelen zullen noodmaatregelen worden uitgevoerd voor soorten waarvoor de huidige situatie zeer kritiek is, namelijk de grote vuurvlieder, noordse woelmuis en meervleermuis.

Boerenlandnatuur, het derde thema, draagt bij aan de VHR-doelen, de realisatie van 10% groenblauwe dooradering (uiterlijk in 2050) en de bossenstrategie. Dit thema richt zich op het duurzame beheer en inrichtingsmaatregelen die nodig zijn om bovenstaande doelen te realiseren. In dit maatregelpakket gaan we voor het nu (2024-2025) budget aanvragen. Duurzaam beheer beoogt in onze optiek de gehele NPLG-periode (2024-2035). Daarom willen wij in 2024 of 2025 nogmaals gebruik maken van het Koplopersproject/maatregelpakket om de benodigde middelen voor 2026-2035 aan te vragen. Dit ook afhankelijk van een eventueel Landbouwakkoord met als onderdeel daarvan een nieuw beloningsstelsel via nog nader uit te werken ecosysteemdiensten. Het optimaliseren en uitbreiden van agrarisch natuurbeheer wordt gerealiseerd met het versterken van het ANLb gericht op leefgebieden conform het vigerende Natuurbeheerplan Fryslân. Inrichtingsmaatregelen gaan over het opnieuw inrichten van landbouwgrond ten gunste van



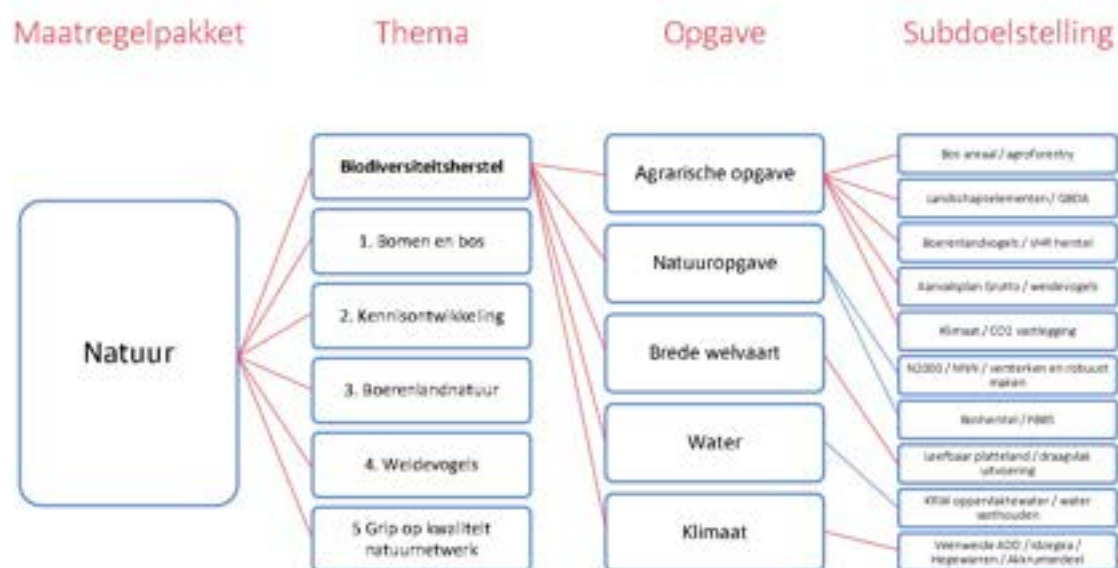
bovenstaande doelen, denk aan het herstellen en aanleggen van (opgaande) houtige landschapselementen, voederhagen en erfbeplanting, realisatie en beheer van meerjarige natuurakkers en -graslanden, het herstellen en aanleggen van opgaande landschapselementen (groene dooradering) en het optimaliseren van de (detail)waterhuishouding. Dit in aanvulling op wat er al wordt gerealiseerd met het maatregelpakket klimaat, thema veenweide.

Het vierde thema, weidevogels, ziet toe op de instandhouding, ontwikkeling en optimalisatie van natte grasland weidevogelbiotoop én (nieuwe) arealen natuurinclusieve landbouw, waar een agrarische functie gecombineerd kan worden met een natuurdoelstelling voor weidevogels en andere soorten. Een flink aantal Vogelrichtlijndoelen betreft namelijk weidevogelsoorten die – naast dat ze tijdens de trekperiode voorkomen in Fryslân – ook hier broeden. In 2024 en 2025 zal worden ingezet op de instandhouding en ontwikkeling van natte grasland biotoop, d.m.v. herwaardering van gronden en het verbeteren van de kwaliteit m.b.v. inrichtingswerkzaamheden. Het thema weidevogels draagt ook bij aan de FPLG-opgaven stikstofreductie, het herstel van de biodiversiteit in algemene zin, water en bodem, klimaat (buiten het veenweidegebied) en de transitie naar een natuurinclusieve landbouw. Met de realisatie van dit thema wordt ook de samenhang en onderlinge verbinding tussen weidevogelgebieden binnen en buiten het Friese natuurnetwerk versterkt. Dit is van belang om grote aaneengesloten leefgebieden te realiseren waar zowel natuurgebieden als ook agrarische gebieden onderdeel van uit maken. Tevens zullen de maatregelen die in dit thema zijn uitgewerkt als katalysator/motor werken voor de gebiedsaanpak Aanvalsplan Grutto, waarmee in een deel van de gebieden namelijk al een start is gemaakt. Het maatregelpakket weidevogels is exclusief de beheerkosten. De financiering van het aangepaste beheer binnen de Aanvalsplan Grutto-gebieden is namelijk tot en met 2027 al geregeld via het ANLb.

Maatregelen voor weidevogels binnen het Friese natuurnetwerk zijn opgenomen in het thema 'Grip op kwaliteit' en dus ook uit het thema weidevogels gehouden. Om overlap met het maatregelpakket Klimaat, thema veenweide te voorkomen zijn de maatregelen voor weidevogels in de veenweidegebieden opgenomen in het maatregelpakket Klimaat en niet in het maatregelpakket Natuur. De opgave voor 10% groenblauwe dooradering tot slot is opgenomen in het thema 'boerenlandnatuur' en daarom niet meegenomen in het thema weidevogels.

Het laatste en vijfde thema, grip op kwaliteit, ziet toe op het verbeteren van de kwaliteit van de bestaande natuur en het realiseren van de afgesproken natuurambities. Dit gaat Fryslân doen door binnen de bestaande kaders van het SNL de gecertificeerde beheerders maximaal te faciliteren om actief toe te werken naar kwaliteitsverbetering en het realiseren van afgesproken ambities. Zo zal het Friese natuurnetwerk ook buiten de Natura2000-gebieden, maximaal bijdragen aan de realisatie van de provinciale NPLG-opgaven, waaronder de VHR-doelen en de daarvoor benodigde natuurarealen, biodiversiteitsherstel in algemene zin en ook water en klimaat. De maatregelen zijn opgedeeld in drie blokjes: 1. optimaliseren van het natuurbeheer, 2. uitvoeren van overgangsmaatregelen t.b.v. de ambities en 3. het uitvoeren van kwaliteitsimpulsen. Alleen het derde blokje is opgevoerd in de aanvraag voor het NPLG Transitiefonds.

Alle thema's onder het maatregelpakket Natuur zijn dus nauw met elkaar verweven en leveren samen primair een belangrijke bijdrage aan het herstel van de biodiversiteit, maar ook aan de opgaven voor water, klimaat, landbouw en brede welvaart. In onderstaand schema hebben we geprobeerd de synergie tussen de thema's te verduidelijken. De bijlagen van alle thema's zijn te vinden in de bijgevoegde map 'Bijlagen maatregelpakket 1 Natuur'.



Figuur 1: Synergie en samenhang thema's uit maatregelpakket Natuur.

In de bijlagen van dit maatregelpakket is het doelbereik per thema voor zover mogelijk kwantitatief uitgewerkt in de excel 'maatregelpakket Natuur doelbereik'.

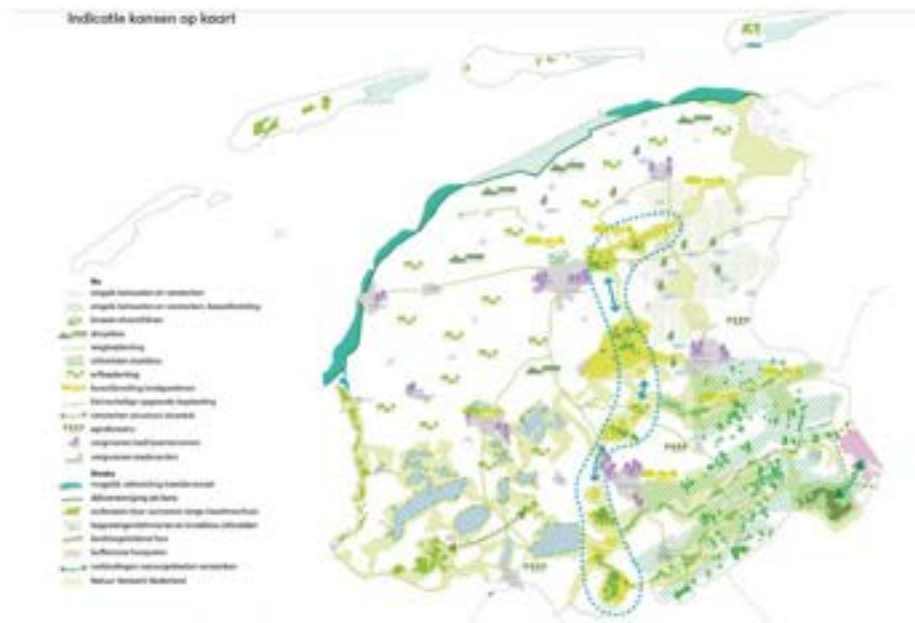
## Thema 1: Bomen en bos

## Algemeen

<b>Naam</b>	Bomen en bos
<b>Hoofdaanvrager</b> <i>De naam van de hoofdaanvrager (provincie) Naam, emailadres en telefoonnummer contactpersoon. IBAN nummer aanvrager.</i>	Provincie Fryslân
<b>Deelnemende partijen</b> <i>Deelnemende partijen, hierbij svp aangeven welke partij(en) budget door beschikt krijgen van de hoofdaanvrager. Oftewel welk deel van het gevraagde budget de hoofdaanvrager wil toedelen aan andere partijen in het gebied, die de uitvoering ter hand zullen nemen.</i>	<p>Deelnemende partijen:</p> <p>Provincie Fryslân Wetterskip Fryslân Gemeenten Grondeigenaren (Staatsbosbeheer, It Fryske Gea, Natuurmonumenten, particulieren (Fries Particulier Grondbezit en de Bosgroepen), etc.) Collectieven Friese Milieu Federatie Landschapsbeheer Friesland</p> <p>Totale kosten thema bomen en bos t/m 2035: € 77.987.420 + 10% uitvoeringskosten = € 85.786.162</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• € 2.205.000: bosuitbreiding binnen NNN.</li> <li>• €12.513.000: bosuitbreiding buiten NNN.</li> <li>• €31.812.500: revitalisering bestaand bos.</li> <li>• €17.783.120: uitbreiding houtige landschapselementen.</li> <li>• €10.729.300: revitalisering landschapselementen.</li> <li>• € 2.944.500: uitbreiding agroforestry en voedselbos.</li> </ul> <p>Wij vragen nu € 15.798.883 voor de uitvoering in de jaren 2024 - 2026. Dit bedrag is ten opzichte van de oorspronkelijke aanvraag gewijzigd. Het is exclusief de eerder aangevraagde middelen voor langjarig beheer, dit is conform de aangepaste financiële uitgangspunten voor raming van maatregelpakketten. Door verschuiving van maatregelen van het thema Kennisontwikkeling naar de aanvraag voor de 2e fase van Programma Natuur ontstaat binnen de financiële bandbreedte van deze aanvraag ruimte. Daarom zijn een aantal onderdelen opgehoogd gebaseerd op de 'low-regret' beoordeling van WEcR1. Daarmee wordt het doelbereik hoger.</p> <p>Het aangevraagde budget wordt verdeeld over/ verleend aan de deelnemende partijen naar ratio van de maatregelen in de betreffende gebieden.</p>
<b>Gebied /locaties</b> <i>Afbakening van het gebied / locatie waarop het maatregelpakket</i>	Zie pagina hieronder voor een indicatieve kansenkaart van de Friese bomen- en bossenstrategie.

<p>betrekking heeft. Voeg desgewenst een overzichtskaart bij.</p>	<p>Ieder landschapstype heeft mogelijkheden voor meer bomen of bos, maar percentueel gezien bieden de zand-landschapstypen de meeste mogelijkheden. Noardlike Fryske Wâlden: landschapselementen (houtwallen, elzensingels). Zuidelijke zandgronden: bos. Gaasterland: bos.</p> <p>Concrete kansen zetten we niet op een kaart. De – met onze partners – geïnventariseerde kansen laten zien dat de hectares realistisch zijn. Met onze partners staan we in de startblokken om de kansen te verzilveren.</p>																																								
<p><b>Samenvatting</b>  <i>Vat de essentie van het doel van het maatregelpakket samen in (maximaal) 1 A4. Ga hierbij in op de belangrijkste maatregelen, instrumenten, doelbereik en verhouding tot het gebiedsprogramma.</i></p>	<p>Met dit maatregelpakket wordt bijgedragen aan CO<sub>2</sub>-vastlegging en VHR-doelbereik. Dit door middel van bosuitbreiding binnen en buiten het NNN, bosrevitalisering, uitbreiding en revitalisering van landschapselementen en uitbreiding van agroforestry en voedselbossen. De meeste kansen (landschappelijk gezien) bevinden zich op de zandgronden (Noordelijke en Zuidelijke zandgronden en Gaasterlân). Concrete kansen zetten we niet op een kaart, maar de geïnventariseerde kansen laten zien dat de opgegeven hectares in dit maatregelpakket realistisch zijn.</p> <p>Er zal veelal gebruik worden gemaakt van de instrumenten SNL, SKNL, ANLb, GLB-NSP, Programma Natuur en opdrachtverlening. Daarnaast is het nodig nieuwe regelingen op te stellen, waarvoor nog geen instrument beschikbaar is (voor bijvoorbeeld het aanplanten van solitaire bomen in het buitengebied).</p> <p>De Friese bomen- en bossenstrategie (vastgesteld door PS in september 2022) en het Fries Programma Landelijk Gebied liggen hieraan ten grondslag. Met onze partners staan wij klaar om de ambities voor meer bomen en bossen te realiseren.</p>																																								
<p><b>Kosten en dekking</b>  <i>Geef een samenvattend overzicht van de totale kosten van het maatregelpakket en het voorstel voor dekking van deze kosten (met de mogelijkheid tot dekking vanuit meerdere financiële bronnen).</i></p>	<p>In de bijlagen is het gedetailleerde overzicht te vinden. In tabel 1 is een beknopt overzicht van de gevraagde kosten voor 2024-2026. De bijdragen van derden/ andere financiële bronnen is reeds van de totale ambitie van de Friese bomen- en bossenstrategie afgehaald. Wat overblijft is gedeeld voor de jaren 2024-2026. Zodoende zijn de bedragen in de tabel een aanvraag voor het Transitiefonds (1,28 miljard).</p> <table border="1" data-bbox="580 1659 1388 1832"> <thead> <tr> <th>Maatregelen Bossenstrategie</th> <th>eenheid</th> <th>aantal</th> <th>normbedrag</th> <th>totaal</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Maatregel 1: bosuitbreiding binnen NNN</td> <td>ha</td> <td>51,5</td> <td>15.000</td> <td>€ 772.500</td> </tr> <tr> <td>Maatregel 2: bosuitbreiding buiten NNN</td> <td>ha</td> <td></td> <td>div</td> <td>€ 3.547.500</td> </tr> <tr> <td>Maatregel 3: revitalisering bestaand bos:</td> <td>ha</td> <td>550</td> <td>12.500</td> <td>€ 6.875.000</td> </tr> <tr> <td>Maatregel 4: uitbreiding houtige landschapselementen:</td> <td>ha/km/aantal</td> <td></td> <td>div</td> <td>€ 2.116.830</td> </tr> <tr> <td>Maatregel 5: revitalisering landschapselementen</td> <td>ha/km</td> <td></td> <td>div</td> <td>€ 2.184.217</td> </tr> <tr> <td>Maatregel 6: 210 hectare uitbreiding agroforestry en voedselbos</td> <td>ha</td> <td>35</td> <td>div</td> <td>€ 300.750</td> </tr> <tr> <td><b>Totaal maatregelen Bossenstrategie</b></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td><b>€ 15.798.837</b></td> </tr> </tbody> </table> <p>Tabel 1: Overzicht van de gevraagde bijdrage uit het Transitiefonds. Deze tabel, tezamen met de andere tabellen, is te vinden in de bijgevoegde excel.</p>	Maatregelen Bossenstrategie	eenheid	aantal	normbedrag	totaal	Maatregel 1: bosuitbreiding binnen NNN	ha	51,5	15.000	€ 772.500	Maatregel 2: bosuitbreiding buiten NNN	ha		div	€ 3.547.500	Maatregel 3: revitalisering bestaand bos:	ha	550	12.500	€ 6.875.000	Maatregel 4: uitbreiding houtige landschapselementen:	ha/km/aantal		div	€ 2.116.830	Maatregel 5: revitalisering landschapselementen	ha/km		div	€ 2.184.217	Maatregel 6: 210 hectare uitbreiding agroforestry en voedselbos	ha	35	div	€ 300.750	<b>Totaal maatregelen Bossenstrategie</b>				<b>€ 15.798.837</b>
Maatregelen Bossenstrategie	eenheid	aantal	normbedrag	totaal																																					
Maatregel 1: bosuitbreiding binnen NNN	ha	51,5	15.000	€ 772.500																																					
Maatregel 2: bosuitbreiding buiten NNN	ha		div	€ 3.547.500																																					
Maatregel 3: revitalisering bestaand bos:	ha	550	12.500	€ 6.875.000																																					
Maatregel 4: uitbreiding houtige landschapselementen:	ha/km/aantal		div	€ 2.116.830																																					
Maatregel 5: revitalisering landschapselementen	ha/km		div	€ 2.184.217																																					
Maatregel 6: 210 hectare uitbreiding agroforestry en voedselbos	ha	35	div	€ 300.750																																					
<b>Totaal maatregelen Bossenstrategie</b>				<b>€ 15.798.837</b>																																					
<p><b>Bijlagen</b>  <i>Geef aan welke bijlagen, als gewenst, zijn bijgevoegd.</i></p>	<p>De volgende bijlage is bij dit thema bijgevoegd, zie map bijlagen:</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. De Friese bomen- en bossenstrategie.</li> </ol>																																								

Bijvoorbeeld overzichtskarten of een Plan van aanpak.



### Opgaven/probleemanalyse en te bereiken doelen

#### Analyse provinciale/ gebiedsopgaven NPLG

Beschrijf samenvattend de analyse van de opgaven in het gebied/de provincie op de scope van het NPLG. Gebruik kan worden gemaakt van de teksten in het gebiedsprogramma.

Met de aanplant en revitalisering van bomen en bossen wil de provincie Fryslân bijdragen aan CO<sub>2</sub>-vastlegging en het vergroten van de biodiversiteit (en daarmee VHR-doelbereik). Van bossen en houtwallen t/m dorpsbosjes en solitaire bomen.

De provincie Fryslân heeft n.a.v. de landelijke bossenstrategie een Friese bomen- en bossenstrategie opgesteld. Deze is door Provinciale Staten in september 2022 vastgesteld. De ambities uit de Friese bomen- en bossenstrategie zijn opgenomen in het Fries Programma Landelijk Gebied.

De ambities zijn in de Friese bomen- en bossenstrategie als volgt vertaald (N.B. dit maatregelpakket, thema bomen en bos, richt zich alleen op de eerste vijf sporen & onderstaande tabel betreft de totale ambitie voor de gehele looptijd van het NPLG):

	Sporen	Bestaand areaal	Ambitie/streven in ha, km of bomen	Potentiele CO <sub>2</sub> -winst in 2030 (CO <sub>2</sub> /jaar)
	Bosuitbreiding binnen het NNN	9.344 ha	223 ha	762 ton
	Bosuitbreiding buiten het NNN	2.969 ha	315 ha	1.047 ton
	Revitalisering bestaand bos	12.313 ha	2.795 ha	3.547 ton
	Uitbreiding landschaps-elementen	3.627 ha	112 ha, 10 km en 50.000 bomen	1.844 ton
	Revitalisering landschaps-elementen	3.627 ha	939 ha, 19 km	1.183 ton
	Agroforestry en voedselbos	Nihil	210 ha	645 ton
	Uitbreiding natte natuur	29.582 ha	2.162 ha	1.273 ton
	<b>Totaal</b>			<b>10.301 ton</b>

<p><b>Doelbereik NPLG</b>  <i>Beschrijf de NPLG-doelen die met het maatregelpakket, waarvoor een aanvraag rijksbijdrage wordt gedaan, gerealiseerd worden. Geef dit zoveel mogelijk getalsmatig weer.</i></p>	<p>Hieronder is het doelbereik weergegeven voor de totale ambitie voor bomen en bos. Een uitsnede voor 2024 en 2025 achten wij namelijk weinig duidend.</p> <p><b>Klimaat (CO<sub>2</sub>)</b>  CO<sub>2</sub>-vastlegging (beperken van de effecten van klimaatverandering):</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• 9.028 ton CO<sub>2</sub>/ jaar (in de Friese bomen- en bossenstrategie berekend door Probos o.b.v. de factsheets Klimaatmaatregelen met Bomen, Bos en Natuur).</li> </ul> <p>M.b.t. revitalisering:  In een bos in vervallen staat is de CO<sub>2</sub>-uitstoot vrijwel even hoog als de CO<sub>2</sub>-vastlegging. Door revitalisering van vervallen bosvakken wordt geborgd dat deze bossen een verhoogde capaciteit voor CO<sub>2</sub> vastlegging krijgen.</p> <p><b>Natuur</b>  <i>Groenblauwe dooradering</i>  Groenblauwe dooradering (de houtige landschapselementen dragen bij aan de 10% groenblauwe dooradering):</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Aanleg van nieuwe houtwallen, singels en kleine bosjes of herplanting van verdwenen houtwallen en kleine bosjes, 112 ha.</li> <li>• Aanleg van nieuwe wegbeplanting, 10 km.</li> <li>• Aanplant solitaire bomen in het buitengebied, 50.000 bomen.</li> </ul>
---	---

	<p><i>VHR-doelbereik</i></p> <p>De aan te planten bomen en bossen kunnen, mits op de juiste plekken aangeplant, bijdragen aan VHR-doelbereik. (Bij Oplossingsrichtingen, doelbereik en effecten staat onder Onderbouwing een nadere toelichting.)</p> <p>M.b.t bosrevitalisering: revitalisering verhoogt ook de biodiversiteitswaarden die dat bos kan dragen. Hoe groot dat verschil is hangt sterk af van de mate waarin het bosvak in vervallen staat verkeerd.</p> <p>M.b.t. landschapselementen: O.a. hagen en houtwallen in het landschap bieden veel schuil- en nestgelegenheid voor insecten, vogels en kleine zoogdieren.</p> <p><i>Stikstofreductie</i></p> <p>De aanplant van bomen en bos voorkomt de verwaaiing van stikstofemissies en levert daarmee een bijdrage aan de reductie van de stikstofdepositie. De exacte grootte van deze werking is afhankelijk van de plaats en de hoogte van de begroeiing en kan op dit moment nog niet geduid worden. De aangeplante bomen en bossen zullen op een later moment opgenomen worden in Aerius (ruwheidsklasse).</p> <p>M.b.t. revitalisering van bos: Afhankelijk van de staat van een bosvak kan de windvang en daarmee ook het tegengaan van stikstofverwaaiing sterk verminderd zijn. Het revitaliseren van dergelijke bosvakken draagt daarmee bij aan het verminderen van de verwaaiing van stikstofemissies en levert daarmee een bijdrage aan de reductie van de stikstofdepositie.</p> <p>M.b.t. landschapselementen: Bij het aanplanten van 112 ha houtwallen en kleine bosjes buiten NNN zal datzelfde aantal hectaren uit bemesting genomen worden. Een hectare die zo uit bemesting gehaald wordt, zal gemiddeld 18 kg emissiereductie betekenen (ingeschat op basis van geen derogatie en een geringe kunstmestgift per ha). In zijn totaliteit zal de 112 ha aanplant zorgen voor een emissiereductie van ruim 2000 kg/jr.</p> <p><i>Waterkwaliteit en waterkwantiteit</i></p> <p>Bomen kunnen zorgen voor o.a. beschaduwing van water/ beken, dit draagt bij aan het minder warm worden van water en daardoor de waterkwaliteit. Bomen kunnen ook, mits op de juiste plekken aangeplant (zoals bovenstroomse gebieden), een bijdrage leveren aan het beter vasthouden van water. Dieper wortelende planten, en zeker bomen zorgen voor een betere gronddoorlatendheid voor water en een hoger verdampend vermogen (gras ca 35%</p>
--	--

	<p>verdampend vermogen, bomen tot 70%). Dit bevordert het naleverend vermogen van de bodem.</p> <p><i>Hydrologische condities</i></p> <p>Hydrologische condities N2000: de hydrologische revitaliseringsmaatregelen in en rond bossen dragen bij aan de hydrologische condities van een aantal N2000-gebieden.</p>
<p><b>Eventuele wijzigingen ten opzichte van gebiedsprogramma</b></p> <p><i>Beschrijf, als aan de orde, of de opgave, doelen en maatregelen in het gebied/de provincie gewijzigd zijn ten opzichte van het gebiedsprogramma. (Bijvoorbeeld als resultaat van een voorafgaande planuitwerking of verkenning voor een omwisselbesluit)</i></p>	N.v.t.
<p><b>Meekoppelkansen</b></p> <p><i>Beschrijf de opgaven of doelen in het gebied die, naast de doelen van het NPLG, met het te realiseren maatregelpakket waarvoor een rijksbijdrage wordt aangevraagd, ook gerealiseerd gaan worden en die daarmee onderdeel zijn van de uitvoering van het maatregelpakket.</i></p>	<p><i>Leefbaarheid</i></p> <p>Groen draagt bij aan een betere mentale gezondheid. Omdat een groene omgeving uitnodigt om te bewegen en ontspannen, speelt groen een rol bij de vermindering van overgewicht, diabetes type 2, hart- en vaatziekten. Kortom: Groen en bossen dragen bij aan de leefbaarheid van een gebied en gezondheid van haar inwoners.</p> <p><i>Recreatie en toerisme</i></p> <p>Een aantrekkelijk en gezond groenblauw landschap is aantrekkelijk voor toerisme en recreatie. Hierdoor wordt de aantrekkingskracht op een gebied vergroot en draagt dit bij aan de lokale economie.</p> <p><i>Versterken cultuurhistorisch landschap</i></p> <p>Er wordt een kwaliteitsimpuls gegeven aan het Friese landschap door middel van de aanplant van bomen binnen verloren gegane landschapselementen. Hierdoor wordt ook de cultuurhistorische waarde van het landschap vergroot.</p>

### Oplossingsrichtingen, doelbereik en (sociaaleconomische) effecten

<p><b>Maatregelen en instrumenten</b></p> <p><i>Beschrijf de maatregelen en instrumenten die onderdeel zijn van het maatregelpakket (1-3 zinnen per maatregel en instrument). Voeg desgewenst aanvullende notities toe</i></p>	<p><i>Maatregel 1: bosuitbreiding binnen NNN</i></p> <p><b>Maatregel:</b> 147 hectare bosuitbreiding binnen NNN, waarvan 52 hectare in 2024-2026.</p>
--	---



<p><i>en/of verwijs waar relevant naar het gebiedsprogramma.</i></p>	<p>Wij verhogen het aantal ha ten opzichte van de oorspronkelijke aanvraag met 27 ha van 25 naar 52 ha. Dit past binnen de financiële bandbreedte van de aanvraag voor Natuur.</p> <p>Doelstelling is 197 ha. Daarvan wordt 50 ha door anderen gerealiseerd en bekostigd. Deze maatregel betreft bosuitbreiding door middel van omvorming van bestaande natuur, zoals kruiden- en faunarijk grasland. Bosuitbreiding voor het afronden van het NNN (26 hectare) wordt niet meegenomen, want dit gaat via het Natuurpact.</p> <p><i>Instrument:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Subsidieregeling kwaliteitsimpuls natuur en landschap (SKNL)</li> </ul> <p><i>Maatregel 2: bosuitbreiding buiten NNN</i>  <b>Maatregel:</b> 215 hectare bosuitbreiding buiten NNN, waarvan 36 hectare in 2024-2026.  Doelstelling is 315 ha. Daarvan wordt 100 ha door anderen gerealiseerd en bekostigd. Deze maatregel betreft het omvormen van landbouwgrond naar bosareaal. Het gaat hier om zowel inrichting als afwaardering van gronden.</p> <p><i>Instrument:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Subsidieregeling kwaliteitsimpuls natuur en landschap (SKNL).</li> <li>• Nieuwe regeling, nog op te stellen</li> </ul> <p><i>Maatregel 3: revitalisering van bestaand bos</i>  <b>Maatregel:</b> 2545 hectare revitalisering van bestaand bos waarvan 550 hectare in 2024-2026.</p> <p>Wij verhogen het aantal ha ten opzichte van de oorspronkelijke aanvraag met 126 ha van 424 naar 550 ha. Dit past binnen de financiële bandbreedte van de aanvraag voor Natuur.</p> <p>Doelstelling is 2795 ha. Daarvan wordt 250 ha door anderen gerealiseerd en bekostigd. Deze maatregel betreft het geven van een kwaliteitsimpuls aan bestaand bos door bijvoorbeeld boomsoortenmenging, bodemkwaliteitsmaatregelen en hydrologische maatregelen. (Hieronder staat bij Onderbouwing een nadere toelichting.)</p> <p><i>Instrument:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Subsidieregeling kwaliteitsimpuls natuur en landschap (SKNL)</li> </ul> <p><i>Maatregel 4: uitbreiding houtige landschapselementen</i>  <b>Maatregel:</b> uitbreiding van de houtige landschapselementen:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• 112 hectare, waarvan in 2024-2026 19 hectare, uitbreiding nieuwe houtwallen, singels en kleine bosjes (&lt;</li> </ul>
--	---

	<p>0,5 ha) of herbepanting van verdwenen houtwallen en kleine bosjes</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• 10 kilometer, waarvan in 2024-2026 2 kilometer, aanleg van nieuwe wegbeplanting</li> <li>• 50.000 solitaire bomen, waarvan in 2024-2026 ruim 8000 bomen, aanplanten in het buitengebied</li> </ul> <p><i>Instrument:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• SNL</li> <li>• Subsidieregeling kwaliteitsimpuls natuur en landschap (SKNL)</li> <li>• ANLb</li> <li>• Opdrachtverlening aan partners</li> <li>• Nieuwe regeling, nog op te stellen</li> </ul> <p><i>Maatregel 5: revitalisering van landschapselementen</i>  <b>Maatregel:</b> revitalisering van landschapselementen:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• 939 hectare, waarvan in 2024-2026 120 hectare, revitalisering van bestaande landschapselementen, zoals houtwallen en kleine bosjes (&lt; 0,5 ha).</li> </ul> <p>Wij verhogen hier het aantal ha ten opzichte van de oorspronkelijke aanvraag met 22 ha van 98 naar 120 ha. Dit past binnen de financiële bandbreedte van de aanvraag voor Natuur.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• 19 kilometer, waarvan in 2024-2026 3 kilometer, revitalisering van bestaande wegbeplantingen en lanen (langs openbare wegen en op landgoederen en buitenplaatsen.).</li> </ul> <p>Dit betreft o.a. het inplanten van gaten, het aanplanten van mengboomsoorten en het introduceren van actiever beheer om groei te bevorderen.</p> <p><i>Instrument:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Subsidieregeling kwaliteitsimpuls natuur en landschap (SKNL)</li> <li>• GLB-NSP niet productieve investeringen.</li> </ul> <p><i>Maatregel 6: uitbreiding agroforestry en voedselbos</i>  <b>Maatregel:</b> 210 hectare uitbreiding agroforestry en voedselbos:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• 95 hectare, waarvan in 2024-2025 16 hectare, uitbreiding van boomweides</li> <li>• 95 hectare, waarvan in 2024-2025 16 hectare, uitbreiding van strokenteelt</li> <li>• 20 hectare, waarvan in 2024-2025 3 hectare, uitbreiding van voedselbos</li> </ul> <p><i>Instrument:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• GLB-NSP productieve investeringen</li> <li>• GLB-NSP Leader</li> <li>• Opdrachtverlening aan partners</li> <li>• Nieuwe regeling, nog op te stellen</li> </ul>
--	--

<p><b>Doelbereik (in verhouding tot het gebiedsprogramma)</b>  <i>Geef aan welke bijdrage het maatregelpakket levert aan het doelbereik, zowel voor wat betreft de NPLG-doelen als voor eventuele meekoppelende opgaven en doelen. Beschrijf daarbij de verhouding tussen het doelbereik van het maatregelpakket in verhouding tot het doelbereik van gehele gebiedsprogramma (de andere al gerealiseerde of nog te realiseren maatregelpakketten).</i></p>	<p>Hieronder is het doelbereik weergegeven voor de totale ambitie voor bomen en bos.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- 9.028 CO<sub>2</sub>/ jaar (in de Friese bomen- en bossenstrategie berekend door Probos o.b.v. de factsheets Klimaatmaatregelen met Bomen, Bos en Natuur).</li> <li>- Geschatte VHR-doelbereik binnen de provincie Fryslân: 5%. D.w.z.: de uitvoering van de Friese bomen- en bossenstrategie draagt tenminste 5% bij aan de realisatie van de VHR-opgave om uiterlijk in 2050 een gunstige staat van instandhouding van verschillende doelen te hebben bereikt en in 2030 een flinke stap (minimaal 30%) in die richting te hebben gezet. Hoewel moeilijk te kwantificeren, wordt geschat dat de uitvoering van dit maatregelpakket, thema bomen en bos, substantieel bijdraagt aan VHR-doelbereik. Bomen en bossen hebben direct (als leefgebied) en indirect (als rust- en foerageergebied) invloed op biodiversiteit, inclusief een deel van de VHR-doelen die aan Fryslân zijn toebedeeld. Houtige landschapselementen kunnen bovendien een corridor ('stapsteen') vormen tussen natuurgebieden waardoor populaties van soorten elkaar beter kunnen vinden en de isolatie gedeeltelijk wordt opgeheven.</li> </ul> <p><b>M.b.t. monitoring:</b>  Per genoemde maatregel zal bijgehouden worden wat gerealiseerd is.</p> <p>De mate van extensivering door realisatie van de landschapselementen wordt gemonitord door de ontwikkeling in veebezetting in de betreffende gebieden te volgen. Uit de afname van veebezetting is de afname in uitstoot van broeikasgassen en stikstofemissies af te leiden.</p> <p>Een voortdurende monitoring van de VHR-doelen zal uitwijzen welk effect alle maatregelen samen hebben op de VHR-doelen. Een losse maatregel is niet zelfstandig uit die monitoring te destilleren, maar moet bezien worden in het geheel aan maatregelen.</p>
<p><b>Onderbouwing</b>  <i>Onderbouw de keuze voor de maatregelen en instrumenten om tot het gestelde NPLG-doelbereik te komen. Maak hierbij gebruik van de beleidstheorie /doelenboom in het gebiedsprogramma, het toetsingsadvies van de Ecologische Autoriteit, de sociaal economische impact analyse (incl. de toekomst van de landbouw), effecten op leefbaarheid, milieu en leefomgeving e/o andere onderzoeken en adviezen</i></p>	<p><i>Klimaat</i></p> <p>Voor onderbouwing van de nut en noodzaak voor meer bomen en bossen en revitalisering verwijzen wij kortheidshalve naar de landelijke bossenstrategie. Hoofddoel van de bossenstrategie is CO<sub>2</sub>-vastlegging en daarmee het verminderen van de effecten van klimaatverandering. Ook wordt nadrukkelijk rekening gehouden met VHR-doelbereik; het op strategische plekken aanplanten en revitaliseren van bomen en bossen (zie hieronder).</p>

zoals een eventuele milieueffectrapportage. Geef, als relevant, weer welke alternatieve maatregelen en instrumenten zijn afgewogen en op welke gronden deze zijn afgefallen (bijvoorbeeld effectiviteit, legitimiteit en/of draagvlak).

#### VHR-doelbereik

In de Friese bomen- en bossenstrategie is beschreven hoe de provincie Fryslân zal bijdragen aan de Europese en landelijke opgave voor de vastlegging van CO<sub>2</sub>. De ambitie die in deze strategie is beschreven kan op verschillende manieren ook bijdragen aan de VHR-opgave en de daarbij behorende overbrugging van 30% van het gat tot een gunstige staat van instandhouding van verschillende doelen (inschatting 5%, zie paragraaf hiervoor). Onderdeel hiervan is de uitbreiding van en revitalisering van bos, waaronder van bostypen die onder de VHR-opgave vallen. Door uitvoering van de Friese Bomen- en Bossenstrategie zal worden voldaan aan de indicatieve areaalopgave voor Fryslân met betrekking tot bos.

Verder kan uitbreiding van bos en landschapselementen ook bijdragen aan een algehele verbetering van de biodiversiteit. Dit komt weer ten goede aan de voedselbeschikbaarheid voor een deel van de diersoorten die onderdeel zijn van de VHR-opgave. Ook kunnen de revitalisering en uitbreiding van bos lokaal bijdragen aan de hydrologie en waterkwaliteit. Ook dit kan weer een positief effect hebben op habitattypen en/of soorten.

#### Habitattypen

In de lijst met habitattypen waarvoor de provincie Fryslân een opgave heeft staan vier bostypen, namelijk de duinbossen, oude eikenbossen, hoogveenbossen en vochtige alluviale bossen. Met de duinbossen zijn er momenteel geen aanwijzingen dat het niet goed gaat op basis van de natuurdoelanalyses, wel met de kanttekening dat de informatie over met name de kwaliteit van de duinbossen zeer beperkt is. In de duinbossen wordt al jaren omvormingsbeheer toegepast en op een aantal eilanden is ook gewerkt aan het verbeteren van de hydrologie. Het omvormingsbeheer heeft tot doel naaldbos langzaamaan te vervangen door loofbos om op deze wijze de duinbossen te revitaliseren.

Het habitatype oude eikenbossen alleen voor in het N2000-gebied Van Oordt's Mersken (en in Drentse delen van het Drents-Friese Wold). Verder zijn er mogelijk ook nog kwalificerende stukken in het Rysterbosk en aan de noordkant van de Delleboersterheide. Nader onderzoek is nodig om erachter te komen of deze stukken bos kwalificeren en of hier mogelijkheden liggen voor uitbreiding van oude eikenbossen of revitalisering van die bossen. Als dit het geval is, zou uitbreiding of revitalisering op die locaties zowel een bijdrage leveren aan de Friese bomen- en bossenstrategie als aan de uitbreidingsopgave voor het habitatype oude eikenbossen.

Het habitatype hoogveenbossen is aangewezen in de N2000-gebieden de Alde Feanen en in de Rottige Meenthe &

	<p>Brandemeer. Uit de NDA van Rottige Meenthe en Brandemeer blijkt dat zowel de oppervlakte als kwaliteit van de hoogveenbossen onder druk staan door verdroging. Revitalisering van deze bossen evenals eventuele uitbreiding van deze bossen in het gebied zou direct bijdragen aan de VHR-opgave voor dit habitatype. In de Alde Feanen hebben de hoogveenbossen op basis van de meest recente karteringen een matig vegetatieve kwaliteit. Er zijn ook aanwijzingen dat de omstandigheden te voedselrijk zijn en het lokaal te droog is. Door de versnelde successie is er wel sprake van bosuitbreiding in het gebied. Deze kwalificeert door het veelal ontbreken van voldoende veenmosbedekking vaak niet voor het habitatype hoogveenbossen. Verdere uitbreiding van dit areaal of verbetering van de kwaliteit zou dus kunnen bijdragen aan de Friese doelstellingen voor de hoogveenbossen.</p> <p>Het laatste bostype in de lijst met de VHR-doelen voor de provincie Fryslân is het habitatype beekbegeleidende vochtige alluviale bossen. Dit habitatype is niet aangewezen voor de N2000-gebieden in Fryslân. Dit tezamen met het feit dat de opgave voor de provincie Fryslân minder dan 5% van het landelijk areaal is, betekent dat de VHR-opgave minimaal is. Voor zover bekend zijn er in de Lindevallei mogelijk wel de associaties aanwezig behorende bij dit habitatype. De benodigde processen om te kwalificeren tot dit habitatype, namelijk alluviale bodems onder invloed van een beek, zijn niet aanwezig. Het is voornamelijk dus niet bekend of en in hoeverre de Friese bomen- en bossenstrategie kan bijdragen aan dit VHR-doel.</p> <p><i>Vogelrichtlijnsoorten</i></p> <p>Verreweg de meeste vogelsoorten met een VHR-opgave voor de provincie Fryslân zijn niet direct afhankelijk van bos, maar eerder van agrarisch gebied, moeras, duinen, graslanden en heide. Broedvogelsoorten op de lijst die wel direct afhankelijk zijn van bos zijn de zwarte specht en de wespandief. Voor beide soorten geldt dat de doelstellingen momenteel al worden gehaald en ingeschat zijn als ecologisch haalbaar. Voor deze soorten zal de Friese bomen- en bossenstrategie niet noodzakelijk zijn om tot doelbereik te komen. Wel zal er rekening worden gehouden met deze soorten in het geval van het kappen en compenseren van bos in het leefgebied wanneer nodig. Voor een andere doelsoort, de grauwe klauwier, is bekend dat jonge bosaanplant leidt tot een gunstig broedhabitat. Voor deze soort zou bosaanplant dus kunnen bijdragen aan een verdere toename van de broedpopulatie. Het is momenteel niet mogelijk om hier een aantal aan te plakken.</p> <p>Voor de overige vogelsoorten kan de Friese bomen- en bossenstrategie met name indirect een goede bijdrage leveren aan het behalen van de doelstellingen. Voor een groot deel van de vogelsoorten (55%) lijkt voedselbeschikbaarheid een knelpunt</p>
--	--

of in ieder geval een aandachtspunt. Het gaat hier dan met name over de beschikbaarheid van prooidieren, zoals insecten, kleine waterdiertjes, vis en kleine zoogdieren. De beschikbaarheid van deze prooidieren is direct gelinkt aan de algehele biodiversiteit. Maatregelen als revitalisering van bos, het uitbreiden van landschapselementen (bijv. houtwallen en kleine bosjes) en de aanplant van beekbegeleidend bos (o.a. bijdrage lokale verbetering waterkwaliteit), kan wel worden bijgedragen aan een toename van de biodiversiteit, waaronder insectenpopulaties, en daarmee ook de voedselbeschikbaarheid voor vogels. Verder kunnen landschapselementen en beekbegeleidende bossen ook bijdragen aan geschikte beschutte nest- en/of verblijfplaatsen voor vogels die daar behoefte aan hebben. Met de huidige beschikbare informatie in het niet mogelijk een precieze inschatting te maken van de mate waarin de Friese bomen- en bossenstrategie zal bijdragen aan het behalen van de vogeldoelen.

#### *Habitatrichtlijnsoorten*

Evenals voor de vogelsoorten, zijn ook de meeste overige soorten met een VHR-opgave voor de provincie Fryslân niet direct afhankelijk van bos. Soorten die wel direct zouden kunnen profiteren van de maatregelen in het kader van de Friese bomen- en bossenstrategie zijn de meervleermuis en de bever. Voor de meervleermuis kunnen landschapselementen met bomen bijdragen aan de ontwikkeling van geschikte vliegroutes tussen de kraam- en verblijfplaatsen en de foerageergebieden. Het niet voldoende aanwezig zijn van dergelijke geschikte vliegroutes is één van de nog steeds aanwezige knelpunten voor de soort. De bever is gebaat bij herinrichting van beeksystemen, inclusief de ontwikkeling van beekbegeleidend bos, waardoor de kwaliteit van geschikt leefgebied zal toenemen.

#### *Revitalisering bos*

De totale revitaliseringsopgave voor bos is als volgt opgebouwd (in dit maatregelpakket, thema bomen en bos, voor 2024-2025 richten wij ons op het uitvoeren van een deel (424 hectare) van onderstaande ambitie):

Revitaliseringsopgave per type bos	Top 3 maatregelen per type bos
528 ha essenbos	Vervangen es door alternatieve loofboomsoorten; wildbescherming aanplant; bestrijding/ beheersing invasieve soorten.
231 ha fijnsparbos	Vervangen spar door alternatieve boomsoorten; wildbescherming aanplant; herstel hydrologie als de groeiplaats dit toelaat.
264 ha lariksbos	Inbrengen loofboomsoorten; wildbescherming aanplant;

		verbeteren duurzaam productievermogen.
	<b>303 ha grove dennenbos</b>	Inbrengen loofboomsoorten; wildbescherming aanplant; aandeel dik dood hout verhogen.
	<b>644 ha eikenbos</b>	Inbrengen strooiselverbeterende soorten, wildbescherming aanplant, bestrijding/ beheersing invasieve soorten.
	<b>826 ha overig bos</b>	Mix van bovengenoemde maatregelen. Per locatie beoordelen.
	<p>Daarnaast wordt ingezet op:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Maatwerk; per locatie exact beoordelen welke maatregelen toe te passen. Soms is een niet in de top 3 genoemde maatregel aan de orde.</li> <li>• Onderzoek/ uitvoeringsmaatregelen verbeteren hydrologie.</li> <li>• Impuls jonge bossen (20-30 jaar oud).</li> <li>• Versterken kwaliteit van de bosranden.</li> </ul> <p>N.B. De veelgenoemde maatregel 'inbrengen soorten' dient meestal meerdere doelen, o.a.: strooiselverbetering, verhogen menging, toename structuurvariatie, klimaatbestendiger en weerbaarder bos en verminderen verdamping.</p>	

## Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

<p><b>Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden</b></p> <p><i>Geef een opsomming van de betrokken partijen in de fase van realisatie en geef daarbij in één zin weer wat hun rol en verantwoordelijkheid is. Bevestig dat alle genoemde partijen hun rol en verantwoordelijkheid hebben onderschreven en geef aan waar dit is vastgelegd, bijvoorbeeld in een bestuursovereenkomst of een andere bestuurlijk vastgelegde afspraak.</i></p>	<p>De Friese bomen- en bossenstrategie is opgesteld met en door onze partners. Vele partners hebben ook bijgedragen aan het opstellen van het Fries Programma Landelijk Gebied. Met elkaar steken we de schouders eronder. Dit gaat om o.a. het Wetterskip Fryslân, gemeenten, grondeigenaren, collectieven, Friese Milieu Federatie en Landschapsbeheer Friesland.</p> <p><i>Provincie Fryslân</i>  <b>Rol:</b> financier, initiatiefnemer, verbinder, grondeigenaar en bevoegd gezag binnen NNN.  <b>Verantwoordelijkheid:</b> realiseren ambitie.</p> <p><i>Wetterskip Fryslân</i>  <b>Rol:</b> financier, grondeigenaar en bevoegd gezag wateren.  <b>Verantwoordelijkheid:</b> waterkwaliteit en -kwantiteit.</p> <p><i>Gemeenten</i>  <b>Rol:</b> bevoegd gezag, stakeholder en uitvoerder.</p>
---	---

	<p><b>Verantwoordelijkheid:</b> gemeentelijke omgevingsplannen/ bestemmingsplannen bijhouden/ wijzigen.</p> <p><i>Grondeigenaren (Staatsbosbeheer, It Fryske Gea, Natuurmonumenten, particulieren (Fries Particulier Grondbezit en de Bosgroepen) etc.)</i></p> <p><b>Rol:</b> financier, eigenaar en uitvoerder terrein. <b>Verantwoordelijkheid:</b> beheer en inrichting voor terrein.</p> <p><i>Collectieven/ BoerenNatuur Fryslân</i></p> <p><b>Rol:</b> stakeholder, uitvoerder maatregelpakket. <b>Verantwoordelijkheid:</b> zorgen voor goede voorwaarden en begeleiding.</p> <p><i>Friese Milieu Federatie</i></p> <p><b>Rol:</b> stakeholder en uitvoerder maatregelpakket. <b>Verantwoordelijkheid:</b> natuurkwaliteit borgen.</p> <p><i>Landschapsbeheer Friesland</i></p> <p><b>Rol:</b> stakeholder en uitvoerder maatregelpakket. <b>Verantwoordelijkheid:</b> zorg dragen voor het landschap en uitvoerder van het bomenloket.</p> <p><i>Natuur Mei de Mienskip</i></p> <p>Provincie Fryslân, Wetterskip, Staatsbosbeheer, It Fryske Gea, Natuurmonumenten en LTO zijn vertegenwoordigd in de uitvoeringsorganisatie Natuur Mei de Mienskip. Deze programmaorganisatie zorgt voor een integrale samenwerking en kan direct met elkaar samenwerken om natuur te realiseren binnen NNN.</p>
<p><b>Afgeronde procedures en besluitvorming</b></p> <p><i>Presenteer een chronologisch overzicht van de procedures en besluitvormingsmomenten die zijn afgerond of nog lopend zijn om te kunnen starten met de realisatie. Bevestig dat alle procedurele stappen in beeld zijn en afgerond kunnen worden om tot realisatie over te gaan. Bijvoorbeeld ruimtelijk-planologische procedures, mogelijke wettelijke compensatie en/of vergunningverlening.</i></p>	<p>De Friese bomen- en bossenstrategie is in september 2022 door Provinciale Staten vastgesteld. De uitvoering van deze bossenstrategie kan dan ook gelijk starten.</p>
<p><b>Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen</b></p> <p><i>Beschrijf de participatie die met gebiedspartijen heeft plaatsgevonden, wat met de opbrengst van de participatie is gedaan en het betrekken van democratische vertegenwoordiging.</i></p>	<p><i>Democratische vertegenwoordiging</i></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• De Friese bomen- en bossenstrategie is door PS vastgesteld in september 2022.</li> <li>• De Provinciale Commissie Landelijk Gebied (PCLG) heeft GS positief geadviseerd over de bossenstrategie en dit maatregelpakket.</li> </ul>



<p><i>Daarvoor kan gebruik gemaakt worden van het gebiedsprogramma. Beschrijf, voor zover relevant, (de opbrengst van) aanvullende participatie en betrokkenheid van democratische vertegenwoordigingen sinds vaststelling van het gebiedsprogramma. Geef tenslotte weer hoe gebiedspartijen en democratische vertegenwoordigingen in de fase van realisatie betrokken gaan worden.</i></p>	<p><b>Participatie</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• De strategie is opgesteld met en door onze partners.</li> <li>• De strategie is onderdeel van het gebiedsprogramma (Fries programma landelijk gebied) dat ook een participatietraject heeft gekend.</li> <li>• De strategie staat veelvuldig op de agenda van ons overleg met de TBO's, Bosgroepen en Fries Particulier Grondbezit.</li> <li>• De Friese Milieu Federatie en Landschapsbeheer Friesland hebben al vele projecten gedraaid rondom bomen. Met deze investering kunnen zij hier een vervolg/ impuls aan geven.</li> <li>• De agrarische collectieven/ BoerenNatuur Fryslân adviseren en ondersteunen boeren/ grondeigenaren bij de aanplant van bomen of bos op landbouwgrond (agroforestry, voedselbos, erfbeplanting, landschapselementen).</li> </ul>
---	---

## Financiën en risico's

<p><b>Onderbouwing overheidsbijdrage</b> <i>Beschrijf waarom een rijksbijdrage voor realisatie van het maatregelpakket noodzakelijk is.</i></p>	<p>De bossenstrategie kan maar ten dele worden uitgevoerd door bestaande budgetten, zoals het Natuurpact, Programma Natuur en ANLb en door de inbreng van grondeigenaren. Voor omvorming van natuur naar bos binnen NNN, bosuitbreiding buiten NNN, revitalisering van bos, en uitbreiding en revitalisering van landschapselementen zijn geen of onvoldoende bestaande budgetten beschikbaar en derhalve is een beroep op het Transitiefonds noodzakelijk.</p> <p>Een deel van de totale ambitie van de Friese bomen- en bossenstrategie wordt door anderen gerealiseerd/ bekostigd en doen we dus geen aanvraag voor vanuit het Transitiefonds:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• 50 hectare bosuitbreiding binnen NNN (eigen middelen partners)</li> <li>• 100 hectare bosuitbreiding buiten NNN (eigen middelen partners)</li> <li>• 250 hectare bosrevitalisering (o.a. Programma Natuur en eigen middelen partners)</li> </ul> <p>Deze hectares zijn geminderd op de totale ambitie van de Friese bomen- en bossenstrategie en vervolgens gedeeld voor de jaren 2024-2026. Voor het overige doen we wel een beroep op het Transitiefonds, in ieder geval voor de jaren 2024-2026.</p>
---	--

**Kostenraming**

Geef een kostenraming voor het maatregelpakket en voeg een verdere toelichting desgewenst bij. De minimale vereisten voor de kostenraming zijn:

- Specificeer de kosten per type maatregel.
- Werk volgens de PxQ systematiek.
- Betrek bij de kostenraming de voorziene baten, zoals doorverkoop van verworven gronden.
- Geef weer wat de meerjarige programmering van uitgaven / kosten is.
- Betrek bij de kostenraming een risicoreservering voor onvoorziene kosten.
- Geef eventuele structurele (beheer)kosten weer, en geef aan welk deel van deze kosten vóór 2035 en welk deel na 2035 gemaakt worden (het Transitiefonds is tijdelijk tot 2035. Na die tijd kunnen kosten uit deze financieringsbron niet meer gedekt worden).

**Kostenraming**

Maatregelen bossenstrategie FNV FPLG	eenheid	aantal	jaar	nombedrag	total
<b>Maatregel 1: bosuitbreiding binnen NNN</b>					
omvorming bestaande natuur naar bos	ha	24,5		€ 15.000	€ 367.500
omvorming bestaande natuur naar bos extra	ha	27		€ 15.000	€ 405.000
<b>Totaal maatregel 1</b>				€ 15.000	€ 772.500
<b>Maatregel 2: bosuitbreiding buiten NNN</b>					
versterking	ha	30		€ 90.000	€ 2.150.000
afsluiting	ha	30%		€ 21.000	€ 150.000
inrichting	ha	30		€ 18.000	€ 545.000
<b>Totaal maatregel 2</b>					€ 3.547.500
<b>Maatregel 3: revitalisering bestaand bos</b>					
revitalisering bestaand bos	ha	424,17		€ 12.500	€ 5.302.083
revitalisering bestaand bos extra	ha	170,00		€ 12.500	€ 1.875.000
<b>Totaal maatregel 3</b>					€ 6.877.083
<b>Maatregel 4: uitbreiding huidige landschaps-elementen</b>					
uitbreiding houthakken, singels en kleine bossen erof	ha	19		€ 23.000	€ 429.500
ontwikkeling van verboden houthakken en kleine bossen	ha	2		€ 12.500	€ 25.000
aanleg nieuwe wegvoering	km	3,333		€ 200	€ 1.000.000
aanleggen kastane bomen in houthakgebied	aantal	3.333		€ 200	€ 1.000.000
<b>Totaal maatregel 4</b>					€ 2.116.500
<b>Maatregel 5: revitaliseren landschaps-elementen</b>					
bestaande landschaps-elementen, zoals houthakken en kleine bossen, stransingels	ha	36		€ 18.000	€ 1.707.000
bestaande landschaps-elementen, zoals houthakken en kleine bossen, stransingels extra	ha	22		€ 18.000	€ 396.000
bestaande wegvoering en linien (oerbaar wegen, landpolderen en buidervalken)	km	3		€ 6.700	€ 21.217
<b>Totaal maatregel 5</b>					€ 2.164.217
<b>Maatregel 6: 218 hectare uitbreiding agroforestry en voedselbos</b>					
uitbreiding boomweides	ha	60		€ 8.000	€ 100.200
uitbreiding stransingels	ha	60		€ 200	€ 3.167
uitbreiding voedselbos	ha	3		€ 54.500	€ 188.333
<b>Totaal maatregel 6</b>					€ 300.700
<b>Totaal bossenstrategie</b>					€ 18.798.883

Tabel 2: Overzicht van de gevraagde bijdrage voor thema bomen en bos uit het Transitiefonds. Deze tabel, tezamen met de andere tabellen, zijn te vinden in de bijgevoegde excel. In de tabel is aangegeven wat er is toegevoegd ten aanzien van de oorspronkelijke opgave. De toevoeging past binnen de financiële bandbreedte van dit pakket en wordt mogelijk gemaakt door overheveling van onderdelen uit het thema Kennisontwikkeling naar de 2<sup>e</sup> fase Programma Natuur. Het gaat om toevoeging op onderdelen die door WEcR1 als 'low-regret' zijn gewaardeerd.

### Toelichting gedetailleerde kostenraming maatregelpakket Bomen en bos

De totalen van de eenheden van de Friese bomen- en bossenstrategie wijken af van de in de tabel aangegeven eenheden. Dit komt doordat grondeigenaren ook vanuit hun eigen verantwoordelijkheid maatregelen treffen/ hectares realiseren. Deze worden door de grondeigenaren betaald, vandaar dat hiervoor geen budget uit het Transitiefonds hoeft te worden gereserveerd.

In de Friese bomen- en bossenstrategie zelf is een lager bedrag genoemd dan hier in de raming staat vermeld. Dit komt door de inflatie tussen het moment van vaststellen (in 2022) en nu. De berekeningen zijn gebaseerd op de Tarieven Catalogus Groen blauwe diensten. De toegepaste indexering is afkomstig van de Grond-, weg- en waterbouw (GWW).

**Dekkingsvoorstel**

Specificeer uit welke financiële bronnen van het Rijk bekostiging gevraagd wordt. Voorbeelden: Transitiefonds, Deltaprogramma,

Een deel van de totale ambitie van de Friese bomen- en bossenstrategie wordt door anderen gerealiseerd/ bekostigd en doen we dus geen aanvraag voor vanuit het Transitiefonds:

- 50 hectare bosuitbreiding binnen NNN (eigen middelen partners)

<p>Klimaatfonds, GLB-NSP, evenals al bestaande regelingen.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Geef bedragen weer inclusief en exclusief BTW en welk deel BTW compensabel is en dus niet uitgekeerd wordt (en verloopt via aanvraag BTW compensatiefonds).</li> <li>• Specificeer in het dekkingsvoorstel de cofinanciering van provincies, waterschappen, gemeenten en/of mogelijk andere partijen. Bevestig de bijdrage die deze partijen willen doen, bijvoorbeeld in een bestuursovereenkomst of een andere bestuurlijk vastgelegde afspraak.</li> <li>• Geef weer hoe eventuele structurele (beheer)kosten gedekt worden.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• 100 hectare bosuitbreiding buiten NNN (eigen middelen partners)</li> <li>• 250 hectare bosrevitalisering (o.a. Programma Natuur en eigen middelen partners)</li> </ul> <p>Deze hectares hebben we <u>geminderd</u> op de totale ambitie en vervolgens <u>gedeeld</u> om de jaren 2024-2026 te berekenen. Zodoende zijn de aangevraagde middelen in dit maatregelpakket volledig gericht op het Transitiefonds.</p> <p>Daarnaast is de verwachting dat we in de komende jaren uitbreiding landschapselementen en agroforestry/ voedselbos kunnen realiseren via het GLB-NSP (reeds opgenomen in openstellingsbesluit). Dit is echter nog onzeker en hebben we daardoor nu niet geminderd op de totale ambitie van de Friese bomen- en bossenstrategie. Dit geldt naar verwachting wel voor een volgende ronde maatregelpakketten.</p>
<p><b>Verhouding tot indicatief budget voor realisatie van het gehele gebiedsprogramma (totaal maatregelpakketten)</b></p> <p>Beschrijf hoe de aanvraag rijksbijdrage voor realisatie van het maatregelpakket zich verhoudt tot het indicatieve budget Transitiefonds voor de betreffende provincie.</p>	<p>Uitgaande van het indicatieve budget (2,5 mld) is de gevraagde bijdrage voor de – totale – bossenstrategie 3% van het Transitiefonds. Het nu aangevraagde bedrag voor 2024-2026 betreft 0,56% van het Transitiefonds.</p>
<p><b>Risico's en beheersmaatregelen</b></p> <p>Beschrijf de top-3 risico's en bijbehorende beheersmaatregelen in de realisatie ten aanzien van het behalen van gestelde doelen, binnen de daarvoor gestelde tijd en binnen budgettaire kaders.</p>	<p>1. <i>Onvoldoende capaciteit voor uitvoering (opdrachtnemers, aannemers)</i></p> <p>Beheersmaatregel: onze partners hebben aangegeven dat ze extra capaciteit zullen moeten aantrekken om werk te maken van deze maatregelen. Als hierin gefaciliteerd wordt, zullen zij graag hun schouders eronder zetten. Daarnaast zullen we werken met een goede fasering/ programmering. Partners als Staatsbosbeheer en de Bosgroepen hebben, mede in het kader van Programma Natuur, al goed vooronderzoek gedaan naar de kansen. Zij staan dus in de startblokken.</p> <p>2. <i>Onvoldoende (autochtoon) plantmateriaal beschikbaar</i></p> <p>Beheersmaatregel: met Staatsbosbeheer Friesland en Landschapsbeheer Friesland zijn we in gesprek om voldoende (autochtoon) plantmateriaal te waarborgen. Ook wordt gekeken of herplant mogelijk is van plantmateriaal (zaailingen/ bosopslag) wat elders weggehaald wordt vanwege andere natuurdoelen (stuifzand, heide etc.).</p>

	<p><i>3. Onvoldoende bereidheid voor bomen/ bos op landbouwgrond</i>  <b>Beheersmaatregel:</b> met o.a. het Fries Particulier Grondbezit, Bosgroepen, Friese Milieu Federatie, Landschapsbeheer Friesland en de collectieven/ BoerenNatuur Fryslân zijn we in gesprek over de intermediaire rol die zij kunnen vervullen richting particuliere grondeigenaren. Daarnaast: we zetten in op vrijwilligheid en benutten daarbij de grondbank/ grondbanken.</p> <p><i>4. Afwenteloeffect bomen en bos - weidevogels</i>  <b>Belangrijkste potentieel afwenteloeffect</b> is te verwachten bij aanplant van bos en bomen in veenweiden. Dit verzet zich met de weidevogeldoelstellingen in het gebied. Door het gericht zoeken naar ruimte in andere delen van Fryslân voor bos en bomen wordt dit risico vermeden. Het open karakter van de veenweide wordt daarmee behouden, met name in weidevogelgebieden.</p>
--	---

### Aanpak met planning en mijlpalen

<p><b>Planning met mijlpalen en afronding</b>  <i>Beschrijf puntsgewijs de planning van activiteiten voor realisatie van het maatregelpakket met de start, tussenresultaten (mijlpalen) en afronding (opleverbeslissing).</i></p>	<p><b>Fase 1, start* (2024):</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- Partners in stelling brengen</li> <li>- Kansen concretiseren</li> <li>- Laaghangend fruit realiseren (er doen zich nu al kansen voor waar gelijk op kan worden ingezet)</li> <li>- Borgen voldoende (autochtoon) plantmateriaal</li> <li>- Voor zover geen bestaande regeling beschikbaar, gebruiksvriendelijke regeling(en) opstellen</li> <li>- Bosbodemonderzoek naar o.a. verzuring</li> <li>- Opschalen (qua uitvoering en capaciteit in- en extern) voor fase 2 en 3 en na 2026</li> </ul> <p><b>Fase 2, tussenresultaten (2025):</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- Grootste deel van de ambitie realiseren</li> <li>- Begin 2025 de voortgang evalueren</li> </ul> <p><b>Fase 3, afronding (2026):</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- Eind 2025 moet 1/6 van de totale ambitie van het thema bomen en bos gereed zijn</li> </ul> <p>*Afhankelijk van datum toekenning middelen.</p>
<p><b>Gesteld staan voor realisatie</b>  <i>Onderbouw met een beschrijving van de organisatie(structuur) en beschikbare menskracht dat de realisatie van het maatregelpakket geborgd is.</i></p>	<p>Binnen de provincie Fryslân is een taakgroep Friese bomen- en bossenstrategie. Daarnaast wordt gebruik gemaakt van de uitvoeringsorganisatie van het FPLG (projectleiding, grondzaken, subsidiezaken, etc.).</p> <p>Ook zijn er voldoende concrete kansen bekend dat de aangevraagde hectares realistisch zijn. We zetten ze echter niet op een kaart.</p>

	<p>Tot slot, onze partners hebben tijdens en na het opstellen van de Friese bomen- en bossenstrategie gezegd de schouders eronder te zetten. Met name Staatsbosbeheer en de Bosgroepen staan in de startblokken. Daarnaast is een goede samenwerking met het Wetterskip Fryslân om te zorgen voor goede hydrologische condities.</p>
--	--

## Thema 2: Kennisontwikkeling

## Algemeen

Naam	Kennisontwikkeling
<b>Hoofdaanvrager</b> <i>De naam van de hoofdaanvrager (provincie)</i> <i>Naam, emailadres en telefoonnummer contactpersoon.</i> <i>IBAN nummer aanvrager.</i>	Provincie Fryslân
<b>Deelnemende partijen</b> <i>Deelnemende partijen, hierbij svp aangeven welke partij(en) budget door beschikt krijgen van de hoofdaanvrager. Oftewel welk deel van het gevraagde budget de hoofdaanvrager wil toedelen aan andere partijen in het gebied, die de uitvoering ter hand zullen nemen.</i>	<i>Deelnemende partijen:</i> Provincie Fryslân Wetterskip Gecertificeerde natuurbeheerders Ecologische advies- en ingenieursbureaus Kennisinstanties  <i>Totale kosten maatregelpakket/ transitiefonds:</i> Het budget wordt verdeeld over de deelnemende partijen naar ratio van de maatregelen in de betreffende gebieden. In totaal is er voor het deelpakket kennisontwikkeling afgerond 7,5 miljoen euro nodig. Een deel van de kosten wordt opgevoerd voor de Programma Natuur fase 2 programmering (noodzakelijk om verslechtering te voorkomen). Dit is van toepassing op afgerond 3,5 miljoen euro. Het overige deel, afgerond 3,7 miljoen euro wordt via dit maatregelpakket aangevraagd vanuit het transitiefonds.
<b>Gebied /locaties</b> <i>Afbakening van het gebied / locatie waarop het maatregelpakket betrekking heeft. Voeg desgewenst een overzichtskaart bij.</i>	De maatregelen zijn t.b.v. onderstaande gebieden: Duinen Vlieland* Duinen Terschelling* Duinen Ameland* Duinen Schiermonnikoog* Grootte Wielen Oudegaasterbrekken, Fluessen en omgeving* Witte en Zwarte Brekken Sneekermeergebied Alde Feanen* Deelen Van Oordt's Mersken* Wijnjeterper Schar* Bakkeveense duinen* Rottige Meenthe & Brandemeer * Natuurnetwerk Nederland (NNN) Agrarisch gebied * = stikstofgevoelig

<p><b>Samenvatting</b>  <i>Vat de essentie van het doel van het maatregelpakket samen in (maximaal) 1 A4. Ga hierbij in op de belangrijkste maatregelen, instrumenten, doelbereik en verhouding tot het gebiedsprogramma.</i></p>	<p><i>Doel</i></p> <p>Uit de concept Natuurdoelanalyses (NDA's) die de Provincie Fryslân heeft opgesteld blijkt dat voor een zeer groot deel van de instandhoudingsdoelstellingen verslechtering niet kan worden uitgesloten of dat er zelfs al sprake is van verslechtering. Verder is duidelijk geworden dat er nog vele kennisleemtes zijn die het bereiken van een gunstige staat van instandhouding in de weg staan. Het doel van dit maatregelpakket is om de belangrijkste kennisleemtes te dichten en de huidige staat van instandhouding en doelbereik beter te kunnen beoordelen. Op basis van de uitkomsten kunnen we de best mogelijke maatregelen en kansen voor natuurherstel identificeren en kunnen we deze vanaf 2026 gaan uitvoeren. Daarnaast zijn we van plan om enkele cruciale kennisvragen die nog spelen ten aanzien van de groenblauwe dooradering (GBDA), uitvoering van de Friese Bomen- en Bossenstrategie en de VHR-waarden buiten Natura 2000 te beantwoorden.</p> <p>Bij het dichten van de kennisvragen wordt ook rekening gehouden met de ecologie en het terreingebruik van de aanwezige beschermde soorten. Een essentieel onderdeel van de kennisontwikkeling is om maatregelen ook te toetsen aan doelmatigheid en realisme. Op deze wijze kan het beschikbare budget voor systeemherstel, dat nodig is voor de realisatie van 30% VHR-doelbereik in 2030 en het naleven van het verslechteringsverbod, zo efficiënt mogelijk wordt ingezet.</p> <p>Naast kennisontwikkeling is het voor een aantal soorten essentieel dat er, in aanvulling op onderzoek, op korte termijn maatregelen worden getroffen om de verdere achteruitgang te stoppen. Dit geldt voor de grote vuurvlinder, noordse woelmuis en de meervleermuis. Eén van de doelen van dit onderdeel van het maatregelenpakket natuur is dus ook om noodmaatregelen voor bovengenoemde soorten te treffen.</p> <p><i>Doelbereik</i></p> <p>Over het algemeen zijn de belangrijkste drukfactoren voor de meeste aangewezen habitattypen waarmee het niet goed gaat vermesting en verzuring. Een te hoge stikstofdepositie en een verstoorde hydrologie, met o.a. verdroging tot gevolg, zijn hier over het algemeen de oorzaak van. Uit de NDA's blijkt dat de negatieve gevolgen van deze drukfactoren ook waarneembaar zijn in het veld. Echter, door het veelal ontbreken van concrete of recente meetdata (bijv. zuurgraad, voedselrijkdom, waterkwaliteit, stikstofdepositie) kan nu nog niet goed ingeschat worden hoe groot het probleem precies is en waar de beste kansen voor herstel liggen. Ook is gebleken dat het peilbuismeetnet in de</p>
---	--

	<p>meeste gebieden niet voldoende dekkend is om een goed beeld te krijgen van de lokale werking van het hydrologisch systeem. Tenslotte zijn er ook voor bepaalde habitattypen kennisleemten geconstateerd in de NDA's over kwaliteit of effectiviteit van maatregelen.</p> <p>Om de invloed van bovengenoemde drukfactoren weg te kunnen nemen is systeemherstel in veel gebieden noodzakelijk. Systeemherstel is geen sinecure. In veel gevallen is de uitgangssituatie de laatste decennia zodanig veranderd (bijv. inklinking van veenpolders rondom de laagveenmoerassen) dat het draaien aan een systeemknop, zoals peilverhoging, niet zondermeer het gewenste effect zal opleveren. Om toe te kunnen werken naar maatregelen gericht op systeemherstel is een beter begrip van het lokale en regionale ecohydrologisch systeem randvoorwaardelijk.</p> <p>Uit de NDA's is verder naar voren gekomen dat ook voor een groot aantal soorten de doelstellingen niet worden gehaald en/of dat verslechtering van het leefgebied al heeft plaatsgevonden of niet kan worden uitgesloten. Voor een deel van de soorten is bekend waarom de doelstellingen niet worden gehaald (bijv. versnippering van het leefgebied, afname van de kwaliteit van het leefgebied), maar voor een deel is dit niet duidelijk. Voor deze soorten is het belangrijk dat we op korte termijn in beeld krijgen in hoeverre er voldoende draagkracht is in het leefgebied (inclusief voedselbeschikbaarheid), in welke mate verstoring een negatieve invloed heeft en/of welke knelpunten er in een gebied spelen voor een soort. Als de knelpunten al wel duidelijk zijn, is in meerdere gevallen niet duidelijk welke maatregelen het meest efficiënt en effectief zijn om deze knelpunten op te lossen.</p> <p>Voor een paar soorten (grote vuurvlied, noordse woelmuis meervleermuis) is de situatie dusdanig kritiek dat in aanvulling op onderzoek, maatregelen om de huidige achteruitgang te stoppen noodzakelijk zijn. Met de noodmaatregelen die worden voorgesteld in dit pakket verwachten we de huidige achteruitgang van deze soorten te stoppen en verwachten we vanaf 2026 met behulp van de uitkomsten van het benodigde onderzoek maatregelen te kunnen opstarten die zullen leiden tot een vooruitgang van de desbetreffende soorten.</p> <p>Een belangrijk aandachtspunt is het belang van het agrarisch gebied en de natuur buiten de Natura 2000-gebieden. Deze delen van het landelijk gebied zijn cruciaal voor het systeemherstel en het doelbereik binnen Natura 2000 en het op termijn realiseren van de landelijke VHR-doelstellingen. Hierbij gaat het onder andere om het voorkomen/tegengaan van de versnippering van het</p>
--	---



	<p>leefgebied van soorten, de waterkwaliteit en leefgebied voor soorten. Om goed in beeld te krijgen hoe de overige opgaven van het NPLG, namelijk de doelstellingen voor water en bodem, klimaat en GBDA, zo maximaal mogelijk kunnen bijdragen aan VHR-doelbereik, zal ook hier onderzoek naar worden gedaan.</p> <p><i>Belangrijkste maatregelen en instrumenten</i></p> <p>Dit maatregelenpakket gaat over onderzoek gericht op:</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Het meten van de bodem- en waterkwaliteit in Natura 2000-gebieden.</li> <li>2. Onderzoek hydrologische condities</li> <li>3. Stikstofmeetnet</li> <li>4. Onderzoek naar de ecologie van soorten Waaronder: <ul style="list-style-type: none"> <li>• Onderzoek naar aanwezigheid en kansen voor de VHR-doelen buiten de aangewezen Natura 2000-gebieden (in de rest van het NNN en daarbuiten)</li> <li>• Aanvullende onderzoeken ten behoeve van de kwaliteit van habitattypen.</li> <li>• Noodmaatregelen beschermde soorten</li> </ul> </li> <li>5. Actualiseren gedateerde vegetatiekarteringen en habitattypenkaarten.</li> <li>6. Het actualiseren van de LESA's (Landschapsecologische systeemanalyses)</li> <li>7. Onderzoek actuele s.v.z. groenblauwe dooradering, nadere detaillering van deze opgave per landschapstype én het nader bepalen van de voorwaarden waaraan (nieuw) bos en gbda moeten voldoen om zo goed mogelijk bij te kunnen dragen aan de NPLG-opgaven (randvoorwaarden voor aanleg en beheer).</li> </ol> <p><i>Verhouding tot gebiedsprogramma</i></p> <p>Bovenstaande maatregelen zijn nodig om de doelstellingen op het gebied van natuur, zoals opgenomen in het gebiedsprogramma te kunnen realiseren. Verderop wordt een gedetailleerde onderbouwing gegeven waarom de voorgestelde maatregelen randvoorwaardelijk zijn voor het behalen van de doelen in het NPLG.</p>																																	
<p>Kosten en dekking</p> <p>Geef een samenvattend overzicht van de totale kosten van het maatregelpakket en het voorstel voor dekking van deze kosten (met de mogelijkheid tot dekking</p>	<table border="1"> <thead> <tr> <th></th> <th>Ten laste van Transitiefonds</th> <th>Ten laste van Programma Natuur 2e fase</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td><b>Maatregelen kennisontwikkeling en noodmaatregelen soorten</b></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Maatregel 1: Bodemonderzoek zuurgraad en voedselrijkdom</td> <td></td> <td>€ 840.000</td> </tr> <tr> <td>Maatregel 1: Bodemonderzoek zuurgraad en voedselrijkdom</td> <td>€ 52.500</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Maatregel 2: Onderzoek hydrologische condities</td> <td></td> <td>€ 800.000</td> </tr> <tr> <td>Maatregel 3 Stikstofmeetnet</td> <td>€ 310.000</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Maatregel 4: Onderzoek ecologie van soorten</td> <td>€ 3.170.000</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Maatregel 5: Actualiseren vegetatiekarteringen</td> <td></td> <td>€ 400.000</td> </tr> <tr> <td>Maatregel 6: actualiseren LESA's</td> <td></td> <td>€ 1.400.000</td> </tr> <tr> <td>Maatregel 7: Onderzoek GBDA:</td> <td>€ 150.000</td> <td></td> </tr> <tr> <td><b>Totaal maatregelen kennisontwikkeling</b></td> <td><b>€ 3.682.500</b></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>		Ten laste van Transitiefonds	Ten laste van Programma Natuur 2e fase	<b>Maatregelen kennisontwikkeling en noodmaatregelen soorten</b>			Maatregel 1: Bodemonderzoek zuurgraad en voedselrijkdom		€ 840.000	Maatregel 1: Bodemonderzoek zuurgraad en voedselrijkdom	€ 52.500		Maatregel 2: Onderzoek hydrologische condities		€ 800.000	Maatregel 3 Stikstofmeetnet	€ 310.000		Maatregel 4: Onderzoek ecologie van soorten	€ 3.170.000		Maatregel 5: Actualiseren vegetatiekarteringen		€ 400.000	Maatregel 6: actualiseren LESA's		€ 1.400.000	Maatregel 7: Onderzoek GBDA:	€ 150.000		<b>Totaal maatregelen kennisontwikkeling</b>	<b>€ 3.682.500</b>	
	Ten laste van Transitiefonds	Ten laste van Programma Natuur 2e fase																																
<b>Maatregelen kennisontwikkeling en noodmaatregelen soorten</b>																																		
Maatregel 1: Bodemonderzoek zuurgraad en voedselrijkdom		€ 840.000																																
Maatregel 1: Bodemonderzoek zuurgraad en voedselrijkdom	€ 52.500																																	
Maatregel 2: Onderzoek hydrologische condities		€ 800.000																																
Maatregel 3 Stikstofmeetnet	€ 310.000																																	
Maatregel 4: Onderzoek ecologie van soorten	€ 3.170.000																																	
Maatregel 5: Actualiseren vegetatiekarteringen		€ 400.000																																
Maatregel 6: actualiseren LESA's		€ 1.400.000																																
Maatregel 7: Onderzoek GBDA:	€ 150.000																																	
<b>Totaal maatregelen kennisontwikkeling</b>	<b>€ 3.682.500</b>																																	

<p>vanuit meerdere financiële bronnen).</p>	<p>Tabel 3: Overzicht van de gevraagde bijdrage voor het thema kennisontwikkeling uit het Transitiefonds. Deze tabel, tezamen met de andere tabellen, zijn te vinden in de bijgevoegde excel.</p> <p>Maatregelen 1, 2, 5 en 6 zullen worden opgevoerd voor de <b>Programma Natuur</b> programmering (versnelling en focus op het voorkomen van verslechtering). Van maatregel 1 wordt ook nog een deel opgevoerd voor het transitiefonds. De overige maatregelen 3 en 4 zullen via dit maatregelenpakket aangevraagd worden vanuit het transitiefonds.</p> <p>Door het verplaatsen van onderdelen naar de aanvraag voor de 2<sup>e</sup> fase van het programma Natuur ontstaat er financiële ruimte binnen dit thema van de aanvraag. Bij de onderdelen 3 en 4 zijn binnen de bedragen van WEcR1 onderdelen toegevoegd. Deze onderdelen zijn gebaseerd op verbeteringen en aanvullingen uit WEcR1 en het advies van de Ecologische Autoriteit op de Natuurdoelanalyses.</p> <p>Naar verwachting zal een gedeelte van de in dit maatregelenpakket opgenomen monitoring ook onderdeel zijn van het landelijke Verbeterprogramma VHR-monitoring (VVM). Het duurt, met het oog op de urgentie voor maatregelen, echter te lang om hier nu op te wachten. Daarnaast is de financiering van het VVM momenteel onzeker en is er voor de periode na 2030 geen structurele oplossing qua financiering voorzien. Het is dus van belang om deze opvulling van kennisleemten binnen dit maatregelenpakket op korte termijn op te pakken.</p>
<p>Bijlagen Geef aan welke bijlagen, als gewenst, zijn bijgevoegd. Bijvoorbeeld overzichtskaarten of een Plan van aanpak. Wellicht onderbouwing van kosten.</p>	<p>Bijlage 1. Kaart Alde Feanen Bijlage 2. Kaart Bakkeveense duinen Bijlage 3. Kaart duinen Ameland Bijlage 4. Kaart duinen Schiermonnikoog Bijlage 5a. Kaart duinen Terschelling deel 1 Bijlage 5b. Kaart duinen Terschelling deel 2 Bijlage 5c. Kaart duinen Terschelling deel 3 Bijlage 6. Kaart duinen Vlieland Bijlage 8. Kaart Groote Wielen Bijlage 9. Kaart Oudegaasterbrekken, Fluessen en omgeving Bijlage 10. Kaart Rottige Meente en Brandemeer Bijlage 11. Kaart Sneekermeergebied Bijlage 12. Kaart Van Oordts Mersken Bijlage 13. Kaart Wijnjeterper Schar Bijlage 14. Kaart Witte en Zwarte Brekken Bijlage 15. Kaart Deelen</p>

### Opgaven/probleemanalyse en te bereiken doelen

<p>Analyse provinciale/ gebiedsopgaven NPLG <i>Beschrijf samenvattend de analyse van de opgaven in het gebied/de provincie op de scope van het NPLG. Gebruik kan worden gemaakt van</i></p>	<p>In het FPLG wordt ingegaan op verschillende doelen: het herstel van de biodiversiteit, verbeteren van de leefomgeving, waterkwaliteit en klimaat (waaronder inspelen op klimaatverandering). Ook een omslag naar een duurzame, natuurinclusieve landbouw behoort tot de opgaven die het FPLG</p>
---	---

<p>de teksten in het gebiedsprogramma.</p>	<p>zich ten doel heeft gesteld. Dit alles om te komen tot gezonde natuur, schoon water en een zuivere lucht. Het NPLG richt zich dan ook op drie kernopgaves: de internationale verplichtingen op het gebied van (1) natuur (met als onderliggend doel de stikstofopgave), (2) water en (3) klimaat.</p> <p><i>Natuur</i></p> <p>De opgave voor natuur is om 30% van het gat richting een gunstige staat van instandhouding te overbruggen. Op basis van de NDA's is gebleken dat voor veel doelen verslechtering niet kan worden uitgesloten of dat er zelfs al verslechtering is geconstateerd en hier dus nog een behoorlijke opgave ligt. Daarbij komt verder nog dat er ook een opgave ligt voor meerdere habitattypen en soorten die vallen onder ofwel de Habitatrichtlijn of de Vogelrichtlijn, maar waarvoor geen Natura 2000-gebieden zijn aangewezen. Bij de soorten gaat het in het algemeen om soorten, waarvan het leefgebied zich voornamelijk bevindt in het agrarisch gebied, zoals bijvoorbeeld de weidevogels.</p> <p>Hoewel de Natura 2000-gebieden de basis vormen voor de realisatie van gunstige staat van instandhouding van de Vogel- en Habitatrichtlijndoelen, kunnen ze niet los gezien worden van het Natuurnetwerk Nederland (NNN) en de rest van het landelijk gebied. Dit betekent ook dat maatregelen het meest effectief zullen zijn als dit integraal wordt opgepakt en hierbij het belang van de rest van het landelijk gebied voor Natura 2000 niet uit het oog verloren wordt.</p> <p>De belangrijkste knelpunten voor de beschermde habitattypen op het vasteland van Fryslân zijn de te hoge stikstofdepositie voor het merendeel van de habitattypen en de huidige hydrologische situatie. In meerdere gebieden is sprake van verdroging, waardoor niet wordt voldaan aan de gewenste vochttoestand van de habitattypen en de vermessing en verzuring als gevolg van de te hoge stikstofdepositie worden versterkt. Op de Waddeneilanden zijn voornamelijk gebrek aan dynamiek en de aanwezigheid van exoten, waarvan de watercrassula de meest zorgelijke is, belangrijke knelpunten. Voor de beschermde soorten zijn de knelpunten wisselend en vrij soort-specifiek, maar omvatten over het algemeen omvang en versnippering van het leefgebied, het huidige peilbeheer, de voedselbeschikbaarheid (biodiversiteit), verstoring, predatie en/of klimaatverandering.</p> <p>Voor een sommige gebieden is de situatie in de afgelopen decennia onomkeerbaar veranderd, waardoor realisatie van sommige doelen in sommige gebied niet binnen bereik lijkt te liggen. Een goed voorbeeld hiervan is het Natura 2000-gebied de Rottige Meenthe en Brandemeer. Hier is het omliggende gebied inmiddels zover ingeklonken (veenoxidatie), waardoor het gebied</p>
--	--

	<p>een stuk hoger ligt dan de omgeving. Dit betekent ook dat het een wegzijgingsgebied is waar kwel niet meer voorkomt. Juist voor het behoud en/of de uitbreiding van habitattypen als blauwgrasland is kwel, of een andere vorm van buffering, noodzakelijk. In dit gebied is veel sprake van verzuring en lijken de mogelijkheden voor herstel zeer beperkt tot afwezig.</p>
<p>Doelbereik NPLG Beschrijf de NPLG-doelen die met het maatregelpakket, waarvoor een aanvraag rijksbijdrage wordt gedaan, gerealiseerd worden. Geef dit zoveel mogelijk getalsmatig weer.</p>	<p>Eén van de kerndoelen waar het NPLG naar streeft is de realisatie en instandhouding van een rijke en veerkrachtige natuur, oftewel een herstelde biodiversiteit. Om dit punt te bereiken is het nodig dat ecosystemen worden hersteld of verbeterd, de verschillende natuurgebieden goed met elkaar verbonden zijn en er ook in het agrarisch gebied, in combinatie met de landbouwfunctie, voldoende geschikt leefgebied voor de daar aanwezige soorten is. Op deze wijze kan er voldoende uitwisseling tussen soorten, binnen en buiten Natura 2000 kan plaatsvinden, wat essentieel is voor een robuuste natuur.</p> <p>Dit onderdeel van het maatregelenpakket natuur heeft voornamelijk betrekking op de Natura 2000-gebieden, omdat dit de gebieden zijn waar we de grootste stappen richting 30% van de overbrugging van het gat tot een gunstige staat van instandhouding kunnen zetten. Echter, op dit moment zijn er nog te veel kennisleemtes om, in aanvulling op wat er al in de beheerplannen staat, specifieke benodigde maatregelen te kunnen definiëren. Het doel van dit onderdeel van het maatregelenpakket is dan ook om de meest urgente kennisleemtes te dichten. Hierbij gaat het om water- en bodemonderzoek, het actualiseren van de landschapsecologische systeemanalyses (LESA's), actualiseren van vegetatiekarteringen en onderzoek naar de draagkracht/geschiktheid van het leefgebied van soorten en de knelpunten die nog aanwezig zijn. Aan de hand van de uitkomsten uit deze onderzoeken kan per gebied een plan worden opgesteld om verdere achteruitgang te stoppen en de eerste stap richting verbetering te zetten voor het merendeel van de aangewezen habitattypen. Ook soorten die voor hun leefgebied afhankelijk zijn van de habitattypen zullen meeprofitieren.</p> <p>Dit neemt niet weg dat er in sommige gebieden de omstandigheden in de afgelopen decennia onomkeerbaar veranderd zijn, waardoor die gebieden voor bepaalde doelen niet meer voldoende kunnen bijdragen aan het bereiken van een gunstige staat van instandhouding. Voor deze doelen is het belangrijk dat we een goed beeld krijgen van waar de beste mogelijkheden liggen buiten de begrenzing van Natura 2000. Hiervoor gaan we een onderzoek doen naar de mogelijkheden binnen het NNN en de aanwezige natuurwaarden daarbuiten. Ook</p>

	<p>zullen we een plan laten maken voor de beste invulling van de Friese Bomen- en Bossenstrategie en de groenblauwe dooradering (GBDA) op zo'n manier dat het ook maximaal bijdraagt aan de natuuropgave voor Fryslân. Hiermee brengen we de mogelijkheden voor het realiseren van de restopgave om te komen tot een gunstige staat van instandhouding in beeld.</p> <p>Voor enkele soorten is de situatie momenteel dusdanig kritiek dat er nu maatregelen getroffen moeten worden om verdere achteruitgang te stoppen of zelfs uitsterven te voorkomen. Voor deze soorten worden in dit onderdeel van het maatregelenpakket in aanvulling op onderzoek alvast enkele noodmaatregelen getroffen. Hierbij gaat het om drie soorten, namelijk de grote vuurvliinder, noordse woelmuis en de meervleermuis.</p> <p>Dit maatregelenpakket is randvoorwaardelijk voor het realiseren van de 30% overbrugging van het gat naar een gunstige staat van instandhouding.</p> <p>Resultaat van de kennisontwikkeling met betrekking tot de Vogel- en Habitatrichtlijndoelen die nog niet in een gunstige staat van instandhouding verkeren:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- Voor ~85% van de habitattypen is in 2026 bekend welke aanvullende maatregelen nodig zijn voor de overbrugging van 30% van het gat naar een gunstige staat van instandhouding in 2030.</li> <li>- Voor ~70% van de habitatrichtlijnsoorten is in 2026 bekend of en welke aanvullende maatregelen nodig zijn voor de overbrugging van 30% van het gat naar een gunstige staat van instandhouding in 2030.</li> <li>- Voor ~50% van de Vogelrichtlijndoelen is in 2026 bekend of en welke aanvullende maatregelen nodig zijn voor de overbrugging van 30% van het gat naar een gunstige staat van instandhouding in 2030.</li> <li>- Het is in 2026 bekend wat er nodig is om in 2030 5% GBDA te realiseren in 2030 en waar en hoe invulling wordt gegeven aan de verdere uitvoering van de GBDA en de Friese Bomen- en bossenstrategie. Tegelijkertijd wordt de uitvoering van deze sporen al wel gestart.</li> </ul> <p>Bij de doelen die niet vallen onder de percentages benoemd in bovenstaande opsomming gaat het over het algemeen over doelen die niet voorkomen in Fryslân, maar waar wel een doel voor is geformuleerd en doelen die niet zijn aangewezen binnen Natura 2000. Dit betekent dat het percentage met betrekking tot de bijdrage van dit pakket aan de Vogelrichtlijndoelen een onderschatting is. Vogelsoorten die gebaat zijn bij de GBDA en Bomen- en Bossenstrategie zijn niet meegenomen in</p>
--	---

	<p>bovenstaande inschatting. Voor deze soorten spelen zoveel andere factoren mee dat het lastig is om een concrete inschatting te geven van de mate van doelbereik als gevolg van de GBDA en Friese Bomen- en Bossenstrategie door de veelheid van andere factoren die van belang zijn.</p> <p>Planning voor de natuuropgave voor 2030 in het FPLG:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- 2024/2025: Uitvoering onderzoeken + start noodmaatregelen soorten</li> <li>- 2026: Start met maatregelen die volgen uit de onderzoeken en verdere verslechtering van de grote vuurvliinder, noordse woelmuis en meervleermuis is gestopt.</li> <li>- 2030: Overbrugging van 30% van het gat naar een gunstige staat van instandhouding.</li> </ul>
<p><b>Eventuele wijzigingen ten opzichte van gebiedsprogramma</b>  <i>Beschrijf, als aan de orde, of de opgave, doelen en maatregelen in het gebied/de provincie gewijzigd zijn ten opzichte van het gebiedsprogramma. (Bijvoorbeeld als resultaat van een voorafgaande planuitwerking of verkenning voor een omwisselbesluit)</i></p>	<p>Dit maatregelpakket is verbeterd op grond van de concept NDA's, het eerste LNV-toetsbeeld en de eerste adviezen van de Ecologische Autoriteit die inmiddels beschikbaar zijn. Er wordt ten tijde van het opstellen en indienen van dit maatregelenpakket nog gewerkt aan het definitieve gebiedsplan FPLG. Dit betekent dat dit maatregelpakket op punten vooruitloopt op het definitieve gebiedsplan en daardoor mogelijk niet volledig overeenkomt met het ontwerp gebiedsplan dat de Provincie Fryslân op 1 juli 2023 bij LNV heeft ingeleverd.</p>
<p><b>Meekoppelkansen</b>  <i>Beschrijf de opgaven of doelen in het gebied die, naast de doelen van het NPLG, met het te realiseren maatregelpakket waarvoor een rijksbijdrage wordt aangevraagd, ook gerealiseerd gaan worden en die daarmee onderdeel zijn van de uitvoering van het maatregelpakket.</i></p>	<p><i>Bewustwording</i>  Meer kennis over de doelen en de knelpunten is belangrijk om de soms ingrijpende maatregelen goed te onderbouwen en uit te leggen. Dit helpt naar verwachting bij het realiseren van meer bewustwording en draagvlak voor de natuurdoelen en de daarvoor benodigde maatregelen bij de bevolking.</p> <p><i>Leefbaarheid en gezondheid</i>  De beoogde kennisontwikkeling is randvoorwaardelijk voor natuurherstel. Groen (natuur) draagt bij aan een betere (mentale) gezondheid. Omdat een groene omgeving uitnodigt om te bewegen en ontspannen, speelt groen een rol bij de vermindering van overgewicht, diabetes type 2, hart- en vaatziekten. Kortom: gezonde en groene natuurgebieden dragen bij aan de leefbaarheid van een gebied en gezondheid van haar inwoners.</p> <p><i>Recreatie en toerisme</i>  Een aantrekkelijk en gezond groenblauw landschap met een rijke biodiversiteit is aantrekkelijk voor toerisme en recreatie. Hierdoor wordt de aantrekkingskracht op een gebied vergroot en draagt dit bij aan de lokale economie. Door in te zetten op kennisontwikkeling wordt het ook duidelijker wat wel en niet kan met betrekking tot recreatie en toerisme. Hier zit ook een sterke connectie met bewustwording.</p>

	<p><i>Intrinsieke waarde van de natuur</i></p> <p>Alle maatregelen die we treffen voor het behoud en herstel van de natuur hebben uiteindelijk tot doel om de biodiversiteit te vergroten, ook kennisontwikkeling. Een rijke biodiversiteit is ook belangrijk voor het behoud van een vitale landbouwsector in de toekomst, denk bijvoorbeeld aan functies als bestuiving, plaagbestrijding en bodemkwaliteit.</p>
--	--

### Oplossingsrichtingen, doelbereik en (sociaaleconomische) effecten

<p><b>Maatregelen en instrumenten</b></p> <p><i>Beschrijf de maatregelen en instrumenten die onderdeel zijn van het maatregelpakket (1-3 zinnen per maatregel en instrument). Voeg desgewenst aanvullende notities toe en/of verwijs waar relevant naar het gebiedsprogramma.</i></p>	<p><i>Maatregel 1: Bodemonderzoek zuurgraad en voedselrijkdom</i></p> <p><i>Ondertitel: Het meten van bodem- en waterkwaliteit in Natura 2000-gebieden</i></p> <p><b>Maatregel:</b> In relatie tot de bodem zal er voor alle stikstofgevoelige Natura-2000 gebieden een onderzoek naar de verzuring en de voedselrijkdom van de bodem, met duiding wat dit betekent voor de beoogde natuurtypen en –doelen worden uitgevoerd. Ook de delen van gebieden die zijn aangemerkt als H0000 en H9999 worden hierin meegenomen om de beste kansen voor natuurherstel/-ontwikkeling te identificeren. Het betreft hier volledig fysisch chemisch bodemonderzoek.</p> <p>Het onderzoek naar de waterkwaliteit in de laagveenmoerassen, onder andere ten behoeve van verlanding, zal plaatsvinden in aanvulling op de analyses die in het kader van de KRW-doelstellingen worden uitgevoerd. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om vennen en het leefgebied van soorten als de gevlekte witsnuitlibel, zwarte stern en grote modderkruiper. Het onderzoek naar waterkwaliteit betreft een volledig fysisch, chemisch en biologisch onderzoek, exclusief de onderdelen fauna en macrofauna.</p> <p>De resultaten van deze onderzoeken zullen ook dienen als input voor de actualisatie van de LESA's (maatregel 6).</p> <p><b>Instrumenten:</b> Bodemonderzoek, waterkwaliteitsonderzoek</p> <p><b>Toelichting:</b> Uit de NDA's blijkt dat er weinig directe en actuele meetgegevens beschikbaar zijn met betrekking tot de zuurgraad, voedselrijkdom buffercapaciteit en ammoniumtoxiciteit in de bodem. Dit terwijl er wel zeer duidelijke aanwijzingen zijn dat er vermisting en verzuring door een te hoge stikstofdepositie en verdroging een negatief effect hebben op de aangewezen habitattypen. Door het gebrek aan meetgegevens kan er voor het overgrote deel van de stikstofgevoelige natuurtypen momenteel geen goede inschatting worden gemaakt van de daadwerkelijke grootte van het probleem, de mogelijkheden voor herstel en de kansen voor nieuwe ontwikkeling. In de reeds beschikbare adviezen van de Ecologische Autoriteit wordt</p>
---	--

	<p>aangegeven dat aanvullende informatie over de bodemkwaliteit noodzakelijk is.</p> <p>Op het gebied van waterkwaliteit in relatie tot de gewenste natuurwaarden zijn momenteel ook weinig actuele meetgegevens beschikbaar (zie NDA's). Het gaat hierbij om zowel de grotere oppervlaktewateren in de laagveenmoerassen bijvoorbeeld ten behoeve van verlandingsvegetatie als om kleinere wateren, zoals bijvoorbeeld aangewezen <b>vennen</b>. De monitoring die wordt gedaan in het kader van de KRW, sluit niet altijd goed aan op de vereisten voor de beschermde natuurwaarden en vindt plaats op een zeer beperkt aantal plekken. Om toch een goed beeld te krijgen van de daadwerkelijke invloed van de waterkwaliteit op de natuurdoelen (habitattypen en leefgebied van soorten) zijn aanvullende metingen nodig. Voor de overige natuurwateren (bijvoorbeeld heidevennen) worden de KRW-verplichtingen momenteel uitgewerkt. Deze worden beperkt gemonitord op waterkwaliteit. Om inzichtelijk te krijgen hoe deze vennen ervoor staan en voor beter begrip van de hydrologie van de vennen zijn aanvullende gegevens over de waterkwaliteit noodzakelijk.</p> <p><i>Maatregel 2. Onderzoek hydrologische condities</i></p> <p><b>Maatregel:</b> Voor elk van de stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden wordt onderzocht in hoeverre het hydrologisch meetnet voldoende dekkend is om een goede inschatting te kunnen maken van de huidige vochttoestand van de verschillende habitattypen en het functioneren van het lokale hydrologische systeem en zo nodig op welke locaties er nog peilbuizen bijgeplaatst moeten worden. Bij het ontwerp van de uitbreiding van de meetnetten wordt ook rekening gehouden met welke informatie aanvullend nodig is voor een actualisatie van de LESA's (maatregel 6), zodat de resultaten ook als input kunnen dienen. Daarnaast zal ook een grondige analyse van de reeds beschikbare peilbuisgegevens in en rond de stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden plaatsvinden.</p> <p><b>Instrument:</b> Hydrologisch meetnet, analyse peilbuisgegevens</p> <p><b>Toelichting:</b> Op basis van de NDA's blijkt dat er voor een deel van de aangewezen habitattypen aanwijzingen zijn voor verdroging, maar dat de directe meetgegevens om dit goed te kunnen onderbouwen of te bepalen in welke mate er sprake is van verdroging, grotendeels ontbreken. Dit komt doordat er nog delen van gebieden met habitattypen zijn waar geen peilbuizen staan en doordat er habitattypen middels het wijzigingsbesluit recent pas zijn toegevoegd aan het aanwijzingsbesluit voor een gebied. Daarnaast ontbreken op sommige plekken ook nog peilbuizen die nodig zijn voor een goed begrip van het lokale hydrologische systeem. Dit begrip van het lokale hydrologisch</p>
--	---



	<p>systeem is op meerdere plekken nodig om de benodigde en meest effectieve maatregelen te kunnen bepalen. Verder is extra (externe) kennis en capaciteit nodig voor het grondig analyseren van de gegevens van aanwezige peilbuismeetnetten, in de context van de vereisten van de natuur.</p> <p>NB Dit onderdeel wordt aangevraagd voor de 2<sup>e</sup> fase van het Programma Natuur.</p> <p><i>Maatregel 3. Stikstofmeetnet</i></p> <p><b>Maatregel:</b> Het opzetten van een stikstofmeetnetten in alle Natura-2000 gebieden. Dit wordt gedaan door het MAN (Meetnet Ammoniak Natuurgebieden) en het korstmossenmeetnet uit te breiden naar alle Friese Natura 2000-gebieden.</p> <p><b>Instrument:</b> MAN-meetnet, korstmossenmeetnet</p> <p><b>Toelichting:</b> met de beschikbare natuurinformatie zien we de gevolgen van o.a. stikstof op de natuur. Maar hieruit kunnen we niet exact extraheren wat de precieze hoeveelheid stikstof – en dus de bijdrage van stikstof aan wat we zien – is. De indicatoren die met het MAN- en het korstmossenmeetnet worden gemeten geven hier een veel directer beeld van. Ammoniak is één van de vormen waarin stikstof vanuit de lucht weer op de grond terecht komt (depositie). Diverse korstmossen reageren heel direct op de aanwezigheid van stikstof in de lucht. Gele korstmossen op bomen zijn in gebieden waar veel stikstof neerslaat massaal aanwezig, terwijl stikstofgevoelige soorten, zoals eikenmos en baardmossen, daar juist afwezig zijn.</p> <p>NB in vergelijking met de oorspronkelijke aanvraag is het onderdeel korstmossenmeetnet toegevoegd binnen de bandbreedte van WECR1.</p> <p><i>Maatregel 4. Onderzoek naar de ecologie van soorten</i></p> <p><b>Maatregel:</b> Kennisleemtes die betrekking hebben op aangewezen soorten en die op basis van de NDA's het halen van de instandhoudingsdoelstellingen mogelijk in de weg zitten, zullen worden gedicht. Hiervoor wordt per soort bekeken welk onderzoek nodig is en dat zal dan worden uitgevoerd (zie tabel bij toelichting).</p> <p><b>Instrument:</b> Ecologisch onderzoek</p> <p><b>Toelichting:</b> Uit de NDA's blijkt dat voor meerdere soorten de instandhoudingsdoelstellingen niet worden gehaald, maar dat niet precies bekend is wat de knelpunten zijn. Voor veel soorten zijn er vragen over de draagkracht van het leefgebied; is de oppervlakte en de kwaliteit van het leefgebied jaarrond op orde? En is er dus voldoende voedsel, voldoende voortplantingshabitat en voldoende overwinteringshabitat beschikbaar? Voor een</p>
--	---

enkele soort is niet bekend of de soort nog voorkomt in het daarvoor aangewezen gebied en ook de invloed van verstoring op het niet behalen van instandhoudingsdoelstellingen is in de meeste gevallen niet bekend.

In onderstaande tabel wordt weergegeven welke soort-specifieke onderzoeken noodzakelijk zijn:

Onderzoek	Soorten	Toelichting
Habitatgeschiktheids-analyse Habitatrichtlijnsoorten	Grote modderkruiper, meervleermuis, rivierdonderpad, groenknoororchis, kleine modderkruiper, bittervoorn, zeggekorfslak, gestreepte waterroofkever, platte schijfhoren	Op basis van de NDA's is voor al deze soorten gebleken dat niet duidelijk is of en in welke mate het leefgebied op orde is, welke knelpunten er van invloed zijn op deze soorten en/of waar nog kansen liggen voor de nieuwe ontwikkeling van geschikt leefgebied. In aanvulling op de analyse is voor de vissen frequentere monitoring nodig, omdat we momenteel te weinig gegevens hebben om een goede trend te kunnen bepalen. Daarbij komt dat er aanvullend eDNA onderzoek nodig is voor in ieder geval de grote modderkruiper in de Alde Feanen, omdat de soort daar bij de laatste monitoring niet meer is aangetroffen (zie NDA). Voor de meervleermuis gaat het bij dit onderzoek met name over de geschiktheid van het foerageergebied en de aanlegroutes.
Telemetrie + geschiktheid verblijfplaatsen	Meervleermuis	Bovenop de habitatgeschiktheid binnen de begrenzing van Natura 2000, is ook onderzoek naar het leefgebied buiten de begrenzing noodzakelijk. Hierbij gaat het vooral om het inzicht krijgen in de vereisten voor de verblijfplaatsen en het aanwezige netwerk van verblijfplaatsen dat er nu is. Voor het in kaart brengen van het aanwezige netwerk zal gebruik gemaakt worden van telemetrie.
Habitatgebruik + onderzoek naar juist beheer	Noordse woelmuis	De situatie van deze soort in Fryslân is kritiek (zoals ook blijkt uit de NDA's). Door gebrek aan peildynamiek en de versterkte concurrentie met andere woelmuissoorten verdwijnt de noordse woelmuis op steeds meer plekken. Om beter zicht te krijgen op waar de soort nog wel voorkomt en van welke terreinen de soort in welke jaargetijden gebruik maakt is een onderzoek naar het terreingebruik noodzakelijk (ook buiten aangewezen Natura 2000-gebieden). Verder is het wenselijk om vervolg te geven aan een pilot naar (waterpeil)beheer (zie maatregel 10)
Vergelijking van beheer tussen Fryslân en Overijssel en de effecten op de soort	Grote vuurvlieder	In Fryslân staat deze soort op het punt van uitsterven, wat ook naar voren komt uit de NDA. De ecologische autoriteit geeft ook aan dat het opstellen van een noodplan zeer urgent is. Inmiddels wordt er hard gewerkt aan een noodplan, waarbij direct maatregelen worden getroffen om te voorkomen dat de soort volledig verdwijnt (zie maatregel 10) en aanvullend onderzoek om te achterhalen op welke manier het beheer het best kan worden aangepast om

		de achteruitgang om te keren naar een toename. Voor het duurzame behoud van de populatie in Nederland zal ook over provinciale grenzen gekeken moeten worden.
Draagkrachtonderzoek Vogelrichtlijnsoorten	Aalscholver, zwarte stern, tafeleend, kuifeend, nonnetje, purperreiger, grauwe klauwier, blauwe kiekendief, velduil, paapje, eider, slobeend, pijlstaart, roerdomp, bruine kiekendief, tapuit, kempfaan, kolgans, brandgans, smient	Voor deze soorten worden op basis van de NDA's voor één of meerdere Natura 2000-gebieden de doelstellingen momenteel niet gehaald. Aangezien vaak niet bekend is of het niet behalen van de doelstellingen ligt aan de oppervlakte/kwaliteit van het leefgebied of dat andere factoren een rol spelen is niet bekend. Om inzichtelijk te krijgen hoeveel draagkracht het huidige leefgebied heeft, welke knelpunten er spelen en hoe het staat met de voedselbeschikbaarheid is een onderzoek naar de draagkracht van de soorten in de gebieden waar de doelstellingen niet worden gehaald noodzakelijk. Dit helpt ons ook te achterhalen welke aanvullende maatregelen nog getroffen kunnen en moeten worden.
Verstoringsonderzoek	Smient, tafeleend, kuifeend, bruine kiekendief, blauwe kiekendief, velduil, eider, tapuit, kolgans, brandgans	Voor deze soorten worden op basis van de NDA's de doelen in één of meerdere gebieden niet gehaald en wordt verstoring genoemd als mogelijk knelpunt dat ervoor zorgt dat de doelen niet worden gehaald. Omdat we momenteel geen goed zicht hebben op de invloed van verstoring op de huidige staat van instandhouding is een onderzoek naar verstoring nodig. Dit om te achterhalen of maatregelen gericht op het terugdringen van de verstoring noodzakelijk zijn.
Oorzaak achteruitgang	Rietzanger	Deze soort gaat in het gebied Duinen Ameland momenteel achteruit (zie NDA) en daar worden de instandhoudingsdoelstellingen niet gehaald. Landelijk gaat het juist goed met soort. Het is momenteel niet bekend waarom er specifiek op Ameland sprake is van achteruitgang.
Onderzoek naar maatregelen tegen verstoring	Bontbekplevier, strandplevier, dwergstern	Voor deze soorten is bekend dat het niet halen van de doelstellingen komt door de hoge mate van verstoring (zie NDA's Waddeneilanden). Het is erg lastig gebleken om deze verstoring via maatregelen aan te pakken. Om hier toch stappen in te kunnen zetten is op korte termijn onderzoek naar de benodigde en uitvoerbare maatregelen tegen verstoring nodig.
Mogelijkheden voor realiseren nieuw broedgebied	Aalscholver	Door maatregelen die zijn genomen in de Kroon's polders (Vlieland) ten behoeve van onder andere enkele habitattypen, is het broedgebied voor de aalscholver hier enigszins afgenomen. Om de doelstellingen voor het gebied te kunnen gaan halen is onderzoek naar de mogelijkheden voor het realiseren van nieuw broedgebied op Vlieland nodig.
Voor meerdere van de in de tabel hierboven genoemde onderzoeken geldt dat de onderzoeksvragen van toepassing zijn		

	<p>op meerdere gebieden en daarmee gebied overstijgend. In dit geval zal worden gekozen voor provinciebreed opgezet onderzoek waar meerdere gebieden tegelijkertijd zullen worden meegenomen. Voor soorten als de noordse woelmuis en meervleermuis zijn er nog enkele relevante kennisleemtes die spelen op nationaal niveau. Hiervoor zal ook onderzoek op landelijk niveau uitgevoerd moeten worden.</p> <p>NB de volgende onderdelen zijn op basis van het advies van de Ecologische autoriteit toegevoegd binnen de bandbreedte van WEcR1 in dit onderdeel van het thema Kennisontwikkeling.</p> <p><i>Onderzoek naar aanwezigheid en kansen voor de VHR-doelen buiten de aangewezen Natura 2000-gebieden (in de rest van het NNN en daarbuiten)</i></p> <p><b>Maatregel:</b> Voor zowel het NNN als het agrarisch gebied daarbuiten zal inzichtelijk gemaakt worden waar nog leefgebieden c.q. natuurarealen aanwezig zijn die kunnen bijdragen aan de gunstige staat van instandhouding van de VHR-natuurdoelen, inzake behoud, verbetering of uitbreiding. Onderdeel van deze verkenning is onderzoek naar de waterkwaliteit van natuurwateren binnen en buiten het NNN die niet onder de KRW vallen. Daarnaast is op enkele locaties aanvullend bodemonderzoek nodig, voor het bepalen van de bodemkwaliteit en de potenties voor leefgebieden en natuurarealen.</p> <p><b>Instrument:</b> extra capaciteit en/of externe inhuur, aanvullend onderzoek.</p> <p><b>Toelichting:</b> Vanuit het onderdeel 'Grip op Kwaliteit' van het maatregelenpakket Natuur wordt ingezet op het verbeteren van de kwaliteit van het natuurnetwerk. Dit zal worden gedaan door het natuurbeheer te optimaliseren, het uitvoeren van overgangsmaatregelen om toe te werken naar een hoger ambitietype en het financieren van kwaliteitsimpulsen. Momenteel wordt er in samenwerking met de terreinbeheerders al hard gewerkt aan het inzichtelijk maken van de kansen en mogelijkheden voor het versterken van het Friese deel van het natuurnetwerk en de natuur daarbuiten. Het ontbreekt echter aan voldoende capaciteit om dit integraal en versneld aan te pakken in de context van de NPLG-opgaven, met de focus op stikstofgevoelige natuur. De extra capaciteit is voor een integrale uitwerking van de kansen en mogelijkheden, zodat de stappen die worden gezet voor de verbetering van het natuurnetwerk maximaal aansluiten op de NPLG-doelstellingen.</p> <p>Verder is er nog aanvullend budget nodig voor onderzoeken die nodig zijn om de kansen en mogelijkheden beter inzichtelijk te krijgen. Hierbij gaat het voornamelijk om de waterkwaliteit voor</p>
--	---

	<p>bijvoorbeeld het leefgebied van VHR-soorten of het verbeteren of realiseren van vennen die kwalificeren als habitatype. Ook zal er op enkele locatie naar verwachting onderzoek naar de bodemkwaliteit nodig zijn om de potenties van bepaalde percelen voor de ontwikkeling van specifieke natuurtypen.</p> <p><i>Aanvullende onderzoeken ten behoeve van de kwaliteit van Natura 2000-habitattypen</i></p> <p><b>Maatregel:</b> Het uitvoeren van ecologische onderzoeken die nodig zijn ter verbetering van de kwaliteit van habitatypen. Deze onderzoeken zijn van toepassing op specifieke habitatypen in bepaalde gebieden. Het gaat hierbij voornamelijk om het verbeteren van het leefgebied van typische soorten en de optimalisatie van beheer. Voor de specifieke onderzoeken, zie toelichting.</p> <p><b>Instrument:</b> Ecologisch onderzoek</p> <p><b>Toelichting:</b> Op basis van de natuurdoelanalyses en bij de uitvoering van de Natura 2000-beheerplannen zijn enkele belangrijke vragen naar boven gekomen die gaan over de verbetering van de kwaliteit van aangewezen habitatypen. In onderstaande tabel wordt weergegeven om welke onderzoeken het gaat:</p> <table border="1" data-bbox="598 1097 1386 2011"> <thead> <tr> <th>Onderzoek</th> <th>Habitatype</th> <th>Toelichting</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Begrazingsbeheer</td> <td>Schorren en zilte graslanden</td> <td>Momenteel staat de kwaliteit van de schorren en zilte graslanden binnen Duinen Schiermonnikoog onder druk door een toenemende dominantie van zeekweek (zie NDA Schiermonnikoog). Om dit tegen te gaan en de soortenrijkdom te vergroten wordt momenteel begrazingsbeheer toegepast. Het is niet duidelijk of dit begrazingsbeheer effectief is.</td> </tr> <tr> <td>Mogelijkheden/kansen voor herstel vochtige duinvalleien</td> <td>Vochtige duinvalleien met open water</td> <td>In de NDA van Duinen Terschelling wordt aangegeven dat de vochtige duinvalleien met open water vrijwel geheel verdwenen zijn als gevolg van de maatregelen die nodig waren en zijn om de invasieve exoot watercrassula te bestrijden. Voor duurzaam herstel van dit habitatype is het cruciaal dat in beeld gebracht wordt waar nog kansen en mogelijkheden voor dit habitatype liggen zonder het probleem met de watercrassula te verergeren.</td> </tr> <tr> <td>Invloed van verstoring</td> <td>Vochtige duinvalleien met open water</td> <td>De verstoring van vochtige duinvalleien met open water speelt in Duinen Schiermonnikoog, bij de Berkenplas. Hier is het zaak om na te gaan of de verstoring is toegenomen en of verstoring herstel van het habitatype daar in de weg staat.</td> </tr> <tr> <td>Knelpuntenanalyse typische soorten</td> <td>Natura 2000-gebieden</td> <td>Over veel (zeldzame) typische soorten is op dit moment weinig bekend. Per gebied is er een overzicht nodig van de verspreiding en de grootste knelpunten en potenties voor belangrijke typische soorten op het gebied</td> </tr> </tbody> </table>	Onderzoek	Habitatype	Toelichting	Begrazingsbeheer	Schorren en zilte graslanden	Momenteel staat de kwaliteit van de schorren en zilte graslanden binnen Duinen Schiermonnikoog onder druk door een toenemende dominantie van zeekweek (zie NDA Schiermonnikoog). Om dit tegen te gaan en de soortenrijkdom te vergroten wordt momenteel begrazingsbeheer toegepast. Het is niet duidelijk of dit begrazingsbeheer effectief is.	Mogelijkheden/kansen voor herstel vochtige duinvalleien	Vochtige duinvalleien met open water	In de NDA van Duinen Terschelling wordt aangegeven dat de vochtige duinvalleien met open water vrijwel geheel verdwenen zijn als gevolg van de maatregelen die nodig waren en zijn om de invasieve exoot watercrassula te bestrijden. Voor duurzaam herstel van dit habitatype is het cruciaal dat in beeld gebracht wordt waar nog kansen en mogelijkheden voor dit habitatype liggen zonder het probleem met de watercrassula te verergeren.	Invloed van verstoring	Vochtige duinvalleien met open water	De verstoring van vochtige duinvalleien met open water speelt in Duinen Schiermonnikoog, bij de Berkenplas. Hier is het zaak om na te gaan of de verstoring is toegenomen en of verstoring herstel van het habitatype daar in de weg staat.	Knelpuntenanalyse typische soorten	Natura 2000-gebieden	Over veel (zeldzame) typische soorten is op dit moment weinig bekend. Per gebied is er een overzicht nodig van de verspreiding en de grootste knelpunten en potenties voor belangrijke typische soorten op het gebied
Onderzoek	Habitatype	Toelichting														
Begrazingsbeheer	Schorren en zilte graslanden	Momenteel staat de kwaliteit van de schorren en zilte graslanden binnen Duinen Schiermonnikoog onder druk door een toenemende dominantie van zeekweek (zie NDA Schiermonnikoog). Om dit tegen te gaan en de soortenrijkdom te vergroten wordt momenteel begrazingsbeheer toegepast. Het is niet duidelijk of dit begrazingsbeheer effectief is.														
Mogelijkheden/kansen voor herstel vochtige duinvalleien	Vochtige duinvalleien met open water	In de NDA van Duinen Terschelling wordt aangegeven dat de vochtige duinvalleien met open water vrijwel geheel verdwenen zijn als gevolg van de maatregelen die nodig waren en zijn om de invasieve exoot watercrassula te bestrijden. Voor duurzaam herstel van dit habitatype is het cruciaal dat in beeld gebracht wordt waar nog kansen en mogelijkheden voor dit habitatype liggen zonder het probleem met de watercrassula te verergeren.														
Invloed van verstoring	Vochtige duinvalleien met open water	De verstoring van vochtige duinvalleien met open water speelt in Duinen Schiermonnikoog, bij de Berkenplas. Hier is het zaak om na te gaan of de verstoring is toegenomen en of verstoring herstel van het habitatype daar in de weg staat.														
Knelpuntenanalyse typische soorten	Natura 2000-gebieden	Over veel (zeldzame) typische soorten is op dit moment weinig bekend. Per gebied is er een overzicht nodig van de verspreiding en de grootste knelpunten en potenties voor belangrijke typische soorten op het gebied														

			van onder andere voedsel- en habitatgeschiktheid, verstoring en de effectiviteit van beheer. Hiermee kunnen in de toekomst gerichtere maatregelen worden genomen om deze soorten, en daarmee de kwaliteit van de habitattypen te verbeteren en beschermen.
Mogelijkheden kraaiheide	Binnenlandse kraaiheidebegroeiingen		In het Wijneterper Schar is dit habitatype aangewezen, maar op basis van de NDA lijkt het inmiddels verdwenen. Het is nu niet bekend of het ecologisch gezien nog mogelijk is om het habitatype te herstellen en wat daarvoor nodig is.
Mogelijkheden zandverstuiving Bakkeveen	Zandverstuivingen		In de Bakkeveense Duinen is dit habitatype aangewezen, maar het is twijfelachtig of dit gebied nog geschikt is voor zandverstuivingen van voldoende kwaliteit, doordat er niet genoeg ruimte is voor grote verstuivingsvlaktes. Extra onderzoek kan uitwijzen of en waar er nog duurzame potenties voor dit habitatype liggen in dit gebied, zonder dat het ten koste gaat van andere habitattypen.
Potenties voor oude eikenbossen	Oude eikenbossen		In Van Oordt's Mersken is dit habitatype aangewezen, maar er ligt slecht één klein bosje dat mogelijk kwalificeert als oud eikenbos. Het is op dit moment de vraag of hier sprake is van een kwalitatief voldoende oud eikenbos en zo niet, of er potenties liggen om dit habitatype hier te ontwikkelen. Extra onderzoek naar dit habitatype is nodig om de knelpunten en potenties in beeld te brengen.
Invloed van ganzenvraat op de kwaliteit van aangewezen habitattypen	Meren met krabbenscheer en latere verlandingsstadia		Ganzenvraat en vertrapping door ganzen spelen mogelijk een rol in de slecht op gang komende verlanding in de Alde Feanen en de Rottige Meenthe en Brandemeer. Dit heeft in eerste instantie vooral effect op de meren met krabbenscheer, maar uiteindelijk ook op andere habitattypen die later in de successie volgen, zoals trilvenen en veenmosrietlanden. Onderzoek is noodzakelijk naar de grootte van dit probleem en oplossingsrichtingen om de verlanding beter op gang te laten komen. De ecologische autoriteit geeft in de adviezen van beide gebieden aan dat er meer aandacht moet zijn voor ganzenvraat.
<p><i>Noodmaatregelen soorten</i></p> <p><b>a: geschikt houden/maken van verblijfplaatsen meervleermuis</b> De maatregelen worden uitgevoerd in afstemming met en onder begeleiding van een ecologische ter zake kundige. Verder zullen deze maatregelen in nauwe afstemming met het onderzoek naar de vereisten van verblijfplaatsen en het zenderonderzoek plaatsvinden.</p> <p><b>Instrument:</b> Maatregelen nemen bij bestaande knelpunten en een pilot om nieuwe verblijfplaatsen te realiseren.</p>			

	<p><b>Toelichting:</b> Zoals aangegeven in de NDA ligt een zeer belangrijk knelpunt voor deze soort op korte termijn bij de verblijfplaatsen, voornamelijk als gevolg van verduurzaming- en isolatiewerkzaamheden. De soort stelt hoge eisen aan de verblijfplaatsen mede omdat ze in grote groepen leven en gevoelig zijn voor temperatuurverschillen. De huidige mitigerende maatregelen zijn niet passend voor soorten als de meervleermuis. Het is belangrijk om de huidige verblijfplaatsen te behouden en voor verder behoud zo snel mogelijk te kijken naar het realiseren van nieuwe locaties om de populatie weer op niveau te krijgen. Hiervoor is kennis nodig die mede wordt opgedaan door naast onderzoek ook proefondervindelijk maatregelen te nemen.</p> <p><b>b: Noodplan grote vuurvliinder.</b> Hiervoor wordt een noodplan opgesteld met maatregelen in het gebied. Deze maatregelen worden gemonitord en vinden plaats onder begeleiding van deskundigen</p> <p><b>Instrument:</b> Maatregelen nemen ter versterken van het leefgebied door inrichting en beheer.</p> <p><b>Toelichting:</b> Naast onderzoek (zie maatregel 4) is op korte termijn aanvullend beheer en inrichting nodig om het leefgebied van de grote vuurvliinder te versterken. Op basis van de NDA voor de Rottige Meenthe &amp; Brandemeer is duidelijk geworden dat het zeer slecht gaat met de grote vuurvliinder in het gebied en dat deze daar op het punt van verdwijnen staat. De ecologische autoriteit geeft aan dat het opstellen en uitvoeren van een noodplan voor de soort zeer urgent is.</p> <p><b>c: Juist beheer pilot binnen Natura 2000-gebied met aanwezigheid Noordse woelmuis</b></p> <p><b>Instrument:</b> Locatie geschikt maken om beheerpilot uit te voeren</p> <p><b>Toelichting:</b> De situatie van deze soort in Fryslân is kritiek (zoals ook blijkt uit de NDA's). Door gebrek aan peildynamiek en de versterkte concurrentie met andere woelmuissoorten verdwijnt de noordse woelmuis op steeds meer plekken. In het Sneekermeergebied is de afgelopen jaren een pilot gestart met aanpassingen in het beheer. Helaas is de noordse woelmuis hier niet meer aanwezig, maar de pilot laat wel een positief effect zien op concurrerende woelmuissoorten. Het is dan ook wenselijk om een vervolgbheerpilot uit te voeren op een locatie waar nog wel noordse woelmuizen aanwezig zijn. Deze pilot vindt plaats onder begeleiding van ter zake deskundigen.</p>
--	--

*Maatregel 5. Actualiseren gedateerde vegetatiekarteringen en habitattypenkaarten*

**Maatregel:** Het (met voorrang) actualiseren van de (meest gedateerde) vegetatiekarteringen en het omzetten van vegetatiekarteringen naar habitattypenkaarten binnen een aantal Natura 2000-gebieden. Er zal een opdracht worden verleend aan een ecologisch adviesbureau om een gebiedsdekkende vegetatiekartering uit te voeren waarbij de karteringen van voldoende kwaliteit moeten zijn om een habitattypenkaart van te maken. Ook zullen een aantal vegetatiekarteringen, waarvoor nog geen habitattypenkaart is of wordt gemaakt, worden omgezet naar een habitattypenkaart. Onderdeel van de omzetting is ook om inzichtelijk te maken of verschillen tussen de nieuwe en een eerdere habitattypenkaart voortkomen uit ecologische veranderingen of het gevolg zijn van de gebruikte methodiek of toepassing ervan. Bij de toelichting wordt in een tabel per gebied aangegeven wat er nog nodig is.

**Instrument:** Vegetatiekartering + omzetting naar habitattypenkaart

**Toelichting:** Voor de meeste gebieden is momenteel nog geen actuele habitattypenkaart beschikbaar. Doorgaans worden vegetatiekarteringen eens in de 12 jaar uitgevoerd. Voor Habitatrictlijngebieden waarvoor de meest recente habitattypenkaart meer dan 10 jaar oud is, is of wordt de financiering via een ander spoor dan het transitiefonds geregeld. Voor Duinen Schiermonnikoog is een recentere habitattypenkaart beschikbaar (op basis van karteringen uit 2015 en 2017), maar weten we op basis van de NDA dat habitattypen die aanwezig waren bij de Westerplas inmiddels volledig verdwenen zijn. Voor dit deel van het gebied willen we een extra tussentijdse vegetatiekartering laten uitvoeren. Ook voor een aantal Vogelrichtlijngebieden, is het met het oog op vragen over de kwaliteit van het leefgebied van de daar aangewezen vogelsoorten belangrijk om de aanwezige vegetatie goed inzichtelijk te krijgen.

Benodigde vegetatie-onderzoeken per gebied vanuit dit maatregelenpakket:

Gebied	Nog nodig vanuit kennisontwikkeling
Aide Feanen	Nvt (financiering al geregeld)
Bakkeveense Duinen	Nvt (financiering al geregeld)
Deelen	Vegetatiekartering
Duinen Ameland	Vegetatiekartering van een deel van het gebied + omzetting naar Natura 2000-gebiedsdekkende habitattypenkaart



Duinen Schiermonnikoog	Vegetatiekartering + omzetting naar habitattypenkaart
Duinen Terschelling	Nvt (financiering is al geregeld)
Duinen Vlieland	Omzetting naar habitattypenkaart
Groote Wielen	Vegetatiekartering
Oudegaasterbrekken, Fluessen en omgeving	Gedeeltelijke vegetatiekartering (delen buiten SNL-subsidie) + omzetting naar habitattypenkaart
Rottige Meenthe & Brandemeer	Omzetting naar habitattypenkaart
Sneekermeergebied	Vegetatiekartering
Van Oordt's Mersken	Omzetting naar habitattypenkaart
Wijneterper Schar	Omzetting naar habitattypenkaart
Witte en Zwarte Brekken	Vegetatiekartering

NB dit onderdeel wordt aangevraagd bij de 2<sup>e</sup> fase van het Programma Natuur.

*Maatregel 6. Het actualiseren van de LESA's (Landschap Ecologische Systeem Analyses)*

**Maatregel:** De LESA's die in de Natura 2000-beheerplannen staan zullen worden geactualiseerd en uitgebreid met de informatie die voortkomt uit onderzoeken die de afgelopen jaren zijn uitgevoerd en de resultaten van de hierboven beschreven onderzoeken (maatregelen 1 t/m 5).

**Instrument:** LESA

**Toelichting:** In de beheerplannen van de Natura 2000-gebieden zijn eenvoudige beschrijvingen van de landschapsecologie opgenomen. Deze beschrijvingen zijn te globaal om op basis hiervan goede en effectieve maatregelen voor het behoud en herstel van aangewezen habitattypen en geschikt leefgebied voor soorten te kunnen bepalen en beoordelen. Ook zijn er enkele gebieden, bijvoorbeeld Duinen Terschelling, waar de omstandigheden in de afgelopen jaren lokaal, door bijvoorbeeld duinvorming, sterk veranderd zijn, waardoor habitattypen lokaal langzaam achteruitgaan, maar ook niet duidelijk is wat voor kansen voor de natuur daar nu wel liggen. In de afgelopen jaren zijn voor de meeste gebieden meerdere onderzoeken uitgevoerd, maar is de informatie nog niet gebruikt voor de actualisatie van de reeds beschikbare globale LESA's.

Om effectieve systeemherstelmaatregelen te kunnen uitwerken en de beste potenties binnen een gebied goed te kunnen identificeren, is het noodzakelijk de LESA's uit de Natura 2000-beheerplannen te actualiseren. Dit wordt op basis van de natuurdoelanalyses ook bevestigd door de ecologische autoriteit in de adviezen die reeds beschikbaar zijn. Voor de uitgebreide

	<p>analyses kan, naast de al uitgevoerde onderzoeken, gebruik worden gemaakt van de resultaten van maatregelen 1 t/m 5 uit dit maatregelenpakket en andere beschikbare informatie (bv bij het Wetterskip, terreinbeheerders en in de NDFF/NDVH). Vanuit de kennis- en innovatieagenda van het maatregelpakket water en bodem worden de bijdrage van droogtebestrijding op systeemniveau aan de bestrijding van verdroging in de Natura 2000-gebieden en de effecten van wateronttrekking onderzocht. Ook de resultaten die hieruit voortvloeien zullen onderdeel uitmaken van de geactualiseerde LESA's.</p> <p><b>NB dit onderdeel wordt aangevraagd bij de 2<sup>e</sup> fase van het Programma Natuur.</b></p> <p><i>Maatregel 7: Onderzoek actuele s.v.z. groenblauwe dooradering, nadere detaillering van deze opgave per landschapstype én het nader bepalen van de voorwaarden waaraan (nieuw) bos en gbda moeten voldoen om zo goed mogelijk bij te kunnen dragen aan de NPLG-opgaven (randvoorwaarden voor aanleg en beheer).</i></p> <p><b>Maatregel:</b> Met de huidige stand van zaken ten aanzien van de GBDA en de bomen- en bossenstrategie wordt ook uitgezocht waar de beste kansen liggen om te komen tot 10% GBDA in 2050 en realisatie van onderdelen van de bomen- en bossenstrategie (buiten het natuurnetwerk). Daarbij is ook aandacht nodig voor het hoe; het type landschapselement, toe te passen soorten en voorwaarden aan de inrichting en het beheer. In de eerste plaats vanwege de bijdrage aan VHR-doelbereik (leefgebieden) maar ook aan de ambities op het gebied van water en bodem. Op basis van de uitkomsten wordt een integraal uitvoeringsplan voor zowel de GBDA - als de onderdelen van de Friese bomen- en bossenstrategie buiten het natuurnetwerk - opgesteld.</p>
--	---

	<p><b>Instrumenten:</b> Extra capaciteit en/of externe inhuur.</p> <p><b>Toelichting:</b> Vanuit het onderdelen bomen en bos en de boerenlandnatuur van dit maatregelenpakket wordt ingezet op het realiseren van de doelen voor de GBDA. Vanuit deze maatregelen wordt nu ingezet op de kansen die al in beeld zijn. Om het overige deel van de GBDA en Friese Bomen- en Bossenstrategie maximaal te laten bijdragen aan de VHR-, klimaat-, en waterdoelstellingen is aanvullend onderzoek nodig. Zo is er nog niet voldoende kennis over de hoeveelheid GBDA die momenteel aanwezig is, de kwaliteit die het heeft en de mate waarin het al bijdraagt of zal gaan bijdragen aan de overige NPLG-doelstellingen, waaronder de VHR-opgave. Ook voor de Friese Bomen- en Bossenstrategie liggen er nog vragen met betrekking tot de wijze waarop de uitvoering zo maximaal mogelijk bijdraagt aan de NPLG-doelen op het gebied van natuur, water en klimaat. Deels gaat het om het samenbrengen van informatie die al vergaard is en deels om aanvulling daarvan en het uitwerken van een integraal plan. Hier is extra capaciteit en/of externe hulp bij nodig.</p>
<p><b>Doelbereik (in verhouding tot het gebiedsprogramma)</b>  <i>Geef aan welke bijdrage het maatregelpakket levert aan het doelbereik, zowel voor wat betreft de NPLG-doelen als voor eventuele meekoppelende opgaven en doelen.</i></p> <p><i>Beschrijf daarbij de verhouding tussen het doelbereik van het maatregelpakket in verhouding tot het doelbereik van gehele gebiedsprogramma (de andere al gerealiseerde of nog te realiseren maatregelpakketten).</i></p>	<p><i>Bijdrage aan VHR-doelbereik</i></p> <p>Resultaat van de kennisontwikkeling met betrekking tot de Vogel- en Habitatrichtlijndoelen die nog niet in een gunstige staat van instandhouding verkeren:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- Voor ~85% van de habitattypen is in 2026 bekend welke maatregelen nodig zijn voor de overbrugging van 30% van het gat naar een gunstige staat van instandhouding in 2030.</li> <li>- Voor ~70% van de habitatrichtlijnsoorten is in 2026 bekend of en welke maatregelen nodig zijn voor de overbrugging van 30% van het gat naar een gunstige staat van instandhouding in 2030.</li> <li>- Voor ~50% van de Vogelrichtlijndoelen is in 2026 bekend of en welke maatregelen nodig zijn voor de overbrugging van 30% van het gat naar een gunstige staat van instandhouding in 2030.</li> </ul> <p>Dit maatregelenpakket is vooruitlopend op en randvoorwaardelijk voor de uitvoering van maatregelen gericht op systeemherstel met betrekking tot aangewezen habitattypen en leefgebieden van aangewezen soorten. In de NDA's is aangegeven dat het duidelijk is dat maatregelen moeten worden getroffen om een groot deel van de doelen in de Natura 2000-gebieden te halen, maar dat er wel onderzoek nodig is om te bepalen welke maatregelen dit moeten zijn. Daar wordt in dit onderdeel van het maatregelenpakket invulling aan gegeven.</p>

	<p>Naast onderzoeken die voortkomen uit de NDA's lossen we met dit onderdeel van het maatregelenpakket ook enkele kennisvragen op die betrekking hebben op de andere onderdelen van het maatregelenpakket Natuur. Zo wordt in het kader van de onderdelen Bomen en Bos en boerenlandnatuur, in aanvulling op de maatregelen die al in het vizier zijn, nader uitgezocht hoe de restopgaven voor de uitvoering van de Bomen en Bossenstrategie en de GBDA zo effectief mogelijk kunnen worden ingezet. Ook zal nader worden uitgezocht waar nog kansen en mogelijkheden liggen voor VHR-waarden buiten de begrenzing van Natura 2000. Dit zal worden gedaan in de context van het onderdeel 'Grip op Kwaliteit'. Dit zal ook belangrijke input opleveren voor de gebiedsgerichte aanpak die wordt beschreven in het gebiedsprogramma.</p> <p><i>Samenhang met maatregelenpakket Water en Bodem</i></p> <p>Water, bodem en natuurwaarden zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Dit blijkt ook uit dit onderdeel kennisontwikkeling van het maatregelenpakket Natuur, waar een deel van de benodigde onderzoeken ook te maken hebben met de hydrologie en/of waterkwaliteit. Zoals bij de beschrijving van de maatregelen al wordt aangegeven, sluit het onderdeel kennisontwikkeling in de context van natuur naadloos aan op de innovatie- en kennisagenda van het maatregelenpakket Water en Bodem. Dit biedt ook een belangrijk platform voor de uitwisseling van informatie.</p> <p>Punten waarop beide pakketten goed op elkaar aansluiten:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- Vanuit de KRW is er een verplichting om verdroging in de Natura 2000-gebieden aan te bestrijden. Vanuit kennisontwikkeling krijgen we een beter beeld van de lokale werking van het hydrologisch systeem en de maatregelen die daar getroffen kunnen worden. Vanuit het maatregelenpakket voor Water en Bodem wordt op grotere schaal, op het niveau van de Friese deelgebieden zoals benoemd in het gebiedsprogramma, ingezet op de aanpak van droogte. De resultaten van de onderzoeken uit het maatregelenpakket natuur zullen als input dienen voor de uitvoering van het maatregelenpakket Water en Bodem. Ook andersom zal deze uitwisseling van groot belang zijn voor bijvoorbeeld de actualisatie van de LESA's voor de Natura 2000-gebieden.</li> <li>- Voor zowel habitattypen als de leefgebieden van meerdere VHR-soorten is een goede waterkwaliteit van groot belang. In het kader van de KRW-doelstellingen wordt op veel plekken al gemeten aan de waterkwaliteit.</li> </ul>
--	---

	<p>Daar waar de metingen die worden gedaan in het kader van de KRW niet voldoende aansluiten bij de vereisten voor de natuurwaarden, zal vanuit het maatregelpakket Natuur aanvullend onderzoek worden uitgevoerd naar de waterkwaliteit. Dit zal ook extra inzichten bieden met het oog op de realisatie van de KRW-doelstellingen.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- De leidende principes en uitgangspunten uit de Kamerbrief 'Water en bodem sturend in de ruimtelijk inrichting' zijn voor Fryslân vertaald in de toekomstvisie 'Fryslân klimaatbestendig 2050+'. Hierin is per deelgebied uitgewerkt wat de opgaven zijn voor een toekomstbestendig watersysteem dat bijdraagt aan doelen voor onder andere natuur en biodiversiteitsherstel.</li> <li>- Voor het onderzoek met betrekking tot de uitvoering van de Friese Bomen en Bossenstrategie, de realisatie van 10% GBDA en de kansen voor VHR-waarden buiten Natura 2000 is de koppeling met het maatregelpakket Water en Bodem essentieel. Voor de uitwerking van deze doelen zal water en bodem sturend zijn, waardoor deze opgaven niet los van het maatregelpakket Water en Bodem gezien kunnen worden.</li> </ul> <p><i>Koppeling met het maatregelpakket Klimaat – Veenweide</i>          Binnen het veenweidegebied liggen drie Natura 2000-gebieden, namelijk de Alde Feanen, Oudegaasterbrekken, Fluessen en omgeving en de Rottige Meenthe &amp; Brandemeer. Voor in ieder geval de Alde Feanen en de Rottige Meenthe &amp; Brandemeer zijn meerdere onderzoeken met betrekking tot de hydrologie opgevoerd in dit deel van het maatregelpakket Natuur. Onder andere bij de actualisatie van de LESA's zal de informatie die beschikbaar is vanuit het veenweideprogramma van groot belang zijn. Ook zullen vernattingsmaatregelen in zowel de Hegewarren als Aldeboarn De Deelen naar verwachting een positief effect hebben op de hydrologie in de Alde Feanen. Verder zal er ook een sterke wisselwerking zijn tussen de verdere uitwerking van de GBDA en kansen voor VHR-waarden buiten Natura 2000 en het maatregelpakket Klimaat – Veenweide.</p>
<p><b>Onderbouwing</b>  <i>Onderbouw de keuze voor de maatregelen en instrumenten om tot het gestelde NPLG-doelbereik te komen. Maak hierbij gebruik van de beleidstheorie /doelenboom in het gebiedsprogramma, het toetsingsadvies van de Ecologische Autoriteit, de sociaal economische impact analyse (incl. de toekomst van de landbouw), effecten op</i></p>	<p>Voor het behalen van de VHR-doelen is het van groot belang om tot een gunstige staat van instandhouding te komen binnen onze Natura 2000-gebieden en rest waar mogelijk de rest van het landelijk gebied. Om goed zicht te houden op dit doelbereik zijn gedegen onderzoek en aanvullende monitoring belangrijk. Zo weten we welke stappen er gezet moeten worden om aan deze VHR-doelen te voldoen op een efficiënte manier. Het zorgt voor zekerheid over de stand van zaken waardoor er een goed beargumenteerde keuze gemaakt kan worden voor eventuele</p>

<p><i>leefbaarheid, milieu en leefomgeving e/o andere onderzoeken en adviezen zoals een eventuele milieueffectrapportage. Geef, als relevant, weer welke alternatieve maatregelen en instrumenten zijn afgewogen en op welke gronden deze zijn afgevalen (bijvoorbeeld effectiviteit, legitimiteit en/of draagvlak).</i></p>	<p>ingrepen binnen deze gebieden en voor de opgaven binnen de GGA.</p> <p>De urgentie voor maatregelen op basis van de NDA's en de adviezen van de ecologische autoriteit betekent ook dat het uitvoeren voor de daarvoor noodzakelijke onderzoeken op korte termijn moet gebeuren. Het zal nog enkele jaren duren, voordat we nieuwe vastgestelde beheerplannen hebben voor de Natura 2000-gebieden en het duurt te lang om hierop te moeten wachten. Met het oog op de NPLG-doelstelling om 30% van het overbruggen van het gat richting een gunstige staat van instandhouding in 2030, kunnen we niet wachten op de nieuwe beheerplannen voor het doen van de urgente noodzakelijke onderzoeken. Door het op korte termijn uitvoeren van deze onderzoeken via het transitiefonds kunnen we een extra versnelling geven aan de maatregelen en de kwaliteit en effectiviteit van de nieuwe beheerplannen sterk verbeteren met het oog op de periode na 2030.</p> <p>We hechten zeer grote waarde aan het onderdeel kennisontwikkeling van het maatregelenpakket Natuur, omdat het enerzijds helpt om een grote stap te zetten in het doelbereik van de VHR-opgave, en anderzijds omdat het zal voorkomen dat we maatregelen nemen die achteraf niet nodig of niet effectief blijken. Dit laatste is met name belangrijk om te voorkomen dat agrariërs of andere ondernemers onnodig worden beperkt in het uitvoeren van hun activiteiten. Ook willen en moeten we de beperkte financiële middelen zo effectief en efficiënt mogelijk inzetten en geen geld uitgegeven aan maatregelen die in de praktijk geen bijdrage leveren aan de NPLG-opgaven. Om dit te kunnen doen is gedegen voorwerk een absolute voorwaarde en daar wordt met dit onderdeel van het maatregelenpakket Natuur invulling aan gegeven.</p> <p>Ook voor de gebiedsgerichte aanpak voor het verwezenlijken van de doelen is het voor de communicatie en het draagvlak in de omgeving van groot belang dat helder is wat de doelen in een gebied zijn, welke maatregelen nodig en/of mogelijk zijn en welke informatie eraan ten grondslag ligt. Dit zeker met het oog op de impact die maatregelen kunnen hebben op de betrokkenen. In de onderzoeken, bijvoorbeeld bij de LESA's zal er daarom ook naar gestreefd worden om inzichtelijk te krijgen wat eventuele maatregelen zouden betekenen voor het gebied rondom Natura 2000. Dit is ook van belang voor de invulling van eventuele overgangsgebieden.</p>
--	--

## Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

<p>Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden</p>	<p><i>Provincie Fryslân</i>          Rol: initiatiefnemer, opdrachtgever, financier, bevoegd gezag.</p>
---	---

<p>Geef een opsomming van de betrokken partijen in de fase van realisatie en geef daarbij in één zin weer wat hun rol en verantwoordelijkheid is. Bevestig dat alle genoemde partijen hun rol en verantwoordelijkheid hebben onderschreven en geef aan waar dit is vastgelegd, bijvoorbeeld in een bestuursovereenkomst of een andere bestuurlijk vastgelegde afspraak.</p>	<p>Verantwoordelijkheid: trekker van maatregelpakket/initiatiefnemer.</p> <p><i>Wetterskip</i>          Rol: partner GGA, bevoegd gezag.          Verantwoordelijkheid: deelnemer/uitvoerder maatregelpakket.</p> <p><i>Gecertificeerde natuurbeheerders</i>          Rol: adviseur uitvraag, partner, stakeholder opdrachtverstrekking.          Verantwoordelijkheid: deelnemer/uitvoerder maatregelpakket.</p> <p><i>Ecologische adviesbureaus/kennisinstellingen</i>          Rol: opdrachtnemer, uitvoerder maatregelpakket.          Verantwoordelijkheid: deelnemer/uitvoerder maatregelpakket.</p> <p><i>Omgeving</i>          Rol: afstemming, meedenken, stakeholder GGA          Verantwoordelijkheid: deelnemer</p>
<p>Afgeronde procedures en besluitvorming          Presenteer een chronologisch overzicht van de procedures en besluitvormingsmomenten die zijn afgerond of nog lopend zijn om te kunnen starten met de realisatie. Bevestig dat alle procedurele stappen in beeld zijn en afgerond kunnen worden om tot realisatie over te gaan. Bijvoorbeeld ruimtelijk-planologische procedures, mogelijke wettelijke compensatie en/of vergunningverlening.</p>	<p>Op basis van de Natuurdoelanalyses blijkt dat niet alle benodigde gegevens beschikbaar zijn om een goed beeld te krijgen van de huidige staat van instandhouding en de exacte maatregelen die nog nodig zijn. Op basis van de beschikbare gegevens, (o.a. met iteratio) is expert judgement toegepast om een inschatting van de huidige staat en doelbereik te geven. Vanuit de Natuurdoelanalyses is er een overzicht gemaakt welke monitoringsgegevens en onderzoeken nodig zijn. Momenteel wordt er gewerkt aan een planning/voorzet om de onderzoeken in dit onderdeel van het maatregelenpakket Natuur aan te besteden of de opdracht te verlenen. Planning is dit voorjaar een plan van aanpak op te leveren met wat nodig is om deze monitoring en onderzoeken aan te besteden/opdracht te verlenen.</p> <p>Zodra dit voorliggende maatregelenpakket wordt goedgekeurd en het benodigde budget wordt toegekend kan gestart worden met de uitvoering (in principe in 2024). Wel is het zo dat we afhankelijk zijn van de beschikbaarheid van ecologen en adviesbureau's. Voor grotere opdrachten vergt de aanbestedingsprocedure bovendien enkele maanden tijd.</p>
<p>Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen          Beschrijf de participatie die met gebiedspartijen heeft plaatsgevonden, wat met de opbrengst van de participatie is gedaan en het betrekken van democratische vertegenwoordiging.</p>	<p>De benodigde gegevens zijn vooral afgestemd met Wetterskip Fryslân en de terreinbeherende organisaties die betrokken zijn bij het opstellen van de Natuurdoelanalyses. Deze partijen beschikken immers ook zelf over de nodige data en onderzoeksgegevens. Naar aanleiding van de NDA's zijn ook al enkele gesprekken gevoerd met terreinbeheerders over de benodigde onderzoeken, de aanpak en betrokkenheid van de beheerders en urgente kennisleemtes die zij nog hebben geïdentificeerd.</p>

<p>Daarvoor kan gebruik gemaakt worden van het gebiedsprogramma. Beschrijf, voor zover relevant, (de opbrengst van) aanvullende participatie en betrokkenheid van democratische vertegenwoordigingen sinds vaststelling van het gebiedsprogramma. Geef tenslotte weer hoe gebiedspartijen en democratische vertegenwoordigingen in de fase van realisatie betrokken gaan worden.</p>	<p>Daarnaast krijgen we veel vragen van betrokkenen/ belanghebbenden/ maatschappelijke partijen welke gegevens we gebruiken en of deze wel betrouwbaar zijn. Vanuit deze vragen is mede dit overzicht van gegevens gekomen: wat is de feitelijke situatie in het gebied. De uitkomsten van de monitoring en de onderzoeken willen we bespreken met deze partijen, maar ook meenemen in de gebiedsgerichte aanpak.</p>
--	---

### Financiën en risico's

<p>Onderbouwing overheidsbijdrage Beschrijf waarom een rijksbijdrage voor realisatie van het maatregelpakket noodzakelijk is.</p>	<p>De gelden uit het Natuurpact zijn op dit moment niet toereikend om de maatregelen uit dit onderdeel van het maatregelenpakket uit te kunnen voeren. De onderzoeken die betrekking hebben op de stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden gaan voornamelijk over de omgevingscondities en de huidige staat van instandhouding van doelen die hinder ondervinden van de hoge stikstofdepositie worden opgevoerd voor Programma Natuur. Voor de overige kennisvragen doen we een beroep op het NPLG-transitiefonds.</p> <p>Gezien de urgentie van natuurherstel en de noodzaak om de goede dingen op de goede plekken te doen, oftewel om het beschikbare transitiegeld zo efficiënt mogelijk in te zetten, is het met dit maatregelenpakket gevraagde extra onderzoeksbudget noodzakelijk. Het pakket helpt daarmee ook om straks goed te kunnen verantwoorden hoe dit gemeenschapsgeld is besteed.</p>
<p>Kostenraming Geef een kostenraming voor het maatregelpakket en voeg een verdere toelichting desgewenst bij. De minimale vereisten voor de kostenraming zijn:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Specificeer de kosten per type maatregel.</li> <li>• Werk volgens de PxQ systematiek.</li> <li>• Betrek bij de kostenraming de voorziene baten, zoals</li> </ul>	<p>Kostenraming thema kennisontwikkeling.</p>



Kenniscatégorie / Onderwerp	aantal maatregelen	aantal gebieden	aantal habitats types	prijs per hectare	Prognose	Bedrag	Niet-Programmeerbaar
<b>Maatregel 1: Bodemontrekkend voergras en voederspitton</b>							
Bodemontrekkend bodem N2020	8	10	10	€ 1.000	1		€ 800.000
Waterontrekkend bodem N2020							
Leegvoersmaaien, N2020-gebieden op 1 t.v. verontreinig.	10	4		€ 1.900	4		€ 340.000
							<b>€ 1.140.000</b>
<b>Totaal maatregel 1</b>	<b>18</b>	<b>14</b>	<b>10</b>	<b>€ 1.000</b>	<b>1</b>	<b>€ 902.000</b>	
<b>Maatregel 2: Onderzoek hydrologische omstandigheden</b>							
Hydrologisch meetnet uitbreiden uitbreiding meetnet = hydrologische analyse				€ 700.000	1		€ 700.000
Hydrologische analyse van bestaande gegevens				€ 300.000	1		€ 300.000
<b>Totaal maatregel 2</b>							<b>€ 1.000.000</b>
<b>Maatregel 3: Waterschuwmaat</b>							
LEI1 maatregel				€ 270.000	1		€ 270.000
Non-structureel maatregel				€ 40.000	1		€ 40.000
<b>Totaal maatregel 3</b>							<b>€ 310.000</b>
<b>Maatregel 4: Onderzoek ecologische vaarwegen</b>							
Kustduin-herstelvoorstudies, kustduin-herstelvoorstudies							
Veld- en herstel van grote moerdatengebieden, kleine moerdatengebieden, moerasvonderspeel	5			€ 5.000	1		€ 25.000
Mooie meent (herstelgebied) = aanleggebied	5			€ 10.000	1		€ 50.000
Openbare ruimte	2			€ 5.000	1		€ 10.000
Overstroomde wateroppervlakte, palm, schilfroos, roepgrasland	1			€ 10.000	1		€ 10.000
<b>Totaal</b>							
Maatregelvoorzieningen bodem N2020 gebieden van 1 t.v. 2 per jaar 1 t.v. 2 jaar	5			€ 6.000	2		€ 60.000
Automatische bodem beheer en monitoring (voorzorging Overijssel) en verbodgebieden	5			€ 2.000	1		€ 10.000
<b>Totaal maatregel 4</b>							<b>€ 100.000</b>
<b>Maatregel 5: Monitoring en onderhoud grote natuurreservaten</b>							
Monitoring en onderhoud grote natuurreservaten Fryslân	1			€ 60.000	1		€ 60.000
Automatische bodem beheer en monitoring (voorzorging Overijssel) en verbodgebieden	1			€ 90.000	1		€ 90.000
<b>Totaal maatregel 5</b>							<b>€ 150.000</b>
<b>Maatregel 6: Monitoring en onderhoud grote natuurreservaten</b>							
Overstroomde wateroppervlakte (20 gebieden)	4			€ 60.000	1		€ 240.000
Versterkingsovername veld (10 gebieden) (inclusief, niet als enkele maatregelen)	3			€ 90.000	1		€ 190.000
Onderzoek aanpak van overstroming in Van Dordt & Marsum	1			€ 20.000	1		€ 20.000
Onderzoek om de overstroming te verminderen in verbodgebieden	1			€ 20.000	1		€ 20.000
Onderzoek naar overstroming in verbodgebieden in verbodgebieden	1			€ 20.000	1		€ 20.000
<b>Totaal maatregel 6</b>							<b>€ 600.000</b>
<b>Maatregel 7: Waterontrekkend bodem N2020</b>							
Waterontrekkend bodem N2020	190			€ 1.000	1		€ 270.000
Bodemontrekkend bodem N2020				€ 30.000	1		€ 30.000
Inlagende uitbreiding aanpak overstroming in verbodgebieden bodem N2020				€ 300.000	2		€ 600.000
<b>Totaal maatregel 7</b>							<b>€ 900.000</b>
<b>Maatregel 8: Aanpak overstroming</b>							
Planologische maatregelen voor overstroming in verbodgebieden							
Overstroomde wateroppervlakte (20 gebieden)	20			€ 5.000	1		€ 270.000
Planologische maatregelen voor overstroming in verbodgebieden	5			€ 30.000	1		€ 150.000
Planologische maatregelen voor overstroming in verbodgebieden							
<b>Totaal maatregel 8</b>							<b>€ 420.000</b>
<b>Maatregel 9: Aanpak overstroming</b>							
Planologische maatregelen voor overstroming in verbodgebieden							
Dunen (vegetatiebeheer)	1			€ 30.000	1		€ 30.000
Dunen (veiligheid) (vegetatiebeheer en herbaflypenmaat)	1			€ 40.000	1		€ 40.000
Dunen (versterking) (vegetatiebeheer en herbaflypenmaat)	1			€ 40.000	1		€ 40.000
Overstroomde wateroppervlakte (vegetatiebeheer) = herbaflypenmaat	1			€ 20.000	1		€ 20.000
Vier Dordt & Marsum (herbaflypenmaat)	1			€ 20.000	1		€ 20.000
Overstroomde wateroppervlakte (herbaflypenmaat)	1			€ 20.000	1		€ 20.000
Dunen (versterking) (herbaflypenmaat)	1			€ 30.000	1		€ 30.000
Overstroomde wateroppervlakte (herbaflypenmaat)	1			€ 100.000	1		€ 100.000
Overstroomde wateroppervlakte (vegetatiebeheer)	1			€ 20.000	1		€ 20.000
Overstroomde wateroppervlakte (herbaflypenmaat)	1			€ 40.000	1		€ 40.000
Overstroomde wateroppervlakte (vegetatiebeheer)	1			€ 20.000	1		€ 20.000
<b>Totaal maatregel 9</b>							<b>€ 480.000</b>
<b>Maatregel 10: Aanpak overstroming</b>							
LEIA	14			€ 100.000	1		€ 1.400.000
<b>Totaal maatregel 10</b>							<b>€ 1.400.000</b>
<b>Maatregel 11: Onderzoek OBGA, beschrijving opgevoerde per bodemtype = redactiemateriaal aanpak en beheer</b>							
Onderzoek bodem privacy voor overname TOE OBGA en bodem en bodemtype				€ 100.000	1		€ 100.000
<b>Totaal maatregel 11</b>							<b>€ 100.000</b>
<b>Totaal Onderzoek Kenniscatégorie en verbetering en aanpak</b>							
							<b>€ 3.402.000</b>

Tabel 4: Overzicht van de gevraagde bijdrage voor het thema kennisontwikkeling uit het Transitiefonds. Deze tabel, tezamen met de andere tabellen, zijn te vinden in de bijgevoegde excel. De bedragen die in **donkergroen** zijn gemarkeerd komen ten laste van Programma Natuur. Deze bedragen zijn daarom in het totaal niet meegenomen en worden alleen weergegeven om aansluiting te houden met de aanvraag in juni 2023. Waar in **calendrier** toegevoegd staat gaat het om bedragen die zijn toegevoegd binnen de bandbreedte van WEcr 1 voor dit thema van het pakket Natuur. De toevoegingen komen voort uit verbeteringen en aanvullingen op basis van het advies van de EA.

<p>Dekkingsvoorstel</p> <p>Specificeer uit welke financiële bronnen van het Rijk bekostiging gevraagd wordt.</p> <p>Voorbeelden:          Transitiefonds,          Deltaprogramma,          Klimaatfonds, GLB-NSP,          evenals al bestaande regelingen.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Geef bedragen weer inclusief en exclusief BTW en welk deel BTW compensabel is en dus niet uitgekeerd wordt (en verloopt via aanvraag BTW compensatiefonds).</li> <li>• Specificeer in het dekkingsvoorstel de cofinanciering van provincies, waterschappen, gemeenten en/of mogelijk andere partijen. Bevestig de bijdrage die deze partijen willen doen, bijvoorbeeld in een bestuursovereenkomst of een andere bestuurlijk vastgelegde afspraak.</li> <li>• Geef weer hoe eventuele structurele (beheer)kosten gedekt worden.</li> </ul>	<p>Ruim de helft van de dekking uit bovengenoemde maatregelen komt uit het Transitiefonds. De maatregelen die niet zullen worden gefinancierd vanuit het transitiefonds, zullen worden opgevoerd voor Programma Natuur.</p> <p>Daarnaast bevatten de maatregelen ook geen beheerkosten. Als provincie kunnen wij gebruikmaken van het BTW compensatiefonds omdat de beoogde maatregelen onderzoeken betreffen, die onder het BTW compensatiefonds vallen. De BTW die over deze opdrachten wordt verrekend kunnen wij dus uit het BTW compensatiefonds terughalen. Het totale bedrag is BEDRAG inclusief BTW en BEDRAG exclusief 21% BTW.</p>
<p>Verhouding tot indicatief budget voor realisatie van het gehele gebiedsprogramma (totaal maatregelpakketten)</p> <p>Beschrijf hoe de aanvraag rijksbijdrage voor realisatie van het maatregelpakket zich verhoudt tot het indicatieve budget Transitiefonds voor de betreffende provincie.</p>	<p>Het indicatieve budget van het Transitiefonds voor Fryslân is 2.500.000.000.</p> <p>Het totale bedrag van dit thema uit dit maatregelpakket dat uit het transitiefonds bekostigd zal worden, ligt rond de 3.700.000 euro. Dit houdt dus in dat ongeveer 0,2% van het indicatieve budget van het Transitiefonds besteed zal worden aan dit maatregelpakket. De overige 3,5 miljoen zal worden gefinancierd vanuit het Programma Natuur.</p>

<p>Risico's en beheersmaatregelen</p> <p>Beschrijf de top-3 risico's en bijbehorende beheersmaatregelen in de realisatie ten aanzien van het behalen van gestelde doelen, binnen de daarvoor gestelde tijd en binnen budgettaire kaders.</p>	<p><i>Onvoldoende capaciteit bij onderzoeksbureaus</i></p> <p>De onderzoeksbureaus die de onderzoeken die wij nodig hebben kunnen uitvoeren hebben geen capaciteit ter beschikking. Het enige dat we hieraan kunnen doen, is zo vroeg mogelijk de opdrachten uitzetten bij de onderzoeksbureaus en waar mogelijk aansluiten bij reeds lopende onderzoeken van kennisinstellingen. Ook zullen we de uitvoering van dit onderdeel van het maatregelenpakket waar mogelijk integraal oppakken.</p> <p><i>Onvoldoende capaciteit bij de provincie voor begeleiding van onderzoeken en monitoring.</i></p> <p>De provinciale organisatie heeft onvoldoende capaciteit om de onderzoeken en monitoren te begeleiden. Het budget voor de proceskosten zal worden ingezet om het gebrek aan capaciteit zo veel mogelijk te beperken.</p> <p><i>Hoge tijdsdruk: veel doen, in veel gebieden, in relatief kort tijdsbestek.</i></p> <p>Er bestaat het gevaar dat er een hoge tijdsdruk ontstaat. Er moet veel gebeuren in een relatief korte tijd. Inmiddels wordt er gewerkt aan een plan van aanpak met prioritering van de benodigde onderzoeken. Waar mogelijk zal de uitvoering van dit onderdeel van het maatregelenpakket zo veel mogelijk integraal worden opgepakt.</p>
--	--

### Aanpak met planning en mijlpalen

<p>Planning met mijlpalen en afronding</p> <p>Beschrijf puntsgewijs de planning van activiteiten voor realisatie van het maatregelpakket met de start, tussenresultaten (mijlpalen) en afronding (opleverbeslissing).</p>	<p>Najaar 2023</p> <p>Uitvraag klaarmaken voor de onderzoeken, voorbereiding van de aanbesteding met inkoop en het reserveren van capaciteit bij inkoop en andere afdelingen.</p> <p>Voorjaar 2024</p> <p>Het doorlopen van de desbetreffende aanbestedingsprocedures.</p> <p>Mei 2024</p> <p>De start van de onderzoeken m.u.v. de actualisatie van de LESA.</p> <p>Najaar 2024</p> <p>De analyse van de uitkomsten van de onderzoeken die in de zomer van 2024 zijn uitgevoerd.</p> <p>Mei 2025</p> <p>Indien nodig zal in mei 2025 de tweede ronde monitoring plaatsvinden. Daarnaast zal in mei 2025 ook de start plaatsvinden van de actualisatie van de LESA's.</p> <p>Najaar 2025</p> <p>De analyse van de uitkomsten van de onderzoeken zal plaatsvinden in het najaar van 2025. Ook zal de actualisatie van de LESA's dan nog steeds</p>
---	---


	plaatsvinden. Aan de hand van deze analyses zal een eerste voorstel worden opgesteld met aanvullende maatregelen.
Gesteld staan voor realisatie Onderbouw met een beschrijving van de organisatie(structuur) en beschikbare menskracht dat de realisatie van het maatregelpakket geborgd is.	Vanuit de teams Natura 2000 en Natuurmonitoring van de uitvoeringsorganisatie liggen er al meerdere plannen klaar en zijn offertes opgevraagd voor meerdere van de in dit onderdeel van het maatregelpakket opgenomen onderzoeks-, monitorings- en noodmaatregelen. Zodra de financiële middelen beschikbaar komen, kunnen deze onderzoeken en maatregelen op korte termijn worden uitgevoerd. Via het FPLG-spoor, Grip op Kwaliteit en de Friese Bomen- en Bossenstrategie is een eerste aanzet al gedaan voor de maatregelen die betrekking hebben op de natuur buiten Natura 2000. Bij het onderzoek naar de waterkwaliteit van natuurwateren die buiten het KRW-meetnet vallen zal worden samengewerkt met het Wetterskip. Voor de overige onderzoeken zal extra capaciteit nodig zijn voor het opstellen en begeleiden van de uitvragen. Hier wordt met behulp van de proceskosten in voorzien.

## Thema 3: Boerenlandnatuur

## Algemeen

<b>Naam</b>	Boerenlandnatuur
<b>Hoofdaanvrager</b> <i>De naam van de hoofdaanvrager (provincie) Naam, emailadres en telefoonnummer contactpersoon. IBAN nummer aanvrager.</i>	Provincie Fryslân
<b>Deelnemende partijen</b> <i>Deelnemende partijen, hierbij svp aangeven welke partij(en) budget door beschikt krijgen van de hoofdaanvrager. Oftewel welk deel van het gevraagde budget de hoofdaanvrager wil toedelen aan andere partijen in het gebied, die de uitvoering ter hand zullen nemen.</i>	<p><i>Deelnemende partijen</i></p> <p>Provincie Fryslân Wetterskip Agrarische collectieven Landschapsbeheer Friesland</p> <p><b>Totale kosten maatregelenpakket/ transitiefonds</b></p> <p>€ 24.537.667</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• € 9.585.000: Budget extra ANLb per jaar.</li> <li>• € 19.170.000: Totaalbudget extra ANLb voor de looptijd 2024-2025 (2 jaar).</li> <li>• € 1.000.000: Totaal budget ondersteuning beheer niet productieve investeringen 2024-2025 (2 jaar).</li> <li>• € 2.136.969: Totaal budget aanleg en herstel landschapselementen/groenblauwe dooradering 2024-2025 incl. herstel greppelland.</li> <li>• € 2.230.698 voor uitvoeringskosten, begeleiding en overhead uit te voeren maatregelen.</li> </ul> <p>Het budget wordt verdeeld over de deelnemende partijen naar ratio van de maatregelen in de betreffende gebieden. De inzet van de middelen vindt plaats op of aanpalend op landbouwgrond. Hierdoor is het instrumentaria beperkt. Wij kiezen voor ANLb en Niet productieve investeringen onder het GLB-NSP om een gedegen start te maken met de grote opgave in VHR-herstel en Groenblauwe Dooradering. In dit maatregelpakket wordt geen natuuropgave binnen de natuurbegrenzing van het Natuurbeheerplan Fryslân gerealiseerd.</p>
<b>Gebied /locaties</b> <i>Afbakening van het gebied / locatie waarop het maatregelpakket betrekking heeft. Voeg desgewenst een overzichtskaart bij.</i>	Het ANLb in Fryslân kan niet overal provinciaal dekkend ingezet worden binnen de begrenzing van de leefgebieden in het Natuurbeheerplan 2023. Voor de categorie Klimaat en categorie Water is de gehele provincie subsidiabel. In het Natuurbeheerplan 2024 en waar nodig ook in het Natuurbeheerplan 2025 gaan wij een ruimer kader bieden aan de agrarische zoekgebieden. In dit maatregelpakket focussen wij ons op de verbreding en versterking van het ANLb beheer en zetten wij in op het verlenen van langjarige beheercontracten. Idealiter voor de periode van 11 jaar, maar voor dit Maatregelpakket afgestemd op het 'nu' 2024 en 2025. Voor de periode na het 'nu', 2026-2035, vragen wij in dit

	<p>maatregelpakket <u>geen</u> dekking aan, maar willen wij in 2024 gebruik maken van een aanvullende aanvraag via een Maatregelpakket 2026-2035 waarin wij de dekking opvragen voor het dan nog te realiseren areaal vanuit de VHR-herstelopgave. Hierdoor benoemen wij langjarige contracten wel in het gebiedsplan. De dekking na afronding van de transitiefonds looptijd zien wij als een gezamenlijke opgave waarbij de komst van de ecosysteemdiensten uit het 'niet' landbouwakkoord als blauwdruk genomen kan worden. Financiering volgt daarbij uit een nader in te richten fiscale heffing waarmee een ecosysteemdiensten fonds gevoed wordt. LNV trekt hierin samen op met de betrokken stakeholders waaronder de provincies.</p> <p>Het beheerbudget binnen de kerngebieden Aanvalsplan Grutto is gedekt in de begroting GLB-NSP 2023-2027. Binnen het Maatregelpakket Weidevogels worden deze gebieden toegelicht en verder onderhouden. Voor de periode na het GLB-NSP (2028-2035) vragen wij nu <u>geen</u> dekking aan in dit maatregelpakket, ondanks dat wij dit wel benoemen in het gebiedsplan. Financiering na 2035 is nu nog niet inzichtelijk. Wij zien de komst van de ecosysteemdiensten uit het 'niet' landbouwakkoord als blauwdruk voor de financiering na 2035. Inzicht in behoefte na realisatie van de beheermaatregelen na 2027 hebben wij ingeschat en zijn uitgewerkt in <b>tabel 1 en 2 in hoofdstuk Doelbereik NPLG</b>. In een latere tranche maatregelpakketten willen wij gebruik maken het benodigde aanvullende budget boven op het toekomstige budget uit het GLB.</p> <p>Voor de NPLG-doelstelling 'realiseren 5% groenblauwe dooradering in 2035' vragen wij nu een eerste fase aan waarbij wij inzetten op het vergroten en uitbreiden van landschapselementen. Deze kosten investeringskosten en gericht op 2024 en 2025. Het beheer van deze extra en nieuw aan te leggen elementen wordt meegenomen in het additionele ANLb beheer. De beheeropgave van deze elementen na 2035 zou idealiter gefinancierd moeten worden uit het nader te ontwikkelen landelijk ecosysteemdiensten fonds. De aanleg van deze elementen vindt plaats in de gehele provincie conform de focusgebieden omschreven in de Bossenstrategie Fryslân. Nadere informatie over de doelstelling voor 2024-2025 vindt u in het Maatregelpakket Bossenstrategie.</p> <p>Voor het optimaal bereiken van het NPLG-doel 'herstel VHR doelsoorten in gunstige staat van instandhouding' vragen wij een investeringsbudget aan om de boerenlandvogelstand optimaal te faciliteren. Dit budget bestaat uit kosten voor extra vernatting en hoogwaterpeil, behoud openheid en predatiebeheer. Voor deze post rekenen wij een jaarbedrag per collectief waarbij de weidevogelcollectieven een hoger budget nodig hebben dan de landschapscollectieven. Naast de doeltypen A11 en A12 (weide en en akkersoorten) vragen wij ook budget aan ter ondersteuning van het landschapsbeheer (A15). Deze investeringsaanvraag past in</p>
--	--

	<p>onze jaarlijkse subsidieregeling optimaliseren biotoop boerenlandvogels welke op dit moment herijkt wordt en vanaf 2024 een bredere scope kent. Naast de provinciale middelen uit de Weidevogelnota 2022-2030 vragen wij hiervoor additioneel budget aan. Deze investeringskosten zijn inzetbaar binnen de leefgebieden open grasland en open akker conform NBP2024.</p> <p>NBP2023 overzicht subsidiabele gebieden  <a href="#">Natuurbeheerplan 2024   Fryslan</a></p> 
<p><b>Samenvatting</b>  <i>Vat de essentie van het doel van het maatregelpakket samen in (maximaal) 1 A4. Ga hierbij in op de belangrijkste maatregelen, instrumenten, doelbereik en verhouding tot het gebiedsprogramma.</i></p>	<p><i>Doel</i>  Het Fries Plan Landelijk gebied (vervolgens FPLG) stelt verschillende doelen om de kernopgaves uit het Nationaal Plan Landelijk Gebied (vervolgens NPLG) te realiseren: de internationale verplichtingen op het gebied van (1) natuur (met als onderliggend doel de stikstofopgave), (2) water en (3) klimaat. De doelen uit het FPLG gaan over het herstel van de biodiversiteit en landschap, het verbeteren van de leefomgeving, waterkwaliteit en klimaat. Ook een omslag in de landbouw behoren tot deze doelen. In dit maatregelpakket gaan wij specifiek in op de doelen 30% herstel VHR, realisatie 10% groenblauwe dooradering en bossenstrategie.</p> <p><i>Belangrijkste maatregelen en instrumenten</i>  Dit maatregelpakket is opgedeeld in beheer en inrichtingsmaatregelen om de bovenstaande doelen te realiseren. De beheermaatregel richt zich voornamelijk op het versterken van agrarisch natuurbeheer en het versterken van de bestaande leefgebieden en habitattypen uit de VHR-doelstelling.</p> <p>De inrichtingsmaatregelen richten zich op het opnieuw inrichten van de landbouwgrond ten gunste van bovenstaande doelen: het</p>

	<p>aanleggen houtige landschapselementen, voederhagen en erfbeplanting, realisatie en beheer van meerjarige akker- en graslanden, het herstellen en aanleggen van opgaande landschapselementen (droge dooradering), het herstructureren van microverkaveling in gras- en akkerland om de waterhuishouding te optimaliseren.</p> <p>Daarnaast vragen wij ondersteunend budget aan voor kleine investeringen en last-minute beheer ten behoeve van behoud en herstel boerenlandvogels en niet productieve investeringen ten behoeve van het optimaal inzetten van het gevraagde ANLb budget. En tenslotte budget voor het uitvoeren van de maatregelen.</p> <p>De te nemen maatregelen zijn ondersteunend aan de grotere thema's uit het gebiedsplan FPLG. Dat zijn in eerste plaats herstel VHR-doelstelling, realisatie groenblauwe dooradering en verbetering oppervlaktewaterkwaliteit. Een neveneffect van de maatregelen is het verbreden van het bedrijfseconomisch perspectief van de agrarische ondernemers door inbedding van groenblauwe diensten in die bedrijfsvoering.</p> <p><i>Doelbereik</i></p> <p>De maatregelen in dit pakket dragen allemaal bij aan het VHR-doel uit het FPLG om 30% in gunstige staat van instandhouding voor de doelen boerenlandvogelareaal en dooradering. Ook een minimaal percentage van 10% groenblauwe dooradering in Fryslân in 2030 bestaande uit 5% opgaande houtige elementen, 2,5% natte dooradering / sloten en 2,5% bufferstroken en randen is een doel uit het FPLG wat gedeeltelijk gerealiseerd wordt door de maatregelen in dit pakket. In het algemeen kan gesteld worden dat de enkelvoudige maatregelen een meervoudig doelbereik zullen realiseren. Voorbeelden die wij in Fryslân willen realiseren zijn de kruidenrijke randen langs de sloten die de doelstelling versterken biodiversiteit, vergroten areaal groenblauwe dooradering en de verbetering van de waterkwaliteit door inzet op randenbeheer wat zorgt voor het verminderen van de afspoeling van meststoffen en gewasbescherming naar het oppervlaktewater. De koppelkansen vanuit de doelstelling VHR door inzet op realisatie Aanvalsplan Grutto worden apart opgevoerd in het Maatregelpakket Weidevogels.</p> <p>In het maatregelpakket Grip op Kwaliteit wordt de verbetering, - en herstelopgave binnen de begrensde natuur uit het Natuurbeheerplan Fryslân gerealiseerd.</p>
--	---



	<p><i>Verhouding tot gebiedsprogramma</i></p> <p>Het gebiedsprogramma heeft op hoofdlijnen vijf transitiepaden voor het toekomstig landbouwbedrijf geformuleerd. Het gaat bij deze transitiepaden om agrarische bedrijven een ecologisch en economisch duurzaam toekomstperspectief te bieden.</p> <p>Het streven van het FPLG is om voor het realiseren van de doelen zoveel mogelijk aan te sluiten bij de ondernemingskracht van de Friese landbouwsector. Hoe bedrijven er in de toekomst uit gaan zien, kan beter zoveel mogelijk worden overgelaten aan het vakmanschap binnen de sector. De kans rijkheid van de verschillende transitiepaden hangt onder meer samen met de ontwikkeling van de consumentenvraag, eventuele beloningssystemen en de kenmerken van gebieden.</p> <p>Beheer en Inrichting in dit maatregelpakket wijkt af van de wens uit het gebiedsplan omdat wij langjarige contracten voorstaan en in dit Maatregelpakket worden enkel de kosten voor 2024 en 2025 opgenomen. De kosten die wij nu meenemen zijn extra nodig boven op de bestaande financiering op de doelen uit het NPLG dichterbij te brengen.</p> <p>Eén van de vijf transitiepaden is groen/blauwe diensten (pad nummer drie). Dit maatregelpakket voorziet in die vergoeding voor de boeren die maatschappelijke, blauw/groene diensten (landschap, biodiversiteit en kwaliteit van water) leveren buiten de traditionele landbouwproducten. Daarnaast is pad nummer vier, verbreden, ook van toepassing op dit maatregelpakket. Dit transitie pad is gericht op niet-landbouw gerelateerde producten.</p> <p>Hiermee zorgt dit pakket voor een hogere kans van slagen omdat het voorziet in een alternatief beloningssysteem en inspeelt op de kenmerken van een gebied.</p>																																																																																				
<p><b>Kosten en dekking</b></p> <p><i>Geef een samenvattend overzicht van de totale kosten van het maatregelpakket en het voorstel voor dekking van deze kosten (met de mogelijkheid tot dekking vanuit meerdere financiële bronnen).</i></p>	<p>Samenvatting van financiën maatregelpakket beheer en inrichting. En eventueel een eigen provinciale regeling als het NSP-spoor niet tijdig inzetbaar is.</p> <p><b>Extra ANLb beheerbudget Maatregelpakket beheer en inrichting</b></p> <table border="1"> <thead> <tr> <th colspan="6">Inventarisatie 2023 extra beheer ANLb</th> </tr> <tr> <th>Leefgebied</th> <th>Open Grasland (A11)</th> <th>Doordering (A12)</th> <th>Open Akker (A15)</th> <th>Water</th> <th>Klimaat</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Waddenvogels</td> <td>€ 100.000</td> <td>€ 25.000</td> <td></td> <td>€ 25.000</td> <td></td> </tr> <tr> <td>ELAN</td> <td>€ 126.500</td> <td></td> <td>€ 192.500</td> <td>€ 195.000</td> <td>€ 190.000</td> </tr> <tr> <td>Noardlike Fryske Wâlden</td> <td>€ 200.000</td> <td>€ 500.000</td> <td>€ 200.000</td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Extra aanpak Wiedeleven</td> <td>€ 300.000</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Waadrine</td> <td>€ 350.000</td> <td>€ 250.000</td> <td>€ 1.000.000</td> <td>€ 500.000</td> <td>€ 750.000</td> </tr> <tr> <td>Il Lega Midden</td> <td>€ 700.000</td> <td></td> <td></td> <td>€ 600.000</td> <td>€ 500.000</td> </tr> <tr> <td>Súdwestkust</td> <td>€ 450.000</td> <td></td> <td></td> <td>€ 600.000</td> <td>€ 350.000</td> </tr> <tr> <td>Westergo</td> <td>€ 500.000</td> <td></td> <td>€ 200.000</td> <td>€ 300.000</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Extra aanpak beheer (baarderadiel 2024-2027)</td> <td>€ 900.000</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Versiering bestaand beheer (ambte gestand doen)</td> <td>€ 1.840.130</td> <td>€ 460.033</td> <td>€ 460.033</td> <td>€ 306.688</td> <td></td> </tr> <tr> <td><b>Som</b></td> <td><b>€ 3.826.500</b></td> <td><b>€ 775.000</b></td> <td><b>€ 1.562.500</b></td> <td><b>€ 1.831.000</b></td> <td><b>€ 1.790.000</b></td> </tr> <tr> <td><b>Totaal budget extra ANLb / jaar</b></td> <td colspan="5"><b>€ 9.565.000</b></td> </tr> </tbody> </table>	Inventarisatie 2023 extra beheer ANLb						Leefgebied	Open Grasland (A11)	Doordering (A12)	Open Akker (A15)	Water	Klimaat	Waddenvogels	€ 100.000	€ 25.000		€ 25.000		ELAN	€ 126.500		€ 192.500	€ 195.000	€ 190.000	Noardlike Fryske Wâlden	€ 200.000	€ 500.000	€ 200.000			Extra aanpak Wiedeleven	€ 300.000					Waadrine	€ 350.000	€ 250.000	€ 1.000.000	€ 500.000	€ 750.000	Il Lega Midden	€ 700.000			€ 600.000	€ 500.000	Súdwestkust	€ 450.000			€ 600.000	€ 350.000	Westergo	€ 500.000		€ 200.000	€ 300.000		Extra aanpak beheer (baarderadiel 2024-2027)	€ 900.000					Versiering bestaand beheer (ambte gestand doen)	€ 1.840.130	€ 460.033	€ 460.033	€ 306.688		<b>Som</b>	<b>€ 3.826.500</b>	<b>€ 775.000</b>	<b>€ 1.562.500</b>	<b>€ 1.831.000</b>	<b>€ 1.790.000</b>	<b>Totaal budget extra ANLb / jaar</b>	<b>€ 9.565.000</b>				
Inventarisatie 2023 extra beheer ANLb																																																																																					
Leefgebied	Open Grasland (A11)	Doordering (A12)	Open Akker (A15)	Water	Klimaat																																																																																
Waddenvogels	€ 100.000	€ 25.000		€ 25.000																																																																																	
ELAN	€ 126.500		€ 192.500	€ 195.000	€ 190.000																																																																																
Noardlike Fryske Wâlden	€ 200.000	€ 500.000	€ 200.000																																																																																		
Extra aanpak Wiedeleven	€ 300.000																																																																																				
Waadrine	€ 350.000	€ 250.000	€ 1.000.000	€ 500.000	€ 750.000																																																																																
Il Lega Midden	€ 700.000			€ 600.000	€ 500.000																																																																																
Súdwestkust	€ 450.000			€ 600.000	€ 350.000																																																																																
Westergo	€ 500.000		€ 200.000	€ 300.000																																																																																	
Extra aanpak beheer (baarderadiel 2024-2027)	€ 900.000																																																																																				
Versiering bestaand beheer (ambte gestand doen)	€ 1.840.130	€ 460.033	€ 460.033	€ 306.688																																																																																	
<b>Som</b>	<b>€ 3.826.500</b>	<b>€ 775.000</b>	<b>€ 1.562.500</b>	<b>€ 1.831.000</b>	<b>€ 1.790.000</b>																																																																																
<b>Totaal budget extra ANLb / jaar</b>	<b>€ 9.565.000</b>																																																																																				

	<p>Tabel 5: Overzicht van de gevraagde bijdrage voor het thema boerenlandnatuur uit het Transitiefonds. Deze tabel, tezamen met de andere tabellen, zijn te vinden in de bijgevoegde excel.</p> <p>In bovenstaande tabel staan de bedragen verdeeld over de leefgebieden en categorieën voor de aan te vragen beheer maatregelen. Dit is het jaarbedrag ANLb beheer wat hoort bij <b>Maatregel 1</b>. Het totaalbedrag voor Maatregel 1 voeren wij op voor 2 jaar (2024 en 2025). De som komt hierbij op: 19.170.000,- euro.</p> <p>Extra ANLb beheer betreft een jaarbedrag met een looptijd van 2 jaar. Wij streven op een openstelling in 2024 waarmee wij de ANLb contracten aanvullend kunnen versterken vanaf 1 januari 2025. Hierbij is het van belang dat wij in 2024 de kans krijgen om het aanvullend benodigd budget aan kunnen vragen om de af te geven beschikking langjarig af te kunnen sluiten (10 jaar tm 2035). Als dat niet mogelijk blijkt wordt het budget van 19.170.000,- euro verdeeld over de looptijd 2025-2035 en zal het doelbereik een stuk lager zijn.</p> <p>Het bedrag voor <b>Maatregel 2</b>: ondersteuning uitvoering beheer is samengesteld uit kosten voor vernatting en plasdras, behoud openheid, inzet last-minute beheer, tegengaan predatiedruk en monitoring. De inzet van dit budget vindt plaats naast de genoemde investeringen uit Aanvalsplan Grutto verwerkt in het Maatregelpakket Weidevogels. Het betreft een jaarbedrag van 500.000 euro welke wij in willen zetten boven op ons provinciale budget van 300.000 euro per jaar beschikbaar vanuit de Nota Weidevogels. In de samenvatting is het bedrag voor 2024-2025 genoemd en de totaalsom benodigd voor de looptijd van het FPLG. Dat bedrag is ondersteunend aan de looptijd van uitbreiding ANLb, 2 jaar.</p> <p>Tenslotte vragen wij een onder <b>Maatregel 3</b> een eenmalige post aan voor inrichting en investeringen in realisatie en herstel landschapselementen/ groenblauwe dooradering. Dit bedrag kan in 2024-2025 uitgevoerd worden.</p> <p>In totaaloverzicht vragen wij in dit maatregelpakket de volgende maatregelen met bijhorende kosten aan:</p> <table border="1" data-bbox="571 1630 1385 1794"> <thead> <tr> <th>Samenvatting kosten maatregelpakket Beheer en Inrichting 2024-2025</th> <th>bedrag</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Maatregel 1: Versterken ANLb beheer bestaande leefgebieden</td> <td>€ 19.170.000</td> </tr> <tr> <td>Maatregel 2: benodigd budget ondersteuning uitvoering beheer</td> <td>€ 1.000.000</td> </tr> <tr> <td>Maatregel 3: inrichting en herstel landschapselementen/groenblauwe dooradering</td> <td>€ 2.136.969</td> </tr> <tr> <td><b>Totaal</b></td> <td><b>€ 22.306.969</b></td> </tr> </tbody> </table> <p>Tabel 6: Overzicht van de gevraagde bijdrage voor het thema boerenlandnatuur uit het Transitiefonds. Deze tabel, tezamen met de andere tabellen, zijn te vinden in de bijgevoegde excel.</p>	Samenvatting kosten maatregelpakket Beheer en Inrichting 2024-2025	bedrag	Maatregel 1: Versterken ANLb beheer bestaande leefgebieden	€ 19.170.000	Maatregel 2: benodigd budget ondersteuning uitvoering beheer	€ 1.000.000	Maatregel 3: inrichting en herstel landschapselementen/groenblauwe dooradering	€ 2.136.969	<b>Totaal</b>	<b>€ 22.306.969</b>
Samenvatting kosten maatregelpakket Beheer en Inrichting 2024-2025	bedrag										
Maatregel 1: Versterken ANLb beheer bestaande leefgebieden	€ 19.170.000										
Maatregel 2: benodigd budget ondersteuning uitvoering beheer	€ 1.000.000										
Maatregel 3: inrichting en herstel landschapselementen/groenblauwe dooradering	€ 2.136.969										
<b>Totaal</b>	<b>€ 22.306.969</b>										

<p><b>Bijlagen</b> Geef aan welke bijlagen, als gewenst, zijn bijgevoegd. Bijvoorbeeld overzichtskarten of een Plan van aanpak.</p>	<p>Dit maatregelpakket, thema boerenlandnatuur, kent de volgende bijlagen:</p> <p>Bijlage 1. kaart begrenzing agrarische collectieven Fryslân Bijlage 2. kaart begrenzing leefgebieden en categorie Water en categorie Klimaat Natuurbeheerplan Fryslân. Bijlage 3. Samenvatting ANLb beheer in FPLG – plan van aanpak inzet ANLb beheer in relatie tot de relevante FPLG-doelen. Bijlage 4. Dekking regulier ANLb Bijlage 5. Tabellen thema boerenlandnatuur Bijlage 6. Toelichting kosten Baarderadiel</p>
---	--

### Opgaven/probleemanalyse en te bereiken doelen

<p><b>Analyse provinciale/ gebiedsopgaven NPLG</b> Beschrijf samenvattend de analyse van de opgaven in het gebied/de provincie op de scope van het NPLG. Gebruik kan worden gemaakt van de teksten in het gebiedsprogramma.</p>	<p>Beheer en inrichting is een belangrijk instrumentaria voor het realiseren van het FPLG. Door in te zetten op een versterking van het natuurbeheer en het agrarisch natuurbeheer kunnen we op korte termijn de NPLG doelen dichterbij brengen. In het FPLG wordt ingegaan op verschillende doelen: het herstel van de biodiversiteit, verbeteren van de leefomgeving, waterkwaliteit en klimaat (waaronder inspelen op klimaatverandering) Ook een omslag in de landbouw behoren tot de doelen die het FPLG zich ten doel heeft gesteld. Dit alles om te komen tot gezonde natuur, schoon water en een zuivere lucht. Het NPLG richt zich dan ook op drie kernopgaves: de internationale verplichtingen op het gebied van (1) natuur (met als onderliggend doel de stikstofopgave), (2) water en (3) klimaat.</p> <p>Fryslân is koploper in budget en areaal in bestaand landelijk ANLb beheer. Het subsidiestelsel waarbij enkel gederfd inkomen en kosten-arbeid vergoed worden, werkt nu conform de leefgebied benadering. Naar de toekomst toe biedt het subsidiestelsel een breder palet in agro-milieudiensten welke de drukfactoren op de doelen water, bodem, biodiversiteit en landschap en klimaat kunnen verminderen. De wijze van subsidiëren is enkel bovenwettelijk in te zetten. Het beheer wordt uitgevoerd via onze 7 agrarische collectieven waarvan ruim 1.800 agrariërs lid zijn. Hiermee een belangrijk instrument in de gebiedsgerichte groenblauwe opgaven in Fryslân. Deze fijnmazige organisatiekracht willen wij optimaal benutten in het FPLG. De collectieven stemmen in met deze ambitie en hebben zelf de opgave voor dit maatregelpakket geïnventariseerd bij haar leden.</p> <p>Het gebiedsprogramma heeft op hoofdlijnen vijf transitiepaden voor het toekomstig landbouwbedrijf geformuleerd. Eén daarvan is blauw/groene diensten (pad nummer drie). Dit maatregelpakket voorziet in de vergoeding voor de boeren die maatschappelijke diensten (landschap, biodiversiteit en kwaliteit van water) leveren buiten traditionele landbouwproducten.</p>
---	--

	<p>Daarnaast is pad nummer vier, verbreden, ook van toepassing op dit maatregelpakket. Dit transitie pad is gericht op niet-landbouw gerelateerde producten.</p>
<p><b>Doelbereik NPLG</b>  <i>Beschrijf de NPLG-doelen die met het maatregelpakket, waarvoor een aanvraag rijksbijdrage wordt gedaan, gerealiseerd worden. Geef dit zoveel mogelijk getalsmatig weer.</i></p>	<p>De volgende doelen worden gerealiseerd met dit maatregelpakket:</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. VHR 30% in gunstige staat van instandhouding voor de doelen A11 weidevogelareaal, A12 akkervogelareaal en A15 dooradering<sup>1</sup>.</li> <li>2. GBDA. Een minimaal percentage van 10% dooradering in Fryslân in 2030 bestaande uit 5% opgaande houtige elementen, 2,5% natte dooradering / sloten en 2,5% bufferstroken en randen.</li> </ol> <p>1: In dit maatregelpakket wordt de ambitie op Aanvalsplan Grutto buiten beschouwing gelaten. Hiervoor verwijzen wij naar het Maatregelpakket Weidevogels.</p> <p>2. Door in te zetten op GDBA en daarbij met name randen langs de blauwe dooradering wordt tevens ingezet op de KRW-doelstelling. Hierbij is de synergie gezocht met het hoofdstuk Water uit het FPLG en het bijhorend Maatregelpakket Water KRW.</p> <p>Naast bovenstaande doelen uit het NPLG worden er ook mee koppel doelstelling door inzet op bovenstaande ambitie gerealiseerd:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Verdere versterking van het beheer van boerenlandvogels buiten de Aanvalsplan Grutto gebieden om),</li> <li>• realisatie doelstelling op areaal <u>duurzame landbouwbodems, vastlegging koolstof/CO<sub>2</sub> en vasthouden CO<sub>2</sub> in landbouwbodems,</u></li> <li>• <u>Veenweide-aanpak</u> en</li> <li>• <u>hydrologische verbetering rondom N2000</u> door in symbiose gebruik te maken van <u>verhoogde waterpeilen, gedeeltelijke realisatie wateropgave kwantitatief</u> (vasthouden en bufferend vermogen landbouwbodems) en</li> <li>• <u>kwalitatief / KRW opgave</u> (waterkwaliteitsverbetering door inzet op randen tegen af en uitspoeling mest en gewasbeschermingsmiddelen).</li> </ul> <p>Bij goedkeuring van dit maatregelpakket kan het ANLb fors groeien om zo de FPLG doelen binnen bereik te hebben richting 2035.</p> <p>Restopgave in het FPLG is na uitvoering van de ANLb periode 2023-2028 is voor A11 en A15 nog altijd aanzienlijk.</p>

**Tabel 1 Doorkijk doelrealisatie FPLG agrarische doeltypen**

Bron: Tabel 1003 reguleer natuur per provincie				2023	2024	2025	2026	2027	
Doeltype code	Natuurtypen naam	Doelsoorten	omschrijving	aanvullende realisatie (t.o.v. 100% FPLG)	hoogste bedrag FPLG	restopgave (t.o.v. hoogste bedrag FPLG)	20% restopgave FPLG (2023)	officiële realisatie (2023)	restopgave 20% FPLG (2023)
A11	Open graslandnatuur	grasland	voor regels van agrarisch gebied kan gekalveerd worden voor gebieden met de grootste potentie, en daarbij een 'interim' beheer op behoud van deze soorten waarvoor maatregelen worden met grote inzetten (en dus op kosten van de ANLb), omgekeerd de grote de grootste verspreid heeft, kan deze soort en beheer gekalveerd bij de type (2023)	115.250	10.440	96.710	19.620	9.870	10.340
A12	Open akkerland	akkerland	zie omschrijving herbeiden	230	370	140		380	0
A13	Dooradering	akkerland	voor regels van agrarisch gebied kan gekalveerd worden voor gebieden met de grootste potentie, en daarbij een 'interim' beheer op behoud van deze soorten waarvoor maatregelen worden met grote inzetten (en dus op kosten van de ANLb), omgekeerd de grote de grootste verspreid heeft, kan deze soort en beheer gekalveerd bij de type (2023)	14.730					
A14	Dooradering	NL145 - Grote moerasgebieden en NL147 - Broekgebieden	voor regels van in 2020 gereserveerd worden, waardoor (overstroom) gebied, welke areaal buiten 2020 nodig is, hiervoor is het met een kapitaalintensieve nodig zijn in de natuur aanpak, of te later geven overleving en behoud gericht op realisatie van de meest effectieve habitattypen en op maatregelen zoals herboren.	800	1.020	14.200	7.200	170	6.440

\*bron: RTLG-RVO september 2023

In het Maatregelpakket Natuur, onderdeel Boerenlandnatuur FPLG vragen wij een forse groei aan van ANLb beheer om de doelen een stap dichterbij te brengen.

Wij hebben een reëel geschat gemiddeld ha bedrag genomen om een areaal bepaling van de output van dit budget in te schatten. Dat geeft aan dat wij met de aanvraag uit het maatregelpakket 5.675 ha in Open Grasland, 173 ha Open Akker, 386 ha Open Akker en verder nog 888 ha in Watermaatregelen en 1.023 ha in Klimaatmaatregelen.

Concreet levert dit de volgende doelrealisatie op:

Tabel 2: doelrealisatie en financiële restbehoefte

Totaal te realiseren areaal (ha)	A11	A12	A13	W01	K01
1. officiële realisatie ANLb	5.675	386	173	888	1.023
2. additioneel doel FPLG (20% W01 herstopgave)	28.600	0	7.231	0	0
3. restopgave FPLG	22.825	0	6.710	0	0
restopgave FPLG in budget (incl 15% indexatie herbeiden)	€ 10.540.430	€	€ 37.251.620	€	€

Dit betekent een forse extra financiële ambitie welke wij in een opvolgend Maatregelpakket NPLG aan willen vragen. In totaal is daar 48.098.261 euro voor nodig.

Aandachtspunt bij de inzet van ANLb beheer op het transitiefonds is de dekking na 2035.

Voor Fryslan gaat het om een totaal beheeromvang van ca. 27.1 mln per jaar (incl. Geschat 15% indexatie) regulier ANLb beheer. Opgeteld met de restopgave conform de 30% herstopgave uit het NPLG (48.4 mln per jaar) komt dat op een jaarsom van 75.5 mln per jaar om de gewenste 28.600 ha Open Grasland en 7.231 ha Dooradering te realiseren.

Een dergelijk jaarbedrag is redelijkerwijs niet uit een toekomstige GLB-stroom te financieren. Daarvoor is de omvang te groot conform het beschikbare budget wat landelijk over de doelen ingezet moet worden. Wij zien de oplossing hiervoor dan ook in

een combinatie tussen vergroeningsbudget uit het GLB versus een fiscaal te voeden fonds wat door het Rijk geïnitieerd wordt en gevoed kan worden door een heffing structuur. In het 'niet' landbouwakkoord zijn hier vergevorderde voorstellen overeengekomen. Wij zien het uitwerken van deze voorstellen als een concreet en kansrijke oplossing voor het leveren van groenblauwe diensten door boeren in concurrentie met het produceren van hoogwaardig kwalitatief voedsel. Zonder dit economisch renderend perspectief is het behalen van de VHR-opgave geen optie, omdat wij zien dat de druk op het agrarisch gebied simpelweg te groot is door het landgebruik.

De restopgave voor A12 Akkerbeheer is er niet conform richtinggevende doelstelling NPLG. Fryslân gaat echter ook in het akkergebied inzetten op groenblauwe diensten om zo de subdoelen groenblauwe dooradering en KRW oppervlakte-waterkwaliteit optimaal te bedienen. Daarnaast ziet Fryslân juist wel een additionele opgave in A15 voor behoud van de soorten van Fries belang (VHR) in het noordelijk kleigebied. Dezelfde opgave zien wij ook in het zuidoostelijk zandgebied in relatie met N2000/stikstof in Zuidoost Friesland. Uitvoeringskracht agrarische collectieven is op agrarisch natuurbeheer gelimiteerd op ca. 25% van het bedrijfsareaal in zwaar agrarisch natuurbeheer. Meer ha. opvoeren per bedrijf is niet realistisch bij gelijkblijvende bedrijfsvoering. Als deze wens er wel is zal flankerend beleid ingezet moeten worden. Daardoor is deze groei enkel gefaseerd mogelijk.

In de tijd zou de inzet van middelen tbv de VHR-opgave er zo uit kunnen zien:

Tabel 3 Inzet op VHR-doelstelling Agrarische doeltypen:

	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039	2040
GLB NSP ANLb				11,7 2023-2024				11,7 2025-2026												
Aanvalsplan Grutto																				
Wettelijke Samenlevings																				
Wettelijke Samenlevings																				
Overheidsinstellingen																				

Uit tabel 3 is af te leiden dat de GLB-subsidiestroom doorlopend voorziet in financieel budget voor inzet ANLb. Aanvalsplan Grutto is hiervan een onderdeel en hierbinnen gaan wij aanvullend in 2024 open stellen van 2025 tot en met 2028. De budgetvraag in dit Maatregelpakket Natuur is maar voor 2 jaar dekkend en daarom willen wij graag gebruik maken van een tweede maatregelpakket wat vanaf 2025 inzetbaar is voor de gehele NPLG-periode tm 2035. De landelijke dekking vanuit een toekomstig ecosysteemdiensten fonds gaat vanaf 2027 idealiter parallel lopen aan het GLB-NSP en kan vanaf 2036 tevens zorgen voor voldoende dekking voor de dan nog te realiseren opgave VHR-herstel. Belangrijke noot hierbij is dat de werkelijk te realiseren aantal ha afhankelijk zijn van de dichtheden van de

	<p>soorten in de beheerde ANLb gebieden. Door inzet op doorlopend te verbeteren beheer zien wij een minder grote areaal behoefte dan de indicatieve arealen ons opgeven. Meestal is areaaluitbreiding van agrarische natuur nodig voor vergroten leefgebied van vogels (of vogelgroepen), die afhankelijk zijn van agrarisch gebruik (weidevogels, akkervogels, etc.).</p> <p>Opgemerkt wordt dat de opgave in extra arealen minder kan worden indien kwaliteitsverbetering en grotere dichtheden binnen bestaande percelen met agrarisch natuurbeheer gerealiseerd wordt. Bij de opgave voor de A15 dooradering is er ook een areaalopgave voor het vergroten van het leefgebied van de Grote modderkruiper en Knoflookpad. Deze soorten zijn vooral in natuurgebieden aanwezig. Areaaluitbreiding in of nabij natuurgebieden ligt hier meer voor de hand. Daar willen wij middels ANLb beheer op inzetten.</p>
<p><b>Eventuele wijzigingen ten opzichte van gebiedsprogramma</b>  <i>Beschrijf, als aan de orde, of de opgave, doelen en maatregelen in het gebied/de provincie gewijzigd zijn ten opzichte van het gebiedsprogramma. (Bijvoorbeeld als resultaat van een voorafgaande planuitwerking of verkenning voor een omwisselbesluit)</i></p>	<p>n.v.t.</p>
<p><b>Meekoppelkansen</b>  <i>Beschrijf de opgaven of doelen in het gebied die, naast de doelen van het NPLG, met het te realiseren maatregelpakket waarvoor een rijksbijdrage wordt aangevraagd, ook gerealiseerd gaan worden en die daarmee onderdeel zijn van de uitvoering van het maatregelpakket.</i></p>	<p>De opgave vanuit het de groenblauwe dooradering (5% opgave in 2030 en 10% in 2050) en de KRW-opgave bieden directe koppelkansen om het areaal ANLb te vergroten. Binnen beide doelen is de inzet op randenbeheer op agrarische grond (niet productieve) kruidenrijke rand langs de watergang) en het extra aanleggen van de bomen, bos en landschapselementen (bossenstrategie) noodzakelijke en integrale opgaven welke direct invloed hebben op het ANLb areaal.</p> <p>De inzet van additioneel ANLb-beheer op de veenweide en overgangsgebieden wordt nader uitgewerkt. De inzet van de gebiedsgerichte aanpak en aanvalsplan grutto zijn belangrijke pijlers waarbij wij dubbeling van beheerinzet voorkomen in deze uitwerking. Bij een grotere behoefte aan groenblauwe diensten op bedrijfsniveau dan 25%-30% van het bedrijfsareaal, is flankerend beleid nodig. Dat kan zijn inzet grondinstrument inclusief dubbeldoelstelling met behoud van agrarisch gebruik. Fryslân maakt hiervoor gebruik van de regeling 'behoud duurzame weidevogelgronden', zie ook hoofdstuk Weidevogels. De kosten voor deze maatregel zijn <u>niet</u> in dit maatregelpakket meegenomen.</p>

	<p>Daarnaast zijn hydrologische en ecologische ingrepen op gebiedsniveau te verwachten in de gebieden. Net als de verdergaande wetgeving rondom versnelde afbouw derogatie geeft dit mogelijk regionaal een extensivering van de bedrijfsvoering. ANLb kan in deze gebieden ingezet worden in de mix met flankerend beleid. Middels de GLB-NSP instrumenten gericht op samenwerking en integrale gebiedsontwikkeling zal verkend worden in hoeverre het aandeel ANLb hier een rol gaat spelen. ANLb is daarbij het specifieke instrument waarbij de extra inspanning en nadeelcompensatie vergoed kan worden. Een integraal afgewogen inschatting welk areaal ANLb-beheer in deze gebieden extra nodig is, zal nader uitgewerkt worden na analyse van de totale FPLG-doelopgave. De borging van de financiële claim die deze opgave met zich meebrengt zal ondersteunend gefinancierd moeten worden uit een nog nader in te richten landelijk eco-systeemdienstenfonds.</p> <p>De doelen Aanvalsplan Grutto, VHR-doelherstel en KRW-groenblauwe dooradering worden integraal meegewogen, verschillende doelen op dezelfde hectares. Hierbij heeft het behoud van agrarische functie de sterke voorkeur om zo de integratie van het GLB-NSP optimaal in te zetten.</p> <p>Een ander belangrijk neveneffect van de maatregelen is het verbreden van het bedrijfseconomisch perspectief van de agrarische ondernemers door inbedding van groenblauwe diensten in die bedrijfsvoering.</p> <p>Samenvattend kent dit maatregelpakket de volgende meekoppelkansen:</p> <p><i>Cultuurhistorisch/landschappelijke waarde</i> Cultuurhistorische/landschappelijke waarde van het gebied wordt behouden en versterkt door het behoud en de herinrichten van het oude greppelland in de doelstelling op open grasland.</p> <p><i>Recreatie/toerisme</i> De versterking van natuurbeheer en agrarisch natuurbeheer zorgt voor een meer aantrekkelijk gebied voor recreatie/toerisme. Meer biodiversiteit zorgt voor een aantrekkelijke omgeving waar het prettig vertoeven is voor recreatie/toerisme. Gebieden met intensief ANLb beheer lenen zich voor korte keten initiatieven welke ondersteunend zijn aan recreatie en toerisme.</p> <p><i>Versterken sociaal/economische samenhang</i> Versterken van sociaal/economische samenhang zien wij met name kansrijk in de meer extensieve landbouwgebieden (meest bediend met zwaar agrarisch natuur en landschapsbeheer). Gebieden met intensief ANLb beheer lenen zich voor korte keten</p>
--	---



	initiatieven welke ondersteunend zijn aan de verbinding boer – burger en aan de leefbaarheid op het platteland.
--	---

## Oplossingsrichtingen, doelbereik en (sociaaleconomische) effecten

<p><b>Maatregelen en instrumenten</b></p> <p>Beschrijf de maatregelen en instrumenten die onderdeel zijn van het maatregelpakket (1-3 zinnen per maatregel en instrument). Voeg desgewenst aanvullende notities toe en/of verwijs waar relevant naar het gebiedsprogramma.</p>	<p><i>Beheer</i></p> <p><b>Maatregel 1. Versterken van (agrarisch) natuurbeheer.</b></p> <p><b>Maatregel:</b> versterken van (agrarisch) natuurbeheer via het ANLB subsidiestelsel. Realiseren van restopgaven van de agrarische collectieven. Wij hebben de 7 agrarische collectieven bevestigd om een reële inschatting te geven van het extra benodigde areaal beheer. Het betreft beheer binnen de agrarische zoekgebieden uit het Natuurbeheerplan Fryslân. Deze inschatting is gemaakt op basis van deelname bereidheid (oplossing wachtlijsten collectieven), maar wel binnen de doelen en het subsidiabel kader uit het NBP2024.</p> <p>Extra ANLB beheerbudget Maatregelpakket beheer en inrichting</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th colspan="6">Inventarisatie 2023 extra beheer ANLB</th> </tr> <tr> <th>Leefgebied</th> <th>Open Grasland (A11)</th> <th>Dooradering (A12)</th> <th>Open Akker (A15)</th> <th>Water</th> <th>Klimaat</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Waddenvogels</td> <td>€ 100.000</td> <td>€ 25.000</td> <td></td> <td>€ 25.000</td> <td></td> </tr> <tr> <td>ELAN</td> <td>€ 128.500</td> <td></td> <td>€ 102.500</td> <td>€ 106.000</td> <td>€ 190.000</td> </tr> <tr> <td>Noardlike Fryske Wâlden</td> <td>€ 200.000</td> <td>€ 500.000</td> <td>€ 200.000</td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Extra aanpak Weidlevens</td> <td>€ 300.000</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Waardline</td> <td>€ 250.000</td> <td>€ 250.000</td> <td>€ 1.000.000</td> <td>€ 500.000</td> <td>€ 750.000</td> </tr> <tr> <td>It Lege Midden</td> <td>€ 700.000</td> <td></td> <td></td> <td>€ 600.000</td> <td>€ 500.000</td> </tr> <tr> <td>Stadecolokust</td> <td>€ 450.000</td> <td></td> <td></td> <td>€ 600.000</td> <td>€ 350.000</td> </tr> <tr> <td>Westergo</td> <td>€ 500.000</td> <td></td> <td>€ 200.000</td> <td>€ 300.000</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Extra aanpak beheer Boardradet 2024-2027*</td> <td>€ 900.000</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Versterking bestaand beheer (ambtel. gestand doen)</td> <td>€ 1.840.130</td> <td>€ 400.000</td> <td>€ 400.000</td> <td>€ 300.000</td> <td></td> </tr> <tr> <td><b>Som</b></td> <td><b>€ 3.826.500</b></td> <td><b>€ 775.000</b></td> <td><b>€ 1.562.500</b></td> <td><b>€ 1.831.000</b></td> <td><b>€ 1.790.000</b></td> </tr> <tr> <td><b>Totaal budget extra ANLB / jaar</b></td> <td colspan="5"><b>€ 9.585.000</b></td> </tr> </tbody> </table> <p><b>Instrument:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>Subsidieregeling ANLB 2023-2028</li> </ul> <p><i>Inrichting</i></p> <p><b>Maatregel 2. Het herstellen en aanleggen van opgaande landschapselementen (droge /natte dooradering).</b></p> <p><b>Maatregel:</b> Door het herstellen en aanleggen van opgaande landschapselementen wordt de droge dooradering bevorderd en het wordt het aandeel (9%) groenblauwe dooradering sneller behaald. Dit realiseren wij door een gerichte investeringsregeling waarbij de aanleg van landschapselementen vergoed wordt. De inzet op KRW randenbeheer (W01), akkerranden uit het akkerbeheer (A12) en graslandranden uit het weidevogelbeheer (A11) dragen ook bij aan dit doel.</p> <p><b>Instrument:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>NSP-interventie: niet productieve investeringen. En eventueel een eigen provinciale regeling geënt op de groenblauwe cataogus indien het NSP-spoor niet tijdig inzetbaar is.</li> </ul> <p><b>Maatregel 3. Aanleggen van meerjarige akker- en graslanden.</b></p> <p><b>Maatregel:</b> Door het aanleggen van meerjarige akker- en graslandranden worden de beheerclusters voor akker en</p>	Inventarisatie 2023 extra beheer ANLB						Leefgebied	Open Grasland (A11)	Dooradering (A12)	Open Akker (A15)	Water	Klimaat	Waddenvogels	€ 100.000	€ 25.000		€ 25.000		ELAN	€ 128.500		€ 102.500	€ 106.000	€ 190.000	Noardlike Fryske Wâlden	€ 200.000	€ 500.000	€ 200.000			Extra aanpak Weidlevens	€ 300.000					Waardline	€ 250.000	€ 250.000	€ 1.000.000	€ 500.000	€ 750.000	It Lege Midden	€ 700.000			€ 600.000	€ 500.000	Stadecolokust	€ 450.000			€ 600.000	€ 350.000	Westergo	€ 500.000		€ 200.000	€ 300.000		Extra aanpak beheer Boardradet 2024-2027*	€ 900.000					Versterking bestaand beheer (ambtel. gestand doen)	€ 1.840.130	€ 400.000	€ 400.000	€ 300.000		<b>Som</b>	<b>€ 3.826.500</b>	<b>€ 775.000</b>	<b>€ 1.562.500</b>	<b>€ 1.831.000</b>	<b>€ 1.790.000</b>	<b>Totaal budget extra ANLB / jaar</b>	<b>€ 9.585.000</b>				
Inventarisatie 2023 extra beheer ANLB																																																																																					
Leefgebied	Open Grasland (A11)	Dooradering (A12)	Open Akker (A15)	Water	Klimaat																																																																																
Waddenvogels	€ 100.000	€ 25.000		€ 25.000																																																																																	
ELAN	€ 128.500		€ 102.500	€ 106.000	€ 190.000																																																																																
Noardlike Fryske Wâlden	€ 200.000	€ 500.000	€ 200.000																																																																																		
Extra aanpak Weidlevens	€ 300.000																																																																																				
Waardline	€ 250.000	€ 250.000	€ 1.000.000	€ 500.000	€ 750.000																																																																																
It Lege Midden	€ 700.000			€ 600.000	€ 500.000																																																																																
Stadecolokust	€ 450.000			€ 600.000	€ 350.000																																																																																
Westergo	€ 500.000		€ 200.000	€ 300.000																																																																																	
Extra aanpak beheer Boardradet 2024-2027*	€ 900.000																																																																																				
Versterking bestaand beheer (ambtel. gestand doen)	€ 1.840.130	€ 400.000	€ 400.000	€ 300.000																																																																																	
<b>Som</b>	<b>€ 3.826.500</b>	<b>€ 775.000</b>	<b>€ 1.562.500</b>	<b>€ 1.831.000</b>	<b>€ 1.790.000</b>																																																																																
<b>Totaal budget extra ANLB / jaar</b>	<b>€ 9.585.000</b>																																																																																				

	<p>weidevogels versterkt. Daarnaast zijn deze randen effectief om de afspoeling van meststoffen tegen te gaan en zo de KRW-oppervlaktewaterkwaliteit dichterbij te brengen.</p> <p><i>Instrument:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• NSP-interventie: niet productieve investeringen.</li> </ul> <p><i>Maatregel 4. Herstructureren van microverkaveling in gras- en akkerland.</i></p> <p><i>Maatregel:</i> herstructureren van microverkaveling in gras- en akkerland. Sterke wens vanuit de sector om habitat voor boerenlandvogels te optimaliseren en om klimaat adaptief te werk te gaan tijdens droge perioden, maar ook in natte periode zorgdragen voor voldoende afwatering van de percelen zonder kans op afspoeling van nutriënten in het oppervlaktewater tijdens piekbuien.</p> <p><i>Instrument:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• NSP-interventie: niet productieve investeringen.</li> <li>• NSP-interventie: integrale gebiedsontwikkeling.</li> <li>• En eventueel een eigen provinciale regeling als het NSP-spoor niet tijdig inzetbaar is.</li> </ul> <p><i>Maatregel 5. Optimaliseren van de waterhuishouding.</i></p> <p><i>Maatregel:</i> Door het optimaliseren van de waterhuishouding wordt de biotoop voor boerenlandvogels en vissen en amfibieën verbeterd. Een verbeterde waterhuishouding biedt ook kansen voor een natuurlijk helofietenfunctie waarbij bijvoorbeeld waterriet zorgdraagt voor een zuiverende werking van het oppervlaktewater.</p> <p><i>Instrument:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• NSP-interventie: niet productieve investeringen.</li> <li>• Veenweide: samenwerking veenweide – overgangsgebieden N2000. En eventueel een eigen provinciale regeling als het NSP-spoor niet tijdig inzetbaar is.</li> </ul>
<p><b>Doelbereik (in verhouding tot het gebiedsprogramma)</b></p> <p><i>Geef aan welke bijdrage het maatregelpakket levert aan het doelbereik, zowel voor wat betreft de NPLG-doelen als voor eventuele meekoppelende opgaven en doelen. Beschrijf daarbij de verhouding tussen het doelbereik van het maatregelpakket in verhouding tot het doelbereik van gehele gebiedsprogramma (de andere al gerealiseerde of nog te realiseren maatregelpakketten).</i></p>	<p>Directe effecten:</p> <p><b>Biotoopverbetering</b> De maatregelen dragen allemaal direct bij aan een verbeterde biotoop voor de agrarische natuurdoelsoorten uit de VHR-doelstellingen.</p> <p><b>Herstel biodiversiteit</b> De maatregelen dragen bij aan het herstel van de biodiversiteit en zijn gebaseerd op het behalen van de VHR doelsoorten.</p> <p><b>Aanleg en herstel groenblauwe dooradering</b> De maatregelen dragen allemaal direct bij aan een de doelstelling realisatie 5% groenblauwe dooradering op de korte termijn en de 10% op de lange termijn.</p>

	<p><i>Indirecte effecten</i></p> <p>De opgave vanuit het de groenblauwe dooradering (5% opgave in 2030 en 10% in 2050) en de KRW-opgave bieden directe koppelkansen om het areaal ANLb te vergroten. Binnen beide doelen is de inzet op randenbeheer op agrarische grond (niet productieve kruidenrijke rand langs de watergang) en het extra aanleggen van de bomen, bos en landschapselementen (bossenstrategie) noodzakelijke en integrale opgaven welke direct invloed hebben op het ANLb areaal.</p> <p>Daarnaast zorgt een groter aandeel Anlb beheer voor een brede acceptatie naar meer natuur inclusieve landbouw en zorgt het voor een versnelling in de ontwikkeling van KPI's uit de markt en uit onze Friese ambitie Doelrealisatie door inzet KPI's uit het FPLG. Boeren met meer areaal ANLb kunnen gemakkelijker voldoen aan de doorlopend verzwarende eisen vanuit de afzet keten en het GLB. Hiermee is inzet op additioneel beheer ook een potentiële waardevermeerdering van het primaire agrarische product.</p>
<p><b>Onderbouwing</b></p> <p><i>Onderbouw de keuze voor de maatregelen en instrumenten om tot het gestelde NPLG-doelbereik te komen. Maak hierbij gebruik van de beleidstheorie /doelenboom in het gebiedsprogramma, het toetsingsadvies van de Ecologische Autoriteit, de sociaal economische impact analyse (incl. de toekomst van de landbouw), effecten op leefbaarheid, milieu en leefomgeving e/o andere onderzoeken en adviezen zoals een eventuele milieueffectrapportage. Geef, als relevant, weer welke alternatieve maatregelen en instrumenten zijn afgewogen en op welke gronden deze zijn afgevalen (bijvoorbeeld effectiviteit, legitimiteit en/of draagvlak).</i></p>	<p>Het verbreedt en verzaaid inzetten op beheer op agrarische grond willen wij nadrukkelijk als de meest succesvolle route richting herstel van de VHR-opgave in het agrarisch gebied. Succesvol ANLb beheer gericht op boerenlandvogels en landschap kent in Fryslân een sterke en langjarige organisatie. Wij zien hierin tevens de effectiviteit te meten in het verschil in voorkomen doelsoorten in beheerde percelen vs onbeheerde percelen. Onze provinciale beleidsmonitoring ondersteunt dit beeld. Zo zien wij de aantallen boerenlandvogels stabiliseren/licht achteruitgaan in beheerde gebieden, maar zien wij dezelfde doelsoorten fors onderuitgaan in de onbeheerde gebieden. De beheermonitoring weidevogels geeft eenzelfde beeld en wordt in Fryslân breed opgepakt door 3.500 vrijwilligers. Ondanks het forse budget wat vanuit het GLB en eigen natuurmiddelen ingezet wordt is er nog altijd een grotere vraag naar beheergeld voor optimale beheer mozaïeken en clusters om de doelsoorten van Fries belang optimaal te bedienen.</p> <p>De inrichting van agrarische gronden ten behoeve van groenblauwe dooradering, erfbeplanting en greppelland dragen bij aan het verbeteren van het leefgebied van soorten binnen de VHR-richtlijn, de KRW-doelstelling (minder afspoeling) en de doelstelling realisatie Groenblauwe dooradering. Daarbij dragen beheer en inrichting bij aan de verhoging van de biodiversiteit doordat het biotoop aantrekkelijker is geworden voor soorten. Een combinatie van zowel beheer als inrichting vergroot de impact van het gestelde doel. Onze strategie is om voor het nu (2024-2025) fors in te zetten op de restopgave, de beleidswens en vooral de vraag uit het veld (wachtlijsten collectieven).</p>

	<p>Aanvullend weten we dat we in deze twee jaar nog niet het einddoel uit het FPLG gaan behalen. Daarom zien wij het aannemelijk dat wij voor de periode straks (2026-2035) nogmaals met een aanvraag via het koplopersproject/maatregelpakket komen. Het beheerbudget kan enkel succesvol zijn als het gefaseerd ingezet wordt. De uitvoeringskracht van de gehele keten ANLb is daarin leidend. Daarom vragen wij nu al aandacht voor de uitvoeringskracht van de collectieven en ondersteunen wij hen middels het gevraagde budget voor niet productieve investeringen. Daarnaast zien wij dat de ondersteuning van BoerenNatuur, de capaciteit binnen provincies, LNV en RVO de komende twee jaar tevens goed opgepakt wordt.</p> <p>De inzet op inrichting ten behoeve van de groenblauwe dooradering voor 2024 – 2025 is een eerste opgave welke wij met zekerheid in kunnen vullen. Voor de periode 2026-2035 werken wij samen met de partners landschapsbeheer Friesland en de agrarische collectieven aan de restopgave GBDA in agrarisch gebied. Hierbij is de verwachting dat er in de nabije toekomst nogmaals gebruik gemaakt zal worden van een koplopersproject/maatregelpakket.</p>
--	---

## Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

<p><b>Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden</b></p> <p><i>Onderbouw de keuze voor de maatregelen en instrumenten om tot het gestelde NPLG-doelbereik te komen. Maak hierbij gebruik van de beleidstheorie /doelenboom in het gebiedsprogramma, het toetsingsadvies van de Ecologische Autoriteit, de sociaal economische impact analyse (incl. de toekomst van de landbouw), effecten op leefbaarheid, milieu en leefomgeving e/o andere onderzoeken en adviezen zoals een eventuele milieueffectrapportage. Geef, als relevant, weer welke alternatieve</i></p>	<p><i>Provincie Fryslân</i></p> <p><i>Rol:</i> regelingseigenaar van de instrumenten: ANLb, grondeigenaar (weg en vaarwegbeheerder) bevoegd gezag voor wet natuurbeheer (omgevingswet).</p> <p><i>Verantwoordelijkheid:</i> trekker van maatregelpakket/initiatiefnemer.</p> <p><i>Wetterskip</i></p> <p><i>Rol:</i> cofinanciering van het ANLb (waterkwaliteit en kwantiteit) bevoegd gezag voor watervergunning.</p> <p><i>Verantwoordelijkheid:</i> deelnemer/uitvoerder maatregelpakket.</p> <p><i>Gemeenten</i></p> <p><i>Rol:</i> grondeigenaar, weg en vaarwegbeheerder.</p> <p><i>Verantwoordelijkheid:</i> deelnemer/uitvoerder maatregelpakket.</p> <p><i>Agrarische collectieven</i></p> <p><i>Rol:</i> uitvoerder subsidieregeling ANLb. Stakeholder GGA.</p> <p><i>Verantwoordelijkheid:</i> deelnemer/uitvoerder maatregelpakket.</p> <p>De 7 agrarische collectieven zijn in Fryslân verenigd in het Kollektieven Berie Fryslân (KBF). In dit afstemoverleg met het KBF kan de provincie met de uitvoerders en met de voorzitters periodiek afstemmen, informeren en bijsturen. De uitvoering van het beheer, maar ook het realiseren van de investeringen uit de niet productieve investeringen (inrichting landschapselementen) vindt plaats in nauwe afstemming tussen provincie, waterschap – KBF en in het geval van de Landschappelijke opgaven; Landschapsbeheer Fryslân.</p> <p><i>Landschapsbeheer Fryslân (LBF)</i></p> <p><i>Rol:</i> uitvoerder subsidieregeling ANLb. Stakeholder GGA.</p> <p><i>Verantwoordelijkheid:</i> deelnemer/uitvoerder maatregelpakket.</p> <p>Landschapsbeheer Fryslân wordt met een boekjaarsubsidie vanuit de provincie ondersteund. LBF is een belangrijke speler in het delen van kennis en het faciliteren van de POP3 en straks de GLB-NSP openstellingen met betrekking tot groenblauwe opgaven. Voor de ondersteuning van inhoudelijke kennis, gebiedskennis en proceskennis van de Europese aanvragen, wordt LBF gevraagd vanuit LEADER, Niet Productieve Investerings, Agroforestry en Landschap en biodiversiteitsvraagstukken. Daarnaast voert LBF gedeeltelijk de beleids-, en beheermonitoring uit van het ANLb.</p>
---	---

	<p><i>Particulieren natuurbeheerders</i></p> <p><b>Rol:</b> uitvoerder subsidieregeling NSP, stakeholder GGA.</p> <p><b>Verantwoordelijkheid:</b> deelnemer/uitvoerder maatregelpakket.</p>
<p><b>Afgeronde procedures en besluitvorming</b></p> <p><i>Presenteer een chronologisch overzicht van de procedures en besluitvormingsmomenten die zijn afgerond of nog lopend zijn om te kunnen starten met de realisatie. Bevestig dat alle procedurele stappen in beeld zijn en afgerond kunnen worden om tot realisatie over te gaan. Bijvoorbeeld ruimtelijk-planologische procedures, mogelijke wettelijke compensatie en/of vergunningverlening.</i></p>	<p>Voor de start van de realisatie van dit maatregelpakket zijn er geen procedurele en of bestuurlijke veranderingen nodig, anders dan het versterken van het bestaande beleid. Specifiek kiezen wij ervoor om het bestaande ANLb subsidiestelsel te benutten voor het versterken van het agrarisch natuur en landschapsbeheer. Dit instrument is inmiddels een vertrouwde route om samen met de agrarische collectieven, Wetterskip Fryslân en de collega's van subsidiezaken openstellingen te realiseren en gebiedsgericht ANLb beheer weg te zetten conform onze doelen uit het Natuurbeheerplan Fryslân. Bestuurlijk kent het ANLb in de oude en de nieuwe Friese Staten een breed draagvlak. Daarmee zien wij breed politiek draagvlak om in te zetten op dit maatregelpakket.</p> <p>De investeringen en ondersteuning van de groei in beheer willen wij laten verlopen via de Friese subsidieregeling Vernetting en plasdras ten behoeve van weidevogels en de nieuwe regeling optimaliseren biotoop weidevogels welke in 2024 operationeel is.</p> <p>Voor de inzet op aanleg en herstel landschapselementen en greppelland maken wij gebruik van de NSP-interventie I.77.4 niet productieve investeringen en laten wij net als in de POP3 periode de uitvoering hiervan over aan Landschapsbeheer Friesland en het de 7 agrarische collectieven. Indien nodig zetten wij een eigen regeling in als de NSP-interventies te laat open kunnen. De uitvoeringskracht van de RVO is hierin nu belemmerend.</p> <p>Door in te zetten op bestaande regelingen en gebruik te maken van het staatsteun kader uit het GLB-NSP zien wij mogelijkheden om de gevraagde budgetten in 2024 en 2025 in te zetten en de maatregelen te realiseren.</p>
<p><b>Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen</b></p> <p><i>Beschrijf de participatie die met gebiedspartijen heeft plaatsgevonden, wat met de opbrengst van de participatie is gedaan en het betrekken van democratische vertegenwoordiging. Daarvoor kan gebruik gemaakt worden van het gebiedsprogramma. Beschrijf, voor zover relevant, (de opbrengst van) aanvullende participatie en betrokkenheid van democratische vertegenwoordigingen sinds vaststelling van het gebiedsprogramma. Geef tenslotte</i></p>	<p>De agrarische collectieven, Landschapsbeheer Friesland en de agrarische sector zijn breed vertegenwoordigd geweest in de FPLG-voorbereiding. Deelname aan de in maart 2023 georganiseerde hackathon en de uitwerking daarvan in het FPLG is samen met vertegenwoordigers van de landbouw en natuur tot stand gekomen. Daarnaast voert provincie Fryslân regulier en periodieke afstemming met collectieven en KBF.</p> <p>Landschapsbeheer Friesland is een vertrouwde partij die nauw samenwerkt met Provincie Fryslân. Vanuit programma landschap, biodiversiteitsherstel, regiodeal Natuur inclusieve landbouw en natuurbeheer is sprake van een prima band (zakelijk met opdrachten monitoring, Bossenstrategie, coördineren POP3 aanvragen en advies en kennisdeling.</p>

<p><i>weer hoe gebiedspartijen en democratische vertegenwoordigingen in de fase van realisatie betrokken gaan worden.</i></p>	<p>Hierdoor is een scherp beeld van behoefte en draagkracht ontstaan van de Friese opgaven. Doordat wij de inventarisatie van de benodigde middelen bij de uitvoerende partij belegd hebben, is de realiteit en uitvoerbaarheid van de aanvraag erg groot.</p> <p>De provincie is opdrachtgever voor de opgaven uit dit maatregelpakket versterken ANLb beheer en aanleg en herstel groenblauwe dooradering. De provincie faciliteert de agrarische collectieven én Landschapsbeheer Friesland op de wijze zodat de gebiedsgerichte kennis en deelname bereidheid van onderop gegarandeerd is.</p> <p>De collectieven werken met een wachtlijst van potentiële deelnemers en hebben daarnaast ambities vertaald in hun gebiedsplannen. Door nu extra beheerbudget aan te vragen voldoen wij aan deze ambitie.</p> <p>Landschapsbeheer Friesland heeft ruime ervaring in de twee POP3 projecten Herstel Agrarisch Cultuurlandschap Fryslân (HAC-F). Vanuit deze twee grootschalige projecten is van onderop geïnventariseerd waar de behoeftes zijn met betrekking tot de realisatie en herstelopgave landschapselementen (groenblauwe dooradering). Datgeen wat niet meegegaan is in de POP3 aanvragen wegen budget gebrek, wordt nu aangevraagd in dit maatregelpakket.</p> <p>Zowel de agrarische collectieven (ANLb) als Landschapsbeheer Friesland (POP3) hebben een contractuele verplichting en subsidie relatie met de provincie Fryslân.</p>
---	--



## Financiën en risico's

<p><b>Onderbouwing overheidsbijdrage</b>  <i>Beschrijf waarom een rijksbijdrage voor realisatie van het maatregelpakket noodzakelijk is.</i></p>	<p>De provincie heeft een grote ambitie om de (natuur)doelen in het agrarisch gebied uit haar natuurbeheerplan te realiseren. Het beschikbare budget vanuit het ANLb-stelsel is echter ontoereikend om deze ambitie te realiseren. Daarnaast is er een groeiend aantal boeren enthousiast en inmiddels bekend als aspirant lid van de collectieven (spaarlijst van potentiële deelnemers) die ook graag willen meedoen aan het ANLb en die ook nodig zijn om de doelen te kunnen realiseren. Een groot deel van deze groep boeren kan nu niet gaan deelnemen aan het ANLb, omdat er niet voldoende middelen beschikbaar zijn om deze te kunnen bedienen.</p> <p>In overzicht in de onderstaande tabel is te zien dat het ANLb binnen de begroting GLB-NSP de komende jaren in Fryslân groeit. Om de ambitie van de collectieven en de ambitie uit het FPLG te realiseren vragen wij extra beheerbudget aan.</p> <p><b>Tabel 4: dekking ANLb provincie Fryslân</b></p> <table border="1" data-bbox="547 817 1394 1198"> <thead> <tr> <th colspan="6">Dekking ANLb provincie Fryslân</th> </tr> <tr> <th colspan="6">ANLb beheer in GLB-NSP 2023-2027</th> </tr> <tr> <th>jaar</th> <th>2023</th> <th>2024</th> <th>2025</th> <th>2026</th> <th>2027</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>bedrag</td> <td>€ 19.206.725</td> <td>€ 19.263.411</td> <td>€ 23.163.785</td> <td>€ 23.567.822</td> <td>€ 23.567.822</td> </tr> <tr> <th colspan="6">transitiefonds Maatregelpakket extra ANLb beheer</th> </tr> <tr> <th>jaar</th> <th>2023</th> <th>2024</th> <th>2025</th> <th>2026</th> <th>2027</th> </tr> <tr> <td>bedrag</td> <td>€ -</td> <td>€ 9.585.000</td> <td>€ 9.585.000</td> <td>€ 9.585.000</td> <td>€ 9.585.000</td> </tr> <tr> <td><b>totaal inzet ANLb</b></td> <td><b>€ 19.206.725</b></td> <td><b>€ 28.848.411</b></td> <td><b>€ 32.748.785</b></td> <td><b>€ 33.152.822</b></td> <td><b>€ 33.152.822</b></td> </tr> </tbody> </table> <p>De doelstellingen vanuit de VHR met de leefgebieden A11, A12 en A15 zijn gericht op dezelfde doelstellingen in het agrarisch gebied die in het natuurbeheerplan van de provincie zijn vastgelegd. De provincie Fryslân wil extra gaan inzetten op de VHR-doelstellingen door middel van aanvullend beheerbudget via het ANLb-stelsel weg te zetten. Dat doen wij met eigen cofinanciering en aanvullende financiering op het GLB – ANLb aandeel financiering. Samen geeft dat de som van budget uit tabel 4 hierboven. Daarbij zetten wij in op herstel van de VHR doelsoorten en zien wij directe koppelkansen met de groenblauwe dooradering en de KRW-doelstellingen. De inzet van beheer gericht op de VHR-doelen vindt plaats in de gebieden en daarmee onlosmakelijk een ondersteunend instrument aan de gebiedsgerichte aanpak in Fryslân. Vanuit diverse majeure thema's wordt het ANLb gezien als het instrument om naast de doelrealisatie Kritische Prestatie indicatoren (KPI's) en het reguliere GLB (verhoogde basisrandvoorwaarden en ecoregeling), te komen tot een gezonde basisbiodiversiteit en daarmee een gezonde basis van een meer natuurinclusieve agrarische bedrijfsvoering. Om deze doelstellingen te realiseren is extra budget voor agrarisch natuurbeheer dan ook meer dan wenselijk.</p> <p>Met het instrument ANLb en de uitvoerende collectieven wil de provincie in de gebieden werken aan de doelstellingen vanuit het</p>	Dekking ANLb provincie Fryslân						ANLb beheer in GLB-NSP 2023-2027						jaar	2023	2024	2025	2026	2027	bedrag	€ 19.206.725	€ 19.263.411	€ 23.163.785	€ 23.567.822	€ 23.567.822	transitiefonds Maatregelpakket extra ANLb beheer						jaar	2023	2024	2025	2026	2027	bedrag	€ -	€ 9.585.000	€ 9.585.000	€ 9.585.000	€ 9.585.000	<b>totaal inzet ANLb</b>	<b>€ 19.206.725</b>	<b>€ 28.848.411</b>	<b>€ 32.748.785</b>	<b>€ 33.152.822</b>	<b>€ 33.152.822</b>
Dekking ANLb provincie Fryslân																																																	
ANLb beheer in GLB-NSP 2023-2027																																																	
jaar	2023	2024	2025	2026	2027																																												
bedrag	€ 19.206.725	€ 19.263.411	€ 23.163.785	€ 23.567.822	€ 23.567.822																																												
transitiefonds Maatregelpakket extra ANLb beheer																																																	
jaar	2023	2024	2025	2026	2027																																												
bedrag	€ -	€ 9.585.000	€ 9.585.000	€ 9.585.000	€ 9.585.000																																												
<b>totaal inzet ANLb</b>	<b>€ 19.206.725</b>	<b>€ 28.848.411</b>	<b>€ 32.748.785</b>	<b>€ 33.152.822</b>	<b>€ 33.152.822</b>																																												

	<p>FPLG en aanvullende doelstellingen zoals extensivering van de landbouw (vermindering stikstof uitstoot), versterken biodiversiteit en verbetering van de leefomgeving.</p> <p>Wij zien geen alternatief instrument dan het ANLb om de VHR-herstel doelen te behalen op agrarische grond. Wel zien wij een synergie tussen GLB-ANLb middelen en een nationaal fonds ecosysteemdiensten om een gedegen financiering onder de beheeropgave te behouden.</p>																														
<p><b>Kostenraming</b> Geef een kostenraming voor het maatregelpakket en voeg een verdere toelichting desgewenst bij. De minimale vereisten voor de kostenraming zijn:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Specificeer de kosten per type maatregel.</li> <li>• Werk volgens de PxQ systematiek.</li> <li>• Betrek bij de kostenraming de voorziene baten, zoals doorverkoop van verworven gronden. nvt</li> <li>• Geef weer wat de meerjarige programmering van uitgaven / kosten is.</li> <li>• Betrek bij de kostenraming een risicoreservering voor onvoorziene kosten.</li> <li>• Geef eventuele structurele (beheer)kosten weer, en geef aan welk deel van deze kosten vóór 2035 en welk deel na 2035 gemaakt worden (het Transitiefonds is tijdelijk tot 2035. Na die tijd kunnen kosten uit deze financieringsbron niet meer gedekt worden).</li> </ul>	<p>Extra beheer gericht op doelen van FPLG conform het kader en inzet Natuurbeheerplan Fryslân 2024 op de korte termijn.</p> <p>Na een inventarisatie van de 7 Friese collectieven blijkt dat er extra behoefte is aan beheerbudget om te kunnen voldoen aan de optimale realisatie van de gebiedsplannen en beheeremozaïeken van de agrarische collectieven. Met extra beheerbudget kan de ontbrekende schakel in effectief beheer de doelen uit het Natuurbeheerplan Fryslân 2024 en zeker de doelen uit het FPLG dichterbij brengen.</p> <p>Hiervoor hebben wij onderstaande tabel samen met de agrarische collectieven kunnen genereren. De bedragen zijn een reële inschatting voor de benodigde kosten voor een aanvullende openstelling in 2024 voor de beheerperiode 2025-2035 van 11 beheerjaren. In de laatste wijziging van het GLB-NSP wordt de mogelijkheid geboden om een contractperiode aan te gaan voor de looptijd van 6 jaar of van maximaal 12 jaar. Fryslân wil in dit Maatregelpakket deze middelen als aanvullende financiering met 100% nationale financiering inzetten binnen het GLB-NSP voor de periode van 2 jaar. Met daarbij de sterke wens om de dekking voor de overige jaren uit een volgend Maatregelpakket in 2024 aan te vragen. De behoefte en opgave zijn in hoofdstuk Doelbereik nader omschreven.</p> <p>Tabel overzicht extra inzet ANLb beheer per leefgebied:</p> <table border="1" data-bbox="547 1480 1399 1615"> <thead> <tr> <th colspan="6">Extra ANLb beheerbudget Maatregelpakket beheer en inrichting</th> </tr> <tr> <th colspan="6">Inventarisatie 2023 extra beheer ANLb</th> </tr> <tr> <th>Leefgebied</th> <th>Open Grasland [A11]</th> <th>Doorsadering [A12]</th> <th>Open Akker [A13]</th> <th>Water</th> <th>Klimaat</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Som</td> <td>€ 3.626.500</td> <td>€ 775.000</td> <td>€ 1.562.500</td> <td>€ 1.831.000</td> <td>€ 1.790.000</td> </tr> <tr> <td>Totaal budget extra ANLb / jaar</td> <td colspan="5">€ 9.585.000</td> </tr> </tbody> </table> <p>De financiering van additioneel beheerinzet in de gebieden van Aanvalsplan Grutto vallen buiten deze aanvraag omdat deze middelen gedekt zijn in het GLB-NSP tot en met 2027. Voor de periode hierna is de financiële dekking nog niet gegarandeerd. In het FPLG is dit financieel gat benoemd en is tevens benoemd dat garantie op voortzetting van het beheer na de periode 2035 voor Fryslân een groot financieel en bestuurlijk risico is. Indien de groei van het ANLb in de periode van het transitiefonds met nationale middelen aanvullend op het GLB plaatsvindt zal voor de periode na 2035 de landelijke begroting ANLb terug moeten vallen op enkel het GLB-budget. Het verschil zal idealiter nationaal aangevuld moeten blijven worden. Daarvoor zien wij de oplossing in het landelijke</p>	Extra ANLb beheerbudget Maatregelpakket beheer en inrichting						Inventarisatie 2023 extra beheer ANLb						Leefgebied	Open Grasland [A11]	Doorsadering [A12]	Open Akker [A13]	Water	Klimaat	Som	€ 3.626.500	€ 775.000	€ 1.562.500	€ 1.831.000	€ 1.790.000	Totaal budget extra ANLb / jaar	€ 9.585.000				
Extra ANLb beheerbudget Maatregelpakket beheer en inrichting																															
Inventarisatie 2023 extra beheer ANLb																															
Leefgebied	Open Grasland [A11]	Doorsadering [A12]	Open Akker [A13]	Water	Klimaat																										
Som	€ 3.626.500	€ 775.000	€ 1.562.500	€ 1.831.000	€ 1.790.000																										
Totaal budget extra ANLb / jaar	€ 9.585.000																														

ecosysteemdiensten fonds. Anders zal er fors gekrompen moeten worden in de afgesloten beheercontracten.

De langjarige zekerheid speelt hierbij een belangrijke rol. Door inzet van beheermiddelen uit het transitiefonds toe te voegen aan het GLB-budget voor ANLb kunnen wij vanaf 2025 langjarige contracten aanbieden. Dezelfde ambitie komt overeen met de landelijke wens uit het nog af te sluiten Landbouwakkoord.

De inzet van het beheer vindt plaats conform de begrenzing uit het NBP2024 en via de subsidieregeling ANLb 2023-2028. Hiermee is de juridische en doelmatige borging van het beheerbudget gegarandeerd voor de eerste fase van het FPLG.

In bovenstaande tabel *overzicht extra inzet ANLb beheer per leefgebied* de bedragen per leefgebied en per agrarisch collectief. In de bijlage vindt u een begrenzing van deze leefgebieden en categorieën klimaat en water.

Eerder in dit maatregelpakket hebben wij de verdeling van de budgetten per collectief over de leefgebieden in overzichtstabel gedeeld.

#### Berekening P\*Q

Het gevraagde bedrag wordt vermenigvuldigd met de looptijd van het FPLG. In dit maatregelpakket enkel de eerste twee jaren van de periode 2024 tot en met 2025.

$2 * € 9.585.000 = € 19.170.000$  voor de looptijd van het FPLG.

In overzicht levert dat de volgende resultaat indicatoren en output in areaal op:

Resultaatindicatoren	totaal budget Maatregel 1 extra ANLb beheer	gem. prijs per ha	Output areaalbegroting [ha]	reeds in ANLb beheer [ ha ]	som beheer areaal
A11 grutto type open grasland	€ 5.496.630	€ 803	7.588	18.458	26.046
A12 Landschapselementen	€ 1.236.033	€ 4.492	275	1.133	1.408
A15 pakhuis type open akker	€ 2.022.533	€ 4.050	499	371	870
V801 categorie Water	€ 2.137.988	€ 2.062	1.037	225	1.262

Enkel de groei middels toekenning van extra beheerbudget uit dit Maatregelpakket (2024-2025) is te weinig om de doelstelling 30% VHR herstel te behalen.

In overzicht blijft na het realiseren van de extra ha nog een aanzienlijke opgave over. Hiervoor is additioneel Transitiefonds budget nodig om dit te realiseren. In 2024 of 2025 herijken wij de provinciale opgave en willen we nogmaals aanvullend op de behoefte en opgave, een Maatregelpakket indienen.

Tabel VHR opgave agrarische natuurtypen			
Agrarische natuurtypen			
Provincie	A11: grasland	A12: akker	A15: dooradering
Fryslân (km2) 100% opgave	1.152,00	2,16	247,86
<i>in ha.</i>	115.200	216	24.786
Huidig areaal 2022	18.468	371	1.133
Restopgave 30% NPLG	29.020	0	7.096
Restopgave FPLG reële inschatting 24/25	23.787	-	6.923

\* arealen zijn in ha.

De restopgave FPLG voor 2024 en 2025 betreft de restopgave 30% herstelopgave verminderd met de arealen die in deze periode middels het ANLb gerealiseerd worden.

Toelichting bovenstaande tabel: deze tabel is indicatief en opgesteld als richtinggevend advies voor het FPLG. De doelen hierin genoemd zijn afgeleid van het SOVON-WUR analyse van september 2022. Uit deze richtinggevende analyse blijkt dat Fryslân met name in moet zetten op A11 en A15. Het patrijzen type (akker) valt hier lager uit. Ondanks dat zetten wij ook flink in op A12 om zo de ambitie van onderop (collectief Waadrâne) en onze beleidsambitie op een versterking van meer natuur inclusieve akkerlandbouw en doelrealisatie in akkerranden als bufferstrook en als groenblauwe dooradering in te zetten. Voor de vogeldoelsoorten van agrarisch gebied kiezen wij voor extra beheer in de gebieden met de grootste potentie. Hierbij zetten wij in op intensief beheer op behoud van deze soorten in onze bestaande kerngebieden en in nog nieuw te ontwikkelen kerngebieden met grotere dichtheden. Hierdoor is in werkelijkheid een kleiner areaal nodig.

*Extra investeringen ondersteuning beheer*

Voor het ondersteunen en effectief inzetten van bovenstaand beheerbudget maakt provincie Fryslân gebruik van een eigen regeling versterking boerenlandvogels. Gefinancierd met eigen middelen gedekt in de Nota Weidevogels 2022-2030. Deze regeling wordt op dit moment herijkt en oa. verbreed met doelen:

- Vernatting en plasdras
- Predatiepreventie
- Predatiebeheer
- Openheid en rust
- Last minute beheer boerenlandvogels
- Specifiek onderzoek (insecten, vleermuizen, amfibieën etc).

Door gericht in te zetten op deze maatregelen borgen wij effectief beheer. Zonder deze maatregelen is het beheer niet optimaal effectief. Een greep uit de te subsidiëren maatregelen: herstel van weidevogelbiotoop (vergroten openheid, aanleg en realisatie

	<p>plasdras en hoogwatercircuits en plaatsen en onderhouden van kleine waterbouwkundige kunstwerken, afvlakken oevers, aanleg natuurvriendelijke oevers, predatierasters en inzet op specifieke monitoring/onderzoek van soorten die buiten de beleidsmonitoring vallen, maar wel essentieel zijn voor doelmatig beheer.</p> <p>Deze kosten vallen buiten de aanvalsplan grutto gebieden. In het maatregelpakket weidevogels worden de kosten al meegenomen.</p> <p>Om deze beperkte middelen mee te laten groeien met de additionele beheermiddelen vragen wij hiervoor een jaarlijks bedrag aan van € 500.000, -.</p> <p>Berekening P*Q  Het gevraagde bedrag wordt vermenigvuldigd met de looptijd van het FPLG vanaf 2024 tot en met 2035.  <math>12 * € 500.000 = € 6.000.000</math> voor de gehele looptijd van het FPLG.</p> <p>Voor de inzet enkel op de eerste twee jaar (2024 – 2025) betreft het een bedrag van € 1.000.000, -. Dit is het bedrag wat in dit Maatregelpakket wordt opgevoerd.</p> <p><u>Inrichting Groenblauwe dooradering</u>  Voor de inspanning op inrichting groenblauwe dooradering hebben wij onze vaste partner Landschapsbeheer Fryslân (LBF) benaderd om een reële inschatting te maken van de mogelijkheden op de korte termijn 2024-2025. LBF heeft hiervoor haar expertise en gebiedskennis benut uit de afgelopen POP3 perioden waarbij LBF samen met de provincie en Wetterskip Fryslân 2 maal een grote aanvraag heeft gerealiseerd op de interventie Niet Productieve Investeringsen.</p> <p>Dit resulteert in het nog altijd lopende project Herstel Agrarisch Cultuurlandschap – Fryslân (HAC-F). De kennis uit de gebieden komt tot stand door nauwe afstemming met de agrarische collectieven. Uit deze inventarisatie is onderstaand overzicht gegenereerd van inrichtingsmaatregelen welke direct bijdragen aan het FPLG-doel herstel en aanleg groenblauwe dooradering.</p> <p>Met deze investering zet Fryslân in op een zeer gericht en uitvoerbaar pakket waarmee wij samen met de agrarische collectieven en haar leden in 2024 en 2025 direct aan de slag kunnen. De inzet van de middelen willen wij laten beschikken in een openstelling welke gelabeld is aan de opgave zoals LBF deze heeft opgehaald in de gebieden. Daarmee voorkomen wij een open tender waarbij het budget kan afwijken van de gelabelde doelstelling uit het FPLG. De openstelling zal gelijkwaardig zijn aan het kader van de regeling niet productieve investeringen niet landbouwbedrijven uit het GLB-NSP.</p> <p>Het verdient een nadere verdieping om te bekijken of en in hoeverre deze opgave in een aanvraag op de interventie Samenwerking integrale gebiedsontwikkeling ingezet kan worden vanaf 2024. De</p>
--	--

kaders van deze regeling zijn op het moment van schrijven nog niet scherp genoeg.

Tabel 2 inrichting groenblauwe dooradering 2024-2025.

getuichtype	erfbeplanting	greppellen (ha)	struweelhagen/ voederhagen	houtwallen nieuw	houtwallen herstel	Elzensingels nieuw	Elzensingels herstel
zand	50	10	0	10	40	12	0
veen	70	30	50	0	0	0	0
klei	70	30	50	0	0	2	2
<b>Som</b>	<b>200</b>	<b>160</b>	<b>100</b>	<b>10</b>	<b>40</b>	<b>12</b>	<b>2</b>
Stukprijs	€ 742	€ 4.532	€ 1.434	€ 3.128	€ 2.750	€ 1.208	€ 880
Overschotten / zaaien	€ 1.620	€ 1.182					
Subsidie 10%	€ 250	€ 571	€ 143	€ 310	€ 275	€ 127	€ 85
<b>Som</b>	<b>€ 2.817</b>	<b>€ 6.285</b>	<b>€ 1.527</b>	<b>€ 3.438</b>	<b>€ 3.025</b>	<b>€ 1.335</b>	<b>€ 965</b>
<b>Totaal prijs</b>	<b>€ 560.487</b>	<b>€ 1.194.108</b>	<b>€ 157.692</b>	<b>€ 34.382</b>	<b>€ 121.000</b>	<b>€ 16.745</b>	<b>€ 49.355</b>
<b>Totaalprijs inrichting GBLA</b>	<b>€ 2.136.969</b>						

In deze tabel is het benodigd budget voor aanleg en herstel micro reliëf (greppelland) discutabel omdat deze maatregel niet direct bijdraagt aan de doelstelling Groenblauwe dooradering. Wij voeren deze maatregel echter wel op om dat deze maatregel een effectieve bijdrage levert aan het optimaal realiseren van de doelstelling VHR-doel herstel en de doelstelling Klimaat (vasthouden water). De doelstelling revitalisering houtwallen wordt gedeeltelijk ondersteund door het gevraagde budget droge dooradering in de tabel extra ANLb beheer. Dit bedrag (525.000 euro per jaar) is in het Maatregelpakket Bossenstrategie buiten beschouwing gelaten en wordt hier opgevoerd. Hiermee willen wij naast het inzetten van beheer van houtwallen en elzensingels benadrukken dat voor herstelwerkzaamheden ook nodig zijn om de landschapselementen duurzaam en vitaal te houden naar de toekomst toe.

Voor het totaal aan kosten voor 2024 – 2025 brengen wij het volgende bedrag in: **€ 2.136.969**.

Aanleg en herstel landschapselementen (houtige elementen)  
Verdeeld over extra erfbeplanting, struweel en of voederhagen,  
houtwallen en elzensingels: **€ 942.861**.  
Voor herstel en aanleg micro reliëf (greppelland): **€ 1.194.108**.

#### Verhouding eigen inzet middelen

De gevraagde bedragen zijn ondersteunend aan bestaand budget. Voor ANLb vindt u de dekking daarvan in de bijlage Dekking regulier ANLb beheer. Voor KRW is er jaarlijks een bedrag van 1.7 mln euro ingezet om KRW randen aan te leggen via het ANLb stelsel. Voor de niet productieve investeringen is GBL-NSP budget beschikbaar wat wij graag willen vergroten en de doelstelling versterken met dit maatregelpakket. Daarmee levert het FPLG een plus op de bestaande Friese opgaven in:

- ANLb beheer voor de doelen biodiversiteit en landschap, bodem, water en klimaat.
- Specifiek voor water, de KRW-opgave.
- Specifiek de soorten van Fries belang (doelsoorten) en in het grotere geheel het herstel van de VHR-doelstelling.
- Groenblauwe dooradering en landschapsherstel

**Dekkingsvoorstel**

*Specificeer uit welke financiële bronnen van het Rijk bekostiging gevraagd wordt. Voorbeelden: Transitiefonds, Deelprogramma, Klimaatfonds, GLB-NSP b, evenals al bestaande regelingen b.*

- *Geef bedragen weer inclusief en exclusief BTW en welk deel BTW compensabel is en dus niet uitgekeerd wordt (en verloopt via aanvraag BTW compensatiefonds)*
- *Specificeer in het dekkingsvoorstel de cofinanciering van provincies, waterschappen, gemeenten en/of mogelijk andere partijen. Bevestig de bijdrage die deze partijen willen doen, bijvoorbeeld in een bestuursovereenkomst of een andere bestuurlijk vastgelegde afspraak.*
- *Geef weer hoe eventuele structurele (beheer)kosten gedekt worden.*

**ANLb beheerbudget**

Voor de inzet vanuit het FPLG op het ANLb beheerbudget geldt dat de huidige financiering uit het GLB-NSP (EU-deel 65% en nationaal deel 35%) gedekt is. Boven op deze maatregel vragen wij nu dus beheerbudget uit het nationaal transitiefonds welke als aanvullende financiering op het ANLb conform het GLB-NSP opgevoerd wordt. Provincie Fryslân heeft voor het gehele ANLb periode inclusief 2028 de cofinanciering gedekt. Hiervoor hebben wij naast de Natuurpactmiddelen een beroep moeten doen op de algemene reserves /breed cofinancieringsbudget. Voor de inzet op de doelen uit het transitiefonds voor de periode vanaf 2024 zien wij geen kans om provinciaal nog een keer extra middelen in te zetten. Daardoor is het voor ons erg wenselijk om de ambitie en doelrealisatie uit het transitiefonds aan te vragen.

Door de uitvoering via het ANLb te laten verlopen is de steun staatsteun-proof en kan per direct ingezet worden. De provincie verzorgt de openstelling in afstemming met de agrarische collectieven. Gelijk opgaand met de aanvullende openstelling conform de GLB-NSP begroting (zie bijlage Dekking regulier ANLb ) willen wij de aanvullende middelen uit het transitiefonds in een openstelling meenemen. In goede afstemming van de RVO kan het GLB-budget, de nationale cofinanciering en de nationaal aanvullende financiering inzichtelijk gemaakt worden. De rapportage van de aanvullende middelen zal via bijlage 5 van het GLB-NSP in Brussel gemeld worden als additionele inspanning op de GLB-doelen. Dezelfde rapportage kunnen wij benutten om de doelrealisatie FPLG goed te monitoren.

De genoemde bedragen zijn aangedragen door de collectieven zelf als reële inschatting voor het uit te voeren beheer. Daarmee rekenen wij erop hiermee een reële aanvraag in te dienen.

Belangrijk aandachtspunt is de vraag of er ook GLB of nationale middelen komen om de uitbreiding van het ANLb na 2028 te blijven continueren. Als er geen zicht is om continuering na 2028, zal het doelbereik beperkt en slechts tijdelijk zijn. De behaalde doelen worden op de langere termijn dan waarschijnlijk niet gehaald, als de overeenkomsten met boeren aflopen omdat er geen middelen voor voortzetting van alle ANLb contracten zijn. Daarnaast is het absorptievermogen van boerenbedrijven maximaal 20% tot 30% zwaar beheer op bedrijfsomvang. De 30% VHR herstelopgave vraagt met deze beperking een erg grote opgave en is op korte termijn niet realistisch haalbaar.

Ook is het de vraag of een zesjarige overeenkomst voldoende zekerheid biedt aan boeren in gebieden om een landbouwtransitie in te zetten. Daarom zijn wij voornemens om naast dit maatregelpakket in 2024 of 2025 weer gebruik te maken van een koplopersproject om zo de resterende beheeropgave ook dekkend uit het transitiefonds te financieren.

	<p><i>Investerings groenblauwe dooradering</i></p> <p>De gevraagde budgetten voor investeringen in de groenblauwe dooradering vragen wij aan naast het beschikbare GLB-NSP budget voor de niet productieve investeringen. Omdat deze post niet enkel de groenblauwe dooradering dekt, maar ook investeringen in water en klimaat mogelijk maakt, vragen wij voor 2024 en 2025 budget aan uit het transitiefonds om de benodigde aanleg van landschapselementen een flinke impuls te geven.</p> <p>Landschapsbeheer Fryslân heeft voor ons de inventarisatie gemaakt en dit betreft een realistisch en uitvoerbare opgave waarbij gebruik gemaakt is van de eerdere wensen en kennis vanuit de agrarische collectieven en particuliere initiatieven. Hierdoor zijn de genoemde aanlegkosten en herstelwerkzaamheden uitvoerbaar in 2024 en 2025 en verloopt de coördinatie net als bij de POP3 projecten tussen provincie-waterschap, Landschapsbeheer Fryslân en de agrarische collectieven.</p> <p>In de bijlage 4 Dekking regulier ANLb in GLB-NSP vindt u de bedragen per jaar voor de GLB-NSP periode inclusief de verhouding EU – Nationale financiering.</p>
<p><b>Verhouding tot indicatief budget voor realisatie van het gehele gebiedsprogramma (totaal maatregelpakketten)</b></p> <p><i>Beschrijf hoe de aanvraag rijksbijdrage voor realisatie van het maatregelpakket zich verhoudt tot het indicatieve budget Transitiefonds voor de betreffende provincie.</i></p>	<p>Met de grote ambitie in het FPLG is het indicatieve budget voor Fryslân geraamd op 2.5 mrd euro. De component beheer en inrichting vraagt hiervan een behoorlijk aandeel. De meeste kosten van deze component gaat zitten in de kapitalisatie van de dubbeldoelgronden, de grootschalige inrichting van de aanvalsplan grutto gebieden en de veenweidegebieden. De component additioneel ANLb beheer vragen wij nu aan voor de gehele transitieperiode waarbij de contractperiode zal gaan lopen van 2025-2035. Voor de dekking van het reguliere ANLb beheerbudget rekenen wij op het voortzetten van de GLB-periode 2028-2033 en het daarbij reserveren van beheerbudget uit GLB-middelen en nationale cofinanciering. Voor dekking van de nieuwe GLB-periode 2028-2033 wordt in dit maatregelpakket dus geen beheergeld aangevraagd. Datzelfde geldt voor de voortzetting van aanvalsplan grutto waarbij Fryslân in 2028 een geschat beheerbudget van 20.8 mln euro per jaar heeft uitstaan. In de bijlage Dekking regulier ANLb is deze opbouw van beheer over de GLB-NSP beheerjaren inzichtelijk gemaakt.</p> <p>De gevraagde middelen in het maatregelpakket bedragen in totaal ca. 22,3 mln euro. Fryslân zet al fors in op ANLb beheer en op beheer binnen de kerngebieden van Aanvalsplan Grutto. Het hier gevraagde beheer van het landschap en van de herstelwerkzaamheden is met 0,008% van het indicatieve budget hiermee grotendeels gedekt voor de eerste twee jaar van het FPLG. Dit is onvoldoende voor de gehele looptijd van het FPLG. Zodra dit mogelijk is willen wij een aanvullend aanvraag indienen om het resterende benodigd budget in op te nemen.</p>



<p><b>Risico's en beheersmaatregelen</b>  <i>Beschrijf de top-3 risico's en bijbehorende beheersmaatregelen in de realisatie ten aanzien van het behalen van gestelde doelen, binnen de daarvoor gestelde tijd en binnen budgettaire kaders.</i></p>	<p>Voor de aan te vragen onderdelen zien wij de volgende risico's:</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. tegenvallende uitvoeringsbereidheid boeren en agrarische collectieven. Ambitie is erg hoog, absorptievermogen ANLb beheer op boerenbedrijven kent bedrijfseconomisch beperkingen. Het ontbreken van langjarige zekerheid voor inzet beheermiddelen speelt hierin ook een grote rol.</li> <li>2. beperkende nationale (mest)wetgeving rondom aanwijzen gebieden, inzet van extensieve ANLb pakketten, de inrichting en beheer van niet productieve landschapselementen in relatie tot de agrarische bedrijfsvoering. Deze wetgeving (aanwijzen gebieden, beperking mestplaatstingsruimte) belemmert deelname bereidheid ANLb. Daarnaast is het soms tegenstrijdig aan het te realiseren doel (mestwetgeving).</li> <li>3. het risico op realisatie en na afloop de verantwoording van de toekomstige SPUK-overeenkomst na goedkeuring gebiedsplan. Specifiek de doelrealisatie 30% herstel VHR in 2030 zien wij onder de huidige bedrijfsvoering als onrealistisch. Kunnen we op deze korte termijn de doelstelling realiseren?</li> </ol> <p><b>Toelichting:</b>  Bij de ingeschatte bedragen per leefgebied – per collectief gaan we nu uit van vrijwillige deelname bereidheid. Tegenstrijdige wetgeving rondom GLB, mestbeleid en stikstof/KRW en het aanwijzen van bechermingsregime per gebied (veegbesluit N2000, IBA – VHR-gebieden en Nutrienten Verontreinigde gebieden) kan en zal in de nabije toekomst zorgen voor een beperking in de bedrijfsvoering van deelnemende agrariërs. Dit soort besluiten en wetgeving, of de dreiging tot dit soort besluiten resulteert in een onduidelijk toekomstperspectief. Daardoor nemen boeren niet de stap om deel te nemen aan het herstel van biodiversiteit en GBDA via ANLb of andere gebiedsgerichte aanpak. Belemmering in mestplaatsingsruimte kan deelname bereidheid sterk ondermijnen doordat ANLb beheer en groenblauwe dooradering minder of niet productieve elementen zijn in de bedrijfsvoering. Daardoor kennen deze een uitsluiting of beperking in de mestplaatsingsruimte. Een verdere aanscherping zal gaan leiden tot individuele keuzes waarbij deelname aan ANLb extensief grasland,- of akkerbeheer en de plaatsing van landschapselementen het zal gaan verliezen van productief gebruik van dezelfde gronden. Dit kan leiden tot een verdere intensivering van de agrarische sector.</p> <p>Een ander risico voortkomende uit landelijke wetgeving is het van bovenaf aanwijzen van gebieden voor bescherming VHR of N2000. De deelnemende agrarische collectieven en hun leden zien dit als een sterke beperking van de ondernemersvrijheid en daardoor als een beperking gerealiseerd door goed beheer. Wat speelt is dat momenteel wordt gezien hoe de Vogelrichtlijngebieden (na 20 jaar) te actualiseren zijn. En hierbij kan het zo zijn dat inspanningen die buiten N2000-gebieden zijn geleverd en geresulteerd hebben in belangrijke concentratiegebieden voor vogels, maakt dat gebieden</p>
--	---

	<p>mogelijk voldoen aan de criteria voor gebiedsselectie en mogelijk moeten worden aangewezen als VR-gebied.</p> <p>Wij zijn van mening dat deze wijze van aanwijzen niet de manier om de energie van onderop te behouden in de grote opgaven in het kader van de GLB-NSP interventies. Het vrijwillig karakter van het ANLb komt enorm onder druk te staan wanneer een goed lopend beheer 'beloond wordt' met een aanwijzing. Specifiek binnen het NSP gaat het om de interventies ANLb, niet productieve investeringen en gebiedsgerichte samenwerking welke moeilijk(er) van de grond komen bij een mogelijke aanwijzing in VR gebied of als Important Bird Area (IBA -gebied) als voorportaal voor N2000 classificatie.</p> <p>Sterk groeien van ANLb beheer is voor de individuele boer extra aantrekkelijk wanneer er een langjarige beheerovereenkomst kan worden afgesloten. Als de 12-jarige optie beheercontract wegvalt is dit een reëel risico op realisatie van de doelen.</p>
--	---

### Aanpak met planning en mijlpalen

<p><b>Planning met mijlpalen en afronding</b>  <i>Beschrijf puntsgewijs de planning van activiteiten voor realisatie van het maatregelpakket met de start, tussenresultaten (mijlpalen) en afronding (opleverbeslissing).</i></p>	<p><b>Planning</b>  <i>Voor het gedegen voorbereiden en uitvoeren van de groei in extra beheer en inrichting landschapselementen is onderstaande planning opgesteld.</i></p> <p>Het ANLb kent een 6-jarige contractperiode waarbij vanaf volgend jaar het GLB-NSP de mogelijkheid biedt om voor 12 jaar te beschikken. In het grotere geheel van GLB en NPLG staat het ANLb in onderstaande verhouding op de planning:</p> <table border="1" style="width: 100%; text-align: center; border-collapse: collapse;"> <thead> <tr> <th colspan="14">Planning GLB-NSP, GLB en ANLb</th> </tr> <tr> <th></th> <th colspan="13">jaar</th> </tr> <tr> <th>omschrijving</th> <th>2023</th> <th>2024</th> <th>2025</th> <th>2026</th> <th>2027</th> <th>2028</th> <th>2029</th> <th>2030</th> <th>2031</th> <th>2032</th> <th>2033</th> <th>2034</th> <th>2035</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Hoofdgroenplan</td> <td colspan="5" style="background-color: yellow;">GLB NSP (jaar 1-5)</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Contractperiode</td> <td colspan="6" style="background-color: orange;">ANLb (jaar 1-6)</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Volgende GLB periode</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td colspan="7" style="background-color: lightgreen;">GLB periode 2028-2035 (7 jaar)</td> </tr> <tr> <td>NSP 12-jarige maatregelpakketten</td> <td colspan="13" style="background-color: red;">12-jarige maatregelpakketten</td> </tr> <tr> <td>Stedelijk - start momenten</td> <td style="background-color: lightgreen;">start ANLb 2023</td> <td style="background-color: lightgreen;">start ANLb 2024</td> <td style="background-color: lightgreen;">start ANLb 2025</td> <td></td> <td></td> <td style="background-color: lightgreen;">start ANLb 2028</td> <td style="background-color: lightgreen;">start ANLb 2029</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table> <p>De planning voor de komende 2 jaar rondom inzet Maatregelpakket Beheer en Inrichting zien wij als volgt:</p>	Planning GLB-NSP, GLB en ANLb															jaar													omschrijving	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032	2033	2034	2035	Hoofdgroenplan	GLB NSP (jaar 1-5)													Contractperiode	ANLb (jaar 1-6)													Volgende GLB periode						GLB periode 2028-2035 (7 jaar)							NSP 12-jarige maatregelpakketten	12-jarige maatregelpakketten													Stedelijk - start momenten	start ANLb 2023	start ANLb 2024	start ANLb 2025			start ANLb 2028	start ANLb 2029						
Planning GLB-NSP, GLB en ANLb																																																																																																																
	jaar																																																																																																															
omschrijving	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032	2033	2034	2035																																																																																																			
Hoofdgroenplan	GLB NSP (jaar 1-5)																																																																																																															
Contractperiode	ANLb (jaar 1-6)																																																																																																															
Volgende GLB periode						GLB periode 2028-2035 (7 jaar)																																																																																																										
NSP 12-jarige maatregelpakketten	12-jarige maatregelpakketten																																																																																																															
Stedelijk - start momenten	start ANLb 2023	start ANLb 2024	start ANLb 2025			start ANLb 2028	start ANLb 2029																																																																																																									

	start realisatie maatregelpakket beheer en inrichting			
	2020	2024 Q1 en Q2	2024 Q3 en Q4	2025
	voorbereiding samenvoeg FPLG			
	afstemming agrarische collectieven			
	afstemming interne collega's			
	goedkeuring maatregelpakket FPLG			
		Voorbereiding aanvullende opstelling ANLb	beschikbare aanvullende opstelling	start realisatie
		Voorbereiding aanvullende opstelling Aardvulper Grutte ANLb	verring dreuma door de 7 agrarische collectieven in extra gebieden (afgeleid op de draagvlakbaarheid en benodigde investeringen in het gebied)	start realisatie
		Afstemming overige maatregelpakket FPLG intern		
		Opstellen subsidieregeling optimaalste loonverhogings	verring dreuma door Landschapsbeheer Fryslân en de 7 agrarische collectieven	start realisatie
		verring extra personeel 2024-2025	invroeren extra personeel 2024-2025	
<p><b>Gesteld staan voor realisatie</b>  <i>Onderbouw met een beschrijving van de organisatie(structuur) en beschikbare menskracht dat de realisatie van het maatregelpakket geborgd is.</i></p>	<p><b>Menskracht</b>                      De uitvoering van het huidige team Natuurbeheer focus op ANLb wordt verzorgd door 1.5 fte. Met de groei van het ANLb binnen onze ambitie in het FPLG zal de werkorganisatie mee moeten groeien. Naast het verbreden van het ANLb zorgt de integrale afstemming met team Landschap en cultuurhistorie voor de aanleg extra landschapselementen, collega's van natuurbeleid en soortenbeleid en collega's bodem en klimaat en de afstemming en inregeling van de benodigde monitoring en ondersteuning door cijfers en kaarten voor extra werktaken bij team Natuurbeheer. Het managen van de uitvoering neemt nog de meeste inspanning. Dit betreft de realistische uitvoering door de Friese agrarische collectieven en Landschapsbeheer Friesland. Voor uitvoering extra ambitie ANLb beheer vragen wij in totaal ondersteuning en overhead aan met een jaarvergoeding van € 1.244.344 / jaar gebaseerd op 10 % van het totaalbedrag per jaar. Voor 2024 en 2025 samen vragen wij: € 2.579.902.</p>			

## Thema 4: Grip op kwaliteit natuurnetwerk

### Algemeen

Naam	Grip op kwaliteit natuurnetwerk: kwaliteitsimpulsen
Hoofdaanvrager De naam van de hoofdaanvrager (provincie) Naam, emailadres en telefoonnummer contactpersoon. IBAN nummer aanvrager.	Provincie Fryslân
Deelnemende partijen Deelnemende partijen, hierbij svp aangeven welke partij(en) budget door beschikt krijgen van de hoofdaanvrager. Oftewel welk deel van het gevraagde budget de hoofdaanvrager wil toedelen aan andere partijen in het gebied, die de uitvoering ter hand zullen nemen.	<p><b>Deelnemende partijen:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Provincie Fryslân</li> <li>• Staatsbosbeheer</li> <li>• Natuurmonumenten</li> <li>• It Fryske Gea</li> <li>• Natuurcollectief Fryslân</li> <li>• Agrarisch Collectief Noardlike Fryske Wâlden</li> <li>• Unie Van Bosgroepen Noordoost Nederland</li> </ul> <p><b>Gevraagd budget/ Transitiefonds:</b> Vanuit het Transitiefonds vragen we 9,288 miljoen euro aan voor het uitvoeren van kwaliteitsimpulsen in de jaren 2024 en 2025. Het betreft interne systeemherstelmaatregelen, voortkomend uit de integrale kwaliteitsbeoordelingen en daaropvolgende goede gesprekken. Provincie Fryslân is hoofdaanvrager en deelt het gevraagde budget naar ratio toe aan de deelnemende partijen, zijnde de gecertificeerde natuurbeheerders, die de interne systeemherstelmaatregelen ter hand zullen nemen en aldus zorgen voor een kwaliteitsimpuls.</p>
Gebied /locaties Afbakening van het gebied / locatie waarop het maatregelpakket betrekking heeft. Voeg desgewenst een overzichtskaart bij.	<p>Dit onderdeel van het Maatregelpakket Natuur wordt uitgevoerd in natuurterreinen* binnen het Friese deel van het Natuurnetwerk Nederland (NNN), met de nadruk op de stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden.</p> <p>Kaart locaties: NBP2023 overzicht subsidiabele gebieden <a href="#">Natuurbeheerplan 2023   Fryslân</a></p> <p>* binnen de provincie gelegen grond met als hoofdfunctie natuur die in het natuurbeheerplan als zodanig is aangeduid, alsmede gronden waarvoor een subsidie functieverandering is verstrekt als bedoeld in de provinciale Subsidieregeling kwaliteitsimpuls natuur en landschap</p>
Samenvatting Vat de essentie van het doel van het	<p><b>Doel</b> Het Friese Programma Landelijk gebied (vervolgens FPLG) stelt verschillende doelen om de kernopgaves uit het Nationaal Plan Landelijk Gebied (vervolgens NPLG) te realiseren. Het verbeteren van de kwaliteit van de</p>

<p>maatregelpakket samen in (maximaal) 1 A4. Ga hierbij in op de belangrijkste maatregelen, instrumenten, doelbereik en verhouding tot het gebiedsprogramma.</p>	<p>bestaande natuur is één van de plannen die bijdragen aan deze provinciale doelen.</p> <p>Op dit moment zijn de mogelijkheden voor onze gecertificeerde beheerders om actief te werken aan de kwaliteitsverbetering van het Natuurnetwerk beperkt, omdat de beschikbare Natuurpactmiddelen hiervoor ontoereikend zijn. Uit een quick scan is gebleken dat hiermee kansen blijven liggen. Een groot deel van de VHR-doelen is namelijk – naast in de daarvoor aangewezen Natura 2000-gebieden - ook aanwezig in de rest van het Natuurnetwerk.</p> <p>Doel van GoK is om een zo hoog mogelijke natuurkwaliteit te realiseren binnen het Friese deel van het NNN, zodat dit Natuurnetwerk in Fryslân maximaal bij draagt aan de realisatie van de NPLG-opgaven. Specifiek draagt GoK bij aan de zgn. ‘30% natuurherstel-opgave’; om in 2030 tenminste 30% van het totale areaal dat niet in goede conditie is in goede conditie te brengen en 30% van het te ontwikkelen areaal dat noodzakelijk is voor een gunstige Svl te realiseren.</p> <p>Door maximaal gebruik te maken van het binnen het subsidiestelsel SNL bestaande instrumentarium en de werkwijze die al is ontwikkeld voor de beoordeling van het Natuurnetwerk, kan er slagkracht worden gemaakt en snel resultaat worden geboekt als de gevraagde middelen beschikbaar komen.</p> <p><i>Belangrijkste maatregelen en instrumenten</i></p> <p>Vanuit de mogelijkheden binnen het Subsidiestelsel Natuur &amp; Landschap (SrNL en SKNL) willen we de volgende maatregelen nemen:</p> <p><i>1. Optimaliseren natuurbeheer</i></p> <p>Het openstellen van alle binnen de SNL beschikbare toeslagen, denk aan de vaartoelage en de toeslag voor het inzetten van gescheperde kuddes, wordt pas mogelijk als de <u>Natuurpactmiddelen worden verruimd</u>.</p> <p><i>2. het uitvoeren van overgangsmatregelen t.b.v. ambities</i></p> <p>Tijdelijke overgangsmatregelen die nodig zijn om een beheertype door te ontwikkelen naar het afgesproken ambitietype zullen door de Provincie Fryslân worden opgenomen in de <u>Programma Natuur fase 2</u>-programmering, met de nadruk op stikstofgevoelige Natura2000-gebieden.</p> <p><i>3. Kwaliteitsimpulsen</i></p> <p>Vanuit het Transitiefonds vragen we middelen om het onderdeel kwaliteitsimpulsen versneld te kunnen uitvoeren, bij voorkeur via de SKNL-regeling. Uit de met GoK verbeterde beoordelingen en gesprekken met de gecertificeerde beheerders komt naar voren dat er op een deel van de bestaande natuurterreinen noodzaak is voor het uitvoeren van een kwaliteitsimpuls. Denk aan interne systeemherstelmaatregelen die de uitgangssituatie verbeteren, zoals plaggen, bekalken of het dempen van een sloot. Deze maatregelen worden nader gespecificeerd en uitgewerkt vanuit de geoptimaliseerde aanpak van de beoordelingen en de goede gesprekken met de gecertificeerde beheerders zoals beschreven in GoK.</p>
--	--

	Om hier optimaal invulling aan te kunnen geven is in de financieringsaanvraag 10% over het benodigde budget gerekend voor proceskosten (benodigde capaciteit).																									
<p>Kosten en dekking Geef een samenvattend overzicht van de totale kosten van het maatregelpakket en het voorstel voor dekking van deze kosten (met de mogelijkheid tot dekking vanuit meerdere financiële bronnen).</p>	<p>Vanuit het Transitiefonds vragen we 9,228 miljoen euro aan, voor het onderdeel 'kwaliteitsimpuls', dit zijn de interne systeemherstelmaatregelen die noodzakelijk zijn voor het realiseren van een kwaliteitsverbetering.</p> <p>In totaal kost het uitvoeren van de strategie Grip op Kwaliteit jaarlijks 18,37 miljoen extra. In de tabel hieronder een samenvattend overzicht van de kosten per onderdeel per jaar, met een voorstel voor de verdeling tussen Natuurpact (NP), Programma Natuur fase 2 (PN2) en Transitiefonds (TF) NPLG.</p> <table border="1" data-bbox="480 685 1385 824"> <thead> <tr> <th>Maatregelen Grip op Kwaliteit</th> <th>eenheid</th> <th>aantal</th> <th>normbedrag</th> <th>totaal</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Maatregel 1: Optimaliseren natuurbeheer</td> <td>ha</td> <td>div</td> <td>div</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Maatregel 2: Financiering overgangsbeheer</td> <td>ha</td> <td>div</td> <td>div</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Maatregel 3: Kwaliteitsimpulsen (SKNL)</td> <td>ha</td> <td>div</td> <td>div</td> <td>€ 9.288.000</td> </tr> <tr> <td><b>Totaal maatregelen Grip op Kwaliteit</b></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td><b>€ 9.288.000</b></td> </tr> </tbody> </table> <p>Tabel: Overzicht totale kosten Grip op kwaliteit en verdeling van deze kosten over Natuurpact (NP), Programma Natuur fase 2 (PN2) en Transitiefonds NPLG (TF). Deze tabel, tezamen met de andere tabellen, zijn te vinden in de bijgevoegde excel.</p> <p>De aanvraag uit het Transitiefonds heeft alleen betrekking op het onderdeel 'kwaliteitsimpuls'. Het gevraagde geld faciliteert ons om natuurherstelmaatregelen die voortvloeien uit de integrale beoordelingen versneld uit te voeren (streven is van 4 naar 6 beoordelingsgebieden per jaar).</p> <p>Vanuit het Natuurpact is een start gemaakt volgens de reguliere programmering, zonder focus op stikstofgevoelige natuur en zonder versnelling.</p> <p>Via de Programma Natuur fase 2 programmering brengen we versnelling aan in de uitvoering v.w.b. het onderdeel 'overgangsmaatregelen t.b.v. ambities NNN'. Daarbij brengen we bovendien focus aan op het aandeel stikstofgevoelige natuur.</p> <p>Mogelijke overlap met de deelpakketten 'Bomen en bos', 'Weidevogelbiotoop' en 'Kennisonwikkeling' is uit dit deelpakket gelaten.</p>	Maatregelen Grip op Kwaliteit	eenheid	aantal	normbedrag	totaal	Maatregel 1: Optimaliseren natuurbeheer	ha	div	div		Maatregel 2: Financiering overgangsbeheer	ha	div	div		Maatregel 3: Kwaliteitsimpulsen (SKNL)	ha	div	div	€ 9.288.000	<b>Totaal maatregelen Grip op Kwaliteit</b>				<b>€ 9.288.000</b>
Maatregelen Grip op Kwaliteit	eenheid	aantal	normbedrag	totaal																						
Maatregel 1: Optimaliseren natuurbeheer	ha	div	div																							
Maatregel 2: Financiering overgangsbeheer	ha	div	div																							
Maatregel 3: Kwaliteitsimpulsen (SKNL)	ha	div	div	€ 9.288.000																						
<b>Totaal maatregelen Grip op Kwaliteit</b>				<b>€ 9.288.000</b>																						
<p>Bijlagen Geef aan welke bijlagen, als gewenst, zijn bijgevoegd. Bijvoorbeeld overzichtskaarten of een Plan van aanpak.</p>	<p>Bijlagen behorende bij thema Grip op Kwaliteit:</p> <p>Samenvatting Strategie "Grip op Kwaliteit" Aanpak Grip op kwaliteit incl. Bijlagen Kaart beoordelingsgebieden + planning Overzicht selectie stikstofgevoelige natuurtypen Input GoK voor PN fase 2 (in ontwikkeling!)</p>																									

<p>Analyse provinciale/ gebiedsopgaven NPLG</p> <p>Beschrijf samenvattend de analyse van de opgaven in het gebied/de provincie op de scope van het NPLG.</p> <p>Gebruik kan worden gemaakt van de teksten in het gebiedsprogramma.</p>	<p>Het NPLG richt zich op drie kernopgaves: de internationale verplichtingen (o.a. VHR-opgave) op het gebied van (1) natuur (met als onderliggend doel de stikstofopgave), (2) water en (3) klimaat. In het FPLG zijn deze doelen voor Fryslân uitgewerkt, inclusief een 4e opgave: sociaal-economische kwaliteit.</p> <p>In het (verbeterde) ontwerp NPLG is als natuuropgave opgenomen dat in 2030 maatregelen zijn getroffen om te komen tot tenminste 30% natuurherstel, waaronder wordt verstaan de realisatie van een gunstige staat van instandhouding voor de VHR-doelen.</p> <p>Dit doel is nader gespecificeerd in vier samenhangende VHR-doelen die ingaan op de specifieke condities voor het realiseren van VHR-doelbereik, en tezamen invulling geven aan de 30%-opgave.</p> <p><i>NDA's</i></p> <p>Uit de concept Natuurdoelanalyses die de Provincie Fryslân heeft uitgevoerd blijkt dat voor veel beschermde natuur (de VHR-doelen) nog geen gunstige staat van instandhouding is bereikt. De belangrijkste drukfactoren zijn vermessing en verzuring, mede door een te hoge stikstofdepositie en een verstoorde hydrologie met o.a. verdroging tot gevolg. Om de invloed van deze drukfactoren weg te kunnen nemen is systeemherstel in veel gebieden noodzakelijk. Een groot aantal soorten heeft ook nog altijd te lijden van de versnippering van hun leefgebieden, met isolatie en verdwijning van populaties tot gevolg. Andere veel genoteerde drukfactoren zijn gebrek aan dynamiek (bijvoorbeeld in waterpeilen), klimaatverandering, invasieve exoten en verstoring, bijvoorbeeld door recreatie.</p> <p><i>VHR en NNN</i></p> <p>Hoopgevend is dat een deel van de beschermde natuur (VHR-doelen) ook buiten de aangewezen natuurgebieden voorkomt, binnen 'de rest van' het NNN, maar ook daarbuiten (o.a. in overgangsgebieden). Fryslân is rijk aan waardevolle natuurgebieden, zoals tientallen heideparels in het zuidoosten van de Provincie, de beekdalen van het Koningsdiep, de Tjonger en de Linde, moerasgebieden als Easterskar en Bûtefjild en natte graslandcomplexen (Mieden) in de Noordelijke Friese Wouden. Stuk voor stuk herbergen deze gebieden bijzondere natuur, waaronder ook habitattypen en populaties van Habitatrichtlijnsoorten en Vogelrichtlijnsoorten. Het Natuurnetwerk kan worden gezien als de ruggengraat voor natuur en biodiversiteit. Fryslân is daarom van mening dat het functioneren van dit Natuurnetwerk een randvoorwaarde is voor het kunnen slagen van het NPLG dat gezien kan worden als de belangrijkste gebieds-overstijgende systeemherstelmaatregel.</p> <p>En precies daar richt GoK zich op. GoK draagt daarom direct bij aan de 30% natuurherstel-opgave, meer specifiek aan het in goede conditie brengen en ontwikkelen van natuurareaal dat noodzakelijk is voor de gunstige staat van instandhouding van de habitattypen en leefgebieden van soorten. Doordat er gebruik wordt gemaakt van het bestaande Stelsel Natuur en Landschap en de daarbij horende beoordelingssystematiek en instrumenten, kan er relatief snel resultaat worden geboekt. Inzet op deze strategie is dus efficiënt en doelmatig.</p>
--	--

<p><b>Doelbereik NPLG</b> Beschrijf de NPLG-doelen die met het maatregelpakket, waarvoor een aanvraag rijksbijdrage wordt gedaan, gerealiseerd worden. Geef dit zoveel mogelijk getalsmatig weer.</p>	<p><i>VHR-doelbereik/ natuurarealen</i></p> <p>Het optimaal inrichten en beheren van het volledige Natuurnetwerk draagt betekenisvol bij aan het realiseren van gunstige omstandigheden voor een fors deel van de soorten en habitattypen uit de vogelrichtlijn en habitatrichtlijn waarvoor Fryslân een bijzondere verantwoordelijkheid en opgave heeft.</p> <p>Alle habitattypen en vogel- en habitatsoorten vinden een plek binnen het Natuurnetwerk. GoK maakt het mogelijk om ook buiten de aangewezen Natura 2000-gebieden de condities van natuurarealen te verbeteren en nieuw natuurareaal te ontwikkelen dat noodzakelijk is voor een gSvl van habitattypen en leefgebieden van VHR-soorten (de zgn. 'areaalopgave'). Door met GoK de inrichting en het beheer zowel binnen – als buiten de aangewezen Natura 2000-gebieden beter af te stemmen op aanwezige- of te ontwikkelen natuurarealen, kan het Friese natuurnetwerk naar schatting 75% bijdragen aan de totale natuurherstel-opgave.</p> <p>Specifieke natuurarealen waar GoK – in het bijzonder het onderdeel kwaliteitsimpuls - een grote bijdrage aan kan leveren zijn moerassen, voedselarme venen en vochtige heiden, droge heiden, vochtige schraalgraslanden en (droge en vochtige) bossen. Een groot deel van de vogel- en habitatsoorten wordt hiermee ook bediend, met name de soorten die vrijwel volledig afhankelijk zijn van natuurgebieden en waarvan nu nog niet uitgesloten kan worden dat ze achteruit gaan (verslechtering), bijvoorbeeld dodaars, purperreiger, paapje, grote vuurvlieder en Noordse woelmuis.</p> <p>Met de gevraagde bijdrage vanuit het NPLG-transitiefonds kunnen jaarlijks 6 beoordelingsgebieden worden voorzien van voldoende middelen om de inrichtingsmaatregelen (interne systeemherstelmaatregelen) die nodig zijn voor kwaliteitsverbetering van de aanwezige en te ontwikkelen natuurarealen uit te voeren.</p> <p><i>Verbinding en overgangsgebieden</i></p> <p>Uit de concept Natuurdoelanalyses die de Provincie Fryslân heeft uitgevoerd blijkt dat voor veel beschermde natuur nog geen gunstige staat van instandhouding (gSvl) is bereikt. De belangrijkste drukfactoren zijn vermesting, verzuring en verdroging. Een groot aantal soorten heeft ook nog altijd te lijden van de versnippering van hun leefgebieden, met isolatie en verdwijning van populaties tot gevolg. Om de invloed van deze drukfactor weg te kunnen nemen is de realisatie van een robuust en kwalitatief hoogwaardig natuurnetwerk de belangrijkste gebieds-overstijgende systeemherstelmaatregel. Het deelpakket Grip op kwaliteit maakt dit – in aanvulling op de afspraken uit het Natuurpact – mogelijk.</p> <p>De deels nog te realiseren NNN-verbindingen zijn belangrijk en functioneel onderdeel van de rondom de stikstofgevoelige natuurgebieden te realiseren overgangsgebieden en leveren inspiratie voor de nadere invulling hiervan (bv voor soorten, natuurtypen, groenblauwe dooradering).</p>
---	--



	<p><i>Klimaat</i></p> <p>Het optimaliseren van de kwaliteit van de bestaande natuur binnen en buiten het Natuurnetwerk draagt bij aan de klimaat-doelen. Vitale natuur, waaronder kwelders, moerassen en bossen leggen namelijk op een duurzame manier koolstof vast, wat daarmee niet meer als CO<sub>2</sub> het broeikas effect versterkt. Het gaat in Fryslân om ca. 30.000 hectare bestaande (natte) natuurarealen, waar met een optimale inrichting en beheer (zoals beoogd met GoK) naar schatting ca. 10% meer koolstof kan worden vastgelegd dan in de huidige situatie. We hebben het dan over ca. 1766 ton extra CO<sub>2</sub>-vastlegging per jaar.</p> <p>NB: Het revitaliseren van bos binnen het Natuurnetwerk is opgenomen in het maatregelenpakket 'Friese bomen- en bossenstrategie'.</p> <p><i>Stikstof(reductie)</i></p> <p>Door een verbeterde vitaliteit van de bestaande natuur, zoals beoogd met GoK, is deze natuur beter bestand tegen de effecten van stikstofdepositie. De natuur wordt robuuster en veerkrachtiger en kan beter tegen een stootje. Bodemherstelmaatregelen kunnen bijvoorbeeld het zuurbufferend vermogen vergroten waardoor de negatieve effecten van verzuring op de natuurkwaliteit afnemen. Dit is kansrijk voor meerdere stikstofgevoelige natuurarealen.</p> <p>Ook zijn er natuurarealen die mede door een verbeterde conditie in staat zijn stikstof af/in te vangen waarmee voorkomen wordt dat deze stikstof neerslaat in (aangrenzende) stikstofgevoelige natuur. Het gaat vooral om opgaande, houtige begroeiing, zoals diverse bostypen. Door deze natuurarealen landschappelijk slim te situeren t.o.v. de stikstofgevoelige habitattypen is het effect op het te behalen natuurresultaat het grootst. Denk aan het ontwikkelen van nieuw bos rondom heidegebieden.</p> <p>NB: De mate van stikstofgevoeligheid van de betreffende natuur neemt daarmee niet af! Herstelmaatregelen ('dweilen') is alleen zinvol als tegelijkertijd ook de stikstofemissie wordt beperkt ('kraan dichtdraaien').</p> <p>Resumé: grip op kwaliteit draagt weliswaar bij aan het beperken van (de negatieve gevolgen van) stikstofdepositie, maar niet aan het NPLG-doel om de stikstofemissie te beperken.</p> <p><i>Hydrologische condities</i></p> <p>Met het gericht toepassen van de SKNL-regeling voor natuur-herstel van bestaande natuur binnen het Natuurnetwerk wordt ook gewerkt aan het op orde brengen van de hydrologische condities van de Natura-2000 gebieden en andere vormen van intern systeemherstel. Door de SNL-kwaliteitsbeoordelingen samen met de gecertificeerde beheerders te analyseren ('goede gesprek') zullen er ook verbeterpunten t.a.v. de hydrologische en andere condities van de natuur naar boven komen. Denk aan het beperken van (ongewenste) waterafvoer c.q. het effectiever vasthouden van gebiedseigen water of herstel van de bodemkwaliteit (bv bekalking).</p>
--	--

	<p>Het functioneren van een hydrologisch systeem speelt echter op landschapsschaal. Maatregelen binnen de grenzen van het natuurnetwerk dienen daarom nadrukkelijk aangevuld te worden met beheer- en inrichtingsmaatregelen buiten het Natuurnetwerk. Het deelpakket 'Kennisonwikkeling' van het maatregelpakket Natuur voorziet in het onderzoek dat nodig is naar het functioneren van het ecohydrologische systeem en de knelpunten die er zijn. Met de uitvoering van GoK kan naar schatting ca. 5% van de opgave om de hydrologische condities van de Natura2000-gebieden te herstellen worden gerealiseerd.</p> <p><i>Water</i></p> <p>Waterkwaliteitsopgaven zijn vastgelegd in de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW). Water is voor alle natuurbeheertypen van belang, het type water (grond-, regen- of oppervlaktewater), de hoeveelheid water (waterpeilen) en de kwaliteit van het water (pH, voedingsstoffen, flora en fauna etc.).</p> <p>Een hogere natuurkwaliteit die met 'grip op kwaliteit' wordt gerealiseerd heeft dus een nauwe relatie met water. Het is een beetje een kip-ei discussie. Door meer water vast te houden op de hogere zandgronden neemt de grondwaterinvloed in lager gelegen gebieden, bijvoorbeeld beekdalen, toe. Door moerasgebieden te versterken neemt het areaal aan helofyten toe wat weer een positief effect heeft op de waterkwaliteit etc.</p> <p>Aldus levert de uitvoering van Grip op kwaliteit een bijdrage aan de waterdoelen en andersom. Natuurherstel en een toekomstbestendig waterbeheer gaan dus hand in hand. Het is onmogelijk om de bijdrage aan de wateropgaven te kwantificeren, maar deze zal minstens 5% zijn.</p> <p><i>Groenblauwe dooradering</i></p> <p>De NPLG-opgave groenblauwe dooradering zal grotendeels buiten het Natuurnetwerk moeten worden gerealiseerd. Via het onderdeel kennisontwikkeling zal duidelijk worden hoe het natuurnetwerk en de realisatie van groenblauwe dooradering elkaar maximaal kunnen versterken. Een klein deel van de nieuwe houtwallen, singels en kleine bosjes (zie maatregelpakket Friese bomen- en bossenstrategie = FBBS) kan binnen het Natuurnetwerk landen. Bijvoorbeeld als onderdeel van een verbindingszone van het ene naar het andere natuurgebied of als zelfstandig element. Het gaat hier maximaal om 10% van de opgave uit de Friese bomen en bossenstrategie, dat is ca. 11 hectare (en 184 ton CO<sub>2</sub>-vastlegging per jaar). Dit is in aanvulling op wat er al wordt uitgevoerd met de deelpakketten 'bomen en bos' en 'boerenlandnatuur', waarin ook een deel van de groenblauwe dooradering zit.</p>
<p>Eventuele wijzigingen ten opzichte van gebiedsprogramma Beschrijf, als aan de orde, of de opgave, doelen en maatregelen in het gebied/de provincie gewijzigd zijn ten opzichte</p>	<p>Dit maatregelpakket is verbeterd op grond van de concept NDA's, het eerste LNV-toetsbeeld en de eerste reacties van de Ecologische Autoriteit die beschikbaar zijn. Daarnaast is geprobeerd de verbeteringsuggesties van WECr fase 2 voor Friesland zo goed mogelijk te verwerken.</p> <p>Aan het definitieve gebiedsplan FPLG wordt de komende maanden nog gewerkt. Dit betekent dat dit maatregelpakket op punten voor loopt op het definitieve gebiedsplan en op punten specifiek is dan het ontwerp</p>

van het gebiedsprogramma. (Bijvoorbeeld als resultaat van een voorafgaande planuitwerking of verkenning voor een omwisselbesluit)	gebiedsplan dat de Provincie Fryslân op 1 juli 2023 bij LNV heeft ingeleverd.
<p><b>Meekoppelkansen</b> Beschrijf de opgaven of doelen in het gebied die, naast de doelen van het NPLG, met het te realiseren maatregelpakket waarvoor een rijksbijdrage wordt aangevraagd, ook gerealiseerd gaan worden en die daarmee onderdeel zijn van de uitvoering van het maatregelpakket.</p>	<p><i>Leefbaarheid</i> GoK draagt bij aan een robuust en veerkrachtig natuurnetwerk, als belangrijk onderdeel van een groene leefomgeving. Een groene leefomgeving draagt bij aan de leefbaarheid van een gebied in termen van brede welvaart; dat gaat niet alleen over economie maar ook over gezondheid en welzijn.</p> <p><i>Economie</i> Een groene leefomgeving draagt bij aan de economie, bv door het leveren van grondstoffen zoals veevoer, hout en isolatiemateriaal. Daarnaast is een groen en natuurlijk landschap aantrekkelijk voor toerisme en recreatie. De aantrekkingskracht van een gebied wordt groter wat een impuls oplevert voor de lokale economie.</p> <p><i>Gezondheid</i> Wetenschappelijk is aangetoond dat een groene en gezonde leefomgeving uitnodigt om te bewegen en te ontspannen. Dit draagt bij aan de vermindering van overgewicht, diabetes type 2, hart- en vaatziekten. Ontspanning draagt bij aan het mentale welzijn van mensen.</p> <p><i>Versterken cultuurhistorisch landschap</i> Door de kwaliteit van het natuurnetwerk te verhogen wordt er ook een kwaliteitsimpuls gegeven aan het Friese landschap. Natuurtypen zoals vochtige hooilanden, moerassen en (landgoed)bossen zijn kenmerkend voor het Friese landschap. Ecologische verbindingzones zijn een belangrijk en functioneel onderdeel van de overgangszones en leveren inspiratie voor bijvoorbeeld het nader invullen van de 10% groenblauwe dooradering.</p>

### Oplossingsrichtingen, doelbereik en (sociaaleconomische) effecten

<p><b>Maatregelen en instrumenten</b> Beschrijf de maatregelen en instrumenten die onderdeel zijn van het maatregelpakket (1-3 zinnen per maatregel en instrument). Voeg</p>	<p><i>GoK onderdeel Kwaliteitsimpuls</i> <b>Maatregel:</b> Het financieren van kwaliteitsimpuls op natuurterreinen, die voortkomen uit de integrale kwaliteitsbeoordelingen en de goede gesprekken met de gecertificeerde beheerders. Het betreft veelal interne systeemherstelmaatregelen, zoals het dempen van een sloot of het bekalken van een schraalgrasland, bedoeld om de uitgangssituatie van een terrein te verbeteren zodat het natuurdoeltype met de bijbehorende soorten beter tot hun recht</p>
--	---

<p>desgewenst aanvullende notities toe en/of verwijst waar relevant naar het gebiedsprogramma.</p>	<p>kunnen komen. Dit betreft deels stikstofgevoelige vegetaties en VHR-soorten. De opzet en uitvoering van de kwaliteitsimpulsen wordt via de 'Goede Gesprekken' in samenwerking met de terreinbeheerders nader uitgewerkt in effectieve en kansrijke maatregelen. Resultaatmonitoring wordt geborgd via de 'Werkwijze Monitoring en beoordeling Natuurnetwerk'.</p> <p><i>Instrument:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Subsidieregeling Kwaliteitsimpuls Natuur en Landschap (SKNL Fryslân)</li> </ul>
<p>Doelbereik (in verhouding tot het gebiedsprogramma) Geef aan welke bijdrage het maatregelpakket levert aan het doelbereik, zowel voor wat betreft de NPLG-doelen als voor eventuele meekoppelende opgaven en doelen. Beschrijf daarbij de verhouding tussen het doelbereik van het maatregelpakket in verhouding tot het doelbereik van gehele gebiedsprogramma (de andere al gerealiseerde of nog te realiseren maatregelpakketten).</p>	<p>Zie ook 'doelbereik NPLG' onder opgaven.</p> <p>Samengevat: GoK draagt eraan bij dat het Friese deel van het NNN (incl. de Natura 2000-gebieden):</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Natuur &amp; stikstof: 75% doelrealisatie '30% natuurherstel-opgave'</li> <li>• GBDA: 10% van de opgave om 10% van het landelijke gebied in te richten als groenblauwe dooradering</li> <li>• Klimaat: 10% meer koolstofvastlegging = 1766 ton extra CO<sub>2</sub>-vastlegging per jaar</li> <li>• Water: 5% van de opgave om hydrologische condities te herstellen</li> </ul> <p>De bijdrage die de uitvoering van grip op kwaliteit levert aan deze opgaven is het meest effectief in combinatie met gelijktijdig uit te voeren maatregelen buiten het Natuurnetwerk, zoals beschreven in de andere, eerdergenoemde maatregelpakketten.</p>
<p>Onderbouwing Onderbouw de keuze voor de maatregelen en instrumenten om tot het gestelde NPLG-doelbereik te komen. Maak hierbij gebruik van de beleidstheorie /doelenboom in het gebiedsprogramma, het toetsingsadvies van de Ecologische Autoriteit, de sociaal economische impact analyse (incl. de toekomst van de landbouw), effecten op leefbaarheid, milieu en leefomgeving e/o andere onderzoeken en adviezen</p>	<p>Het realiseren van een kwalitatief hoogwaardig Natuurnetwerk is een randvoorwaarde voor het realiseren van de opgaven voor het landelijke gebied zoals vastgelegd in het NPLG. Het functioneel verbinden van natuurgebieden waar de bronpopulaties van kwetsbare habitattypen en (vogel)soorten voorkomen, is een zeer belangrijke gebiedsoverstijgende systeemherstelmaatregel.</p> <p><i>Natuurnetwerk NNN</i> In het Natuurbeleidsplan van 1990 werd de Ecologische Hoofdstructuur geïntroduceerd: een robuust en kwalitatief hoogwaardig Natuurnetwerk Nederland (NNN), bedoeld om de versnippering van natuurgebieden en populaties op te heffen door deze met elkaar te verbinden. Het oorspronkelijke netwerk werd in 2013 herijkt en de afspraken over de realisatie werden tot 2027 vastgelegd in het Natuurnetwerk. De realisatie van het netwerk blijft echter achter bij de ambities.</p> <p>Daarnaast zijn ook de mogelijkheden voor onze gecertificeerde beheerders, om actief te werken aan de kwaliteitsverbetering van</p>

<p>zoals een eventuele milieueffectrapportage. Geef, als relevant, weer welke alternatieve maatregelen en instrumenten zijn afgewogen en op welke gronden deze zijn afgefallen (bijvoorbeeld effectiviteit, legitimiteit en/of draagvlak).</p>	<p>het Natuurnetwerk, beperkt, omdat de beschikbare Natuurpactmiddelen hiervoor ontoereikend zijn.</p> <p><i>VHR-doelen en Natura2000</i></p> <p>Nederland is met de EU de verplichting aangegaan om voor kwetsbare habitattypen, habitatsoorten en vogelsoorten die in de Vogel- en Habitatrictlijn zijn opgenomen (VHR-doelen) een gunstige staat van instandhouding te realiseren. Een deel daarvan is extreem gevoelig voor de gevolgen van te veel stikstofdepositie. Nederland heeft 162 Natura2000-gebieden aangewezen om aan de Europese biodiversiteitsopgave te voldoen. In Fryslân gaat het om 20 gebieden, waarvan elf met stikstofgevoelige habitattypen en/of soorten. De Natura2000-gebieden maken deel uit van het NNN.</p> <p><i>NDA's</i></p> <p>Uit de concept Natuurdoelanalyses die de Provincie Fryslân heeft uitgevoerd blijkt dat voor veel beschermde natuur (de VHR-doelen) nog geen gunstige staat van instandhouding is bereikt. De belangrijkste drukfactoren zijn vermessing en verzuring, mede door een te hoge stikstofdepositie en een verstoorde hydrologie met o.a. verdroging tot gevolg. Om de invloed van deze drukfactoren weg te kunnen nemen is systeemherstel in veel gebieden noodzakelijk. Een groot aantal soorten heeft ook nog altijd te lijden van de versnippering van hun leefgebieden, met isolatie en verdwijning van populaties tot gevolg. Andere veel genoteerde drukfactoren zijn gebrek aan dynamiek (bijvoorbeeld in waterpeilen), klimaatverandering, invasieve exoten en verstoring, bijvoorbeeld door recreatie.</p> <p><i>VHR en NNN</i></p> <p>Hoopgevend is dat een deel van de beschermde natuur (VHR-doelen) ook buiten de aangewezen natuurgebieden voorkomt, binnen 'de rest van' het NNN, maar ook daarbuiten. Fryslân is rijk aan waardevolle natuurgebieden, zoals tientallen heideparels in het zuidoosten van de Provincie, de beekdalen van het Koningsdiep, de Tjonger en de Linde, moerasgebieden als Easternskar en Bûtefjild en natte graslandcomplexen (Mieden) in de Noordelijke Friese Wouden. Stuk voor stuk herbergen deze gebieden bijzondere natuur, waaronder ook habitattypen en populaties van habitatsoorten en vogelsoorten. Het Natuurnetwerk kan worden gezien als de ruggengraat voor natuur en biodiversiteit.</p> <p>En precies daar richt de Friese strategie 'Grip op de kwaliteit' zich op. GoK draagt daarom op effectieve wijze bij aan de 30% natuurherstel-opgave; meer specifiek aan het in goede conditie brengen en ontwikkelen van natuurareaal dat noodzakelijk is voor de gunstige staat van instandhouding van de habitattypen en leefgebieden van soorten. Doordat er gebruik wordt gemaakt van het bestaande Stelsel Natuur en Landschap en de daarbij horende</p>
--	---

	beoordelingssystematiek en instrumenten, kan er relatief snel resultaat worden geboekt. Inzet op deze strategie is dus efficiënt en doelmatig.
--	--

### Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden Geef een opsomming van de betrokken partijen in de fase van realisatie en geef daarbij in één zin weer wat hun rol en verantwoordelijkheid is. Bevestig dat alle genoemde partijen hun rol en verantwoordelijkheid hebben onderschreven en geef aan waar dit is vastgelegd, bijvoorbeeld in een bestuursovereenkomst of een andere bestuurlijk vastgelegde afspraak.	<p><i>Provincie Fryslân:</i></p> <p>Zorgt ervoor dat de begrenzing, de beheertypen en de natuurambities zo goed mogelijk bijdragen aan de FPLG-opgaven Zorgt ervoor dat de beoordeling van de kwaliteit van het natuurnetwerk zodanig wordt verbeterd dat er in samenwerking met de gecertificeerde natuurbeheerders gericht kan worden gewerkt aan het verbeteren van de kwaliteit van de afgesproken natuurdoelen en –ambities. Faciliteert de gecertificeerde natuurbeheerders maximaal.</p> <p><i>Gecertificeerde natuurbeheerders:</i></p> <p>Delen hun kennis en ervaring met de Provincie en dragen optimaal bij aan de uitvoering van effectieve kwaliteitsbeoordelingen die leiden tot concrete verbeterafspraken op het gebied van natuurbeheer, kwaliteitsimpulsen en ambities. Werken samen met de Provincie en andere partijen aan het verbeteren van de kwaliteit van de afgesproken natuurdoelen en het realiseren van afgesproken natuurambities.</p>
Afgeronde procedures en besluitvorming Presenteer een chronologisch overzicht van de procedures en besluitvormingsmomenten die zijn afgerond of nog lopend zijn om te kunnen starten met de realisatie. Bevestig dat alle procedurele stappen in beeld zijn en afgerond kunnen worden om tot realisatie over te gaan. Bijvoorbeeld ruimtelijk-planologische procedures, mogelijke wettelijke compensatie en/of vergunningverlening.	<p>GS-besluit d.d. 15 november 2022 Informerende brief PS d.d. 29 november 2022</p> <p>Verdere uitwerking besproken in portefeuilleoverleg met gedeputeerden op 22 mei 2023 (o.a. plan van aanpak en besluitvormingsproces actualisatie NNN) en daarna (voortgang).</p> <p>Tevens is GoK integraal meegenomen in het proces van het FPLG en het besluitvormingstraject daaromheen. Onderdeel van dat proces was een tweedaagse hackathon met diverse maatschappelijke stakeholders (waaronder agrarische sector).</p>
Participatie en betrokkenheid	De strategie 'Grip op Kwaliteit' is breed gedeeld met terreinbeheerders en andere partijen in het landelijke gebied, via de bestaande overlegstructuren (o.a. regulier overleg met

<p>democratische vertegenwoordigingen Beschrijf de participatie die met gebiedspartijen heeft plaatsgevonden, wat met de opbrengst van de participatie is gedaan en het betrekken van democratische vertegenwoordiging. Daarvoor kan gebruik gemaakt worden van het gebiedsprogramma. Beschrijf, voor zover relevant, (de opbrengst van) aanvullende participatie en betrokkenheid van democratische vertegenwoordigingen sinds vaststelling van het gebiedsprogramma. Geef tenslotte weer hoe gebiedspartijen en democratische vertegenwoordigingen in de fase van realisatie betrokken gaan worden.</p>	<p>terreinbeheerders en in de Provinciale Commissie Landelijk Gebied op 25 november 2022).</p> <p>De input die van daaruit is verkregen is verwerkt in de werkwijze. Er is dus sprake van een breed gedragen en ondersteunde strategie.</p>
---	---

### Financiën en risico's

<p>Onderbouwing overheidsbijdrage Beschrijf waarom een rijksbijdrage voor realisatie van het maatregelpakket noodzakelijk is.</p>	<p><i>Tekort Natuurpact/vervolg beheergelden</i></p> <p>De provincie heeft een grote ambitie om de kwaliteit van de natuurdoelen van het natuurnetwerk zoals vastgelegd in het Provinciale natuurbeheerplan te verbeteren en actiever te sturen op het realiseren van afgesproken natuurambities. Het beschikbare budget vanuit het Natuurpact en de structurele eigen provinciale bijdrage is echter ontoereikend om deze ambitie te realiseren. Voor de uitvoering van dit maatregelpakket zijn momenteel weinig middelen binnen de huidige Natuurpact begroting beschikbaar. Als ervoor zou worden gekozen om GoK uit te voeren binnen het huidige Natuurpact-budget, dan gaat dit ten koste van de middelen voor de realisatieopgave (verwerving en inrichting) van het Natuurnetwerk (2027), terwijl ook daar al een tekort is signaleerd.</p>
---	---

<p><b>Kostenraming</b> Geef een kostenraming voor het maatregelpakket en voeg een verdere toelichting desgewenst bij. De minimale vereisten voor de kostenraming zijn:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Specificeer de kosten per type maatregel.</li> <li>• Werk volgens de PxQ systematiek.</li> <li>• Betrek bij de kostenraming de voorziene baten, zoals doorverkoop van verworven gronden.</li> <li>• Geef weer wat de meerjarige programmering van uitgaven / kosten is.</li> <li>• Betrek bij de kostenraming een risicoreservering voor onvoorziene kosten.</li> <li>• Geef eventuele structurele (beheer)kosten weer, en geef aan welk deel van deze kosten vóór 2035 en welk deel na 2035 gemaakt worden (het Transitiefonds is tijdelijk tot 2035. Na die tijd kunnen kosten uit deze financieringsbron niet meer gedekt worden).</li> </ul>	<p><i>Financieringsplan</i></p> <p>De Provincie Fryslân gaat zorgvuldig om met beschikbare middelen en wil deze zo efficiënt mogelijk en uitsluitend additioneel aan elkaar inzetten. Daartoe hebben we hieronder een voorstel uitgewerkt:</p> <p>Het beheer en onderhoud van natuurgebieden en landschapstypen, zowel binnen als buiten het NNN is geregeld in het Subsiestelsel Natuur- en Landschap (SNL). Gecertificeerde natuurbeheerders ontvangen een vergoeding die verschilt per beheertype en momenteel 84% bedraagt van de standaard kostprijzen (SKP's) voor beheer, monitoring en het openstellen van de terreinen.</p> <p>In 2023 financierde de Provincie Fryslân aldus 67.000 ha natuur voor een totaalbedrag van 21,8 miljoen. In de huidige programmering wordt de helft van dit bedrag betaald vanuit de Natuurpactmiddelen afkomstig van het Rijk en de andere helft door provincie Fryslân zelf.</p> <p>De huidige Natuurpact-programmering biedt geen ruimte voor de Provincie Fryslân om de toeslagen voor schaapskuddes, toezicht en vaarland open te stellen. Ook wordt er voor bestaande natuur maar beperkt gebruik gemaakt van kwaliteitsimpulsen en financiert Fryslân overgangsmaatregelen die nodig zijn voor de ontwikkeling naar ambitietypen niet. Naast het feit dat de vergoeding voor het natuurbeheer dus de kostprijs niet dekt, ontbreken momenteel ook de mogelijkheden voor beheerders om actief te werken aan de kwaliteitsverbetering van de natuur en de ontwikkeling naar hogere natuurambities.</p> <p>Afgerond kost de uitvoering van Grip op kwaliteit 18,37 miljoen euro per jaar extra t.o.v. de huidige inzet op het natuurbeheer vanuit het Natuurpact, zie de volgende tabel:</p> <table border="1" data-bbox="517 1458 1385 1682"> <thead> <tr> <th>G&amp;K Dekkingsplan</th> <th>TOTAAL (m€)</th> <th>NP (m€)</th> <th>PNZ (m€)</th> <th>TF (m€)</th> <th>Dekkingstekort -risico (m€)</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>G&amp;K: optimaliseren natuurbeheer NNN</td> <td>10.587.975,00</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td>10.587.975,00</td> </tr> <tr> <td>G&amp;K: overgangsmaatregelen t.b.v. ambities NNN</td> <td>1.465.500,00</td> <td></td> <td>1.465.500,00</td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>G&amp;K: Kwaliteitsimpuls Fintern systeemherstel NNN</td> <td>4.644.000,00</td> <td></td> <td></td> <td>4.644.000,00</td> <td></td> </tr> <tr> <td>G&amp;K: uitvoeringskosten (BOC)</td> <td>1.669.747,00</td> <td>0,30</td> <td>146.550,00</td> <td>464.400,00</td> <td>1.598.798,70</td> </tr> <tr> <td><b>Totaal</b></td> <td><b>18.367.222,00</b></td> <td><b>0,30</b></td> <td><b>1.612.050,00</b></td> <td><b>5.108.400,00</b></td> <td><b>11.646.771,70</b></td> </tr> </tbody> </table> <p>Bij de berekening van de kosten voor het onderdeel 'Optimaliseren beheer' is gebruikgemaakt van de standaard SNL bedragen (SKP 2023).</p> <p>Het bedrag voor 'financiering overgangsmaatregelen' is berekend op basis van een standaardbedrag van 500 euro per ha x het aantal hectares* waar door tijdelijke overgangsmaatregelen het ambitietype kan worden gerealiseerd.</p>	G&K Dekkingsplan	TOTAAL (m€)	NP (m€)	PNZ (m€)	TF (m€)	Dekkingstekort -risico (m€)	G&K: optimaliseren natuurbeheer NNN	10.587.975,00				10.587.975,00	G&K: overgangsmaatregelen t.b.v. ambities NNN	1.465.500,00		1.465.500,00			G&K: Kwaliteitsimpuls Fintern systeemherstel NNN	4.644.000,00			4.644.000,00		G&K: uitvoeringskosten (BOC)	1.669.747,00	0,30	146.550,00	464.400,00	1.598.798,70	<b>Totaal</b>	<b>18.367.222,00</b>	<b>0,30</b>	<b>1.612.050,00</b>	<b>5.108.400,00</b>	<b>11.646.771,70</b>
G&K Dekkingsplan	TOTAAL (m€)	NP (m€)	PNZ (m€)	TF (m€)	Dekkingstekort -risico (m€)																																
G&K: optimaliseren natuurbeheer NNN	10.587.975,00				10.587.975,00																																
G&K: overgangsmaatregelen t.b.v. ambities NNN	1.465.500,00		1.465.500,00																																		
G&K: Kwaliteitsimpuls Fintern systeemherstel NNN	4.644.000,00			4.644.000,00																																	
G&K: uitvoeringskosten (BOC)	1.669.747,00	0,30	146.550,00	464.400,00	1.598.798,70																																
<b>Totaal</b>	<b>18.367.222,00</b>	<b>0,30</b>	<b>1.612.050,00</b>	<b>5.108.400,00</b>	<b>11.646.771,70</b>																																



	<p>Het bedrag voor het uitvoeren van 'kwaliteitsimpulsen' (via de SKNL) is berekend op normbedrag van € 12.000 p.j. x het aantal ingeschatte hectares* waar kwaliteitsimpulsen benodigd zijn om de kwaliteit van de natuur te verbeteren.</p> <p>Boven op dit bedrag komen de kosten van 2fte voor het uitvoeren van strategie Grip op Kwaliteit.</p> <p>* Inschatting hectares is op basis van analyse van Natuurbeheerplan, nl. de hectares waar beheertype en ambitietype niet gelijk zijn en waar het ambitietype stikstofgevoelig is</p>
<p>Dekkingsvoorstel Specificeer uit welke financiële bronnen van het Rijk bekostiging gevraagd wordt. Voorbeelden: Transitiefonds, Deltaprogramma, Klimaatfonds, GLB-NSP, evenals al bestaande regelingen.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Geef bedragen weer inclusief en exclusief BTW en welk deel BTW compensabel is en dus niet uitgekeerd wordt (en verloopt via aanvraag BTW compensatiefonds).</li> <li>• Specificeer in het dekkingsvoorstel de cofinanciering van provincies, waterschappen, gemeenten en/of mogelijk andere partijen. Bevestig de bijdrage die deze partijen willen doen, bijvoorbeeld in een bestuursovereenkomst</li> </ul>	<p>De benodigde middelen voor uitvoering van dit maatregelpakket worden bekostigd of aangevraagd uit het Natuurpact (NP), Programma Natuur fase 2 (PN2) en Transitiefonds NPLG (TF):</p> <p>Vanuit het Natuurpact is een start gemaakt volgens de reguliere programmering, zonder focus op stikstofgevoelige natuur en zonder versnelling. Enkele beoordelingsgebieden zijn samen met de beheerders geanalyseerd en er zijn afspraken gemaakt over de optimalisatie van het beheer en noodzakelijke kwaliteitsimpulsen. De financiering hiervan is gedekt vanuit het Natuurpact en betreft 3 ton per jaar (capaciteit).</p> <p>Via de Programma Natuur fase 2 programmering brengen we versnelling aan in de uitvoering v.w.b. het faciliteren van overgangsmaatregelen naar ambitietypen. Daarbij brengen we bovendien focus aan op het aandeel stikstofgevoelige natuur (Natura 2000-gebieden en beheertypen vallend onder duinen, heides, hoogvenen, laagvenen, bossen en schraalgraslanden). Het gaat om 1,61 miljoen per jaar incl. uitvoeringskosten.</p> <p>De aanvraag bij het Transitiefonds heeft zoals gezegd betrekking op het onderdeel 'kwaliteitsimpuls' voor het volledige Natuurnetwerk en inclusief de stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden. Het gevraagde geld faciliteert ons om versnelling aan te brengen in de uitvoering van de strategie, specifiek v.w.b. het onderdeel kwaliteitsimpuls. Het gaat hier om het uitvoeren van interne systeemherstelmaatregelen, n.a.v. zorgvuldige beoordeling en in samenspraak met de gecertificeerde beheerder, die bijdragen aan uitbreiding en kwaliteitsverbetering van natuurarealen die nodig zijn voor het realiseren van een gSVI voor de VHR-doelen. Het gaat om een bedrag van 4,6 miljoen per jaar.</p> <p>Mogelijke overlap met de deelpakketten 'Bomen en bos', 'Weidevogelbiotoop' en 'Kennisonwikkeling' is uit dit deelpakket gelaten. Het deelpakket kennisontwikkeling draagt bij aan het op een goede manier invullen van de kwaliteitsimpulsen.</p>

<p>st of een andere bestuurlijk vastgelegde afspraak.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Geef weer hoe eventuele structurele (beheer)kosten gedekt worden.</li> </ul>	<p>Voor het volledig en optimaal kunnen uitvoeren van GoK tot 2030 is er zicht nodig op een vervolg op – en een verruiming van - de Natuurpactmiddelen, met name v.w.b. de beheeronderdelen. De onduidelijkheid hierover wordt ervaren als een groot risico voor het kunnen slagen van het FPLG. We hebben het dan over een bedrag van 11,67 miljoen wat we per jaar tekortkomen.</p>
<p>Verhouding tot indicatief budget voor realisatie van het gehele gebiedsprogramma (totaal maatregelpakketten) Beschrijf hoe de aanvraag rijksbijdrage voor realisatie van het maatregelpakket zich verhoudt tot het indicatieve budget Transitiefonds voor de betreffende provincie.</p>	<p>De provincie Fryslân heeft uit het Transitiefonds Landelijk Gebied een indicatief budget van 2,5 miljard gekregen.</p> <p>Deze aanvraag van 10,2 miljoen voor 2 jaar betreft 0,004% van dit indicatieve budget.</p>
<p>Risico's en beheersmaatregelen Beschrijf de top-3 risico's en bijbehorende beheersmaatregelen in de realisatie ten aanzien van het behalen van gestelde doelen, binnen de daarvoor gestelde tijd en binnen budgettaire kaders.</p>	<p>Als Provincie zien we de volgende risico's ten aanzien van het uitvoeren van het maatregelenpakket 'grip op kwaliteit'. Per risico hebben we beschreven welke beheersmaatregelen daarbij horen.</p> <p><i>Continuïteit beheerafspraken</i></p> <p>Voor het volledig en optimaal kunnen uitvoeren van GoK tot 2030 is er zicht nodig op een vervolg op – en een verruiming van - de Natuurpactmiddelen, met name v.w.b. de beheeronderdelen. De onduidelijkheid hierover wordt ervaren als een groot risico voor het kunnen slagen van het FPLG.</p> <p>Beheersmaatregel: Inmiddels zijn de gesprekken met het Rijk over de continuïteit van beheerafspraken opgestart, samen met andere Provincies. Grote investeringen in de kwaliteit van de natuur vragen een duurzame waarborging van zorgvuldig beheer. Wij verwachten dat ook het Rijk deze mening is toegedaan en ons hierin zal faciliteren.</p> <p><i>Beschikbare capaciteit beheerders en onderzoekers</i></p> <p>Grip op kwaliteit is een samenwerkingsproject. Zonder de inbreng van gecertificeerde natuurbeheerders en gerenommeerde onderzoekers wordt de uitvoering van de strategie geen succes. Een belangrijk risico is daarom de beschikbare uitvoeringscapaciteit bij de gecertificeerde natuurbeheerders en bij ecologische onderzoeks- en adviesbureaus.</p> <p>Beheersmaatregel: Het slagen van de GoK-strategie is mede afhankelijk van beschikbare capaciteit bij de gecertificeerde natuurbeheerders en ecologische adviesbureau's. Capaciteitsproblemen zullen ons soms</p>

	<p>nopen aanpassingen te maken in de planning en de volgorde waarin beoordelingsgebieden worden behandeld.</p> <p><i>Europese regels t.a.v. financiële steun</i> De SKNL-regeling is gebonden aan Europese regels t.a.v. maximaal te verstrekken overheidssteun. Een risico is dus de instemming van Europa met de voorgenomen kwaliteitsverbeterplannen en de boogde financiering daarvan. Beheersmaatregel: De SKNL-regeling is gebonden aan Europese regels t.a.v. maximaal te verstrekken overheidssteun. Het Rijk is hiervoor verantwoordelijk, wij zullen dit punt zo nodig blijven agenderen.</p> <p><i>Tijdsdruk versus zorgvuldigheid</i> Natuurherstel is geen haastwerk! De kwetsbaarheid van natuur en biodiversiteit en bestaande wet- en regelgeving daarover vragen een zeer zorgvuldige uitwerking van maatregelen (voorzorgsbeginsel). Veel zgn. 'laaghangend fruit', oftewel kansrijke, bewezen effectieve en obstakelvrije natuurherstelmaatregelen zijn de afgelopen jaren al uitgevoerd via de Beheerplannen van de Natura2000-gebieden en via de 'Natuurherstelregeling' (d.m.v. SPUK) die in 2021 werd opengesteld ('Remkes-regeling'). Dat betekent dat herstelopgaven die nu nog resten per definitie complex zijn. Er is geen duidelijkheid over de precieze systeemknelpunten, de effectiviteit van voorgenomen maatregelen, er zijn meerdere partijen bij betrokken en/of de maatregelen zijn niet obstakelvrij, bijvoorbeeld omdat er geen consensus over is. Dit brengt een risico met zich mee t.a.v. de planning. De tijdsdruk is groot en dat botst met de benodigde zorgvuldigheid. Beheersmaatregel: De GoK-strategie draagt bij aan deze zorgvuldigheid en een effectieve inzet van beschikbare middelen.</p> <p><i>Juridische consequenties</i> De strategie 'grip op kwaliteit' beoogt Europese biodiversiteits (VHR-) doelen ook buiten de daarvoor aangewezen Natura2000-gebieden maximaal te faciliteren. Binnen Natura2000-gebieden is gebleken dat de juridische en daarmee maatschappelijke consequenties van de aanwezigheid van VHR-doelen groot kunnen zijn. Met de aangekondigde komst van de Europese Natuurherstelwet (waar binnenkort over wordt gestemd) bestaat een kans dat ook buiten de aangewezen Natura2000-gebieden dergelijke consequenties van toepassing kunnen worden. De onduidelijkheid hierover is een risico voor de uitvoering en het draagvlak voor dit maatregelpakket. Beheersmaatregel: Draagvlak voor natuurherstel is mede afhankelijk van positieve prikkels en vrijwilligheid. Investerings in natuurherstel zouden daarom nooit moeten leiden tot maatschappelijke en/of financiële beperkingen, Provincie Fryslân blijft hier aandacht voor vragen.</p>
--	---

Aanpak met planning en mijlpalen

<p>Planning met mijlpalen en afronding</p> <p>Beschrijf puntsgewijs de planning van activiteiten voor realisatie van het maatregelpakket met de start, tussenresultaten (mijlpalen) en afronding (opleverbeslissing).</p>	<p>We starten gelijktijdig met de drie beschreven maatregelen. Tot 2026 gaat het om de volgende beoordelingsgebieden:</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th>Naam beoordelingsgebied</th> <th>Jaar van uitwerking</th> <th>Jaar einde uitwerking</th> <th>Jaar 2024 en 2025</th> <th>Jaar 2026 en 2027</th> <th>Plaats</th> <th>Wet</th> <th>Wet</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>1.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>2.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>3.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>4.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>5.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>6.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>7.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>8.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>9.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>10.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>11.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>12.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>13.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>14.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>15.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>16.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>17.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>18.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>19.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>20.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>21.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>22.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>23.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>24.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>25.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>26.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>27.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>28.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>29.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>30.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>31.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>32.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>33.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>34.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>35.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>36.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>37.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>38.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>39.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>40.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>41.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>42.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>43.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>44.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>45.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>46.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>47.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>48.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>49.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> <tr> <td>De Tjonger Waterloop</td> <td>2023</td> <td>2024</td> <td>2024</td> <td>2025</td> <td>50.000</td> <td>100%</td> <td>100%</td> </tr> </tbody> </table> <p>NB: geel gearceerd zijn de beoordelingsgebieden die deel uit maken van een (stikstofgevoelig) Natura2000-gebied. Ook zijn de prioritaire beeksystemen van de Tjonger en het Ald djip deze jaren aan de beurt.</p> <p>Kwaliteitsimpulsen</p> <p>Nu al worden de beoordelingen en de goede gesprekken met de gecertificeerde beheerders op de nieuwe wijze ingevuld. Dat levert per beoordelingsgebied concrete actiepuntenlijsten op. Actiepunten die betrekking hebben op kwaliteitsverbetering, in de vorm van interne systeemherstelmaatregelen, kunnen al in 2024 via de SKNL-regeling worden gefinancierd.</p> <p>Op dit moment worden jaarlijks 4 beoordelingsgebieden behandeld. Met het gevraagde budget kunnen we dit opschalen naar 6 beoordelingsgebieden per jaar. Daarmee hebben alle beoordelingsgebieden in 2030 een kwaliteitsronde doorlopen.</p>	Naam beoordelingsgebied	Jaar van uitwerking	Jaar einde uitwerking	Jaar 2024 en 2025	Jaar 2026 en 2027	Plaats	Wet	Wet	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	1.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	2.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	3.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	4.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	5.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	6.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	7.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	8.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	9.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	10.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	11.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	12.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	13.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	14.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	15.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	16.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	17.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	18.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	19.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	20.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	21.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	22.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	23.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	24.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	25.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	26.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	27.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	28.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	29.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	30.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	31.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	32.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	33.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	34.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	35.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	36.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	37.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	38.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	39.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	40.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	41.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	42.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	43.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	44.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	45.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	46.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	47.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	48.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	49.000	100%	100%	De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	50.000	100%	100%	<p>Gesteld staan voor realisatie</p> <p>Onderbouw met een beschrijving van de organisatie(structuur) en beschikbare menskracht dat de realisatie van het maatregelpakket geborgd is.</p>	<p>Er wordt gebruik gemaakt van de bestaande organisatiestructuur.</p> <p>Voor het opschalen van de aanpak is extra capaciteit nodig, voor alle onderdelen; we rekenen daar 10% voor.</p> <p>Voor het onderdeel 'kwaliteitsimpuls' gaat dit om 0,5 miljoen per jaar, oftewel 3-4 Fte.</p>
Naam beoordelingsgebied	Jaar van uitwerking	Jaar einde uitwerking	Jaar 2024 en 2025	Jaar 2026 en 2027	Plaats	Wet	Wet																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	1.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	2.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	3.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	4.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	5.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	6.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	7.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	8.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	9.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	10.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	11.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	12.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	13.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	14.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	15.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	16.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	17.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	18.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	19.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	20.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	21.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	22.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	23.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	24.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	25.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	26.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	27.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	28.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	29.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	30.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	31.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	32.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	33.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	34.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	35.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	36.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	37.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	38.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	39.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	40.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	41.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	42.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	43.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	44.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	45.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	46.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	47.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	48.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	49.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
De Tjonger Waterloop	2023	2024	2024	2025	50.000	100%	100%																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				

## Thema 5: Weidevogels, Instandhouding en ontwikkeling natte grasland weidevogelbiotoop (Aanvalsplan Grutto)

### Algemeen

<b>Naam</b>	Weidevogels  <i>Instandhouding en ontwikkeling natte grasland weidevogelbiotoop (Aanvalsplan Grutto)</i>
<b>Hoofdaanvrager</b> <i>De naam van de hoofdaanvrager (provincie)  Naam, emailadres en telefoonnummer contactpersoon.  IBAN nummer aanvrager.</i>	Provincie Fryslân
<b>Deelnemende partijen</b> <i>Deelnemende partijen, hierbij svp aangeven welke partij(en) budget door beschikt krijgen van de hoofdaanvrager. Oftewel welk deel van het gevraagde budget de hoofdaanvrager wil toedelen aan andere partijen in het gebied, die de uitvoering ter hand zullen nemen.</i>	<i>Deelnemende partijen:</i> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Natuurorganisaties: Natuurmonumenten, It Fryske Gea en Staatsbosbeheer</li> <li>• Collectieven: Gebiedscoöperatie It Lege Midden, Kollektyf Westergo (Agrarische natuurverenigingen: Baarderadiel, Oer de Wjuk en Greidhoeke), vereniging Noardlike Fryske Wâlden en Coöperatieve Vereniging Súdwestkust, Agrarisch Collectief Waadrâne</li> <li>• Wetterskip Fryslân</li> <li>• Provincie Fryslân</li> </ul> <p><b>Totale kosten maatregelenpakket/ transitiefonds: € 23,45 miljoen (2024-2025)</b></p> <p>19,6 miljoen: duurzaam behoud van natte grasland weidevogelbiotoop door middel van herwaardering/afwaardering en het vestigen van een kwalitatieve verplichting. (maatregel 1: Subsidie duurzaam behoud weidevogelgrasland en Vestigen Bijbehorende Kwalitatieve Verplichting.)</p> <p>3,85 miljoen: optimalisatie biotoop o.a. door middel van optimalisatie hydrologie en creëren openheid en rust binnen en buiten NNN. (Maatregel 2: Subsidieopdracht Optimalisatie weidevogelbiotoop)</p> <p>Het budget wordt verdeeld over de deelnemende partijen naar rato van de maatregelen in de betreffende gebieden.</p> <p>De totaal benodigde middelen t.b.v. realisatie van de VHR opgave voor weidevogels bedragen in totaal 435 miljoen. Dit is inclusief de kosten voor beheer, inrichting, duurzaam behoud en proceskosten.</p>
<b>Gebied /locaties</b>	In de provincie Fryslân zullen er in totaal 18 Aanvalsplan Grutto gebieden (robuuste weidevogelkerngebieden) worden

Afbakening van het gebied/locatie waarop het maatregelpakket betrekking heeft. Voeg desgewenst een overzichtskaart bij.

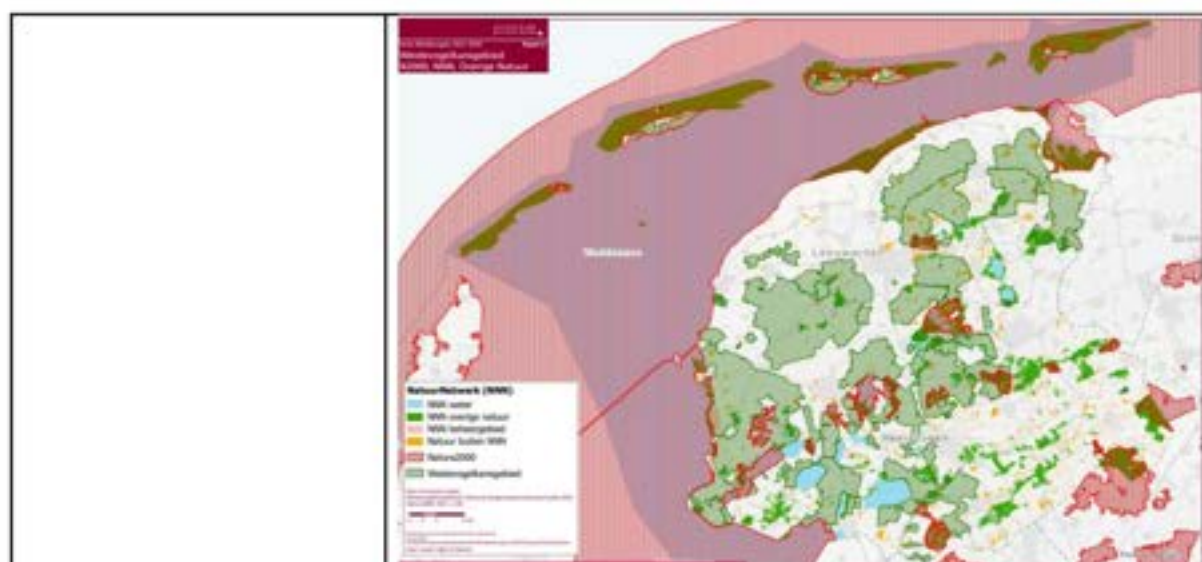
gerealiseerd. De Aanvalsplan Gruttogebieden bestaan uit huidige kerngebieden voor weidevogels die worden vergroot tot robuuste weidevogelkerngebieden (de zogenoemde weidevogelplusgebieden). Dit zijn de meest kansrijke gebieden voor weidevogels met hoge dichtheden. Door de meest optimale locaties te kiezen is er minder ruimtedruk in het landelijke gebied

Dit project zal worden uitgevoerd in de eerste zeven van de acht Aanvalsplan Grutto gebieden in Fryslân waar in 2022 en 2023 is gestart met het uitbreiden en verzwaren van het agrarisch natuurbeheer in kader van Aanvalsplan Grutto om te komen tot robuuste weidevogelkerngebieden van circa 1000 ha groot. Twee van deze gebieden, Aldeboarn-De Deelen en Idzegea e.o., worden integraal meegenomen in het veenweideprogramma en het bijbehorende Maatregelpakket. Alleen de delen van deze gebieden buiten de begrenzing van het plangebied veenweide (omgeving rondom Idzegea), worden in dit Maatregelpakket (Weidevogels) meegenomen.

Daarnaast zal dit project worden uitgevoerd in de NNN-gebieden met een weidevogeldoelstelling waar het maatregelpakket Grip op Kwaliteit niet inzet en waarvoor geenfinanciering vanuit het Natuurpact of andere bronnen beschikbaar is. Alle zeven gebieden en de betreffende NNN-gebieden zijn gelegen binnen de weidevogelkansgebieden van de Provincie Fryslân. De weidevogelkansgebiedenkaart is ook opgenomen in bijlage 8.



Kaart 1: Weidevogelkansgebieden





*Kaart 2: Weidevogelkansgebieden en NNN*

Het betreft de volgende zeven Aanvalsplan Grutto gebieden: Baarderadiel e.o., rondom Skrok en Skrins, Kollum, Dokkum oost, Zwagermieden e.o en Wynserpolder e.o en rondom Idzegea. Zie bijlagen 1 tot en met 7 voor detailkaarten van desbetreffende gebieden.



*Kaart 3: Eerste acht aanvalsplan Grutto gebieden in Fryslân.*

	 <p><b>Kaart 4</b> Indicatieve zoekgebieden Aanvalsplan Grutto</p>  <p><b>Kaart 5:</b> Heatmap Grutto 2021 en afgesloten beheer (agrarisch en natuurbeheer). Hoe donkerder de kleur des te groter de populatie grutto's.</p>
<p><b>Samenvatting</b>  <i>Vat de essentie van het doel van het maatregelpakket samen in (maximaal) 1 A4. Ga hierbij in op de belangrijkste maatregelen, instrumenten, doelbereik en verhouding tot het gebiedsprogramma.</i></p>	<p>Voor het behalen van de VHR –opgave; bereiken en behouden gunstige staat van instandhouding, ontwikkelen areaal en goede condities areaal (30% natuurherstel in 2030) is het van groot belang dat zowel binnen als buiten de Natura 2000/NNN gebieden wordt ingezet op het behouden, verbeteren en vergroten van de broedbiotoop van verschillende weidevogelsoorten zoals de Grutto (A156), Tureluur (A162), Scholekster (A130), Kievit (A142), Wulp (A160) en Kluut (A132). De broedpopulatie vormt immers de aanwas voor de (niet) broedvogelpopulatie binnen N2000/NNN.</p>



	<p>Eind 2021 is de Nota Weidevogels 2021-2030 vastgesteld door Provinciale Staten met als doelstelling de achteruitgang van de weidevogels om te buigen naar een stijgende trend. Voor de gidssoort grutto wordt daarbij gestreefd naar minimaal 10.000 broedparen in Fryslân in 2030. Doel is per soort een opwaartse trend van circa 30% te realiseren die leidt tot duurzame populaties. Het Aanvalsplan Grutto maakt deel uit van het provinciale weidevogelbeleid.</p> <p>Het Aanvalsplan Grutto bestaat uit vier verschillende bouwstenen:</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Beheervergoedingen ANLb</li> <li>2. Duurzaam instandhouding (behoud) door middel van afwaardering/ herwaardering</li> <li>3. Optimalisatie en ontwikkeling biotoop (inrichtingsmaatregelen)</li> <li>4. Extensiveringsimpuls op bedrijfsniveau</li> </ol> <p>Dit project bestaat uit de volgende twee bouwstenen uit het Aanvalsplan Grutto: duurzame instandhouding en ontwikkeling en optimalisatie van belangrijke natte grasland weidevogelbiotopen. Beide dragen bij aan het realiseren van een gunstige SVI beschermde weidevogels. Dit project ziet niet toe op het vergroten en verzwaren van het areaal agrarisch natuurbeheer in kader van het Aanvalsplan Grutto. Dit gebeurt parallel aan dit project met financiering (tot en met 2027) vanuit het GLB. Voor de extensiveringsimpuls wordt eerst gewacht op de maatregelen van het nog af te sluiten Landbouwakkoord.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• <u>Duurzame instandhouding (Maatregel 1: Subsidie duurzaam behoud weidevogelgrasland en Vestigen Bijbehorende Kwalitatieve Verplichting.)</u>: het eeuwigdurend behouden van natte grasland weidevogelbiotoop draagt in grote mate bij aan de VHR-opgave realisatie gunstige SVI beschermde weidevogels. In Nederland en in Fryslân ligt geschikt weidevogelbiotoop grotendeels buiten de N2000-en NNN. Momenteel zijn er geen mogelijkheden om het Natuurnetwerk Nederland uit te breiden ten behoeve van het behoud van weidevogels. De weidevogels buiten de N2000/ NNN zijn daarom afhankelijk van vrijwillige weidevogelbescherming, agrarisch natuurbeheer en de zorgplicht uit de Wet natuurbescherming. Als eigenaren van belangrijke natte graslandbiotopen stoppen kan waardvol weidevogelbiotoop inclusief greppel en bodemstructuren verloren gaan en kunnen jarenlange gedane beheer en beschermingsinspanningen teniet worden gedaan. De zorgplicht voor weidevogels uit de Wet natuurbescherming biedt geen bescherming van het</li> </ul>
--	--

	<p>leefgebied. Alleen individuen worden beschermd tegen verstoring, vernielen en of doden. Doordat de zorgplicht niet is geconcretiseerd blijkt handhaving in de praktijk erg lastig te zijn.</p> <p>Door middel van de inzet van de provinciale subsidieregeling duurzaam weidevogelgrasland en bijbehorende kwalitatieve verplichting kunnen belangrijke weidevogelbiotopen binnen de zeven Aanvalsplan Grutto gebieden eeuwigdurend worden behouden voor de weidevogels zo bijdragen aan de gunstige SVI beschermde weidevogels.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• <u>Ontwikkeling en optimalisatie biotoop (Maatregel 2: Subsidieopdracht Optimalisatie weidevogelbiotoop):</u> de ontwikkeling en optimalisatie van de natte graslandweidevogelbiotoop draagt bij aan de werking van het ecosysteem en haar verschillende functies. Daarnaast draagt het in grote mate bij aan de VHR-opgave realisatie gunstige SVI beschermde weidevogels. Met name de ontwikkeling en optimalisatie van de hydrologie en openheid en rust dragen hieraan bij. Door middel van inzet van de Subsidieregeling weidevogelbiotoop en het aanbesteden van werken kan de weidevogelbiotoop binnen en buiten NNN worden ontwikkeld en hersteld.</li> </ul> <p>Dit project zal worden uitgevoerd in nauwe samenhang met de lopende projecten/opgaven: Aanvalsplan Grutto (verzwaring beheer en vergroten areaal en ontwikkeling verdienmodellen), LIFE IP GrassBirdhabitats en de Natuuropgave van de provincie Fryslân.</p> <p>De uitvoering van dit project zal mede daarom plaatsvinden in zeven van de acht gebieden waar in 2022 en 2023 is gestart met het Aanvalsplan Grutto, de gebieden waar het Europese project LIFE IP GrassBirdhabitats plaatsvindt en waar belangrijke kerngebieden, waaronder NNN voor weidevogels zijn gelegen. De uit te voeren maatregelen is complementair aan bovengenoemde projecten en zorgt voor een versterking hiervan.</p> <p>De opgaven in het FPLG voor weidevogels, liggen concreet in het leveren van een bijdrage aan de volgende opgaven: Natuur/VHR, Stikstofreductie, Water en bodem, Klimaatadaptatie, Transitie natuur inclusieve landbouw, Veenweide, Groen- blauwe dooradering en het versterken van de Biodiversiteit. De uitwerking hiervan komt terug onder de paragraaf: Doelbereik NPLG.</p> <p>In het gebiedsprogramma FPLG is onder het hoofddoel Natuur opgenomen dat wordt ingezet op de realisatie van meerdere robuuste weidevogelkerngebieden door middel van beheer,</p>
--	--

	<p>inrichting, afwaardering/herwaardering en extensiveringsimpuls. De totale kosten tot en met 2035 bedragen 435 miljoen.</p> <p>Dit project betreft een nadere uitwerking van het hoofdoel Natuur thema weidevogels uit het gebiedsprogramma FPLG en maakt een start met de bouwstenen: duurzaam instandhouding (behoud) door middel van afwaardering/ herwaardering en optimalisatie en ontwikkeling biotoop (inrichtingsmaatregelen) in de periode 2024 en 2025.</p> <p>Dit project ziet toe op de instrumenten instandhoudingen, ontwikkeling en optimalisatie van natte (agrarische) grasland biotoop én (nieuwe) arealen natuur inclusieve-landbouw, waar een agrarische functie gecombineerd kan worden met een natuurdoelstelling voor weidevogels en andere soorten. Daarnaast worden parallel hieraan in kader van het Aanvalsplan Grutto bestaande natuurgebieden verbonden en vergroot. Tevens kan de weidevogelopgave dienen als katalysator/motor voor het realiseren van andere opgaven in de gebieden van het FPLG omdat vanuit het weidevogelbeleid al gestart is met een integrale gebiedsaanpak (hoog waterpeil, samenwerking, extensief beheer enz.) Voor de meeste opgaven uit het FPLG zijn eenvoudig koppelkansen met de weidevogelopgave te realiseren.</p> <p>Daarom stellen we voor om invulling te geven aan dit "Maatregelenpakket instandhouding en ontwikkeling natte grasland</p> <p>" (Aanvalsplan Grutto) waarbij middels een integrale aanpak aan meerdere opgaven uit het NPLG wordt gewerkt.</p>
<p><b>Kosten en dekking</b>  <i>Geef een samenvattend overzicht van de totale kosten van het maatregelpakket en het voorstel voor dekking van deze kosten (met de mogelijkheid tot dekking vanuit meerdere financiële bronnen).</i></p>	<p><b>Totale kosten</b> 23,45 miljoen</p> <p>Maatregel 1: Subsidie duurzaam behoud weidevogelgrasland en Vestigen Bijbehorende Kwalitatieve Verplichting.</p> <p><u>19,6 miljoen:</u> duurzaam behoud van natte grasland weidevogelbiotoop door middel van herwaardering/afwaardering en het vestigen van een kwalitatieve verplichting.</p> <p>Maatregel 2: Subsidieopdracht Optimalisatie weidevogelbiotoop</p> <p><u>3,85 miljoen:</u> optimalisatie biotoop o.a. door middel van optimalisatie hydrologie en openheid en rust binnen en buiten NNN.</p>

Wiedvogels	eenheid	aantal	jaar	nombedrag	totaal
<b>Maatregel 1: Subsidie duurzaam behoud weidevogelgrasland en Weiden Bijbehoudende Kwalitatieve Verplichting</b>					
Verlenen subsidie duurzaam behoud weidevogelgrasland en weiden bijbehoudende kwalitatieve verplichting	ha	900	1	24.500	€ 19.800.000
<b>Totaal maatregel 1</b>					<b>€ 19.800.000</b>
<b>Maatregel 2: Subsidieopdracht Optimalisatie weidevogelbiotoop</b>					
Verlenen van een subsidieopdracht voor optimalisatie weidevogelbiotoop	hectare/ha	2	1	950.000	€ 3.800.000
<b>Totaal maatregel 2</b>					<b>€ 3.800.000</b>
<b>Totaal Wiedvogels</b>					<b>€ 23.600.000</b>

Tabel 9: Overzicht van de gevraagde bijdrage voor het thema weidevogels uit het Transitiefonds. Deze tabel, tezamen met de andere tabellen, zijn te vinden in de bijgevoegde excel.

*Bijdragen aan de totale opgave Weidevogels/Aanvalsplan Grutto*  
*Bijdrage ANLb/ Aanvalsplan Grutto: 22 mln.*  
 Vanuit het ANLb (Aanvalsplan Grutto) worden de beheermiddelen zwaar agrarisch weidevogelbeheer in de betreffende gebieden gefinancierd. Dit gaat om een bedrag van 22 mln. tot en met 2027. Dit bedrag is reeds geserveerd binnen het ANLb. De beheerkosten voor de periode na 2027 worden apart opgenomen in het transitiefonds onder beheer en maken geen deel uit van deze aanvraag.

*Bijdrage LIFE IP GrassBirdHabitats: 4 mln. (2,5 mln. EU-bijdrage)*  
 Vanuit de LIFE IP wordt een deel van de afwaardering/herwaardering en optimalisatie biotoop bekostigd binnen de betreffende zeven gebieden. Let wel dit betreft andere locaties dan worden voorgesteld in dit maatregelenpakket.

*Bijdrage Provincie Fryslân: 1,5 mln. per jaar*  
 Aanvullend zet de provincie Fryslân jaarlijks 1,5 mln. in voor optimalisatie biotoop (kleine maatregelen zoals het aanschaffen van pompen), predatiebeheer (onderzoek, uitvoering beheer en materiaal), communicatie en educatie.

*Omdat het de maatregelen uit dit maatregelenpakket plaatsvinden in de weidevogelgebieden waar reeds is gestart met het Aanvalsplan Grutto, LIFE IP GrassBirdHabitats en de Erfgoeddoel en een aantal maatregel hetzelfde zijn zal heel goed worden bijgehouden dat er geen dubbele financiering van maatregelen plaatsvindt. Voor alle maatregelen die worden aangevraagd binnen het maatregelenpakket is geen financiering vanuit bovenstaande projecten beschikbaar of andere financieringsbronnen. In de verantwoording van alle projecten zal goed worden bijgehouden welke maatregelen uit welke projecten worden gefinancierd.*

<b>Bijlagen</b> Geef aan welke bijlagen, als gewenst, zijn bijgevoegd.	Dit thema kent de volgende bijlagen, zie map bijlagen: Bijlage 1. Kaart Baarderadiel Bijlage 2. Kaart Dokkum Oost
---	---

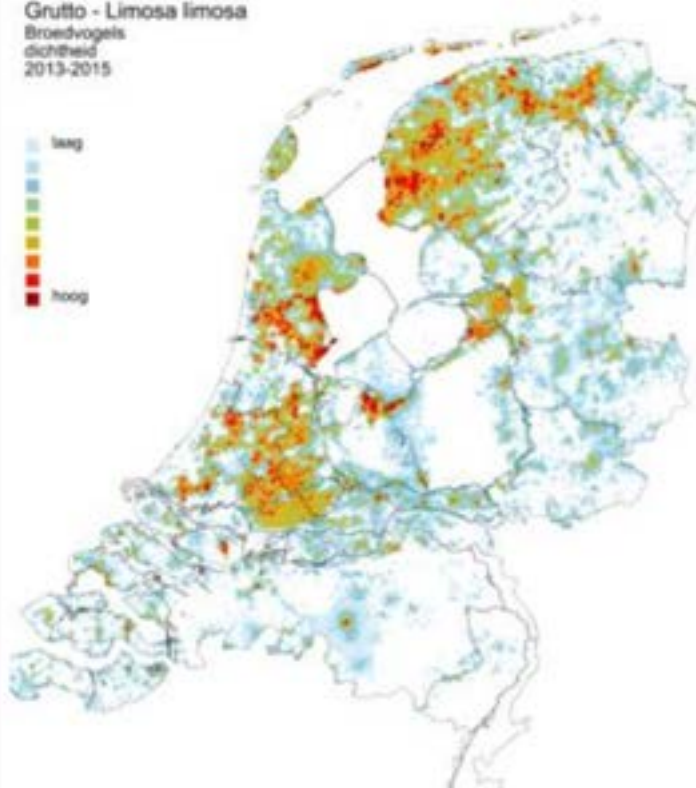
<p>Bijvoorbeeld overzichtskarten of een Plan van aanpak.</p>	<p>Bijlage 3. Kaart Idzegea en omgeving          Bijlage 4. Kaart Kollum          Bijlage 5. Kaart Skrok en Skrins          Bijlage 6. Kaart Wynserpolder          Bijlage 7. Kaart Zwagermieden          Bijlage 8. Weidevogelkansgebieden          Bijlage 9. Tijdelijke subsidieregeling weidevogelbeheer          Bijlage 10. Modelakte (KV)          Bijlage 11. Subsidieregeling duurzaam weidevogelgrasland</p>
--	--

## Opgaven/probleemanalyse en te bereiken doelen

<p><b>Analyse provinciale/ gebiedsopgaven NPLG</b>  <i>Beschrijf samenvattend de analyse van de opgaven in het gebied/de provincie op de scope van het NPLG. Gebruik kan worden gemaakt van de teksten in het gebiedsprogramma.</i></p>	<p><b>Probleemanalyse en opgave:</b>          Een deel van de VHR-doelen, te weten 13 vogelrichtlijnsoorten, heeft betrekking op weidevogels, bijvoorbeeld; Grutto en Tureluur Slobeend, Kempphaan, Kluut, Wulp en Watersnip. De aantallen die tijdens de trek gebruik maken van Fryslân zijn onlosmakelijk gekoppeld aan de broedpopulaties. Voor het behalen van de VHR-opgave is het daarom cruciaal dat binnen de weidevogelkerngebieden welke gelegen zijn zowel binnen als buiten de Natura 2000/NNN, wordt ingezet op het behouden (beschermen), verbeteren kwaliteit en vergroten van de broedbiotoop van weidevogels.</p> <p>Voor de Vogelrichtlijnsoorten hebben de belangrijkste knelpunten te maken met de voedselbeschikbaarheid (biodiversiteit), peilbeheer, omvang en versnippering van de leefgebieden, verstoring, predatie en/of klimaatverandering. De voedselbeschikbaarheid heeft voornamelijk te maken met de beschikbaarheid of bereikbaarheid van prooisorten, waaronder insecten en wormen. De overige genoemde knelpunten hebben voornamelijk te maken met de geschiktheid van het leefgebied voor de doelsoorten als geheel, qua kwaliteit, omvang en onderlinge verbondenheid.</p> <p>Dit project richt zich op de weidevogels en algemene biodiversiteit met de Grutto als gidssoort. De maatregelen dragen bij aan de verbetering van de staat van instandhouding van de meeste bedreigde Nederlandse en Europese, grasland-, wetland- en weidebroedvogels en hun habitats: inclusief de bijbehorende planten, ongewervelde dieren en de verschillende ecosysteemdiensten die deze landschappen bieden. Bescherming, verbetering en behoud van broedgebieden van de Grutto in Nederland is van het grootste internationale belang voor deze soort, omdat het grootste deel (90%) van de West-Europese Grutto populatie in Nederland broedt en waarvan ongeveer 40% in Fryslân. Nederland heeft dus een grote verantwoordelijkheid voor de bescherming en instandhouding van de Grutto en andere</p>
---	--

weidevogels. Over de gehele jaarcyclus bekeken, treedt de meeste sterfte op tijdens het broedseizoen en minder tijdens de trek of de overwintering.

Grutto - *Limosa limosa*  
Broedvogels  
dichtheid  
2013-2015



*Kaart SOVON dichtheid Grutto in Nederland 2013-2015*

#### *Provincie Fryslân*

Weidevogels zijn synoniem met het Friese platteland. Ze vormen een wezenlijk onderdeel van de beleving van het landschap en de Friese cultuur. Bovendien laten hun aantallen en broedsucces zien hoe het met onze leefomgeving gesteld is. En dan vooral met de biodiversiteit en de bodemgezondheid. Daarnaast heeft Fryslân een internationale verantwoordelijkheid voor het behouden van de weidevogels. Voor het behalen van de VHR-doelstelling is het van groot belang dat ook op de broedpopulatie weidevogels buiten N2000 gebieden wordt ingezet. Deze vormen immers de aanwas voor de niet-broedvogelpopulatie binnen N2000. In het Bestuursakkoord 2019-2023 is daarom afgesproken dat het aantal weidevogels dient toe te nemen. Tevens is de provincie Fryslân een van de trekkers van het landelijke Aanvalsplan Grutto. Provinciale Staten van Fryslân heeft november 2021 de Nota Weidevogels 2021-2030 vastgesteld. Met hierin de aanpak van Fryslân om aan de nationale en internationale opdracht, eisen en verantwoordelijkheid voor weidevogels te voldoen.

#### *Aanvalsplan Grutto*

In kader van het Aanvalsplan Grutto wordt gestreefd naar grote robuuste gebieden van circa 1000 ha met hierbinnen zwaar

	<p>beheer. Het verzwaarde beheer bestaat uit kruidenrijk grasland (permanent grasland), hoog waterpeil, plas dras, beweiding en het gebruik van vaste mest (geen kunstmest en drijfmest). Daarnaast wordt binnen het Aanvalsplan Grutto ingezet op de bouwstenen verbeteren van de biotoop, extensiveringsimpuls op bedrijfsniveau, predatiebeheer en het ontwikkelen van een verdienmodel voor de boer. Per aanvalsplan Grutto gebied wordt daarnaast ingezet op 300 ha duurzaam behoud (agrarisch) weidevogelgrasland middels afwaardering/herwaardering.</p> <p><i>LIFE IP GrassBirdHabitats</i></p> <p>Het internationale project LIFE IP GrassBirdHabitats wordt samen met Duitsland uitgevoerd en heeft als doel het behouden en verbeteren van de natte weidevogelgraslandbiotopen in DL en NL en het verbeteren van de overwintering en- stop-over gebieden langs de gehele Flyway. Binnen dit project is een afwaarderingsinstrument ontwikkeld voor het duurzaam behoud van weidevogelbiotoop en wordt ingezet op het verbeteren van de weidevogelbiotoop door middelen van het opzetten van waterpeil en het verbeteren van de hydrologische omstandigheden en het monitoren van predatoren. De instrumenten en ervaringen uit dit project worden ingezet in dit maatregelpakket. Er zal geen overlap van maatregelen op dezelfde percelen plaatsvinden.</p> <p><i>Opgave:</i></p> <p>Provincie Fryslân heeft een belangrijke opgave voor het in een gunstige staat van instandhouding brengen van meerdere weidevogelsoorten (VHR). Voor het behalen van deze opgave is het van groot belang dat zowel binnen als buiten de Natura 2000/NNN gebieden wordt ingezet op het behouden en verbeteren van de broedbiotoop van weidevogels. De broedpopulatie vormt immers de aanwas voor de (niet) broedvogelpopulatie binnen N2000/NNN. De Grutto is de ambassadeur van agrarisch land waar productie en natuur in balans zijn.</p> <p>Op grond van artikel 4 lid 4 van de Europese Vogelrichtlijn moeten lidstaten, ook in agrarische gebieden, voldoende leefgebied beschermen en behouden voor trekvogels als de grutto. Uitdaging is om weidevogelbeheer te integreren in een duurzame en rendabele agrarische bedrijfsvoering. Ook is het opzettelijk doden van weidevogels, het opzettelijk vernielen of beschadigen van nesten en eieren en het storen van vogels, met name tijdens de broedperiode, verboden. Tevens moeten er speciale beschermingsmaatregelen worden getroffen, in het bijzonder door aanwijzing en bescherming van Natura 2000-gebieden en het nemen van maatregelen buiten deze gebieden om de milieuomstandigheden te verbeteren en verslechtering van de leefgebieden te voorkomen.</p>
--	---

	<p>Daarnaast moet worden voldaan aan het Verdrag van Bern inzake natuurbescherming in Europa én het verdrag over Afrikaans-Euraziatische Watervogels (AEWA). Hiervoor zijn het Rijk en de provincies samen verantwoordelijk</p> <p><i>Bodemsoort</i></p> <p>Weidevogels broeden in Fryslân op verschillende grondsoorten. De populatie weidevogels gaat sneller achteruit in veenweidegebieden door verzuring van de bodem, verdroging en verzuuring dan in andere gebieden. De weidevogelgebieden; Idzegea en Aldeboarn de Deelen gelegen binnen veenweide worden in het maatregelenpakket veenweide meegenomen.</p> <p>Het kleiweide gebied de Greidhoeke behoort tot één van de belangrijkste gebieden voor weidevogels in Fryslân waarvan oudsher veel weidevogels voorkomen, met veel oud greppelland en niet herverkaveld landschap dat niet alleen als cultureel erfgoed van belang is, maar ook voor de weidevogels. Hier bevinden zich bovendien veel boeren die een grote bijdrage leveren aan de VHR-doelen t.a.v. diverse beschermde soorten weidevogels, waaronder de grutto. De gebieden rond Baarderadiel, Lionerpolder (NNN) en Skrok en Skrins (NNN) zijn Aanvalsplan Gruttogebieden. (Integrale) Gebiedsprocessen zijn hier reeds opgestart.</p> <p>Ook de klei op veen en zand gebieden: rondom Idzegea, Wynserpolder – Trynwalden, Zwagermieden en Dokkum Oost zijn van oudsher belangrijke weidevogelgebieden waar reeds (integrale) gebiedsprocessen zijn opgestart.</p>
<p><b>Doelbereik NPLG</b></p> <p><i>Beschrijf de NPLG-doelen die met het maatregelpakket, waarvoor een aanvraag rijksbijdrage wordt gedaan, gerealiseerd worden. Geef dit zoveel mogelijk getalsmatig weer.</i></p>	<p>De opgaven in het gebiedsprogramma FPLG voor weidevogels, liggen concreet in:</p> <p><i>Natuur/VHR (hoofdoelstelling)</i></p> <p><u>VHR</u>: (30% natuurherstel in 2030). Het realiseren en behouden van een gunstige staat van instandhouding voor de betreffende vogelrichtlijnsoorten en hun habitat. Door middel van de instandhoudingen, ontwikkeling en optimalisatie van natte (agrarische) grasland biotoop én (nieuwe) arealen natuur inclusieve-landbouw, waar een agrarische functie gecombineerd kan worden met een natuurdoelstelling voor weidevogels en andere soorten. Daarnaast worden hierdoor bestaande natuurgebieden verbonden en vergroot.</p> <p>Een exacte uitwerking van het doelbereik kan eigenlijk alleen in combinatie met de andere maatregelen voor weidevogels uit het gebiedsprogramma FPLG. Daarmee is er een directe relatie met andere maatregelen in het veenweide. Het begreppen van percelen is niet zinvol als er niet ook aan vernatting gedaan wordt,</p>



	<p>begreppeling draagt wel bij aan de mogelijkheden een perceel te vernatten. Ook het verwijderen van bomen en andere hoog opgaande begroeiing draagt bij aan de weidevogeldoelstelling. Weidevogels zijn erg gevoelig voor overvliegende grote vogels. Bomen in de buurt van weidevogelgebied bieden broedgelegenheid voor grotere vogels als kraaien, buizerds etc en zouden verwijderd moeten worden. In totaal gaat het om circa 18.000 ha Aanvalsplan Grutto gebied, circa 25.000 ha bestaand weidevogelkerngebied welke beide zijn gelegen binnen de weidevogelkansgebieden.</p> <p><i>Transitie naar een natuurinclusieve landbouw</i> Weidevogelbeheer/Aanvalsplan Grutto draagt bij aan het extensiever beheer in de landbouw door beperkte mestgift (geen kunstmest), hoog waterpeil/plas dras, kruidenrijke vegetatie en de ontwikkeling van verdienmodellen voor de landbouw. Een kleinere veestapel heeft een positief effect op ecosystemen door minder uitstoot van stikstof uit veehouderij. Ook heeft dit een positief effect op de waterkwaliteit door het minder weglekken van meststoffen naar het oppervlaktewater. Tevens heeft dit een positief effect op klimaat door de verkleining van broeikasgasuitstoot. Daarnaast draagt een natuur inclusieve landbouw bij aan het vergroten van aan de leefbaarheid van het platteland en de gezondheid van haar bewoners.</p> <p><i>Stikstofreductie</i> Extensivering van de bij het Aanvalsplan Grutto betrokken melkveehouderijen zorgt voor minder stikstof emissies door een kleinere veestapel, blijvend grasland, hoog waterpeil en een extensievere manier van boeren. T.b.v. de productie van ruige mest kan een koppeling worden gezocht met de benodigde emissiearme stallen.</p> <p><i>Waterkwaliteit</i> Door de voorwaarden vanuit Aanvalsplan Grutto (pakketten in het ANLb-stelsel) en de gebruiksbepalingen vanuit de gevestigde kwalitatieve verplichtingen t.a.v. bemesting en gebruik gewasbeschermingsmiddelen zal de uitspoeling hiervan naar het oppervlaktewater afnemen. Hierdoor verbetert de waterkwaliteit en gaat dit een bijdrage leveren aan de KRW-doelen.</p> <p><i>Veenweide</i> Weidevogelbeheer draagt bij aan het extensiever beheer in de veenweidegebieden. Verhoogt waterpeil en permanent grasland dragen bij aan CO2 vastlegging in de bodem en het tegengaan van oxidatie van veen.</p> <p><i>NB: Hoog waterpeil (gemiddeld 0 – 40 -MV) in de weidevogelgebieden tijdens het broedseizoen. De streefpeilen verschillen per grondsoort: Veen 0 - 25 cm -mv., Klei-op-veen 0 - 35 cm -mv., Klei 0 - 40 cm -mv.</i></p>
--	--

	<p><i>Klimaatadaptatie</i></p> <p>Positief effect op klimaat door de verkleining van broeikasgasuitstoot. Hoog waterpeil (tijdens het broedseizoen) is een van de speerpunten in weidevogelbeheer en is ook een van de te nemen maatregelen voor biotoopverbetering t.b.v. de VHR-doelen van verschillende beschermde soorten weidevogels. Meerdere Aanvalsplan Gruttogebieden liggen in het veenweidegebied (waaronder Idzegea en ADD). In het veenweidegebied kan de uitstoot van CO<sub>2</sub> worden verminderd door peilverhogingen in de aanwezige sloten. Door bodemverbetering (o.a. verhogen organisch stofgehalte door gebruik ruige mest) kan CO<sub>2</sub> worden vastgelegd. Het verwaarden van deze vastlegging (Valuta voor Veen) kan onderdeel van het verdienmodel van boeren worden. Maar ook in klei-, zand- en Waddengebied kunnen koppelkansen tussen klimaatadaptatie, extensiever boeren, gezonde bodem en weidevogelbeheer worden gemaakt.</p> <p><i>Water en bodem</i></p> <p>Permanente natte kruidenrijke graslanden zonder gebruik van kunstmest en drijfmest zorgen voor een gezondere bodem en betere waterkwaliteit en het vasthouden van water. Tevens Positieve impact op hoeveelheid vastgelegde koolstof.</p> <p><i>Versterken biodiversiteit</i></p> <p>Permanente natte kruidenrijke graslanden zonder gebruik van kunstmest en drijfmest zorgen voor meer biodiversiteit boven en onder de grond.</p> <p><i>Groen/ Blauwe dooradering (5% in 2030)</i></p> <p>Weidevogelbeheer draagt bij aan de ontwikkeling van extra agrarische natuur welke o.a. bestaat uit kruidenrijke percelen, natuurvriendelijke oevers, plas dras en hoog waterpeil. Ook kan hiermee een bijdrage aan de hydrologie en waterkwaliteit worden geleverd wat een positief effect heeft op de biodiversiteit. De open weidevogelgebieden zijn zeer geschikt voor blauwe dooradering maar minder geschikt voor groene dooradering. In de uitwerking van de groen- blauwe dooradering zal hiermee rekening gehouden worden.</p>
<p><b>Eventuele wijzigingen ten opzichte van gebiedsprogramma</b></p> <p><i>Beschrijf, als aan de orde, of de opgave, doelen en maatregelen in het gebied/de provincie gewijzigd zijn ten opzichte van het gebiedsprogramma. (Bijvoorbeeld als resultaat van een voorafgaande planuitwerking of verkenning voor een omwisselbesluit)</i></p>	<p>Conform gebiedsprogramma FPLG, zijn er geen wijzigingen.</p>

<p><b>Meekoppelkansen</b>  <i>Beschrijf de opgaven of doelen in het gebied die, naast de doelen van het NPLG, met het te realiseren maatregelpakket waarvoor een rijksbijdrage wordt aangevraagd, ook gerealiseerd gaan worden en die daarmee onderdeel zijn van de uitvoering van het maatregelpakket.</i></p>	<p><i>Behoud cultuurhistorisch erfgoed (oud greppelland)</i>          Door het vestigen van kwalitatieve verplichtingen op percelen met oude greppelstructuren wordt vastgelegd dat deze (eeuwigdurend) in stand dienen te worden gehouden. De cultuurhistorische/landschappelijke waarde van het gebied wordt versterkt door het herinrichten van het oude greppelland.</p> <p><i>Recreatie en toerisme</i>          Door de kleuren, geuren, geluid en de aanwezigheid van weidevogels en andere soorten worden de weidevogelgebieden aantrekkelijk voor recreatie/toerisme. Meer biodiversiteit zorgt voor een aantrekkelijke omgeving waar het prettig vertoeven is voor recreatie/toerisme.</p> <p><i>Versterken van sociale/economische samenhang</i>          Weidevogels zijn synoniem met het Friese platteland. Ze vormen een wezenlijk onderdeel van de beleving van het landschap en de Friese cultuur. Bovendien laten hun aantallen en broedsucces zien hoe het met onze leefomgeving is gesteld. Weidevogels zijn ook sterk verbonden met de Fryske taal. Daarnaast draagt een natuur inclusieve landbouw waar zorg voor weidevogels een onderdeel is van de bedrijfsvoering bij aan de leefbaarheid van het platteland en de gezondheid van haar bewoners.</p>
---	--

## Oplossingsrichtingen, doelbereik en (sociaaleconomische) effecten

<p><b>Maatregelen en instrumenten</b></p> <p><i>Beschrijf de maatregelen en instrumenten die onderdeel zijn van het maatregelpakket (1-3 zinnen per maatregel en instrument). Voeg desgewenst aanvullende notities toe en/of verwijs waar relevant naar het gebiedsprogramma.</i></p>	<p>Opgedane kennis en ervaringen vanuit de LIFE IP GrassBirdhabitats met betrekking tot het duurzaam behoud en de optimalisatie van de weidevogelbiotoop worden ingezet binnen dit thema en gedeeld met de andere weidevogelprovincies.</p> <p><i>Maatregel 1: Subsidie duurzaam behoud weidevogelgrasland en Vestigen Bijbehorende Kwalitatieve Verplichting.</i></p> <p><i>Maatregel: Subsidie duurzaam behoud weidevogelgrasland en Vestigen Bijbehorende Kwalitatieve Verplichting.</i></p> <p>Vrijwillige afwaardering van percelen met de landbouwfunctie met als doel deze duurzaam te behouden en of te ontwikkelen als optimaal weidevogelbiotoop. Op de betreffende percelen komt een kwalitatieve verplichting te rusten waarin wordt vastgelegd wat de eigenaar/gebruiker moet doen en/of laten om de percelen zo goed mogelijk te behouden voor de functie weidevogels. De percelen behouden hierbij hun agrarische bestemming. Daarnaast zorgt dit ook voor het behoud cultuurhistorisch oud greppelland.</p> <p>Er zal circa 750 ha agrarische grond worden afgewaardeerd.</p> <p><i>Instrument:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Subsidieregeling duurzaam behoud weidevogelgrasland Fryslân met bijbehorende model kwalitatieve verplichting. Dit instrument is ontwikkeld en uitgetest in de LIFE IP GrassBirdHabitats en zal binnen dit project verder worden uitgerold.</li> </ul> <p><b>Methode:</b></p> <p>Subsidieverlening voor de waardedaling van de grond, wordt gedaan op basis van een dubbele taxatie en als gevolg van het vestigen van de KV.</p> <p>Dubbele taxatie: De waardedaling wordt bepaald aan de hand van een marktconforme dubbele taxatie. Taxatie 1 is een taxatie waarbij de marktwaarde wordt bepaald op basis van de feitelijke toestand en gebruiksmogelijkheden van de gronden; Taxatie 2 is een taxatie waarbij de marktwaarde wordt bepaald op basis van het gebruik van de gronden als weidevogelgrasland, met inachtneming van de in de subsidieregeling bedoelde kwalitatieve verplichting.</p> <p>De te financieren waardedaling bestaat uit het verschil tussen die beide taxaties, met daarbij een maximum van 50% van de oorspronkelijk agrarische marktwaarde, zoals blijkt uit de eerste taxatie. De provincie laat de gronden onafhankelijk taxeren. De</p>
---	---

	<p>taxaties worden uitgevoerd in opdracht van en door de provincie betaald. Op basis hiervan wordt de waarde van het perceel en de hoogte van de waardevermindering, het afwaarderingsbedrag, vastgesteld. Een eigenaar kan hiermee instemmen of een hertaxatie aanvragen. Er kan gebruik gemaakt worden van opdrachtverlening aan een taxateur of van de taxateur die reeds door aanbesteding aan de provincie is verbonden.</p> <p>Kwalitatieve Verplichting (KV): De verplichting van de grondeigenaar om bepaalde zaken na te laten die de instandhouding als weidevogelgrasland in de weg staan worden in een KV bij de notaris vastgelegd in een juridische overeenkomst tussen grondeigenaar en provincie. In de door het notariaat van TRIP opgestelde modelakte voor een KV is een nauwkeurige uitwerking van na te laten activiteiten beschreven, te weten het nalaten van:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>werkzaamheden die wijzigingen tot gevolg hebben van perceelsloten en/of percelering;</li> <li>werkzaamheden die wijzigingen tot gevolg hebben van het perceels(micro)reliëf en/of bodemprofiel;</li> <li>werkzaamheden die leiden tot verlaging van de grondwaterstand en/of slootwaterpeilen;</li> <li>bemesting van het Terrein met kunstmest en/of drijfmest.</li> </ul> <p>Maatregelen gericht op het herstel van de zuurgraad en/of de mineralenbalans zijn wel toegestaan voor zover deze nodig zijn voor de instandhouding dan wel de ontwikkeling van de Weidevogelfunctie, echter alleen op basis van gedegen vooronderzoek;</p> <p>het introduceren van uitheemse dier- en/of plantensoorten;</p> <table border="1" data-bbox="598 1265 1380 1512"> <thead> <tr> <th>Maatregel</th> <th>Verfied</th> <th>Jaar</th> <th>Maat</th> <th>Verplichting</th> <th>Costa</th> <th>Overige</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Maatregel 1. Aanpak (kosten) gebiedsontwikkeling in het gebied Weidevogelgrasland, (verplichting)</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td>10.000.000</td> <td>10.000.000</td> </tr> <tr> <td>Totaal maatregel 1</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td>10.000.000</td> <td>10.000.000</td> </tr> <tr> <td>Maatregel 2. Subsidieregeling (kosten) gebiedsontwikkeling</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td>1.000.000</td> <td>1.000.000</td> </tr> <tr> <td>Totaal maatregel 2</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td>1.000.000</td> <td>1.000.000</td> </tr> <tr> <td>Totaal maatregelen</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td>11.000.000</td> <td>11.000.000</td> </tr> </tbody> </table> <p>Optimaal weidevogelbiotoop kenmerkt zich door o.a. hoog waterpeil, (greppel) plasdras tijdens broedseizoen, kruidenrijke graslanden en openheid en rust in het gebied. Inrichtingswerkzaamheden bestaan o.a. uit: percelen weer op greppels leggen, originele structuren herstellen met slenken, hoogtes en laagtes, creëren plasdras situaties, maatregelen voor hoogwater peil in sloten en verwijderen houtopstanden/boschages.</p> <p><i>Instrument:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Rechtstreekse opdrachtverstrekking voor uitvoering werkzaamheden door de provincie middels aanbestedingen.</li> <li>• Subsidieregeling Verbetering Weidevogelbiotoop Fryslân.</li> </ul>	Maatregel	Verfied	Jaar	Maat	Verplichting	Costa	Overige	Maatregel 1. Aanpak (kosten) gebiedsontwikkeling in het gebied Weidevogelgrasland, (verplichting)					10.000.000	10.000.000	Totaal maatregel 1					10.000.000	10.000.000	Maatregel 2. Subsidieregeling (kosten) gebiedsontwikkeling					1.000.000	1.000.000	Totaal maatregel 2					1.000.000	1.000.000	Totaal maatregelen					11.000.000	11.000.000
Maatregel	Verfied	Jaar	Maat	Verplichting	Costa	Overige																																					
Maatregel 1. Aanpak (kosten) gebiedsontwikkeling in het gebied Weidevogelgrasland, (verplichting)					10.000.000	10.000.000																																					
Totaal maatregel 1					10.000.000	10.000.000																																					
Maatregel 2. Subsidieregeling (kosten) gebiedsontwikkeling					1.000.000	1.000.000																																					
Totaal maatregel 2					1.000.000	1.000.000																																					
Totaal maatregelen					11.000.000	11.000.000																																					

	<p><i>Maatregel 3: Proceskosten</i></p> <p><b>Maatregel:</b> implementatie van bovenstaande maatregelen. Om de realisatie van bovenstaande maatregelen te coördineren en om te zorgen voor een zorgvuldige uitvoering, komt er een implementatiepost om de maatregelen uit te voeren.</p> <p><b>Instrument:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Subsidie/opdrachtverlening collectieven en natuurbeheerders</li> </ul> <p>Voor toezicht en handhaving van beide maatregelen zal worden aangesloten bij de bestaande opzet SNL (schouw en NVWA) en provinciale handhaving FUMO.</p>
<p><b>Doelbereik (in verhouding tot het gebiedsprogramma)</b></p> <p><i>Geef aan welke bijdrage het maatregelpakket levert aan het doelbereik, zowel voor wat betreft de NPLG-doelen als voor eventuele meekoppelende opgaven en doelen. Beschrijf daarbij de verhouding tussen het doelbereik van het maatregelpakket in verhouding tot het doelbereik van gehele gebiedsprogramma (de andere al gerealiseerde of nog te realiseren maatregelpakketten).</i></p>	<p>Het doelbereik kan momenteel alleen worden ingeschat op basis van onderzoek en ervaringen. Monitoring zal moeten aantonen wat het daadwerkelijke doelbereik is.</p> <p>De betreffende gebieden worden meegenomen in de beleidsmonitoring van SOVON. Momenteel wordt er bekeken of hiervoor extra telplots nodig zijn. Daarnaast zullen er metingen van het waterpeil worden gedaan middels peilbuizen/pins en kan met luchtfoto's het herstel openheid en rust in kaart worden gebracht.</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. <u>Maatregel 1: Subsidie duurzaam behoud weidevogelgrasland en Vestigen Bijbehorende Kwalitatieve Verplichting:</u> met deze maatregel wordt een belangrijke bijdrage geleverd aan om natte graslanden weidevogelbiotoop duurzaam in stand te houden. Door de functie agrarisch te houden bij de afwaardering en niet om te vormen naar natuur wordt het voor boeren interessanter om mee te doen aan deze regeling, omdat o.a. de toeslagrechten blijven behouden en omdat deelname aan het agrarisch natuurbeheer mogelijk is. Veel oude natte kruidenrijke graslanden met greppels en weidevogels zijn in handen van particulieren (voornamelijk boeren), maar worden niet duurzaam beschermd. Het is momenteel toegestaan om deze gronden om te ploegen en het waterpeil te verlagen. Deze groep boeren kan met omvormen naar natuur niet worden meegenomen. De beheermaatregelen uit het ANLb geven geen garantie van de bescherming van dit belangrijke greppelland voor weidevogels. Met een kwalitatieve verplichting wordt het behoud van het (weidevogel)landschap eeuwigdurend geborgd.</li> <li>2. <u>Maatregel 2: Subsidieopdracht Optimalisatie weidevogelbiotoop:</u> Door weer reliëf op percelen aan te brengen, hetzij met greppels en slenken, hetzij anders,</li> </ol>

	<p>ontstaat er de mogelijkheid om met het juiste beheer tot een optimaal biotoop voor weidevogels te komen. Op vlakke gedraineerde stukken is dit vaak niet mogelijk. Ook dienen de sloten en slootkanten goed te zijn ingericht om als verbindend element te kunnen fungeren in dit weidevogelbiotoop. Het doel is om op de percelen water te kunnen vasthouden, maar deze ook goed te kunnen ontwateren. Het moet namelijk mogelijk zijn om (na het broedseizoen) beheer te laten plaatsvinden op de weidevogelgraslanden, anders treedt er verzuiming op wat zeer nadelig is voor weidevogels. Daarnaast is openheid en rust in de gebieden van groot belang voor de vestiging en het broedsucces.</p>
<p><b>Onderbouwing</b>  <i>Onderbouw de keuze voor de maatregelen en instrumenten om tot het gestelde NPLG-doelbereik te komen. Maak hierbij gebruik van de beleidstheorie /doelenboom in het gebiedsprogramma, het toetsingsadvies van de Ecologische Autoriteit, de sociaal economische impact analyse (incl. de toekomst van de landbouw), effecten op leefbaarheid, milieu en leefomgeving e/o andere onderzoeken en adviezen zoals een eventuele milieueffectrapportage. Geef, als relevant, weer welke alternatieve maatregelen en instrumenten zijn afgewogen en op welke gronden deze zijn afgefallen (bijvoorbeeld effectiviteit, legitimiteit en/of draagvlak).</i></p>	<p>Duurzaam behoud en optimalisatie van de biotoop dragen beide bij aan de eerdergenoemde opgaven onder het kopje: Doelbereik NPLG.</p>

## Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

<p><b>Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden</b></p> <p><i>Geef een opsomming van de betrokken partijen in de fase van realisatie en geef daarbij in één zin weer wat hun rol en verantwoordelijkheid is.</i></p> <p><i>Bevestig dat alle genoemde partijen hun rol en verantwoordelijkheid hebben onderschreven en geef aan waar dit is vastgelegd, bijvoorbeeld in een bestuursovereenkomst of een andere bestuurlijk vastgelegde afspraak.</i></p>	<p><i>Agrarische collectieven</i></p> <p><b>Rol:</b> coördineren uitvoering Aanvalsplan Grutto en ANLb, partner LIFE IP GrassBirdHabitats en totstandkoming en coördineren uitvoering maatregelenpakket samen met de natuurorganisaties en provincie.</p> <p><b>Verantwoordelijkheid:</b> uitvoering van thema weidevogels</p> <p><i>Natuurorganisaties</i></p> <p><b>Rol:</b> Partners uitvoering Aanvalsplan Grutto, Partner LIFE IP GrassBirdHabitats en beheerder en/of eigenaar van natuurgebieden en totstandkoming en coördineren uitvoering maatregelenpakket samen met de collectieven en provincie.</p> <p><b>Verantwoordelijkheid:</b> uitvoering van thema weidevogels.</p> <p><i>Provincie Fryslân</i></p> <p><b>Rol:</b> Organiseert het Aanvalsplan Grutto en de LIFE IP GrassBirdHabitats en totstandkoming en coördinatie maatregelenpakket samen met de natuurorganisaties en collectieven. Faciliteert en verbindt betrokken partijen in het veld.</p> <p><b>Verantwoordelijkheid:</b> uitvoering Nota Weidevogels (inclusief Aanvalsplan Grutto en LIFE IP GrasBirdHabitats) vastgesteld door PS in november 2021, ANLb 2016, Natuurpact 2013 en uitvoering van maatregelenpakket Weidevogelbiotop. Trekker van maatregelpakket/ initiatiefnemer en uitvoerder van maatregelpakket.</p> <p><i>Wetterskip Fryslân</i></p> <p><b>Rol:</b> uitvoering van optimalisatie biotoop: hydrologie, gewenste waterpeil.</p> <p><b>Verantwoordelijkheid:</b> bevoegd gezag waterpeil, verlener watervergunningen. Geen directe investeringen voor dit thema in 2024-2025.</p> <p><i>Olterterpoverleg</i></p> <p><b>Rol:</b> stimuleren de samenwerking en kennisuitwisseling met betrekking tot weidevogels tussen alle bij weidevogel betrokken partijen in Fryslân. Tevens betrokken bij het opstellen van het provinciaal weidevogelbeleid en uitvoering Aanvalsplan Grutto.</p> <p><b>Verantwoordelijkheid:</b> verbinden van betrokken partijen in Fryslân en uitwisselen kennis en ervaring.</p> <p>Bovengenoemde partijen hebben allen samengewerkt aan de totstandkoming van de Nota Weidevogels 2021-2030. Deze nota is eind 2021 vastgesteld door Provinciale Staten en alle bovengenoemde partijen hebben hun verantwoordelijkheid en rol onderschreven in deze nota.</p>
---	---



<p><b>Afgeronde procedures en besluitvorming</b>  <i>Presenteer een chronologisch overzicht van de procedures en besluitvormingsmomenten die zijn afgerond of nog lopend zijn om te kunnen starten met de realisatie. Bevestig dat bijvoorbeeld ruimtelijk-planologische procedures, mogelijke wettelijke compensatie en/of vergunningverlening.</i></p>	<p><i>Nota Weidevogels 2021-2030</i>  De Nota Weidevogels 2021-2030 is vastgesteld op 24 november 2021 door Provinciale Staten. Het Aanvalsplan Grutto en de LIFE IP GrassBirdHabitats maken onderdeel uit van de Nota Weidevogels. In de Nota Weidevogels zijn vooruitlopend op het NPLG reeds de koppelkansen met de andere opgaven opgenomen.</p> <p><i>LIFE IP GrassBirdHabitats</i>  Eind 2020 is het internationale project LIFE IP GrassBirdHabitats toegekend door de Europese Commissie.</p> <p><i>Aanvalsplan Grutto</i>  Het Olterterpoverleg heeft het Aanvalsplan Grutto in 2019 omarmt en heeft samen met de provincie en Wetterskip Fryslân de indicatieve Aanvalsplan Grutto gebieden bepaald mede op basis met de koppelkansen met de opgave veenweide en stikstof  In november 2020 is het Aanvalsplan Grutto door de initiatiefnemers en de betrokken weidevogelprovincies aangeboden aan toenmalig minister ██████████</p> <p><i>Instrumenten:</i>  <i>De subsidieregeling: Duurzaam behoud weidevogelgrasland met bijbehorende modelakte (kwalitatieve verplichting) is door Gedeputeerde Staten op 10 januari 2023 vastgesteld.</i></p> <p><i>De subsidieregeling Weidevogels (biotoop) is door Gedeputeerde Staten op 22 november 2014 vastgesteld. Deze subsidieregeling wordt in 2023 worden geactualiseerd en waar nodig uitgebreid.</i></p> <p>Alle procedurele stappen zijn in beeld en voor zover mogelijk afgerond. Ontheffingen en of vergunningen kunnen pas worden aangevraagd bij toekenning van de middelen. Ontheffingen en of vergunningen hebben namelijk een beperkte houdbaarheid.</p> <p><i>Subsidieregeling: Duurzaam behoud weidevogelgrasland.</i> Op dit moment mag buiten de LIFE IP GrassBirdHabitats nog niet op een dergelijke manier worden afwaardeerd binnen de catalogus Groen-Blauwe diensten (CGBD). Hiervoor is eerst een melding aan Brussel noodzakelijk. Daar wordt nu op via twee sporen naar gekeken, die afstemming met elkaar hebben: CGBD en interprovinciale regeling voor opkoop, natuur, krw etc.</p> <p>De CGBD wordt momenteel herzien door BIJ12 met input van de provincies. Er wordt in dit kader ook nagedacht over afwaardering en subsidie daarvoor.</p>

	De verwachting is dat het traject van de melding en akkoord een half jaar in beslag zal nemen en dus in het voorjaar van 2025 kan worden gestart met de uitvoering.
<p><b>Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen</b></p> <p><i>Beschrijf de participatie die met gebiedspartijen heeft plaatsgevonden, wat met de opbrengst van de participatie is gedaan en het betrekken van democratische vertegenwoordiging. Daarvoor kan gebruik gemaakt worden van het gebiedsprogramma. Beschrijf, voor zover relevant, (de opbrengst van) aanvullende participatie en betrokkenheid van democratische vertegenwoordigingen sinds vaststelling van het gebiedsprogramma. Geef tenslotte weer hoe gebiedspartijen en democratische vertegenwoordigingen in de fase van realisatie betrokken gaan worden.</i></p>	<p>De Nota Weidevogels 2021-2030 is samen met de Olterterppartners opgesteld. In het Olterterpoverleg zijn alle bij weidevogels betrokken partijen in Fryslân vertegenwoordigd (bond van Friese VogelWachten, Kollektivenberied Fryslân, It Fryske Gea, Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, Friese Milieu Federatie (FMF) en de Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging, Wetterskip Fryslân, VHL/Lector Weidevogels). Daarnaast is er advies gevraagd aan de volgende deskundigen: Initiatiefgroep 'Aanvalsplan Grutto', Biologische landbouw, RUG, SOVON Vogelonderzoek Nederland en Vogelbescherming Nederland.</p> <p>In het provinciale weidevogelbeleid zijn vooruitlopend op het NPLG de koppelkansen met de andere opgaven reeds opgenomen.</p> <p>Het Olterterpoverleg heeft het Aanvalsplan Grutto in 2019 omarmt en heeft samen met de provincie en Wetterskip Fryslân de indicatieve Aanvalsplan Grutto gebieden bepaald mede op basis met de koppelkansen met de opgave veenweide en stikstof. De maatregelen zijn samen met de collectieven en natuurbeheerders opgesteld.</p>

## Financiën en risico's

<p><b>Onderbouwing overheidsbijdrage</b>  <i>Beschrijf waarom een rijksbijdrage voor realisatie van het maatregelpakket noodzakelijk is.</i></p>	<p>Een rijksbijdrage vanuit het Transitiefonds Landelijk Gebied en Natuur voor dit maatregelpakket is noodzakelijk omdat voor deze maatregelen geen budget beschikbaar is vanuit andere provinciale en/of rijksmiddelen/programma's.</p>
<p><b>Kostenraming</b>  <i>Geef een kostenraming voor het maatregelpakket en voeg een verdere toelichting desgewenst bij. De minimale vereisten voor de kostenraming zijn:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Specificeer de kosten per type maatregel.</li> <li>• Werk volgens de PxQ systematiek.</li> <li>• <i>Betrek bij de kostenraming de voorziene baten, zoals doorverkoop van verworven gronden.</i></li> <li>• <i>Geef weer wat de meerjarige programmering van uitgaven/kosten is.</i></li> <li>• <i>Betrek bij de kostenraming een risicoreservering voor onvoorziene kosten.</i></li> <li>• <i>Geef eventuele structurele (beheer)kosten weer, en geef aan welk deel van deze kosten vóór 2035 en welk deel na 2035 gemaakt worden (het Transitiefonds is tijdelijk tot 2035. Na die tijd kunnen kosten uit deze financieringsbron niet meer gedekt worden).</i></li> </ul>	<p><b>Totale kosten maatregelenpakket/ transitiefonds: 24 miljoen</b></p> <p><b><i>Maatregel 1: Subsidie duurzaam behoud weidevogelgrasland en Vestigen Bijbehorende Kwalitatieve Verplichting: € 19.600.000, -</i></b></p> <p>Specificatie kosten: geschatte kosten voor het duurzaam behoud door middel van afwaardering/herwaardering zijn € 24.500, - per hectare. (800 ha x € 24.5000 =€ 19.600.000). Ambitie van dit thema is om ca 800 hectare af te waarden. Het budget geeft zo enige ruimte (risicovoorziening) voor bijv. hogere grondprijzen en hogere afwaarderingspercentages.</p> <p>Binnen de berekeningssystematiek van het Aanvalsplan Grutto wordt uitgegaan van 18 Aanvalsplan Grutto gebieden Fryslân van circa 1000 ha groot. Daarvan liggen 16 buiten het veenweidegebied. Voor deze gebieden wordt per gebied gerekend op het duurzaam behoud middels afwaardering van 300 hectare per 1000 ha met circa 35% van de waarde.</p> <p>De gemiddelde grondprijs in Fryslan is: € 76.000 klei/kei op veen, € 59.000 zand en € 67.000 veenweide. Voor de berekening is uitgegaan van een gemiddeld bedrag van € 70.000, omdat de grootste opgave in de klei/klei op veengebieden ligt.</p> <p><b><i>Maatregel 2: Subsidieopdracht Optimalisatie weidevogelbiotoop: € 3.850.000, -:</i></b></p> <p>Specificatie kosten: geschatte kosten 1 mln. per gebied van 1000 ha. Op basis ervaringen voor optimalisatie biotoop natuurgebieden en agrarisch gebied collectieven en de LIFE IP GrassBirdHabitats. Door slim gebruik te maken van de koppelkansen met andere opgaven zoals veenweide, stikstof (overgangsgebieden) water en natuur denken we de kosten voor optimalisatie biotoop omlaag te kunnen brengen met circa 45% naar € 550.000, - per gebied. Voor de 7 gebieden en de NNN-gebieden met een weidevogelstelling komen de kosten voor optimalisatie biotoop in totaal op bijna 4 miljoen. Dit komt overeen met de inventarisatie van maatregelen die gedaan door de betrokken Natuurbeheerders en collectieven.</p> <p><b><i>Uitvoeringskosten: € 500.000, -</i></b></p>

	<p>Specificatie kosten: hiervoor is uitgegaan van circa 5%</p> <p>Er worden geen baten verwacht. De kwalitatieve verplichting (verboden) blijft eeuwigdurend op de gronden rusten. Bij doorverkoop van de gronden blijven deze minder waard. Ook de optimalisatie van de biotoop zal naar verwachting niet tot baten leiden.</p> <p>De maatregelen zullen in 2024 en 2025 worden uitgevoerd. De kosten zullen dan ook in 2024 en 2025 worden gemaakt. Het gaat om eenmalige maatregelen en kosten.</p>																																																															
<p><b>Dekkingsvoorstel</b></p>	<p>De benodigde middelen (24 miljoen) voor uitvoering van dit maatregelpakket, thema weidevogels, worden aangevraagd uit het Transitiefonds Landelijk Gebied en Natuur.</p> <p>In het gebiedsprogramma FPLG is de totale dekking voor de weidevogelmaatregelen opgenomen. Dit betreft in totaal 435 miljoen, waarvan nu 24 miljoen naar voren wordt gehaald in de periode 2024-2025.</p> <table border="1" data-bbox="539 981 1385 1243"> <thead> <tr> <th>Maatregelen</th> <th>2024</th> <th>2025</th> <th>2026</th> <th>2027</th> <th>Totaal</th> <th>Subsidie kosten</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td><b>Maatregel 1: Schilde Aantrekkelijk gebied weidevogels in het gebied Natuurlijk Landschap</b></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Maatregel 1.1: Schilde Aantrekkelijk gebied weidevogels in het gebied Natuurlijk Landschap</td> <td></td> <td>20</td> <td></td> <td></td> <td>20</td> <td>10.000.000</td> </tr> <tr> <td><b>Totaal maatregel 1</b></td> <td></td> <td>20</td> <td></td> <td></td> <td>20</td> <td>10.000.000</td> </tr> <tr> <td><b>Maatregel 2: Schilde Natuurlijk Landschap weidevogels</b></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Maatregel 2.1: Schilde Natuurlijk Landschap weidevogels</td> <td>24</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td>24</td> <td>12.000.000</td> </tr> <tr> <td><b>Totaal maatregel 2</b></td> <td>24</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td>24</td> <td>12.000.000</td> </tr> <tr> <td><b>Totaal maatregelen</b></td> <td>24</td> <td>20</td> <td></td> <td></td> <td>44</td> <td>22.000.000</td> </tr> <tr> <td><b>Totaal maatregelen</b></td> <td>24</td> <td>20</td> <td></td> <td></td> <td>44</td> <td>22.000.000</td> </tr> </tbody> </table> <p>Tabel 10: Overzicht van de gevraagde bijdrage voor het thema weidevogels uit het Transitiefonds. Deze tabel, tezamen met de andere tabellen, zijn te vinden in de bijgevoegde excel.</p> <p>Cofinanciering: totale opgave instandhouding en ontwikkeling natte grasland weidevogelbiotoop (Aanvalsplan Grutto) uit het gebiedsplan FPLG:</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Bijdrage ANLb/ Aanvalsplan Grutto: 22 mln.</li> </ol> <p>Vanuit het ANLb (Aanvalsplan Grutto) worden de beheermiddelen zwaar agrarisch weidevogelbeheer in de betreffende gebieden gefinancierd. Dit gaat om een bedrag van 22 mln. tot en met 2027. Dit bedrag is reeds geserveerd binnen het ANLb. De beheerkosten voor de periode na 2027 worden apart opgenomen in het gebiedsplan FPLG onder beheer en maken geen deel uit van deze aanvraag.</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>2. Bijdrage LIFE IP GrassBirdHabitats: 4 mln. (2,5 mln. EU-bijdrage)</li> </ol>	Maatregelen	2024	2025	2026	2027	Totaal	Subsidie kosten	<b>Maatregel 1: Schilde Aantrekkelijk gebied weidevogels in het gebied Natuurlijk Landschap</b>							Maatregel 1.1: Schilde Aantrekkelijk gebied weidevogels in het gebied Natuurlijk Landschap		20			20	10.000.000	<b>Totaal maatregel 1</b>		20			20	10.000.000	<b>Maatregel 2: Schilde Natuurlijk Landschap weidevogels</b>							Maatregel 2.1: Schilde Natuurlijk Landschap weidevogels	24				24	12.000.000	<b>Totaal maatregel 2</b>	24				24	12.000.000	<b>Totaal maatregelen</b>	24	20			44	22.000.000	<b>Totaal maatregelen</b>	24	20			44	22.000.000
Maatregelen	2024	2025	2026	2027	Totaal	Subsidie kosten																																																										
<b>Maatregel 1: Schilde Aantrekkelijk gebied weidevogels in het gebied Natuurlijk Landschap</b>																																																																
Maatregel 1.1: Schilde Aantrekkelijk gebied weidevogels in het gebied Natuurlijk Landschap		20			20	10.000.000																																																										
<b>Totaal maatregel 1</b>		20			20	10.000.000																																																										
<b>Maatregel 2: Schilde Natuurlijk Landschap weidevogels</b>																																																																
Maatregel 2.1: Schilde Natuurlijk Landschap weidevogels	24				24	12.000.000																																																										
<b>Totaal maatregel 2</b>	24				24	12.000.000																																																										
<b>Totaal maatregelen</b>	24	20			44	22.000.000																																																										
<b>Totaal maatregelen</b>	24	20			44	22.000.000																																																										

	<p>Vanuit de LIFE IP wordt het eerste deel van het duurzaam behoud van de weidevogelbiotoop en optimalisatie biotoop bekostigd. Let wel dit betreft andere locaties dan welke worden voorgesteld in dit maatregelenpakket.</p> <p>3. Bijdrage Provincie Fryslân: 1,5 mln. per jaar</p> <p>Aanvullend zet de provincie Fryslân vanuit haar weidevogelbeleid (Nota Weidevogels) jaarlijks 1,5 mln. in voor optimalisatie biotoop (kleine maatregelen zoals het aanschaffen van pompen), predatiebeheer (onderzoek, uitvoering beheer en materiaal), ondersteuning vrijwillige weidevogelbescherming, monitoring, onderzoek, communicatie en educatie.</p> <p><i>Er is geen sprake van beheerkosten Aanvalsplan Grutto in dit maatregelenpakket, deze worden gefinancierd vanuit het ANLb tot en met 2027. De beheerkosten voor de periode 2028-2035 zijn opgenomen in het gebiedsprogramma FPLG.</i></p>
<p><b>Verhouding tot indicatief budget voor realisatie van het gehele gebiedsprogramma (totaal maatregelpakketten)</b></p> <p><i>Beschrijf hoe de aanvraag rijksbijdrage voor realisatie van het maatregelpakket zich verhoudt tot het indicatieve budget Transitiefonds voor de betreffende provincie.</i></p>	<p>De provincie Fryslân heeft uit het Transitiefonds Landelijk Gebied en Natuur een indicatief budget van 2,5 miljard meegekregen. De verhouding tussen dit maatregelpakket, thema weidevogels, (24 miljoen) en het indicatieve budget komt hiermee op 0,96 %.</p>
<p><b>Risico's en beheersmaatregelen</b></p> <p><i>Beschrijf de top-3 risico's en bijbehorende beheersmaatregelen in de realisatie ten aanzien van het behalen van gestelde doelen, binnen de daarvoor gestelde tijd en binnen budgettaire kaders.</i></p>	<p>Deze maatregel kent een belangrijk verband met de maatregelen t.b.v. het verhogen van grondwaterpeil in veenweiden. Optimalisatie van weidevogelbiotoop kan het beste samen opgaan met een verhoging van de grondwaterstand. De maatregelen zijn deels los van elkaar mogelijk; voor een optimaal doelbereik worden ze echter in combinatie uitgevoerd.</p> <p>Een positief neveneffecten van de optimalisatie van weidevogelbiotoop, i.c.m. een hoger grondwaterpeil is dat het weren van predatie door elektrische rasters succesvoller zal zijn bij een hoger slooppeil. Dit kan het broedsucces van de weidevogels verder vergroten.</p> <p>Het verwijderen van bomen of andere hoog opgaande begroeiing vermindert de CO2 opname van deze bomen. Dit vindt op geringe schaal plaats onder deze maatregel. De maatregelen rondom bomen en bos compenseren dit ruimschoots op plekken waar deze bomen zich niet verzetten met de weidevogelstelling. Ook een verhoogde grondwaterstand in veenweide, ten behoeve van de weidevogels</p>

	<p>compenseert het verlies aan CO2 vastlegging ruimschoots. Hier is geen flankerend beleid of maatregel nodig.</p> <p>Wij verwachten geen verdere negatieve neveneffecten en lock ins omdat het optimaliseren van de weidevogelbiotoop bijdraagt aan het realiseren van de andere opgaven van het NPLG. Denk hierbij aan Natuur/VHR, Stikstofreductie, Water en bodem, Klimaatadaptatie, Transitie natuur inclusieve landbouw, Veenweide, Groen- blauwe dooradering en het versterken van de Biodiversiteit.</p> <p>Zowel het Aanvalsplan Grutto als deze maatregel is in samenspraak met de regio's vormgegeven. Daarom is er geen bijsturing nodig mocht deelname achterblijven. De deelnamebereidheid is groot.</p>
--	--

## Aanpak met planning en mijlpalen

<p><b>Planning met mijlpalen en afronding</b></p> <p>Beschrijf puntsgewijs de planning van activiteiten voor realisatie van het maatregelpakket met de start, tussenresultaten (mijlpalen) en afronding (opleverbeslissing).</p>	<p><i>Maatregel 1: Subsidie duurzaam behoud weidevogelgrasland en Vestigen Bijbehorende Kwalitatieve Verplichting.</i></p> <p>Eerste kwartaal 2024 start dubbele taxatie van percelen voor duurzaam behoud natte weidevogelbiotoop.</p> <p>Maart tot april 2024 bespreken uitkomsten dubbele taxatie met de deelnemers.</p> <p>April 2024 Openstellingsbesluit GS.</p> <p>April tot en met juli 2024: Openstelling subsidieregeling duurzaam weidevogelgrasland</p> <p>Juli tot en met oktober 2024: Beoordeling subsidieaanvragen</p> <p>Oktober tot en met november 2024: Beschikken subsidieaanvragen, en vestigen kwalitatieve verplichting bij notaris.</p> <p>3<sup>e</sup> en 4<sup>e</sup> kwartaal 2024 dubbele taxatie 2<sup>e</sup> Openstellingronde en bespreken uitkomsten dubbele taxatie met de deelnemers.</p> <p>Januari 2025: 2<sup>e</sup> Openstellingsbesluit GS.</p> <p>Januari tot en met april 2025: Openstellings subsidieregeling duurzaam weidevogelgrasland.</p> <p>Mei tot en met september 2025: Beoordeling subsidieaanvragen</p> <p>Oktober tot en met november 2025: Beschikken subsidieaanvragen en vestigen kwalitatieve verplichting bij notaris.</p> <p>Beslissingsmoment: verlening van subsidieaanvraag door GS en vestiging kwalitatieve verplichting bij notaris.</p> <p><u>Eind 2024</u> circa 500 ha duurzaam behoud van weidevogelgrasland middels afwaardering en vestiging kwalitatieve verplichting geborgd (tussenresultaat).</p> <p><u>Eind 2025</u>: circa 250 ha duurzaam behoud van weidevogelgrasland middels afwaardering en vestiging kwalitatieve verplichting geborgd (afronding).</p> <p><i>Maatregel 2: Subsidieopdracht Optimalisatie weidevogelbiotoop</i></p> <p>Februari 2024: Openstellingsbesluit GS en of start aanbestedingsprocedure.</p> <p>Februari tot en met april 2024: Openstellingsperiode subsidieregeling Weidevogels en of gunning aanbesteding.</p> <p>April tot en met juli beoordeling subsidieaanvragen</p> <p>Juli 2024: beschikking subsidieaanvragen</p> <p>Augustus 2024 tot en met-januari 2025: start uitvoering inrichting.</p> <p>Tijdens het broedseizoen (februari-augustus) kunnen er geen inrichtingsmaatregelen worden uitgevoerd.</p> <p>Januari 2025: 2<sup>e</sup> openstellingsbesluit GS en of start aanbestedingsprocedure.</p> <p>Januari tot en met maart 2025: 2<sup>e</sup> openstellingsperiode subsidieregeling Weidevogels en of gunning aanbesteding.</p> <p>Maart tot en met juni 2025 beoordeling subsidieaanvragen</p> <p>Juni/juli 2025: beschikking subsidieaanvragen</p>
--	--

	<p>Augustus 2025 tot en met december 2025: start uitvoering inrichting. Tijdens het broedseizoen (februari-augustus) kunnen er geen inrichtingsmaatregelen worden uitgevoerd.</p> <p>Beslissingsmoment: verlening van subsidieaanvraag door GS.</p> <p><u>Eind 2024</u>: 5 gebieden optimaal ingericht voor weidevogelbiotoop (tussenresultaat)</p> <p><u>Eind 2025</u>: 7 gebieden optimaal ingericht weidevogelbiotoop (afroning)</p> <p>Proceskosten Januari tot en met maart 2024 inregelen van het organisatieproces.</p> <p><b>Tijdsplanning:</b> maatregelpakket natuur sub deel weidevogels wordt uitgevoerd conform planning zoals opgenomen maatregelpakket. De planning schuift mee met het beschikbaar komen van de middelen. In twee jaar tijd kan nog geen effect op de VHR-opgave worden verwacht. Dit effect wordt pas op zijn vroegst twee jaar na uitvoering van de maatregelen verwacht. Grutto's broeden namelijk vaak pas in het 2<sup>e</sup> levensjaar en blijven het eerste jaar vaak in Afrika</p>
<p><b>Gesteld staan voor realisatie</b> <i>Onderbouw met een beschrijving van de organisatie(structuur) en beschikbare menskracht dat de realisatie van het maatregelpakket geborgd is.</i></p>	<p>Er wordt gebruik gemaakt van de bestaande organisatiestructuur (intern en extern). Ervaren projectleiders grote projecten (Opkrikplannen weidevogelreservaten, Aanvalsplan Grutto en LIFE IP GrassBirdHabitats) ecologen, gebiedsdeskundigen en bijbehorende financiële en administratieve ondersteuning. Door inzet van de post uitvoeringskosten kan extra menskracht worden ingezet waar dit nodig is en kunnen de uitvoeringskosten van de collectieven en natuurbeheerders worden vergoed.</p>



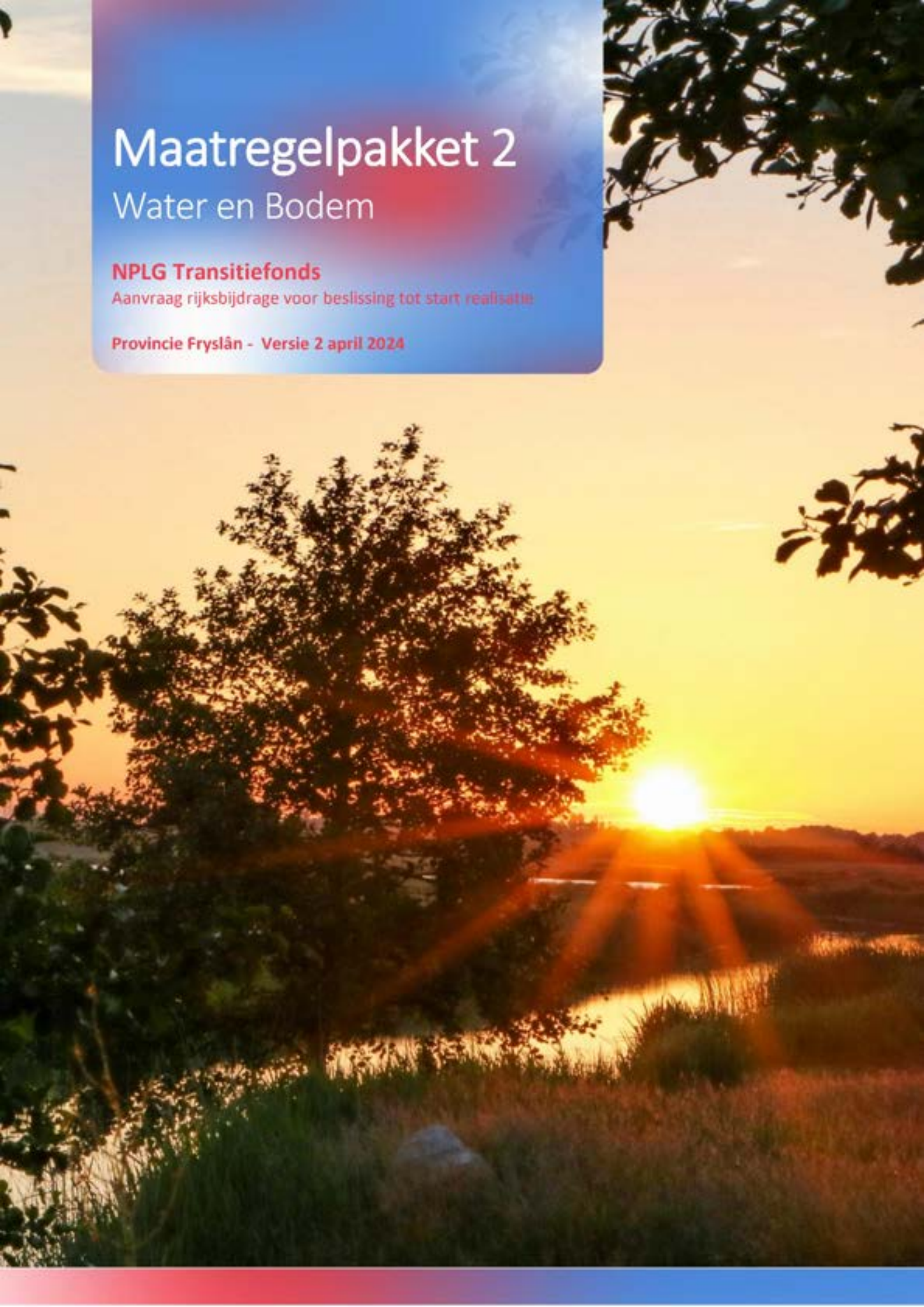
# Maatregelpakket 2

## Water en Bodem

### **NPLG Transitiefonds**

Aanvraag rijksbijdrage voor beslissing tot start realisatie

Provincie Fryslân - Versie 2 april 2024



## Inhoud

Inleiding en visie maatregelenpakket Water en Bodem.....	3
Samenvatting maatregelenpakket.....	9
Opgaven/probleemanalyse en te bereiken doelen .....	11
Oplossingsrichtingen, doelbereik en (sociaaleconomische) effecten.....	13
Besluitvorming en daarbij betrokken partijen .....	15
Financiën en risico's.....	16
Aanpak met planning en mijlpalen .....	17
Bijlage I. Plan van aanpak.....	18
Bijlage II. Uitgewerkte kennis- en innovatieagenda .....	24
Bijlage III. Ruimtelijke uitwerking .....	26
Bijlage IV. Onderbouwing doelbereik .....	29
Bijlage V. Samenhang met gebiedsprogramma en overige maatregelenpakketten .....	38
Bijlage VI. Beantwoorde vragen.....	42
Bijlage VII. Kostenraming .....	60

## Inleiding en visie maatregelenpakket Water en Bodem

Dit maatregelenpakket Water en Bodem zet in op de reductie van nutriëntenbelasting van grond- en oppervlaktewater, een reductie van gewasbeschermingsmiddelen en overige biociden van het grond- en oppervlaktewater, een betere bodemvitaliteit, het tegengaan van droogte en verdroging en het vasthouden van water en water conserveren, onder andere door (grond)waterpeilen te verhogen en het natuurvriendelijk inrichten en beheren van oppervlaktewater. Al deze doelen dragen bij aan het behalen van de ambities zoals die zijn geformuleerd in het gebiedsprogramma.

### Gaat dit maatregelenpakket over 'Water en Bodem' of 'Water en Bodem sturend'?

Het maatregelenpakket is nog géén volledige uitwerking van het principe 'water en bodem sturend', maar voorziet in een eerste stap voor de periode 2024-2025. Prioriteit heeft het behalen van KRW-doelen (nutriënten, gewasbeschermingsmiddelen en overige biociden en de aanpak van verdroging), vanwege de deadline van de KRW in 2027. Daarnaast willen we de eerste stap zetten naar een toekomstig bestendig water- en bodemsysteem. In de verdere looptijd van het FPLG volgen aanvullende maatregelenpakketten waarmee we steeds verder invulling geven aan dit laatste doel.

### Werkpakketten

Deze maatregelen zijn gekwantificeerd in zes werkpakketten.



Het eerste werkpakket, het opstellen van gebiedsplannen ("polderprojecten"<sup>1</sup>) betreft het opstellen van gebiedsplannen, de "polderprojecten" voor 6-7 gebieden binnen Friesland. In dit plan worden de doelen voor deze gebieden integraal bediend. Deze polderprojecten worden deels uitgevoerd onder de vlag van het DAW. Het DAW is een initiatief van LTO Nederland en zij voeren daarmee ook de regie op deze projecten. Als provincie en Wetterskip werken we hieraan mee (kennis, facilitering en financiering). We stellen echter ook andere partijen in de gelegenheid aan de slag te gaan met dit type projecten.

De planontwikkeling in deze gebieden leidt uiteindelijk tot een set aan maatregelen (het 'hoe'). Naast de gebiedsplannen onder vlag van het DAW kan de KRW/water ook worden meegenomen in de lopende gebiedsprocessen die vanuit andere opgaven zijn opgestart en stellen we ook andere partijen in de gelegenheid om gebiedsgerichte projecten op te starten. In het ene gebied start de uitwerking daarmee bij water, in het andere gebied is de uitwerking al gestart vanuit andere thema's. Het tweede werkpakket betreft de uitwerking van deze polderprojecten: uitvoering van concrete maatregelen. Ook deze projecten kunnen worden uitgevoerd onder vlag van het DAW. De

<sup>1</sup> We gebruiken de werktitel 'polderprojecten', echter niet elk project zal op schaal van een polder plaatsvinden. En er zijn ook locaties op het oog in vrij afwaterend gebied.

provincie draagt bij in de vorm van kennis, facilitering en financiering (regelingen). Naast het DAW stellen we ook andere partijen in de gelegenheid om deze gebiedsgerichte projecten uit te voeren, en kan deze gebiedsgerichte uitvoering ook vanuit andere gebiedsprocessen worden opgepakt.

Het derde werkpakket betreft de uitvoering van pilots, experimenten en regelingen voor de ‘al bewezen’ maatregelen. In deze projecten werken we samen met diverse (agrarische en andere) partners, provincie en Wetterskip zijn de trekker van het ontwikkelen van concrete regelingen en projecten. In dit werkpakket nemen we maatregelen op waarmee we werken aan het tegengaan van droogte, het tegengaan van verzilting, het werken aan gezonde bodems en het beter benutten van gebiedseigen water. Het ene spoor is gericht op het verder uitrollen van al bestaande, bewezen, maatregelen. Het is immers belangrijk dat met dit maatregelenpakket een stap wordt gemaakt in de richting van een klimaatbestendig watersysteem. Anderzijds is er ook ruimte voor experimenteren en pilots. Deze projecten zijn belangrijk voor draagvlak, voor partijen om ervaring op te doen met nieuwere technieken en om inzicht te krijgen in de werking zodat deze technieken in volgende maatregelenpakketten ook weer kunnen worden ingezet. Dit maatregelenpakket is gebiedsgericht; specifieke maatregelen en/of doelen zijn gekoppeld aan specifieke gebieden.

Het vierde werkpakket (de generieke aanpak) kent regelingen waarmee we duurzaam waterbeheer door de agrarische sector stimuleren. Dat gaat bijvoorbeeld om een bijdrage voor apparatuur voor duurzame grondbewerking of mechanische onkruidverwijdering. Dit type maatregel is niet nieuw, in de huidige situatie stimuleren we dergelijke maatregelen al als provincie, onder andere onder de vlag van het GLB-NSP. We zien uit de belangstelling voor deze maatregelen dat er meer mogelijk is dan we kunnen faciliteren. Belangrijk om te noemen is dat het niet gaat om een volledige vergoeding van dergelijke apparatuur, maar een tegemoetkoming in de kosten van maximaal 40%.

Het vijfde werkpakket betreft maatregelen in het beheer. Bijvoorbeeld het KRW-randenbeheer (bovenop de wettelijke verplichte bufferstroken), ecologisch slootschonen en diverse andere watermaatregelen, zoals natuurvriendelijke oevers. Deze maatregelen stimuleren we in de huidige situatie al vanuit het ANLb. De beheerpakketten worden ontwikkeld en geïmplementeerd in samenwerking met de agrarische collectieven. Ook voor deze maatregelen geldt dat we meer belangstelling zien voor de implementatie dan dat we als provincie kunnen faciliteren. De formele aanvraag voor financiering van deze maatregelen is geen onderdeel van het maatregelenpakket Water en Bodem, maar is onderdeel van het maatregelenpakket ‘boerenlandnatuur’. Dit is echter wel een belangrijk onderdeel van de integrale aanpak Water en Bodem en nodig om invulling te geven aan diverse doelen. Daarom is het hier wel benoemd.

Het zesde werkpakket, kennisontwikkeling, afstemming en integratie gaat over de uitwisseling van en ontwikkeling van kennis, zodat in de gebieden integraal aan de slag kan worden gegaan, beheer en investeringen op elkaar worden afgestemd, ontwikkelde kennis in projecten kan worden ingezet en kennis kan worden ingezet voor regelingen waarmee de goede investeringen worden gedaan. In dit werkpakket zijn een aantal pijlers:

1. Kennisontwikkeling op de thema's waterkwaliteit en waterkwantiteit. Bijvoorbeeld: een gedetailleerdere bronnenanalyse voor nutriënten per deelgebied, met analyse van de meest effectieve maatregelen<sup>2</sup>. Aanvullende monitoring en metingen om de analyse van de meest effectieve maatregelen te ondersteunen in de lopende projecten, de verdeling tussen de erf- en perceelemissies, verspreidingsroutes van percelen naar grond- en oppervlaktewater. De effecten

---

<sup>2</sup> Dit onderzoek is vooruitlopend op de aanvraag in het transitiefonds, deels al in gang gezet.

- van maatregelen zoals waterconservering op de klimaatbestendigheid van het watersysteem, etc. In de kennis- en innovatie-agenda (bijlage II) gaan we hier uitgebreider op in.
2. Uitwisseling van kennis en informatie tussen de verschillende maatregelenpakketten en doelen in het FPLG. Een voorbeeld is het tegengaan van droogte én verdroging. De verdrogingsbestrijding van de natura2000-gebieden is een KRW-verplichting, en een natura2000-verplichting. De uitvoering van de maatregelen en van het onderzoek op dit thema wordt getrokken vanuit de gebiedsgerichte aanpak Natura2000 en is deels onderdeel van het maatregelenpakket natuur. De aanpak van droogte (op systeemniveau, breder dan de natura2000-gebieden, voor landbouw én natuur) is onderdeel van het maatregelenpakket Water en Bodem. In beide sporen vindt onderzoek plaats. Het is van belang dat er kennisuitwisseling plaatsvindt tussen deze sporen, ook zodat kan worden ingezet op de meest optimale mix van maatregelen.
  3. Ook zijn er kennisontwikkeling- en innovatieprojecten die onder de vlag van het DAW worden uitgevoerd. Doelen zijn het ontwikkelen van nieuwe maatregelen en het voor de betrokken agrariërs ervaring opdoen met inpassen van nieuwe technieken in de bedrijfsvoering.

### **Versterken van bestaande maatregelen**

Naar aanleiding van de concept-aanvraag transitiefonds Water en Bodem is zowel in positieve als in negatieve zin regelmatig opgemerkt dat het maatregelenpakket sterk inzet op bestaande regelingen en projecten. Dat vraagt om een uitleg bij deze keuze. Ten eerste wordt wel degelijk óók ingezet op nieuwe trajecten. Vooral de eerste twee werkpakketten gaan hierover; vernieuwend is dat in de gebieden op integrale wijze wordt gewerkt aan de uitwerking van de verschillende waterdoelen in het FPLG en de implementatie van deze maatregelen, waar voorheen veelal sectoraal werd gewerkt. Daarnaast leunt het maatregelenpakket inderdaad sterk op bestaande regelingen. Dit omdat we de uitvoerbaarheid van het maatregelenpakket als belangrijk punt zien: een realistische aanpak die ook qua capaciteit en beschikbaar instrumentarium uitgevoerd kan worden in de periode 2024-2025. Bestaande regelingen en aanpakken, waarbij bijvoorbeeld de juridische haken en ogen in een eerder stadium al zijn uitgekristalliseerd en waar al ervaring mee is passen daar goed bij. Bovendien zien we voor sommige maatregelen meer belangstelling dan er in de huidige situatie financiering beschikbaar kan worden gesteld. Een risico dat werd benoemd in de beoordeling van de maatregelenpakketten is het mixen van verschillende geldstromen in de bestaande regelingen. Onder het kopje risico's in deze aanvraag gaan we daar nader op in.

### **Samenhang met andere maatregelenpakketten en het gebiedsprogramma**

Het maatregelenpakket Water en Bodem is onderdeel van het FPLG en hangt samen met de maatregelenpakket veenweide, natuur en landbouw. In bijlage V gaan we uitgebreider in op deze samenhang en hoe gewaarborgd wordt dat we de uitvoering zoveel mogelijk integraal doen. In de hiernavolgende afbeelding geven we de samenhang schematisch vast weer.



Het streven is uiteindelijk om in de gebieden zo integraal mogelijk te werk te gaan en doelen voor natuur, water en bodem en landbouw zo integraal mogelijk te bedienen. Pragmatisch gezien moeten bepaalde onderdelen van de uitvoering wel in verschillende maatregelenpakketten onder worden gebracht. Daarom zijn de maatregelen betreffende water in het veengebied, meegenomen in het maatregelenpakket Veenweide en in dit maatregelenpakket buiten beschouwing gelaten. De maatregelen betreffende agrarisch natuurbeheer (ook de maatregelen voor water), zijn meegenomen in het maatregelenpakket Natuur, thema boerenlandnatuur. De maatregelen voor de verdrogingsbestrijding van de natura2000-gebieden zijn onderdeel van het maatregelenpakket natuur (thema kennisontwikkeling). Wel dragen de maatregelen om droogte tegen te gaan, bij aan de verdrogingsbestrijding. Hier is ook de kennisuitwisseling belangrijk (zie ook werkpakket 6).

### **Commitment op doelbereik**

Het rijk vraagt ons om onszelf te committeren aan het bereiken van de NPLG-doelen. Voor dit maatregelenpakket is met name het doelbereik op nutriënten en gewasbeschermingsmiddelen in grond- en oppervlaktewater van belang; deze doelen gelden immers voor de korte termijn (2027) en kennen een strenge resultaatsverplichting (KRW).

Hier maken we onderscheid in twee aspecten die van belang zijn voor dit commitment: de haalbaarheid en de verantwoordelijkheid. Allereerst denken we dat de doelen voor nutriënten en gewasbeschermingsmiddelen voor de KRW in onze provincie haalbaar zijn met de door ons geschetste aanpak. Onder het volgende kopje en in bijlage IV (onderbouwing bijdrage doelbereik) gaan we hier uitgebreider op in. We willen ons er graag voor inzetten om deze doelen te bereiken; schoner water is in ieders belang. Bovendien denken we met onze aanpak met regionaal maatwerk dit op een goede manier en in gezamenlijkheid met onze stakeholders te kunnen doen.

De verantwoordelijkheid voor het bereiken van de KRW-doelen is verdeeld over verschillende overheden. Op hoofdlijnen is het rijk verantwoordelijk voor de verplichtende generieke maatregelen (mestwetgeving, wet gewasbeschermingsmiddelen en biociden). En zijn provincies en waterbeheerders van oudsher verantwoordelijk voor het vrijwillige spoor. We werken al decennia aan de verbetering van de situatie en dat leidt ook tot resultaten. Het tempo ligt evenwel niet hoog genoeg om in 2027 al alle doelen behaald te hebben. In deze context willen we nadrukkelijk niet de volledige verantwoordelijkheid op ons nemen voor doelbereik in 2027.

### **Bijdrage aan doelbereik**

Bij de beoordeling van de maatregelenpakketten kwam als belangrijk aandachtspunt naar voren: de kwantificering van de mate waarin maatregelen bijdragen aan de gestelde NPLG-doelen. In bijlage IV geven we hier een antwoord op. Niet voor alle maatregelen/doelen kan dit doelbereik al worden gekwantificeerd, soms is een dergelijke onderbouwing nog onderwerp van onderzoek. In dat geval geven we dit aan en zijn de onderwerpen ook onderdeel van de kennis- en innovatie-agenda. Dat betekent dat in een volgende aanvraag, de onderbouwing van het doelbereik concreter kan worden gemaakt.

### **Vrijwilligheid versus verplichtingen en relatie met doelbereik**

Een ander punt wat in de beoordeling van het maatregelenpakket Water en Bodem aan de orde kwam is de inzet op vrijwilligheid versus verplichtingen in relatie tot doelbereik. Het gaat dan met name om het doelbereik op nutriënten en gewasbeschermingsmiddelen. Is de inzet op vrijwillige maatregelen voldoende om de doelen te behalen? Hoe zorgen we voor voldoende deelname aan de vrijwillige maatregelen? En ten slotte; laten de ervaringen uit het verleden niet zien dat er onvoldoende resultaat wordt behaald en er onvoldoende deelname is aan projecten om de doelen te behalen?

Hierover willen we graag het volgende opmerken:

- De bovenwettelijke maatregelen die we in dit maatregelenpakket voor ons zien, zijn aanvullend op al lopende meer verplichtende sporen, eerder voorgenomen acties en lopende projecten.
- Het doelgat voor nutriënten en gewasbeschermingsmiddelen is, ook in vergelijking met andere Nederlandse regio's, niet groot meer. De al genomen verplichtende maatregelen vanuit onder andere het zevende actieprogramma nitraatrichtlijn vullen al een groot deel van dit resterende doelgat in. In bijlage IV gaan we hier concreter op in.
- Voor de maatregelen waar we op in zetten zien we in algemene zin al dat hier veel belangstelling voor is vanuit de agrarische sector, meer dan we nu kunnen faciliteren. Daarmee lijkt het ons juist van belang eerst hier zoveel mogelijk op in te zetten, voordat nog verdergaande verplichtingen worden ingezet.
- De maatregelen zijn vrijwillig, maar de doelen zijn voor de sector niet vrijblijvend.
- Garanties geven over deelname aan projecten is niet mogelijk, de deelname aan projecten blijft daarmee een punt van aandacht. Wel nemen we maatregelen om de deelname te stimuleren en zo de risico's op onvoldoende deelname te beheersen, waaronder:
  - Betrekken van meerdere partijen en belangenorganisaties.
  - Opstellen van een samenwerkingsovereenkomst waarin we ons commitment voor deze projecten uitspreken. Onderdeel zijn het instellen van een regieteam en stuurgroep, regelmatige evaluatie en communicatie.
  - Meer aandacht voor communicatie: over resultaten, het bestaan van het DAW en de manier waarop deelnemers betrokken kunnen raken.
  - Inzet op een mix van maatregelen en instrumenten.
  - Een gebiedsgerichte aanpak waarbij we vertrouwde adviseurs willen inzetten.

- Het wetenschappelijk betrouwbaar monitoren van de effecten van de specifieke maatregelen is lastig; dat is ook een knelpunt in de landelijke doorrekeningen van het doelbereik. Dat betekent niet dat er geen positief effect is van deze maatregelen. In het maatregelenpakket zetten we juist ook in op het meer lokaal en project specifiek monitoren om in de toekomst de effecten van maatregelen beter te kunnen duiden.
- Maatregelen op het thema innovatie en kennisontwikkeling zijn ook voor de betrokkenheid van de sector belangrijk (eigenaarschap).



## Samenvatting maatregelenpakket

<b>Naam</b>	Water en Bodem
<b>Hoofdaanvrager</b>	<i>Provincie Fryslân</i>
<b>Deelnemende partijen</b>	We voeren de maatregelen uit in samenwerking met Wetterskip Fryslân, LTO-Noord en de Friese agrarische collectieven. Dat doen we onder andere op basis van onze samenwerkingsovereenkomst, die per 1 januari 2024 is ingegaan. Deze samenwerkingsovereenkomst is op 8 december 2023 ondertekend door de betrokken partijen.
<b>Gebied /locaties</b>	<p>In de aanpak willen we onderscheid maken tussen een gebiedsbrede aanpak (voor heel Fryslân) en een gebiedsgerichte aanpak voor 6-7 specifieke gebieden (de “polderprojecten”).</p> <p>In deze 6-7 gebieden stellen we een uitvoeringsplan op voor integraal doelbereik. De belangrijkste doelen uit het FPLG die hiermee worden bediend betreffen de (hydrologische) aanpak van verdroging (KRW-opgave natura2000-gebieden) en de opgave op gewasbeschermingsmiddelen en nutriënten. De doelen voor groenblauwe dooradering en overkoepelende KRW-doelen worden met deze aanpak ook bediend. Daarnaast dragen de maatregelen bij aan de bestrijding van verzilting, waterberging/klimaatadaptatie, bodemvitaliteit en de versterking van de biodiversiteit.</p> <p>Na het opstellen van de gebiedsaanpak willen we vervolgens de concrete maatregelen ten uitvoering brengen (zie daarvoor de uitwerking in een van de navolgende velden), zowel in de vorm van investeringen in duurzame landbouw en waterkwaliteit als in de vorm van beheer (en de wisselwerking tussen deze twee componenten). Ook werken we in het spoor water en bodempilots en projecten aan het ontwikkelen van nieuwe kennis op het vlak van klimaatbestendig waterbeheer en aan het verder uitrollen van bewezen technieken.</p> <p>Het behalen van doelen is niet alleen in de polderprojecten nodig, maar in heel Fryslân. Op dit detailniveau in heel Fryslân aan de gang is echter niet haalbaar op korte termijn. Daarom voorzien we ook een aanpak die ziet op Friesland-brede maatregelen, waarbij lessen worden benut vanuit de polderprojecten. Daarnaast worden gebiedsprocessen opgestart vanuit het FPLG zelf (de hoofdaanpak) en zijn er lopende gebiedsprocessen waar met deze aanpak op kan worden aangesloten. Tenslotte zetten we in op kennisontwikkeling en monitoring van effecten. In de bijlage ruimtelijke uitwerking (III) gaan we ook uitgebreider in op welke maatregel/welke doelen gelden voor welk gebied.</p>

<b>Samenvatting</b>	<p>In de bijlage is een uitgebreider plan van aanpak opgenomen. We zetten in op:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>○ Reductie nutriëntenbelasting grond- en oppervlaktewater</li> <li>○ Reductie gewasbeschermingsmiddelen en overige biociden grond- en oppervlaktewater</li> <li>○ Bodemvitaliteit</li> <li>○ Water vasthouden en water conserveren (zand en klei)</li> <li>○ Natuurvriendelijk inrichten en beheren.</li> </ul> <p>Daarbij voorzien we een aanpak in 6 werkpakketten:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>○ Opstellen gebiedsplannen ("polderprojecten")</li> <li>○ Maatregelen gebiedsplannen ("polderprojecten")</li> <li>○ Water- en bodempilots &amp; projecten</li> <li>○ Generieke aanpak water en bodem</li> <li>○ Beheer</li> <li>○ Kennisontwikkeling, afstemming en integratie</li> </ul> <p>Een uitgebreider overzicht van deze werkpakketten, welke doelen hiermee worden bediend, welke inzet vanuit de regio zelf al wordt geleverd en welke versterking wenselijk is vanuit het FPLG is opgenomen in bijlage I.</p>
<b>Kosten en dekking</b>	<p>Eigen (al eerder vastgelegde) investeringen en investeringen vanuit derde bronnen t.b.v. klimaatadaptatie en KRW:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>○ Provincie Fryslân, cofinanciering GLB-NSP: 5,7 mln.</li> <li>○ Provincie Fryslân, uitvoeringskosten: 3 mln.</li> <li>○ GLB-NSP: 11,3 mln.</li> <li>○ Deltaprogramma zoetwater: ca 0,4 mln. eigen bijdrage maatregelen zoet water vasthouden.</li> <li>○ Overige financiering PF en WF voor inrichtingsmaatregelen oppervlaktewater ca. 30 mln.</li> <li>○ Overige financiering derden t.b.v. KRW: 1,45 mln.</li> </ul> <p>Gevraagde bijdrage transitiefonds voor versnellingspakket: 20,5 mln. (periode 2024-2025)<sup>3</sup>.</p>
<b>Bijlagen</b>	<p><i>I. Concept plan van aanpak</i>  <i>II. Uitgewerkte kennis- en innovatieagenda</i>  <i>III. Ruimtelijke uitwerking</i>  <i>IV. Onderbouwing doelbereik</i>  <i>V. Samenhang met gebiedsprogramma en overige maatregelenpakketten</i>  <i>VI. Beantwoorde vragen</i>  <i>VII. Kostenraming</i></p>

<sup>3</sup> Voor de periode 2024 t/m 2027 voorzien we een totale aanvraag van 41 mln. Conform de afspraken doen we nu een aanvraag voor 20,5 miljoen en wordt er eind 2025 een aanvraag gedaan voor het vervolg.

## Opgaven/probleemanalyse en te bereiken doelen

<p><b>Analyse provinciale/ gebiedsopgaven NPLG</b></p>	<p>De waterkwaliteit en biodiversiteit in en langs het water van Fryslân is de afgelopen jaren verbeterd. Toch zijn de KRW-doelen nog niet behaald. De waterkwaliteit van het oppervlaktewater in Fryslân is nog onvoldoende om een gezond ecosysteem mogelijk te maken. We zien de kwaliteit van het water wel verbeteren, maar niet genoeg om de verplichte ecologische doelen in al het water te halen. De chemische kwaliteit voldoet nog in geen enkel waterlichaam aan de doelstelling. De chemische kwaliteit van ons grondwater voldoet aan de maatstaven van de KRW. Die maatstaven gelden voor het grondwater in de diepere lagen. In het ondiepe grondwater worden steeds vaker en steeds meer chemische stoffen aangetroffen (vergroezing).</p> <p>Voor de kwantitatieve toestand van het grondwater geldt dat voor een deel van de Natura 2000-gebieden deze nog niet als voldoende wordt beoordeeld binnen de KRW-monitoring.</p> <p>Het Friese water- en bodemsysteem staat onder druk. Verschillende ontwikkelingen, waaronder klimaatverandering, zorgen voor zeespiegelstijging, bodemdaling, verzilting en een toename van extreme weersomstandigheden. Hierdoor neemt de kans op overstromingen, wateroverlast, droogte(schade) en hittestress toe, met potentieel grote sociaaleconomische gevolgen. Daarom is klimaatadaptatie nodig: om ook in de toekomst te kunnen blijven wonen, werken en recreëren in Fryslân, bereiden we ons voor op deze ontwikkelingen. In het maatregelenpakket water en bodem zetten we een stap in de richting van dit klimaatbestendiger watersysteem, voor de periode 2024 en 2025. In de verdere looptijd van het FPLG volgen verdere maatregelen die de komende periode nog concreter worden gemaakt.</p>						
<p><b>Doelbereik NPLG</b></p>	<p>Zie de onderstaande tabel. Een onderbouwing is opgenomen in bijlage IV. Voor de hoofdoelen van dit maatregelenpakket voor de korte termijn geldt dat we verwachten dat met het maatregelenpakket voor deze periode (2024+2025) en de hieropvolgende periode (2026+2027) de doelen worden behaald. Voor de meekoppelkansen geldt dat het maatregelenpakket Water en Bodem een bijdrage levert. Voor de doelen die gelden voor de langere termijn geldt dat een eerste stap wordt gezet, maar vaak nog meer onderzoek nodig is om de exacte bijdrage te kunnen kwantificeren.</p> <table border="1" data-bbox="580 1809 1326 1973"> <thead> <tr> <th>Doel</th> <th>Doelbereik?</th> <th>Hoofdoel of meekoppelkans</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Areaal opgave per provincie voor nieuw bos (2030), optellend tot 37.400 ha landelijk</td> <td>Bijdrage 0,5%</td> <td>Meekoppelkans</td> </tr> </tbody> </table>	Doel	Doelbereik?	Hoofdoel of meekoppelkans	Areaal opgave per provincie voor nieuw bos (2030), optellend tot 37.400 ha landelijk	Bijdrage 0,5%	Meekoppelkans
Doel	Doelbereik?	Hoofdoel of meekoppelkans					
Areaal opgave per provincie voor nieuw bos (2030), optellend tot 37.400 ha landelijk	Bijdrage 0,5%	Meekoppelkans					

	<p>Grondwaterlichamen voldoen aan de norm voor een goede kwantitatieve toestand (2027)</p> <p>Ja</p> <p>Hoofddoel</p>
	<p>Hydrologische condities Natura 2000-gebieden op orde</p> <p>Bijdrage. Kwantitatief moet dit nog worden berekend.</p> <p>Doel, maar ook doel van maatregelenpakket natuur.</p>
	<p>Concentratie P- en N in grond- en oppervlaktewater voldoen aan de normen (2027)</p> <p>Ja</p> <p>Hoofddoel</p>
	<p>Concentratie gewasbeschermingsmiddel en in grond- en oppervlaktewaterlichamen voldoen aan de wettelijke normen (2027)</p> <p>Ja</p> <p>Hoofddoel</p>
	<p>10% groenblauwe dooradering in 2050, waarvan de helft in 2030 gerealiseerd is</p> <p>ca. 5% van de opgave</p> <p>Meekoppelkans</p>
	<p>Beleid, inrichting en beheer aangepast aan het veranderende klimaat. Schade en ontwrichting van weersextremen zoveel mogelijk beperken.</p> <p>Bijdrage. Een eerste stap, richting 2050 is meer nodig. Kwantificering moet nog plaats vinden.</p> <p>Hoofddoel</p>
	<p>Landelijke koolstof[1]vastlegging in minerale landbouwbodems van 0,5 Mton CO<sub>2</sub> eq. extra t.o.v. basispad KEV 2021 (2030)</p> <p>Bijdrage. Kwantitatief moet dit nog worden berekend.</p> <p>Meekoppelkans</p>
<b>Eventuele wijzigingen ten opzichte van gebiedsprogramma</b>	Niet van toepassing.
<b>Meekoppelkansen</b>	Bijdrage aan biodiversiteit. Landschapskwaliteit. Vitale bodems voor landbouw en natuur. Tegengaan verzilting. Kwantitatief effecten doelbereik niet berekend. Doelbereik ecologische doelen KRW.

## Oplossingsrichtingen, doelbereik en (sociaaleconomische) effecten

<p><b>Maatregelen en instrumenten</b></p>	<p><b>Instrumenten</b></p> <p><u>We maken deels gebruik van bestaande instrumenten zoals:</u>          DAW. Bestaande regionale samenwerking KRW-landbouw, initiatief en onder regie LTO i.s.m. kadaster, PF en WF GLB-NSP. We benutten het instrumentarium voor diverse regelingen.          ANLb. We benutten het instrumentarium voor diverse regelingen. Uitvoeringsmaatregelen.</p> <p>Deze zijn in de beschrijving van het instrumentarium vanuit NPLG ook aangereikt. In de beoordeling van het maatregelenpakket door het rijk is aangegeven een risico te zien in de vermenging van geldstromen. Om dit te voorkomen nemen we beheersmaatregelen; openstellingen etc. vanuit het FPLG worden gescheiden opgestart en er vindt verantwoording plaats over de besteding van de middelen.</p> <p>In de aanpak voorzien we 6 maatregelen/werkpakketten:</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Opstellen gebiedsplannen ("polderprojecten")</li> <li>2. Maatregelen gebiedsplannen ("polderprojecten")</li> <li>3. Waterpilots &amp; projecten</li> <li>4. Generieke aanpak</li> <li>5. Beheer</li> <li>6. Kennisontwikkeling, afstemming en integratie</li> </ol> <p>Een uitgebreider overzicht van de werkpakketten, welke doelen hiermee worden bediend, welke inzet vanuit de regio zelf al wordt geleverd en welke versterking wenselijk is vanuit het FPLG is opgenomen in bijlage I.</p> <p>Maatregelen die onderdeel uitmaken van de werkpakketten betreffen bijvoorbeeld (niet uitputtend):</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>o Opstellen plannen</li> <li>o Investerings in duurzame apparatuur landbouwpraktijk (o.a. BOOT-lijst). Zoals: Duurzaam bodembeheer. Precisiebemesting. Precisiedosering gewasbescherming. Weerbare teelten. Mechanische onkruidverwijdering. Niet-kerende grondbewerking. Water vasthouden. Infiltratie.</li> <li>o Innovatie bodem, perceelemissie, erfemissie. Samenwerkingsverbanden, kennisdeling.</li> <li>o Proeven innovatie waterconservering zand en klei. Daarbij hebben we nadrukkelijk ook aandacht voor het praktijkrijp maken van bewezen concepten en niet alleen het ontwikkelen van nieuwe concepten.</li> </ul> <p>Subsidiëring agrarisch natuurbeheer. O.a. randenbeheer. Ecologisch slootschonen. Natuurvriendelijke oevers. Infiltratie. Ruigtes langs beken. Rietzomen. Waterpeilen.</p>
---	--

<b>Doelbereik (in verhouding tot het gebiedsprogramma)</b>	Zie onder doelbereik NPLG (tabel 1) en bijlage IV. Onderbouwing doelbereik.
<b>Onderbouwing</b>	<p>Zowel het toetsingsadvies van de ecologische autoriteit als de sociaaleconomische impactanalyse zijn nog niet beschikbaar en daarmee nog niet verwerkt in deze onderbouwing.</p> <p>Het versnellingspakket bestaat uit bestaande, goed werkende instrumenten waarvoor veel draagvlak is in Fryslân. In alle gevallen gaat het om samenwerkingen waarbij wordt gezocht naar meerwaarde voor de natuur, waterkwaliteit en agrarische sector. De sociaaleconomische impact is beperkt, in zoverre dat het om stimuleringsregelingen gaat. Daarnaast vullen we de kennishiaten in waar nodig om tot verdere besluitvorming te komen in de toekomst.</p> <p>Een uitgebreide afweging van alternatieven heeft nog niet plaatsgevonden. Grofweg zijn er twee alternatieven:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Minder of niet werken aan een maatregelenpakket op basis van vrijwilligheid. Dat leidt naar verwachting niet tot doelbereik.</li> <li>• In plaats van vrijwillige maatregelen, inzetten op meer verplichtingen. Op het vlak van mestwetgeving en gewasbeschermingsmiddelen heeft provincie daartoe in veel gevallen geen bevoegdheden. Daarnaast is hier weinig draagvlak voor en hebben deze maatregelen naar verwachting wel een grote sociaaleconomische impact.</li> </ul>

## Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

<p><b>Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden</b></p>	<p><u>Provincie Fryslân</u>. Regie versnellingspakket en aanpak water voor de landbouwsector. Uitvoering van een deel van de KRW-inrichtingsmaatregelen.</p> <p><u>Wetterskip Fryslân</u>. Regie versnellingspakket en aanpak water voor de landbouwsector. Uitvoering van een deel van de KRW-inrichtingsmaatregelen.</p> <p><u>LTO-Noord</u>. Trekker voor het DAW-spoor (werkpakket 1, 2 en deels 4).</p> <p><u>Kadaster</u>. Betrokken bij DAW.</p> <p><u>Agrarische collectieven</u>. Betrokken bij ANLb (werkpakket 5).</p> <p><u>Overige agrarische organisaties Fryslân</u>. Betrekken bij werkpakket 6, en 1 t/m 5.</p> <p><u>Living Lab Fryslân en landbouwadviespool Fryslân</u>. Betrekken bij werkpakket 6.</p>
<p><b>Afgeronde procedures en besluitvorming</b></p>	<p>De volgende procedures/besluitvorming is inmiddels afgerond:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>○ Vernieuwing samenwerkingsovereenkomst met landbouwsector t.b.v. DAW</li> <li>○ Strategisch plan GLB-NSP provincie Fryslân</li> </ul>
<p><b>Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen</b></p>	<p>Afstemming met stakeholders over het maatregelenpakket heeft plaatsgevonden in het kader van de KRW-nota's (gebiedsproces), het regionaal waterprogramma en waterbeheerprogramma en in het kader van het FPLG. In de voorbereiding van openstellingsbesluiten vindt afstemming met stakeholders plaats, bijvoorbeeld in de vorm van enquêtes.</p> <p>Op basis van de samenwerkingsovereenkomst met de landbouwsector vindt 6-wekelijks overleg plaats (ambtelijk) en halfjaarlijks (bestuurlijk).</p> <p>Werkpakket 1, 2, 3 en 6 betreffen maatregelen die veelal door gebieden zelf worden georganiseerd. Bij een deel van de processen wordt een bestuurlijke stuurgroep georganiseerd.</p> <p>Voor de organisatie van de uitvoering van het FPLG wordt gedacht aan een governance waar de belanghebbende partijen een belangrijke rol hebben. Voornemen is om op Fries en regioniveau een vorm van governance te organiseren, waarin ook afstemming over uitvoering van maatregelpakketten plaatsvindt.</p>

## Financiën en risico's

<b>Onderbouwing overheidsbijdrage</b>	Voor doelbereik is een aanvullende inspanning nodig. Daarbij zijn verantwoordelijkheden voor de effecten van de landbouw op de ecologische en chemische waterkwaliteit verdeeld over rijk en regio. O.a. mestbeleid en gewasbeschermingsmiddelen. Met dit maatregelenpakket zetten we in op doelbereik. Regio levert daarbij zelf ook een forse investering; verdere investering door alleen de regio is niet mogelijk binnen beschikbare middelen.
<b>Kostenraming</b>	<p>Zie bijlage VI voor de Excel met een uitgebreide uitwerking en een kostenraming in de vorm van PxO-systematiek.</p> <p>Voorziene baten in de vorm van doorverkoop verworven kosten zijn niet aan de orde. Een risicoreservering voor onvoorziene kosten is niet aan de orde omdat het gaat om diverse stimuleringsregeling waar een plafondbedrag in kan worden gehanteerd.</p> <p>Voor een deel gaat het wel om structurele vergoedingen binnen het ANLb. Deze kosten zijn niet binnen dit maatregelenpakket opgenomen maar vindt u in het maatregelenpakket natuur (boerenlandnatuur). Ook de maatregelen voor het veenweidegebied en de aanpak verdroogde natuur N2000 vindt u in de maatregelenpakketten veenweide respectievelijk natuur.</p>
<b>Dekkingsvoorstel</b>	<p>Er wordt een bijdrage gevraagd vanuit het transitiefonds van EUR 41 mln (20,5 mln voor de periode 2024-2025).</p> <p>Overige bronnen van derden betreffen:  EUR 11,3 mln (Europa, GLB) (reeds vastgelegd)  EUR 1,45 mln derde partijen KRW (reeds vastgelegd)  EUR (1,3 mln) Deltaprogramma Zoetwater.</p> <p>Daarnaast wordt er al ca. 40 mln (provincie en Wetterskip) aan eigen middelen geïnvesteerd in KRW-maatregelen en overige watermaatregelen.</p>
<b>Verhouding tot indicatief budget voor realisatie van het gehele gebiedsprogramma (totaal maatregelenpakketten)</b>	De gevraagde bijdrage betreft 0,91% van het totale indicatieve budget voor het gebiedsprogramma FPLG..
<b>Risico's en beheersmaatregelen</b>	<p>Risico 1. De verantwoordelijkheid voor delen van het maatregelenpakket wordt overgelaten aan derde partijen.</p> <p>Beheersmaatregel 1.1. Inrichting ambtelijk regieteam en bestuurlijke stuurgroep.</p> <p>Beheersmaatregel 1.2. Jaarlijkse evaluatie</p> <p>Beheersmaatregel 1.3. Verdeling van financiële middelen over meerdere partijen.</p> <p>Risico 2. Uitvoeringscapaciteit.</p>



	<p>Beheersmaatregel 2.1. Zoveel mogelijk gebruik maken van bestaande instrumenten.</p> <p>Beheersmaatregel 2.2. Verdeling van uitvoering over meerdere partijen.</p> <p>Risico 3. Niet de juiste maatregelen worden genomen.</p> <p>Beheersmaatregel 3.1. Inrichten overlegstructuur t.b.v. kennisuitwisseling.</p> <p>Risico 4. Risico op vermenging geldstromen door opplussen bestaande geldstromen</p> <p>Beheersmaatregel 4.1. Openstellingen los van bestaande openstellingen zodat geldstromen apart inzichtelijk kunnen worden gemaakt.</p> <p>Beheersmaatregel 4.2. Nader te maken afspraken met het rijk over verantwoording ingezette middelen.</p>
--	--

## Aanpak met planning en mijlpalen

<b>Planning met mijlpalen en afronding</b>	<p>Zie ook plan van aanpak bijlage.</p> <p>Samenwerkingsovereenkomst Q3-4 2023 (afgerond)</p> <p>1<sup>e</sup> Evaluatie Q4 2024</p> <p>2<sup>e</sup> evaluatie Q4 2025</p> <p>Uitvoering maatregelen start 2024 (begin 1<sup>e</sup> openstelling), einde Q4 2027 (2 jaar na laatste openstelling).</p> <p>Er is geen sprake van vergunningverlening of overige wettelijke procedures. Wel worden openstellingsbesluiten juridisch getoetst op bijvoorbeeld de staatssteunprocedures. We maken daarbij gebruik van bestaand instrumentarium.</p>
<b>Gesteld staan voor realisatie</b>	<p>Verantwoordelijkheid voor de uitvoering is verdeeld onder Wetterskip en Provincie. We maken daarbij gebruik van bestaand instrumentarium.</p> <p>Daarbij geldt wel dat er sprake is van een verwachte geringe aanvullende capaciteitsvraag en benodigde organisatie. Hiervoor is een bedrag in de kostenraming opgenomen.</p>

## Bijlage I. Plan van aanpak

### 1. Inleiding

Het Frysk Programma Landelijk gebied geeft invulling aan de diverse doelstellingen voor natuur, water en klimaat in de provincie Fryslân. Onderdeel van deze doelstellingen zijn de doelen voor de Kaderrichtlijn Water. De doelen voor de KRW zijn onder te verdelen in:

- Ecologische doelen voor oppervlaktewater (vis, macrofauna, waterplanten en algen en de ondersteunende parameters zoals nutriënten);
- Chemische doelen voor oppervlaktewater, waaronder voor gewasbeschermingsmiddelen;
- Doelen voor de grondwaterkwaliteit, waaronder nitraat (nitraatrichtlijn);
- De kwantitatieve status voor grondwater, waaronder de Natura2000-gebieden.

De maatregelen die nodig zijn om deze doelen te behalen zijn vastgelegd in de KRW-nota's van Wetterskip Fryslân en Provincie Fryslân. Daarbij is de aanpak van de gebiedsspecifieke verdrogingsproblematiek ondergebracht in de Natura2000-beheerplannen (geen onderdeel van dit versnellingspakket). Daarnaast is de verwachting dat het rijk ook een inspanning op het vlak van nutriënten en bepaalde chemische verontreinigingen (waaronder gewasbeschermingsmiddelen) levert. Dit laatste punt is wel onderdeel van de versnellingsaanpak.

Voor de aanpak van de verdrogingsproblematiek is ook de Kamerbrief 'water en bodem sturend in de ruimtelijke inrichting' (WaBoS) van belang. Een meer integrale en sturende benadering van water en bodem in de gebieden biedt kansen om de hydrologische systeemwerking en de bodemkwaliteit te verbeteren waarmee verdroging wordt tegengegaan en de klimaatbestendigheid van het systeem verbeterd. Het gaat daarbij om de verbetering van de gehele Friese systeemwerking, waar in de Natura2000-aanpak wordt geconcentreerd op de directe omgeving van de natuurgebieden.

In Fryslân is de WaBoS-brief vertaald in de visie 'Fryslân Klimaatbestendig 2050+'. Deze heeft 8 speerpunten, zie de hier navolgende afbeelding.

- 1 Een veerkrachtig bodem en watersysteem, dat een goede basis vormt voor een duurzame zoetwaterbalans in heel Fryslân, dat een omslag mogelijk maakt van water afvoeren naar water vasthouden, en beter kan omgaan met extreme omstandigheden. Daarbij hoort ook dat we leren omgaan met de risico's van wateroverlast en droogte;
- 2 Meer gebiedseigen zoet water beschikbaar (grond- én oppervlaktewater); Het automatisme dat we jaarrond voor waterinlaat kunnen rekenen op het IJsselmeer als onze nationale regenton, kan veranderen. Het is belangrijk hier nu al op te anticiperen, en dat we toewerken naar een provincie waarin we lange periodes met droogte kunnen opvangen;
- 3 Niet afwentelen op toekomstige generaties, op andere gebieden, of van privaat naar publiek en vice versa. Het betekent dat we bij investeringen tijdig en voldoende rekening houden met klimaatverandering;
- 4 De bodemvitaliteit verbetert; we zetten in op herstel, behoud en verbetering van de chemische en biologische bodemkwaliteit; zo bevorderen we het watervasthoudend vermogen en de biodiversiteit;
- 5 De waterkwaliteit verbetert; dit is essentieel voor herstel van natuurwaarden en biodiversiteit, voor de landbouw en voor de recreatie;
- 6 We waarborgen waterveiligheid via het meerloagsveiligheidsprincipe (robuuste primaire keringen, toekomstbestendige ruimtelijke inrichting, adequate crisis- en risicomanagement);
- 7 Circulair (CO<sub>2</sub> vastleggen, energietransitie, grondstoffen en materialen);
- 8 Partnerschap, omdat we de uitdagingen alleen samen met alle betrokkenen aan kunnen gaan.

Deze leidende principes zijn opgesteld voor de periode ná 2050, maatregelen voor de kortere termijn worden in lijn hiermee opgesteld.

In de aanpak (maatregelenpakket Water en Bodem) voor de versnelling 2024-2025 zetten we in op 'water vasthouden zandgebieden, vergroten zoetwatervoorraad' 'zoetwaterwaterlenzen vergroten in de gebieden met risico op verzilting' en 'zoetwaterbel op de Waddeneilanden versterken'. De maatregelen voor de kortere termijn in het veenweidegebied zijn opgenomen in het maatregelenpakket veenweide, waarvoor ook een maatregelenpakket is ingediend.

Het Frysk programma landelijk gebied biedt de mogelijkheid de verschillende doelen voor water (en natuur en klimaat) integraal te bedienen. Dit plan van aanpak schetst de aanpak op hoofdlijnen.

## 2. Doelen

1. **Terugdringen van de nutriëntenbelasting op grond- en oppervlaktewater.** Uit doorrekening van de WuR (Scenariostudie naar doelen en doelrealisatie in het kader van het Nationaal Programma Landelijk Gebied, januari 2023) blijkt dat de reductie-opgave voor nutriënten in grond- en oppervlaktewater met de bestaande wettelijke maatregelen en enkele doorgerekende generieke maatregelen al voor een groot deel, maar niet volledig wordt opgelost. Er is een aanvullende inspanning nodig. In Fryslân is al een pakket bovenwettelijke maatregelen voorgenomen (randenbeheer vanuit het ANLb en samenwerking in het DAW. Inzet op perceel- en erfemissies). De aanpak van dit pakket kan worden versterkt. Een aandachtspunt in de aanpak is het benodigde structurele karakter. Maatregelen om de nutriëntenbelasting vanuit de landbouwsector op grond- en oppervlaktewater te verminderen moeten over het algemeen langere tijd worden vastgehouden om tot optimale effecten te komen.
2. **Terugdringen van de emissie van gewasbeschermingsmiddelen naar grond- en oppervlaktewater.** In grond- en oppervlaktewater meten we overschrijdingen van gewasbeschermingsmiddelen en overige biociden. Een deel van deze stoffen zijn genormeerd onder de KRW. Daarnaast zijn er stoffen die vanuit andere milieuwetgeving zijn genormeerd, die niet rechtstreeks worden getoetst onder de KRW, maar wel doordat ze effect hebben op de ecologische parameters. In Fryslân is al een pakket bovenwettelijke maatregelen voorgenomen (deels vanuit de KRW, en deels vanuit de aanpak op basis van het initiatiefvoorstel gewasbeschermingsmiddelen en overige biociden). Voor doelbereik voorzien we dat een versterking nodig is.
3. **Versterken bodemvitaliteit.** Een gezonde bodem draagt bij aan de reductie van de nutriëntenuitspoeling naar grond- en oppervlaktewater. Daarnaast bevordert het de sponswerking van de ondergrond, waardoor water beter wordt vastgehouden (gaat verdroging en wateroverlast tegen). Een vitalere bodem draagt ook bij aan biodiversiteit. Tenslotte wordt hiermee koolstofvastlegging bewerkstelligt. In Fryslân werken we al aan vitale bodems, onder andere als onderdeel van het KRW-maatregelenpakket. De aanpak is echter nog kleinschalig.
4. **Water vasthouden en conserveren (zand en klei).** Dit is van belang voor het tegengaan van verdroging in de natura2000-gebieden en het afremmen van de verzilting in het kleigebied. Ook draagt het bij aan de optimalisatie van de hydrologische omstandigheden in de beekdalen. Het huidige hydromorfologische functioneren van de beeksystemen is nog niet voldoende om de KRW-doelen te behalen. Het inzetten op water vasthouden en conserveren maakt dat zowel de natuurgebieden als de landbouwgronden minder kwetsbaar worden voor droogte en tekorten aan zoet water. In Fryslân werken we al aan het stimuleren van water vasthouden en conserveren. Daarvoor is onder andere de regeling vanuit het deltaplan zoetwater ingericht. Middels het project 'FRESHM' werken we aan de kartering van de verzilting in de kleischil. De aanpak kan worden versterkt.
5. **Vergroten van de kennisbasis voor toekomstige maatregelenpakketten.** Dit is oa van belang om een goed onderbouwde toekomstvisie op te stellen voor het gehele veenweidegebied, waarbij rekening wordt gehouden met opgaven voor een toekomstbestendig watersysteem, duurzame landbouw en herstel van biodiversiteit.
6. **Verbeteren hydrologische condities natura2000-gebieden.** Zie ook het doel water vasthouden en conserveren. De hydrologische condities van de natura2000-gebieden zijn momenteel nog niet op orde. Ook vanuit het maatregelenpakket natuur wordt

hieraan gewerkt. Er is een wisselwerking tussen het maatregelenpakket Water en Bodem (verbetering systeemwerking) en de aanpak van de natuurgebieden (hydrologisch herstel van specifieke gebieden).

7. **Bijdragen aan groenblauwe dooradering en de bossenstrategie.** Dit is niet het hoofddoel van het maatregelenpakket, maar de verschillende maatregelen leveren hier wel een bijdrage aan.
8. **Beleid, inrichting en beheer aangepast aan het veranderende klimaat (2050).** Dit is een route waaraan we voor een langere termijn aan werken. Met dit maatregelenpakket zetten we hierin op de korte termijn (2025-2026) een stap in de goede richting.

### 3. Aanpak op hoofdlijnen

Onderdeel van de bestaande maatregelenprogramma's zijn bovenwettelijke maatregelen waarmee agrariërs worden gestimuleerd hun bedrijf te verduurzamen (water en waterkwaliteit). Dat is naast de wettelijke, landelijke en Europese sporen zoals de maatregelen vanuit het 7<sup>e</sup> NAP en de ecoregeling van het GLB-NSP.

Met deze maatregelen wordt een verdere stap richting verduurzaming gezet, boven op de basiskwaliteit die al vanuit de landelijke en Europese maatregelen wordt nagestreefd. Op hoofdlijnen valt de aanpak uiteen in 3 sporen: 1) kennisontwikkeling, innovatie en kennisdeling; 2) fysieke investeringen en 3) beheer. In Fryslân werken we aan een betere integratie van deze thema's. Het ideaalbeeld is dat kennisontwikkeling zich vertaalt naar fysieke investeringen en natuurvriendelijk beheer, en dat de investeringen goed aansluiten op beheermaatregelen waar nodig. Op dit moment werken we aan een vernieuwing van onze samenwerking met de landbouwsector, waarbij de integratie van de sporen een belangrijk thema is.

Voor de aanpak in Fryslân voorzien we een aanpak in 6 onderdelen.

1. **Opstellen gebiedsplannen ("polderprojecten").** Het eerste betreft het opstellen van gebiedsplannen, de "polderprojecten" voor 6-7 gebieden binnen Friesland. In dit plan worden de doelen voor deze gebieden integraal bediend. Deze polderprojecten worden uitgevoerd onder de vlag van het DAW. Het DAW is een initiatief van LTO Nederland en zij voeren daarmee ook de regie op deze projecten. Als provincie werken we hieraan mee (kennis, facilitering en financiering). De planontwikkeling in deze gebieden leidt uiteindelijk tot een set aan maatregelen (het 'hoe'). Naast de gebiedsplannen onder vlag van het DAW kan de KRW/water ook worden meegenomen in de lopende gebiedsprocessen die vanuit andere opgaven zijn opgestart.
2. **Maatregelen gebiedsplannen ("polderprojecten")** Het tweede werkpakket betreft de uitwerking van de polderprojecten in concrete maatregelen. Ook deze projecten worden uitgevoerd onder vlag van het DAW. De provincie draagt bij in de vorm van kennis, facilitering en financiering (regelingen).
3. **Waterpilots & projecten.** Naast de polderprojecten onder het DAW (onder regie van LTO) kennen we als provincie en Wetterskip ook andere regelingen en projecten waarmee we waterdoelen realiseren. In deze projecten werken we samen met diverse (agrarische en andere) partners. In dit maatregelenpakket zetten we in op: op 'water vasthouden zandgebieden, vergroten zoetwatervoorraad' 'zoetwaterwaterlenzen vergroten in de gebieden met risico op verzilting' en 'zoetwaterbel op de Waddeneilanden versterken' en het versterken van de bodemvitaliteit.
4. **Generieke aanpak.** De generieke aanpak (heel Fryslân) kent regelingen waarmee we duurzaam waterbeheer stimuleren. Dat gaat bijvoorbeeld om bijdragen voor apparatuur voor duurzame grondbewerking of mechanische onkruidverwerking. Dit werkpakket ziet enerzijds op KRW-doelen

(nutriënten, gewasbeschermingsmiddelen) en anderzijds op waterkwantiteitsmaatregelen zoals water vasthouden in de zandgebieden, het vergroten van de zoetwatervoorraad, versterken van zoetwaterlenzen, de zoetwaterbel op de Wadden en het versterken van de bodemvitaliteit.

**5. Beheer.** (onder andere agrarisch natuurbeheer). In de bestaande maatregelenpakketten zijn hier watermaatregelen opgenomen zoals randenbeheer (aanvullend op de wettelijke verplichtingen), ecologisch slootschonen en diverse watermaatregelen. Deze beheerpakketten worden ontwikkeld en geïmplementeerd in samenwerking met de agrarische collectieven.

**6. Kennisontwikkeling, afstemming en integratie.** Het is van belang dat er uitwisseling is tussen de verschillende sporen, zodat gebieden integraal worden bediend, beheer en investeringen op elkaar worden afgestemd, ontwikkelde kennis in projecten kan worden ingezet voor regelingen waarmee de goede investeringen worden gedaan. Onderdeel van deze aanpak is een gedetailleerdere bronnenanalyse per deelgebied met analyse van de meest effectieve maatregelen en waar nodig aanvullende metingen en monitoring om deze analyses te ondersteunen. Kennisvragen hiervoor zijn bijvoorbeeld de verdeling tussen erf- en perceelmissies en de verspreidingsroutes van percelen naar grond- en oppervlaktewater. Hierbij wordt teruggekoppeld aan de kennis- en innovatie-agenda. Ook zijn er kennisontwikkelingsprojecten, welke deels onder de vlag van het DAW worden uitgevoerd. Denk bijvoorbeeld aan projecten als BodemAPK, vruchtbare kringloop Noord-Nederland of perceelmissie in de hand (dit betreffen lopende / recent uitgevoerde projecten onder DAW).

In bijlage II is een uitgewerkte versie van de kennis- en innovatieagenda voor thema water opgenomen.

#### “Polderprojecten”

Vanuit het deltaplan agrarisch waterbeheer (DAW) werken provincie, wetterskip en LTO-Noord samen aan de verbetering van waterkwaliteit door middel van projecten binnen en buiten het GLB-NSP. Voor de periode 2023-2027 hebben we daarvoor ca. 5,7 mln uitgetrokken, waarvan ongeveer de helft bestaat uit provinciale cofinanciering (alleen voor de KRW-doelen). Daarnaast wordt vanuit de provinciale strategie voor het GLB-NSP budget gereserveerd voor waterdoelen, waarbij cofinanciering beschikbaar wordt gesteld door Wetterskip en Provincie. Los van het GLB-NSP wordt er door provincie en Wetterskip een regeling ingericht waarmee water vasthouden op de hogere zandgronden wordt gestimuleerd (1,3 mln euro).

Vanuit het DAW is een gebiedsaanpak agrarisch waterbeheer opgesteld. In dit plan zijn de Friese doelen voor waterkwaliteit en water vertaald naar gebiedsspecifieke doelen. In de komende periode willen we aan de slag in specifieke gebieden ('polderprojecten') om de doelen gebiedsspecifiek uit te werken en in samenwerking met de gebieden een uitvoeringsprogramma op te stellen. Hiervoor zijn 8 gebieden geselecteerd waar grote opgaven liggen en waar al initiatieven bestaan. Voor de uitvoering van het uitvoeringsprogramma willen we gebruik maken van de 'gebiedsmaatregel' in het GLB-NSP, waarbij boeren een deel van de kosten van de bovenwettelijke maatregelen voor investeringen en beheer vergoed krijgen. De doelen zien niet alléén op waterkwaliteit maar ook op waterconservering en bodemkwaliteit en kennen overlap met de FPLG-doelen.

De kennis die zich in deze projecten ontwikkeld benutten we ook voor bijsturing in de generieke aanpak voor de Friese doelen en de beheermaatregelen.

Vanuit het FPLG willen we vragen om een versterking van de aanpak. We zien in de huidige situatie dat er veel animo is voor de verschillende regelingen en het beschikbare budget over het algemeen limiterend voor de voortgang. Zelf werken we aan een versterking van de aanpak door in onze

samenwerking nadrukkelijk te kijken naar een verbreding van de betrokken partijen; voor voortgang is het nodig dat we een breed bereik hebben met de regelingen en dat de brede vertegenwoordiging van de agrarische sector en de overheden zich gezamenlijk committeren aan de verduurzamingsdoelstellingen. Ook werken we aan een integratie van de thema's waterkwaliteit en waterkwantiteit zodat de waterdoelen in de polderaanpak integraal bediend worden.

#### Generieke aanpak

Met alleen de polderprojecten zijn we er nog niet; er is een verduurzaming van de gehele sector nodig. Daarom werken we naast de gebiedsgerichte aanpak aan stimuleringsregelingen die de gehele sector bereiken. Binnen de GLB-NSP systematiek wordt een vergoeding van maximaal 40% toegekend voor investeringen in verduurzaming. Ook vanuit de generieke aanpak vragen we om een versterking vanuit het FPLG. Onze ervaringen met de regelingen van de afgelopen jaren laat zien dat het animo voor deelname veel groter is dan de beschikbare budgetten. Zelf werken we hiernaast ook aan de toegankelijkheid van de regelingen. We zien dat we vanwege de hoge uitvoeringskosten van de regelingen de drempelbedragen van de subsidies zo hoog zijn dat de kleinere en middenbedrijven minder worden bereikt met de regelingen.

De maatregelen in de GLB-NSP maatregel fysieke investeringen zijn op dit moment vooral gericht op waterkwaliteit (KRW). We zien hier ook graag een verbreding op de doelen vanuit Fryslân klimaatbestendig 2050+. Vooral de maatregelen: vergroten van de waterberging, water vasthouden en peilverhogingen, versterking van de zoetwaterlenzen en bestrijden van de verdroging.

#### Beheer (ANLb)

Randenbeheer is, naast de al verplichte bufferstroken, een belangrijke maatregel om de waterkwaliteit te verbeteren. In de huidige GLB-NSP periode heeft de provincie Fryslân hier 8,64 mln voor uitgetrokken (cofinanciering en EU-bijdrage) waarmee we minimaal 3000 km randenbeheer willen realiseren (eenzijdig van de watergang gerekend). In de voorgaande periode was dit nog 500 km. Naast het randenbeheer werken we aan een aantal aanvullende beheerpakketten op klimaatwater, zoals bodemverbetering, natuurvriendelijke oevers, ecologisch slootschonen en waterpeilverhogingen. Voor deze maatregelen is in Fryslân ca. 1 mln. beschikbaar.

Voor een deel van de beheermaatregelen geldt dat er een verbetering van de verbinding tussen investeringen en beheer mogelijk is; hier werken we momenteel aan. Daarnaast is een versterking nodig van de maatregelen in beheer; hier is een veel grotere slag mogelijk dan we momenteel kunnen maken op basis van de beschikbare budgetten. Voor bijvoorbeeld randenbeheer zien we dat het animo onder de agrarische bedrijven veel hoger is dan wij op dit moment kunnen realiseren.

Verdere aandachtspunten zijn:

- De termijnen van beheercontracten in relatie tot de effecten en de zekerheid voor agrarische ondernemers. Voor een verbetering van de waterkwaliteit is het nodig dat maatregelen langdurig worden vastgehouden. Zo ontstaat de benodigde duurzame verbetering van het ecosysteem. Daarnaast is het ook voor de agrarische ondernemers van belang of zij met zekerheid hun bedrijfsmodel kunnen inrichten op de verweving van natuur- en landschapsbeheer binnen hun bedrijf.
- De verhouding tussen eenmalige en structurele budgetten. Wanneer eenmalig de ANLb-budgetten flink worden opgehoogd maar geen structurele afspraken worden gemaakt, dreigt de situatie te ontstaan dat provincie Fryslân na afloop van de eenmalige impuls de lasten van structureel beheer niet kan dragen, met als gevolg een achteruitgang.

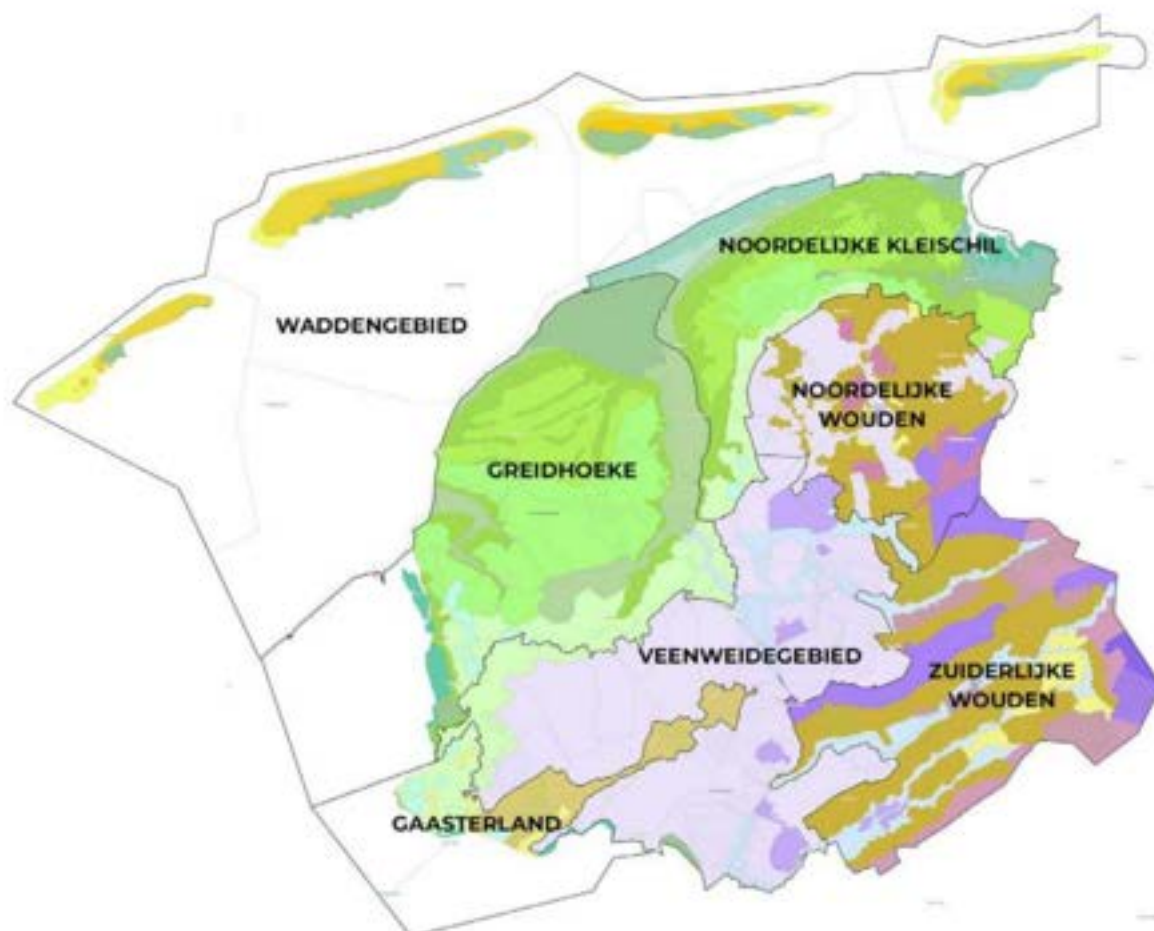
## Bijlage II. Uitgewerkte kennis- en innovatieagenda

Onderwerp	Kennisvragen	Type vraag	Wat loopt er al?	Wat pakken we op vanuit maatregelenpakket Water en Bodem?	Wat pakken we op vanuit andere maatregelenpakketten?
Verdroging natura2000	Handelingsperspectief	Kennis	Onderzoek is deels eerder al uitgevoerd, en deels lopende in het kader van de natura2000-aanpak.	De bijdrage van droogtebestrijding op systeemniveau aan de bestrijding van verdroging in de natuurgebieden.	Aanvullende hydrologische monitoring en de LESA's, waar hydrologie
Verdroging NNN	Handelingsperspectief en aanpak	Kennis	Onderzoek is deels al eerder uitgevoerd en deels lopende.	De bijdrage van droogtebestrijding op systeemniveau aan de bestrijding van verdroging in de natuurgebieden.	
Effecten van grondwateronttrekkingen (kleine en illegale), ontwikkeling beleid.	Wat is het effect en welk beleid is nodig?	Kennis	Onderzoek en beleidsontwikkeling is al opgestart.		Betrekken effecten in de LESA's.
KRW-landbouw: innovatie en kennisontwikkeling emissies nutriënten en gewasbeschermingsmiddelen	Innovaties om de emissies verdergaand terug te dringen. Kennisontwikkeling: welke maatregel is waar en wanneer het meest effectief?	Innovatie, kennis	In het huidige DAW-programma is al aandacht voor innovatie op dit thema. Onderzoek naar effectiviteit maatregelen loopt deels al.	Versnelling en uitbreiding van de innovatie op dit thema.	Ontwikkeling KPI's op dit thema in maatregelenpakket landbouw.
Analyse van ruimtebeslag klimaatadaptatiemaatregelen in het veengebied.	Welke ruimte is nodig voor waterberging? Wat is het effect op de watervraag van deze gebieden?	Kennis	Aanvullend onderzoek op de grondwaterstudie	Onderzoek en uitwerking van hoe deze watervraag en de ruimte voor waterberging ingepast kan worden in gebieden.	In het veenweide-maatregelenpakket werken we aan de wateropgaven op basis van het huidige veenweideprogramma.
Innovatie klimaatadaptatie: pilots en experimenten.	Verzilting en droogte, verminderen afhankelijkheid wateraanvoer.	Innovatie	Bestaande (innovatie) regelingen op verzilting en droogte.	Versnelling en uitbreiding van de innovatie op dit thema.	Onderdeel Wetter en Moar onder maatregelenpakket landbouw stimuleert ook innovaties op dit thema, met name alternatieve verdienmodellen voor de landbouw. Ontwikkeling KPI's op dit thema in maatregelenpakket landbouw.
Bodemvitaliteit	Onderzoek naar effectieve maatregelen	Innovatie en kennis	Lopende kennisprogramma's en onderdeel uitwerking provinciaal bodembeleid	Uitbreiding experimenteerruimte	Bodemgezondheid in relatie tot natuur (kennisagenda natuur). Maatregelenpakket landbouw: innovatie in Wetter en Moar.
Bodemvitaliteit	Huidige toestand bodem en biodiversiteit. Onderzoek om de functies van de bodem in Fryslân vast te stellen.	Kennis	Lopende kennisprogramma's en onderdeel uitwerking provinciaal bodembeleid		
Vergroting inzicht systeemwerking	Wat is het effect van verschillende scenario's (peilbeheer veen en diepe veenpolders, maatregelen op klei en zand) op de werking van de boezem, kwelstromen, voor veen, klei en zand? Effect van een nieuw zeegemaal?	Kennis	Deze vragen zijn deels al onderzocht, deels onderdeel van NBRACER/LN2050/BWL. Effect nieuw zeegemaal wordt onderzocht door Wetterskip Fryslân.	Samenbrengen van de kennis op thema ter onderbouwing van toekomstige beleidskeuzes.	



Vergroting inzicht systeemwerking	Wat is het effect van verschillende scenario's op de waterbeheerkosten?	Kennis	Deze vragen zijn deels al onderzocht, deels onderdeel van NBRACER/LN2050/BWL	Samenbrengen van de kennis op thema ter onderbouwing van toekomstige beleidskeuzes.	
Vergroting inzicht systeemwerking	Wat is de bijdrage van peilopzet in de diepe veenpolders aan het remmen van kwelstromen en welke mate van peilopzet is daarbij nodig? Betrekken kwelstromen naar de Noordoostpolder.	Kennis	Deze vragen zijn deels al onderzocht, deels onderdeel van NBRACER/LN2050/BWL	Samenbrengen van de kennis op thema ter onderbouwing van toekomstige beleidskeuzes.	
Maatschappelijke afweging van keuzes	Welke maatschappelijke kosten en baten zijn er verbonden aan de keuzes in het kader van een klimaatbestendig watersysteem? (o.a. verlies landbouwareaal en economische vitaliteit, biodiversiteit, fundering, infrastructuur, waterbeheerkosten en sociale impact). Verschillen tussen gebieden, sectoren en groepen inwoners.	Kennis	Deze vragen zijn deels ook onderdeel van NBRACER en LN2050, welke recent zijn gestart.	Verdere verdieping op de benoemde kennisvragen. Samenbrengen van de kennis uit de verschillende onderzoekstrajecten ter onderbouwing van toekomstige beleidskeuzes.	
Ontwikkeling alternatieve verdienmodellen	Hoe kan de landbouwsector anticiperen op veranderende omstandigheden als gevolg van een veranderend klimaat (droogte, verzilting, wateroverlast) en een ander waterbeheer?	Innovatie	Deze vragen zijn deels onderdeel van LN2050/. Deels onderdeel veenweide-innovatieprogramma.	Samenbrengen van de kennis op thema ter onderbouwing van toekomstige beleidskeuzes.	Ook deels onderdeel maatregelenpakket veenweide en maatregelenpakket landbouw.
Effect waterkwaliteitsmaatregelen	Hoe ver staan we ten opzichte van doelbereik met de huidige inspanningen, en waar is wat aanvullend nog nodig?	Kennis	Onderzoek door de WuR loopt.	Betrekken uitkomsten in het vervolg: maatregelen in o.a. DAW-spoor voor de waterlichamen die nog niet voldoen.	Ontwikkeling KPI's op thema nutriënten in maatregelenpakket landbouw.
Monitoring effecten waterkwaliteitsmaatregelen	Behoeft aan meer kennis om effecten van landbouw-waterkwaliteitsmaatregelen goed inzichtelijk te maken.	Kennis	Lopende monitoring, o.a. in kader project Sminkefeart.	Meer mogelijkheden om projectgericht te monitoren. Benutten van de resultaten voor bijsturing in vervolgprojecten.	
Analyse voor de Wadden (zoetwaterbellen, effecten diverse mogelijke maatregelen)		Kennis	Onderdeel lopende processen.	Gebruiken voor verdere concretisering van maatregelen in vervolg.	

## Bijlage III. Ruimtelijke uitwerking



Afbeelding. Gebiedsindeling FPLG

Gevraagd wordt om een ruimtelijke uitwerking van de maatregelen: welke maatregel vindt waar plaats? In deze bijlage, in de onderstaande tabel gaan we hier op in. In het gebiedsprogramma FPLG is ook een overzicht opgenomen van de gebieden en de gebiedsspecieke opgaven en aanpak.

Er wordt ook gevraagd naar het ruimtebeslag/ruimteclaims van maatregelen, ook in relatie tot beekdalherstel, overgangszones rondom natura2000-gebieden, het ruimtebeslag van de KRW-maatregelen en de ruimte die nodig is voor klimaatadaptatie. In de onderstaande tekst geven we hier een toelichting op.

### *Beekdalen*

In het addendum op het zevende actieprogramma nitraatrichtlijn en in de handreiking NPLG wordt gevraagd om het inrichten van brede bufferzones in de beekdalen om zo de nutriëntenbelasting op beken te verminderen en te werken aan grootschalig beekdalherstel. De problematiek in Friese beekdalen is anders dan in veel andere Nederlandse regio's. Zo voldoen de Friese beken al grotendeels aan de nutriëntendoelstellingen van de KRW en heeft het inrichten van brede bufferstroken rond de beken om de nutriëntenafspoeling te verminderen dan ook niet veel zin. Daarnaast is langs de Friese beken al veel NNN en Natura2000-gebied gelegen. De ecologische waterkwaliteit is nog niet op orde, de knelpunten daarvoor liggen vooral in de hydromorfologische

situatie. Het natuurlijke afvoerpatroon van deze (langzaam) stromende beken is verstoord. In het maatregelenpakket Water en Bodem wordt hier aan gewerkt door te werken aan systeemherstel: meer water vasthouden op de hogere zandgronden en het afremmen van kwelstromen. Vanuit het KRW-programma van de provincie en het Wetterskip Fryslân nemen we bovendien inrichtingsmaatregelen om de hydromorfologie te verbeteren. Om de kwaliteit op lange termijn en robuust te verbeteren is er wel meer nodig en er spelen ook andere opgaven in de beekdalen. Daarom wordt in het gebiedsprogramma FPLG hier straks verdere uitwerking aan gegeven. Dit is echter geen onderdeel van de huidige aanvraag Water en Bodem en kan in een later stadium volgen<sup>4</sup>.

#### *Overgangszones natura2000-gebieden*

De handreiking NPLG legt ons een aantal structurerende keuzes voor; de keuze die vraagt om rond Natura2000-gebieden overgangszones aan te wijzen. En een structurerende keuze die vraagt om zorgvuldig om te gaan met landbouwgrond. Op dit moment is, ook vanuit hydrologisch oogpunt, niet duidelijk hoe deze overgangszones ingericht zouden moeten zijn om optimaal bij te dragen aan het herstel van de verdroging in de natura2000-gebieden. Dit is onderdeel van het hydrologisch onderzoek (maatregelenpakket natuur). Daarom is dit op dit moment nog geen onderdeel van het maatregelenpakket Water en Bodem.

#### *Ruimtebeslag van KRW-maatregelen*

Inrichtingsmaatregelen voor de KRW zijn geen onderdeel van het maatregelenpakket Water en Bodem. Dit is een taak van Wetterskip en deels ook de provincie Fryslân en wordt vanuit ons staande beleid al uitgevoerd. In de voorwaarden van het transitiefonds is de financiering van dergelijke maatregelen ook uitgesloten. Daarom is dit geen onderdeel van het maatregelenpakket. In het gebiedsprogramma FPLG is wel, conform de handreiking, inzichtelijk gemaakt hoeveel ruimte er nog nodig is voor de uitvoering van inrichtingsmaatregelen. Deze ruimtevraag is beperkt.

#### *Ruimte nodig voor klimaatadaptatie*

De ruimte die t/m 2050 nodig is om de gevolgen van het veranderende klimaat op te vangen is afhankelijk van de wijze waarop het waterbeheer van de toekomst wordt vormgegeven. De benodigde ruimte die bij verschillende scenario's nodig is, wordt momenteel nog inzichtelijk gemaakt. Deze vragen zijn deels onderdeel van maatregelenpakket 6 (kennis).

---

<sup>4</sup> Voor het behalen van de KRW-doelen is het niet noodzakelijk dat deze overkoepelende aanpak nu wordt opgestart.

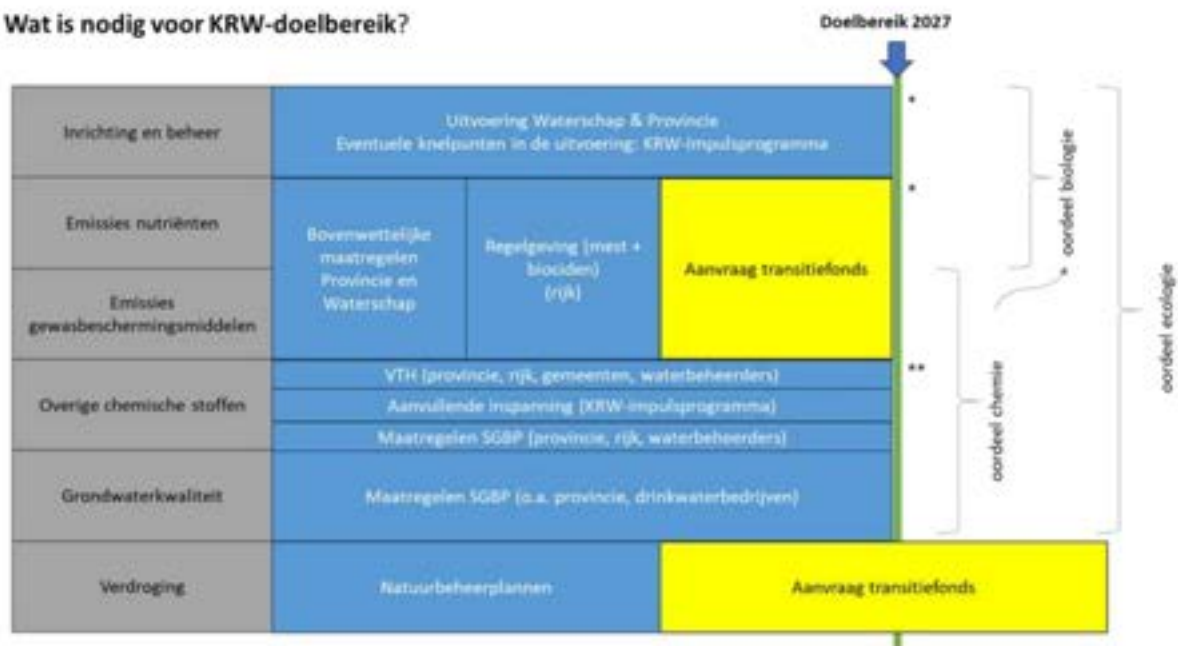
Gebied	1. Opstellen gebiedsplannen	2. Maatregelen gebiedsplannen.	3. Water- en bodempilots en projecten	4. Generieke aanpak	5. Beheer	6. Kennisuitwisseling, afstemming en integratie
Waddengebied	Nieuw te ontwikkelen. Nadruk op nutriënten, zoetwaterbeschikbaarheid, verzilting.	Nieuw te ontwikkelen. Nadruk op nutriënten, zoetwaterbeschikbaarheid, verzilting.	Pilots met maatregelen waterbeschikbaarheid en behoud zoetwaterbel.			Innovatie nutriënten. Innovatie verzilting. Analyse verdere mogelijke maatregelen.
Greidhoeke	Nieuw te ontwikkelen. Nadruk op nutriënten, zoetwaterbeschikbaarheid, verzilting, waterberging, gewasbeschermingsmiddelen, bodemvitaliteit.	Nieuw te ontwikkelen. Nadruk op nutriënten, zoetwaterbeschikbaarheid, verzilting, waterberging, gewasbeschermingsmiddelen, bodemvitaliteit.	Pilots met maatregelen verzilting. Regeling waterberging. Pilots bodemmaatregelen.	Regeling vermindering gewasbeschermingsmiddelengebruik en nutriënten.	KRW-randenbeheer en overige ANLb-watermaatregelen.	Innovatie nutriënten en gewasbeschermingsmiddelen. Innovatie verzilting.
Noordelijke kleischil	Nieuw te ontwikkelen. Nadruk op gewasbeschermingsmiddelen, waterberging, zoetwaterbeschikbaarheid, verzilting, waterberging, bodemvitaliteit.	Nieuw te ontwikkelen. Nadruk op gewasbeschermingsmiddelen, waterberging, zoetwaterbeschikbaarheid, verzilting, waterberging, bodemvitaliteit.	Pilots met maatregelen verzilting. Regeling waterberging. Pilots bodemmaatregelen.	Regeling vermindering gewasbeschermingsmiddelengebruik.	KRW-randenbeheer en overige ANLb-watermaatregelen.	Innovatie gewasbeschermingsmiddelen. Innovatie verzilting.
Noordelijke wouden	Nieuw te ontwikkelen. Nadruk op droogte, waterbeschikbaarheid, nutriënten, bodemvitaliteit. Gebiedsproces in opstart.	Nieuw te ontwikkelen. Nadruk op droogte, waterbeschikbaarheid, nutriënten, bodemvitaliteit.	Regeling droogte. Pilots alternatieve maatregelen droogte. Pilots bodemmaatregelen.	Regeling vermindering emissie nutriënten	KRW-randenbeheer en overige ANLb-watermaatregelen.	Kennisontwikkeling droogte & verdroging. Innovatie nutriënten. Innovatie droogte.
Zuidelijke wouden	Lopend: Compagnonsvaarten. Nadruk op droogte, waterbeschikbaarheid, nutriënten, bodemvitaliteit. Gebiedsproces in opstart.	Lopend: Compagnonsvaarten. Nadruk op droogte, waterbeschikbaarheid, nutriënten, bodemvitaliteit.	Regeling droogte. Pilots alternatieve maatregelen droogte. Pilots bodemmaatregelen.	Regeling droogte.	KRW-randenbeheer en overige ANLb-watermaatregelen.	Kennisontwikkeling droogte & verdroging. Innovatie nutriënten. Innovatie droogte.
Veenweidegebied	Nieuw te ontwikkelen. Nadruk op nutriënten, bodemdaling tegengaan, waterbeschikbaarheid, waterberging.	Nieuw te ontwikkelen. Nadruk op nutriënten, bodemdaling tegengaan, waterbeschikbaarheid, waterberging.	Innovatieve oplossingen tegengaan bodemdaling. Pilots bodemmaatregelen.	Regeling vermindering emissie nutriënten	KRW-randenbeheer en overige ANLb-watermaatregelen.	Innovatie nutriënten. Innovatie droogte.
Gaasterland	Lopend: Sminkefeart. Nadruk op gewasbeschermingsmiddelen, droogte, waterbeschikbaarheid.	Lopend: Sminkefeart. Nadruk op gewasbeschermingsmiddelen, droogte, waterbeschikbaarheid.	Regeling droogte. Pilots alternatieve maatregelen droogte. Pilots bodemmaatregelen.	Regeling vermindering gewasbeschermingsmiddelengebruik.	KRW-randenbeheer en overige ANLb-watermaatregelen.	Innovatie gewasbeschermingsmiddelen.
Overige opmerkingen	Zie ook gebiedsplan agrarisch waterbeheer voor gebiedsspecifieke uitwerking doelen.	Zie ook gebiedsplan agrarisch waterbeheer voor gebiedsspecifieke uitwerking doelen.	Overige maatregelen voor de hele provincie relevant.	Regelingen beschikbaar hele provincie (overal goed) met specifieke aandachtsgebieden.		Overige kennis- en innovatievragen voor de hele provincie relevant.

## Bijlage IV. Onderbouwing doelbereik

In deze bijlage wordt per NPLG-doel aangegeven hoe en in welke mate het maatregelenpakket Water en Bodem bijdraagt aan het behalen van deze doelen. Kwantitatief waar dat kan, maar in sommige gevallen is hier eerst meer onderzoek voor nodig. Dan geven we aan waar dit onderzoek is belegd.

Voor specifiek de KRW is de vraag gesteld hoe de maatregelen bijdragen aan KRW-doelbereik en waarom specifiek deze maatregelen hiervoor nodig zijn. Aan de hand van onderstaand schema leggen we dit uit, voordat we verder in gaan op de NPLG-doelen.

### Wat is nodig voor KRW-doelbereik?



\* bij deze doelen / maatregelen is sprake van na-ijleffecten. Wordt er bijvoorbeeld ingegrepen op de mesthuishouding, dan kan het langere tijd duren (vanwege bijvoorbeeld verzadigde percelen) voordat de emissie naar oppervlaktewater daalt (jaren tot decennia). Na het uitvoeren van een inrichtingsmaatregel kan het enige tijd (ca. 5-20 jaar) duren voordat zich een nieuw ecologisch evenwicht instelt. Dit moet worden verdisconteerd in de uitzonderingsmogelijkheden die de KRW biedt (natuurlijke omstandigheden).

\*\* bij chemische stoffen is óók sprake van stoffen waarvoor alle maatregelen zijn genomen, maar die vanwege de persistentie (langzame afbreekbaarheid) nog lange tijd aanwezig zijn in het milieu. Dit noemen we ubiquitaire stoffen. Deze stoffen zullen niet voldoen in 2027, dat is technisch onhaalbaar. Ook hiervoor geldt dat er gebruik gemaakt zal moeten worden van een uitzonderingsmogelijkheid in de KRW.

De KRW-doelen in Fryslân zijn afgeleid op basis van de handreiking KRW-doelen: [Handreiking KRW-doelen | STOWA](#)

Voor de chemische doelen betekent dit dat de Europees en landelijk bepaalde normstelling wordt gehanteerd. Voor de ecologische doelen betekent dit dat er wordt uitgegaan van de huidige toestand, vermeerderd met de effecten van alle maatregelen die nog genomen kunnen worden om

de ecologische kwaliteit te verbeteren. Om deze doelen te behalen zijn vervolgens maatregelen nodig op de volgende sporen:

1. Inrichtings- en beheermaatregelen in het watersysteem. Deze maatregelen zijn opgenomen in het SGBP. De uitvoering ligt vooral bij het waterschap en de provincie. Op basis van de voorwaarden van het transitiefonds is de financiering van deze maatregelen uitgesloten voor de PPLG's. Voor onze provincie en het waterschap is er nog wel een gebrek aan financiële dekking voor een (steeds kleiner wordend) deel van de maatregelen. Oplossingen voor knelpunten in de tijdige uitvoering van deze maatregelen – zoals financiering, traag verlopende gebiedsprocessen en knelpunten in de vergunningverlening – zijn onderdeel van het landelijke KRW-impulsprogramma.
2. Emissies van nutriënten. Hiervoor zijn verantwoordelijkheden verdeeld over rijk en regio. Provincie en Waterschap leveren al een inspanning voor de bovenwettelijke maatregelen. Het rijk heeft generieke regelgeving opgesteld. Met deze maatregelen lijken de doelen voor Fryslân in zicht te komen, maar nog net niet te worden bereikt. De aanvraag in het transitiefonds gaat over het dichten van dit gat. We denken dat dit met de voorgestelde maatregelen haalbaar is.
3. Emissies van gewasbeschermingsmiddelen. Hiervoor geldt hetzelfde als voor de nutriënten.
4. Overige chemische stoffen (prioritair en specifiek verontreinigende stoffen). Deze maatregelen zijn geen onderdeel van de aanvraag voor het transitiefonds omdat ze gaan over met name emissies vanuit industrie en consumenten. De maatregelen hiervoor zijn deels onderdeel van de SGBP's, deels onderdeel van een sterkere inzet in het VTH-stelsel. Daarnaast wordt onder het KRW-impulsprogramma onderzocht welke aanvullende inspanning door het rijk en door de regio nog kan worden geleverd. In Fryslân is het aantal normoverschrijdingen van niet-ubiquitaire stoffen beperkt.
5. De maatregelen voor de bescherming van de grondwaterkwaliteit zijn onderdeel van het SGBP. In Fryslân worden deze doelen al behaald.

De verdroogde Natura2000-gebieden. De aanpak hiervan is onderdeel van staand beleid, een versnelling en versterking van de aanpak onderdeel van het maatregelenpakket natuur. De maatregelen in het maatregelenpakket Water en Bodem dragen hieraan bij. Voor deze doelen geldt dat ze wel in de KRW worden getoetst (deeltoets) maar niet mee worden genomen in het overall toestandsoordeel voor 2027. Legenda doelbereik: groen: doelbereik. Geel: bijdrage aan doelbereik. Grijs: bijdrage aan doelbereik, maar meer onderzoek nodig om de effecten te kwantificeren.

#### 1. Areaal opgave per provincie voor nieuw bos (2030), optellend tot 37.400 ha landelijk

Belegd in werkpakket	5. Beheer
Doel	538 ha (nieuw bos) – zie tabel in FPLG
Te realiseren hoeveelheid	2 hectare
Doelbereik?	Het maatregelenpakket vult slechts een klein deel van de opgave in (ca. 0,5%), maar dit is dan ook niet het primaire doel van het maatregelenpakket Water en Bodem, maar een meekoppelkans.
Hoe?	Langs de Friese beken is nog een KRW-opgave om meer beschaduwing en ruigtes op de oevers te realiseren. Dat draagt bij aan het ecologisch functioneren van de beeksystemen en daarmee aan de KRW-doelen. Dit kan worden bereikt door een ander beheer op agrarische percelen langs de beken, hiervoor is een beheerpakket onder het ANlb beschikbaar.
Onderbouwing	Voor de uitwerking van de maatregel zie de rapportage 'kleinschalige hydromorfologische herstelmaatregelen Friese beken'.

## 2. Grondwaterlichamen voldoen aan de norm voor een goede kwantitatieve toestand (2027)

Belegd in werkpakket	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Opstellen gebiedsplannen.</li> <li>2. Maatregelen gebiedsplannen.</li> <li>3. Water- en bodempilots &amp; projecten.</li> <li>4. Generieke aanpak water en bodem</li> <li>5. Beheer</li> <li>6. Kennisontwikkeling, afstemming en integratie</li> </ol>
Doel	100% op orde
Te realiseren hoeveelheid	100% op orde
Doelbereik?	Ja.
Hoe?	In de huidige situatie wordt dit doel in Fryslân al gehaald, onze grondwaterlichamen voldoen al aan de norm voor een goede kwantitatieve toestand. Naar verwachting is dit in 2027 ook nog het geval. De verandering van ons klimaat is wel een bedreiging voor dit doel op de langere termijn. Daarom zijn maatregelen nodig om deze effecten tegen te gaan.
Onderbouwing	Of de maatregelen die nu zijn voorgesteld voldoende zijn om ook op langere termijn te voldoen aan de 'norm voor een goede kwantitatieve toestand' vraagt nog om nadere uitwerking. Op basis van de huidige uitwerking (zie de KRW-factsheets van de grondwaterlichamen <a href="#">KRW-factsheets   Het Waterkwaliteitsportaal</a> ) zijn ze wel voldoende om op de korte termijn te voldoen. De nadere uitwerking is onderdeel van de kennis- en innovatieagenda.

## 3. Hydrologische condities Natura 2000-gebieden op orde

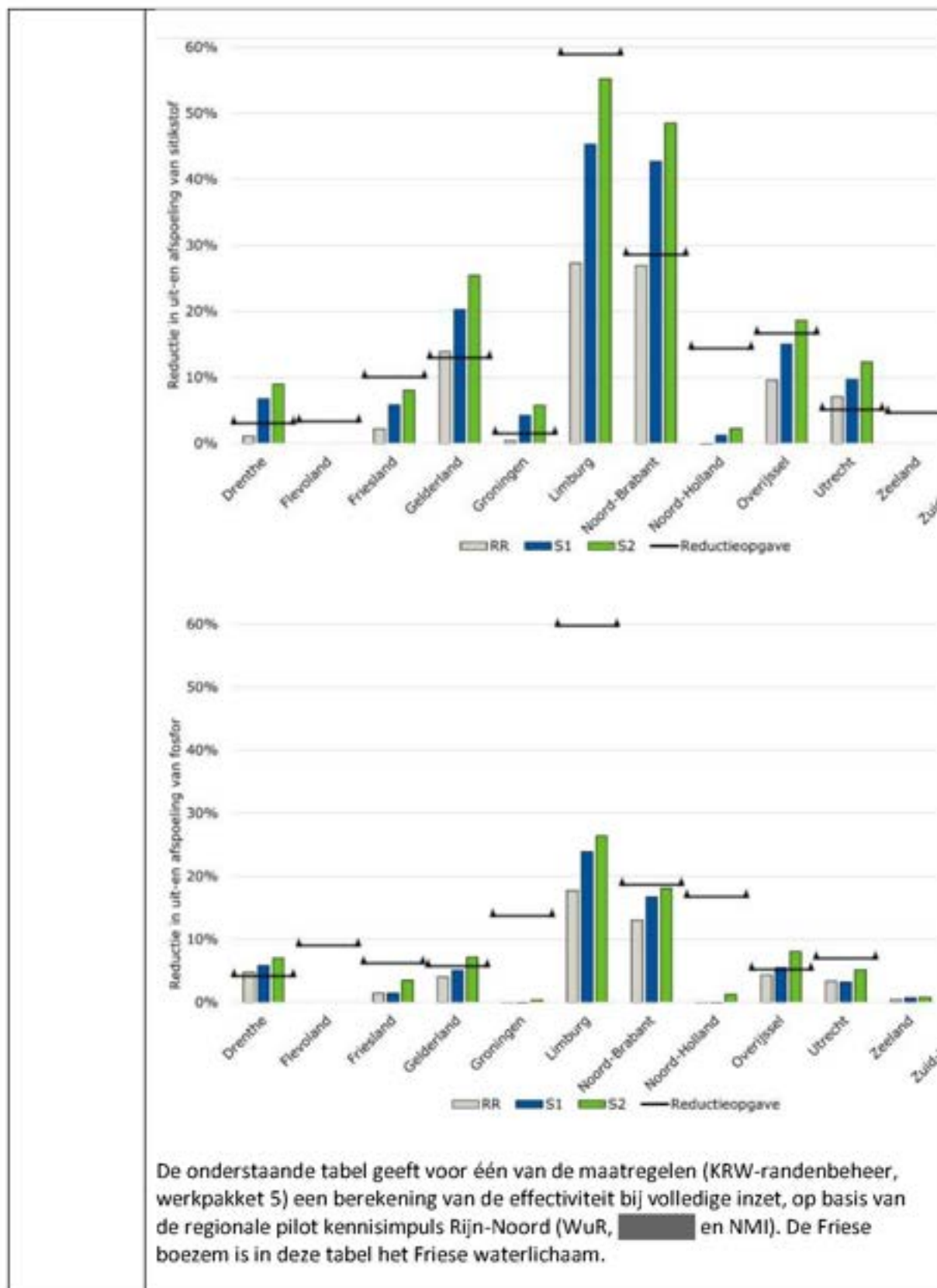
Belegd in werkpakket	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Opstellen gebiedsplannen.</li> <li>2. Maatregelen gebiedsplannen.</li> <li>3. Water- en bodempilots &amp; projecten.</li> <li>4. Generieke aanpak water en bodem</li> <li>6. Kennisontwikkeling, afstemming en integratie</li> </ol>
Doel	100%
Te realiseren hoeveelheid	Onbekend
Doelbereik?	Het maatregelenpakket Water en Bodem draagt bij aan dit doel, maar de mate waarin is op dit moment nog niet kwantitatief inzichtelijk.
Hoe?	Vanuit het maatregelenpakket Water en Bodem werken we op systeemniveau aan het verbeteren van de hydrologische situatie: meer water vasthouden, meer gebiedseigen water benutten, meer infiltratie en zo het tegengaan van de effecten van droogte voor de landbouw en de natuur. Vanuit het maatregelenpakket natuur werken we vanuit de specifieke Natura2000-gebieden aan het bestrijden van verdroging met concrete maatregelen binnen en rondom de Natura2000-gebieden. Voor beide sporen geldt dat meer specifiek onderzoek nodig is naar enerzijds het handelingsperspectief en anderzijds de kwantificering van de effecten van maatregelen. Bovendien is er kennisuitwisseling tussen deze sporen nodig om te komen tot de meest optimale mix van maatregelen.

Onderbouwing	De kwantificering van de effecten is nadrukkelijk onderdeel van de kennisontwikkeling in het maatregelenpakket Water en Bodem en in het maatregelenpakket natuur.
--------------	---

#### 4. Concentratie P- en N in grond- en oppervlaktewater voldoen aan de normen (2027)

Belegd in werkpakket	1. Opstellen gebiedsplannen. 2. Maatregelen gebiedsplannen. 4. Generieke aanpak water en bodem 5. Beheer 6. Kennisontwikkeling, afstemming en integratie
Doel	100%
Te realiseren hoeveelheid	100%
Doelbereik?	De verwachting is dat we met de maatregelenpakketten de doelen gaan halen.
Hoe?	Op niveau van heel Fryslân is gemiddeld nog ca. 10% reductie nodig van de nutriëntenconcentraties in oppervlaktewater. Met de in gang gezette landelijke regelgeving, waaronder verplichte bufferstroken, blijkt uit doorrekening van de WuR een effect van 6-7% emissiereductie. In grondwater voldoen we al aan de normen. Maatregelen dragen dan vooral bij aan het op langere termijn vasthouden van dit doelbereik.  Vanuit het maatregelenpakket Water en Bodem zetten we aanvullend in op het realiseren van deze doelen, onder andere door KRW-randenbeheer en door gebiedsgericht te werk te gaan met investeringen en beheermaatregelen waarmee de emissies van P, N en gewasbeschermingsmiddelen verder naar beneden wordt gebracht.
Onderbouwing	In een scenariostudie van de WuR zijn de effecten van de landelijke maatregelen berekend voor de Friese situatie (gemiddeld). De onderstaande afbeeldingen laten hiervan de resultaten zien. Dit is nog niet op het niveau van de individuele waterlichamen, en dat inzicht is wel nodig om te kunnen bepalen of de maatregelen ook op waterlichaamniveau voldoende effect hebben. Op dit moment voert de WuR in opdracht van Wetterskip Fryslân een onderzoek uit naar dit vraagstuk. De resultaten hiervan worden in maart 2024 verwacht. Vervolgens rekenen ze de effecten uit van de voorgenomen maatregelen in het FPLG en overige bovenwettelijke sporen. De resultaten hiervan worden in de zomer 2024 verwacht. Als er voor specifieke waterlichamen vervolgens nog een doelgat bestaat, onderzoeken we welke maatregelen hier nog effectief kunnen zijn en integreren we deze in het maatregelenprogramma. Dat kan door bijsturing in het huidige maatregelenpakket (2024-2025, welke maatregel waar) of door een aanvullende inzet in een specifieke regio voor de tweede aanvraag (2026-2027).  <i>Afbeelding. Scenariostudie naar doelen en doelrealisatie in het kader van het Nationaal Programma Landelijk Gebied Een integrale verkenning van regionale water-, klimaat- en stikstofdoelen en maatregelen in de landbouw</i>





**Afbeelding. Berekende effecten randenbeheer voor verschillende deelgebieden**  
 (Bron: regionale pilot kennisimpuls Rijn-Noord)

Tabel 31 Reductie percentages in oppervlaktewater van de balansgebieden (zie Figuur 2-19) voor totaal stikstof en fosfaat ten opzichte van de referentiesituatie (gemiddeld over de simulatieperiode 2013-2017)

Balansgebied	gem. reductie N	gem. reductie P
Dollard boezem	-3.8%	-2.1%
Drentse Aa	-1.5%	-3.2%
Drentse Kanalen	-4.4%	-3.3%
Duurswold	-2.5%	-2.4%
Eelder-velzerdiep	-3.8%	-11.5%
Eems boezem	-4.3%	-2.5%
Electraschil_1	-1.4%	-1.0%
Electraschil_2	-1.8%	-0.9%
Electraschil_3	-3.5%	-3.0%
Fivelingo boezem	-1.3%	-1.0%
Friese Boezem	-4.9%	-4.5%
Lauwersmeer	-4.1%	-3.7%
Rozema	-11.0%	-7.9%
Spijksterpompen	-1.0%	-0.9%

### 5. Concentratie gewasbeschermingsmiddelen in grond- en oppervlaktewaterlichamen voldoen aan de wettelijke normen (2027)

Belegd in werkpakket	1. Opstellen gebiedsplannen. 2. Maatregelen gebiedsplannen. 4. Generieke aanpak water en bodem 5. Beheer 6. Kennisontwikkeling, afstemming en integratie
Doel	100%
Te realiseren hoeveelheid	100%
Doelbereik?	Ja
Hoe?	Voor specifieke gebieden hebben we inzichtelijk waar we de meeste normoverschrijdingen van gewasbeschermingsmiddelen en overige biociden vinden in grond- en oppervlaktewater. Deze worden als integraal doel meegenomen in de gebiedsplannen. In de generieke aanpak stimuleren we in bredere zin de inzet van technieken waarmee het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen wordt gereduceerd of technieken waarbij geen gewasbeschermingsmiddelen nodig zijn (bijvoorbeeld: mechanische onkruidbestrijding).
Onderbouwing	Op dit moment spant het erom, of we de KRW-doelen voor gewasbeschermingsmiddelen in grond- en oppervlaktewater gaan halen. In 2023 troffen we géén gewasbeschermingsmiddelen meer boven de normen aan in de KRW-meetpunten. In voorgaande jaren troffen we voor enkele waterlichamen, voor enkele stoffen wel normoverschrijdingen aan. In de komende jaren kan dat uiteraard ook nog wel het geval zijn. Daarnaast treffen we buiten de KRW-waterlichamen (in grond- en oppervlaktewater) soms gewasbeschermingsmiddelen en overige biociden aan. Met een aanvullende inzet vanuit het maatregelenpakket Water en Bodem verwachten we aan de KRW-normering te voldoen (specifieke stoffen in specifieke waterlichamen). De bredere problematiek van gewasbeschermingsmiddelen, ook in de kleinere watergangen en in het ondiepe grondwater, vraagt naar verwachting een langduriger inzet.

### 6. 10% groenblauwe dooradering in 2050, waarvan de helft in 2030 gerealiseerd is

Belegd in werkpakket	2. Maatregelen gebiedsplannen. 3. Water- en bodempilots & projecten. 4. Generieke aanpak water en bodem 5. Beheer
Doel	10% van het gebied
Te realiseren hoeveelheid	Minimaal 0,5% door de realisatie van KRW-randenbeheer (werkpakket 5). Werkpakket 2 en 4 hebben een nog nader te kwantificeren percentage.
Doelbereik?	Minimaal 5% van de opgave voor groenblauwe dooradering kan met dit werkpakket worden ingevuld.
Hoe?	In werkpakket 5 (beheer) wordt ingezet op KRW-randenbeheer.
Onderbouwing	Daarvoor zetten we in op een realisatie van 1500 ha randenbeheer en

	<p>ca. 1000-1500 ha overige ANLb-maatregelen water. Daarmee kan ongeveer 5% van de totale opgave voor groenblauwe dooradering worden ingevuld (2024-2025). Hiervoor is het wel van belang dat het maatregelenpakket natuur, inclusief het deel boerenlandnatuur, met beheermaatregelen doorgang vindt.</p> <p>In het werkpakket 2, maatregelen gebiedsplannen, worden maatregelen uitgevoerd die ten goede komen aan waterdoelen zoals het verminderen van de emissies van gewasbeschermingsmiddelen en nutriënten, natuurvriendelijker beheer en onderhoud en een klimaatrobuuster watersysteem. In de praktische uitwerking kan dat ook betekenen dat bijvoorbeeld natuurvriendelijker oevers worden aangelegd, sloten worden verbreed – waterberging - en natuurvriendelijker worden beheerd en ingericht en de kwaliteit van bestaande sloten verbeterd. Voor dit werkpakket geldt echter dat de doelen op gebiedsniveau zijn uitgewerkt en nog niet zijn vertaald naar concrete maatregelen en uitvoering. Dit moet immers in de gebiedsprocessen zelf nog plaatsvinden. Daardoor is de mate waarin dit werkpakket bijdraagt aan de realisatie van groenblauwe dooradering nog niet kwantitatief weer te geven.</p> <p>Voor werkpakket 3 geldt hetzelfde. Onderdeel van dit maatregelenpakket is bijvoorbeeld het stimuleren van water vasthouden op de hogere zandgronden, dat kan onder andere door het verhogen van slootbodems en het vasthouden van water door het plaatsen van stuwen. Mits op natuurvriendelijke wijze uitgevoerd kan dit bijdragen aan het versterken van de groenblauwe dooradering. De uitwerking op perceelniveau moet nog plaatsvinden en is ook afhankelijk van deelnemers aan de voorziene regelingen. Daarmee is de mate waarin dit werkpakket bijdraagt aan de realisatie van groenblauwe dooradering nog niet kwantitatief weer te geven.</p> <p>De generieke regelingen (werkpakket 4) leiden tot verbetering van de oppervlaktewaterkwaliteit, bodemkwaliteit en waterhuishouding. Het is nog onduidelijk of in kwaliteit verbeterde waterlopen straks ook meetellen in deze groenblauwe dooradering.</p>
--	---

**7. Beleid, inrichting en beheer aangepast aan het veranderende klimaat. Schade en ontwrichting van weersextremen zoveel mogelijk beperken.**

Belegd in werkpakket	3. Water- en bodempilots & projecten. 4. Generieke aanpak water en bodem 6. Kennisontwikkeling, afstemming en integratie
Doel	Dit doel is nog niet kwantitatief geformuleerd.
Te realiseren hoeveelheid	Onbekend
Doelbereik?	Het maatregelenpakket Water en Bodem draagt bij aan dit doel, maar de mate waarin is op dit moment nog niet kwantitatief inzichtelijk.
Hoe?	In het werkpakket 3 wordt ingezet op regelingen waarmee een klimaatrobuust gebruik van het watersysteem zoveel mogelijk wordt gestimuleerd. Het gaat dan om maatregelen waarmee de

	bodemkwaliteit wordt verbeterd (o.a. verbetering van het organisch stofgehalte en vermindering van het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen), de sponswerking van de bodem wordt verbeterd, water wordt vastgehouden om zo droogte te bestrijden, verzilting wordt tegengegaan en het benutten van gebiedseigen water wordt gestimuleerd.
Onderbouwing	In dit stadium, voor het eerste maatregelenpakket Water en Bodem, moet dit worden gezien als een stap in de goede richting. Voor een zorgvuldige onderbouwing van hoeveel ruimte nodig is en welke mate van inzet van maatregelen uiteindelijk nodig is om in 2050 het watersysteem klimaatrobust te kunnen noemen is onderbouwing en onderzoek nodig. Dat is onderdeel van de kennis- en innovatieagenda, waarop we ook in dit maatregelenpakket in zetten. Het is echter van belang dat de eerste stappen op basis van wat nu al bekend is worden gezet.

#### 8. Landelijke koolstofvastlegging in minerale landbouwbodems van 0,5 Mton CO<sub>2</sub> eq. extra t.o.v. basispad KEV 2021 (2030)

Belegd in werkpakket	3. Water- en bodempilots & projecten. 4. Generieke aanpak water en bodem 6. Kennisontwikkeling, afstemming en integratie
Doel	Landelijk 0,5 Mton CO <sub>2</sub> eq extra t.o.v. basispad KEV 2021 (2030)
Te realiseren hoeveelheid	Onbekend
Doelbereik?	Maatregelen die bijdragen aan een betere bodemgezondheid dragen bij aan de realisatie van dit doel.
Hoe?	O.a. het verhogen van het organische stofgehalte in de bodem draagt bij aan dit doel.
Onderbouwing	Dit maatregelenpakket is een eerste stap in het werken aan gezondere bodems (naast wat er al loopt). In de komende periode werkt de provincie Fryslân nog aan haar bodembeleid. De kwantificering van zowel de maatregelen als het effect op de doelen moet nog plaatsvinden. Dit kan in een volgende aanvraag duidelijker en uitgebreider mee worden genomen.

## Bijlage V. Samenhang met gebiedsprogramma en overige maatregelenpakketten

### Gebiedsprocessen

De uitvoering van het FPLG vindt straks plaats in de vorm van gebiedsprocessen. Soms start een gebiedsproces vanuit de water- en bodemopgaven. Soms start een maatregelenpakket vanuit een andere opgave, zoals vanuit de Natura2000-gebieden. Soms is er sprake van een lopend gebiedsproces waar gaandeweg de doelen vanuit het FPLG worden toegevoegd. Het is echter altijd de bedoeling in dergelijke gebiedsprocessen de doelen zo integraal mogelijk op te pakken, zodat maatregelen elkaar niet tegenwerken (bijvoorbeeld: afwenteling van een emissie naar een ander milieucompartiment) en zodat zo efficiënt mogelijk kan worden gewerkt en ruimteclaims worden beperkt.

De wijze waarop we in de gebiedsprocessen aan de slag gaan, de governance en organisatiestructuur staat beschreven in het (vernieuwde) gebiedsprogramma FPLG. Het maatregelenpakket Water en Bodem sluit daarbij aan. In het maatregelenpakket voorzien we de start van gebiedsprocessen; deels zijn dat gebiedsprocessen die nieuw worden opgestart omdat hier een specifieke opgave ligt, deels zijn dat lopende gebiedsprocessen waar we de water- en bodemopgaven beter in onder willen brengen.

Daarvoor is het nodig dat we de water- en bodemopgaven per deelgebied goed inzichtelijk hebben, in bijlage III vindt u hier een uitwerking van. Een verdere uitwerking kan ook worden gevonden in het GAW (gebiedsaanpak agrarisch waterbeheer); dit betreft met name een invulling voor werkpakket 1 en 2. Daarnaast zijn in het (vernieuwde) gebiedsprogramma FPLG zelf de doelen per gebied verder uitgewerkt.

Sommige opgaven gelden voor de hele provincie. Denk bijvoorbeeld aan het terugdringen van het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen en overige biociden. Deze maatregelen



## Samenhang maatregelenpakket en gebiedsprogramma

In het gebiedsprogramma FPLG worden de verschillende doelen voor water en bodem uitgewerkt naar specifieke gebieden en wordt een aanpak geschetst waarmee wordt gewerkt aan het behalen van deze doelen. Deze doelen zien op verschillende tijdslijnen; 2027 voor de KRW; 2030 en 2050 voor andere doelen.

De huidige aanvraag rijksbijdrage voor beslissing tot start realisatie, maatregelenpakket 2. Water en Bodem ziet op een eerste stap voor het realiseren van deze doelen. De planning voor het behalen voor de KRW-doelen is dichtbij en krap en maatregelen zijn al in vergaande mate uitgewerkt. In het maatregelenpakket ligt daarom hier ook een grote nadruk op. Voor andere doelen, zoals het klimaatrobuuste watersysteem en de verbetering van de bodemgezondheid (incl. koolstofvastlegging) geldt dat doelen en planning op een langere termijn zien. Soms is meer onderzoek nodig. En soms een maatschappelijke dialoog omdat maatregelen een grote impact kunnen hebben op de Friese maatschappij. Het maatregelenpakket Water en Bodem vult dan de eerste stappen (bovenop wat al loopt vanuit staand beleid) in. Er wordt geëxperimenteerd met nieuwe oplossingen en bestaande oplossingen worden verder uitgerold. Daarnaast worden de kennislacunes verdergaand ingevuld, zodat ook in de volgende maatregelenpakketten steeds een verdere stap kan worden gezet.

	Waterkwaliteit	Klimaatrobuust watersysteem	Bodem	Natuur	
2025	KRW-doelen		Koolstofvastlegging in bodems.	Herstel verdroogde natuur. Groenblauwe dooradering.	Maatregelenpakket water&bodem
2027			Vitale bodems ook ten behoeve van water.		
2030		Klimaatrobuust watersysteem. Beleid, inrichting en beheer aangepast aan een veranderend klimaat.			
2035	Doelbereik duurzaam bestendigen, ook in een veranderend klimaat	Schade door weersextremen zoveel mogelijk voorkomen.	Verder werken aan vitale bodems.	Herstel verdroogde natuur. Groenblauwe dooradering.	
2050					

Bij de uitwerking van de maatregelen is het wel van belang dat de het beeld voor de toekomst, de stip op de horizon, telkens in acht wordt genomen om zo lock-ins te voorkomen en de juiste maatregelen op de juiste plek te nemen. In Fryslân is een toekomstvisie voor het watersysteem opgesteld in de visie Fryslân Klimaatbestendig 2050+. Dit is input geweest voor het Fries Programma Landelijk Gebied.

### Samenhang met maatregelenpakket landbouw

Het maatregelenpakket landbouw bestaat uit drie onderdelen:

1. Fries beheerfonds: werken met de KPI-systematiek
2. Fysieke investeringen voor generiek en gebiedsgericht versnellen
3. Wetter en moar

Het eerste onderdeel ziet op een beheerfonds waar bedrijven aan de hand van de KPI-systematiek aanspraak op kunnen maken. Onderdeel van de KPI's is het verminderen van de emissie van nutriënten naar grond- en oppervlaktewater en een reductie van de emissie van gewasbeschermingsmiddelen naar oppervlaktewater. Er is hier een belangrijk raakvlak met het maatregelenpakket Water en Bodem, met name met het eerste en tweede werkpakket. De relatie tussen deze aanpakken ziet er als volgt uit:

- Beide maatregelenpakketten dragen bij aan het doelbereik voor nutriënten en gewasbeschermingsmiddelen in oppervlaktewater. De inzet van de KPI-systematiek is dan ook onderdeel van de doorrekening van het doelbereik dat onder de kennisagenda valt.
- In de gebiedsgerichte aanpak is de KPI-systematiek een van de middelen/instrumenten die benut kan worden voor doelbereik.
- Vanuit de inhoudelijke kennis op het thema water wordt geadviseerd over de inrichting van de KPI's.

Het tweede werkpakket ziet op subsidieregelingen voor fysieke investeringen, met name gericht op de reductie van de stikstofemissies. In onze huidige werkwijze als provincie stemmen we openstellingen op het thema stikstof af op de waterdoelen, en openstellingen op het thema water op de stikstofdoelen. Er zijn bijvoorbeeld enerzijds maatregelen op één van deze thema's, die een negatief effect kunnen hebben op het andere thema. In dat geval nemen we deze niet op; of stellen we aanvullende voorwaarden om die negatieve effecten te voorkomen. Anderzijds zijn er ook veel maatregelen die beide doelen ten goede komen.

Het programma Wetter & moar richt zich op het stimuleren van innovatie in het veenweidegebied. Deze innovatie is belangrijk voor de toekomst van het gebied, waar soms andere verdienmodellen en een transitie nodig is om onder andere te werken aan een toekomstbestendig watersysteem en het tegengaan van de bodemdaling. De relatie met het maatregelenpakket Water en Bodem zit vooral op het thema kennis en innovatie. Hier worden de transitiepaden uitgewerkt die nodig zijn voor het toekomstbestendige watersysteem. Ook vanuit het maatregelenpakket Water en Bodem (kennis- en innovatieagenda) wordt gewerkt aan deze innovatie. Het organiseren van de uitwisseling van deze kennis is daarbij belangrijk.

### Samenhang met maatregelenpakket natuur

Het samenspel tussen bodem en water ligt ten grondslag aan de grote diversiteit aan karakteristieke landschappen in Fryslân. Water, bodem en het daaruit resulterende landschap vormen (letterlijk) het fundament waarop onze samenleving is gebouwd en functioneert. Dat geldt ook voor de Friese natuurgebieden, een gezond water- en bodemsysteem is de basis voor een gezonde natuur. Door de sectorale aanvraag van de maatregelenpakketten kan het lijken alsof de aanpak van het water- en bodemsysteem en de aanpak van de natura2000-gebieden los van elkaar lopen. Die indruk klopt niet; we gaan in deze gebieden zoveel mogelijk integraal aan de slag. Zo is het water- en bodemsysteem nadrukkelijk onderdeel van de LESA's die in het kader van het maatregelenpakket natuur worden opgestart.



De belangrijkste punten waarop verbinding tussen deze maatregelenpakketten bestaat zijn:

1. Verdroging en de bestrijding van droogte. De verdrogingsbestrijding van de Natura2000-gebieden is een KRW-verplichting en een verplichting vanuit de natuurwetgeving. Vanuit de natura2000-gebieden wordt gewerkt aan het in beeld brengen van het handelingsperspectief en het nemen van concrete maatregelen in en om de natura2000-gebieden. De aanpak van droogte (op systeemniveau, breder dan de natura2000-gebieden, voor landbouw én natuur) is onderdeel van het maatregelenpakket Water en Bodem. In beide sporen worden nu al concrete maatregelen genomen en vindt daarnaast verder onderzoek plaats naar welke maatregelen en dimensionering van maatregelen. De kennisuitwisseling tussen deze sporen is dan ook van belang, zodat kan worden ingezet op de meest optimale mix van maatregelen. De kennis- en innovatieagenda van het gebiedsprogramma is een belangrijk platform waarop die kennisuitwisseling plaats kan vinden.
2. Voor diverse habitattypen en leefgebieden (vogel- en habitatrictlijn) is een **bepaalde** waterkwaliteit nodig die voldoet aan de specifieke voorwaarden. Deels valt dit onder de KRW-doelen zoals nutriënten en gewasbeschermingsmiddelen; een gezonde waterkwaliteit is de basis voor een gezonde natuur. Deels is er ook wat extra's nodig, bijvoorbeeld de samenstelling (kwelwater, basensamenstelling, etc) die nodig is voor specifieke doelsoorten. In de kennisagenda van het maatregelenpakket natuur is hier ook aandacht voor. Ook voor dit onderwerp is het belangrijk dat er een goede kennisuitwisseling plaatsvindt, en dat bovendien de KRW-doelen en natuurdoelen op een goede manier op elkaar worden afgestemd.
3. Het maatregelenpakket boerenlandnatuur ziet deels ook op watermaatregelen, waaronder het KRW-randenbeheer. Zie daarvoor ook werkpakket 5 van het maatregelenpakket Water en Bodem.

Daarnaast dragen beide maatregelenpakketten bij aan de doelen groenblauwe dooradering en de bomen- en bossenstrategie (o.a. revitalisatie). In het maatregelenpakket natuur (kennis) is ook onderzoek voorgenomen voor het beter in beeld brengen van de bestaande situatie op deze thema's en de uitwerking van de strategie voor de ontwikkeling op deze thema's richting 2030 en 2050.

#### Samenhang met maatregelenpakket veenweide

De maatregelen die in het veenweidegebied nodig zijn om toe te werken naar "Beleid, inrichting en beheer aangepast aan het veranderende klimaat. Schade en ontwrichting van weersextremen zoveel mogelijk beperken" zijn onderdeel van het veenweideprogramma en voor de korte termijn specifiek van het maatregelenpakket klimaat-veenweide. In het maatregelenpakket Water en Bodem vindt ook onderzoek plaats naar de samenhang in het watersysteem. Wat betekenen de maatregelen die in het veenweidegebied genomen worden voor het hydrologisch functioneren van het boezemsysteem, de zandgronden en de klei? Welke watervraag komt er kijken bij een peilverhoging in het veenweidegebied en hoe kunnen we deze opvangen? Daarom is het net als bij de andere maatregelenpakketten van belang dat de uitwisseling van de ontwikkelde kennis plaatsvindt.

In zowel het maatregelenpakket voor het veenweide, het maatregelenpakket landbouw als het maatregelenpakket Water en Bodem is ruimte voor innoveren, ook in het veenweidegebied. Door innovatie vanuit verschillende invalshoeken aan te jagen werken we aan de ontwikkelingen van de oplossingen die nodig zijn voor dit gebied en die nog niet op alle aspecten voorhanden zijn. De kennis- en innovatieagenda van het FPLG is de plek waar de ontwikkelde innovaties en kennis samen moet worden gebracht en waar de uitwisseling plaats kan vinden.

## Bijlage VI. Beantwoorde vragen

In het proces naar de tot standkoming van de ontwerp-maatregelenpakketten en het gebiedsprogramma FPLG zijn diverse vragen gesteld, door diverse ministeries en toetsende instanties. In deze bijlage is de beantwoording van deze vragen bijgevoegd.

Vraag: Hoe weegt de provincie het belang van het nat houden van het veen om de uitstoot van broeikasgassen te verminderen, tegenover het tijdelijke negatieve effect op de waterkwaliteit? Overweegt de provincie flankerende maatregelen t.b.v. de waterkwaliteit in het veenweidegebied?

Antwoord: Bij hogere grondwaterstanden in het veenweidegebied kan door mobilisatie van gebonden fosfaat inderdaad een (tijdelijke) uitspoelingspiek van fosfor naar oppervlaktewater plaatsvinden. De historische mestgift en de mate waarin in het verleden veenoxidatie in het gebied heeft plaatsgevonden bepaald de mate waarin dit effect optreedt (duur en hoogte van de uitspoelingspiek). Bij lagere grondwaterstanden vindt er echter doorlopende veenmineralisatie plaats waarbij ook fosfor vrijkomt (en deels ophoopt in de bodem, en deels uitspoelt naar oppervlaktewater). Daarnaast vindt er uitspoeling van sulfaat plaats (wat vrijkomt bij de mineralisatie) wat kan leiden tot een hogere fosformobiliteit uit de baggerlaag. Per saldo is het effect van een hogere waterstand pas op langere termijn positief.

Ten eerste merken we op dat tijdelijke achteruitgang in deze context (een uiteindelijk positief effect) uitlegbaar zou moeten zijn. Ook zonder dat het positieve effect op de broeikasgasemissies wordt meegerekend. Ten tweede dat de huidige kwaliteit in een groot deel van het veengebied eutroof is gegeven de veenmineralisatie. De tijdelijke uitspoelingspiek zorgt hierbij voor een verergering van de situatie; echter is het verwachte effect op de ecologie hiermee beperkt. Wel kan er sprake zijn van afwenteling.

Tenslotte merken we op dat er uiteraard maatregelen denkbaar zijn om de effecten te verminderen. Bijvoorbeeld uitmijningmaatregelen wanneer het gaat om het inrichten van natuur of waterberging, of extra afvangmogelijkheden in (kleine) waterlopen. Van specifieke natte teelten is aangetoond dat zij ook een rol kunnen spelen in uitmijning. In alle gevallen werken we in het veenweideprogramma met maatwerkoplossingen in het gebied.

Vraag: Voor waterkwaliteit wordt aangegeven dat de resultaten van de KRW-evaluatie in 2025 zullen worden betrokken bij de herijking van het FPLG. Betekent dat er tot 2025 geen extra maatregelen worden genomen dan wel gestimuleerd voor waterkwaliteit?

Antwoord: Nee, dat betekent dit niet, er wordt immers een maatregelenpakket aangevraagd voor het transitiefonds incl. maatregelen voor de periode 2024+2025. Wat wordt bedoeld is dat eventueel voortschrijdend inzicht uit de al geplande landelijke tussenevaluatie kan worden benut waar nodig en mogelijk.

Vraag: De maatregelen die genoemd zijn op pagina 35 lijken zich met name te richten op voorzetten huidige aanpak. Klopt dit of wordt de aanpak versterkt dan wel verder uitgerold? Wordt bijvoorbeeld via het FLPLG een extra impuls gegeven aan het DAW of is dit de voortzetting van uitvoering van DAW zoals deze nu loopt? In het geval van een extra impuls: is daarvoor de benodigde menskracht aanwezig bij DAW, LTO Noord of extern?

Antwoord: Voor wat betreft de maatregelen zetten we in op versterking van het DAW-spoor en gaat het inderdaad om het versterken van de aanpak. In de aanvraag van het maatregelenpakket is hierbij onderscheid gemaakt in de huidige financiering die hiervoor is uitgetrokken met de KRW-nota (23,3 mln. incl. Europese middelen en cofinanciering, excl. uitvoeringskosten) en de extra impuls die we vanuit het transitiefonds hiervoor vragen.

We proberen hierbij zoveel mogelijk gebruik te maken van bestaande structuren om de benodigde menskracht te beperken (ook gegeven de situatie op de arbeidsmarkt). Zo is in Fryslân al een regleteam en stuurgroep aanwezig voor het DAW. Ook zetten we in op het betrekken van meerdere partijen en het verbeteren van de samenwerking tussen de diverse agrarische samenwerkingen in Fryslân, zoals inzetten van DAW-maatregelen via de agrarische collectieven. Daarnaast is wel de verwachting dat aanvullende capaciteit zal moeten worden gezocht.

Vraag: Wat wordt bedoeld met 'Stimuleren van bufferzones langs watergangen'? Gaat het dan om bufferstroken zoals die generiek landelijk verplicht zijn, of bredere zones? En is dit gericht op een bepaald soort watergang of niet?

Antwoord: Het gaat om bredere bufferzones dan landelijk verplicht, incl. aanvullende beheereisen ten behoeve van het verminderen van uit- en afspoeling en het stimuleren van de biodiversiteit. Dit is uitgewerkt in samenwerking met de agrarische collectieven in een beheerpakket. De keuze voor een locatie is daarbij gericht op de gebieden met de hoogste uit- en afspoeling op basis van een onderzoek van de WuR (<https://research.wur.nl/en/publications/regionale-pilot-kennisimpuls-rbo-noord-synthese-uit-en-afspoeling>) en zoals vastgelegd in het Friese natuurbeheerplan (<https://www.fryslan.frl/natuurbeheerplan2024>). Door een additionele financiële inzet van 1.7 mln. per jaar op KRW-randenbeheer via het ANLb willen wij door inzet van randenbeheer in de gebieden met de hoogste fosfaat en gewasbeschermingsmiddelen afspoeling tegengaan. Deze gebieden zijn in bijlage 8 van het Natuurbeheerplan Fryslân als prioritaire gebieden aangegeven. Deze gebieden zijn op basis van een Alterra en Wetterskip Fryslân onderzoek naar voren gekomen. De inliggende collectieven hebben hier een grotere opgave en budget toekenning gekregen dan de collectieven buiten deze gebieden. Dus naast de generieke inzet via de wettelijke verplichting (doorgaans 1 m of 3 m brede bufferstroken) zetten wij in op 5 meter brede graslandranden gecombineerd met ecologisch slootschonen en 6 m brede akkerranden in de akkergebieden. Dus een additionele breedte waarbij wij de synergie zoeken met weidevogel en akkervogelbeheer en een plus realiseren in de basisbiodiversiteit in het boerenland.

Vraag: Het doel om alle doelen KRW te halen per 2027 is duidelijk neergezet. Ook zijn de stappen benoemd. Hoe is het voornemen om deze doelen te halen? Welk pakket aan maatregelen gaan genomen worden en zijn deze vrijwillig of verplichtend? In het geval van vrijwillige maatregelen: hoe wordt geborgd dat voldoende agrariërs hieraan deelnemen?

Antwoord: Het KRW-maatregelenpakket bestaat uit een aantal onderdelen.

1. KRW-maatregelen grondwaterkwaliteit en kwantiteit. Alle benodigde maatregelen om de doelen te behalen worden uitgevoerd door de provincie Fryslân op basis van de KRW-nota.
2. KRW-maatregelen grondwater natura2000 (verdroging). Deze maatregelen zijn onderdeel van de natuurbeheerplannen. Om deze doelen te halen is een aanvullende inspanning nodig die onderdeel is van de FPLG-aanpak voor de Friese natuurgebieden.
3. Inrichting- en beheermaatregelen oppervlaktewater (natuur en buiten natuur). Deze maatregelen worden uitgevoerd door Wetterskip Fryslân en deels door de provincie Fryslân, wanneer het gaat om maatregelen die in samenhang met de natura2000 en/of NNN-maatregelen worden uitgevoerd (de verdeling van verantwoordelijkheden en financiering verschilt daarbij per waterlichaam).
4. Maatregelen landbouwsector.

De provincie heeft hierbij invloed op het spoor vrijwillige maatregelen en beperkte bevoegdheden op het vlak van verplichtende maatregelen. Het rijk gaat bijvoorbeeld over de mestwetgeving en de

toelating van gewasbeschermingsmiddelen. Provincie kan hier alleen nog invloed op uitoefenen in de ruimtelijke ordening en de provinciale milieuverordening als het bijvoorbeeld gaat om de bescherming van de drinkwaterwinning. Op het verplichtende spoor is in de afgelopen twee jaren veel veranderd, met (op basis van de doorrekeningen van WuR) al een vrij grote impact op de emissies naar oppervlaktewater in de provincie Fryslân.

Voor het vrijwillige spoor zijn er meerdere onderdelen, waarbij voor een deel versterking wordt gevraagd in het maatregelenpakket water & bodem van het FPLG.

4.a. KRW-randenbeheer in het ANLb. De provincie Fryslân stimuleerde dit al (vanuit de KRW-nota) waarbij we voor de nieuwe planperiode van 500 km randenbeheer (2016-2021) naar meer dan 3000 km randenbeheer gaan (2022-2027). De eerste signalen uit de inschrijving voor de nieuwe periode zijn dat er meer ruimte is om dit ANLb-beheerpakket weg te zetten. Uit berekeningen van de WuR die we voor dit doel uit hebben laten voeren blijkt de maatregel bovendien effectief. Daarom vragen we in het maatregelenpakket om aanvullende financiering voor dit pakket. Let wel het gaat hierbij om een aanvullende inspanning boven de wettelijk al verplichte bufferstroken (bredere randen met specifiek beheer, optioneel gecombineerd met ecologisch slootschonen).

4.b. Generieke maatregelen (fysieke investeringen) onder het GLB-NSP. Het animo voor deze maatregel baseren we op openstellingen uit de voorgaande POP-periode (waarbij veelal sprake is van over inschrijving). De provincie Fryslân heeft hier financiering voor gereserveerd vanuit de KRW-nota, hier vragen we om versterking.

4.c. De vrijwillige aanpak onder het DAW (met name een gebiedsgerichte aanpak d.m.v. ‘polderprojecten’, kennisdeling, innovatie en samenwerking, etc.). De deelname aan deze projecten is een punt van aandacht. Garanties geven over deelname is uiteraard niet mogelijk. Wel nemen we maatregelen om de deelname te stimuleren en risico’s op onvoldoende deelname te beheersen, waaronder:

- Betrekken van meerdere agrarische partijen;
- Opstellen van een samenwerkingsovereenkomst met het DAW (onderdeel zijn het instellen van een regieteam en een bestuurlijke stuurgroep, regelmatige evaluatie, communicatie, etc.);
- Nog meer aandacht voor communicatie dan in de voorgaande planperiode;
- Het inzetten van verschillende typen maatregelen en instrumenten;
- Een gebiedsgerichte aanpak waarbij we vertrouwde adviseurs in willen zetten.

Vraag: De kosten voor verbeteren waterkwaliteit zijn relatief gezien zeer beperkt. Wordt verwacht dat alle doelen gehaald kunnen worden met vrijwillige inzet? En zo nee, zijn de begrote kosten dan voldoende om de doelen te halen?

Ten eerste is het doelgat in Fryslân, in vergelijking met andere Nederlandse regio’s, niet erg groot meer. Ten tweede zijn niet alle kosten voor waterkwaliteit ook in het maatregelenpakket water & bodem opgenomen; er is overlap in maatregelen voor de diverse doelen:

1. de kosten voor randenbeheer onder het ANLb zijn opgenomen in het beheerpakket natuur (ANLb bediend meerdere doelen);
2. de kosten voor de verdrogingsbestrijding Natura2000 zijn opgenomen in het beheerpakket natuur (onderdeel van de integrale aanpak vanuit de natura2000-gebieden).
3. In het maatregelenpakket landbouw (bedrijfsspecifieke doelsturing) worden ook effecten op de waterkwaliteit voorzien.

Onze verwachting is dat het gehele pakket aan maatregelen (de al voorgenomen, lopende landelijke en regionale maatregelen vanuit o.a. KRW en het 7<sup>e</sup> NAP, en de uitvoering van alle maatregelenpakketten vanuit het FPLG) voldoende is voor KRW-doelbereik. Daarbij merken we op dat een dergelijke inschatting omgeven is door veel onzekerheden. We vinden het daarom ook van belang een goede monitoring in te richten en de mogelijkheid te houden om op basis van voortschrijdend inzicht bij te sturen.

Voor de afweging tussen vrijwillig en verplicht verwijzen we u ook naar de beantwoording van de voorgaande vraag.

Vraag: In de financiële paragraaf wordt voor water en bodem in totaal circa 20 miljoen Euro begroot als investering voor 2024 en 2025. Daarnaast 16 miljoen Euro voor KRW. Is enige uitsplitsing te geven van posten waarvoor dit wordt uitgegeven?

Antwoord: Het bedrag van 16 miljoen voor 'KRW' en 120 miljoen voor 'klimaatadaptatie' zijn afkomstig uit de raming voor de lange termijn. Hierbij merken we op dat er overlap is in maatregelen. Bijvoorbeeld in de maatregelen 'klimaatadaptatie' zijn maatregelen opgenomen die bijdragen aan de hydrologische toestand in de natuurgebieden, in het maatregelenpakket landbouw zijn maatregelen opgenomen die bijdragen aan de waterkwaliteit, in het maatregelenpakket veenweide zijn maatregelen opgenomen voor veranderingen in peilbeheer, etc.

De ca. 20 miljoen voor 2024 en 2025 zijn afkomstig uit het maatregelenpakket water&bodem. Hier is totaal 41 mln. geraamd voor de periode 2024 t/m 2027, conform de afspraken is de aanvraag voor de 1<sup>e</sup> twee jaren (2024+2025).

De uitsplitsing van de kosten voor dit maatregelenpakket vindt u in de begeleidende tabel kostenraming van dit maatregelenpakket.

Vraag: Op pagina 25 (FPLG) staat beschreven dat maatregelen in het watersysteem bij kunnen dragen aan het tegengaan van verdroging in natuur. Op pagina 37 (FPLG) wordt het belang van bodemvitaliteit genoemd dat kan bijdragen aan watervasthoudend vermogen. Heeft de provincie er aan gedacht om wellicht ook in dit hoofdstuk de verwijzing naar bodemvitaliteit te maken?

Antwoord: Dat zullen we in de herijkte versie opnemen. Wij streven naar een integrale aanpak en de bijdragen aan een verbeterde bodemvitaliteit is positief voor het vasthoudende vermogen van de bodems. Het is overigens ook de bedoeling dat het verbeteren van de bodemvitaliteit onderdeel is van het maatregelenpakket water & bodem.

Vraag: U geeft in paragraaf 5.3 aan dat de waterkwaliteit nog onvoldoende is. Welke maatregelen op het gebied van chemische stoffen (incl. gewasbeschermingsmiddelen) gaat u nemen om de doelen van de KRW te halen?

Antwoord: De uitvoering van het plan van aanpak gewasbeschermingsmiddelen in onze provincie is aanvullend op en breder dan alleen de aanpak van de KRW-genormeerde gewasbeschermingsmiddelen. Vanuit de KRW loopt hiernaast een spoor via het DAW (vrijwillig). Ook werken we aan deze problematiek via onze VTH-taken (o.a. recent is een traject gestart waarbij de vergunningverlening rondom KRW wordt aangescherpt, daarnaast de wettelijke taken op dit vlak). Via maatregelen zoals randenbeheer en subsidiëring milieuvriendelijke technieken vanuit het GLB-NSP proberen we ook emissies te reduceren. Tenslotte werken we aan de stedelijke emissies van huishoudelijk toegepaste biociden.

Daarnaast merken we op dat voor chemische stoffen, ook buiten gewasbeschermingsmiddelen, de provincie en waterbeheerders maar aan een beperkt aantal knoppen kunnen sturen. Op veel vlakken zijn nationale of Europese afspraken nodig, of is het rijk bevoegd gezag (o.a. industriële emissies, verkeer, toelating van middelen, etc.). In diverse IPO position papers, brieven vanuit het UvW en de RBO's is het rijk er al op gewezen dat voor een aantal stoffen het KRW-doelbereik

afhankelijk is van de acties die het rijk op dit vlak neemt. Voor de maatregelen die provincies en waterbeheerders op dit vlak kunnen nemen geldt dat we voornemens zijn deze uit te voeren.

Vraag: U schrijft dat u de emissie van gewasbeschermingsmiddelen naar grond- en oppervlaktewater gaat terugdringen via bovenwettelijke maatregelen (punt 2 - bijlage 1 - maatregelenpakket 2). Op welke maatregelen doelt u?

Zie ook de beantwoording van de voorgaande vragen. We merken op dat deze bovenwettelijke maatregelen aanvullend zijn op de al lopende meer verplichtende sporen, de al eerder voorgenomen acties en lopende projecten. Het is dus niet zo dat we alleen een vrijwillige aanpak voor ons zien om te komen tot doelbereik.

De maatregelen die in maatregelenpakket 2 zijn benoemd zien op onze samenwerking met de sector in het DAW, het ANLb en subsidiëring van groene investeringen vanuit het GLB-NSP. Vanuit het DAW werken we met projecten zoals 'perceelemissie in de hand' met samenwerkingsverbanden van agrariërs aan het experimenteren met technieken waarmee de emissies van gewasbeschermingsmiddelen naar grond- en oppervlaktewater verminderen. Via de 'polderprojecten' willen we gebiedsgericht werken aan het realiseren van doelen op o.a. gewasbeschermingsmiddelen. In het ANLb werken we met name via het randenbeheer aan het verminderen van uit- en afspoeling van ook GBM's, daarnaast zijn er verschillende andere beheerpakketten die het verminderen van de emissies van GBM's bevorderen. Tenslotte stimuleren we via openstellingen onder het GLB-NSP de inzet van technieken waarmee minder gewasbeschermingsmiddelen in het milieu terecht komen (o.a. mechanische en biologische onkruidbestrijding, weerbaardere teelten, precisiedosering).

Vraag: waarom worden grotere keuzes over veranderingen aan het water- en bodemsysteem pas later gemaakt, als er mogelijk geen aanspraak gemaakt kan worden op middelen uit het transitiefonds?

Met FK2050 hebben we inzicht en overzicht voor heel Fryslân gekregen en welke knelpunten zullen ontstaan als we op huidige voet doorgaan. Stapsgewijs werken we naar maatregelen via adaptatiemaatregelen, we kunnen niet in één keer van de vloer naar de zolder. Het FPLG zet nu vooral in op lopende programma's (Veenweiden, KRW) en we zijn druk bezig met experimenten en pilots o.a. in Veenweiden. Concrete besluitvorming over de NPLG-opgaven en doelen vinden in 2025 plaats. FK2050 is naast het FPLG tevens een belangrijke bouwsteen voor de actualisatie van de POVI en de Ruimtelijke Agenda (voorheen Novex).

Vraag: Wordt 'Later' m.b.t. watersysteem al bepaald in 2025? Wanneer worden die knelpunten en bijbehorende keuzes duidelijk? Uitstel na 2035 kans op mislopen Transitie Fonds?

Zoals ook in de handreiking voor het NPLG omschreven geldt de doelstelling voor een klimaatrobust watersysteem aangepast op de veranderende weersextremen voor 2050. Dat betekent dat we in de periode 2023 t/m 2050 ( en deels ook verder) werken aan een klimaatrobust watersysteem, net zoals we dat in de afgelopen decennia al hebben gedaan. Het is niet realistisch om alle benodigde veranderingen aan het watersysteem in een periode van 12 jaar (voor 2035) door te voeren. Ook onze visie voor het toekomstig watersysteem (FK2050+) ziet op de periode t/m 2050, en deels ook verder. Het FPLG biedt ons een kans om de termijn t/m 2035 in te zetten op het versnellen en versterken van de klimaatadaptatietrajecten die Wetterskip en Provincie Fryslân al hebben ingezet.

Een aantal besluiten zijn lastiger, zoals op welke termijn, op welke schaal, waar en tot welke hoogte peilverhogingen in het veengebied worden ingezet om het veen zoveel mogelijk te behouden. Ter voorbereiding op én ter onderbouwing van de aangekondigde concrete besluiten in 2025, willen we de komende twee jaren enkele wezenlijke vragen hiervoor concreter beantwoorden. Zoals: (met stip op 1) hoe is de relatie tussen water vasthouden op de hogere zandgronden en de waterberging in de

diepe veenpolders? Over welk gebied zijn peilverhogingen nodig, en welke hoogte van het waterpeil is nodig om voldoende effect te bereiken? De uitkomsten van deze onderzoeksvragen zijn sterk bepalend voor de sociaaleconomische gevolgen voor het gebied en daarmee ook een belangrijk onderdeel van het maatschappelijke gesprek dat rondom deze keuzes plaats moet vinden.

Keuzes voor 'straks' en 'later' worden daarmee bepaald in 2025, waarbij uiteraard altijd ruimte moet zijn om op basis van voortschrijdend inzicht bijstellingen te doen.

Vraag: Wat is het voorbereidende werk in periode 'straks' voor 'later'?

De nadruk op voor voorbereidend werk ligt in het 'nu'. De nadruk op de uitvoering in het 'straks'. Voor maatregelen waarvoor het voorbereidende werk al is gedaan (o.a. KRW, waterconserving, etc.) starten we zo snel mogelijk ('nu'). Een deel van de maatregelen gaan naar verwachting langere tijd vergen voor de uitvoering. Dat geldt bijvoorbeeld voor de benodigde maatregelen in het veenweidegebied.

Vraag: Wat is er aanvullend vanuit het TF nodig voor Friesland om KRW-doelbereik te realiseren (naast KRW-nota's)? Het wordt mij vanuit het FPLG en Maatregelpakket 2 onvoldoende duidelijk. Overzichtskaart / Aanvullende toelichting nodig om doelbereik KRW aan te tonen.

In bijlage IV gaan we inmiddels uitgebreider in op de onderbouwing van doelbereik. Voor een deel van de aspecten die nodig zijn voor doelbereik is nog aanvullend onderzoek nodig over het resterende doelgat na het nemen van alle voorziene maatregelen. Mocht dit voor specifieke waterlichamen nog aan de orde zijn – onze verwachting is dat deze omvang beperkt is – dan voorzien we hier nog de inpassing van specifieke gebiedsgerichte maatregelen in de maatregelenpakketten. Hier is in het proces rekening mee gehouden.

Voor een onderbouwing van welke maatregelen per waterlichaam aan de orde zijn, de huidige stand van zaken en het huidige doelgat verwijzen we u naar de KRW-factsheets. Deze kunt u hier vinden: [www.waterkwaliteitsportaal.nl/factsheets](http://www.waterkwaliteitsportaal.nl/factsheets). Dit betreft >1000 pagina's aan informatie, het voert te ver deze in de maatregelenpakketten op te nemen.

Vraag: Opgave hydrologische condities is mij onduidelijk? Is dat onderdeel van de KI-agenda? Aanvullende watervraag voor vernatten natuurgebieden?

In het maatregelenpakket is inmiddels de relatie met het maatregelenpakket natuur, waar de aanpak van de hydrologische condities van de natura2000-gebieden in is ondergebracht, duidelijker omschreven.

Vraag: Waarom wordt er geen financiering aangevraagd voor beekdalherstel? Er staat in de bijlage dat er onderzoeksresultaten beschikbaar zijn die knelpunten weergeven, en maatregelen per direct kunnen worden gestart. Kunnen de Gebiedscommissies beekdalen een beroep doen op het TF? Beekdalen?

Er wordt wel degelijk ingezet op beekdalherstel. In de teksten van het FPLG had dit duidelijker gekund. Dit kwam doordat lange tijd onduidelijk is gebleven of de Friese beekdalen ook onder de geraamde 811 mln. in het NPLG vielen. In eerdere teksten werden telkens expliciet alleen de beekdalen op hogere zandgronden in Oost, Centraal en Zuid-Nederland benoemd. Slechts enkele weken voor de deadline van het FPLG werd duidelijk dat de Friese beekdalen ook onderdeel mogen zijn van de aanvraag. Een belangrijk aandachtspunt is dat de problematiek in de Friese beken wezenlijk verschilt van andere Nederlandse beken. Voor de beken in Oost-, Centraal- en Zuid-Nederland wordt door de betrokken waterbeheerders vooral ingezet op een reductie van de emissie

van nutriënten; in de oorspronkelijke teksten was dan ook telkens sprake van het inrichten van brede bufferzones om de nutriënten uit- en afspoeling te verminderen. In de Friese beken voldoen de Linde en de Tjonger Bovenloop al voor de nutriëntendoelstelling, en is alleen voor het Koningsdiep nog sprake van een overschrijding voor fosfaat. Voor de robuustheid van het ecologisch functioneren zou een kleinere verdere reductie nog wel wenselijk zijn. In Fryslân is het belangrijkste knelpunt echter het hydrologisch functioneren, wat door ingrepen in het gebied te ver afwijkt van de natuurlijke situatie (= langzaam stromend). Hierdoor staan de kenmerkende soorten die hier nog voorkomen onder druk. Het herstel van deze situatie vraagt niet om het aanwijzen van brede bufferzones, maar om specifiekere maatwerk. Bijvoorbeeld: infiltratie op de hogere zandruggen, verhogen van het waterpeil in het beekveen langs de beekloop en bescherming van de intrekzones. Dit vraagt daarmee om andere ruimtelijke ingrepen dan het aanwijzen van brede bufferzones.

In het FPLG en maatregelenpakket 2 (water&bodem) kunt u vinden dat we de komende periode (2024-2025) werken aan verdere integrale planvorming voor de beekdalen. Dit is onderdeel van het lopende traject van beekdalherstel in Fryslân. Hiervoor zien we een aantal sporen voor ons:

1. Het uitvoeren van de KRW-maatregelen: kleinschalig hydromorfologisch herstel beken (bijvoorbeeld: inbrengen van dood hout of zandsuppletie). Dit maakt al onderdeel uit van de voorgenomen KRW-maatregelen, daarom wordt hiervoor geen aanvraag gedaan vanuit het transitiefonds. Dit betreft geen-spijt maatregelen; ook bij een verbeterde hydrologische situatie (of juist ook) hebben deze maatregelen een positief effect. De onderzoeksresultaten die u benoemd betreffen de onderbouwing van deze maatregelen.
2. Het uitvoeren van de plannen vanuit de gebiedscommissies in de beekdalen. Hierbij wordt ook rekening gehouden met de KRW en het hydrologisch functioneren van de beekdalen. De huidige opdracht aan de gebiedscommissies is al in gang gezet, daarom is dit geen onderdeel van de aanvraag voor het transitiefonds.
3. Verbeteren van het hydrologisch systeem-functioneren door de maatregelen in het maatregelenpakket water&bodem (water vasthouden en conserveren).
4. Een integrale en gebiedsgerichte planvorming zoals wel al benoemd in het FPLG. Dit punt werken we duidelijker uit in de volgende versie. Omdat deze integrale uitwerking meer uitwerking behoeft, zal dit te vroeg zijn voor de huidige aanvraag water&bodem in het transitiefonds. Waarmee we niet willen zeggen dat voor de gebiedscommissies van de beekdalen nog geen beroep kan worden gedaan op de maatregelenpakketten, hier is immers in zowel de maatregelenpakketten natuur als water wel ruimte voor.

Vraag: Ik mis de koppeling KRW en grootschalig beekdalenherstel. Zijn hier maatregelen voor gepland? Is er meer toelichting mogelijk op de huidige situatie en eventueel extra beroep op TF? Zijn de Gebiedscommissies Beekdalen voldoende bezig met KRW doelbereik en opgaven NPLG? Begrenzing breedte, indicatie toekomst landgebruik, kostenindicatie voor verwerving/ ontwaarding en herinrichting?

Zie reactie voorgaande vraag.

Vraag: Waarom wordt er onderscheid gemaakt tussen chemische grondwaterkwaliteit ondiepe en diepe lagen?

Antwoord: Conform de voorschriften van de KRW worden monsters genomen van het grondwater op 10 m diepte (ondiep) en op 25 meter diepte (diep). Milieuvreemde stoffen die vanaf maaiveld



het grondwater binnendringen, worden in het ondiepe grondwater eerder aangetoond dan in het diepe.

Vraag: Wat is concreet de opgave voor water vasthouden op de HZG? Is kwantitatief bekend wat de opgave is qua vasthouden om problemen m.b.t. verdroging het hoofd te bieden? Er is wel duidelijk wat er infiltreert of verloren gaat, maar geen concreet kwantitatief doel geformuleerd om X miljoen m<sup>3</sup> extra vast te houden. Gaat dat er komen?

Deze kwantificering wordt conform de kennisagenda de komende tijd gemaakt. Dit is een lastige berekening want de effecten zijn ook afhankelijk van keuzes in andere gebieden van FRL (e.g. veenpolders) en bijvoorbeeld de aanpak van verdroogde natuur. Terwijl we de opgaven en bijdragen nader kwantificeren werken we wel al vast aan de verdere implementatie van deze maatregel op korte termijn (geen spijt).

Vraag: Hoe wordt verzilting op de noordelijke kleischil bestreden? Wordt er aansluiting gezocht met het Kenniscluster Verzilting in het opstellen van de Kennis- en Innovatieagenda?

Antwoord: Ja, er lopen verschillende sporen, zowel op het gebied van kennisontwikkeling en monitoring (e.g. ZOZ, KCV, FRESHEM) als diverse pilots. FK2050 beschrijft hoe we hoofd willen bieden aan de voortschrijdende verzilting.

Vraag: Worden de klimaat- en waterplannen van de Waddeneilanden onderdeel van het FPLG? Doen de eilanden een beroep op financiering vanuit het TF? Gaan zij maatregelpakketten indienen? Op wat voor termijn zijn plannen en voorstellen klaar?

In bijlage 6 en bijlage 8 staan de plannen voor de Waddeneilanden omschreven. Onder andere: "Op de korte termijn betekent dit dat we per Waddeneiland klimaat- en waterplannen concretiseren en dit verder uitwerken naar maatregelen. We maken inzichtelijk welke onttrekkingen uit het grondwater plaatsvinden. Samen met Vitens wordt bekeken hoe de drinkwatervoorziening toekomstbestendig kan worden gemaakt. Waterbesparing-, maar ook de (toekomst van de) wadleiding, is hier een belangrijk onderdeel van". De klimaat- en waterplannen voor de Waddeneilanden zijn een maatregel vanuit het Regionaal Waterprogramma 2022-2027 (RWP) en vanuit het RWP is de financiering ook belegd, daarom wordt voor deze maatregel dit in het maatregelenpakket water&bodem geen financiering aangevraagd. Het is wel mogelijk dat uit het klimaat- en waterplan vervolgmaatregelen volgen. Afhankelijk van de uitwerking van deze maatregelen is het mogelijk dat er een toekomstige aanvraag wordt gedaan vanuit het transitiefonds. De klimaat- en waterplannen worden opgesteld gedurende de looptijd van het RWP (2022-2027).

Vraag: Is er nagedacht over een onderzoek naar watervraag- en aanbod (over alle belangrijke functies en gebruikers) in de breedte voor op de KI-agenda?

Ja, daar is over nagedacht, al gaat het hier om een bovenregionaal vraagstuk. Provincie en Wetterskip zijn onderdeel van de Zoetwaterregio Noord-Nederland, het Deltaprogramma Zoetwater en het Deltaprogramma IJsselmeergebied. Binnen deze gremia lopen verschillende (onderzoeks)trajecten (o.a. Beleidskader Nieuwe Watervragers, Ruimtelijke Verkenning, Integraal Riviermanagement, etc.) die op dit vraagstuk inzicht proberen te krijgen. Wij zijn hierbij aangesloten en houden zo de vinger aan de pols.

Belangrijk aandachtspunt vormt de afhankelijk van aanvoer van zoetwater vanuit IJsselmeer voor o.a. peilregulatie Friese Boezem, doorvoer naar Groningen, doorspoelen tegen verzilting in het kleigebied, vernatten van veen en aanvoer naar de hogere zandgronden met opmalingen. In FK2050+ worden ingevolge klimaatverandering consequenties duidelijk geschetst/geagendeerd. Hier zal binnen Fryslân invulling voor gezocht moeten gaan worden binnen het streven naar een toekomst- en klimaatbestendig betaalbaar watersysteem.

Vraag: Hoe ver zijn jullie met het opzetten van de gebiedsprocessen/ commissies? Gaan deze hun plannen indienen bij het Rijk? En hebben zij inspraak bij het opstellen van de KI-agenda?

Antwoord: Dit verschilt per gebied en per thema. In een deel van de gebieden zijn al lange tijd gebiedscommissies aanwezig, bijvoorbeeld in de beekdalen. Hier kan bij worden aangesloten. In andere gebieden zijn nog geen gebiedsprocessen opgestart en moet dit traject dus nog starten. Zoals in het FPLG is omschreven gebruiken we de periode van ontwerp naar definitief FPLG om de governance van deze gebiedsprocessen af te stemmen en in te richten, in samenwerking met de betrokkenen (zoals gemeenten).

Vraag: Algemeen advies: voor alle maatregelen helpt het om aan te geven waar je wat gaat doen. Kaartmateriaal met opgaven + oplossingen bijvoorbeeld.

Zie hiervoor het ook inmiddels toegezonden GAW. Over het algemeen zijn wij terughoudend met kaartmateriaal, zeker wanneer het gaat om toekomstplannen met nog relatief grote onduidelijkheden. In bijlage III hebben we een ruimtelijke uitwerking van de maatregelen in het maatregelpakket Water en Bodem weergegeven.

Vraag: KRW – m.b.t. opzet waterpeil – tijdelijk effect

Dit is niet geformuleerd als vraag, maar we nemen aan dat u bedoelde te vragen naar het tijdelijke uitspoelingseffect van nutriënten als gevolg van peilopzet in het veenweide en het effect hiervan op de waterkwaliteit / doelbereik KRW. Als gevolg van een peilopzet in veenweide blijkt uit de diverse onderzoeken inderdaad dat er een tijdelijke piek in de uitspoeling van nutriënten mag worden verwacht. Dit betreft de uitspoeling van de nutriënten uit het reeds afgebroken veen die in ondiep (freatisch) grondwater en capillair water aanwezig zijn, en opgeslagen zijn in de bovenste decimeters van de bodem. In strikte zin zou dit gezien kunnen worden als achteruitgang in de waterkwaliteit en recente rechtelijke uitspreken hebben de interpretatie van 'geen achteruitgang' aangescherpt.

Het gaat echter om een al voedselrijke situatie, waarbij de nutriëntenconcentraties tijdelijk worden verhoogd, ten einde een verbetering voor o.a. de waterkwaliteit te realiseren. Onzes inziens zou het onder de uitzonderingsmogelijkheid 'natuurlijke omstandigheden' mogelijk moeten zijn deze maatregel te motiveren.

Vraag: Hoe verhoudt de KI-agenda zich tot de maatregelpakketten? Volgt uit het onderzoek straks in 2025 een nieuwe set maatregelpakketten? Wanneer wordt de KI-agenda vastgelegd?

Antwoord: Voor DAW- en KRW maatregelen geldt dat na afronding onderzoek in 2025 naar alle waarschijnlijkheid geen nieuwe set van maatregelen gaat opleveren, maar mogelijk wel een duidelijker en scherpere ruimtelijke inzet van bestaande maatregelen en omvang van bestaande maatregelen.

Voor klimaatadaptatiemaatregelen ligt dit uiteraard anders. Met name rondom peilbeheer in het veenweide moeten een aantal knopen nog worden doorgehakt. Daarbij ligt het inderdaad ook voor de hand dat ná 2025 nieuwe aanvragen uit het transitiefonds worden gedaan voor

klimaatadaptatiemaatregelen. Dit is echter ook conform de instructies. In de raming van het FPLG vindt u ook 120 mln. voor klimaatadaptatiemaatregelen, waarbij slechts een deel voor de eerste periode 2024-2025 wordt aangevraagd. Hetzelfde geldt voor de maatregelen in het veenweidegebied.

Vraag: Waar ligt de prioriteit in het aanpakken van het water- en bodemsysteem? Wordt er eerst ingezet op water vasthouden HZG, of vernatten veenweiden? Gelijkijdig?

Antwoord: Alle thema's worden gelijktijdig en in samenhang opgepakt, maar wel via verschillende sporen. Waarbij voor een deel van de stappen ook aanvullend onderzoek of dialoog nodig is.

Vraag: Wat is de tijdlijn van dit eerste maatregelpakket Water en Bodem?

Antwoord: De tijdlijn is 2024-2027, waarbij nu alleen voor 2024 en 2025 financiering is aangevraagd conform de afspraken.

Vraag: Wanneer wordt de inhoud van de polderprojecten duidelijker? Waar vinden die polderprojecten plaats en in hoeverre bieden die nuttige informatie voor de gebiedsprocessen?

Zie hiervoor ook het inmiddels toegezonden GAW. Hierin zijn deelgebieden onderscheiden. We proberen per deelgebied van het GAW (die aansluiten bij de FPLG-indeling) minimaal 1 gebied aan te wijzen om een 'polderproject' uit te voeren. Inmiddels zijn al projecten gestart in Gaasterland en in Zuidoost Fryslân. We verkennen nu eerst de mogelijkheid voor nieuwe projecten in Noordoost Fryslân en Zuidoost Fryslân. Als er duidelijkheid komt over het beschikbaar komen van middelen vanuit het transitiefonds worden van hieruit ook de volgende polderprojecten opgepakt. We hebben wel gebieden op het oog, maar willen hier niet al concrete beloftes gaan doen aan deelnemers als er een risico is dat het project geen doorgang kan vinden door het niet beschikbaar komen van middelen.

In het GAW zijn deelgebieden aangewezen op basis van bodemtypen en waterhuishouding, waarvoor vergelijkbare opgaven gelden. Dit plan vormt de basis waarop we in Fryslân voor het DAW-spoor aan de slag gaan en zien op waterkwaliteit en waterkwantiteit. Dit is al vastgelegd in de KRW-nota's en hiervoor is al financiering beschikbaar vanuit de provincie Fryslân en vanuit de Europese Unie (GLB). Daarnaast zijn er nog landelijke regelingen, zoals de DAW-impuls, welke ook worden benut waar mogelijk. Vanuit het transitiefonds vragen we om een bijdrage om dit proces verder te kunnen versterken en versnellen.

Een polderproject is een specifiek, kleinschaliger gebied, waar we graag aan de slag gaan om de gebiedsgerichte opgaven integraal te realiseren. Bijvoorbeeld op het gebied van gewasbeschermingsmiddelen, nutriënten en water vasthouden en peilbeheer. Daarvoor is op gebiedsniveau een plan/aanpak nodig. Het nieuwe GLB-NSP voorziet ook in een maatregel welke is gericht op deze aanpak; vanuit het transitiefonds willen we graag de mogelijkheden hiervoor vergroten (zie ook de beantwoording van vraag 4). Zo'n plan geeft inzicht in (bijvoorbeeld): welke agrariërs aanvullend meedoen aan het KRW-randenbeheer in het ANLb conform de prioriteringskaart in het natuurbeheerplan; welke mogelijkheden er zijn voor duurzamer bodembeheer, waar bijv. gezamenlijke aanleg van een spoelplaats ten behoeve van verminderen gewasbeschermingsmiddelen nut heeft, welke percelen ingezet kunnen worden voor waterberging, welke mogelijkheden er zijn voor peilverhogingen/flexibeler peilbeheer om de waterafhankelijkheid te verminderen, etc.

Onzes inziens bieden polderprojecten geen ‘nuttige informatie voor gebiedsprocessen’, maar zijn deze onderdeel van gebiedsprocessen of worden deze in ieder geval in afstemming en samenhang uitgevoerd.

Vraag: Voor mij is onduidelijk hoe de polderprojecten en andere maatregelen bijdragen aan NPLG-doelbereik (KRW of andere doelen). Toelichting? Wordt in het pakket of bijlagen niet uitgewerkt.

Antwoord: De aanpak in de polderprojecten is een tweetrapsraket. In de eerste fase wordt een plan opgesteld. Hierin worden de doelen voor het specifieke gebied (KRW en anderszins water gerelateerd) uitgewerkt incl. de concrete, in het gebied passende maatregelen waarmee deze doelen worden behaald. De tweede fase is de uitvoering van deze maatregelen (incl. benodigde begeleiding, monitoring en afstemming). In het maatregelenpakket is onzes inziens ook duidelijk omschreven dat de inzet in deze gebieden doelbereik is: “ *In deze 6-7 gebieden stellen we een uitvoeringsplan op voor integraal doelbereik. De belangrijkste doelen uit het FPLG die hiermee worden bediend betreffen de (hydrologische) aanpak van verdroging (KRW-opgave natura2000-gebieden) en de opgave op gewasbeschermingsmiddelen en nutriënten. De doelen voor groenblauwe dooradering en overkoepelende KRW-doelen worden met deze aanpak ook bediend. Daarnaast dragen de maatregelen bij aan de bestrijding van verzilting, waterberging/klimaatadaptatie, bodemvitaliteit en de versterking van de biodiversiteit. Na het opstellen van de gebiedsaanpak willen we vervolgens de concrete maatregelen ten uitvoering brengen (zie daarvoor de uitwerking in een van de navolgende velden), zowel in de vorm van investeringen in duurzame landbouw en waterkwaliteit als in de vorm van beheer (en de wisselwerking tussen deze twee componenten)*’.

Natuurlijk is KRW-doelbereik nodig op een grotere schaal dan alleen in deze 6-7 specifieke gebieden. De lessen die we leren in deze polderprojecten willen we daarom ook benutten voor een gebiedsbrede aanpak. Mede daarom is werkpakket 6 ook van belang.

Vraag: Waarom nog inzetten op pilots en experimenten? Zijn veel effecten van maatregelen niet al duidelijk? Kan er niet aangesloten worden op al lopende onderzoeken, maatregelen?

De gevraagde bijdrage uit het transitiefonds is 41 miljoen (periode 4 jaar, nu is alleen de aanvraag voor de 1<sup>e</sup> twee jaar gedaan). Daarvan is alleen een deel van werkpakket 3 bedoeld voor pilots (water conservering en water vasthouden, waarbij het deels om pilots gaat en deels om toepassen bewezen technieken in projecten), totaal 4,7 miljoen. En een deel van werkpakket 6 (2,5 miljoen voor 6.3. kennisontwikkeling). Het overige deel van het budget wordt ingezet op al vergaarde kennis en bewezen technieken. Daarmee is maximaal 17,5 % van het budget bedoeld voor pilots en experimenten.

Pilots en experimenten dragen bij aan draagvlak en acceptatie van nieuwe technieken. Bijvoorbeeld voor het opbouwen van zoetwaterlenzen en waterconservering in de bodem. Een deel van deze technieken zijn relatief nieuw. Zowel voor betrokken agrariërs als provincies en waterbeheerders is het goed om hier ervaring mee op te doen.

De pilots en experimenten die zijn benoemd in het maatregelenpakket water&bodem vallen overigens buiten het veenweideprogramma. Hiervoor is een apart maatregelenpakket opgesteld, waar kennis en innovatie, pilots en experimenten weer op eigen wijze zijn meegenomen.

Vraag: Maatregelpakket ‘aanpak versnelling 2024-2025’ WB: ‘*In 2024-2025 zetten we voorsnog in op ‘water vasthouden zandgebieden, vergroten zoetwatervoorraad’ ‘zoetwaterwaterlenzen vergroten in de gebieden met risico op verzilting’ en ‘zoetwaterbel op de Waddeneilanden*

versterken.’ Ik zie dit in de werkpakketten niet terug. Hoe gaat dit gebeuren en waar? Onder welk pakket (pakket 3: pilots en experimenten??)? Schaal wordt niet duidelijk, en opschaal strategie? Wordt effect van maatregelen gekwantificeerd en gebruikt?

Dit betreft inderdaad werkpakket 3, werkpakket 3 is volledig gericht op het water vasthouden in de zandgebieden, de bodemvitaliteit, het vergroten van zoetwatervoorraden vergroten in de gebieden met risico op verzilting en de zoetwaterbel op de Waddeneilanden versterken. In de kostenraming kan u terug zien dat we voor het we uitgaan van ca. 90 deelnemende individuele agrariërs en ca. 4 grootschaliger projecten met waterconservering voor de eerste periode (start in het ‘nu’). Voor ‘straks’ is uiteraard een verdere opschaling nodig.

We zijn het met u eens dat deze teksten uitgebreider en duidelijker opgeschreven hadden kunnen worden. Echter in het maatregelenpakket ziet u wel teksten terug, onder andere in de tabel op blz. 9 (maatregelen en instrumenten), blz. 15 (bijlage I, doelen maatregelenpakket) en de omschrijving van werkpakket 3 op blz. 17.

Vraag: Toelichting op Klimaatadaptatie? Wat gaan die pilots opleveren, waar gaan ze plaatsvinden? Onderzoek je geen dingen die al onderzocht zijn? Gaat het Rijk ook nog meekijken naar de exacte scope van de KI-agenda? Hoe realiseer je uiteindelijk opschaling? En in welk werkpakket komt dit terug?

Antwoord: Dit is onderdeel van de uitwerking van de visie FK2050 naar beleid en maatregelen. Gaat om vervolgvragen t.b.v. zoetwaterbeschikbaarheid, weerbaarheid tegen droogte, verzilting, etc. Wat het op gaat leveren is afhankelijk van de pilot en de locatie.

Het is hierbij uiteraard niet de bedoeling om dingen te gaan onderzoeken die al bekend zijn. Soms kan het wel bijdragen aan het draagvlak binnen een bepaald gebied om eerst een pilot te doen, voordat wordt ingezet op verdere opschaling, zeker met onbekendere technieken.

Vraag: Wat wordt er nog onderzocht? Hoe gaat dat meehelpen aan doelbereik in 2027?

Antwoord: Van belang is dat het huidige mestbeleid (7e NAP) aangescherpt is (i.c. derogatiebeschikking: per direct invoeren van bufferstroken en aanwijzing van zogenaamde nutriënten verontreinigde gebieden, inclusief verlaging van gebruiksnormen). Het precieze effect van aanpassing van het landelijk beleid op de verbetering van (oppervlakte)waterkwaliteit is nog onvoldoende bekend. Aangezien DAW werkt aan een verdere waterkwaliteitsverbetering via het bovenwettelijk spoor is het noodzakelijk voor inzet DAW om precies te weten welke verbetering waterkwaliteit wettelijk wordt gerealiseerd en wat nog aanvullend via DAW (bovenwettelijk) gerealiseerd kan worden.

Met deze maatregel wordt ook de GLB-NSP-maatregel op samenwerkingsverbanden bedoeld, waarbij door samenwerkingsverbanden van agrariërs wordt ingezet op het toepassen van technieken binnen de eigen bedrijfsvoering. De ‘innovatie en kennisontwikkeling’ is dan niet zozeer op landelijke schaal en nieuw op rijksniveau, als wel nieuw voor de betrokken agrariërs die met elkaar onderzoeken hoe de maatregelen het beste in de lokale bedrijfsvoering kunnen worden ingepast. Voorbeelden van projecten die we in samenwerking met LTO op deze wijze uitvoeren zijn bijvoorbeeld vruchtbare kringloop Noord-Nederland en perceelemissie in de hand.

Vraag: Onder hfst klimaatadaptatie: ik zie deze concrete wat gaan we doen’s niet terug in maatregelpakket Water en Bodem. Klopt dat? Waar gaat wat gebeuren?

Punt 1: dit is wel opgenomen, echter had dit wellicht duidelijk kunnen worden verwoord. Het is wel degelijk de bedoeling dat deze maatregelen onderdeel zijn van dit maatregelenpakket.

Punt 2: De financiering van het opstellen van deze plannen is al opgenomen in het RWP. Daarom is dit geen onderdeel van de aanvraag. Desondanks worden de plannen natuurlijk benut voor het FPLG. Mogelijk komen hier ook maatregelen uit naar voren die onderdeel zijn van een toekomstige aanvraag voor het transitiefonds.

Punt 3: Deze zijn benoemd op de kennis- en innovatieagenda en opgenomen onder werkpakket 6 van het maatregelenpakket.

Vraag: Gaat dit onderzoek over de onderlinge samenhang zandgronden & veengebieden? Wordt in dit onderzoek ook de relatie met het HWS gelegd?

Antwoord: Ja, onder andere. Het gaat hierbij om vragen die o.a. uit FK2050 voortkomen en we op willen lossen richting besluitvorming 2025 (t.b.v. FPLG, herijking VWP, actualisatie RWP en actualisatie POVI).

NB. De tekst in het gele vlak in de tabel is multi-interpretabel. Er staat "Deze vragen zijn deels al onderzocht, deels onderdeel van NBRACER/LN2050/BWL en het veenweideprogramma". Hiermee bedoelen we dat we met FK2050 en andere studies (grondwaterstudie, boezemverkenning, etc..) al inzicht hebben gekregen in de systeemwerking. Hier komen verschillende vervolgvragen uit voort. Deze agenderen we o.a. in de KI-agenda van het FPLG, en in verwante onderzoekstrajecten zoals NBRACER, LN2050 en het BWL.

We bedoelen hier dus niet dat deze vragen deels al onderzocht zijn binnen NBRACER/LN2050/BWL.

Vraag: Wordt er nagedacht over het combineren van klimaatadaptatie (waterberging/buffer) en klimaatmitigatie (verlagen broeikasgasemissies uit veenweide?)

Antwoord: Ja, dit is de bedoeling. Het bergen van water voor het voorkomen van wateroverlast en voor het bufferen van zoet water is het meest effectief in de diepe veenpolders. In deze gebieden is niet altijd meer veen aanwezig, maar in delen van het gebied nog wel. Omdat de diepe veenpolders in Fryslân een cruciale rol spelen in de waterhuishouding (kwelgebied, waarbij kwel wordt aangetrokken vanaf de droogtegevoelige zandgronden en zoutere kwel vanaf de kust) is het van belang dat hier tegendruk wordt gegeven. In de bijlage 'analyse water en bodemsysteem' (welke integraal onderdeel uitmaakt van het FPLG) is dit ook toegelicht, zie de hiernavolgende teksten.

Voor **de lange termijn** streven we naar tegendruk voor de kwel van zoetwater vanaf de zandgronden, de drainerende werking voor de veengebieden (dit zorgt ervoor dat het grondwaterpeil in de veengebieden lager is dan zonder deze drainerende werking). De leveringszekerheid van zoet water uit het IJsselmeergebied neemt af. We hebben meer bergingscapaciteit nodig vanwege het toenemen van intensieve neerslag (zoals ook opgenomen in het regionaal waterprogramma). Die voorgenomen bergingscapaciteit en zoetwateropslag kan het beste in diepe veenpolders worden gerealiseerd, omdat het hier ook bijdraagt aan het leveren van tegendruk. Ook buiten bergingsgebied in de diepe veenpolders is meer tegendruk nodig. Hoe hoog peilen daarvoor precies moeten zijn is nog onderwerp van onderzoek.

Voor de **middellange termijn** (2025 en verder) is het van belang om keuzes te maken over hoe het proces in de diepe veenpolders wordt georganiseerd (herrijking veenweideprogramma of een ander traject?) en de doelen voor het gebied, mede op basis van onderzoek en een dialoog met het gebied. Bijvoorbeeld over de omgang met de gebieden waar nu nog veen voorkomt, hoogwatercircuits en de locaties waar waterberging kan worden gerealiseerd.

Op de **kortere termijn** is er nader onderzoek nodig. Welke mogelijkheden zijn er voor het creëren van tegendruk en voor het bergen en conserveren van water? Wat zijn de effecten en consequenties hiervan? Welke instrumenten zijn nodig? Ondertussen werken we aan het creëren van meer waterberging en het benutten van meer gebiedseigen water op basis van het bestaande beleid.

Het meer vasthouden van gebiedseigen zoet water en het goed op kunnen vangen van droogte is ook onderdeel van de uitgangspunten en de leidende principes van de visie 'Fryslân Klimaatbestendig 2050+', zie onderstaand kader, punt 1, 2 en 3.

De uitgangspunten en leidende principes zijn:

1. Een veerkrachtig bodem- en watersysteem, als goede basis voor een duurzame zoetwaterbalans in heel Fryslân, dat een omslag mogelijk maakt van water afvoeren naar water vasthouden en beter kan omgaan met extreme omstandigheden.
2. Meer gebiedseigen zoet water beschikbaar – grond- én oppervlaktewater. Het automatisme dat we jaarrond voor waterinlaat kunnen rekenen op het IJsselmeer als onze nationale regenton, kan veranderen. We werken toe naar een provincie waarin we droogte beter kunnen opvangen. Met inrichting en peilbeheer kan een nieuwe balans worden gevonden tussen het voorkomen van wateroverlast en natschade enerzijds en droogteschade anderzijds
3. Niet afwentelen op toekomstige generaties, op andere gebieden of van privaat naar publiek en vice versa. Het betekent dat we bij investeringen tijdig en voldoende rekening houden met klimaatverandering.
4. De bodemvitaliteit verbetert; we zetten in op herstel, behoud en verbetering van de chemische en biologische bodemkwaliteit. Zo bevorderen we het watervasthoudend vermogen en de biodiversiteit.
5. De waterkwaliteit verbetert; dit is essentieel voor herstel van natuurwaarden en biodiversiteit, voor de landbouw en voor de recreatie.
6. We waarborgen waterveiligheid via het meerlaags veiligheidsprincipe – robuuste primaire keringen, toekomstbestendige ruimtelijke inrichting, adequaat crisis- en risicomanagement.
7. Circulariteit; CO2 vastleggen, energietransitie, grondstoffen en materialen.

Ook in de omschrijving van het veenweideprogramma is terug te vinden hoe we omgaan met de bergingscapaciteit van het veenweidegebied. Het verhogen van de waterpeilen betekent meer

buffer van water maar ook dat de bergingscapaciteit in de watergangen afneemt. Daarnaast speelt dat de buffercapaciteit het grootste is (natte omstandigheden) op een ander moment dan de watervraag om de gebieden te vernatten (droge omstandigheden). Deze problematiek is alleen met maatwerk op te lossen; daarom werken we in het veenweideprogramma met een gebiedsgerichte aanpak.

Vraag: Wordt/is de provinciale adaptatie strategie (Bestuursakkoord water en klimaat 2021-2025, Klimaatadaptatiestrategie Friesland, Regionaal Waterprogramma 2022-2027) verbonden met het PPLG?

Antwoord: De Friese klimaatadaptatiestrategie, het bestuursakkoord water en klimaat 2021-2025, het regionaal waterprogramma 2022-2027 en het waterbeheerprogramma 2022-2027 zijn staand waterbeleid van de provincie en het Wetterskip Fryslân. Dit beleid is randvoorwaardelijk voor het FPLG. De strategie en het handelingsperspectief dat bijvoorbeeld in de Klimaatadaptatiestrategie Fryslân zijn geschetst, kan u ook terug herkennen in 'Fryslân Klimaatbestendig 2050+' en de strategie die wordt geschetst voor water in het FPLG.

Vanuit het FPLG zetten we voor de korte en middellange termijn in op het versterken en versnellen van de aanpak die in al deze voorliggende stukken al is geschetst. Dit vindt u ook terug in de aanvraag voor het versnellingspakket water & bodem.

Voor de langere termijn is een visie opgesteld voor de klimaatbestendigheid van het Friese watersysteem: Fryslân Klimaatbestendig 2050+. Deze visie is vastgesteld door gedeputeerde staten van de provincie Fryslân en het algemeen bestuur van Wetterskip Fryslân. De bestuurlijke behandeling door provinciale staten van de provincie Fryslân vindt plaats in lijn met de behandeling van het FPLG. FK2050+ bevat de uitwerking van de WaBoS-brief van I&W. De doorwerking van de visie naar beleid vindt plaats in het FPLG, de actualisatie van de POVI en de herijking van het veenweideprogramma, de doorwerking naar maatregelen vindt plaats in onder andere de gebiedsgerichte aanpak van het FPLG. In hoofdstuk 2 van het FPLG is dit ook uitgewerkt.

Vraag: Zorg een heldere onderbouwing hoe de integrale aanpak (enkelvoudige maatregel met meervoudig doelbereik indien van toepassing) uitgewerkt wordt in de gebieden.

Antwoord: De bijlagen van het FPLG maken integraal onderdeel uit van het plan. In bijlage 9 is een verdieping van de gebiedsgerichte aanpak opgenomen. Hierin staat hoe we de uitwerking in de gebieden voor ons zien. Specifiek in punt 5 en 6 zijn hierbij uitgangspunten voor de integrale aanpak opgenomen, zie de hiernavolgende tekst.



5. *Veel maatregelen vragen om ruimte. Er wordt gewerkt volgens de principes van de omgevingsvisie om de ruimtelijke puzzel te leggen:*
- a. *In lijn met het principe 'koppelen en verbinden' wordt per gebied gezocht naar koppelkansen en samengewerkt met andere trajecten die al in een gebied lopen.*
- b. *Om alle doelen in een gebied een plek te geven, wordt een ontwerpproces gestart met belanghebbenden waarbij omgevingskwaliteit als onderlegger benut wordt. Omgevingskwaliteit is geen vastomlijnd begrip. Het gaat om de wezenlijke kenmerken van een gebied, én de manier waarop mensen deze zien en beleven.*
- c. *Er wordt zuinig omgegaan met de beschikbare ruimte en gezocht naar mogelijkheden voor meervoudig ruimtegebruik.*
6. *Per regio en gebied is de opgave anders en daarmee mogelijk de aanpak ook iets verschillend. In de ene regio heb je complexe integrale vraagstukken op te lossen terwijl in de andere regio een enkelvoudige interventie misschien genoeg is. Ook de mate waarin de doelen een rol spelen, kan per regio verschillen. Klimaat en natuurdoelen spelen bijvoorbeeld minder in de kleischil. Per gebiedsproces en regio zullen er helder afspraken gemaakt moeten worden over de doelen die gerealiseerd moeten worden.*

Vraag: Hoe kijkt Fryslân aan tegen een eventueel aanvullend benodigde watervraag vanuit het IJsselmeer, om de veengebieden te vernatten?

We vinden de stelling dat er een grote aanvullende watervraag nodig is om de veengebieden te vernatten, te stellig. Dit is erg afhankelijk van hoé de vernatting in een gebied wordt ingericht. Als er gebruik wordt gemaakt van onderwaterdrainage om de grondwaterstand te verhogen is er inderdaad per gebied sprake van een aanvullende watervraag, wordt er echter uitgegaan van wateropslag in het gebied (soms is daarbij opslag boven maaiveld aan de orde) dan kan de watervraag van een specifiek gebied juist ook afnemen. Zie ook de uiteenlopende onderzoeken op dit thema zoals: [20200415 Definitief Quick scan Natuurlijke veenvernatting.pdf \(stroming.nl\)](#), [Tegengaan van bodemdaling vergroot de watervraag | \[REDACTED\] Smolders et al 2019 De toekomst van onze veenweidegebieden over vernatten optoppen en veenmosteelt\\_hr.pdf \(ru.nl\)](#). We zijn op de hoogte van het [REDACTED]-onderzoek naar de aanvullende watervraag van veengebieden wanneer deze worden vernat door middel van onderwaterdrainage en passieve peilopzet. Dit rapport onderzoekt echter maar één van de potentiële oplossingen om de veengebieden te vernatten.

Daarnaast is deze vraag ook sterk afhankelijk van of er in een gebied sprake is van wegzijging of kwel. De gebieden langs de zuidrand van Fryslân (langs 'het vergeten randmeer') kennen een hoge wegzijging. Daar is het vernatten van het veen in relatie tot de watervraag een uitdaging. Dat geldt ook voor de veengebieden die grenzen aan de diepe veenpolders. Andere veengebieden en met name de diepe veenpolders in Fryslân kennen juist een kwelsituatie (aantrekken van kwel en vanaf de hogere zandgronden). Daardoor is het peil houden van de grondwaterstand in deze gebieden een minder grote uitdaging. Zie ook de grondwateratlas van Fryslân: [Grondwater in Fryslân | Fryslan](#). In de huidige situatie worden deze gebieden sterk bemalen om juist de waterstanden voldoende laag te houden; het minder bemalen van deze gebieden leidt daarmee dus juist tot een verhoging van grond- en oppervlaktewaterstanden zonder dat er aanvullende waterinlaat nodig is.

De grondwateratlas van Fryslân is een van de onderbouwende onderzoeken van FK2050+, het regionaal waterprogramma en daarmee ook van de analyse van het water- en bodemsysteem ten behoeve van het FPLG.

Samengevat: al het Friese waterbeleid is erop gericht de afhankelijkheid van zoetwaterinlaat te verminderen. Zie ook uitgangspunt 1 en 2 van FK2050+. Voor het veenweidegebied gaan we uit van maatwerk, waarbij het uitgangspunt is zoveel mogelijk gebiedseigen water vast te houden en de afhankelijkheid van wateraanvoer te verminderen. Voor een deel van de gebieden, met name de wegzijgingsgebieden aan de rand van onze provincie, is het op peil houden van het grondwater lastiger. Daar kan het zijn dat toch aanvullende aanvoer nodig is. We verwachten dat de afhankelijkheid op schaal van de gehele provincie echter niet toeneemt. Dat is uiteraard wel afhankelijk van hoe de klimaatverandering en daarmee de toename van verdamping zich gaat ontwikkelen. Meer gedetailleerde berekeningen voor deze watervraag zijn ook onderdeel van onze kennis- en innovatieagenda.

Vraag: Wat is de onderbouwing van het geraamde bedrag voor het totale pakket klimaatadaptatie t/m 2035 van 120 mln.?

Antwoord: Voor klimaatadaptatie is een bedrag van €120 miljoen geraamd. Om de gevolgen van klimaatverandering op te kunnen vangen willen we in de gebiedsgerichte aanpak maatregelen treffen die bijdragen aan een klimaatbestendig watersysteem. Het gaat hierbij om maatregelen die gericht zijn op het verbeteren van de beschikbaarheid van zoet water (waterbuffering) en het minder afhankelijk zijn van het IJsselmeer, het voorkomen van wateroverlast bij weersextremen (waterberging) en maatregelen om de verzilting te beperken (versterken zoetwaterlenzen, aangepast peilbeheer, etc). De kosten hiervan zijn gebaseerd op een globaal kostenkental: €500 per ha, voor 240.000 ha. Dit getal is op basis van ervaringen van het Wetterskip in het verleden met de uitvoering van klimaatadaptatiemaatregelen in het landelijke gebied. Op dit moment is er geen uitgebreidere onderbouwing te geven van deze raming: dit is immers ook sterk afhankelijk van welke keuzes er in gebiedsprocessen worden gemaakt, mede afhankelijk van de eigenschappen van een gebied. Bijvoorbeeld: wordt er voor droogtebestrijding een slootbodempompe omhoog gebracht, of wordt er een regelbare stuw geplaatst? De kosten van dergelijke keuzes kunnen sterk uiteenlopen.

Voor de aanvraag uit het transitiefonds voor de korte termijn is wél een gedetailleerdere berekening gemaakt; hier is meer zicht op waar we op de korte termijn concreet al aan de slag gaan. Hierin zijn voor de korte termijn de kosten voor de KRW opgenomen én een deel van het budget van het totale pakket klimaatadaptatie. Wanneer we in de toekomst voor de middellange en lange termijn een aanvullende aanvraag doen uit het transitiefonds wordt deze telkens onderbouwd met een meer gedetailleerde raming.

Het klimaatadaptatiefonds is hier nadrukkelijk zonder de kosten voor een ander peilbeheer en klimaatadaptatie in het veenweidegebied. Deze kosten worden meegenomen in de uitvoering van het veenweideprogramma (zie ook vraag 6).

Vraag: Graag een uiteenzetting van het budget Veenweide (1,9 miljard) m.b.t. water

De opbouw van het budget voor veenweide is uiteen gezet in bijlage 13 van het FPLG. Onderdeel van de 1,9 mlrd zijn:

- €102 mln. voor watermaatregelen. Dit betreft de fysieke investeringen in waterhuishoudkundige maatregelen om peilopzet in het veenweide mogelijk te maken.

Zoals het creëren van waterbuffers en waterberging en aanpassingen in de waterinfrastructuur (o.a. plaatsen van stuwen in inlaten). Hiervoor is gerekend met:

- Een grondprijs van €50.000 voor 1360 ha aanvullende waterberging;
- Een bedrag van €500 per ha voor aanpassingen aan de waterhuishouding. Zoals onder vraag 5 uitgelegd, is dit een globaal kostenkental gebaseerd op ervaringen uit het verleden met de uitvoering van klimaatadaptatie. Door de gebiedsspecifieke maatregelen die nodig zijn kan dit niet in meer detail worden berekend. Echter wordt in de maatregelen voor de korte termijn en de concrete aanvraag uit het transitiefonds wel een gedetailleerdere berekening aangeleverd.
- Daarnaast €1.080 mln. voor de afwaardering van grond en €170 mln. voor inkomensschade. Deze kosten zijn geen directe kosten ten behoeve van water, maar het gevolg van waterhuishoudkundige ingrepen in het gebied.

Maatregelen KRW-water in het kader van het FPLG	eenheid	aantal	jaren	normbedrag	totaal	kosten gemiddeld per jaar
<b>Werkpakket 1: opstellen gebiedsplannen</b>						
Opstellen gebiedsplannen*	stuks	10	1	50.000	500.000	
Totaal werkpakket 1					500.000	500.000
<b>Werkpakket 2: implementatie maatregelen gebiedsplannen</b>						
implementatie maatregelen gebiedsplannen*	stuks	10	3	500.000	5.000.000	
Totaal werkpakket 2					5.000.000	1.666.667
<b>Werkpakket 3: waterpilots en projecten</b>						
3.a. pilots en projecten	deelnemende agrariër*	250	4	30.000	7.500.000	
3.b. pilots en projecten	projecten*	10	4	800.000	8.000.000	
Totaal werkpakket 3					15.500.000	3.875.000
<b>Werkpakket 4: generieke aanpak</b>						
Generieke aanpak: openstellingen duurzame landbouw - water/KRW	verwachte aanvragen*	350	4	20.000	7.000.000	
Generieke aanpak: openstelling kleinschalige investeringen landbouw -water/KRW	verwachte aanvragen**	350	4	2.500	875.000	
Generieke aanpak: uitvoeringskosten subsidiebureau	stuks	1	4	1.023.750	1.023.750	
Totaal werkpakket 4					8.898.750	2.224.688
<b>Werkpakket 5: beheer en inrichting</b>						
Alleen kosten bestaande maatregelen. Kosten beheer zijn opgenomen in maatregelenpakket natuur.						
Totaal werkpakket 5					-	-
<b>Werkpakket 6: Kennisontwikkeling, afstemming en integratie.</b>						
6.1. Kennisontwikkeling, afstemming en integratie	proceskosten, stuks	1	4	4.100.000	4.100.000	
6.2. Kosten aanvullend onderzoek	projectkosten onderzoek	5	4	100.000	500.000	
6.3. Kosten stimulering kennisontwikkel-trajecten	trajecten/samenwerkingsve	8	4	500.000	4.000.000	
6.4. Monitoringskosten	projecten	5	4	500.000	2.500.000	
Totaal maatregel 6					11.100.000	3.700.000
<b>Totaal KRW-water</b>					<b>40.998.750</b>	<b>10.249.688</b>

(Deze kostenraming beslaat de periode 2024 t/m 2027. De aanvraag voor de versnelling Water en Bodem betreft nu eerst de periode 2024-2025).

# Maatregelpakket 3

## Klimaat- Veenweide

### **NPLG Transitiefonds**

Aanvraag rijksbijdrage voor beslissing tot start realisatie

**Provincie Fryslân - Versie 2 april 2024**



## Inhoudsopgave

Inleiding.....	3
Integrale aanpak koplopergebieden Veenweide .....	5
Algemeen.....	5
Opgaven/probleemanalyse en te bereiken doelen.....	12
Oplossingsrichtingen, doelbereik en (sociaaleconomische) effecten.....	19
Maatregel 1: Vernatting conform Veenweideprogramma .....	24
Maatregel 2: Aanvullende vernatting tot greppelplasdras .....	24
Maatregel 3: Functieverandering landbouw naar natuur.....	24
Maatregel 4: Inrichten robuust en klimaatbestendig watersysteem.....	24
Maatregel 5: Optimalisatie weidevogelbiotoop.....	24
Maatregel 6: Integraal gebiedsproces.....	25
Besluitvorming en daarbij betrokken partijen .....	26
Financiën en risico's .....	30
Aanpak met planning en mijlpalen.....	32

## Inleiding

In Fryslân bevindt zich bijna de helft van de hoeveelheid veen in Nederland. Dat veen oxideert; als veen, als gevolg van een lage grond- en/of oppervlaktewaterstand, blootgesteld wordt aan de lucht, verbrandt het langzaam. Hierdoor klinkt de bodem in en komt het maaiveld steeds lager te liggen. De bodemdaling leidt tot negatieve effecten als schade aan woningen en infrastructuur.

Bovendien gaat veenoxidatie gepaard met CO<sub>2</sub> uitstoot en draagt zo bij aan klimaatopwarming. Eén van de doelstellingen in het NPLG is dat de veenweideprovincies in Nederland gezamenlijk bewerkstelligen dat in 2030 de CO<sub>2</sub>-uitstoot met 1 megaton CO<sub>2</sub> equivalenten is verminderd.

In het FPLG geven wij als provincie aan de gebiedsgerichte aanpak te zien als een belangrijke sleutel om de doelstellingen op het gebied van klimaat, natuur, water en sociaaleconomisch uit het programma te kunnen realiseren; integraal en van onderop.

Verder kiezen we in het FPLG nadrukkelijk voor een fasering in 'nu', 'straks' en 'later', hetgeen heel in het kort neerkomt op: transparant zijn over 'later' (de periode na 2035), overleggen over 'straks' (2026-2035) en 'nu' (2024-2025) oppakken waar we het al over eens zijn.

In de eerste twee jaren zal onze focus daarom met name komen te liggen op uitvoering en waar mogelijk intensivering van plannen die we in de afgelopen jaren hebben voorbereid en waar we het in Fryslân met elkaar over eens zijn. In veel gevallen zijn de plannen waarmee we in Fryslân onze doelstellingen willen behalen namelijk al vergaand voorbereid; samen met de Mienskip. Dit laatste is zeker het geval in het Friese veenweidegebied. Hier bevinden zich een aantal gebieden die – zeker binnen onze provincie, maar wellicht ook landelijk – vooroplopen in het van onderop en op integrale wijze werken aan nieuwe perspectieven voor het landelijk gebied.

Dat er juist in het veenweidegebied sprake is van een relatieve concentratie van dit soort 'koplopergebieden' berust volgens ons niet op toeval. Al geruime tijd werken wij samen met Wetterskip Fryslân, betrokken gemeenten en diverse partijen aan de ontwikkeling van een gezamenlijke aanpak om veenoxidatie en bodemdaling in het Friese veenweidegebied te beperken en de negatieve effecten van bodemdaling – zoals schade aan funderingen – zo veel mogelijk te voorkomen. Wat het veenweidegebied met name zo interessant maakt is dat in dit gebied vraagstukken bij elkaar komen die gaan over meer dan veenoxidatie en bodemdaling alleen. Vraagstukken als klimaatadaptatie, biodiversiteit, de transitie naar kringlooplandbouw, maar bijvoorbeeld ook de energietransitie wegen juist in het veenweidegebied door haar bijzondere omstandigheden nog zwaarder dan elders. Naast de problemen die er spelen is het ook een gebied met veel kwaliteit en mogelijkheden. Het is een aantrekkelijk woon- en recreatiegebied, mede door het karakteristieke (water)landschap. De landbouw, met name de melkveehouderij, is van oudsher een belangrijke economische én landschappelijke drager. In het gebied liggen waardevolle natuurgebieden met bijzondere waarden gekoppeld aan veen en water. De samenhang van en wisselwerking tussen dit alles geeft het veenweidegebied haar bijzondere kleur en charme.

Reeds bij de totstandkoming van de Veenweidevisie in 2015 zijn we ons proces gestart vanuit de constatering dat de structurele veranderingen die nodig zijn in het veenweidegebied, vragen om een integrale benadering en brede samenwerking tussen partijen in en buiten het gebied. Om die reden zetten we nu al jaren sterk in op een gebiedsbenadering, waar we in gebieden van onderop samen invullen wat in dat gebied kan, wenselijk is en welke ondersteuning daarbij nodig is. Dat doen we vaak op lokaal niveau; samen met boeren, ondernemers, overheden, natuurorganisaties, maar ook met de 'gewone' inwoners en huiseigenaren in de gebieden zelf.

Vanuit onze meerjarige en intensieve betrokkenheid bij meerdere processen die lopen in diverse veenweidegebieden zijn wij ervan overtuigd dat vier Friese veenweidegebieden er op dit moment klaar voor zijn om in de komende twee jaren al stappen te gaan zetten die resulteren in de concrete realisatie van meerdere FPLG/NPLG doelen. In de veenweidegebieden Hegewarren, Aldeboarn-De Deelen, Idzegea en Akkrumer Goedland liggen vergevorderde plannen waar veenweidedoelen, maar ook andere doelen op het gebied natuur, water en klimaat zijn ingebed in de specifieke situatie van het gebied.

De belangrijkste vertragende factor richting realisatie van deze plannen is dat het ons ontbreekt aan zowel middelen als uitvoeringscapaciteit om deze plannen en de bijbehorende maatregelen daadwerkelijk uit te kunnen voeren.

Door nu te investeren in de uitvoerbaarheid van deze plannen zal rendement worden behaald in meerdere opzichten:

- 1) In de vier gebieden wordt direct in de eerste programmaperiode al een start gemaakt met concrete realisatie van meerdere FPLG/NPLG doelen (zie verder voor een nadere toelichting);
- 2) Door de integrale aanpak kan de beoogde integrale transitie van het landelijke gebied al op korte termijn in vier specifieke gebieden in volle samenhang – en niet op individuele elementen en kwaliteiten – worden getoetst. Niet alleen wij als regionale partners, maar ook u als rijksoverheid kunt leren waar elementen elkaar versterken en waar ze elkaar mogelijk tegenwerken.
- 3) Ervan uitgaande dat de aanpakken in de gebieden succesvol zijn, dan zullen deze gebiedsprocessen ook als voorbeeld en stimulans gaan gelden voor andere gebieden om met de transitie aan de slag te gaan. Graag willen we dit nog een extra impuls geven door daar waar we op korte termijn al kansen zien te investeren in gebiedsprocessen en zo mogelijk ook ‘no regret’ maatregelen te nemen. Expliciet noemen we de gebieden Groote Veenpolder, (Grouster) Leechlân en Brekkenpolder, waar naar aanleiding van het Veenweideprogramma al gebiedsprocessen lopen en wellicht op korte termijn al concrete stappen gezet kunnen worden. Maar er kunnen van onderop ook nieuwe gebiedsinitiatieven ontstaan. Om te kunnen anticiperen op de kansen die zich in dergelijke gebieden zullen gaan voordoen nemen we hier nu reeds begrotingsposten voor op binnen dit maatregelpakket.

Deze aanvraag richt zich op de jaren 2024 en 2025 en vraagt om de volgende investering:

Klimaat - Veenweide	2024	2025	Totaal
<b>Veenweide pakket (4 gebieden)</b>	<b>€ 30.000.000</b>	<b>€ 30.000.000</b>	<b>€ 60.000.000</b>
- maatregel 1 (vernatting cf Veenweideprogramma)	€ 10.500.000	€ 10.500.000	€ 21.000.000
- maatregel 2 (aanvullende vernatting)	€ 2.250.000	€ 2.250.000	€ 4.500.000
- maatregel 3: functieverandering landbouw-natuur	€ 4.000.000	€ 4.000.000	€ 8.000.000
- maatregel 4: aanpassingen watersysteem	€ 1.000.000	€ 1.000.000	€ 2.000.000
- maatregel 5: optimalisatie weidevogelbiotoop	€ 4.750.000	€ 4.750.000	€ 9.000.000
- maatregel 6: integraal gebiedsproces	€ 7.500.000	€ 7.500.000	€ 15.000.000

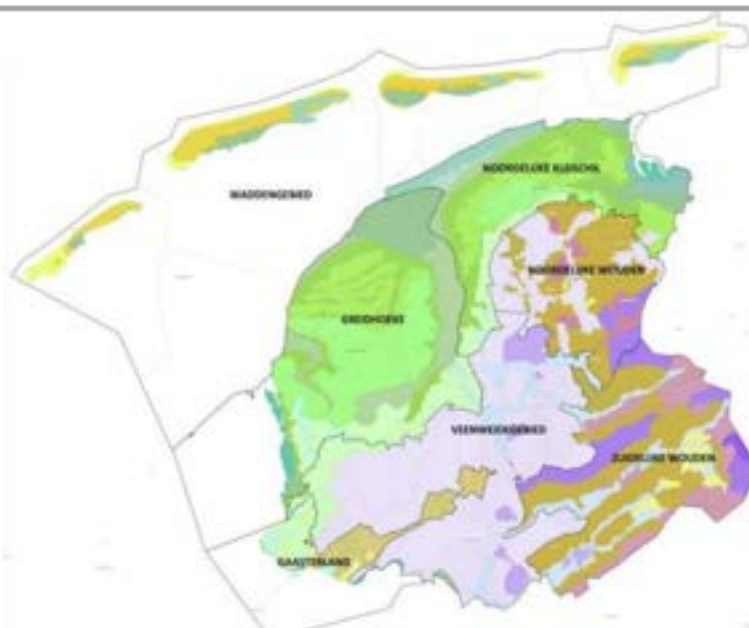
Totaal vragen wij voor dit pakket € 60.000.000 aan uit het Transitiefonds.



**NPLG Transitiefonds****Aanvraag rijksbijdrage voor beslissing tot start realisatie****Integrale aanpak koplopergebieden Veenweide**

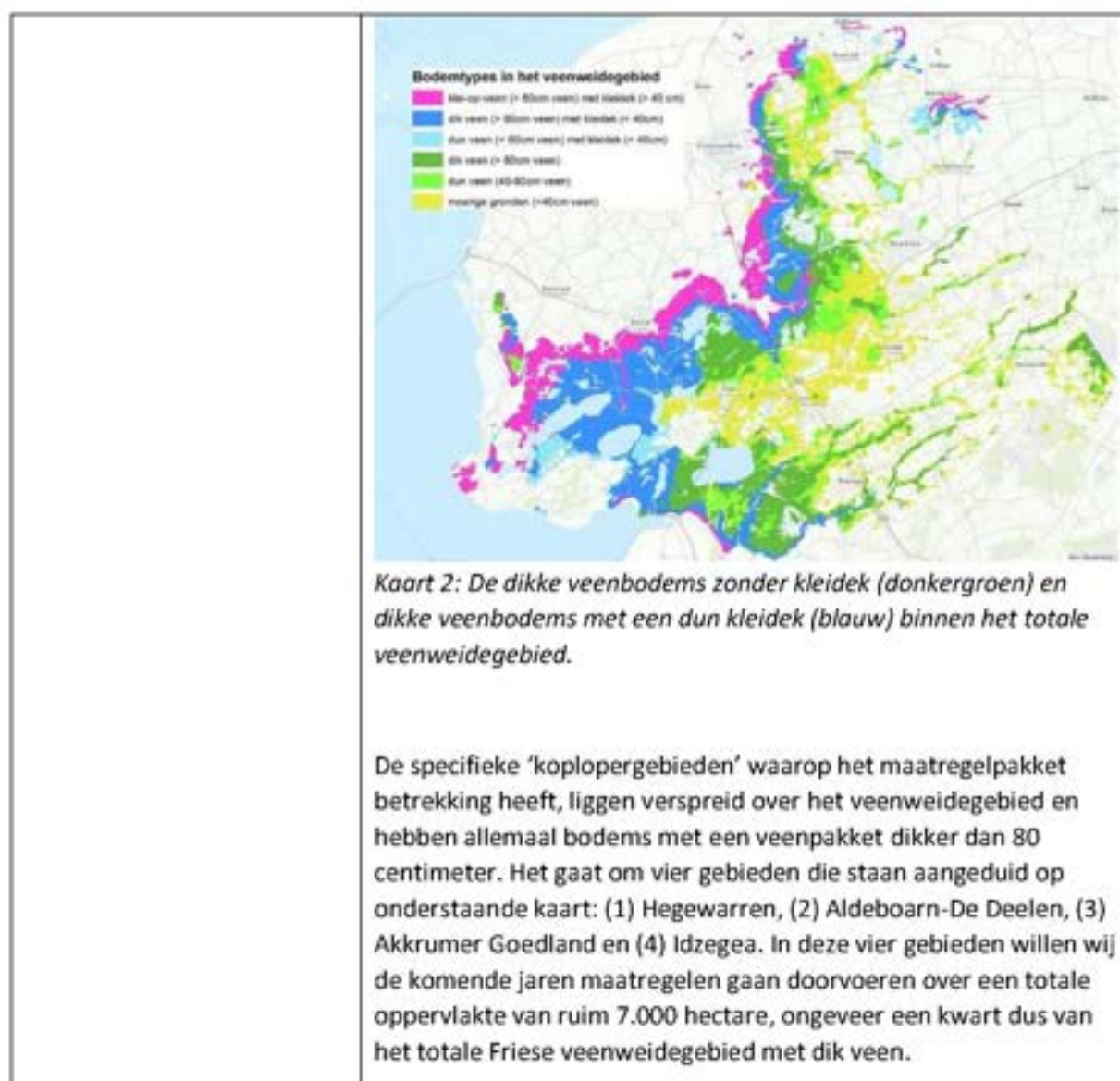
## Algemeen

Naam	Integrale aanpak koplopergebieden Veenweide
<b>Hoofdaanvrager</b>	<b>Provincie Fryslân</b>
<b>Deelnemende partijen</b>	<p><b>Deelnemende partijen</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Wetterskip Fryslân;</li> <li>• Zeven veenweidegemeenten: De Fryske Marren, Súdwest Fryslân, Weststellingwerf, Opsterland, Smallingerland, Heerenveen en Leeuwarden;</li> <li>• Zeven landbouwpartijen: LTO Noord, Het Friesch Grondbezit, Kollektivenberied Fryslân, Agrarische Jongeren Friesland, Nederlandse Melkveehouders Vakbond, Feriening Biologyske Boeren Fryslân en Federatie Polderbelangen Friesland;</li> <li>• Zes natuur- en milieuorganisaties: Friese Milieufederatie, It Fryske Gea, Staatsbosbeheer Fryslân, Landschapsbeheer Fryslân, Natuurmonumenten Fryslân en Bond van Friese Vogelwachten;</li> <li>• ANWB als vertegenwoordiger van de recreatie;</li> <li>• Lokale gebiedsorganisaties, zoals gebiedscommissies Aldeboarn-De Deelen en Idzegea (i.o.) en gebiedscoöperatie Akkrumer Goedland.</li> </ul> <p>Wij verwachten een (aanzienlijk) deel van het totaal aangevraagde budget door te gaan beschikken aan bovengenoemde partijen, inclusief de lokale gebiedsorganisaties. Op dit moment kunnen wij nog niet aangeven welk bedrag wij specifiek aan welke partij willen toedelen. Daarvoor zullen in de integrale gebiedsprocessen eerst nadere samenwerkingsafspraken moeten worden gemaakt tussen betrokken partijen, inclusief de (financiële) verantwoordelijkheid.</p>
<b>Gebied /locaties</b>	<p>Het maatregelpakket heeft betrekking op vier 'koplopergebieden' plus enkele nog nader te bepalen gebieden die allemaal gesitueerd zijn in het Friese veenweidegebied. Het veenweidegebied is op onderstaande kaart te herkennen als één van de deelgebieden binnen de gebiedsgerichte aanpak van het FPLG.</p>



*Kaart 1: Het veenweidegebied (lila) als één van de zeven deelgebieden in het FPLG.*

De bodemopbouw is binnen het veenweidegebied niet overal gelijk. De dikte en ligging van het veenpakket in de bodem varieert. Op sommige plekken ligt er een dik veenpakket aan de oppervlakte, op andere plekken ligt het veen verscholen onder een dikke kleilaag of is het bijvoorbeeld nagenoeg afgegraven. Voor de korte termijn leggen wij onze focus zo veel mogelijk op de gebieden met een veenpakket dikker dan 80 centimeter, wat wordt afgedekt door een kleilaag van maximaal 40 centimeter dikte. De gebieden waarvoor dit opgaat, staan in blauw en donkergroen weergegeven in onderstaande kaart. In totaal beslaan deze gebieden een oppervlakte van circa 28.000 hectare.





Kaart 3: De vier 'koplopergebieden' binnen het veenweidegebied.

Tevens willen we ons inspannen om ook in andere veenweidegebieden de komende jaren al 'no regret' maatregelen te kunnen nemen. Op deze wijze verwachten we – ook buiten de genoemde vier gebieden – te kunnen komen tot een versnellingsimpuls van de gebiedstransitie. Expliciet noemen we de gebieden Grootte Veenpolder, (Grouster) Leechlân en Brekkenpolder, waar naar aanleiding van het Veenweideprogramma al gebiedsprocessen lopen en wellicht op korte termijn al concrete stappen gezet kunnen worden. Maar er kunnen van onderop ook nieuwe gebiedsinitiatieven ontstaan. Zo is het in het recente verleden immers ook begonnen met Aldeboarn-De Deelen, Idzegea en Akkrumer Goedland.

#### Samenvatting

In het Friese veenweidegebied komen meerdere opgaves samen. In de eerste plaats gaat het over de uitstoot van broeikasgassen uit verdrogende veengebieden. Hier, in het lage middendeel van Fryslân bevindt zich bijna de helft van de hoeveelheid veen in Nederland. Maar het gaat over veel meer. De bijzondere omstandigheden van dit deel van Fryslân maken ook vraagstukken op het gebied van o.a. klimaatadaptatie, biodiversiteit en de transitie naar kringlooplandbouw juist hier extra uitdagend. Verder leidt veenoxidatie tot bodemdaling en schade aan funderingen. Bovendien is het veenweidegebied ook een gebied met veel kwaliteit en mogelijkheden.

	<p>Al geruime tijd werkt een groot aantal Friese partijen samen om te komen tot een toekomstbestendige inrichting van het veenweidegebied. De integrale gebiedsaanpak – het liefste van onderop – speelt daarin een prominente rol. Vier Friese veenweidegebieden (Hegewarren, Aldeboarn De Deelen, Idzegea en Akkrumer Goedland) zijn nu al klaar om op korte termijn een integraal pakket aan maatregelen door te voeren. Het pakket omvat de volgende maatregelen:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• vernatting van de veenbodems;</li> <li>• de inrichting van een robuust en klimaatbestendig watersysteem in de polders;</li> <li>• de optimalisatie van de weidevogelbiotoop in een aantal potentiële weidevogelkerngebieden; en</li> <li>• functieverandering van landbouw naar nieuwe (moeras) natuur op specifieke locaties;</li> <li>• het doorlopend organiseren van een integraal gebiedsproces.</li> </ul> <p>De belangrijkste vertragende factor richting realisatie van deze plannen is dat het ons ontbreekt aan voldoende financiële middelen om deze plannen en de bijbehorende maatregelen daadwerkelijk uit te kunnen voeren. We hebben reeds € 100 miljoen beschikbaar. De kosten ramen we echter op € 250 miljoen.</p> <p>Door het resterende gat van 150 miljoen te dekken vanuit het Transitiefonds en nu te investeren in de uitvoerbaarheid van deze plannen zal rendement worden behaald in meerdere opzichten:</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1) In de vier gebieden wordt direct in de eerste programmaperiode al een start gemaakt met concrete realisatie van meerdere FPLG/NPLG doelen. De uitvoering van het maatregelpakket zal voor 6-8 procent bijdragen aan het reductiedoel uit het Klimaatakkoord voor broeikasgasuitstoot uit veenweidegebieden. Ten gevolge van extensivering van de landbouw zal ook worden bijgedragen aan reductiedoelen op het gebied van stikstofemissies, methaanuitstoot uit vee en verontreiniging van het oppervlaktewater. Andere doelen waaraan het maatregelpakket zal bijdragen zijn: herstel weidevogels (VHR), tegengaan verdroging N2000 gebieden en uitbreiding van de groenblauwe dooradering.</li> <li>2) Door de integrale aanpak kan de beoogde transitie van het landelijke gebied al op korte termijn in vier specifieke gebieden in volle samenhang – en niet op individuele elementen en kwaliteiten – worden getoetst. Niet alleen wij als regionale partners, maar ook u als rijksoverheid kunt leren waar elementen elkaar versterken en waar ze elkaar mogelijk tegenwerken.</li> <li>3) De ervaringen en resultaten van de processen, pilots en experimenten in de enkele reeds gestarte gebiedsprocessen én de ontwikkelde kennis kunnen als vliegwiel dienen om de</li> </ol>
--	--

	<p>transitie elders op gang te brengen. In een aantal Friese veenweidegebieden verwachten wij zelfs dat dit al op zeer korte termijn het geval kan zijn. Vanuit dat oogpunt willen we alvast middelen reserveren om daar waar zich kansen net even dat extra duwtje in de rug te kunnen geven.</p> <p>Alle maatregelen van het maatregelenpakket zijn nu in beeld als nodig, haalbaar en hebben draagvlak. Dat constateren we op basis van vastgesteld beleid en startdocumenten, de samenwerkingen in de gebieden en op basis van het Friese gebiedsplan.</p>
<p><b>Kosten en dekking</b></p>	<p><b>Totale kosten: 240 miljoen</b></p> <p><u>90 miljoen</u>: vernatting conform Veenweideprogramma  <u>15 miljoen</u>: Aanvullende vernatting tot greppelplasdras  <u>50 miljoen</u>: Functieverandering landbouw naar natuur  <u>10 miljoen</u>: Inrichting robuust en klimaatbestendig watersysteem  <u>35 miljoen</u>: Optimalisatie weidevogelbiotoop  <u>20 miljoen</u>: Integraal gebiedsproces  <u>20 miljoen</u>: Geografische uitbreiding maatregelpakket naar andere veenweidegebieden</p> <p><b>Dekkingsvoorstel</b></p> <p><b><u>140 miljoen</u>: Transitiefonds Landelijk Gebied</b></p> <p><b><u>100 miljoen</u>: Beschikbaar Provincie Fryslân opgebouwd uit:</b></p> <p><u>25 miljoen</u>: Provincie Fryslân (budget veenweide en pachttopbrengsten Hegewarren)  <u>15 miljoen</u>: Wetterskip Fryslân (budget veenweide en realisatiebudget boezemwater)  <u>0,5 miljoen</u>: Friese veenweidegemeenten (budget veenweide)  <u>22 miljoen</u>: Rijksbijdrage Impulsgelden Veenweide voor Aldeboarn De Deelen en Hegewarren  <u>22 miljoen</u>: Bijdrage vanuit Versnellingsagenda 2022-2023 voor Aldeboarn De Deelen  <u>5 miljoen</u>: Interbestuurlijk Programma Vitaal Platteland (bijdrage voor Aldeboarn De Deelen)  <u>3 miljoen</u>: Gebiedsgerichte aanpak stikstof (bijdrage voor natuurrealisatie in de Hegewarren)  <u>3 miljoen</u>: Klimaatvelop 2019 (bijdrage voor Aldeboarn De Deelen)  <u>2 miljoen</u>: Regiodeal Natuurinclusieve Landbouw Noord-Nederland (programmaonderdeel Veenweide)  <u>2 miljoen</u>: GLB-subsidies voor waterinfiltratieprojecten in ADD en Akkrumer Goedland  <u>0,5 miljoen</u>: Erfgoeddeal (ministerie OCW) voor herstel greppelland in ADD</p> <p>Tegenover een totale kostenraming van € 240 miljoen staat op dit moment dus een beschikbaar dekkingsbudget van € 100 miljoen. Zo lang het ons ontbreekt aan voldoende financiële middelen zijn wij niet in staat om de beoogde plannen en de bijbehorende</p>

	maatregelen daadwerkelijk uit te voeren. Dit geldt zowel op het niveau van het hele veenweide maatregelpakket, als op het niveau van alle specifiek genoemde deelgebieden, als op het niveau van alle specifiek genoemde maatregelen en bijbehorende instrumenten. In geen geval zal er derhalve sprake zijn van een dubbeling in de beoogde financiering.
<b>Bijlagen</b> <i>Geef aan welke bijlagen, als gewenst, zijn bijgevoegd. Bijvoorbeeld overzichtskaarten of een Plan van aanpak.</i>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Veenweideprogramma 21-30</li> <li>2. Samenwerkingsdocument Veenweideprogramma</li> <li>3. Gebiedsplan Hegewarren</li> <li>4. Gebiedsofferte Aanvalsplan Grutto Aldeboarn De Deelen</li> <li>5. Startdocument Integraal Gebiedsprocedés Idzegea</li> <li>6. Pilotomschrijving NL2120 Akkrumer Goedland</li> </ol>

## Opgaven/probleemanalyse en te bereiken doelen

<p><b>Analyse provinciale/gebiedsopgaven NPLG</b></p>	<p>In Fryslân bevindt zich bijna de helft van de hoeveelheid veen in Nederland. Dat veen oxideert; als veen, als gevolg van een lage grond- en/of oppervlaktewaterstand, blootgesteld wordt aan de lucht, verbrandt het langzaam. Hierdoor klinkt de bodem in en komt het maaiveld steeds lager te liggen.</p> <p>De effecten van de bodemdaling uiteten zich onder andere in funderingsschade. Dat is een bedreiging voor goed en veilig wonen voor de inwoners van de Friese veenweidegebieden. De omvang, de complexiteit van oorzaken en oplossingen, de schaalgrootte en de maatschappelijke kosten zijn te groot voor regionale en lokale overheden. De impact van de funderingsproblemen neemt daarnaast toe met de tijd met meer leed voor woningeigenaren en hogere kosten tot gevolg. Het verhogen van waterpeilen lost het niet op. Snel beginnen met het aanpakken van de funderingsproblematiek is daarom noodzakelijk en kan nog hogere maatschappelijke kosten beperken.</p> <p>Veenoxidatie gaat niet alleen gepaard met bodemdaling, maar ook met CO<sub>2</sub> uitstoot en draagt zo bij aan klimaatopwarming. Eén van de doelstellingen in het NPLG is dat de veenweideprovincies in Nederland gezamenlijk bewerkstelligen dat in 2030 de CO<sub>2</sub>-uitstoot met 1 megaton CO<sub>2</sub> equivalenten is verminderd.</p> <p>In het FPLG geven wij als provincie aan de gebiedsgerichte aanpak te zien als een belangrijke sleutel om de doelstellingen op het gebied van klimaat, natuur, water en sociaaleconomisch uit het programma te kunnen realiseren; integraal en van onderop.</p> <p>Verder kiezen we in het FPLG nadrukkelijk voor een fasering in ‘nu’, ‘straks’ en ‘later’, hetgeen heel in het kort neerkomt op: transparant zijn over ‘later’ (de periode na 2035), overleggen over ‘straks’ (2026-2035) en ‘nu’ (2024-2025) oppakken waar we het al over eens zijn.</p> <p>In de eerste twee jaren zal onze focus daarom met name komen te liggen op uitvoering en waar mogelijk intensivering van plannen die we in de afgelopen jaren hebben voorbereid en waar we het in Fryslân met elkaar over eens zijn. In veel gevallen zijn de plannen waarmee we in Fryslân onze doelstellingen willen behalen namelijk al vergaand voorbereid; samen met de Mienskip. Dit laatste is zeker het geval in het Friese veenweidegebied. Hier bevinden zich een aantal gebieden die – zeker binnen onze provincie, maar wellicht ook landelijk – vooroplopen in het van onderop en op integrale wijze werken aan nieuwe perspectieven voor het landelijk gebied.</p> <p>Dat er juist in het veenweidegebied sprake is van een relatieve concentratie van dit soort ‘koplopergebieden’ berust volgens ons niet op toeval. Al geruime tijd werken wij samen met Wetterskip Fryslân, betrokken gemeenten en diverse partijen aan de ontwikkeling van een gezamenlijke aanpak om veenoxidatie en bodemdaling in het Friese veenweidegebied te beperken. Wat het veenweidegebied met name zo interessant maakt is dat in dit gebied vraagstukken bij elkaar komen die gaan over meer dan veenoxidatie en</p>
---	--



	<p>bodemdaling alleen. Vraagstukken als klimaatadaptatie, biodiversiteit, de transitie naar kringlooplandbouw, maar bijvoorbeeld ook de energietransitie wegen juist in het veenweidegebied door haar bijzondere omstandigheden nog zwaarder dan elders. Naast de problemen die er spelen is het ook een gebied met veel kwaliteit en mogelijkheden. Het is een aantrekkelijk woon- en recreatiegebied, mede door het karakteristieke (water)landschap. De landbouw, met name de melkveehouderij, is van oudsher een belangrijke economische én landschappelijke drager. In het gebied liggen waardevolle natuurgebieden met bijzondere waarden gekoppeld aan veen en water. De samenhang van en wisselwerking tussen dit alles geeft het veenweidegebied haar bijzondere kleur en charme.</p> <p>Reeds bij de totstandkoming van de Veenweidevisie in 2015 zijn we ons proces gestart vanuit de constatering dat de structurele veranderingen die nodig zijn in het veenweidegebied, vragen om een integrale benadering en brede samenwerking tussen partijen in en buiten het gebied. Om die reden zetten we nu al jaren sterk in op een gebiedsbenadering, waar we in gebieden van onderop samen invullen wat in dat gebied kan, wenselijk is en welke ondersteuning daarbij nodig is. Dat doen we vaak op lokaal niveau; samen met boeren, ondernemers, overheden, natuurorganisaties, maar ook met de 'gewone' inwoners en huiseigenaren in de gebieden zelf.</p> <p>Vanuit onze meerjarige en intensieve betrokkenheid bij meerdere processen die lopen in diverse veenweidegebieden zijn wij ervan overtuigd dat vier Friese veenweidegebieden er op dit moment klaar voor zijn om in de komende twee jaren al stappen te gaan zetten die resulteren in de concrete realisatie van meerdere FPLG/NPLG doelen. In de veenweidegebieden Hegewarren, Aldeboarn-De Deelen, Idzegea en Akkrumer Goedland liggen vergevorderde plannen waar veenweidedoelen, maar ook andere doelen op het gebied natuur, water en klimaat zijn ingebed in de specifieke situatie van het gebied.</p> <p>De belangrijkste vertragende factor richting realisatie van deze plannen is dat het ons ontbreekt aan zowel middelen als uitvoeringscapaciteit om deze plannen en de bijbehorende maatregelen daadwerkelijk uit te kunnen voeren.</p> <p>Door nu te investeren in de uitvoerbaarheid van deze plannen zal rendement worden behaald in meerdere opzichten:</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1) In de vier gebieden wordt direct in de eerste programmaperiode al een start gemaakt met concrete realisatie van meerdere FPLG/NPLG doelen (zie verder voor een nadere toelichting);</li> <li>2) Door de integrale aanpak kan de beoogde integrale transitie van het landelijke gebied al op korte termijn in vier specifieke gebieden in volle samenhang – en niet op individuele elementen en kwaliteiten – worden getoetst. Niet alleen wij als regionale partners, maar ook u als rijksoverheid kunt leren waar elementen elkaar versterken en waar ze elkaar mogelijk tegenwerken.</li> <li>3) Ervan uitgaande dat de aanpakken in de gebieden succesvol zijn, dan zullen deze gebiedsprocessen ook als voorbeeld en stimulans gaan gelden voor andere gebieden om met de transitie aan de slag te gaan. Graag willen we</li> </ol>
--	---

	<p>dit nog een extra impuls geven door daar waar we op korte termijn al kansen zien te investeren in gebiedsprocessen en zo mogelijk ook 'no regret' maatregelen te nemen. Expliciet noemen we de gebieden Grootte Veenpolder, (Grouster) Leechlân en Brekkenpolder, waar naar aanleiding van het Veenweideprogramma al gebiedsprocessen lopen en wellicht op korte termijn al concrete stappen gezet kunnen worden. Maar er kunnen van onderop ook nieuwe gebiedsinitiatieven ontstaan. Om te kunnen anticiperen op de kansen die zich in dergelijke gebieden zullen gaan voordoen nemen we hier nu reeds begrotingsposten voor op binnen dit maatregelpakket.</p>										
<p><b>Doelbereik NPLG</b></p>	<p><b>Broeikasgassen veenweiden</b></p> <p>In Fryslân bevindt zich bijna de helft van de hoeveelheid veen in Nederland. Dat veen oxideert. Als veen, als gevolg van een lage grond- en/of oppervlaktewaterstand, blootgesteld wordt aan de lucht, verbrandt het langzaam. Hierdoor klinkt de bodem in en komt het maaiveld steeds lager te liggen. Veenoxidatie gaat gepaard met CO<sub>2</sub> uitstoot en draagt zo bij aan klimaatopwarming.</p> <p>De drie voorgenomen maatregelen omtrent vernatting uit het maatregelpakket dragen als volgt bij aan de vermindering van de CO<sub>2</sub>-uitstoot:</p> <table border="1" data-bbox="608 1010 1410 1447"> <thead> <tr> <th></th> <th>Reductie CO<sub>2</sub> uitstoot (ton CO<sub>2</sub>eq/jaar)</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Maatregel 1: vernatting conform Veenweideprogramma (totaal 6.653 hectare)</td> <td>52.319</td> </tr> <tr> <td>Maatregel 2: Aanvullende vernatting tot greppelplasdras (totaal 1.070 hectare)</td> <td>5.350</td> </tr> <tr> <td>Maatregel 3: Functieverandering landbouw naar (moeras)natuur (totaal 388 hectare)</td> <td>4.431</td> </tr> <tr> <td><b>TOTAAL</b></td> <td><b>62.100</b></td> </tr> </tbody> </table> <p>Voor de veenweideprovincies is de doelstelling dat in 2030 de CO<sub>2</sub>-uitstoot met 1 megaton CO<sub>2</sub> equivalenten is verminderd. Door toepassing van het maatregelpakket in de vier koplopergebieden zal een bijdrage van <b>6,2 procent</b> aan het nationale doelbereik broeikasgassen veenweiden worden geleverd. Met de beoogde uitbreiding naar andere gebieden kan dit percentage naar verwachting nog worden verhoogd naar 7-8 procent. Voor het monitoren van de vermindering van de broeikasgasuitstoot uit veenweide wordt gebruik gemaakt van het registratiesysteem SOMERS dat voor de gezamenlijke veenweideprovincies is ontwikkeld om de vermindering van broeikasgasuitstoot uit veenweidegebieden te monitoren en te registreren.</p>		Reductie CO <sub>2</sub> uitstoot (ton CO <sub>2</sub> eq/jaar)	Maatregel 1: vernatting conform Veenweideprogramma (totaal 6.653 hectare)	52.319	Maatregel 2: Aanvullende vernatting tot greppelplasdras (totaal 1.070 hectare)	5.350	Maatregel 3: Functieverandering landbouw naar (moeras)natuur (totaal 388 hectare)	4.431	<b>TOTAAL</b>	<b>62.100</b>
	Reductie CO <sub>2</sub> uitstoot (ton CO <sub>2</sub> eq/jaar)										
Maatregel 1: vernatting conform Veenweideprogramma (totaal 6.653 hectare)	52.319										
Maatregel 2: Aanvullende vernatting tot greppelplasdras (totaal 1.070 hectare)	5.350										
Maatregel 3: Functieverandering landbouw naar (moeras)natuur (totaal 388 hectare)	4.431										
<b>TOTAAL</b>	<b>62.100</b>										

	<p><b>Broeikasgassen veehouderij</b></p> <p>De peilverhogingen in de veenweidegebieden zullen naar verwachting resulteren in lagere ruwvoeropbrengsten bij de betrokken melkveehouderijen. Consequentie hier weer van is dat bedrijven zullen gaan extensiveren, hetgeen direct een reductie van de methaanemissie uit vee met zich mee gaat nemen.</p> <p>In welke mate het maatregelpakket gaat bijdragen aan de doelstelling voor reductie broeikasgassen veehouderij valt nu nog niet te zeggen. Dit is voornamelijk afhankelijk van de met de peilverhoging gepaard gaande extensivering. De mate van extensivering wordt gemonitord door de ontwikkeling in veebezetting in de betreffende gebieden te volgen. Uit de afname van veebezetting is de afname in uitstoot van broeikasgassen af te leiden.</p> <p><b>Stikstof</b></p> <p>Binnen het veenweidegebied liggen drie Natura 2000 gebieden met (moeras)natuur die als stikstofgevoelig is aangemerkt: De Alde Feanen, Oudegaasterbrekken en Rottige Meenthe. Hegewarren ligt tegen De Alde Feanen aan en ook Aldeboarn De Deelen ligt op korte afstand van dit natuurgebied. Idzegea ligt op korte afstand van de Oudegaasterbrekken.</p> <p>Het maatregelpakket zal naar verwachting een significante bijdrage leveren aan de reductiedoelstelling stikstof. Hier treedt namelijk hetzelfde mechanisme op als omschreven bij de doelstelling 'broeikasgassen veehouderij': peilverhogingen die leiden tot extensivering bij melkveebedrijven. Deze extensivering zal direct resulteren in een reductie van de stikstofemissie van de betreffende bedrijven.</p> <p>Daar komt bij dat ten gevolge van de peilverhogingen en extensivering er op gebiedsniveau en ook op bedrijfsniveau aanpassingen moeten worden gedaan. Dit biedt kansen voor het 'meekoppelen' van aanvullende maatregelen, zoals meer beweiding en stalaanpassingen. Aangezien hier op landelijk niveau generieke instrumenten voor zijn/worden ontwikkeld, is hiervoor in het maatregelpakket geen specifieke begrotingspost opgenomen.</p> <p>Al met al geldt – net als bij de methaanuitstoot uit vee – dat we nu nog niet kunnen kwantificeren in welke mate het maatregelpakket gaat bijdragen aan de doelstelling voor stikstofreductie en verbetering van de omstandigheden voor de stikstofgevoelige natuur. Dit is voornamelijk afhankelijk van de met de peilverhoging gepaard gaande extensivering. De mate van extensivering wordt gemonitord door de ontwikkeling in veebezetting in de betreffende gebieden te volgen. Uit de afname van veebezetting is de afname in uitstoot van broeikasgassen af te leiden.</p>
--	--

	<p><b>Hydrologische condities Natura 2000</b></p> <p>De gebieden Hegewarren en Aldeboarn De Deelen hebben een hydrologische relatie met het verdrogingsgevoelige Natura 2000 gebied De Alde Feanen. Een probleem dat hier speelt is dat het kwelwater de wortelzone van habitattypen als veenmosrietland, vochtige heiden en blauwgrasland niet goed meer kan bereiken. Vaak wordt nu oppervlaktewater aangevoerd om de tekorten in de zomer aan te vullen. Dit leidt weer tot ongewenste aanvoer van nutriënten en verontreinigingen.</p> <p>De peilverhogingen in beide gebieden zullen naar verwachting positief bijdragen aan de hydrologische condities van De Alde Feanen. Voor monitoring op de Natura2000 doelen voor de Alde Feanen wordt aangesloten op het initiatief 'VHR Compleet' waarbij de ambitie is om als gezamenlijke provincies te komen tot een robuuster monitoring-, informatie- en rapportagesysteem voor de gezamenlijke Vogel- en Habitatrichtlijn doelen.</p> <p><b>Natuurherstel Vogel- en Habitatrichtlijn</b></p> <p>Voor het behalen van de VHR –opgave; bereiken en behouden gunstige staat van instandhouding, ontwikkelen areaal en goede condities areaal (30% natuurherstel in 2030) is het van groot belang dat zowel binnen als buiten de Natura 2000/NNN gebieden wordt ingezet op het behouden, verbeteren en vergroten van de broedbiotoop van verschillende weidevogelsoorten zoals de Grutto (A156), Tureluur (A162), Scholekster (A130), Kievit (A142), Wulp (A160) en Kluut (A132). De broedpopulatie vormt immers de aanwas voor de (niet) broedvogelpopulatie binnen N2000/NNN. Vanuit het landelijke Aanvalsplan Grutto en het provinciale weidevogelbeleid is het doel om in 2027 in Fryslân circa 18 robuuste weidevogelkerngebieden te hebben gerealiseerd.</p> <p>Onderdeel van dit maatregelpakket is de ontwikkeling van twee weidevogelkerngebieden als onderdeel van de integrale gebiedsaanpak. Dit zal gebeuren in de 'koplopergebieden' Aldeboarn De Deelen en Idzegea.</p> <p>Voor de monitoring op verbetering van de leefgebieden van weidevogels in deze gebieden wordt op het initiatief 'VHR Compleet' waarbij de ambitie is om als gezamenlijke provincies te komen tot een robuuster monitoring-, informatie- en rapportagesysteem voor de gezamenlijke Vogel- en Habitatrichtlijn doelen.</p> <p><b>Klimaatadaptatie, waterkwaliteit en groenblauwe dooradering</b></p> <p>Als onderdeel van het maatregelpakket zal geïnvesteerd worden in verduurzaming van het watersysteem (maatregel 3). Als onderdeel van deze maatregel zal binnen de polders extra ruimte worden gecreëerd voor waterberging en buffering. Bij de dimensionering hiervan zal worden geanticipeerd op het veranderende klimaat. Bij de inrichtingskeuzes zal worden voorgesorteerd op waterkwaliteitsbevorderende maatregelen, zoals natuurvriendelijke slootranden. Op deze manier zal tegelijkertijd ook een bijdrage worden geleverd aan de oppervlaktevergroting van de groenblauwe dooradering in het landelijk gebied.</p>
--	--

	<p>Daarnaast verwachten we – net als bij de doelstellingen voor reductie methaan uit vee en stikstof – ook hier weer dat de peilverhogingsmaatregelen via de resulterende extensivering zullen leiden tot verminderde emissies naar het slootwater en dat deze maatregelen op die manier indirect ook ten goede zullen komen aan de waterkwaliteit. De monitoring van de waterkwaliteit wordt uitgevoerd via de bestaande monitoringsplannen van Wetterskip Fryslân die zijn ingericht voor het monitoren op KRW doelen. Naast de monitoring van doelen zal ook worden gemonitord op inspanningen.</p> <p>Overigens zullen in 2024 – dus parallel aan de uitvoering van het maatregelpakket – in de gebieden Hegewarren en Akkrumer Goedland langjarige pilots starten met ‘nature-based solutions’. Deze pilots vinden plaats als onderdeel van het nationale kennis- en innovatieprogramma NL2120. Doel van NL2120 is om klimaateffecten op te vangen, biodiversiteit te herstellen en tegelijkertijd het productievermogen in Nederland te behouden en brede welvaart te versterken. Zie ook: <a href="https://www.nationaalgroeifonds.nl/projecten-ronde-2/nl2120-het-groene-verdienvermogen">https://www.nationaalgroeifonds.nl/projecten-ronde-2/nl2120-het-groene-verdienvermogen</a>.</p>
<p><b>Eventuele wijzigingen ten opzichte van gebiedsprogramma</b></p>	<p>Dit maatregelpakket betreft een nadere invulling en concretisering van het FPLG. In het gebiedsprogramma FPLG staat in algemene bewoordingen het belang van een integrale gebiedsaanpak omschreven en het streven om in de periode 2024-2025 een aantal lopende gebiedsprocessen een flinke stap verder te brengen. In dit maatregelpakket leggen we de focus op vier concrete veenweidegebieden en een spin-off in andere veenweidegebieden.</p>
<p><b>Meekoppelkansen</b></p>	<p><u>Gebouwen en infrastructuur</u></p> <p>Een groot probleem in de veenweidegebieden is het verzakken van gebouwen, wegen en leidingen ten gevolge van de bodemdaling door veenoxidatie. Houten funderingen rotten doordat er zuurstof bij komt. Omdat de maaiveld daling niet gelijkmatig gaat, kunnen ook gebouwen die op staal zijn gefundeerd ongelijkmatig verzakken en scheuren. Dit geldt ook voor wegen en leidingen. Omdat het veen in de bovengrond als gevolg van oxidatie verdwijnt, komen kabels en leidingen dicht bij het maaiveld te liggen. Onze inzet op het verhogen van peilen in het veen is tevens gericht op het mitigeren van deze schadelijke effecten op gebouwen en infrastructuur. Voor woningeigenaren in het veenweidegebied zijn op korte termijn maatregelen nodig om funderingsschade te herstellen en verdere gevolgschade aan woningen te voorkomen.</p> <p><u>Duurzaam toekomstperspectief voor de landbouw</u></p> <p>Het veenweidegebied is voor een groot deel landbouwgebied en dat blijft in onze ogen ook zo. Maar de natuurlijke omstandigheden in het gebied veranderen door de veenafbraak en de klimaatverandering en zijn steeds meer van invloed op de productieomstandigheden voor de landbouw. Met een duurzame productie kan de landbouw zich hieraan aanpassen en vitaal blijven. Het is de uitdaging om de landbouw in het veenweidegebied een voorsprong te geven door gezamenlijk een rendabele, eersteklas landbouw te ontwikkelen die past bij andere productieomstandigheden. Het is een belangrijke ambitie van de</p>

	<p>samenwerkende partijen binnen het Veenweideprogramma om met elkaar randvoorwaarden te scheppen die de boeren in staat stellen om deze aanpassing te maken.</p> <p><u>Landschap, cultuurhistorie en archeologie</u></p> <p>Landschap, cultuurhistorie en archeologie vertellen het verhaal van de ontginningsgeschiedenis van het veenweidegebied. Ze geven het gebied een herkenbaar profiel en identiteit. Vooral de openheid en verkavelingsstructuur zijn karakteristiek. Het fraaie landschap en de prachtige natuur van het veenweidegebied zijn trekkers voor de gastvrijheidseconomie. Diverse factoren, waaronder bodemdaling, hebben invloed op het landschap. Bovendien komen archeologische waarden op een gegeven moment aan de oppervlakte en dreigen daarmee verloren te gaan. Landschappelijke en cultuurhistorische kenmerken bieden goede aangrijpingspunten voor integraal ontwerpen en het versterken van de samenhang tussen oplossingen. Het vroegtijdig betrekken ervan in gebiedsprocessen kan ontwikkelingen versnellen en de ruimtelijke kwaliteit versterken. De Toolkit landschap is speciaal voor het veenweidegebied gemaakt om bij de ontwikkelingen in het gebied handvatten te bieden om de ruimtelijke kwaliteit te behouden en versterken.</p> <p><u>Brede welvaart op het platteland</u></p> <p>Eén van de rode draden in dit programma is onze wens zo integraal mogelijk te werken. Het is op het niveau van een gebied met één of meerdere dorpen dat – bijna als vanzelf – de verbindingen ontstaan tussen de nationale transitieopgaves in het landelijke gebied en lokale thema's zoals: behoud en versterking van de vitaliteit en leefbaarheid van het platteland, bevordering van recreatie, woningbouw, of lokale energieopwekking. Het valt ons op dat juist op het snijvlak de energie van onderop ontstaat om een gebiedsinitiatief te starten en het heft in handen te nemen om te werken aan een nieuw duurzaam toekomstperspectief.</p>
--	---

## Oplossingsrichtingen, doelbereik en (sociaaleconomische) effecten

Maatregelen en instrumenten	Maatregel 1: Vernatting conform Veenweideprogramma														
	<p>Via maatwerk brengen we de grondwaterstand in de gebieden omhoog naar gemiddeld 40 cm onder maaiveld. Deze grondwaterstand is een streefpeil. In de praktijk passen we de peilen gedurende het jaar flexibel aan. In droge tijden voorkomen we dat de grondwaterstand te ver wegzakt en in natte perioden voorkomen we dat de grondwaterstand te hoog wordt. We hanteren daarbij het principe 'Hoger als het kan, lager als het moet' (HAKLAM).</p>														
	<table border="1"> <thead> <tr> <th></th> <th>Hectares maatregel 1</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Aldeboarn De Deelen</td> <td>3798</td> </tr> <tr> <td>Idzegea</td> <td>2224</td> </tr> <tr> <td>Hegewarren</td> <td>363</td> </tr> <tr> <td>Akkrumer Goedland</td> <td>266</td> </tr> <tr> <td><i>Subtotaal koplopergebieden</i></td> <td><i>6651</i></td> </tr> <tr> <td>Andere veenweidegebieden</td> <td>circa 1000</td> </tr> </tbody> </table>		Hectares maatregel 1	Aldeboarn De Deelen	3798	Idzegea	2224	Hegewarren	363	Akkrumer Goedland	266	<i>Subtotaal koplopergebieden</i>	<i>6651</i>	Andere veenweidegebieden	circa 1000
	Hectares maatregel 1														
Aldeboarn De Deelen	3798														
Idzegea	2224														
Hegewarren	363														
Akkrumer Goedland	266														
<i>Subtotaal koplopergebieden</i>	<i>6651</i>														
Andere veenweidegebieden	circa 1000														
	<p><b>Instrumenten:</b></p> <p><b>A. Peilbesluit met flankerend beleid</b></p> <p>De hoogte van peilen is juridisch geregeld via de Waterwet. Het waterschap is het bevoegde gezag om de hoogte vast te stellen in een 'peilbesluit'. Verhoging van peilen kan leiden tot nadelige (inkomens)effecten voor individuele agrarische ondernemers. Een verhoging van de peilen zal in veel gevallen op bedrijfsniveau leiden tot vermindering van opbrengst en verlies aan vermogenswaarde, terwijl aan de kostenkant de lasten min of meer gelijk blijven. Een directe omschakeling naar andere verdienmodellen die dit verlies compenseren, zal niet of maar gedeeltelijk mogelijk zijn. Vanuit het veenweideprogramma wordt momenteel de laatste hand gelegd aan de Compensatiesystematiek Veenweiden (CSV). Met deze systematiek kan worden toegepast om het vermogens- en inkomensverlies als gevolg van peilverhoging te compenseren. Deze compensatie heeft echter een tijdelijk karakter en omschakeling naar andere c.q. aanvullende verdienmodellen zal op termijn nodig zijn. Vanuit het veenweideprogramma Fryslân wordt hiervoor via de programmalijn "it Nije Buorkjen" samen met de sector gewerkt aan het ontwikkelen van aanvullende verdienmodellen. Dit alles gericht op het beperken van de sociaal-economische impact van de uit te voeren maatregelen.</p> <p><b>B. Toepassing waterinfiltratiesystemen</b></p> <p>Een peilbesluit (zie boven) houdt in dat het waterschap gaat sturen op realisatie van dit peil in de sloten e.a. waterlichamen in een polder. Deze peilen interacteren met de grondwaterstanden op de landbouwpercelen, maar dit gebeurt niet één op één. Waterinfiltratiesystemen zijn een technische maatregel om op perceelsniveau en zelfs binnen percelen te kunnen sturen op de grondwaterstand. In een deel van de gebieden Aldeboarn De</p>														

Deelen, Idzegea en het Akkrumer Goedland willen we met nieuw elan gaan werken met het aloude systeem van greppelinfiltratie. Daarnaast zal in het Akkrumer Goedland ook worden gewerkt met het hypermoderne systeem van (pompgestuurde) onderwaterdrainage. Voor dit laatste is onlangs subsidie toegekend vanuit het GLB.

### Maatregel 2: Aanvullende vernatting tot greppeliasdras

Maatregel 2 betreft een aanvullende maatregel ten opzichte van maatregel 1. Op een aantal specifieke locaties in de koplopergebieden Aldeboarn De Deelen, Idzegea en Akkrumer Goedland liggen er kansen en is er draagvlak om nog een stap verder te gaan met de peilverhoging tot gemiddeld 25 cm onder maaiveld. In het veld komt dit er op neer dat er voortdurend water in de greppels staat.

	Hectares maatregel 2
Aldeboarn De Deelen	770
Idzegea	200
Akkrumer Goedland	100
<i>Subtotaal</i>	<i>1020</i>

#### Instrumenten:

##### A. *Kwalitatieve verplichting en afwaardering*

De betreffende percelen behouden hun landbouwfunctie, waarbij er een kwalitatieve verplichting op komt te rusten. In deze kwalitatieve verplichting worden afspraken vastgelegd over wat de eigenaar/gebruiker moet doen en/of laten om de percelen met hun veenbodems duurzaam te behouden. Door de kwalitatieve verplichting is er sprake van een aanzienlijke waardevermindering. Daarom zal de kwalitatieve verplichting gepaard gaan met een vrijwillige afwaardering. De afwaarderingssystematiek wordt toegepast in combinatie met de Compensatiesystematiek Veenweiden (CSV) voor de peilverhoging conform het Veenweideprogramma.

### Maatregel 3: Functieverandering landbouw naar natuur

Ook maatregel 3 betreft een aanvullende maatregel ten opzichte van maatregel 1. De maatregel begint met het loslaten van de landbouwkundige functie en deze te veranderen naar natuur. De functieverandering gaat vervolgens gepaard met een peilverhoging naar 10 cm onder maaiveld (of nog natter). Op deze wijze wordt een situatie gecreëerd voor ontwikkeling van nieuwe moerasnatuur. Maatregel 3 zal vooral worden toegepast in de Hegewarren en in mindere mate in het Akkrumer Goedland.

	Hectares maatregel 3
Hegewarren	363
Akkrumer Goedland	25
<i>Subtotaal</i>	<i>388</i>



	<p><b>Instrumenten:</b></p> <p><b>A. Functiewijziging en afwaardering</b> De betreffende percelen verliezen hun planologische functie als landbouwgrond en krijgen de functie natuur. Deze functieverandering gaat gepaard met een vergaande waardevermindering. Net als bij maatregel 2 zal de afwaarderingsystematiek worden toegepast in combinatie met de schadevergoedingssystematiek van het flankerende beleid voor de peilverhoging conform het Veenweideprogramma.</p> <p><b>B. Inrichting van het gebied</b> Het gaat hier om een transformatie van fosfaatrijke landbouwgrond naar (moeras)natuur en aanpassingen in de infrastructuur om het gebied toegankelijk te houden voor nieuw gebruik.</p> <p><b>C. Beheer</b> De kosten zijn gebaseerd op de standaard hectareprijs die wordt gehanteerd voor beheertype N05 03 (moerasnatuur), zonder toeslag varen.</p> <p><b>D. Nota bene: gevolgkosten</b> In de Hegewarren brengt de functiewijziging naar natuur een aantal gevolgkosten met zich mee:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- Een aantal van de zittende agrarische bedrijven is al verplaatst of uitgekocht. Bij een aantal moet dit nog gebeuren.</li> <li>- De agrarische bedrijfsgebouwen verliezen hun functie als zodanig en moeten worden afgewaardeerd.</li> <li>- De ontwikkeling van moerasnatuur zal ten koste gaan van weidevogelareaal. Dit zal elders gecompenseerd moeten worden. Hiervoor zal een bedrag beschikbaar moeten worden gesteld conform de provinciale rekenmethodiek voor weidevogelcompensatie.</li> </ul> <p><b>Maatregel 4: Inrichten robuust en klimaatbestendig watersysteem</b></p> <p>Maatregel 4 behelst een aanpassing van het watersysteem binnen de polders met een robuuste en klimaatbestendige inrichting. Deze maatregel heeft een sterke relatie met de maatregelen 1, 2 en 3. Door de verhoging van het waterpeil verliest het watersysteem in de polders een groot deel van de bestaande capaciteit voor waterberging. Daarnaast wordt voorzien in aanvullende waterbergingscapaciteit die nodig is om de gevolgen van klimaatverandering en het voorzien in de aanvullende zoetwatervraag. Verhoging van het waterpeil volgens maatregelen 1, 2 en 3, zonder het voorzien in extra waterberging zal leiden tot een verhoogd risico op wateroverlast.</p> <p>De aanvullende zoetwatervraag kan nog niet nauwkeurig worden bepaald. In de visie FK2050+ is een analyse op hoofdlijnen gemaakt voor het Friese watersysteem van de toekomst. Hierin is ook het vraagstuk van de zoetwaterbeschikbaarheid op langere termijn geagendeerd. Wat dit betekent voor de maatregelen en de bijbehorende ruimtevraag vraagt nog om uitgebreidere analyse.</p>
--	--

**Instrumenten:****A. Realisatie extra open water in de polders**

Om het watersysteem aan te kunnen passen zal ruimte nodig zijn. Op basis van ervaringscijfers van Wetterskip Fryslân rekenen wij met een extra ruimteclaim van 1 procent van de totale polderoppervlakte.

	Hectares maatregel 4A
Aldeboarn De Deelen	40
Idzegea	22
Akkrumer Goedland	2
<i>Subtotaal</i>	<i>64</i>

**B. Waterhuishoudkundige aanpassingen**

Om de peilverhogingen en een meer flexibel (HAKLAM) peilbeheer te kunnen faciliteren zullen er ook technische aanpassingen nodig zijn. Concreet gaat het hierbij om de vervanging of toevoeging van kunstwerken als stuwen, duikers, gemalen, etc.

**Maatregel 5: Optimalisatie weidevogelbiotoop**

In de gebieden Aldeboarn De Deelen en Idzegea willen we de vernattingsmaatregelen gepaard laten gaan met een aantal op weidevogels gerichte instrumenten. Zowel Aldeboarn De Deelen als Idzegea zijn als het Grutto Aanvalsplangebieden aangewezen van 1000 hectare of meer. Vanuit Aldeboarn De Deelen ligt er een gebiedsofferte om hier per direct concreet mee aan de slag te gaan (zie bijlage). In Idzegea wordt gewerkt aan de concrete invulling. Nota Bene: om dubbelingen te voorkomen zijn beide gebieden bij het maatregelpakket Natuur – weidevogels buiten beschouwing gelaten. Deze maatregel wordt uitgevoerd in combinatie met maatregel 1 (vernatting veenweide) en maatregel 4 (inrichten robuust en klimaatbestendig watersysteem). Zonder peilverhoging zal het doelbereik voor een betere weidevogelbiotoop niet worden gerealiseerd. Het niet aanpassen van het watersysteem zal leiden tot een verhoogd risico op wateroverlast en mogelijk onvoldoende beschikbaarheid van water voor de vernatting.

**Instrumenten:****A. Inrichtingsmaatregelen**

Het gaat hier om specifieke inrichtingsmaatregelen, zoals het creëren van openheid in het landschap, herstellen van originele structuren met slenken/hogtes/laagtes, creëren van plasdras situaties en minimaliseren van de toegankelijkheid van het gebied voor predatoren.

**B. Weidevogelbeheer**

Het agrarisch beheer dient gericht te zijn op kruidenrijke grasland weidevogelbiotopen. Standaard worden deze kosten vergoed

	<p>vanuit het ANLb. In de gebiedsofferte van Aldeboarn De Deelen wordt de korte looptijd van de ANLb contracten als majeur knelpunt opgevoerd. De door te voeren wijzigingen in de bedrijfsvoering van de agrariër zijn te ingrijpend om dit eventueel voor slechts enkele jaren te doen. Er zou zekerheid gegeven moeten worden voor minimaal 20 jaar. Vanuit dit oogpunt bedden we in Aldeboarn De Deelen het beheerinstrument voor 20 jaar in. (NB: Bij dit langjarige beheerinstrument gaan we er overigens van uit dat 2024 en 2025 in het teken zullen staan van afstemming, opstellen bedrijfsplannen en voorbereiding ingrepen in het gebied. De langjarige contracten kunnen dan ingezet worden vanaf 2026. In de tussentijd is er de optie het bestaande ANLb beheer uit te breiden met middelen uit het GLB-NSP en uit het Maatregelpakket Natuur – weidevogels.) Behalve de beheervergoedingen is er ook budget nodig voor ondersteuning van agrariërs bij de uitvoering van het beheer. De agrarische collectieven hebben op dit terrein hun meerwaarde bewezen.</p> <p><b>C. Bedrijfsaanpassingen</b></p> <p>Deelnemende agrariërs zullen geholpen moeten worden met de aanpassingen die nodig zijn op bedrijfsniveau, zoals aanpassingen in het stalsysteem (bv ombouwen naar potstal met oog op productie van ruige mest) en aanschaf van machines.</p> <p><b>Maatregel 6: Integraal gebiedsproces</b></p> <p>De integrale gebiedsprocessen zijn een combinatie van het realiseren van doelstellingen – ‘top down’ – en gebiedsbelangen – ‘bottom up’. Wij zetten ons als provincie ervoor in dat de doelstellingen en middelen per gebied zo helder mogelijk zijn. Een gebiedsproces doorloopt verschillende fases (soms lineair, vaak meer iteratief en met verschillende parallelle sporen): van (voor)verkenning, naar planfase, voorbereidingsfase, uitvoeringsfase en beheerfase. Op basis van onze eigen ervaringen met integrale gebiedsontwikkelingsprojecten en die van de Dienst Landelijk Gebied ramen wij de totale proces-, onderzoeks-, organisatie- en overheadkosten op 15-20 procent. Bij de uitvoering van de gebiedsaanpak willen wij zoveel mogelijk werken met lokale gebiedsorganisaties, zoals gebiedscommissies, waarin de verschillende belangen zijn vertegenwoordigd. Wij zullen als provincie, samen met het waterschap en de gemeenten, de gebiedsprocessen zo goed mogelijk ondersteunen. In nauw overleg met elkaar worden keuzes gemaakt over de inzet van maatregelen en instrumenten.</p> <p><i>Instrumenten:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- Versterking van de ambtelijke organisatie(s) om gebiedsprocessen te kunnen faciliteren en – waar nodig – aanjagen en inspireren.</li> <li>- Subsidies en/of vergoedingen voor (leden) gebiedscommissies, gebiedscoöperaties e.d.</li> <li>- Inkoop van (specialistische) diensten en ondersteuning.</li> </ul>
--	--

<b>Doelbereik (in verhouding tot het gebiedsprogramma)</b>	Zie eerdere omschrijving NPLG doelen.
<b>Onderbouwing</b>	<p><b>Maatregel 1: Vernatting conform Veenweideprogramma</b>  Het tegengaan van veenoxidatie is alleen mogelijk als het grondwaterpeil in het Veenweidegebied gemiddeld omhoog gaat. Het streefpeil van gemiddeld 40 centimeter onder het maaiveld is in het Veenweideprogramma bepaald als optimum met het oog op vier in het programma gestelde hoofddoelen voor 2030: (1) de negatieve effecten van bodemdaling zijn verminderd; (2) de uitstoot van broeikasgassen is met 0,4 megaton CO2 equivalenten per jaar afgenomen; (3) de landbouw heeft een duurzaam toekomstperspectief; en (4) het watersysteem is robuust en klimaatbestendig ingericht.</p> <p><b>Maatregel 2: Aanvullende vernatting tot greppelplasdras</b>  Wetenschappelijke studies laten zien dat dit met het oog op beperking van de uitstoot van broeikasgassen de meest optimale situatie is. De grondwaterstand is hoog genoeg om de veenoxidatie tot een minimum te beperken en laag genoeg om de vorming van schadelijke broeikasgassen als methaan en lachgas te voorkomen.</p> <p><b>Maatregel 3: Functieverandering landbouw naar natuur</b>  Bij de keuzes ontwerp inrichting en beheer van de nieuw te realiseren moerasnatuur wordt gezocht naar de meest optimale balans tussen een hoge CO2 opname, hoge biodiversiteit, minimaal beheer (robuuste natuur) en een hoge belevingswaarde.</p> <p><b>Maatregel 4: Inrichten robuust en klimaatbestendig watersysteem</b>  De peilverhogingen t.g.v. maatregelen 1 t/m 3 resulteren in een afname van de bergingscapaciteit binnen de polders. Dit verlies zal binnen de polders zelf moeten worden gecompenseerd. Dit komt bovenop de autonome ontwikkeling van klimaatverandering en de bijkomende uitdaging om te zorgen voor voldoende waterbeschikbaarheid en bergingscapaciteit.</p> <p><b>Maatregel 5: Optimalisatie weidevogelbiotoop</b>  Binnen het FPLG voeren we onder het maatregelpakket Natuur een aantal investeringen op met oog op de versterking van weidevogelkerngebieden. De insteek is daar thematisch. Binnen het maatregelpakket veenweide bedden we de optimalisatie van weidevogelbiotopen integraal in binnen de gebiedsaanpak. We bouwen daarbij voort op de peilverhogingen uit maatregel 1 en 2; deze pakken niet alleen gunstig uit met oog op veenbehoud maar ook voor weidevogels. In de gebiedsofferte Aanvalsplan Grutto voor Aldeboarn De Deelen geven de boeren aan langdurige, doelgerichte beheercontracten nodig te hebben om goed invulling te kunnen geven aan een weidevogelkerngebied in ADD Noord. Er is behoefte om te werken met doelvoorschriften in plaats van de huidige middelvoorschriften. Daarmee ontstaat flexibiliteit om in te spelen op</p>

	<p>bijvoorbeeld weer, vegetatie en de weidevogels. Daarnaast moet de termijn van de beheercontracten omhoog naar 20 jaar om meer zekerheid te kunnen bieden. Zekerheid om als boer te kiezen voor afwaardering van gronden voor de invulling van de weidevogelkern. 12 jaar is daarbij onvoldoende toereikend om ook de bank mee te krijgen in de verandering van het bedrijfssysteem.</p> <p><b>Maatregel 6: Integraal gebiedsproces</b></p> <p>In het veenweidegebied speelt veel. Ook zaken die niet onder de doelen van dit programma vallen, maar waar wel winst te boeken is door acties en middelen (geld) te combineren met acties voortkomend uit het Veenweideprogramma. Door het organiseren van integrale processen op gebiedsniveau zijn we in staat de koppelkansen tussen verschillende doelen te benoemen, om zo tot situaties te komen waar 1 plus 1 meer dan 2 is en ervoor te zorgen dat zaken in één keer integraal worden aangepakt, in plaats van keer op keer terug te komen.</p>
--	--

## Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

<p><b>Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden</b></p>	<p>In 2021 hebben de samenwerkende partijen in het Bestjoerlik Oerlis Feangreide in een samenwerkingsdocument afspraken gemaakt over de wijze van samenwerking. Daarin zijn ook rollen en verantwoordelijkheden vastgelegd.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• <u>Provincie Fryslân</u> is vanuit het Klimaatakkoord verantwoordelijk voor de regie en daarmee ook voor de opgaven van het Veenweidegebied;</li> <li>• <u>Wetterskip Fryslân</u> is verantwoordelijk voor waterbeheer en taken op basis van de Waterwet.</li> <li>• De zeven Friese <u>veenweidegemeenten</u> (De Fryske Marren, Súdwest Fryslân, Weststellingwerf, Opsterland, Smallingerland, Heerenveen en Leeuwarden) vervullen een belangrijke rol op het vlak van ruimtelijke ordening en een algemene maatschappelijke rol als eerste overheid.</li> <li>• Zeven <u>landbouwpartijen</u> (LTO Noord, Het Friesch Grondbezit, Kollektivenberied Fryslân, Agrarische Jongeren Friesland, Nederlandse Melkveehouders Vakbond, Feriening Biologyske Boeren Fryslân en Federatie Polderbelangen Friesland) zetten zich als vertegenwoordigende partijen actief in voor het beperken van bodemdaling en de uitstoot van CO2 in combinatie met een blijvend perspectief voor de landbouw.</li> <li>• Zes <u>natuur- en milieuorganisaties</u> (Friese Milieufederatie, It Fryske Gea, Staatsbosbeheer Fryslân, Landschapsbeheer Fryslân, Natuurmonumenten Fryslân en Bond van Friese Vogelwachten) zetten zich actief in om de transformatie in het landelijk gebied ten aanzien van landbouw en water te ondersteunen.</li> <li>• Last but not least, het zijn de lokale gebiedsorganisaties – zoals gebiedscommissies Aldeboarn De Deelen en Idzegea en gebiedscoöperatie Akkrumer Goedland – die een sleutelrol vervullen bij het van onderop tot stand brengen van de plannen en bij de uitvoering hiervan.</li> </ul>
<p><b>Afgeronde procedures en besluitvorming</b></p>	<p><u>Afgeronde procedures</u></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• In 2015 is de Veenweidevisie vastgesteld door provinciale staten van Fryslân en het algemeen bestuur van Wetterskip Fryslân.</li> <li>• Vervolgens is in mei 2021 het Veenweideprogramma 2021-2030 vastgesteld door provinciale staten van Fryslân en het algemeen bestuur van Wetterskip Fryslân en later dat jaar door zeven Friese gemeenteraden. Het Veenweideprogramma betreft een actualisatie van de Veenweidevisie 2015. Na de inwerkingtreding van de Omgevingswet zal het Veenweideprogramma dienst gaan doen als Omgevingsprogramma in de zin van artikel 3.4 en 3.5 van die</li> </ul>

	<p>wet. Het programma geeft invulling aan de ambitie en doelen voor het veenweidegebied in de provinciale Omgevingsvisie.</p> <p><u>Volgende procedurestappen</u></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Voor het treffen van de maatregelen 1, 2 en 3 is het nodig om nieuwe peilbesluiten vast te stellen. Op basis van een toekomstbeeld voor de droogleggingen in de gebieden waar we voorstellen de maatregelen te treffen, is het van belang dit vast te leggen in peilbesluiten. Dit is een bevoegdheid van Wetterskip Fryslân.</li> <li>• Het peilbesluit is het sluitstuk van een gebiedsproces. Voordat een peilbesluit genomen kan worden, moet een toekomstbeeld voor de drooglegging in een gebied worden gemaakt. Op basis van dit toekomstbeeld wordt met behulp van het flankerend beleid de compensatie bepaald en worden op vrijwillige basis afspraken gemaakt met de eigenaren-gebruikers en eigenaren-verpachters in het gebied. Deze afspraken worden vastgelegd in private overeenkomsten met de individuele eigenaren. Na het sluiten van deze overeenkomsten kan een nieuw peilbesluit worden genomen.</li> <li>• Voor maatregel 3 is ook sprake van een functieverandering. Dit vraagt aanpassing van de huidige bestemming via een omgevingsplan.</li> <li>• Voor maatregelen 3, 4 en 5 moet voor datgene wat gaat over inrichting en aanpassing van het watersysteem of andere fysieke ingrepen een omgevingsvergunning en/of een watervergunning worden aangevraagd.</li> </ul>
<p><b>Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen</b></p>	<p><u>Participatie op het niveau van het hele Friese veenweidegebied</u></p> <p>In 2015 is de Veenweidevisie vastgesteld door zowel provinciale staten van Fryslân als het algemeen bestuur van Wetterskip Fryslân. In de jaren daarop is in het veenweidegebied een nog veel bredere vorm van netwerksamenwerking ontstaan waarbij het Bestjoerlik Oerlis Feangreide (vertaald: Bestuurlijk Overleg Veenweide, afgekort BOF) het centrale coördinatiepunt is. Dit BOF zorgt voor de bestuurlijke afstemming en aansturing. In het BOF zijn niet alleen provincie, waterschap en gemeenten als verantwoordelijke overheidslagen vertegenwoordigd, maar ook de verschillende belangen zoals landbouw, natuur en milieu, landschap, cultuurhistorie en recreatie. Het BOF geeft, binnen een afgesproken mandaat en ieder vanuit zijn eigen bestuurlijke verantwoordelijkheid, sturing aan keuzes en aan de uitvoering van dit programma.</p> <p>Het BOF heeft sinds 2016 een belangrijke rol in de samenwerking en participatie binnen Fryslân en houdt deze rol de komende uitvoeringsperiode. Dit geldt dus ook voor de participatie bij de realisatie van het maatregelpakket. De rol van het BOF richt zich op een drietal aspecten:</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Overleg: het komen tot overeenstemming over maatregelen die van belang zijn voor de toekomst van het Veenweidegebied.</li> </ol>

	<p>2. Uitvoering: het monitoren van de uitvoering van de maatregelen van het Veenweideprogramma door de programmaorganisatie en de gebiedscommissies.</p> <p>3. Advies: het adviseren van de betrokken overheden over beleid, maatregelen en instrumenten die van belang zijn voor de toekomst voor het Veenweidegebied.</p> <p>Naast de continue participatie met gebiedspartijen via het spoor van het BOF heeft er een breed democratisch en algemeen participatieproces plaats gevonden bij de totstandkoming van het Veenweideprogramma 2021-2030. In november 2020 hebben Gedeputeerde Staten van de provincie Fryslân en het Dagelijks bestuur van Wetterskip Fryslân het ontwerp van dit programma vastgesteld en vrijgegeven voor inspraak. Vervolgens is eenieder de gelegenheid geboden een zienswijze in te dienen. Tijdens de inspraakperiode zijn drie webinars gehouden om eenieder te informeren over het programma. Voor zover het kon zijn er fysieke bijeenkomsten geweest met betrokkenen uit de kansrijke gebieden. Waar dit niet kon is dit digitaal gebeurd. Tijdens de inspraakperiode zijn 243 zienswijzen ingediend. In een reactienota zijn deze zienswijzen zorgvuldig samengevat en voorzien van een reactie. Het Veenweideprogramma 2021-2030 is in mei 2021 vastgesteld door provinciale staten van Fryslân en het algemeen bestuur van Wetterskip Fryslân. Later dat jaar hebben ook zeven Friese gemeenteraden het Veenweideprogramma 2021-2030 vastgesteld.</p> <p><u>Aldeboarn De Deelen, Idzegea en Akkrumer Goedland: initiatieven vanuit de lokale Mienskip</u></p> <p>In zowel Aldeboarn De Deelen, Idzegea, als Akkrumer Goedland was het niet de overheid die het initiatief nam voor het gebiedsproces, maar het gebied zelf.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Het gebiedsproces in Aldeboarn De Deelen is eind 2016 op initiatief van Stichting Beekdallandschap Koningsdiep - de Nije Boarn en Gebiedscoöperatie It Lege Midden gestart. Daarbij is van meet af aan integraal en gebiedsgericht gewerkt. Kennis en ervaring van de boeren en alle vragen die ze m.b.t. de opgaven en het gebiedsproces hebben, worden serieus opgepakt en vormen aanleiding voor onderzoek, pilots, meten, rekenen, informeren en adviseren. Boeren zitten in/aan alle belangrijke teams/tafels. De burgers zorgen voor de nodige verbreding: qua kennis, blik en ambitie. Samen met experts, (natuur)organisaties en overheden is verkend wat wensen en kansen zijn voor het gebied. Het gebiedsproces staat o.l.v. de Gebiedscommissie ADD, geïnstalleerd door Gedeputeerde Staten. In deze commissie, onder onafhankelijk voorzitterschap, zitten geen belangenorganisaties maar mensen/partijen met wortels/belangen in de streek.</li> <li>• In Idzegea lag het initiatief voor de start van een gebiedsproces bij een groep boeren die al lange tijd nadenken over een toekomstbestendige inrichting van hun gebied. Als eerste stap</li> </ul>
--	---



	<p>is een klankbordgroep opgericht en een onderzoek gedaan naar de gevolgen van peilverhoging voor de landbouw in het gebied. Vervolgens is in keukentafelgesprekken met alle 55 boeren in het gebied individueel verkennen gesproken over ieders visie en toekomstplannen. Op basis van de gesprekken wordt nu – samen met het gebied – een integraal gebiedsplan gemaakt. Hiervoor wordt – net als in Aldeboarn De Deelen – een gebiedscommissie geïnstalleerd die zal werken in opdracht van Gedeputeerde Staten.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Akkrumer Goedland is in 2021 gestart op initiatief van een groep agrariërs en ondernemers uit Akkrum en omgeving. De initiatiefnemers en stakeholders zien het “coöperatieve landgoedbedrijf” als een potentieel kansrijk perspectief om toekomstbestendig in de Friese veenweide te kunnen blijven ondernemen en tegelijkertijd de levenskwaliteit in het dorp Akkrum merkbaar te vergroten. Doelstelling van Akkrumer Goedland is om de praktische toepasbaarheid van het concept ‘real life’ te verkennen in de omgeving van het dorp Akkrum. Zie <a href="http://www.akkrumergoedland.nl">www.akkrumergoedland.nl</a> voor meer informatie.</li> </ul> <p><u>Co-creatieproces Hegewarren</u></p> <p>In polder Hegewarren komen heel veel maatschappelijke opgaves samen. Vanuit de overheid was er daarom veel urgentie om een gebiedsproces te starten. Dit is vervolgens gebeurd in een co-creatieproces met de direct belanghebbenden uit de omgeving. Er werd een ‘co-creatieteam’ gevormd, dat bestond uit 17 vertegenwoordigers die verschillende thema's belichtten (denk aan landbouw, economie, natuur en recreatie) in de vorm van bewoners (ondernemers en recreanten), burens (bv. dorpsbelangen en het nationaal park De Alde Feanen) en organisaties met overstijgende belangen (bv. natuur en watersport). Het co-creatie team heeft in 2021 twee varianten aangeboden aan de betrokken overheden (provincie, waterschap en gemeente), waarna deze een keuze gemaakt hebben. In de komende fase worde het plan en de financiële haalbaarheid ervan verder uitgewerkt. Voor het vervolg wordt een werkwijze in lijn met de co-creatieve aanpak voortgezet. Zie <a href="http://www.toekomsthegewarren.fr">www.toekomsthegewarren.fr</a> voor meer informatie.</p>
--	---

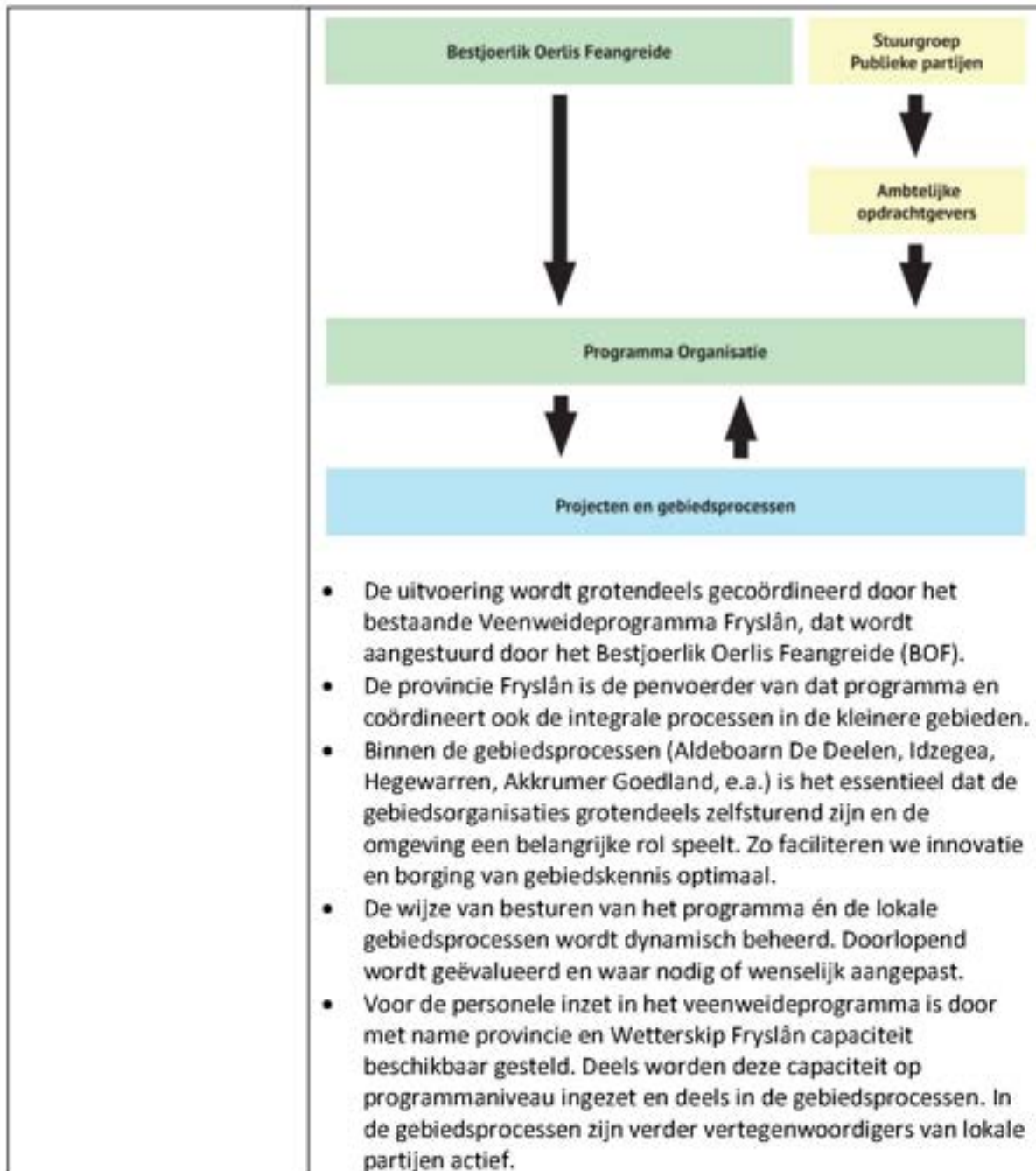
## Financiën en risico's

<b>Onderbouwing overheidsbijdrage</b>	<p>Een rijksbijdrage vanuit het Transitiefonds Landelijk Gebied en Natuur voor dit maatregelpakket is noodzakelijk, omdat voor deze maatregelen onvoldoende budget beschikbaar is vanuit andere provinciale, regionale, Europese en- of rijksmiddelen/programma's.</p> <p>Tegenover een totale kostenraming van € 240 miljoen (zie onderstaande kostenraming) staat op dit moment een beschikbaar dekkingsbudget van € 100 miljoen (zie dekkingsvoorstel). Zo lang het ons ontbreekt aan voldoende financiële middelen zijn wij niet in staat om de beoogde plannen en de bijbehorende maatregelen daadwerkelijk uit te voeren. Dit geldt zowel op het niveau van het hele veenweide maatregelpakket, als op het niveau van alle specifiek genoemde deelgebieden, als op het niveau van alle specifiek genoemde maatregelen en bijbehorende instrumenten. In geen geval zal er derhalve sprake zijn van een dubbeling in de beoogde financiering.</p>
<b>Kostenraming</b>	<p><u>90 miljoen</u>: vernetting conform Veenweideprogramma  <u>15 miljoen</u>: Aanvullende vernetting tot greppelplasdras  <u>50 miljoen</u>: Functieverandering landbouw naar natuur  <u>10 miljoen</u>: Inrichting robuust en klimaatbestendig watersysteem  <u>35 miljoen</u>: Optimalisatie weidevogelbiotoop  <u>20 miljoen</u>: Integraal gebiedsproces  <u>20 miljoen</u>: Geografische uitbreiding maatregelpakket naar andere veenweidegebieden  <b>Kosten totaal: 240 miljoen</b></p>
<b>Dekkingsvoorstel</b>	<p><b>140 miljoen: Transitiefonds Landelijk Gebied</b>  <u>25 miljoen</u>: Provincie Fryslân (budget veenweide en pachttopbrengsten Hegewarren)  <u>15 miljoen</u>: Wetterskip Fryslân (budget veenweide en realisatiebudget boezemwater)  <u>0,5 miljoen</u>: Friese veenweidegemeenten (budget veenweide)  <u>22 miljoen</u>: Rijksbijdrage Impulsgelden Veenweide voor Aldeboarn De Deelen en Hegewarren  <u>22 miljoen</u>: Bijdrage vanuit Versnellingsagenda 2022-2023 voor Aldeboarn De Deelen  <u>5 miljoen</u>: Interbestuurlijk Programma Vitaal Platteland (bijdrage voor Aldeboarn De Deelen)  <u>3 miljoen</u>: Gebiedsgerichte aanpak stikstof (bijdrage voor natuurrealisatie in de Hegewarren)  <u>3 miljoen</u>: Klimaatvelop 2019 (bijdrage voor Aldeboarn De Deelen)  <u>2 miljoen</u>: Regiodeal Natuurinclusieve Landbouw Noord-Nederland (programmaonderdeel Veenweide)  <u>2 miljoen</u>: GLB-subsidies voor waterinfiltratieprojecten in Aldeboarn De Deelen en Akkrumer Goedland  <u>0,5 miljoen</u>: Erfgoeddeal (ministerie OCW) voor herstel greppelland in ADD  <b>Totaal financiële middelen: 240 miljoen</b></p>

	<i>Bovengenoemde reeds beschikbare middelen resulteren niet in dubbelingen in de opgenomen beoogde financiering van het veenweideprogramma.</i>
<b>Verhouding tot indicatief budget voor realisatie van het gehele gebiedsprogramma (totaal maatregelpakketten)</b>	De provincie Fryslân heeft uit het Transitiefonds Landelijk Gebied en Natuur een indicatief budget van 2,5 miljard meegekregen. De verhouding tussen dit maatregelpakket (140 miljoen) en het indicatieve budget komt hiermee op 6 %.
<b>Risico's en beheersmaatregelen</b>	<p><b>Draagvlak: Agrariërs/grondeigenaren willen niet meewerken aan maatregelen.</b></p> <p>Het moge duidelijk zijn dat er 'transitiepijn' wordt gevoeld bij de aanpak van de opgaves in het landelijk gebied. Voorstellen voor maatregelen kunnen vrijwel structureel rekenen op hevige protestgeluiden vanuit grotere of kleinere groeperingen binnen de landbouw. Het is in deze context dat wij het voorgestelde maatregelpakket uitvoeringsgereed en uitgevoerd moeten zien te krijgen. Toch zijn wij ervan overtuigd dat dit gaat lukken. In de gebieden werken we al meerdere jaren intensief samen met boeren en andere initiatiefnemers en stakeholders. Deze contacten geven ons het volste vertrouwen dat de mensen in de gebieden werkelijk klaar zijn om vervolgstappen te zetten en mee te helpen met de uitvoering van het maatregelpakket.</p> <p><b>Algemeen risico: We moeten in Nederland het wiel nog uitvinden terwijl het tijd is voor actie.</b></p> <p>Tot op heden merken we dat in de tijd dat we bezig zijn in de gebieden er sprake is van steeds wijzigende opgaven en spelregels. Het is essentieel dat er duidelijkheid komt. Dat is voor de betrokkenen in de gebieden, waaronder de boeren, broodnodig en voor het (ontwerp)proces. Zonder duidelijkheid krijgen we de stip niet op de horizon en is de koers moeilijk te bepalen. Tegelijkertijd kan de duidelijkheid ook nog niet gegeven worden, omdat de kennis en ervaring om die duidelijkheid op te baseren juist uit de gebieden moet komen. De enige beheersmaatregel kan dan ook zijn het volop (blijven) ondersteunen en volgen van gebieden die voorop lopen in de transitie, zoals de vier 'koplopergebieden'.</p> <p><b>Technisch risico: Het gaat ons helemaal niet lukken om de peilen op streefpeil te krijgen.</b></p> <p>Ook na vaststelling van hogere peilen in de veenweidepolders is het nog maar de vraag of deze peilen in de praktijk wel altijd en overal zullen worden gehaald. Er is nog geen bewezen 'state of the art' aanpak om het veen daadwerkelijk voldoende nat te kunnen houden om veenoxidatie te voorkomen. Met name in langdurig droge periodes zien we uitzakkende grondwaterstanden. Om dit risico te beheersen zal blijvend geïnvesteerd moeten worden in kennis- en monitoringsprogramma's met samenwerking tussen kennispartijen, overheden en boeren en andere gebiedspartijen.</p>

## Aanpak met planning en mijlpalen

<p><b>Planning met mijlpalen en afronding</b></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Voor het opzetten van het peil moet de compensatiesystematiek die wordt ontwikkeld in Fryslân vanuit het Veenweideprogramma 2021-2030, het flankerend beleid, gereed zijn. De systematiek is nog in ontwikkeling en naar verwachting <b>eind 2023</b> gereed voor besluitvorming.</li> <li>• Vervolgens moet de systematiek ter besluitvorming worden voorgelegd en vervolgens genotificeerd worden bij de Europese Commissie. Dit proces gaat naar verwachting een jaar in beslag nemen. <b>Eind 2024</b> is de systematiek dan gereed om toe te passen in het realiseren van de voorgestelde maatregelen.</li> <li>• Parallel aan de ontwikkeling en het gereed krijgen van het flankerend beleid is het van belang de concrete verdere uitwerking van de voorgestelde maatregelen voor te bereiden. Dit is een proces samen met het gebied waarbij we kijken welke mogelijkheden er zijn om maatregelen te combineren en nieuwe kansen toe te voegen als onderdeel van de integrale aanpak. Dit kost tijd en vraagt zorgvuldigheid, maar is cruciaal om tot uitvoering te kunnen komen. We streven er naar om met het gebied deze plannen <b>in 2024</b> verder uit te werken.</li> <li>• Waar kansen voorbij komen om al no-regretmaatregelen te treffen, doen we dat en worden <b>direct vanaf 2024</b> parallel aan de voorbereiding van de plannen al onderdelen uitgevoerd. Hierbij valt te denken aan inrichtingsmaatregelen in het watersysteem waar nu knelpunten zitten die moeten worden opgelost en niet hoeven te wachten op een integraal plan.</li> <li>• Wanneer <b>eind 2024</b> het flankerend beleid gereed is en de plannen zijn uitgewerkt, is het van belang op basis van de plannen en de bepaalde compensatie (middels het flankerend beleid) individuele overeenkomsten aan te gaan met de grondeigenaren die onderdeel zijn van het gebied waar een maatregel getroffen gaat worden.</li> <li>• Vervolgens kan een nieuw peilbesluit in voorbereiding worden genomen. De procedure hiervoor zal <b>in 2025</b> worden doorlopen en de stap zijn naar uitvoering.</li> </ul>
<p><b>Gesteld staan voor realisatie</b></p>	<p>Voor de uitvoering van de Veenweidevisie is in 2015 een programmaorganisatie opgezet waarin provinciale, waterschaps- en gemeentelijke medewerkers samenwerken en ook de landbouw- en natuurorganisaties zijn vertegenwoordigd. Omdat bij de vaststelling van het Veenweideprogramma in 2021 de focus meer kwam te liggen op uitvoering, is geïnvesteerd in het vastleggen van goede samenwerkingsafspraken met een heldere governance. Deze zijn vastgelegd in een samenwerkingsplan. Onderstaand volgt – eerst schematisch en vervolgens in tekst – een korte samenvatting van de belangrijkste samenwerkingsafspraken, die tevens van belang zijn met oog op de realisatie van het maatregelpakket in de komende jaren.</p>



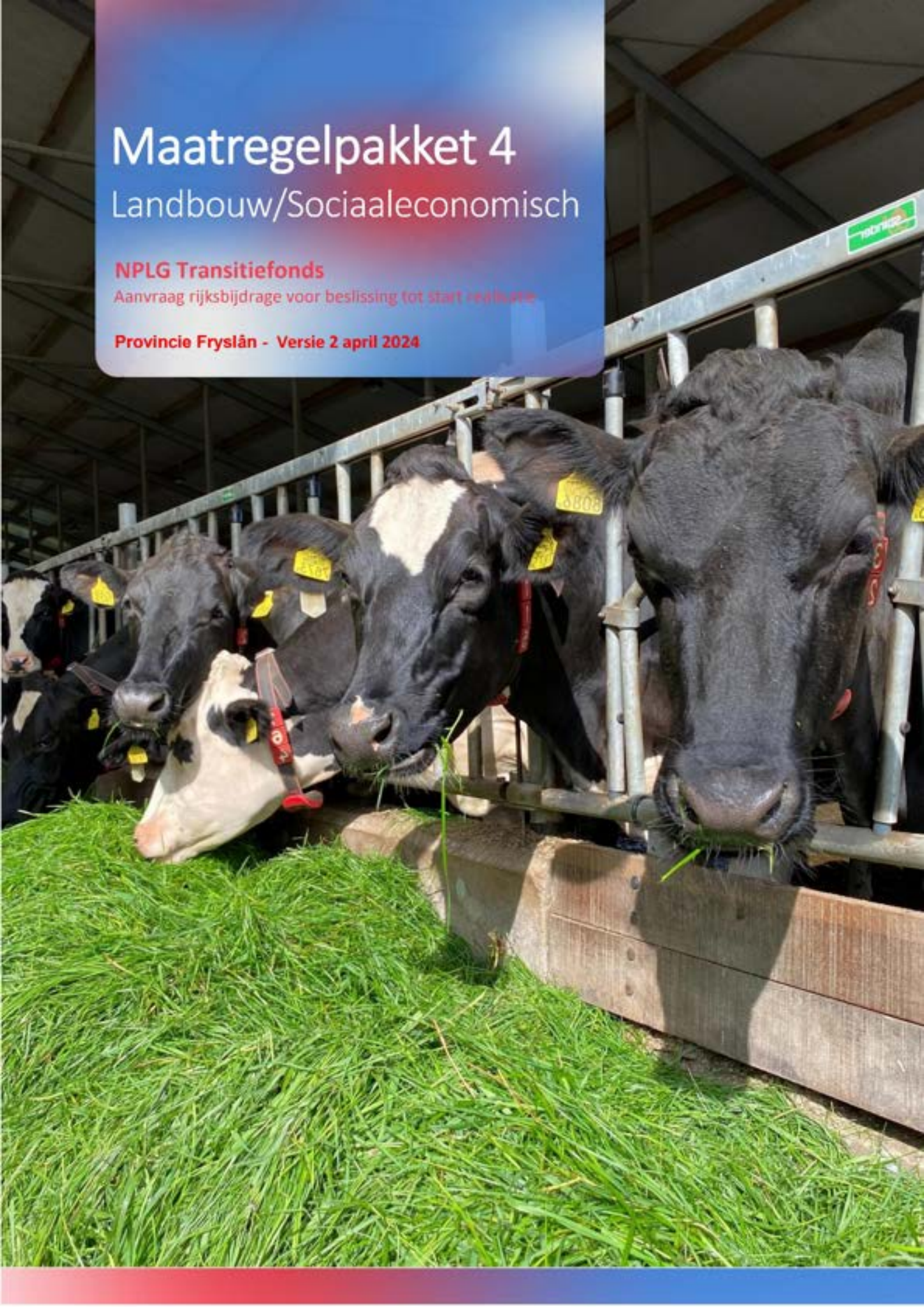
# Maatregelpakket 4

Landbouw/Sociaaleconomisch

## NPLG Transitiefonds

Aanvraag rijksbijdrage voor beslissing tot start evaluatie

Provincie Fryslân - Versie 2 april 2024



## Inhoudsopgave

Inhoudsopgave .....	2
Inleiding .....	3
<b>Thema 1 Fries Beheerfonds – Werken met KPI-systematiek .....</b>	<b>4</b>
Algemeen.....	5
1. Opgaven/probleemanalyse en te bereiken doelen.....	6
2. Oplossingsrichtingen, doelbereik en (sociaaleconomische) effecten .....	16
3. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen .....	27
4. Financiën en risico's .....	29
5. Aanpak met planning en mijlpalen.....	33
<b>Thema 2 Fysieke Investerings voor Generiek en Gebiedsgericht Versnellen.....</b>	<b>36</b>
Algemeen.....	36
1. Opgaven/probleemanalyse en te bereiken doelen.....	40
2. Oplossingsrichtingen, doelbereik en (sociaaleconomische) effecten .....	49
3. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen .....	60
4. Financiën en risico's .....	62
5. Aanpak met planning en mijlpalen.....	65
<b>Thema 1 – Bijlage 1 Van middelen naar doelen in Fryslân.....</b>	<b>66</b>
<b>Thema 1 – Bijlage 2 Financiële onderbouwing.....</b>	<b>75</b>
<b>Thema 2 – Bijlage 1 Uitvoeringsprogramma Stikstof Fryslân 2023.....</b>	<b>77</b>
<b>Thema 2 – Bijlage 2 Fysieke investeringen.....</b>	<b>78</b>
<b>Format PU SPUK-aanvraag .....</b>	<b>78</b>
<b>Leeswijzer .....</b>	<b>82</b>

## Inleiding

Dit pakket bestaat uit twee onderdelen. We vragen middelen aan voor de uitvoering van het *Fries Beheerfonds – Werken met KPI-systematiek* (1a: Werken met KPI-systematiek in 2024 en 2025 en 1b: Brede uitrol voor 2026-2035). Daarnaast bevat dit pakket het vervolg op de Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie Noord Nederland ('Laaghangend Fruit').

### *Fries Beheerfonds – Werken met KPI-systematiek*

Het *Fries Beheerfonds – Werken met KPI-systematiek* stimuleert boerenbedrijven bij het toepassen van instrumenten om de stap naar een meer toekomstbestendige landbouw te zetten. Monitoring levert data op waarmee, met behulp van Kritische Prestatie Indicatoren (KPI's), kan worden gestuurd op het realiseren van doelstellingen van het NPLG. Deze systematiek, werken met KPI's, is nog in ontwikkeling en is veelbelovend. Het is daarmee een bijzondere maatregel omdat deze niet direct aan één of meerdere specifieke doelen is toe te schrijven. De systematiek biedt ondersteuning aan boeren en ondernemers in de volle breedte van doelrealisatie. Dit past bij de kenmerken van onze provincie waarin een groot deel van de opgaven betrekking heeft op de landbouwsector. Wij onderscheiden hierin twee componenten, 1a. Werken met KPI-systematiek in 2024 en 2025 en 1b. Brede uitrol doelsturing met KPI's voor 2026-2035.

### *Fysieke investeringen, generiek en gebiedsgericht versnellen.*

Wij onderscheiden daarin twee componenten. Het prolongeren van de op dit moment al lopende Noordelijke Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie (Laaghangend Fruit). En Fryslân wil op korte termijn inzetten op een pakket maatregelen dat, juist waar dat het meest van belang is, de veld- en stalemissies fors kan verminderen: "gebiedsgericht versnellen". Dat gebeurt door fysieke investeringen.

Deze aanvraag richt zich op de jaren 2024 en 2025 en vraagt om de volgende investering:

Landbouw/Sociaaleconomisch	2024	2025	Totaal
Fries Beheerfonds – Werken met KPI-systematiek	€ 27.000.000	€ 36.550.000	€ 63.550.000
Laaghangend Fruit 2.0	€ 20.835.000	€ 20.835.000	€ 41.670.000
Generiek en Gebiedsgericht Versnellen	€ 10.000.000	€ 10.000.000	€ 20.000.000
<b>Totaal</b>	<b>€ 57.835.000</b>	<b>€ 67.385.000</b>	<b>€ 125.220.000</b>

Totaal vragen wij voor dit pakket € 125.220.000 aan uit het Transitiefonds.



**NPLG Transitiefonds****Aanvraag rijksbijdrage voor beslissing tot start realisatie****Thema 1: Fries Beheerfonds – Werken met KPI-systematiek**

Thema 1a: Werken met KPI-systematiek in 2024 en 2025

Thema 1b: Brede uitrol doelsturing met KPI's 2026-2035

<b>Naam</b>	Fries Beheerfonds – Werken met KPI-systematiek
<b>Hoofdaanvrager</b>	<b>Provincie Fryslân</b>
<b>Deelnemende partijen</b>	<p>Met de belangenbehartigerorganisaties van de landbouwsector in Fryslân zijn eerste individuele gesprekken gevoerd. Het gaat om de Agrarische Jongeren Friesland (AJF), Feriening Biologyske Boeren Fryslân (FBBF), Nederlandse Melkveehouders Vakbond (NMV), Netwerk GRONDig, Agractie, Kollektieven Beried Fryslân (KBF, inmiddels onderdeel van BoerenNatuur Fryslân), Farmers Defence Force (FDF), LTO Noord, Federatie Polderbelangen Friesland, Fries Grondbezit, Nederlandse Akkerbouw Vakbond en BO Akkerbouw. Deze partijen geven aan positief te staan tegenover doelenbeleid in plaats van middelenbeleid en willen meedenken in de verder implementatie en uitvoering van het werken met KPI's om op doelen te kunnen sturen. Wel hebben zij verschillende aandachtspunten meegegeven. De komende periode worden er nadere afspraken met hen gemaakt over de concrete rollen en taken.</p> <p>Daarnaast wordt gesproken met andere partijen zoals BoerenNatuur Fryslân, de duurzame zuivelketen, de stichting Biodiversiteitsmonitor Melkveehouderij, Boerenverstand, WUR, HVHL, Countus, Terwan onderzoek &amp; advies en Omrôp Fryslân om te kijken wat voor rol zij kunnen spelen in de verdere implementatie en uitvoering in Fryslân.</p> <p>Tot slot heeft de provincie Fryslân nauwe afstemming en samenwerking met andere provincies die inzetten op doelsturing met KPI's via de IPO-werkgroep Landbouw. De provincie Fryslân is hierin samen met de provincie Drenthe trekker. Ook is binnen het ministerie van LNV is een uitvoerend kernteam gevormd die uitvoering geeft aan het werken aan doelsturing met KPI's, waarvoor 10 miljoen is gereserveerd in de miljoenennota voor 2024. LNV verkent samen met provincies en ketenpartijen welke publiek private organisatiestructuur nodig is om in de toekomst</p>

	langjarig de sets van KPI's te beheren en door te ontwikkelen. Naast het ministerie van LNV wordt ook verbinding gezocht met de ministeries van I&W en Financiën.
<b>Gebied /locaties</b>	Het werkgebied betreft de gehele provincie.
<b>Samenvatting</b>	<p>Fries Beheerfonds – Werken met KPI-systematiek omvat vergoedingen voor de waardering van boeren voor hun bijdrage aan de realisatie van de NPLG-doelen. Met thema 1a zetten we eerst in op het werken met de KPI-systematiek in 2024 en 2025. Met thema 1b is vervolgens het streven om minimaal voor 10 jaar afspraken te maken over deze doelrealisatie met de agrarische sector. Daarnaast wordt er voorzien in de begeleiding van boeren met kennis over de inzet van verschillende beheermaatregelen op het boerenbedrijf waarmee de doelen kunnen worden behaald. Dit kan zijn in de vorm van studiegroepen of een persoonlijk inhoudelijk advies/begeleiding. Voor de implementatie van het werken met Kritische Prestatie Indicatoren (KPI's) wordt een data infrastructuur ingericht, waarvoor afspraken met de eigenaren en leveranciers worden gemaakt. Daarnaast wordt voor iedere deelnemend bedrijf een rapportage gemaakt van de gerealiseerde resultaten op basis van de KPI's. Er is ruimte voor 'learning by doing'. De implementatie en het gebruik van KPI's wordt met menskracht en onkosten ondersteund om uitvoering te geven aan voorlichting, lobby en afstemming met de sectoren.</p> <p>Daarnaast wordt er een roadmap uitgewerkt en uitgevoerd die stappen gaat zetten richting Nationale Fondsvulling voor de periode na FPLG. Ook wordt praktijkkennis vergaard gericht op de Friese situatie om de implementatie en daarmee de realisatie van de doelen tot een succes te maken. Dit gebeurt met onderzoek, <i>living labs</i>, validatie en disseminatie. Over het geheel vindt intensieve communicatie plaats met de sector, maar ook met de inwoners van Fryslân, hetgeen ook van belang is voor draagvlak en fondsvulling op de lange termijn.</p>
<b>Kosten en dekking</b>	<p>De totale kosten voor thema 1a zijn begroot op € 63.500.000. Voor thema 1b zijn de totale kosten begroot op 400.084.114. De inzet voor thema 1a is onlosmakelijk verbonden met thema 1b.</p> <p>De onderbouwing van deze kosten is te vinden in bijlage 2.</p>
<b>Bijlagen</b>	<p>- <a href="#">Animatie</a> werken met KPI's in Fryslân.</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Notitie FPLG doelen en KPI's (bijlage 10 van het gebiedsprogramma).</li> <li>2. Financiële onderbouwing</li> </ol>

## 1. Opgaven/probleemanalyse en te bereiken doelen

<b>Analyse provinciale/gebiedsopgaven NPLG</b>	<p>Wij zetten stappen om de boer in onze provincie meer zelf het heft in handen te laten nemen. De boer in Fryslân is een onlosmakelijk onderdeel van de leefomgeving. Zoals in het gebiedsprogramma aangegeven is de landbouw van strategisch belang voor Fryslân, als producent van duurzaam voedsel en grondstoffen, als motor van een vitaal platteland en als beheerder van het landelijk gebied. Wij nemen het initiatief om te werken met Kritische Prestatie indicatoren om het sturen op doelen in plaats van middelen mogelijk te maken. Om dit goed te ondersteunen wordt het <i>Fries Beheerfonds – Werken met KPI-systematiek</i> in het leven geroepen. Toelichtende achtergrondinformatie, zie onder de tabel.</p>
<b>Doelbereik NPLG</b>	<p>Door de inzet van het werken met KPI's worden afspraken met de agrarische sector gemaakt om doelen te behalen voor: stikstofreductie, uitbreiding natuurareaal, instandhoudingsdoelen natuurkwaliteit, hydrologische doelen, groenblauwe dooradering, schoon oppervlakte- en grondwater, goede toestand grondwaterlichamen, goede zoetwaterbeschikbaarheid, reductie van uitstoot van broeikasgassen, koolstofvastlegging, circulariteit/herkomst inputs, gewasdiversiteit, bodemkwaliteit en diergezondheid en dierwelzijn.</p> <div data-bbox="702 1075 1476 1456" style="text-align: center;"> </div> <p>Wageningen Universiteit</p> <p>Wanneer in het eerste kwartaal van 2025 de doelen geconcretiseerd zijn voor Friesland en vervolgens vertaald naar drempel- en streefwaarden per gebied en per bedrijf, kan dit worden opgeteld maal het aantal agrarische bedrijven, waarna de bijdrage getalsmatig kan worden uitgedrukt. De inzet is om dit met thema 1a in 2024 voor te bereiden en in 2025 te concretiseren en finetunen om op basis daarvan met thema 1b 10-jarige doelafspraken met de agrarische sector te maken. Zie voor een verdere toelichting over de werking van KPI's onder de tabel.</p>
<b>Eventuele wijzigingen ten opzichte van gebiedsprogramma</b>	NVT
<b>Meekoppelkansen</b>	De extra winst door uitvoering van dit project is gelegen in de volgende aspecten:

	<p>a. Het is de bedoeling dat er op meer terreinen met KPI's gaat worden gewerkt. Allereerst in de keten, waardoor mogelijkheden ontstaan voor private verduurzamingsprikkelers. Ook worden de kansen verkend voor een rol voor KPI's in het GLB. Zo ontstaan synergie en harmonisatie van verduurzamingsprikkelers (alle pijlen op het boerenerf wijzen dezelfde kant op).</p> <p>b. Zo kan ook een verdienmodel voor de landbouw worden gecreëerd, een belangrijk thema in het aanstaande Landbouwakkoord. Door combinatie van publieke en private betalingen kunnen compenserende vergoedingen worden omgezet in een wervend beloningssysteem voor geleverde diensten.</p> <p>c. Als een verdienmodel werkelijkheid wordt, zijn er ook voordelen in termen van "Duurzaam Boer Blijven", maar ook voor de plattelandseconomie als geheel.</p> <p>d. Het feit dat KPI's uitnodigen tot een kosteneffectieve inzet van maatregelen, is niet alleen gunstig voor de agrariër (keuzevrijheid), maar ook voor de overheid (meer rendement van geïnvesteerde Euro's).</p> <p>e. Als wordt gekozen voor inzet van een integrale KPI-set, kan er niet of nauwelijks afwenteling optreden van de ene opgave op de andere. Hiermee wordt dus duurzaamheid in de brede zin van het woord gerealiseerd.</p> <p>f. Fryslân wil tussen nu en 2035 voor de transitie naar doelsturing de samenwerking met de andere provincies en met het ministerie van LNV intensiveren. Door van elkaar te leren kan de kwaliteit van doelsturing een extra impuls krijgen.</p>
--	---

### Toelichting Analyse provinciale/ gebiedsopgaven NPLG en doelbereik NPLG

In het FPLG geeft Fryslân een provinciale invulling aan de NPLG-doelen. Dat is gebeurd op basis van een uitgebreide beleidsanalyse: wat zijn de opgaven, waar staat de provincie nu en welke (rest)opgaven zijn er voor de komende jaren? De provincie heeft daarbij binnen Fryslân zeven deelgebieden onderscheiden. Er zijn doelen die gelden voor specifieke gebieden, zoals Natura 2000-gebieden en veenweidegebieden. Voor die gebieden zijn ook specifieke projectenprogramma's opgesteld.

### Waar liggen de grootste opgaven?

Naast een stevige realisatietaakstelling voor extra bos en natuur (gedefinieerd in aantallen hectares) liggen er verschillende opgaven in termen van emissiebeperking en waterkwaliteit. Naast de analyse die de provincie zelf heeft gemaakt, heeft ook de WUR recent een provinciale vertaling gemaakt van de NPLG-doelen (*Scenario studie naar doelen en doelrealisatie in het kader van het Nationaal Programma Landelijk Gebied*, 2023). Deze spitst zich toe op N- en P-emissies naar grond- en oppervlaktewater, emissie van broeikasgassen, ammoniakemissie en stikstofdepositie).

Daaruit blijkt dat Fryslân relatief goed scoort (c.q. een bescheiden opgave heeft) op de volgende punten:

- nitraatconcentratie in het grondwater (ca 19 mg/l, ruim onder de norm van 50 mg/l). De provinciale analyse laat echter zien dat de kwaliteit in de diepere waterlagen weliswaar voldoet aan KRW-normen, maar dat de chemische kwaliteit in de ondiepere lagen juist verslechtert;
- de N- en P-belasting van het oppervlaktewater. Deze voldoet weliswaar in geen enkele KRW-waterloop aan de KRW-normen, maar de vereiste reducties zijn met resp. 10% en 6% relatief

bescheiden (de landelijke doelstelling is voor zowel N als P -17%). De opgave is dus vooral gelegen in een *provincie brede* kwaliteitsverbetering (alle KRW-waterlopen).

Fryslân heeft wel een substantiële opgave waar het gaat om:

- de emissies van methaan en lachgas. Hier moet Friesland van 2,8 naar maximaal 2,3 Mton CO<sub>2</sub>-equivalenten;
- de CO<sub>2</sub>-emissie uit veengronden (0,40 Mton CO<sub>2</sub>-equivalenten, zie tabel);
- de ammoniakemissie (en daarmee indirect de stikstofdepositie). Hier is voor Friesland een reductie berekend van pakweg 14 naar maximaal 9 kton per jaar.

#### Kwantificering van de doelrealisatie: de rol van KPI's

De hectaredoelstellingen zoals die voor natuur, bos en groenblauwe dooradering zijn benoemd, zijn louter kwantitatief, waarbij de kwaliteit van het beheer langs andere sporen wordt bevorderd. Waar het gaat om emissies naar lucht, bodem en water zijn de doelen ook kwantitatief geformuleerd, maar is de aanpak vooral in termen van maatregelen geformuleerd. Om te weten te komen in hoeverre de uitgevoerde maatregelen bijdragen aan de doelrealisatie, zijn instrumenten nodig om de vorderingen te meten en zo mogelijk ook te kunnen sturen. Doelsturing wordt inmiddels in brede kring omarmd, was onderdeel van het niet behandelde Landbouwakkoord en is opgenomen als post in de ontwerpbegroting van LNV voor 2024. Doelsturing heeft twee belangrijke voordelen: agrariërs krijgen zelf het stuur in handen om hun route te bepalen die past bij hun eigen bedrijfssituatie en de overheid heeft betere garanties voor doelrealisatie en een kosteneffectieve besteding van middelen. De provincie Fryslân is al geruime tijd bezig om deze beleidsomslag versneld te kunnen verkennen en vormgeven en heeft deze ook tot onderdeel gemaakt van het FPLG. Fryslân verkent met het Rijk en andere provincies of en hoe het doelenbeleid de komende jaren gestalte kan krijgen.

Om de vorderingen te meten en te stimuleren zijn verschillende instrumenten beschikbaar. Het bekendst zijn de kritische prestatie-indicatoren (KPI's). Een eenvoudige uitleg over het werken met KPI's is te zien in de beschikbare animatie (<https://www.fryslan.fri/kritische-prestatie-indicatoren>). Andere instrumenten zijn bijvoorbeeld de [Afrekenbare Stoffenbalans \(ASB\)](#), [Bodemindicatoren voor Landbouwgronden in Nederland](#) (BLN-indicatorset) en de [Open Bodemindex \(OBI\)](#). Als deze indicatoren worden voorzien van drempel- en streefwaarden, is voor de grondgebruiker duidelijk hoe hij scoort en welke extra prestaties gewenst zijn.

Het KPI-spoor is momenteel het verst ontwikkeld in het kader van de volgende 3 trajecten:

- de [Biodiversiteitsmonitor Melkveehouderij](#): met deze Biodiversiteitsmonitor is men van start gegaan en deze wordt dan ook al langere tijd toegepast;
- de [Biodiversiteitsmonitor Akkerbouw](#): deze is op 13 februari jl., [gelanceerd](#);
- de [ontwikkeling van een landelijke kernset KPI's](#): beide Biodiversiteitsmonitors hebben belangrijk bijgedragen aan de ontwikkeling van een landelijke set van 14 [Kringlooplandbouw-KPI's](#).

#### Metten én sturen met KPI's

De provincie Fryslân wil het voortouw nemen in het koppelen van KPI's aan de FPLG-opgaven. Met deze KPI's kunnen niet alleen de inspanningen en vorderingen van grondgebruikers in relatie tot de gestelde doelen worden gemeten, maar kunnen deze ook worden gestimuleerd door er een vergoeding tegenover te stellen. Door stapeling van publieke en private beloningen kan vervolgens een verdienmodel ontstaan waarin agrariërs niet alleen worden gecompenseerd voor opbrengstderving – één van de doelen van het Deltaplan Biodiversiteitsherstel.

### Brede uitrol in Fryslân

In de 2e helft van 2023 kan de uitrol van deze KPI-aanpak al van start gaan, op basis van het stappenplan dat in hoofdstuk 5 is opgenomen. De uitrol begint met het definitief vaststellen van een set relevante KPI's, op basis van de al bestaande (sets van) KPI's.

De bestaande sets van KPI's zijn ieder afzonderlijk niet volledig genoeg om alle te behalen doelen af te dekken. Daarom hebben wij ervoor gekozen om op basis van het totaal aan beschikbare KPI's een op de Friese situatie toegespitste set/combinatie van KPI's te maken. Voor de duidelijkheid: het is dus niet zo dat we zelf nieuwe KPI's ontwikkelen; we maken gebruik van al bestaande KPI's en combineren die tot een eigen set waarmee we optimaal kunnen sturen op de specifieke Friese doelen. Met die Friese set willen we integraal, dus gelijktijdig, op meerdere doelen sturen. Daarmee kunnen we namelijk borgen dat negatieve afwenteling wordt voorkomen en dat er daadwerkelijk op alle doelen vooruitgang wordt geboekt. Het kan namelijk zo zijn dat het sturen op één bepaald doel (bijvoorbeeld een lager stikstofoverschot) negatieve effecten heeft op een ander doel (verhogen van het OS-gehalte). Dat wordt ondervangen door gelijktijdig op meerdere doelen te sturen. Daarvoor is een integrale set van KPI's nodig. Gedurende de opstartfase zullen we monitoren of met deze set inderdaad voldoende - integraal - op alle doelen gestuurd kan worden, zonder dat er negatieve afwenteling optreedt.

### Positie van zoönosen en dierenwelzijn

De mate van bedrijfs- en dierdichtheid kan een risicofactor zijn voor de verspreiding van dierziekten en zoönosen, zoals in het NPLG staat aangegeven. Het beperken van risicofactoren voor de verspreiding van dierziekten en zoönosen is door het Rijk als 'meekoppelende structurerende keuze' benoemd voor de gebiedsprogramma's. Het toetsteam heeft aangegeven daarover graag in gesprek te gaan. De landelijke KPI-kernset bevat KPI's voor dierenwelzijn en diergezondheid, die in 2024 verder zullen worden uitgewerkt. Op dit punt volgen we de landelijke ontwikkeling.

### Drempel- en streefwaarden

Deze KPI's worden vervolgens geoperationaliseerd door ze aan de doelen van het FPLG te koppelen en op basis van die doelen - via de gebiedsgerichte aanpak - tot de benodigde drempelwaarden en gewenste streefwaarden te komen.

Op dit moment is het nog niet mogelijk om voor alle KPI's drempel- en streefwaarden vast te stellen, omdat:

- er op nationaal niveau onvoldoende duidelijkheid wordt geboden over (generieke) maatregelen en financiële kaders;
- de Friese doelen nog onvoldoende SMART geformuleerd zijn. Wij voorzien dat we aan het eind van de opstartfase, dus eind 2025, de Friese doelen op gebiedsniveau kunnen doorvertalen naar doelen op bedrijfsniveau, om de link te leggen met de KPI's. Dit vergt een zorgvuldig proces, in afstemming met gebiedspartijen;
- er geen 1-op-1-relatie gelegd kan worden tussen sommige KPI's en de te halen doelen: als de KPI-scores verbeteren, wil dat nog niet automatisch zeggen dat de achterliggende doelen ook gehaald worden. Dat vergt deels een ander type indicatoren en een ander type monitoring, specifiek gericht op impact;
- er nog geen actuele gegevens beschikbaar zijn van de huidige stand van zaken: we weten niet hoe de Friese agrarische bedrijven nu zouden scoren op de KPI's. Om haalbare drempel- en streefwaarden te kunnen stellen, zijn gegevens o.b.v. een benchmark en/of nulmeting noodzakelijk, zodat we weten wat het vertrekpunt is.

Met het oog hierop zal de provincie tijdens de opstartfase (2024-2025):

- zo snel mogelijk een benchmark en/of nulmeting uitvoeren;
- de Friese doelen zoveel mogelijk concretiseren en waar nodig regionaal differentiëren;
- de Friese doelen op gebiedsniveau doorvertalen naar doelen op bedrijfsniveau;
- onderzoeken in hoeverre er aanvullende impactindicatoren nodig zijn of er rekenkundig (via slimme omrekeningsfactoren) alsnog een betrouwbare relatie tussen KPI's en doelen kan worden uitgewerkt;
- een monitoringssystematiek opzetten voor het monitoren van de voortgang qua KPI-scores; hiermee worden data op bedrijfsniveau gegenereerd, die waardevolle input vormen voor de algehele monitoring van het FPLG, waar op aangehaakt zal worden.

We kiezen ervoor om de drempelwaarden zoveel mogelijk te relateren aan wet- en regelgeving, dus de bestaande normen, én de goede landbouw- en milieucondities (GLMC's) die als basisvoorwaarden gelden in het kader van het GLB. Samen met de wet- en regelgeving worden die GLMC's als ondergrens voor overheidssteun gehanteerd conform de Richtsnoeren voor staatssteun in de landbouw- en de bosbouwsector<sup>1</sup>. Het merendeel van de agrarische bedrijven (circa 83%) doet ook mee aan het GLB, dus voor hen is dit geen extra verplichting.

Met deze keuze willen we waarborgen dat voorlopers niet benadeeld worden. Immers: voorlopers hebben al extra stappen gezet en door geen 'kop' op de drempelwaarden te zetten, kunnen we hen belonen voor het werk dat zij al verricht hebben. Ook kunnen reguliere agrarische bedrijven hierdoor makkelijker 'instappen'. Zo wordt het voor iedereen interessant om mee te doen. Dat is van belang, omdat een hoge deelnamegraad ook bijdraagt aan een hoger doelbereik.

#### Ontwikkelen van een beloningssystematiek

Met betrekking tot de beloningssystematiek zijn er meerdere keuzes die gemaakt moeten worden. Die hoeven echter niet nu al gemaakt te worden. Wij hebben voorzien in een opstartfase van 2 jaar (2024-2025) om het werken met KPI's breed uit te rollen in de Friese landbouw. In die eerste 2 jaar wordt er alleen een vergoeding voor deelname uitgekeerd; er is in die periode dus nog geen sprake van het belonen van KPI's. Dat geeft ons de nodige tijd om te onderzoeken wat de beste 'staatssteunproof' beloningssystematiek is.

Verder moeten er ook nog twee andere keuzes worden gemaakt ten aanzien van de beloningssystematiek:

- Gaan we per KPI verschillende prestatieniveaus inbouwen? Gaan we KPI's afzonderlijk belonen, zoals in een aantal pilots in Nederland nu gedaan wordt, of gaan we belonen op basis van een totaalscore voor de hele set van KPI's, zoals in andere pilots in Nederland gedaan wordt?

De nog openstaande vraagstukken zullen - mede op basis van de input van stakeholders - de komende tijd verder uitgezocht en uitgewerkt worden.

<sup>1</sup> Zie overweging 139 van de [Richtsnoeren voor staatssteun](#) in de landbouw- en de bosbouwsector.

### Processtappen/planning uitrol

Om de komende jaren de omslag te maken naar doelsturing aan de hand van KPI's zijn de volgende stappen nodig:

- Brede uitrol van de KPI-systematiek in de Friese landbouw, en wel primair in de melkveehouderij en akkerbouw (ruim 200.000 ha en 4.000 bedrijven).
- Selectie van KPI's die het best passen bij de Friese doelen en doorontwikkeling van veelbelovende KPI's die nu nog onvoldoende operationeel zijn.
- Vaststellen en periodiek bijstellen van de (eventueel regionale) drempel- en streefwaarden van de KPI-scores.
- Ontwikkelen van een beloningssysteem dat rechtvaardig en wervend is en past binnen de staatssteunkaders.
- Dit alles wordt ingebed in een organisatiestructuur met intensieve werving, begeleiding, kennisontwikkeling en -uitwisseling, monitoring, evaluatie en periodieke bijstelling (zie ook hoofdstuk 5).

Met dit project wil Fryslân de omslag naar doelsturing versnellen en tegelijk een substantiële bijdrage leveren aan doelrealisatie op het gebied van stikstofreductie, uitbreiding natuurareaal, instandhoudingsdoelen natuurkwaliteit, hydrologische doelen, groenblauwe dooradering, schoon oppervlakte- en grondwater, goede toestand grondwaterlichamen, goede zoetwater beschikbaarheid, reductie van uitstoot van broeikasgassen, koolstofvastlegging, circulariteit/herkomst inputs, gewasdiversiteit, bodemkwaliteit en diergezondheid en dierwelzijn. In hoofdstuk 3 gaan we nader in op de KPI's waaraan Fryslân denkt en op de relatie tussen KPI's en doelrealisatie.

### Onderdeel van gebiedsgerichte aanpak

Door de mogelijkheden voor regionaal maatwerk lenen KPI's zich uitstekend voor een gebiedsgerichte aanpak. Het bepalen van passende drempel- en streefwaarden kan het best tot onderdeel worden gemaakt van de gebiedsgerichte aanpak, waarin tegelijk met de wetenschappelijke doorontwikkeling van de KPI's als zodanig wordt gekomen tot haalbare en effectieve waarden om de regionale doelen te halen. De streefwaarden kunnen zo worden vastgesteld dat de bedrijven gezamenlijk de gebiedsdoelen halen. Voldoende draagvlak voor een KPI-aanpak is immers een essentiële succesfactor. Door bovendien de beloning en de drempel- en streefwaarden te variëren en af te stemmen op de gebiedsspecifieke opgaven en doelen kan ervoor worden gezorgd dat een grote groep bedrijven in beweging blijft en verder verduurzaamt.

### KPI's als onderdeel van een instrumentenmix

De relatie tussen de FPLG-doelen en de in te zetten KPI's wordt zoals gezegd in hoofdstuk 3 nader onderbouwd. Zoals daar zal blijken, is het werken met KPI's is geen oplossing voor alle kwalen: ze bestrijken niet het hele veld met FPLG-opgaven. Daarbij moet echter het volgende worden bedacht:

- a. Het doelbereik kan worden vergroot door selectief te zijn in de keuze van KPI's en in het goed afstellen van de drempel- en streefwaarden op de provinciale of regionale situatie en opgaven. Ook kunnen desgewenst KPI's worden toegevoegd die (nog) niet op de landelijke lijst staan, maar die in Fryslân wel effectief zijn.
- b. KPI's zijn niet statisch, maar voortdurend in beweging. Afhankelijk van nieuwe administratie- en controle mogelijkheden kunnen KPI's geavanceerder en doelgerichter worden gemaakt. Ook de drempel- en streefwaarden zullen continu worden aangepast aan de geldende wet- en regelgeving en aan de stand van de verduurzaming van de landbouw.
- c. Zoals blijkt uit de planning en mijlpalen (hoofdstuk 6) trekken we twee jaar (2024 en 2025) uit om het systeem verder te perfectioneren en breed uit te rollen in de Friese landbouw. Pas vanaf



2026, als veel kinderziekten zullen zijn verholpen, zal de sturing ook gestalte krijgen door KPI-scores te belonen.

- d. Doel- en middelsturing kunnen elkaar aanvullen: daar waar KPI's vooralsnog onvoldoende doelbereik garanderen, kunnen ook maatregelen worden ingezet. Zo kunnen KPI's onderdeel zijn van een instrumentenmix voor de kwaliteit van het landelijk gebied: KPI's sturen op gunstige randvoorwaarden voor de beoogde kwaliteiten (bijvoorbeeld natuur), terwijl gerichte top-ups (zoals het ANLb) de specifieke kwaliteiten bedienen.
- e. Dit project moet dan ook worden gezien als een waardevolle aanvulling op de andere negen Friese maatregelpakketten. Met de KPI-systematiek wordt – via hun monitoringsfunctie – alle duurzaamheidsvorderingen inzichtelijk, ook degene door toedoen van de andere maatregelpakketten. Daarnaast kunnen agrariërs hun KPI-scores verbeteren door een breed scala aan bedrijfsinvesteringen en managementmaatregelen. Deze maatregelen worden niet verplichtend opgelegd, maar maken onderdeel uit van een breed keuzemenu waaruit elk bedrijf zijn eigen 'groene profiel' kan samenstellen. Beloning van goede KPI-scores motiveert hen om de meest kosteneffectieve keuzen te maken. Doordat de effecten van maatregelen – als het goed is – zichtbaar worden in de KPI-scores, wordt zo ook duidelijk welke maatregelen in hun situatie wel en niet effectief zijn.
- f. We hebben mogelijk te maken met bestaande wet- en regelgeving en generieke maatregelen. Dit kan worden gezien als een soort stok achter de deur. Hierbij moet worden bedacht dat ook van maatregelen de bijdrage aan het doelbereik niet altijd zeker is.

#### Doelbereik via KPI's

Om dezelfde redenen dat het nog niet mogelijk is om drempel- en streefwaarden vast te stellen (zie hierboven), is het ook nog niet mogelijk om een gekwantificeerde inschatting te maken van het (potentiële) doelbereik. Daarvoor zijn SMART geformuleerde doelen nodig en moeten de KPI-scores gerelateerd kunnen worden aan de doelen, al dan niet via monitoring op specifieke impactindicatoren. Daarnaast zullen aannames moeten worden gedaan van de deelnamebereidheid, bijvoorbeeld door uit te gaan van 2 scenario's (50% deelname en 85% deelname). Er zal bij aanvang van de opstartfase in 2024 een benchmark/nulmeting worden uitgevoerd; de uitkomsten daarvan zijn input voor het stellen van drempel- en streefwaarden, en dus voor het kunnen bepalen van het potentiële doelbereik.

Het doelbereik hangt af van een aantal factoren:

1. de doelen die gesteld worden en de drempel- en streefwaarden die op basis van die doelen aan de KPI's gekoppeld worden;
2. de haalbaarheid van de gestelde drempel- en streefwaarden voor de deelnemende boeren;
3. de deelnamebereidheid van boeren.

Deze 3 punten zijn logischerwijs nauw met elkaar verbonden. Vanuit het perspectief van de overheid staat voorop dat de gestelde doelen gehaald moeten worden. Vanuit het perspectief van boeren moeten de gestelde drempel- en streefwaarden voldoende haalbaar/realistisch zijn, waarbij de beloning als middel wordt ingezet om te stimuleren dat boeren zich inspannen om - op termijn - de streefwaarden te halen. Een zorgvuldige afstemming is dus vereist, waarbij er ook rekening moet worden gehouden met gebieds- en sectorspecifieke verschillen. Wij zien dit als een leerproces dat samen met de boeren zal worden doorlopen.

Een WUR-studie uit 2019 heeft voor 5 KPI's bekeken welke doelwaarden op bedrijfsniveau nodig zouden zijn om de doelen van het private initiatief 'Duurzame Zuivelketen' te realiseren. Voor 4 KPI's werd geconstateerd dat (aanzienlijke) aanpassingen in de bedrijfsvoering nodig zouden zijn om de doelen te halen, zie onderstaande tabel.

**Tabel 52** Samenvattend overzicht over de realisatie van doelwaarden voor de verschillende KPI's (op basis van resultaten 2016).

KPI	Doelwaarde op bedrijfsniveau	% Bedrijven dat doelwaarde haalt	Benodigde gemiddelde verandering in % op sectorniveau*	Specifieke groepen met laag % bedrijven dat doelwaarde haalt
CO <sub>2</sub> -eq in g per kg mm	Klei en Zand 970 Veen 1.270	3%	18% daling	Alle bedrijven
N-bodemoverschot in kg N per ha	Klei 170 Veen 330 Zand 140	75%	Geen	Geen
NH <sub>3</sub> -emissie in kg NH <sub>3</sub> per ha	Per GVE: 9,6 uit stal en opslag Per ha: 24,0 uit aanwending en beweiding	12%	24% daling	Intensiteit > 10.000 kg meetmelk per ha
Aandeel eiwit eigen land	65%	46%	2% stijging	Intensiteit > 20.000 kg meetmelk per ha
Aandeel blijvend grasland	60%	59%	2% stijging	Bedrijven met maisland

\* Dit is de procentuele daling van het huidige gemiddelde voor een KPI (2016) die nodig is om het landelijke sectoraal te realiseren. Hierbij wordt dus uitsluitend het halen van het sectoraal als relevant gezien en niet of individuele bedrijven hun doelwaarde op bedrijfsniveau realiseren.

Het betreffende WUR-rapport concludeert: "Slechts een zeer klein deel van de bedrijven realiseerde in 2016 alle voorgestelde doelwaarden: slechts 0,14% van alle bedrijven. Dit lage percentage wordt met name veroorzaakt door de scherpe doelwaarden bij ammoniak en broeikasgassen. Het zal dus van vrijwel alle melkveehouders inspanningen vergen om aan de combinatie van voorgestelde doelwaarden te voldoen."

Dat betekent:

- dat een aanpak die bedrijven stimuleert om stappen te zetten essentieel is;
- dat het noodzakelijk is om zoveel mogelijk bedrijven te laten participeren in de KPI-aanpak om de doelen te kunnen halen. Vele handen maken licht werk.

### Starten met 'laaghangend fruit'

Met de komst van het Nationaal Programma Landelijk Gebied worden er steeds hogere eisen gesteld aan boerenbedrijven. Waar aan deze eisen kan worden voldaan door managementaanpassingen en relatief kleine fysieke investeringen ('laaghangend fruit'), is het streven om deze te faciliteren m.b.v. het prolongeren van de op dit moment al lopende Noordelijke Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie. Daarvoor is ook al breed draagvlak.

Bij 'laaghangend fruit' kan gedacht worden aan onderstaande vee-, voer- en veldmaatregelen:

maatregel	emissie-reductie	werkingsmechanisme	borging
<b>vee</b>			
1) minder jongvee	0-10%	minder mest, totaal TAN* neemt af	effect TAN via BEA**
2) verhogen melkproductie per koe per jaar	0-3%	minder mest per kg melk	effect TAN via BEA**
3) verhogen duurzaamheid van de veestapel	0-5%	minder uitval/ziekte, minder jongvee, minder mest per kg melk	effect TAN via BEA**
<b>voer</b>			
4) verlagen ruwelwitgehalte in rantsoen	0-15%	minder TAN* in drijmest	effect TAN via BEA**
5) optimaliseren energie-eiwitverhouding	0-10%	minder TAN* in drijmest	effect TAN via BEA**
6) verlagen ruwelwitgehalte in rantsoen jongvee	0-5%	minder TAN* in drijmest	effect TAN via BEA**
<b>veld</b>			
7) meer kruiden in het gras	0-12%	andere botanische samenstelling minder ruw eiwit in rantsoen andere penswerking minder TAN* in drijmest	effect van voeren via BEA**
8) onderwaterdrainage	0-3%	minder mineralisatie minder ruw eiwit in rantsoen minder TAN* in drijmest	effect van voeren via BEA**
9) extra weidegang, meer dan 720 uur (veldeffect)	0-10%	minder m <sup>3</sup> mest in stal minder m <sup>3</sup> mest uitrijden	1) via certificering 2) via digitale borging 3) via concentratie methaan of CO <sub>2</sub> in stal effect van voeren via BEA**
10) eiwitarme graszoden	0-7%	minder ruw eiwit in rantsoen minder TAN* in drijmest	effect van voeren via BEA**
11) uitrijden van veldrunde mest	0-20%	mest dringt sneller in grond NH <sub>4</sub> -concentratie lager (op zandgrond niet significant)	1) via foometers+ec-meter en datalogger 2) via ec-meter en datalogger 3) certificeren loonwerkers
12) nauwkeuriger mest uitrijden	0-9%	mest keuriger op rij bij sleepvoet/ in de strook bij zodebemester minder emitterende oppervlakte	certificeren van loonwerkers
13) mest uitrijden onder niet-drogende omstandigheden	0-25%	minder emissie bij lagere luchttemperatuur, lagere windsnelheid, minder zonnestraling of een hogere relatieve luchtvochtigheid.	model dat achteraf emissie berekent, en: 1) gps-datalogger 2) certificeren loonwerkers

\*TAN = totaal ammoniakale N (stikstof); de hoeveelheid stikstof in de mest die makkelijk ontzweerbaar is in ammoniak

\*\*BEA = bedrijfsspecifieke emissie van ammoniak, een onderdeel van de KringloopWijzer dat laat zien waar emissie van ammoniak plaatsvindt

Tabel 1 – Maatregelen die leiden tot stikstofreductie (bron: WUR)

Via de investeringsregeling kan subsidie aangevraagd kan worden voor advies (tot 100% van de kosten) omtrent het verminderen van de stikstofuitstoot van een melkveebedrijf. Daarnaast gaat het om fysieke maatregelen en investeringen (80% van de kosten, tot maximaal 60.000 euro) die de ammoniakemissie uit de stal verminderen. Zie verder ook onder Thema 2 (p. ).

Door in te zetten op de toepassing van 'laaghangend fruit'-managementmaatregelen én op de uitrol van doelsturing via KPI's kunnen op korte termijn al stappen worden gezet richting doelbereik. Via de KPI's kan ook het effect van de managementmaatregelen die door deelnemende boeren toegepast worden op bedrijfsniveau gemonitord worden.

### Samenwerkingen

Met de belangenbehartigerorganisaties van de landbouwsector in Fryslân zijn eerste individuele gesprekken gevoerd. Het gaat om de Agrarische Jongeren Friesland (AJF), Feriening Biologyske Boeren Fryslân (FBBF), Nederlandse Melkveehouders Vakbond (NMV), Netwerk GRONDig, Agractie, Kollektieven Beried Fryslân (KBF, inmiddels onderdeel van BoerenNatuur Fryslân), Farmers Defence Force (FDF), LTO Noord, Federatie Polderbelangen Friesland, Fries Grondbezit, Nederlandse Akkerbouw Vakbond en BO Akkerbouw. Deze partijen geven aan positief te staan tegenover doelenbeleid in plaats van middelenbeleid en willen meedenken in de verder implementatie en uitvoering van het werken met KPI's om op doelen te kunnen sturen.

Wel hebben zij verschillende aandachtspunten meegegeven. Veel draait om vertrouwen. Procesmatig is het van belang dat voldoende tijd wordt genomen voor het implementeren zodat deelnemers het werken met KPI's goed kunnen begrijpen en doorgronden, het proces transparant en inzichtelijk wordt ingericht, er een goede communicatiestrategie komt en boeren een

klankbordfunctie krijgen zodat er een goede verbinding is met de praktijk. Inhoudelijk moet duidelijk zijn waarvoor data van boeren gebruikt wordt door de overheid, data moet niet voor andere doeleinden ingezet worden anders dan om te kunnen sturen op de doelen zoals bedoeld bij doelsturing met KPI's. Ook moet helder zijn wie in aanmerking komt voor een beloning, moet het gaan om een substantiële beloning en geen onkostenvergoeding, zijn er kansen voor niet monetaire beloningen waarbij grond een belangrijk concreet voorbeeld is, is een goede nulmeting van belang, is het van belang dat er goede ondersteuning en kennisontwikkeling geïntegreerd wordt in de aanpak, ligt er een mogelijke rol voor het onderwijs voor de lange termijn in het doorgronden van werken met KPI's en is het van belang dat de een integrale set aan KPI's er voor zorgt dat er geen tegenstrijdigheden in het effect van maatregelen op doelen kan ontstaan. De komende periode worden er nadere afspraken met hen gemaakt over de concrete rollen en taken bij de implementatie en uitvoering. Daarnaast worden bovenstaande punten meegenomen in de verdere implementatie en uitvoering.

Ook andere provincies actief bezig met het uitrollen van werken met KPI's om te sturen op doelen. De provincie Fryslân heeft een nauwe afstemming en samenwerking met andere provincies die inzetten op doelsturing met KPI's (ook via de IPO-werkgroep Landbouw). De provincie Fryslân is hierin samen met de provincie Drenthe en LNV-trekker voor het werken met KPI's om te sturen op doelen. Ook is binnen het ministerie van LNV een uitvoerend kernteam gevormd. Dit kernteam geeft uitvoering aan het inzetten op doelsturing met KPI's, waarvoor 10 miljoen is gereserveerd in de miljoenennota voor 2024. LNV verkent samen met provincies en ketenpartijen welke publiek private organisatiestructuur nodig is om in de toekomst langjarig de sets van KPI's te beheren en door te ontwikkelen. Namens de provincies vervult de provincie een rol in de begeleidingsgroep.

### Groot draagvlak en hoge deelname verwacht

De kracht van het werken met KPI's is dan ook gelegen in de (beoogde) grote deelname: hoe hoger de deelname, hoe hoger de bijdrage aan het doelbereik. Op deze manier kunnen vele kleine stappen toch een groot effect hebben. Dit is uiteraard minder het geval bij sterker plaatsgebonden opgaven, zoals die voor Natura 2000.

We verwachten een groot draagvlak onder agrariërs voor het werken met KPI's, omdat ze relatief veel speelruimte hebben om tot goede scores te komen. Met een samenwerking met de belangenbehartigerorganisaties vanuit de agrarische sector in Fryslân en het inzetten van BoerenNatuur Fryslân zetten we in op een zo hoog mogelijke en brede deelname vanuit de melkveehouderij en de akkerbouw. Het project beoogt te komen tot een deelname van (uiteindelijk) zo'n 2.000 bedrijven. Rekening houdend met een jaarlijkse afname van het aantal bedrijven met zo'n 3%, is dit in 2035 ongeveer twee derde van alle Friese bedrijven en cultuurgrond (zo'n 135.000 ha). Dat maakt het gesommeerde effect van de getroffen maatregelen substantieel. Daarnaast werken we in het project ook aan de kwaliteit van de duurzaamheidskeuzen en van de uitvoering van de gekozen maatregelen door intensive begeleiding, training en kennisuitwisseling in studieclubs.

De te verwachten participatiegraad zal grotendeels afhankelijk zijn van eerdergenoemde goede afstemming tussen doelen, drempel- en streefwaarden. Uit een recente evaluatie van één van de pilots in Nederland blijkt dat er aan die pilot inmiddels circa 350 melkveebedrijven meedoen. Tot en met 2024 kunnen 700 ondernemers deelnemen, wat een verdubbeling is van het huidige aantal deelnemers. Met een totaal aantal van ongeveer 2400 melkveebedrijven in de betreffende provincie doet in 2024 dan naar verwachting  $1/3e^2$  van het totale aantal melkveebedrijven mee. Verder blijkt uit

<sup>2</sup> <https://opendata.cbs.nl/?searchKeywords=#/CBS/nl/dataset/85159NED/table?ts=1686213649707>

de evaluatie dat 50% van de deelnemers hun bedrijfsvoering heeft aangepast n.a.v. hun deelname aan de BBM en dat deelname voor 81% van hen een stimulans was om duurzamer te gaan presteren.

## 2. Oplossingsrichtingen, doelbereik en (sociaaleconomische) effecten

<p><b>Maatregelen en instrumenten</b></p>	<p>Het inzetten van het instrument KPI's om doelen te behalen op het gebied van: stikstofreductie, uitbreiding natuurareaal, instandhoudingsdoelen natuurkwaliteit, hydrologische doelen, groenblauwe dooradering, schoon oppervlakte- en grondwater, goede toestand grondwaterlichamen, goede zoetwaterbeschikbaarheid, reductie van uitstoot van broeikasgassen, koolstofvastlegging, circulariteit/herkomst inputs, gewasdiversiteit, bodemkwaliteit en diergezondheid en dierwelzijn.</p>  <p>Het streven is om minimaal voor 10 jaar afspraken te maken over deze doelrealisatie met de agrarische sector. Agrarische bedrijven kiezen zelf de managementmaatregelen die passen bij de doelrealisatie.</p> <p>Wanneer in het eerste kwartaal van 2024 de doelen geconcretiseerd zijn voor Friesland, kan uitvoering worden gegeven aan:</p> <p>Stap 1: vaststelling in te zetten KPI's door deze te koppelen aan de doelen Stap 2: het bepalen van drempel- en streefwaarden per gebied en per bedrijf Stap 3: benutten beschikbare instrumenten en programma's voor uitvoering bedrijfsmaatregelen Stap 4: Ontwikkelen beloningen voor realisatie doelen Zie voor een nadere toelichting onder de tabel.</p>
<p><b>Doelbereik (in verhouding tot het gebiedsprogramma)</b></p>	<p>De inpasbaarheid van de streefwaarden in combinatie met de beloning, zal van invloed zijn op de deelnamebereidheid van de agrarische bedrijven en daarmee uiteindelijk op het doelbereik. Het doelbereik is de uitkomst van het aantal bedrijven maal de te</p>

	<p>behalen streefwaarden. Hiermee kan de bijdrage aan het doelbereik getalsmatig worden uitgedrukt. De inzet is om dit in 2024 en 2025 te concretiseren en finetunen om op basis daarvan 10-jarige doelafspraken met de agrarische sector te maken. Zie voor een nadere toelichting onder de tabel.</p>
<b>Onderbouwing</b>	<p>Fryslân zet naast het KPI-pakket in op andere maatregelpakketten: Uiteindelijk hangt de mate van doelrealisatie af van het effect van alle maatregelpakketten in de verschillende gebieden, waaronder ook de sturing via KPI's. Ieder maatregelpakket afzonderlijk is van invloed op de doelrealisatie en door meekoppelkansen goed te benutten, kan het gezamenlijk effect versterkt worden. En dat leidt tot een groter en sneller doelbereik.</p> <p>Het werken met KPI's in Fryslân wordt gezien als instrument dat voor alle bedrijven en in alle gebieden inzetbaar is. Uiteindelijk zal in het gebiedsproces worden gekozen wat de mix wordt tussen 'structuurmaatregelen', 'middelenvoorschriften', en 'doelsturing via het werken met KPI's' binnen de dan al gestelde nationale kaders van Nationale en Europese Wet- en regelgeving en het landbouwakkoord.</p> <p>Structuurmaatregelen, zoals het opkopen van bedrijven is makkelijker te kwantificeren x aantal bedrijf à bijv. 10 mln. per bedrijf exclusief de juridische en ruimtelijke procedures en exclusief 60 mln. voor het opvangen van het sociale economische effect op de leerbaarheid etc. Middelvoorschriften zijn lastiger te kwantificeren en kennen een steeds lager feitelijk rendement. Tegelijkertijd werken middelvoorschriften elkaar soms tegen en leiden soms tot een negatief totaalrendement doordat ze niet bedrijfsspecifiek kunnen worden gemaakt. Bij doelsturing staat de integraliteit centraal en wordt bedrijfsspecifiek de beste combinatie van managementmaatregelen gekozen om het doelresultaat te bereiken. De mogelijkheid om doelsturing optimaal in te zetten is mede afhankelijk van de gestelde nationale kaders.</p> <p>Werken met KPI's kan gezien worden als een marktinterventie. Het voordeel van doelsturing via KPI's met een bijdrage in de economische kosten voor de gewenste maatschappelijke doelen, is behoud van een agrarische bedrijfsvoering en daarmee een blijvende bijdrage aan een vitaal platteland. Uiteindelijk bieden KPI's ook de mogelijkheid aan de markt om hierop aanvullende marktinnovaties en nieuwe verdienmodellen te ontwikkelen.</p>

## Oplossingsrichting: via het instrument KPI's sturen op het halen van de doelen

## Stap 1: vaststelling in te zetten KPI's door deze te koppelen aan de doelen

Onderstaand zetten we de FPLG-doelen (voor zover bekend) af tegen de beschikbare KPI's. Daarbij hanteren we voorlopig een combinatie van de KPI's van de biodiversiteitsmonitors melkveehouderij en akkerbouw, en eventuele aanvullende KPI's uit de landelijke kernset. Voor de 3 hoofdthema's (natuur, water en klimaat) is in onderstaande tabellen te zien welke KPI's bij welk doel passen. Onder de tabellen is steeds een korte toelichting gegeven op de mate waarin doel en KPI bij elkaar passen.

NATUUR	Relevante KPI's
Herstel VHR-soorten en habitats	Stikstofoverschot Ammoniakemissie Fosfaatoverschot Milieubelasting gewasbeschermingsmiddelen Aandeel natuur en landschap Aandeel kruidenrijk grasland Waterbalans/waterkwantiteit (nog te ontwikkelen) Gewasdiversiteit
Vergroting aandeel stikstofgevoelige habitats in N2000 onder de <b>kritische depositiewaarde en hydrologie N2000</b> op orde	Stikstofoverschot Ammoniakemissie Aandeel eiwit van eigen land Aandeel natuur en landschap Waterbalans/waterkwantiteit (nog te ontwikkelen)
Nieuw <b>bosareaal</b> , resterende <b>NNN-opgave</b> en <b>10% groenblauwe dooradering</b>	Aandeel natuur en landschap

Wat zeggen deze KPI's over het doel(bereik):

- De VHR-herstelopgave is divers (kwaliteit + kwantiteit) en geldt ook buiten N2000-gebieden. Hiervoor kan een brede set KPI's worden ingezet op het gebied van milieucondities, hydrologische condities en (herstel)beheer. De beschikbare KPI's sturen wel op milieucondities en met een te ontwikkelen KPI voor waterkwantiteit straks ook op hydrologische condities. De KPI 'aandeel natuur- en landschapsbeheer' stuurt wel op de oppervlakte natuur, maar niet op de kwaliteit van het beheer, op habitatkwaliteit of op de provinciale doelsoorten uit het Natuurbeheerplan;
- De stikstofopgave kan worden gemeten/gestuurd met een flink aantal stikstof-KPI's, waarvan er één specifiek op ammoniakemissie is gericht.;
- De opgaven voor NNN-realiserie, bosaanleg en groenblauwe dooradering zijn alle in termen van hectares geformuleerd. Voor NNN-realiserie en bosaanleg zijn geen geschikte KPI's voorhanden: de KPI 'aandeel natuur- en landschap' geldt op bedrijfsniveau en pakt daardoor maar een klein deel van de opgaven mee: waar het gaat om NNN-realiserie alleen het areaal met functiewijziging.

WATER	Relevante KPI's
Concentraties <b>N en P in grond- en oppervlaktewater</b> voldoen aan wettelijke normen	Stikstofoverschot Fosfaatoverschot Aandeel blijvend grasland Percentage bodembedekking Aandeel rustgewassen
Concentraties <b>gewasbeschermingsmiddelen</b> voldoen aan wettelijke normen	Milieubelasting gewasbeschermingsmiddelen

Grondwaterlichamen voldoen aan goede <b>kwantitatieve toestand</b> (in veenweidegebieden o.a. peilverhoging 40 cm onder maaiveld)	Waterbalans/waterkwantiteit (nog te ontwikkelen)
10% <b>groenblauwe dooradering</b>	Aandeel natuur en landschap

Wat zeggen deze KPI's over het doel(bereik):

- Algemeen probleem bij de waterdoelen (kwalitatief en kwantitatief) is dat er (nog) geen operationele water-KPI is. De KPI 'waterkwantiteit' moet nog verder worden ontwikkeld;
- Voor waterkwaliteit zijn er wel meer indirecte KPI's op het gebied van (1) stikstof, fosfaat en gewasbeschermingsmiddelen en (2) het type bodembedekking/gewas. Emissies naar het grond- en oppervlaktewater vormen echter maar één van de emissieroutes;
- Ook groenblauwe dooradering kan – als hij naast een waterloop is gelegen – bijdragen aan de verbetering van de oppervlaktewaterkwaliteit, maar de KPI 'aandeel natuur- en landschapsbeheer' stuurt niet op situering en meet niet alleen het aandeel groenblauwe dooradering;
- Voor peilverhoging in veenweiden, waarvoor gestuurd gaat worden op slootpeilen, bestaat geen KPI, wel voor één van de achterliggende doelen: CO<sub>2</sub>-emissie (zie hierna onder het kopje 'klimaat').

BODEM	Relevante KPI's
Verbeteren <b>bodemgezondheid</b> Zorgen voor een <b>veerkrachtig bodemsysteem</b>	Stikstofoverschot Fosfaatoverschot Milieubelasting gewasbeschermingsmiddelen Aandeel natuur en landschap Aandeel kruidenrijk grasland Waterbalans/waterkwantiteit (nog te ontwikkelen) OS-balans Aandeel rustgewassen Gewasdiversiteit Aandeel niet-kerende of ondiepe grondbewerking

Wat zeggen deze KPI's over het doel(bereik):

- Veel KPI's hebben indirect een positief effect op de bodemkwaliteit en het bodemsysteem.
- Een indicator die specifiek gericht is op de bodemgezondheid (bodemleven) ontbreekt nog. Er kan gebruikt gemaakt worden van bijvoorbeeld de [Bodemindicatoren voor Landbouwgronden in Nederland](#) (BLN-indicatorset) of de [Open BodemIndex](#).

KLIMAAT	Relevante KPI's
Reductie <b>broeikasgassen</b> (landbouw algemeen, landbouw veenweiden en methaan)	Broeikasgasemissies/Carbon Footprint Energiebalans Organische-stofbalans Aandeel blijvend grasland Aandeel rustgewassen
<b>Koolstofvastlegging</b> (m.n. via extra bos en natuur)	Aandeel natuur en landschap Carbon Footprint
<b>Klimaatadaptatie</b>	Waterbalans/waterkwantiteit (nog te ontwikkelen)
10% <b>groenblauwe dooradering</b>	Aandeel natuur en landschap



Wat zeggen deze KPI's over het doel(bereik):

- Voor het thema broeikasgassen is een redelijke set KPI's beschikbaar, waarvan de KPI 'broeikasgasemissies' de meest directe is. Bij het instellen van de KPI-streefwaarden kan worden ingespeeld op de specifieke opgaven voor veenweidegebieden. Voor de methaanemissie sec is geen directe KPI beschikbaar;
- Voor koolstofvastlegging is een KPI 'koolstofbalans' (Carbon Footprint) beschikbaar waaruit de vastlegging kan worden afgeleid. Voor de vastlegging in bos en natuur zijn geen goede KPI's beschikbaar, behalve de indirecte KPI aandeel natuur- en landschapsbeheer.

CIRCULARITEIT	Relevante KPI's
Doel is om te komen tot circulaire landbouw op een zo lokaal mogelijk niveau, door het verminderen van inputs en verliezen en het zoveel mogelijk sluiten van grondstoffenkringlopen.	Stikstofoverschot Ammoniakemissie Fosfaatoverschot % eiwit van eigen land (of directe omgeving)

Wat zeggen deze KPI's over het doel(bereik):

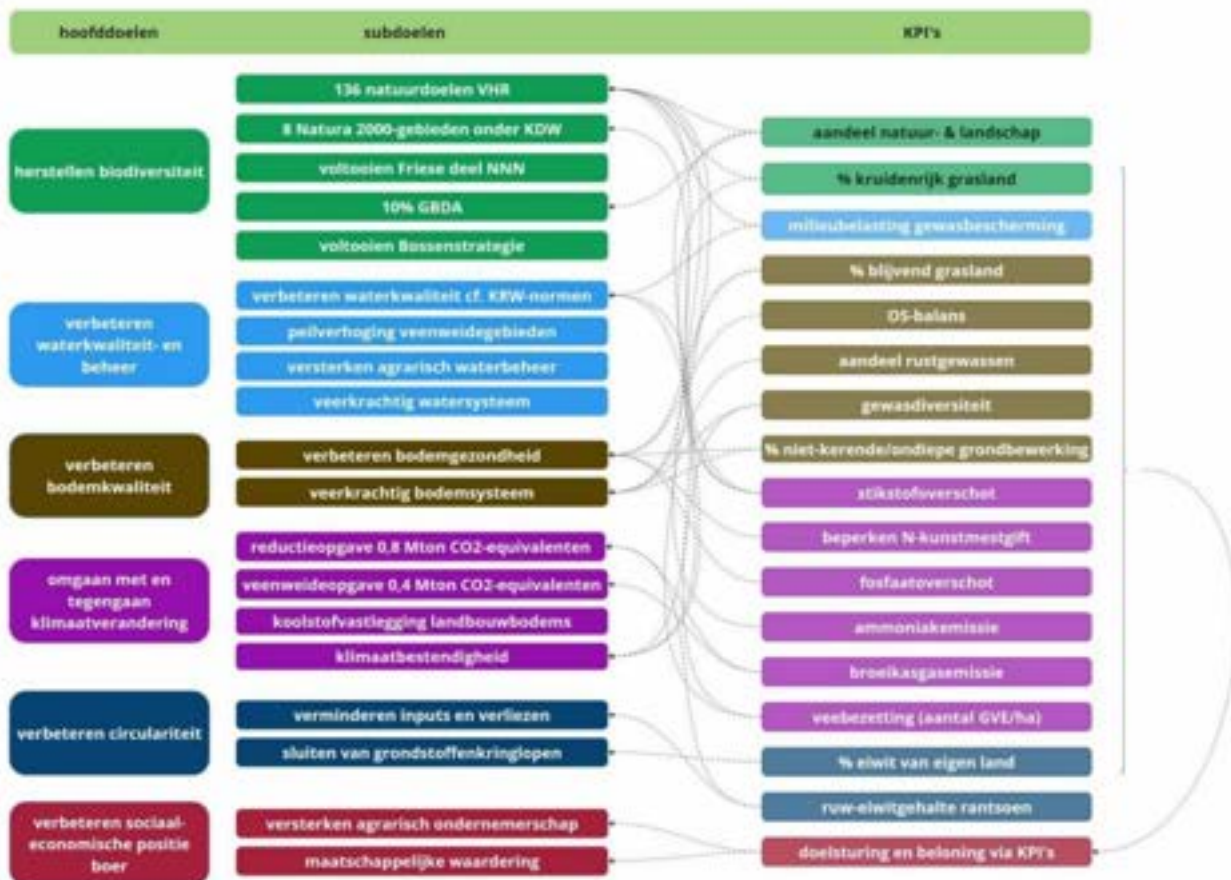
- De doelen op het vlak van circulariteit zijn nog niet voldoende concreet geformuleerd om iets over doelbereik te kunnen zeggen;
- Door sturing via deze KPI's kan in ieder geval in positieve zin bijgedragen worden aan het realiseren van de doelen op het vlak van circulariteit.

POSITIE BOEREN	Relevante KPI's
Versterken van het <b>agrarisch ondernemerschap</b> en <b>verdienvermogen</b> is van belang om een toekomstbestendige landbouw te realiseren. In dat kader is het van belang om een systeem te creëren dat zowel publieke als private beloningen mogelijk maakt.	Alle KPI's

Wat zeggen deze KPI's over het doel(bereik):

- Doelsturing en beloning via KPI's biedt boeren de kans om hun agrarisch ondernemerschap en verdienmodel te versterken.

- Het werken met KPI's maakt ook private beloningen mogelijk, bijvoorbeeld voor het leveren van groenblauwe diensten.



### Conclusies en aandachtspunten bij de relatie tussen doelen en KPI's

Wat betreft de relatie tussen doelen en KPI's kunnen we het volgende concluderen (zie ook bovenstaand schema):

- De beschikbare KPI's bestrijken niet het hele veld met FPLG-opgaven, met name bij de thema's natuur en water. Dat heeft drie oorzaken:
  - bij natuur zijn veel doelen kwantitatief (in hectares) geformuleerd en niet in termen van kwaliteit. De KPI 'aandeel natuur en landschap' is weliswaar ook alleen kwantitatief, maar deze meet alleen het aandeel (en niet het areaal) op landbouwbedrijven. Een deel van de doelen heeft echter geen betrekking op de landbouw;
  - een deel van de KPI's is net iets anders gericht dan de beleidsopgaven (bijv. ammoniakemissie en stikstofemissie versus stikstofdepositie). Dit komt doordat KPI's informatie geven over de bedrijfsvoering en niet over de gekwantificeerde impact op de natuur, water en klimaat;
  - een deel van de KPI's is nog niet uitontwikkeld en daardoor niet op korte termijn bruikbaar (bijvoorbeeld waterbalans, energiebalans).

In de twee laatste gevallen is dus doorontwikkeling nodig en/of onderzoek naar de relatie tussen doelen en KPI's.

- Het voordeel dat met de KPI-sets de integrale duurzaamheid van bedrijven (in brede zin) kan worden gemeten, is in dit geval ook juist een nadeel: ze geven niet altijd informatie over de afzonderlijke beleidsdoelen.
- Het valt te overwegen - zeker zo lang een aantal KPI's nog in ontwikkeling is - om de set KPI's uit te breiden met enkele KPI's die relatief eenvoudig te meten zijn, zoals:

- veebezetting (aantal GVE/ha);
  - stikstof-kunstmestgift;
  - ruw-eiwitgehalte van het rantsoen of ureumgehalte van de melk;
  - aandeel niet-kerende of ondiepe grondbewerking (waarschijnlijk vanaf 2024 ook een eco-activiteit).
- d. Hoewel met de inzet van KPI's dus niet meteen alle middelvoorschriften de prullenbak in kunnen, kunnen ze wel een belangrijke rol spelen in een instrumentenmix voor de kwaliteit van het landelijk gebied: een integrale set van KPI's, voorzien van passende drempel- en streefwaarden, kan sturen op gunstige randvoorwaarden voor een goede natuur- en waterkwaliteit, terwijl gerichte top-ups de specifieke kwaliteiten bedienen.

Let wel: een aantal van de beschreven beperkingen aan het gebruik van KPI's geldt ook voor middelsturing: doelen in termen van te realiseren oppervlakten zeggen niets over de kwaliteit van die hectares, en ook van de inzet van afzonderlijke (pakketten van) maatregelen is de bijdrage aan de FPLG-doelen lang niet altijd "hard" kwantificeerbaar.

### Stap 2: het bepalen van drempel- en streefwaarden

Om te kunnen sturen met KPI's moet elke KPI worden voorzien van een drempel- en streefwaarde. De drempelwaarde legt de grens vast voor het al dan niet belonen van KPI-scores. Deze kunnen bijvoorbeeld zijn gebaseerd op de geldende wet- en regelgeving, al dan niet voorzien van een plus op basis van de gemiddelde prestaties in een provincie of regio. De streefwaarde is idealiter afgeleid van de te realiseren beleidsdoelen in een bepaald jaar.

Er zijn twee WUR-rapporten over de drempel- en streefwaarden voor de KPI's die zijn gebruikt bij (de onderbouwing van) de biodiversiteitsmonitors voor de melkveehouderij en de akkerbouw. Een belangrijke kanttekening daarbij is dat - zoals de WUR zelf ook aangeeft - de door hen voorgestelde drempel- en streefwaarden vooralsnog als indicatief beschouwd moeten worden, omdat de wetenschappelijk-beleidsmatige onderbouwing nog ontbreekt of nog niet sluitend is. Hier wordt momenteel aan gewerkt.

Om de drempel- en streefwaarden voor Friesland goed te kunnen bepalen:

- moeten deze waarden worden toegesneden op de Friese situatie en de Friese opgaven. Dat vergt een complexe exercitie, waarbij er eerst ook referentiewaarden voor Friesland moeten worden verzameld. Er moet in feite eerst een nulmeting worden gedaan bij alle (toekomstige) deelnemende agrariërs, zodat er benchmarkgegevens beschikbaar komen op basis waarvan individuele scores van bedrijven in een specifiek gebied geduid kunnen worden;
- is het aan te bevelen om de drempel- en streefwaarden zoveel mogelijk aan te vullen en aan te scherpen/te actualiseren op basis van recente praktijkdata vanuit diverse projecten, pilots en experimenteergebieden, zoals het project Koeien & Kansen, maar ook op basis van beschikbare data/statistieken afkomstig van betrouwbare bronnen als Agrimatie, CBS en het Compendium voor de Leefomgeving;
- helpt het als de provinciale en regionale doelen voldoende concreet zijn en/of beter worden afgestemd op de KPI-definities;
- moeten ook de effecten van andere maatregelpakketten op de doelen waarop via de KPI's gestuurd wordt meegewogen worden.

Het bepalen van passende drempel- en streefwaarden kan daarom het best tot onderdeel worden gemaakt van de gebiedsgerichte aanpak. Via een gebiedsgerichte aanpak kunnen - in overleg met de doelgroep - haalbare én effectieve waarden worden vastgesteld waarmee met behoud van draagvlak

de regionale doelen gehaald kunnen worden. Voldoende draagvlak voor een KPI-aanpak is een essentiële succesfactor, want het (potentiële) doelbereik van een aanpak met KPI's hangt uiteindelijk af van de deelnamebereidheid en inspanningen van de doelgroep.

### Stap 3: benutten beschikbare instrumenten en programma's voor uitvoering bedrijfsmaatregelen

Wij willen met het Frysk Programma Landelijk Gebied boeren ondersteunen bij het maken van keuzes voor de toekomst. Deels kan dit met bestaande instrumenten. Waar die nog ontoereikend zijn, worden nieuwe instrumenten ingezet. Het zal hier voornamelijk gaan om tijdelijke stimulansen en programma's, die boeren gelegenheid geven om zich aan te passen aan veranderende doelen en omstandigheden.

Instrumenten en programma's die beschikbaar zijn, zijn onder meer de Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie Noord Nederland ('Laaghangend Fruit'), het Deltaplan Agrarisch Waterbeheer (DAW), de Regiodeals en uiteraard de verschillende regelingen die onder het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid vallen. Verder stellen wij kennis en expertise beschikbaar, onder meer via het BoerenNatuur Fryslân, praktijknetwerken zoals [www.netwerkpraktijkbedrijven.nl](http://www.netwerkpraktijkbedrijven.nl) en 'Bemest op z'n best' en diverse subsidies, zoals de Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie Noord Nederland ('Laaghangend Fruit').

De Friese Landbouwagonderwerpen 2021-2030 zal de komende jaren blijven werken aan thema's die ook voor het FPLG van belang zijn, of in dit programma wellicht nog minder goed zijn uitgewerkt. Het sluiten van grondstoffenkringlopen is hiervan een voorbeeld. Ook met betrekking tot de andere actiepunten van de Landbouwagonderwerpen kan er wellicht kruisbestuiving plaatsvinden met het FPLG, te weten:

- maximale toegevoegde waarde voor lokale ketens
- efficiënt en duurzaam voor de wereldmarkt
- nieuwe vormen van agrarische diensten en producten
- versterken agrarisch ondernemerschap
- productiewaarden versterken door kennis & innovatie
- waarde toekenning vanuit gebiedswaarden, biodiversiteit en grondgebondenheid

### Stap 4: Ontwikkelen beloningen voor realisatie doelen

Daarnaast nemen wij in het kader van dit FPLG - en specifiek deze KPI-aanpak - het initiatief om te komen tot de stap *Fries Beheerfonds – Werken met KPI-systematiek*. In thema 1b is behoefte aan vorm van een fonds waaruit structureel geput kan worden voor het belonen van een duurzame bedrijfsvoering via behaalde scores op de set van KPI's. Zo wordt sturen op doelen mogelijk en wordt een beroep gedaan op het vakmanschap en ondernemerschap van de boer.

Wij vinden het van groot belang om landbouwers actief te ondersteunen bij de stappen die zij moeten zetten naar een meer toekomstbestendige bedrijfsvoering. Daarom vragen wij in het kader van het FPLG €485,5 miljoen aan bij het Transitiefonds als basis voor het *Fries Beheerfonds – Werken met KPI-systematiek* voor de periode tot 2035. Wij gaan ervan uit dat ook na deze periode publieke vergoedingen voor groenblauwe diensten vereist zijn. Het idee is om de benodigde financiering vanaf 2035 te borgen via een landelijke belastingheffing (een 'natuurheffing').

Bij een fonds gaat het doorgaans om betaling voor groenblauwe diensten in euro's. Het fonds kan echter ook een paraplu zijn voor een breder scala aan beloningen die wel een financiële component

hebben, maar langs andere routes dan directe betaling. Daarbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan:

- Beleidsruimte;
- Rentekorting bij de bank;
- Pachtprikkels (gunstiger voorwaarden, duurzamer pachtvorm, pachtkorting);
- Voorrang/voorkeurspositie bij de toedeling van gronden (door overheid, TBO's, grondbanken etc.);
- Toegang tot (stapeling van vergoedingen) via duurzaamheidsprogramma's vanuit de keten (bijv. On the Way to PlanetProof);
- Toegang tot specifieke kennis;
- Gunstige PR.

De uitrol van deze KPI-aanpak zal plaatsvinden op basis van het stappenplan dat in hoofdstuk 5 is opgenomen. De eerste 2 jaar zal er vanuit het *Fries Beheerfonds – Werken met KPI-systematiek* deelnamevergoeding op bedrijfsniveau worden uitgekeerd, terwijl ondertussen via de gebiedsgerichte aanpak wordt gewerkt aan het vaststellen van drempel- en streefwaarden. Daarna zal worden overgegaan op beloning op basis van behaalde KPI-scores.

#### Voorbeelden van managementmaatregelen die een agrarisch bedrijf kan uitvoeren

Hoewel maatregelen onderdeel kunnen uitmaken van de 'instrumentenmix' is de kern van doelsturing dat er zo min mogelijk maatregelen verplicht worden opgelegd. Desalniettemin is het nuttig om een idee te hebben van de mogelijke maatregelen die grondgebruikers kunnen nemen om tot de gewenste KPI-scores te komen. Dit is ook een handig hulpmiddel voor grondgebruikers om hun 'groene profiel' te bepalen. Onderstaand worden voor de melkveehouderij en voor de akkerbouw enkele voorbeeldmaatregelen benoemd.

Melkveehouderij	
<u>Broeikasgasemissie</u>	<ul style="list-style-type: none"> <li>■ Verhogen waterpeil</li> <li>■ Verhogen melkproductie per koe</li> <li>■ Verlagen krachtvoergift per 100 kg melk</li> <li>■ Verlagen kunstmestgift</li> </ul>
<u>Ammoniakemissie</u>	<ul style="list-style-type: none"> <li>■ Verlagen ruw eiwit (RE) gehalte in het rantsoen</li> <li>■ Spoelen van stalvloeren met water</li> <li>■ Luchtwassers in combinatie met aanpassingen in de stalvloer</li> </ul>
<u>Stikstofbodemoverschot</u>	<ul style="list-style-type: none"> <li>■ Verlagen percentage grasland op het bedrijf</li> <li>■ Verlagen totale stikstofgift (mest en/of kunstmest)</li> <li>■ Verhogen gewasopbrengsten per ha bij gelijkblijvende stikstofinput</li> </ul>
<u>Beperking N-kunstmestgift</u>	<ul style="list-style-type: none"> <li>■ Beperking N-kunstmestgift</li> </ul>
<u>% eiwit van eigen land</u>	<ul style="list-style-type: none"> <li>■ Verhogen droge stof opbrengst per hectare grasland</li> <li>■ Verhogen van het percentage vers gras in het rantsoen</li> <li>■ Verhogen van het percentage grasland op het bedrijf</li> </ul>
<u>% blijvend grasland</u>	<ul style="list-style-type: none"> <li>■ Stoppen met vruchtwisseling</li> <li>■ Uitsluitend gras telen</li> </ul>
<u>Aandeel natuur- &amp; landschapsbeheer</u>	<ul style="list-style-type: none"> <li>■ Randen- en slootkantbeheer langs perceelsranden</li> <li>■ Uitstel maaidatum grasland</li> <li>■ Kruidenrijke grasland met veel soorten door verschraling</li> </ul>
<u>Aandeel kruidenrijk grasland</u>	Vergroten van het aandeel kruidenrijk grasland is goed voor de bodem en voor de biodiversiteit, met name als het gaat om extensief beheerd kruidenrijk grasland in combinatie met het gebruik van een speciaal weidevogelmengsel.

<u>Veebezetting</u>	Extensivering door te sturen op het aantal GVE/ha
<u>Ruw-eiwitgehalte van het rantsoen of ureumgehalte van de melk</u>	Sturen op verlaging van het gehalte aan ruw eiwit in het rantsoen levert een reductie van de ammoniakemissie op.
<b>Akkerbouw</b>	
<u>Percentage rustgewassen</u>	Minder rooivruchten en meer rustgewassen, zoals granen
<u>Organische-stofbalans</u>	Meer organische meststoffen aanvoeren om het organische stof peil op te voeren
<u>Stikstofbedrijfsoverschot</u>	Verlagen van het stikstofbedrijfsoverschot (balans tussen aanvoer-afvoer), o.a. door precisiebemesting
<u>Milieubelasting gewasbeschermingsmiddelen</u>	Meer mechanische onkruidbestrijding en/of de toepassing van gewasbeschermingsmiddelen met een lagere milieubelasting naar bodemleven en/of waterkwaliteit
<u>Percentage bodembedekking</u>	Meer wintergranen en/of groenbemesters telen, die wanneer de grondsoort het toelaat pas na de winter worden vernietigd
<u>Carbon Footprint</u>	Duurzame energieproductie en/of in combinatie met het vastleggen van CO <sub>2</sub> in de bodem in de vorm van verhogen van het organische stofgehalte
<u>Aandeel natuur- &amp; landschapsbeheer</u>	Het verhogen van het aandeel van natuurlijke elementen, oftewel groenblauwe elementen, zoals ruigte, akkerranden en struwelen
<u>Gewasdiversificatie</u>	Gewasdiversificatie kan op meerdere manieren worden ingevuld, via meer hoofdteelten en/of meer groenbemesters
<u>Aandeel niet-kerende of ondiepe grondbewerking</u>	Zo min mogelijk verstoren van de bodem.

### Indicatie bijdrage aan doelrealisatie

De WUR heeft begin 2023 [twee maatregelenscenario's](#) doorgerekend op hun bijdrage aan doelrealisatie. Het gaat om doelen met betrekking tot uit- en afspoeling van stikstof en fosfor naar grond- en oppervlaktewater, broeikasgasemissies (koolstofdioxide uit veengrond, methaan en lachgas en koolstofvastlegging in bodems), ammoniakemissie en stikstofdepositie op natuur. De maatregelen staan die ze hebben doorgerekend, staan in onderstaand kader:

#### Doorgerekende maatregelen in het WUR-rapport (in verschillende combinaties):

- verlagen ruw-eiwitgehalte voer tot max. 160 g RE/kg ds
- meer weidegang (1.900 uur per jaar; nu gemiddeld 1.300 uur)
- additieven toevoegen aan veevoer
- efficiëntere mesttoediening
- lagere bemesting: maximaal 170 kg N per ha uit dierlijke mest
- behoud areaal blijvend grasland en 50% van areaal tijdelijk grasland omzetten in blijvend.
- minimaal 33% rustgewassen op bedrijfsniveau in rotatie.
- toepassen vanggewassen bij alle gewassen waarna een vanggewas mogelijk is.
- emissiearme stallen
- extensiveren: 20% minder vee
- extensiveren grondgebruik: productiegrasland en bouwland deels onbemest laten
- bufferstroken: conform 7<sup>e</sup> NAP, resp. extensivering in brede zones in beekdalen zonder KRW-opgave
- op veengronden drooglegging max. 40 cm en/of toepassing infiltratiesystemen

De effecten van de maatregelen zijn per provincie doorgerekend op basis van de landbouwkenmerken. In scenario 1 zijn generieke maatregelen doorgerekend, scenario 2 bevat (deels) gebiedsspecifieke maatregelen. De zogenoemde 'structurende keuzes' in scenario 2 liggen vooral bij de maatregelen minder vee, extensivering van het grondgebruik, meer weidegang en brede bufferzones in beekdalen.

**De belangrijkste punten uit de analyse:**

- a. voor nitraat scoort Fryslân goed;
- b. voor N-uit- en afspoeling bereikt Fryslân slechts 6-8% reductie; dat is te weinig. Oorzaken:
  - Veel kleigronden zijn gedraineerd, waardoor het effect op deze gronden kleiner is dan op niet-gedraineerde gronden;
  - De respons op veranderde bodemoverschotten is voor veen- en kleigronden kleiner dan voor zandgronden vanwege de hogere achtergrondbelasting van stikstof en fosfor op veen- en kleigronden;
  - Vernatting van veengronden zal naar verwachting leiden tot een lagere stikstofuitspoeling naar het oppervlaktewater, omdat transportroutes door de bodem minder diep gaan en de bijdrage van voedselrijke kwel afneemt. Het effect van vernatting van veengronden op de fosforuitspoeling is niet eenduidig en sterk afhankelijk van lokale omstandigheden;
- c. fosfor: idem, hier wordt een reductie behaald van slechts 2-4%. Evenals voor stikstof zijn de effecten van de maatregelen het kleinst in de provincies waar een substantieel deel van de uit- en afspoeling wordt veroorzaakt door achtergrondbelasting;
- d. broeikasgassen: voor methaan en lachgas worden de doelen gehaald;
- e. koolstofvastlegging: een belangrijke reden voor de geringe extra koolstofopslag in de provincies is de afschaffing van de derogatie. Voor enkele provincies, zoals Fryslân, Gelderland en Overijssel (met veel grasland en derogatiebedrijven), pakt het zelfs negatief uit (d.w.z. er gaat netto koolstof verloren uit minerale landbouwgronden);
- f. CO<sub>2</sub>-emissie: de benodigde reductie wordt niet behaald (slechts 0,28 van de benodigde 0,4 Mton). Op provincieniveau worden de doelstellingen voor CO<sub>2</sub>-reductie uit organische bodems evenmin behaald. Voor veenweiden zijn er mogelijk nog aanvullende maatregelen mogelijk (o.a. omzetting naar natte natuur of natte teelten) of verdergaande peilverhoging (bijv. naar gemiddeld 20 cm onder maaiveld);
- g. ammoniakemissie: de doelen worden gehaald;
- h. stikstofdepositie: het aandeel N2000-oppervlakte dat onder KDW ligt, stijgt van 82% naar resp. 95 en 96%.

*NB: De berekeningen geven een indicatie van de mogelijke effecten. De mogelijke effecten zijn niet voor elke afzonderlijke maatregel beschikbaar (de gebruikte rekenmodellen kunnen deze overigens ongetwijfeld duidelijk maken). Voor een nog sterkere 'Friese benadering' zouden eigenlijk enkele Friese maatregelenselecties moeten worden doorgerekend.*

## 3. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

<b>Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden</b>	<p>De deelnemende partijen zijn nog beoogde deelnemende partijen. Het komende half jaar worden er nadere afspraken met hen gemaakt over de concrete rollen en taken. De volgende rollen en verantwoordelijkheden zijn daar nu in voorzien:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Belangenbehartigersorganisaties van de melkveehouderij en de akkerbouw in Fryslân (LTO Noord, NMV, NAV, FBBF, FDF). Rol mee informeren van en kennis overdragen aan leden over ‘werken met KPI’s in Fryslân’.</li> <li>• De agrarische collectieven (www.kbf.frl). Rol mee informeren van en kennis overdragen aan leden over ‘werken met KPI’s in Fryslân’. Daarnaast potentieel rapportage praktijk resultaten.</li> <li>• BoerenNatuur. Rol datakluis voor KPI’s Natuur &amp; Landschap en Kruidenrijkheid. Ontsluiting data.</li> <li>• BO akkerbouw: Rol datakluis voor KPI’s akkerbouw. Ontsluiting data. Potentieel vanuit managementpakketten indien nodig.</li> <li>• Duurzame Zuivelketen/ Kringloopwijzer: Rol datakluis voor KPI’s melkveehouderij. Ontsluiting data.</li> <li>• De stichting Biodiversiteitsmonitor Melkveehouderij; Rol borging KPI’s BDM.</li> <li>• Boerenverstand, WUR. Rol inhoudelijke advisering KPI’s, managementmaatregelen en data/ monitoring.</li> <li>• WUR, HVHL. Rol wetenschappelijke onderbouwing.</li> <li>• BoerenNatuur Fryslân. Rol mee informeren van en kennis overdragen aan melkveehouders en akkerbouwers.</li> <li>• Countus, Terwan onderzoek &amp; advies. Rol inhoudelijke advisering.</li> <li>• Project- en procesmanagement partij. Rol verantwoordelijk voor procesbegeleiding en projectmanagement. Mogelijke partijen Weusthuis, Aequator, WING.</li> <li>• Ministerie LNV, I&amp;W en Financiën. Rol meewerken aan uitvoering geven stappenplan om te komen tot belastingheffing ten behoeve van een landelijke fonds na NPLG, waaruit publieke waarden kunnen worden vergoed.</li> <li>• Omrop Fryslân. Rol documentaire Fryslân Doc maken rondom de doelsturing met de agrarische sector. Uitleg aan de burgers wat het belang hiervan is.</li> <li>• Provincie Fryslân Rol opdrachtgever en verantwoordelijk voor beleidsmatige inbedding binnen het FPLG.</li> </ul>
<b>Afgeronde procedures en besluitvorming</b>	<p>2de helft 2023</p> <p>Duidelijkheid over maatregelpakket t.b.v. aantrekken projectorganisatie voor implementatie</p> <p>Duidelijkheid landbouwakkoord</p> <p>Keuze startset KPI’s</p> <p>2024</p> <p>Project- uitvoeringsorganisatie is belegd en ingeregeld</p> <p>Theoretische voorbereidingswerk is uitgevoerd</p>



	<p>Drempelwaarden voor start met BDM en BDA per 2024 zijn bekend  Vergoedingshoogte eerste 2 jaar is bekend en/of ruimtelijke verbindende ontheffingen zijn bekend  Private mee koppelkansen bekend</p> <p>2025  Duidelijkheid vertaling Friese doelen naar gebieden t.b.v. drempelwaarden  Doelsturing geconcretiseerd en monitoring ingericht</p> <p>2026 – 2030  Evaluatie t.m. 2025  KPI's overal toegepast  Doorlopende monitoring  Roadmap met Rijk vastgesteld t.b.v. toekomstige belastingheffing</p> <p>2030 – 2035  Zicht op einddoel langjarige beloning via belastingheffing</p>
<b>Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen</b>	De streefwaarden zullen binnen de gebiedsprocessen van de gebiedsgerichte aanpak worden vastgesteld, gekoppeld aan de gebiedsgerichte doelen. Daarmee wordt het werken met KPI's één van de gefaciliteerde instrumenten die bijdragen aan de realisatie van de doelen in de gebieden.

## 4. Financiën en risico's

<b>Onderbouwing overheidsbijdrage</b>	
<b>Kostenraming</b>	<p>Hieronder volgt een toelichting op de verschillende opgenomen posten in de begroting:</p> <p><i>Vergoeding inzet boeren</i> Er worden extra diensten, inzet van productieruimte of toepassing van andere managementmaatregelen van een grondeigenaar gevraagd waar vaak geen private vergoedingsmogelijkheid tegenover staat.</p> <p>Voor de Friese landbouwagenda is – zonder wetenschappelijke onderbouwing – berekend dat de gemiddelde meerkosten voor een Fries melkveebedrijf en akkerbouwbedrijf wanneer ze willen voldoen aan het grondgebonden en circulair willen werken met een zo'n klein mogelijke footprint minimaal het volgende zijn;</p> <p><b>Meerkosten</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• voor melkveebedrijven (intensieve, extensieve en bedrijven op veen) bedragen deze grofweg tussen de € 2- en 3,- per 100 kg melk. Het gewogen gemiddelde is € 2,21 per honderd kg melk en € 417 per ha; In 2022 184.339 hectares zou betekenen: 76.869.363 extra kosten in Friesland</li> <li>• voor de akkerbouw zijn de meerkosten voor bedrijven op klei (bouwplan met consumptieaardappelen) € 324,- per ha per jaar en voor akkerbouwbedrijven op zand (bouwplan met zetmeelaardappelen) € 185,- per ha per jaar. In 2022 21.925 hectares zou betekenen: 7.103.700 extra kosten in Friesland (bij bouwplan consumptieaardappelen)</li> </ul> <p>De agrarische sector is voor Fryslân van groot economisch belang zowel voor de werkgelegenheid en export als voor kennisontwikkeling en innovatie. Naast producent van voedsel is de landbouw ook gebruiker en tegelijk de belangrijkste beheerder van het landelijk gebied.</p> <p>Als maatschappij willen wij dat de grondbeheerders bijdragen aan de maatschappelijke doelen, dat rechtvaardigt dat wij hen financieel belonen voor hun bijdrage aangezien hun bijdrage hun ruimte om inkomsten uit hun primaire product te halen, beperkt.</p> <p>Voor de agrarische bedrijven is gemiddeld een jaarlijks bedrag van € 15.000,- opgenomen als waardering. Zie voor een verdere toelichting op de mogelijkheden van beloning, onder aan deze tabel.</p> <p>In 2024 en 2025 worden de doelen bedrijfsspecifiek gemaakt, wat het dan mogelijk maakt deze kosten te vertalen naar een bijdrage per doel.</p> <p><i>Begeleiding</i> Voor de begeleiding van boeren is een percentage van 25% van de waardering opgenomen. Boeren kunnen zo individueel of groepsgewijs worden geïnformeerd of geadviseerd over het instrument KPI's of over</p>

	<p>de uit te voeren managementmaatregelen om de gestelde doelen te kunnen realiseren.</p> <p><i>Implementatie</i> Er zijn kosten opgenomen voor het inregelen en jaarlijks uit kunnen voeren van de data infrastructuur, de bedrijfs- en gebiedsspecifieke rapportages over de praktijkresultaten, voorlichting, lobby, sectoroverleg, roadmap lange termijn fondsvulling, onkosten, praktijkkennis van de Friese situatie (in de vorm van onderzoek, livinglabs, validatie en disseminatie) en brede communicatie (ook naar burgers toe).</p> <p><i>Capaciteit</i> Er is voorzien in een team van 8 FTE aan capaciteit voor Provincie Fryslân om de implementatie en uitvoering van het werken met KPI's in Fryslân mogelijk te maken.</p> <p>De kosten zijn geraamd tot en met 2035. Voor 2024 en 2025 wordt afgerond 100 mln. aangevraagd. Implementatie in 2024 en 2025 is onlosmakelijk verbonden met een minimale doelafpraak voor de aansluitende 10 jaren en daarmee met de totale begroting.</p>
<b>Dekkingsvoorstel</b>	<p>Tot en met 2035 uit het FPLG. Daarna continueren door middel van een nationale belastingheffing (voor het leveren van ecologie). Eventuele structurele (beheer)kosten gedekt worden.</p>
<b>Verhouding tot indicatief budget voor realisatie van het gehele gebiedsprogramma (totaal maatregelpakketten)</b>	<p>Het werken met KPI's is onderdeel van de mix van instrumenten/ maatregelpakketten die Provincie Fryslân wil inzetten. Het is van belang dat er groot aandeel direct bijdraagt aan de waardering van en het mogelijkheid maken dat de agrarische sector bijdraagt aan de gestelde doelen. Naast individuele mogelijkheden voor investeringssubsidies, biedt het werken met KPI's de mogelijkheid om een minimaal 10-jarige afspraak te maken met de agrarische sector op basis van een waardering.</p>
<b>Risico's en beheersmaatregelen</b>	<p>Een risico is dat de doorvertaling van nationale doelen naar provinciale, regionale en/of gebiedsdoelen niet (tijdig) klaar is. Daarmee kunnen we niet (tijdig) gebiedsspecifieke drempel- en streefwaarden vaststellen. Een tijdelijke oplossing kan zijn om drempel- en streefwaarden te bepalen op basis van een benchmark en/of lopende pilots vanuit de BMM/BMA.</p> <p>Een risico is dat boeren nog niet direct aan de slag willen of kunnen met het werken aan KPI's. Dit risico kan worden beperkt door goede voorlichting en informatiedeling, door snel duidelijkheid te verschaffen over de concreet na te streven doelen in een gebied, de in het vooruitzicht gestelde waardering en door begeleiding van individuele grondbeheerders met de toepassing van (een mix van) managementmaatregelen op hun bedrijf.</p> <p>Een risico is dat er onvoldoende (betrouwbare) data beschikbaar is op bedrijfsniveau. De KPI-scores kunnen dan niet of niet volledig betrouwbaar genoeg berekend worden. Dit risico beperken we door aan de voorkant afspraken te maken met de deelnemers over het gebruik</p>

	<p>maken van bedrijfsmanagementsystemen. Daarnaast stimuleren we het gebruik van bedrijfsmanagementsystemen en faciliteren we om advies te krijgen over het gebruik hiervan.</p> <p>Een risico is dat het Landbouwakkoord te veel generieke maatregelen oplegt of dat er aanvullende EU-regelgeving komt, wat doelsturing bemoeilijkt. Dit risico ligt buiten onze beïnvloedingsfeer, maar desalniettemin zal, indien dit gebeurt, hierop zo goed als mogelijk worden aangesloten.</p> <p>Een risico is dat onvoldoende gemakkelijk de toepassing kan worden gevalideerd en worden toegekend aan daadwerkelijk omgevingskwaliteitsverbeteringen in het veld. Dit risico kan worden voorkomen door een goede afstemming tussen de overall monitoring van het FPLG en de monitoring van de uitkomsten van de KPI's.</p> <p>Een risico is dat er onvoldoende mogelijkheden zijn voor beloningen (zowel geld als niet-geld). Dit kan een negatieve impact hebben op de deelnamebereidheid. We proberen zoveel mogelijk aan te sluiten bij de landelijke gesprekken rondom beloningen in de vorm van geld en staatssteun. Daarnaast kijken we binnen de provincie naar andere beloningen zijnde niet-geld.</p>
--	---

## De mogelijkheden om agrarische bedrijven te belonen voor doelrealisatie.

### Relevante staatssteunregels

- Staatssteun moet een 'stimulerend effect' hebben (d.w.z. zonder die steun zou de inspanning niet vanzelf tot stand zijn gekomen);
- Zowel eco-premie als ANLb-vergoeding (of een vergoeding vanuit een vergelijkbare publiek gefinancierde regeling) mogen alleen worden uitgekeerd voor bovenwettelijke inspanningen > inspanningen die verder gaan dan wat vereist is;
- De maximaal toegestane steunintensiteit in het kader van het ANLb is 100% van de extra gemaakte kosten/inkomstenderving; je mag kosten/inkomstenderving die al vergoed worden vanuit het ANLb voor het uitvoeren van een bepaalde activiteit voor diezelfde activiteit op hetzelfde perceel niet nogmaals vergoed krijgen vanuit de eco-regeling (of een andere regeling waar publiek geld mee gemoeid is).

### KPI's en staatssteun

Bij KPI's is er sprake van het uitkeren van een 'beloning' op basis van bepaalde behaalde resultaten in de vorm van KPI-scores. Boeren bepalen in meer of mindere mate zelf welke inspanningen/activiteiten zij verrichten om tot die scores te komen. Er kan daardoor in feite geen directe link gelegd worden tussen de behaalde KPI-scores en specifieke uitgevoerde activiteiten (daar wordt immers niet naar gekeken), en dus is eigenlijk ook niet bekend wat precies de gederfde inkomsten en/of gemaakte kosten zijn geweest. De consequentie daarvan is dat er ook niet met zekerheid kan worden vastgesteld of er sprake is van het vergoeden van dezelfde kosten. In die zin is het lastig om te bepalen of er sprake is van 'double funding'.

### ANLb i.r.t. KPI's

Feit is dat ANLb-beheer een rol speelt in de KPI-berekening van de drie 'groene' KPI's: kruidenrijk grasland, aandeel natuur & landschap, en groenblauwe dooradering. Neem als voorbeeld de KPI-aandeel natuur & landschap. Om de score op deze KPI te berekenen, wordt gekeken naar de afgesloten ANLb-pakketten (of BBM-pakketten als equivalent daarvan). ANLb-deelnemers krijgen voor hun ANLb-beheer sowieso een vergoeding. Als dat ANLb-beheer vervolgens ook tot een KPI-score leidt waar een beloning aan is/wordt vastgekoppeld, zou je kunnen stellen dat er - als die beloning óók vanuit publiek geld gefinancierd wordt - (deels) sprake is van double funding. Aan de andere kant is het zo dat de KPI-beloning niet alleen gebaseerd is op de KPI natuur & landschap, maar op de totale score op een integrale/brede set van KPI's. Om voor een KPI-beloning in aanmerking te komen, is méér nodig dan alleen ANLb-beheer.

## 5. Aanpak met planning en mijlpalen

<b>Planning met mijlpalen en afronding</b>	<p><b><u>2<sup>de</sup> helft 2023</u></b></p> <ol style="list-style-type: none"> <li>2. Keuze van relevante KPI's</li> <li>3. Verdere doorontwikkeling van relevante KPI's (operationaliseren)</li> <li>4. Bepalen vergoedingshoogte eerste 2 jaar, verstrekken van deelnamevergoedingen/ aanloopbetalingen aan deelnemers</li> <li>5. Inrichten van de uitvoeringsorganisatie</li> </ol>
	<p><b>Afgeronde procedures en besluitvorming</b></p> <p>Duidelijkheid over gebiedsplan en maatregelpakket t.b.v. aantrekken projectorganisatie voor implementatie</p> <p>Keuze startset KPI's</p>
	<p><b><u>2024</u></b></p> <ol style="list-style-type: none"> <li>6. Uitrol van KPI's op zoveel mogelijk bedrijven in Fryslân</li> <li>7. Verzamelen van zoveel mogelijk gegevens over KPI-scores: <ul style="list-style-type: none"> <li>- voor 'nulmeting' en bepalen van drempel- en streefwaarden (regionaal, in de gebiedsprocessen; benchmarking etc.)</li> <li>- voor het bepalen van de gewenste vergoedingshoogte (staatssteun-proof)</li> <li>- over de benodigde gegevensbronnen voor het berekenen van scores</li> <li>- voor de borging</li> <li>- voor het meten van het doelbereik (monitoring opzetten?)</li> <li>- etc.</li> </ul> </li> <li>8. Definitieve 'validatie' van de KPI-set voor Fryslân (provinciaal en/of regionaal)</li> <li>9. Begeleiden van de uitrol onder boeren (communicatiematerialen, keukentafelgesprekken etc.) <ul style="list-style-type: none"> <li>- regelen van het 'eigenaarschap' van de bedrijfsgegevens/KPI-scores</li> <li>- borging/controlle van de gegevens</li> <li>- uitbetaling boeren (provincie, RVO, derde partij?)</li> <li>- aanbesteden ondersteunend onderzoek</li> <li>- etc.</li> </ul> </li> <li>10. Verkennen van mogelijkheden voor private financiering, zo mogelijk start maken met private financiering</li> </ol>
	<p><b>Afgeronde procedures en besluitvorming</b></p> <p>Project- uitvoeringsorganisatie is belegd en ingeregeld</p> <p>Theoretische voorbereidingswerk is uitgevoerd</p> <p>Drempelwaarden voor start met BDM en BDA per 2024 zijn bekend</p> <p>Vergoedingshoogte eerste 2 jaar is bekend en/of ruimtelijke verbindende ontheffingen zijn bekend</p> <p>Private mee koppelkansen bekend</p>

	<p><b><u>2025</u></b></p> <p>11. Grootschalige uitrol van beloningssysteem op basis van KPI-scores</p> <p>12. Uitrol monitoringssysteem voor bepalen doelbereik</p> <p>13. Doorlopend:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- werving nieuwe deelnemers</li> <li>- onderzoek</li> <li>- bedrijfsbegeleiding</li> <li>- ervaringen uitwisselen in studieclubs etc.</li> <li>- communicatie</li> </ul> <p>14. Evaluatie van de eerste vijf jaar, doorvoeren van aanpassingen</p> <p>15. Plan van aanpak voor belastingheffing i.s.m. Rijk</p> <hr/> <p><b>Afgeronde procedures en besluitvorming</b></p> <p>Duidelijkheid vertaling Friese doelen naar gebieden t.b.v. drempel- en streefwaarde</p> <p>Doelsturing geconcretiseerd en monitoring ingericht</p> <hr/> <p><b><u>2026 – 2030</u></b></p> <p>16. Doorlopend:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- werving nieuwe deelnemers</li> <li>- onderzoek</li> <li>- bedrijfsbegeleiding</li> <li>- ervaringen uitwisselen in studieclubs etc.</li> <li>- communicatie</li> </ul> <p>17. Evaluatie van de eerste vijf jaar, doorvoeren van aanpassingen</p> <p>18. Stappen zetten in pad om te komen tot belastingheffing</p> <hr/> <p><b>Afgeronde procedures en besluitvorming</b></p> <p>Evaluatie t/m 2025</p> <p>KPI's overall toegepast</p> <p>Doorlopende monitoring</p> <p>Roadmap met Rijk vastgesteld t.b.v. toekomstige belastingheffing</p> <hr/> <p><b><u>2030 – 2035</u></b></p> <p>19. Invoering belastingheffing</p> <p>20. Doorlopend:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- werving nieuwe deelnemers</li> <li>- onderzoek</li> <li>- bedrijfsbegeleiding</li> <li>- ervaringen uitwisselen in studieclubs etc.</li> <li>- communicatie</li> </ul> <p>21. Evaluatie en eindrapportage over tien jaar ervaringen t.a.v. sturingskracht, doelbereik, beloningshoogte, kansen private financiering etc.</p> <hr/> <p><b>Afgeronde procedures en besluitvorming</b></p> <p>Zicht op einddoel langjarige beloning via belastingheffing</p>
--	---

<b>Gesteld staan voor realisatie</b>	De benodigde menskracht is opgenomen als onderdeel van de begroting. Er wordt 2 FTE voorzien voor voorlichting, lobby, sectoroverleg, roadmap langetermijn fondsvulling) en daarnaast 8 FTE aan Provinciale capaciteit dat jaarlijks werkt aan de implementatie in en uitvoering van(uit) Provincie Fryslân.
--------------------------------------	--



**NPLG Transitiefonds**  
**Aanvraag rijksbijdrage voor beslissing tot start realisatie**

**Thema 2**

**Fysieke Investerings voor Generiek en Gebiedsgericht Versnellen**

Algemeen

<b>Naam</b>	<b>Fysieke Investerings voor Generiek en Gebiedsgericht Versnellen</b>
<b>Hoofdaanvrager</b>	<b>Provincie Fryslân</b>
<b>Deelnemende partijen</b>	<ol style="list-style-type: none"> <li>Voor <b>deel 1</b> van het pakket zal er worden samengewerkt met de provincies Groningen en Drenthe en SNN (Samenwerkingsverband Noord Nederland, <a href="http://www.snn.nl">www.snn.nl</a>). Hier betreft het met name het uitvoeren van een subsidieregeling.</li> <li>Voor <b>deel 2</b> van het pakket kan deels worden aangesloten op de onder deel 1 beschreven samenwerking met de provincies Groningen en Drenthe en SNN (Samenwerkingsverband Noord Nederland, <a href="http://www.snn.nl">www.snn.nl</a>). Er kan hoogst waarschijnlijk van dezelfde subsidieregeling gebruik worden gemaakt als bij deel 1, maar dan in combinatie met andere, meer gebiedsgerichte openstellingsbesluiten, maatregelenlijsten en subsidiebedragen specifiek voor Provincie Fryslân.</li> </ol>
<b>Gebied /locaties</b>	<ol style="list-style-type: none"> <li><b>Deel 1</b> van het pakket is generiek en heeft betrekking op de gehele provincie Fryslân.</li> <li><b>Deel 2</b> van het pakket zal zich gebiedsgericht concentreren op ca. 200 bedrijven in Zuidoost-Fryslân, met name in het FPLG-deelgebied Súdlike Fryske Wâlden (zie ook het kaartje met de FPLG-gebieden in Fryslân in de bijlage) en rondom N2000-gebied Van Oordt's Mersken. De precieze afbakening moet, in overleg met belanghebbenden en gemeenten, nog vastgesteld worden. Het precieze aantal bedrijven dat bereikt kan worden zal in de praktijk afhangen van de gemiddelde hoogte van de aangevraagde subsidies.</li> </ol>
<b>Samenvatting</b> <i>Vat de essentie van het doel van het maatregelpakket samen in (maximaal) 1 A4. Ga hierbij in op de belangrijkste maatregelen, instrumenten, doelbereik en verhouding tot het gebiedsprogramma.</i>	<p>Met deze (deel-)aanvraag willen wij de versnelling aanjagen, die nodig is voor tijdig doelbereik binnen het NPLG/FPLG, met name op het gebied van stikstof (en daarmee de doelen die voortvloeien uit de Vogel- en Habitatrichtlijn) en methaan. De aanvraag richt zich op de agrarische bedrijven die kunnen en willen blijven, en bestaat uit twee complementaire onderdelen:</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>Het prolongeren van de succesvolle Noordelijke Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie, die bekend staat als de "Laaghangend Fruit" pilot-regeling.</li> <li>Het instellen van een pilot met een Fries Innovatiefonds voor de Landbouw, om, waar nodig of gewenst, ook "hoger hangend fruit" te kunnen inzetten.</li> </ol> <p>In onderstaande alinea's zullen deze twee componenten nader worden toegelicht.</p>

	<p><b>1. Het prolongeren van de succesvolle Noordelijke Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie.</b> Het NPLG en FPLG stellen ambitieuze doelen voor de landbouwsector in Fryslân. Aan een flink deel van deze eisen kan echter relatief eenvoudig worden voldaan met vrijwillige aanpassingen in de bedrijfsvoering en kleine, niet-productieve investeringen: het zogenaamde “Laaghangend Fruit”. Via de <i>Noordelijke Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie</i> wordt generieke toepassing van zulke laagdrempelige maatregelen momenteel al versneld. Sinds juni '23 kunnen melkveehouders in Fryslân (en Drenthe en Groningen) er subsidie voor aanvragen via SNN (het Samenwerkingsverband Noord-Nederland). De Noordelijke Investeringsregeling kan tot nu toe rekenen op groot enthousiasme onder de noordelijke melkveehouders. Ook is er synergie met doelsturing volgens de KPI-systematiek.</p> <p>Met inmiddels de helft van het budget besteed (het Rijk heeft tot nog toe 55 miljoen euro voor de regeling beschikbaar gesteld) heeft al 20% van de ca. 4000 noordelijke melkveehouders deelgenomen. Het ligt in de lijn der verwachting dat, nog met het huidige budget, ca. 40% participatie (en implementatie) kan worden gehaald. De tot nu toe (in 2023) gerealiseerde emissiereductie is ingeschat op gemiddeld ca. 11,5% per deelnemend bedrijf (zie bijlage “Adviezen over Maatregelen ter Vermindering van Ammoniakemissie; Quicksan”, Bussink, NMI Wageningen, September 2023). Momenteel wordt in overleg met experts bekeken hoe dit percentage met de openstellingen in 2024 verder kan worden verbeterd. Continue monitoring en bijsturing (‘continuous improvement’) zijn een centraal principe in de pilot.</p> <p>De waarde van de pilotregeling ligt niet alleen in de gerealiseerde emissiereductie, maar ook in de constructieve insteek en voorbeeldfunctie die er vanuit gaat: “de agrarische sector en de overheid zetten er samen de schouders onder”. Het gaat om generieke maatregelen met veel koppelkansen, zoals advies, mestrobots en sproeiinstallaties, met een maximum subsidiebedrag van 60k Euro. De maatregelen zijn <i>no-regret</i>, want de subsidies zijn relatief beperkt en betreffen vooral advies en roerende zaken. Bovendien kunnen <i>alle</i> melkveehouders in Fryslân meedoen. Voor de meerderheid van deze bedrijven is er toekomst, op basis van het huidige provinciale beleid – en des te meer als er emissie gereduceerd wordt. De melkveehouderij in Fryslân is grotendeels grondgebonden. De geboekte stikstofwinst komt volledig ten goede aan de natuur; er wordt niet mee gesaldeerd en er wordt geen gebruik gemaakt van de RAV. Wél kan de winst leiden tot betere scores op KPI's als ammoniakemissie en stikstofoverschot en wordt de geboekte winst in kaart gebracht met een meet- en monitoringsprogramma. Hiervoor wordt een deel van de middelen ingezet middels een aanbestedingsprocedure begin '24 en is er een programmamanager aangesteld om e.e.a. aan te jagen en in goede banen te leiden. Eén mogelijke uitzondering op bovenstaande is legalisering van de PAS-melders: indien op een zeker moment over</p>
--	--

	<p>de hele linie de stikstofemissie in het noorden voldoende is gereduceerd, , wordt het wellicht mogelijk om een deel van de gerealiseerde stikstofwinst in te zetten voor legalisering van PAS-melders. Hiervoor is goede monitoring en borging van groot belang.</p> <p>Geïnspireerd door het al behaalde resultaat sorteren de drie Noordelijke provincies voor op een vervolg van de regeling. Het bereik zou daarmee kunnen worden opgeschroefd tot meer dan 80% van de Noordelijke melkveehouders, met een generieke reductie van 10% - 20% van de ammoniakemissies vanuit de gehele Noordelijke landbouwsector binnen handbereik. De hoogte van de aanvraag (van de drie provincies samen) is, samen met het al toegekende budget, in overeenstemming met het oorspronkelijke gezamenlijke aanbod van de drie Noordelijke Provincies aan het ministerie van LNV in 2021/2022.</p> <p><b>2. Een Fries Innovatiefonds voor de Landbouw.</b> In bepaalde gebieden volstaan adviezen, aanpassingen in de bedrijfsvoering en bescheiden investeringen niet om de gestelde doelen te halen. Ook kan het zijn dat in bepaalde gebieden, per bestede Euro, meer (stikstof-)doelbereik kan worden gerealiseerd dan in andere. Hier zijn, naast opties als verbreding, extensivering en biologische landbouw, wat grotere investeringen een wenselijk deel van de gereedschapskist (de verschillende transitie-opties sluiten elkaar overigens niet uit). Het <b>Fries Innovatiefonds</b> fonds kan dergelijke investeringen aanjagen via eerder genoemde Noordelijke Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie, maar dan met andere, meer gebiedsgerichte openstellingen per provincie, met hogere maximum subsidiabele bedragen (max. €200k): <b>“gebiedsgericht versnellen”</b>. Hiermee kunnen we (i) in bepaalde gebieden helpen om de landbouwsector toekomstbestendig te maken in het kader van het FPLG en daarmee zorg te dragen voor een vitaal platteland en (ii) komen tot een zo effectief mogelijke besteding van overheidsmiddelen (b.v. in Euro per mol emissie- of depositiereductie).</p> <p>Voor de te subsidiëren maatregelen wordt, op basis van overleg met beleidsmakers, experts en stakeholders, vooralsnog gedacht aan:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>– Investerings die het frequenter ontmesten van stallen mogelijk maken, om zo de stalemissies van stikstof en methaan te reduceren en een drempel voor monomestvergisting en/of stikstofstrippen/-kraken weg te nemen. Het gaat hier om (weer verwijderbare en modulaire <i>no-regret</i>) rubber matten, mestrobots en -schuiven en opvangbakken voor mest.</li> <li>– Inzet van stikstofstrippers en -krakers voor het verlagen van het gehalte aan ammoniakale stikstof in koemest. Door het verlaagde stikstofgehalte van de gestripte mest worden ook de veldemissies (van ammoniak) drastisch verlaagd en kunnen boeren de afbouw van de derogatie beter</li> </ul>
--	--

	<p>opvangen. Bodemkwaliteit en koolstofvastlegging profiteren ook en extra kunstmestgebruik wordt vermeden.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>– Eventuele andere zgn. “doorbraakinnovaties”, die zowel technisch, juridisch, economisch als maatschappelijk goed presteren, aan de maatregelenlijst worden toegevoegd. Hierbij wordt in het bijzonder gekeken naar de opbrengst van het nieuwe Regieorgaan Versnellen Innovatie Emissiereductie Duurzame Veehouderij, ook voor borging en monitoring.</li> </ul> <p>Het doen van “no-regret”-investeringen is steeds het uitgangspunt van het Fries Innovatiefonds. Er wordt in het kader van de pilotregeling “gebiedsgericht versnellen” alleen geïnvesteerd in <i>roerende zaken</i>, d.w.z. modulaire, niet-permanente en/of mobiele oplossingen, die zich technisch hebben bewezen, maar niet leunen op de RAV (Regeling Ammoniak en Veehouderij), om juridische kwetsbaarheid te vermijden. Alvorens een bedrijf subsidie toe te kennen voor “hoger hangend fruit”, zal geverifieerd worden wat het toekomstperspectief voor het bedrijf op die locatie is, bezien vanuit de opgaven voor o.a. natuur, waterhuishouding en klimaat/veen. Er moet in ieder geval perspectief zijn voor een periode die voldoende lang is om de investeringen te kunnen terugverdienen en/of om ze kosteneffectief te laten zijn in Euro per gerealiseerde eenheid emissiereductie. Continue monitoring en bijsturing (‘continuous improvement’) zijn een centraal principe in de pilot.</p> <p>Haalbaarheidsstudies die recent zijn uitgevoerd in opdracht van provincie Fryslân, wijzen op terugverdientijden van ca. 7 jaar voor monomestvergisters. Voor stikstofkrakers worden momenteel terugverdientijden van slechts 2-3 jaar gerapporteerd, vooral door toenemende besparingen op de afvoer(kosten) van mest, gegeven de afbouw van de derogatie. Voor gebiedsgericht versnellen met wat grotere investeringen blijven subsidies echter van belang, omdat banken voor het verlenen van financiering over het algemeen eisen kennen t.a.v. het inbrengen van eigen vermogen (ca. 30%). In dit kader mogen subsidies worden aangedragen als eigen vermogen.</p> <p>Net als bij het “Laaghangend Fruit” komt de geboekte winst ten goede van de natuur en wordt deze in kaart gebracht met een meet- en monitoringsprogramma. Hiervoor wordt een deel (5%) van de middelen ingezet en zal synergie worden gezocht met het monitoringsprogramma van het “Laaghangend Fruit” en het Regieorgaan Versnellen Innovatie Emissiereductie Duurzame Veehouderij. Ook kan de winst leiden tot betere scores op KPI’s als ammoniakemissie, stikstofoverschot en carbon footprint. Tenslotte is het wenselijk om in openstellingsbesluiten op te nemen dat stikstofstrippers en -krakers gebruik maken van duurzame energie (van zon op staldaken, kleine windmolens of monomestvergisting).</p>
--	--

<b>Kosten en dekking</b>	<p>De totaal benodigde fondsen voor bovengenoemde tweeledige aanpak zijn als volgt:</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Prolongeren Noordelijke Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie ("Laaghangend Fruit"): <b>€ 41.670.000</b></li> </ol> <p>Vanuit provincies Groningen en Drenthe worden dezelfde bedragen aangevraagd, waarmee gezamenlijk dus <b>€ 125.00.000</b> wordt aangevraagd door de drie noordelijke provincies. Alle in dit kader aangevraagde middelen kunnen via een SPUK worden uitgekeerd aan Provincie Groningen die, net als in de huidige regeling "Laaghangend Fruit", penvoerder kan zijn. Verdeling van de subsidiegelden tussen de provincies is niet afgebakend, en hangt daarom af van het aantal aanvragende melkveehouders per provincie. Tot nog toe is dit in alle drie provincies het deelnamepercentage ca. 20%. Aangezien in Fryslân het aantal melkveehouderijen groter is dan in Drenthe en Groningen, is in absolute zin te verwachten dat een groter deel van de subsidies in Fryslân wordt uitgekeerd.</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>2. Gebiedsgericht versnellen middels "Hoger Hangend Fruit": <b>€ 20.000.000</b></li> </ol> <p>De in dit kader aangevraagde middelen zouden via een SPUK kunnen worden uitgekeerd aan Provincie Fryslân die hiervoor penvoerder kan zijn en de uitvoering bij SNN kan beleggen. In tegenstelling tot het "Laaghangend Fruit" is wel hier het streven om schotten aan te brengen tussen de subsidiegelden voor de provincies, om de hier gewenste gebiedsgerichte inzet te kunnen garanderen.</p> <p>Totaal aangevraagd: <b>€ 61.670.000</b></p> <p>(N.B.: een verdere onderbouwing van deze bedragen wordt in onderstaande teksten gegeven)</p>
<b>Bijlagen</b>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Notitie "Adviezen over Maatregelen ter Vermindering van Ammoniakemissie; Quickscan", Ir. ████████ NMI Wageningen, September 2023.</li> <li>2. Kaartje: FPLG-deelgebieden in Fryslân</li> <li>3. Uitvoeringsprogramma Stikstof Fryslân 20235</li> <li>4. Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie Noord-Nederland</li> </ol>

## 1. Opgaven/probleemanalyse en te bereiken doelen

<p><b>Analyse provinciale/ gebiedsopgaven NPLG</b></p>	<p>Dit maatregelpakket draagt bij aan de stikstof- en klimaatdoelen van het NPLG/FPLG, en aan het mede in stand houden van perspectief voor landelijk gebied en landbouwsector in Fryslân. Laatstgenoemde doelen zijn ook integrale doelen van het FPLG.</p> <p><b>De stikstofdoelen van het FPLG</b></p> <p>Gedeputeerde Staten van provincie Fryslân hebben op 29 maart 2022 het <a href="#">Uitvoeringsprogramma Stikstof Fryslân 2035</a> (UPS, bijlage) vastgesteld. Het UPS geeft uitvoering aan de Wet Stikstofreductie en Natuurverbetering (Wsn ) en heeft als doel het in 2035 bereiken van de omgevingswaarden van die wet. <a href="#">Een verkenning en doorrekening van de situatie in Fryslân, uitgevoerd door WUR</a>, is gebruikt bij het opstellen van het UPS en liet o.a. zien dat:</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Met een generieke emissiereductie van 25% in <u>negen</u> van de twaalf stikstofgevoelige N2000 gebieden in Fryslân de depositie op 74% van het stikstofgevoelige oppervlak onder de KDW kon worden teruggebracht (mits andere provincies en buitenland naar rato bijdragen). Provincie Fryslân heeft deze generieke doelstelling voor 2035 vastgelegd in het <a href="#">UPS (bijlage)</a>. <u>Aan realisatie wordt in substantiële mate bijgedragen door de op dit moment al lopende Noordelijke Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie</u>. Bij prolongatie van de regeling, met het nu aan gevraagde budget, zou zelfs het grootste deel van de generieke doelstelling voor rekening van de regeling komen.</li> <li>2. Om te kunnen voldoen aan de Wsn heeft Provincie Fryslân op basis van de <a href="#">WUR-analyse</a> in het <a href="#">UPS</a> een aanvullende doelstelling vastgelegd van 50% emissiereductie met gebiedsgerichte maatregelen in Zuidoost Fryslân. De intentie is daarom om het pakket Gebiedsgericht versnellen middels "Hoger Hangend Fruit" volledig op Zuidoost-Fryslân te richten; daar is immers het effect op de N2000-gebieden relatief groot en dus de kosteneffectiviteit het hoogst. Dit blijkt niet alleen uit de <a href="#">analyse door WUR</a>, maar ook uit bijvoorbeeld de stikstofdepositie-potentiekaart van <a href="#">[redacted] en Brouwer (2021)</a>. Het <a href="#">UPS</a> stelt: "Om rondom [deze] Natura 2000-gebieden [gebiedsgericht] extra stikstofreductie te kunnen realiseren, worden mogelijke <i>maatregelen en bijbehorende subsidies</i> verder uitgewerkt". <u>Met het hiermee aangevraagde pakket Gebiedsgericht versnellen middels "Hoger Hangend Fruit" wordt hieraan direct (deels) invulling gegeven.</u></li> </ol> <p><b>Herijking van het UPS in 2024</b></p> <p>Recente ontwikkelingen, waaronder de vaststelling van het NPLG als nieuw landelijk beleidskader, de (stapsgewijze) afschaffing van de derogatie en de aanwijzing van nieuwe stikstofgevoelige gebieden in Fryslân (het "veegbesluit"), maken een herijking van het UPS noodzakelijk, alvorens het programma integraal deel kan worden van het FPLG. Hiermee kunnen zowel de generieke als de gebieds-specifieke stikstofopgaven – deel 1 en 2 van deze aanvraag – van grootte veranderen. De verwachting is momenteel dat het aandeel generieke reductie kan toenemen, maar dat extra inzet in</p>
--	--

	<p>Zuidoost-Fryslân relevant en kosteneffectief zal blijven. Dit is ook in lijn met de <a href="#">appreciatie van de Minister van Natuur &amp; Stikstof van het recente UvA-onderzoek</a>. Het UPS blijft van kracht totdat herberekening, herijking en integrale opname van de stikstofaanpak in het FPLG heeft plaatsgevonden, in 2024.</p> <p><b>De klimaat- en methaandoelen van het FPLG</b>          Zoals bekend bedraagt de landelijke opgave voor broeikasemissiereductie vanuit de veehouderij en akkerbouw 5,0 Mton CO<sub>2</sub> eq. (2030). Voor Fryslân is de totale opgave voor broeikasemissiereductie vanuit de veehouderij en akkerbouw <b>indicatief</b> gesteld op 0,8 Mton CO<sub>2</sub> eq. (2030). Binnen het NPLG is verder bepaald dat in de veehouderij en akkerbouw een methaanemissiereductie van minimaal 3,82 Mton CO<sub>2</sub> eq. wordt gerealiseerd (2030). Voor methaan is ons nog geen specifieke deelopgave voor de provincie Fryslân bekend, maar als deze naar rato van eerdergenoemde klimaatopgave zou worden toebedeeld, zou deze ca. 0.61 Mton CO<sub>2</sub> eq. bedragen. Uitgaand van een totale emissie van de melkveehouderij in Fryslân van maximaal ca. 2.5 kton CO<sub>2</sub>-eq <a href="#">en</a> <a href="#">2016</a>), waarvan het overgrote deel bestaat uit methaan, zou dit een reductie van de methaanemissies in Fryslân inhouden van ca. 20-25%.</p> <p>Methaanemissies in Fryslân dragen bij aan de wereldwijde 'deken' van methaan; gebiedsgericht reduceren is niet echt relevant voor de staat van de lokale natuur. Wel is het kosteneffectief om, waar ammoniakemissies gereduceerd worden, tegelijkertijd methaan te reduceren. De twee aangevraagde (deel-)pakketten bieden in dit opzicht beide ruime koppelkansen, met name via het faciliteren van monomestvergistings. Hierbij wordt methaan afgevangen die anders uit stal en mestopslag zou ontsnappen naar de atmosfeer; in plaats daarvan wordt het broeikasgas nuttig gebruikt als bron van hernieuwbare energie.</p>
Doelbereik NPLG	<p>1. <b>Prolongeren van de Noordelijke Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie.</b> De generieke reductie van de stikstofemissies met 25% die provincie Fryslân beoogde met het UPS, kan waarschijnlijk voor een substantieel deel worden gerealiseerd met het prolongeren van de Noordelijke Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie. Met het nu aangevraagde budget kunnen 80%-100% van de noordelijke melkveehouders deelnemen aan de regeling, via niet-productieve investeringen, maar ook via advies m.b.t. bijvoorbeeld het verlagen van het eiwitgehalte in het rantsoen van het vee. In onderstaande zal e.e.a. worden toegelicht, waarbij met name de te realiseren reductiepercentages van belang zijn. Het maximum subsidiebedrag is in de regeling vastgesteld op €60k.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• <u>Gerealiseerd doelbereik in 2023 (huidige budgetten)</u>          In 2023 heeft, op basis van cijfers van SNN, al ca. <u>20% van de 4000 noordelijke melkveehouders</u> deelgenomen en is € 22,5</li> </ul>

	<p>miljoen aan subsidies uitgekeerd via de regeling, in twee tranches.</p> <p>In afwachting van het programma voor monitoring, evaluatie en borging van het effect van de regeling (dit gaat in Q1 2024 van start middels een aanbesteding), is door NMI Wageningen (Bussink, 2023; zie bijlagen) een eerste verkenning gedaan naar het effect van de maatregelen tot nu toe. Op basis van data van SNN (aantallen deelnemende bedrijven en gesubsidieerde typen maatregelen) <u>is het stikstofeffect van de eerste twee openstellingen in 2023 ingeschat op een gemiddelde emissiereductie van 11,5% per deelnemend bedrijf</u> (Bussink, 2023; zie bijlage). Dit percentage is nog exclusief het effect van de gesubsidieerde adviezen, waar nog geen reductiepercentage aan gekoppeld is. Het emissie-reducerende effect van de gesubsidieerde mestrobots is door Bussink (2023) behoudend ingeschat tussen 0% en 5%, afhankelijk van het type (in België is de ammoniakreductie van mestrobots op conventionele vloeren <u>forfaitair vastgesteld op 10-36%</u>, afhankelijk van het type vloer en managementfactoren).</p> <p>Op basis van de participatie- of implementatiegraad tot nu toe (ca. 20% van de melkveehouders), een eerste inschatting van het tot nu toe gehaalde reductiepercentage (11,5%; Bussink, 2023) en de totale ammoniakemissie vanuit de melkveehouderij in Fryslân (ca. 13.2 kton NH<sub>3</sub> in 2019, <a href="#">Gies et al., 2023</a>) kan de totale emissiereductie tot nu toe in Fryslân geschat worden als: <math>20\% \times 11,5\% = 2,3\%</math>, dus <math>2,3\% \times 13,2 = \text{ca. } 0,3 \text{ kton NH}_3</math> (exclusief de reductie in Groningen en Drenthe). Aangezien in Fryslân ca. 2400 melkveehouderijen actief zijn, en gemakshalve aannemend dat de typen bedrijven in de andere twee provincies vergelijkbaar zijn met die in Fryslân, kan de totale reductie in het noorden worden geschat op <math>4000/2400 \times 0,3 = 0,5 \text{ kton NH}_3</math>.</p> <p><b>Methaan</b></p> <p>Hoewel er in 2023 voornamelijk ammoniakuitstoot is gereduceerd met de regeling, is zijdelings waarschijnlijk ook de methaanuitstoot teruggebracht, via een betere diergezondheid door de gesubsidieerde maatregelen. Hoefproblematiek is één van de drie hoofdoorzaken voor vroegtijdige vervanging van melkkoeien (<a href="#">zie [redacted] et al., 2009</a>). <a href="#">Deens onderzoek</a> toont, net als eerder <a href="#">Nederlands promotieonderzoek</a>, aan dat frequent(er) reinigen van de stalvloer hoefproblemen bij het vee reduceert. Het is aannemelijk dat de vele subsidieaanvragen in relatie tot het frequent reinigen van stalvloeren in 2023 bijdragen aan een langere levensduur van het vee, hoewel dit niet precies becijferd kan worden (kwantitatief onderzoek naar deze relatie ontbreekt nog). Met een langere levensduur van het vee hoeft in verhouding minder jongvee te worden</p>
--	---



	<p>aangehouden; dit betekent minder uitstoot van ammoniak en broeikasgassen (waaronder <u>methaan</u>), minder gebruik van krachtvoer en minder overschotten op de mineralenbalans [redacted] <a href="#">et al., 2009</a>). Ook Bussink (2023, zie bijlage) noemt het verhogen van de levensduur van de koe een maatregel waar nog grote winst mee te halen is. Als koeien één lactatie langer mee zouden gaan, betekent dat ca. 4% minder mest (de huidige levensduur is ca. drie lactaties) en navenant minder emissies van ammoniak en methaan.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• <u>Te verwachten doelbereik in Q1 en Q2 2024 (huidige budgetten)</u> Op basis van de participatie- of implementatiegraad van 20% onder de noordelijke melkveehouders in 2023, met een budget van € 22,5 miljoen, mag in principe verwacht worden dat met de nog resterende € 22,5 miljoen een participatiegraad van 40% bereikt kan worden. Hiermee zou op basis van het tot nu toe behaalde reductiepercentage een overall emissiereductie van 4.6% of 0.6 kton NH<sub>3</sub> mogelijk zijn in Fryslân (1 kton in de drie provincies).</li> </ul> <p>Momenteel wordt bovendien gewerkt aan het aanpassen van de maatregelenlijst. Hierbij wordt lering getrokken uit de resultaten van de eerste twee tranches. Als het reductiepercentage hiermee kan worden verbeterd tot 15% (zie ook de nadere toelichting onder 'Maatregelen en Instrumenten'), dan zou de overall emissiereductie oplopen naar <u>6% of ca. 0.8kton NH<sub>3</sub></u> (in Fryslân). Gedacht wordt o.a. aan het subsidiëren van studiegroepen rondom het verlagen van het eiwitgehalte in het rantsoen van het vee (zie ook "Maatregelen en Instrumenten"), rondom het netter uitrijden van mest, rondom het onder emissiearme weersomstandigheden uitrijden van mest en aan de mogelijkheid om verschillende maatregelen te stapelen. Ook het afdichten van stalvloeren met verwijderbare rubber matten is veelbelovend, in combinatie met een mestschuif of -robot. Dit is een essentiële schakel in de keten dagelijks ontmesten -&gt; vergisten -&gt; stikstofstrippen waarmee, op basis van recent onderzoek [redacted] <a href="#">et al., 2023</a>), op bedrijfsniveau een reductie van de ammoniakemissie mogelijk is van 46%. Tegelijkertijd kunnen methaanemissies uit mest en stal (dus exclusief enterische fermentatie) kunnen worden gereduceerd met 78%, op basis van [redacted] <a href="#">et al. (2023)</a>. Aangenomen dat de emissies uit mest ca. 20% uitmaken van de totale methaanemissies van rundvee (de rest is afkomstig van enterische fermentatie), betreft het hier een maximale emissiereductie van ca. 20% x 78% = ca. 15,6%.</p>
--	--

	<p>Om meerdere redenen is het op dit moment nog niet goed mogelijk om een betrouwbare prognose van het doelbereik van de beoogde nieuwe maatregelen te geven: (i) de belangstelling voor deze maatregelen is op dit moment nog niet goed in te schatten en (ii) de gesubsidieerde maatregelen (afdichten van stalvloeren met rubber matten) kunnen deel uitmaken van een breder systeem, dat alleen in samenhang emissies kan reduceren (zoals monomestvergisting). Hierbij ontstaat een allocatievraagstuk: welk deel van het reductie-effect kan worden toegeschreven aan de (deel-)subsidie in het kader van de huidige regeling? Het programma voor monitoring, evaluatie en borging van het effect van de regeling, dat in Q1 2024 van start zal gaan, zal hiermee rekening moeten houden.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• <u>Doelbereik vanaf Q3 2024 (aanvullend aangevraagd budget)</u> De nu aan te vragen middelen, die meer dan een verdubbeling van het budget behelzen, brengen een uiteindelijke <u>participatiegraad tussen 80% en 100%</u> van de melkveehouders binnen bereik (met daarnaast voldoende ruimte voor een eventuele toename van de gemiddelde subsidiebedrag). Het effect zou (met een gemiddelde reductie op bedrijfsniveau van 15%) op 12% emissiereductie in de melkveehouderij kunnen komen, of ca. 1.6 kton NH<sub>3</sub> (nog exclusief Groningen en Drenthe). Het aangevraagde budget biedt speling voor het verbeteren van de reductiepercentages. Als een gemiddeld reductiepercentage van 25% per bedrijf gehaald kan worden, moet het 80% participatie mogelijk zijn om te komen tot een totale emissiereductie van 20% vanuit de noordelijke melkveehouderij. Dit is het uiteindelijke streven. Onder het vorige kopje ("Te verwachten doelbereik in Q1 en Q2 2024") en onder "Maatregelen en Instrumenten wordt toegelicht hoe het reductiepercentage kan worden verbeterd t.o.v. de 11,5% in '23.</li> </ul> <p>2. <b>Gebiedsgericht versnellen</b> De verhoudingsgewijs grotere stikstofopgaven nabij stikstofgevoelige natuur, zoals vastgesteld in het <a href="#">UPS</a> (50% emissiereductie met gebiedsgerichte maatregelen in Zuidoost Fryslân) kunnen voor een deel worden gerealiseerd door "<b>gebiedsgericht versnellen</b>". In dit kader wordt gedacht aan het subsidiëren van de wat kostbaardere maatregelen ("hoger hangend fruit"), danwel het in hogere mate subsidiëren van bepaalde maatregelen die ook worden beoogd in het Laaghangend Fruit, maar nu met een maximum subsidiebedrag van €200k. In plaats van het toekennen van aangevraagde subsidies op volgorde van binnenkomst, wordt gedacht aan het prioriteren op basis van de te verwachten emissie- of depositiereductie, om zo het effect van de regeling te</p>
--	---

	<p>verbeteren. Mogelijk dat ook voorrang kan worden gegeven aan collectieve initiatieven; dit kan kleinere melkveehouders een betere positie geven. E.e.a. zal afgestemd worden op de piekbelastersaanpak, zodat beide maatregelen hun eigen niche hebben en complementair zijn. Aan het uiteindelijke besluit kan nog een doorrekening of onderzoek ten grondslag liggen; ook voor het bepalen van het mogelijke doelbereik (in termen van depositie) is dit van belang.</p> <p>Gedacht wordt aan maatregelen die ca. 50% ammoniakreductie kunnen opleveren:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Met het faciliteren van de keten dagelijks ontmesten -&gt; vergisten -&gt; stikstofstrippen is, op basis van recent onderzoek <a href="#">[redacted] et al., 2023</a>, op bedrijfsniveau 46% reductie van de ammoniakemissie mogelijk. Het afdichten van stalvloeren met verwijderbare rubbermatten is veelbelovend, in combinatie met een mestschuif of -robot (koppeling aan een vergister, stikstofkraker of -stripper kan als voorwaarde worden opgenomen in de regeling; subsidiëren van de vergister zelf wordt hier niet beoogd). Bedrijven zetten hiermee een flinke stap in de richting van de doelen van het UPS – waarbij opgemerkt moeten worden dat deze in 2024 herijkt zullen worden. Methaanemissies uit mest en stal (dus exclusief enterische fermentatie) kunnen op deze wijze worden gereduceerd met 78%, op basis van <a href="#">[redacted] et al. (2023)</a>. Aangenomen dat de emissies uit mest ca. 20% uitmaken van de totale methaanemissies van rundvee (de rest is afkomstig van enterische fermentatie), betreft het hier een maximale emissiereductie van ca. <math>20\% \times 78\% = 15,6\%</math>. Bedrijven zetten hiermee een flinke stap in de richting van de methaandoelen voor Fryslân van ca. 20-25% reductie. De Nationale Methaanstrategie (2022) stelt verder dat gebruik van groen gas uit mestvergisting ook zorgt voor een reductie van de CO<sub>2</sub>-uitstoot in andere sectoren, doordat het fossiel gas vervangt als brandstof.</li> <li>• Met stikstofkrakers kunnen zowel de stal- als de veldemissies van ammoniak met ca. 62% worden gereduceerd (op basis van communicatie van JOZ). Bedrijven zetten hiermee een flinke stap in de richting van de doelen van het UPS – waarbij opgemerkt moeten worden dat deze in 2024 herijkt zullen worden. Ook is, met het nu aangevraagde budget, het aantal bedrijven dat kan aanvragen nog relatief beperkt.</li> <li>• Het is denkbaar dat andere zgn. “doorbraakinnovaties”, die zowel technisch, juridisch, economisch als maatschappelijk goed presteren, aan de maatregelenlijst worden toegevoegd. Hierbij zal met name worden gekeken naar het nieuwe Regieorgaan Versnellen Innovatie Emissiereductie Duurzame Veehouderij, ook voor borging en monitoring.</li> </ul>
Eventuele wijzigingen ten opzichte van gebiedsprogramma	N.v.t.

<p><b>Meekoppelkansen</b></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Het deels subsidiëren van dagontmesting (door afdichten van stalvloeren in combinatie met een mestschuif of -robot) brengt monomestvergisting en/of stikstofstrippen/kraken voor (groepen) agrarisch ondernemers binnen bereik. Dit draagt bij aan een aantal kerndoelen van het FPLG:             <ul style="list-style-type: none"> <li>– het behouden (of creëren) van (nieuw) <b>toekomstperspectief</b> voor de melkveehouderij in Fryslân, door (i) besparing op de kosten voor mestafvoer, die exorbitant oplopen met de huidige afbouw van de derogatie (ii) minder aankoop van stikstofkunstmest – ook deze post met onwelkome gevolgen voor kostenplaatjes en milieu, dreigt op te lopen met de afschaffing van de derogatie, en (iii) door de afzet van groen gas. Investeren in deze energiedrager kan daarnaast een bijdrage leveren aan het reduceren van de import van (fossiel) aardgas en wellicht ook aan het voorkomen van energiearmoede in de provincie, met name in oudere sociale huurwoningen.</li> <li>– <a href="#">[redacted] et al. (2023)</a> geven aan dat, door de afschaffing van de derogatie, de aanvoer van organische (kool-)stof uit dierlijke mest op grasland in Fryslân in principe met 29% (!) zal teruglopen. Door strippen van stikstof uit digestaat kan de plaatsingsruimte voor bedrijfseigen dierlijke mest op het eigen bedrijf zoveel mogelijk behouden blijven. Hierdoor blijft ook de aanvoer van organische stof uit dierlijke mest zoveel mogelijk op peil. Dit is goed voor <b>bodem- en waterkwaliteit</b> (inclusief het waterhoudend vermogen) en voor de <b>KRW-doelen</b>, o.a. vanwege minder risico op uitspoeling van mineralen. <a href="#">[redacted] et al. (2023)</a> geven aan dat door de afschaffing van de derogatie de aanvoer van organische stof uit dierlijke mest op grasland in Fryslân in principe met 29% (!) zal teruglopen. In de NPLG scenariostudie (<a href="#">Gies et al., 2023</a>) is een ruwe modelberekening van de effecten hiervan gemaakt. Hieruit blijkt dat de CO<sub>2</sub>-vastlegging in Fryslân met ca. 0,03 Mton CO<sub>2</sub> per jaar <i>afneemt</i>, op basis van figuur 6.6 in <a href="#">Gies et al., (2023)</a>, terwijl de ambitie van het FPLG juist is om <i>meer koolstof vast te leggen</i>. Wanneer de derogatie gehandhaafd zou blijven zou in Fryslân overigens meer dan 0,02 Mton CO<sub>2</sub> per jaar <i>extra</i> worden vastgelegd (figuur B8.1 in <a href="#">Gies et al., (2023)</a>). Het behalen van de NPLG-doelstelling van 0,4-0,6 Mton extra vastlegging in 2030 zal moeilijker worden <a href="#">[redacted] et al., 2023</a>), zeker in een ‘derogatieprovincie’ bij uitstek als Fryslân.</li> <li>– Afschaffing van de derogatie kan tot 16% meer gebruik van stikstofkunstmest leiden in Fryslân <a href="#">[redacted] et al., 2023</a>). Productie van groene (‘Renure’) kunst(mestvervangers) m.b.v. stikstofstrippers en -krakers kan het gebruik van stikstofkunstmest voorkomen, en daarmee een financiële besparing opleveren op agrarische bedrijven. Ook draagt het bij aan de <b>KRW-doelen</b>, want</li> </ul> </li> </ul>
-------------------------------	--

	<p>gebruik van meer stikstofkunstmest kan negatieve effecten hebben op de waterkwaliteit. Een <a href="#">literatuurstudie uit 2017</a> geeft bijvoorbeeld aan dat, bij grasland op droogtegevoelige zandgronden, na droge omstandigheden in het groeiseizoen de nitraatuitspoeling uit drijfmest duidelijk lager zijn dan uit kunstmest. Tenslotte kunnen emissies vanuit de zeer energie- en broeikasgas-intensieve kunstmestindustrie worden vermeden, al “telt dit formeel niet mee” binnen het NPLG.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Monomestvergisting is goed te combineren met een <b>biologische bedrijfsvoering</b>, wellicht ook rondom de natuurgebieden. Vaak wordt geclaimd dat biologische landbouw minder goed scoort op klimaat-indicatoren dan gangbare landbouw. Monomestvergisting kan een manier zijn om deze klimaatfootprint te verkleinen. Voorbeelden van vergisters op biologische melkveehouderijen zijn bijvoorbeeld de bedrijven <a href="#">Kraanswijk in Groenlo</a> en <a href="#">Ekodorp</a> in het Groene Hart.</li> <li>• <a href="#">Onderzoek uitgevoerd in opdracht van provincie Fryslân</a> laat zien dat gebruik van digestaat in verhouding tot onbewerkte koemest leidt tot een wat grotere bodembiodiversiteit en beter watervasthoudend vermogen. Daarnaast is een hypothese uit het onderzoek dat er minder kunstmest nodig is. De rapportage wordt naar verwachting dit jaar gepubliceerd.</li> <li>• Het schoner houden van stalvloeren met de “laaghangend fruit” maatregelen draagt bij aan een betere diergezondheid, en daarmee aan een <b>hoger dierwelzijn</b> en aan het voorkomen van veterinaire medicijngebruik, hetgeen weer een gunstig effect op de waterkwaliteit kan hebben (<b>KRW-doelen</b>).</li> <li>• Een reductie van het veterinaire medicijngebruik, door het schoner houden van stalvloeren, kan ook het risico op ontstaan en verspreiding van multiresistente <b>zoönosen</b> in de melkveehouderij verkleinen.</li> <li>• Het afdekken van stalvloeren met rubber matten, ten behoeve van dagontmesting, draagt bij aan meer comfort en een beter dierenwelzijn. Vervanging van melkkoeien gebeurt in zeven van de tien gevallen niet vrijwillig: <a href="#">hoefproblematiek is één van de drie hoofdoorzaken, naast mastitis, en verminderde vruchtbaarheid</a>. Een betere klauwgezondheid (bijvoorbeeld door dagontmesting, afdekken van stalvloeren met rubber matten of schoonsproeien) heeft een gunstig effect op de levensduur van het vee. Dit is niet alleen gunstig vanuit bedrijfseconomisch perspectief, maar ook voor de koe zelf en het milieu. Er hoeft in verhouding minder jongvee te worden aangehouden. <b>Minder jongvee betekent minder uitstoot van ammoniak en broeikasgassen</b>, minder gebruik van krachtvoer (mineralen, energie en oerwouden) en minder overschotten op de mineralenbalans van stikstof, fosfaat, koper, zink etc. <a href="#">et al., 2009</a>). Als koeien één lactatie langer meegaan, is er ca. 20% minder jongvee nodig en wordt er ca. 4% minder mest geproduceerd (de huidige gemiddelde levensduur is ca. 3 lactaties). Hoewel er nog weinig tot geen onderzoek is dat het</li> </ul>
--	--

	<p>potentiële effect van schonere stalvloeren op de levensduur van het vee in beeld kwantificeert, laat <a href="#">Deens onderzoek</a>, met meer dan 8000 koeien op 39 bedrijven, een duidelijke relatie zien tussen (frequent en automatisch) de stalvloer schoonhouden en reductie van de ziekte van Mortellaro bij het vee. Deze relatie is ook al eerder gebleken uit <a href="#">Nederlands promotieonderzoek</a>.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Sturen op een lager eiwitgehalte in het rantsoen kan, naast een verlaagde stikstofemissie, leiden tot kostenbesparingen voor de boer en een gereduceerde import van krachtvoer (en daarmee mineralen, landgebruiksverandering in de tropen, etc.).</li> <li>• Er is sprake van een mogelijke <i>trade-off</i> tussen het rendement van monomestvergisting en het streven om het vee zoveel mogelijk te beweiden. Er is immers minder mest voor de installatie beschikbaar als de koeien buiten zijn. Voor het ontvangen van een premie voor weidemelk is 120 dagen per jaar/6 uur per dag buiten de ondergrens voor melkveebedrijven die een volledige weidepremie willen ontvangen. Op jaarbasis is dit ca. 8% van de tijd. De verwachting is dat een vermindering van de potentiële groen gasopbrengst met zo'n 8% ongeveer gecompenseerd wordt door de weidemelkpremie, maar het is goed om dit te monitoren, en waar nodig extra maatregelen te treffen, om beweiding te blijven stimuleren. Mogelijk dat hiervoor ook aandacht komt in het kader van de aankomende bijmengverplichting voor groen gas in de gebouwde omgeving</li> <li>• Daarnaast wordt een eventuele vermindering van de groen gasopbrengst door beweiden ruimschoots gecompenseerd door de nieuwe SDE-subsidietarieven. De nieuwe tarieven voor levering van groen gas of ruw biogas door individuele melkveebedrijven met minder dan ca. 180 stuks vee zijn dermate gunstig, dat daarmee de facto wellicht zelfs een bedrijfsvoering met minder vee gestimuleerd wordt. Ook de aankomende bijmengverplichting voor groen gas zal naar verwachting een gunstig effect hebben op het verdienmodel.</li> </ul>
--	--

## 2. Oplossingsrichtingen, doelbereik en (sociaaleconomische) effecten

<p><b>Maatregelen en instrumenten</b></p>	<p><b>1. Prolongeren van de op dit moment al lopende Noordelijke Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie ("Laaghangend Fruit")</b></p> <p><u>Openstellingen in 2023</u></p> <p>Binnen de regeling was advies, zoals omschreven in onderstaande, voor 100% subsidiabel, tot een maximum van € 3000 per agrarisch bedrijf. Daarnaast waren laagdrempelige fysieke investeringen subsidiabel, zoals omschreven in onderstaande, waarbij de subsidie-intensiteit 80% bedroeg van de subsidiabele kosten, met een maximum van € 60.000 per agrarische onderneming. De volgende typen advies en investeringen waren subsidiabel in 2023:</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>a. Advies omtrent mogelijkheden voor het verhogen van het aantal uren weidegang van de veestapel.</li> <li>b. Advies omtrent mogelijkheden voor het verlagen van het ruw eiwitgehalte in het rantsoen van de veestapel, inclusief advies op het gebied van graslandmanagement met als doel een lager eiwitgehalte in het gras te realiseren. De streefwaarde is 150 g/kg DS, mogelijk zelfs nog lager, op basis van expertkennis.</li> <li>c. Advies m.b.t. de voor het betreffende bedrijf meest geschikte maatregelen om de ammoniakuitstoot te verlagen.</li> <li>d. Niet-productieve investeringen om de ammoniakemissie uit de stal te verminderen, nl.:       <ol style="list-style-type: none"> <li>i. Mestrobots, met of zonder watersproeier. Voorwaarde is dat het vloeroppervlak minimaal 6 keer per dag gereinigd kan worden.</li> <li>ii. Installaties en spoelleidingen voor het schoonsproeien van loopvloeren met water. Voorwaarde is meerdere malen daags sproeien met in totaal minimaal 10 liter water per m<sup>2</sup> bevuild oppervlak per dag.</li> <li>iii. Registratiesystemen die de activiteit en/of het watergebruik van sproei-installaties of mestrobots bijhouden.</li> <li>iv. Installaties, spoelleidingen en additieven voor het sproeien van (verdund) magnesiumchloride op traditionele roostervloeren. De doses zijn, op basis van voortschrijdend inzicht, inmiddels dermate laag dat deze in lijn zijn met de "normale" magnesiumbehoefte van productief grasland (een goede magnesiumvoorziening is o.a. belangrijk voor het voorkomen van de zgn. kopziekte, een gebreksziekte, bij rundvee). Deze worden nu alleen niet als kunstmest op het land toegediend, maar in de stal aan de koemest toegevoegd middels sproeien van de vloer.</li> <li>v. Aanleg of uitbreiding van opslag- en opvangcapaciteit voor regenwater en van capaciteit voor mestopslag alleen in combinatie met een van de bovenstaande maatregelen. Dit faciliteert het bovengenoemde schoonsproeien van loopvloeren en het onder emissiearme weersomstandigheden uitrijden van mest.</li> </ol> </li> </ol> <p><u>Openstellingen in 2024 – concept-aanpassingen t.o.v. 2023</u></p>
---	---

	<p>Momenteel wordt de laatste hand gelegd aan de maatregelenlijst voor de openstellingen in '24. Hierbij wordt gebruik gemaakt van de bevindingen van de eerste twee tranches en een eerste verkenning naar het effect van de maatregelen door NMI Wageningen (Bussink, 2023; zie ook de lijst met bijlagen). Naast de openstellingsbesluiten wordt ook de regeling zelf aangepast. Wijzigingen worden overwogen op o.a. de volgende punten:</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>a. De regeling zodanig aan te passen dat hij ook openstellingen in het kader van het "Hooghangend Fruit"/gebiedsgericht versnellen kan accommoderen. Dit zal o.a. betrekking hebben op het mogelijk maken van openstellingen met een hoger maximaal subsidiebedrag (€200k i.p.v. €60k).</li> <li>b. Momenteel is in de regeling vastgelegd dat subsidies worden toegekend op volgorde van binnenkomst van de aanvragen. Artikel 9 van de regeling kan echter zodanig gewijzigd worden dat in de openstellingsbesluiten kan worden afgeweken van deze prioritering. Dit maakt het bijvoorbeeld mogelijk om in de openstellingsbesluiten collectieven of coöperaties, die gezamenlijk willen investeren, voorrang te geven. Dit geeft kleinere melkveehouders een betere positie. Daarnaast kan hiermee geprioriteerd worden op basis van de te verwachten emissie- of depositiereductie, om zo het effect van de regeling te verbeteren. In het kader van het Hooghangend Fruit wordt het hiermee ook mogelijk om openstellingen alleen te richten op bepaalde gebieden (in Zuidoost Fryslân).</li> <li>c. In de nieuwe openstellingsbesluiten zullen mestrobots alleen nog worden opgenomen in de maatregelenlijst onder de voorwaarde dat deze worden gecombineerd met b.v. het afdekken van een vloer met rubber matten, zodat de hoogste emissiereductie kan worden behaald. Hierover worden momenteel nog experts geconsulteerd.</li> <li>d. Er komt een mogelijkheid om desgewenst schotten aan te brengen tussen de budgetten voor de verschillende maatregelen, zodat er een maximum kan worden gesteld aan het aantal aanvragen voor één bepaalde maatregel (zoals mestrobots).</li> <li>e. Met wijzigingen als c. en d. kan gestuurd worden op de maatregelen met de hogere reductiepercentages (zie "Doelbereik in verhouding tot het gebiedsprogramma").</li> <li>f. Advies omtrent het verlagen van het ruw eiwitgehalte in het rantsoen, zoals dat subsidiabel was in 2023, heeft waarschijnlijk meer effect als dit op een terugkerende/periodieke basis wordt gegeven. Beter nog is het om te werken in studiegroepen, die periodiek bij elkaar komen, zoals in de <a href="#">Praktijkpilot Koe en Eiwit</a> (een initiatief van werkgroep 'Stikstof en Veevoer', samen met het ministerie van LNV). Omdat het aantal beschikbare coaches in Fryslân al snel een beperking vormt voor het breder uitrollen van deze studiegroepen, willen de noordelijke provincies nu insteken op een zgn. 'train de trainer' benadering. Hierbij kunnen melkveehouders die interesse hebben, worden opgeleid tot stikstofcoaches, zodat zij weer andere melkveehouders kunnen begeleiden. Dit model kan als volgt worden ingepast in de regeling:</li> </ol>
--	--



	<ul style="list-style-type: none"> <li>i. Living Lab Fryslân/de Landbouwadvisepool (en evenknieën daarvan in GR en DR) verzorgen een compacte opleiding tot stikstofcoach voor melkveehouders. Hiervoor is nu al budget toegekend aan de LAP, vanuit provinciale middelen. De melkveehouder behaalt hiermee een certificaat.</li> <li>ii. Vervolgens kunnen melkveehouders met een dergelijk certificaat als “ervaringsdeskundige” worden erkend in de Noordelijke Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie.</li> <li>iii. Melkveehouders die gecoached willen worden door hun daartoe opgeleide collega’s, vragen een voucher aan via de Noordelijke Investeringsregeling. Deze kan hij dan bij de gecertificeerde agrariër inleveren.</li> <li>iv. De gecertificeerde agrariër kan deze vouchers vervolgens inwisselen voor een vergoeding via de Noordelijke Investeringsregeling.</li> </ul> <p>g. Er wordt, op basis van de formule die zojuist beschreven is onder punt f., ook gedacht aan het opzetten van studiegroepen rondom het netter uitrijden van mest. Hiermee is een ammoniakreductie tot zo'n 20% te behalen, <a href="#">op basis van onderzoek van DLV Advies</a>. Ook voor het bevorderen van het uitrijden van mest onder gunstige (d.w.z. emissiearme) weersomstandigheden worden, in opdracht van provincie Fryslân, mogelijkheden ontwikkeld, die wellicht in een volgend stadium gesubsidieerd kunnen worden.</p> <p>h. Frequent(er) ontmesten van stalvloeren zal worden bevorderd via het subsidiabel maken van het afdichten van stalvloeren met verwijderbare rubber matten en de aanschaf van mestrobots of -schuiven. Voor een dergelijke combinatie van technieken kan een maximum subsidie van €60k worden toegekend, op voorwaarde dat gegarandeerd wordt dat een monomestvergister en stikstofstripper of -kraker ook wordt geïnstalleerd (anders wordt de in de stal behaalde emissiereductie weer teniet gedaan bij het uitrijden van de mest). Voor de rubber matten wordt waarschijnlijk als voorwaarde opgenomen dat ze geen RAV-factor moeten hebben, om juridische problemen te voorkomen. Een andere reden hiervoor is dat de regeling beoogt om de gerealiseerde stikstofwinst volledig ten goede te laten komen aan de natuur, en dus niet om mee te salderen. Daarnaast mogen ze niet worden aangebracht op bestaande emissiearme vloeren (die een RAV-erkenning hebben).</p> <p>i. Tenslotte zal (buiten de directe context van de regeling) gewerkt worden aan het opzetten van demobedrijven rondom bedrijven die hebben deelgenomen, en aan valideringsonderzoek van veelbelovende, aanvullende managementmaatregelen.</p> <p><b>2. Gebiedsgericht versnellen/“Hoger Hangend Fruit”</b> Hier wordt ingestoken op het subsidiëren van fysieke investeringen op 100-200 bedrijven in gebieden waar de stikstofopgave groter is, of waar meer effect kan worden gesorteerd per bestede (overheids-)Euro. Continue monitoring en bijsturing (‘continuous</p>
--	--

	<p>improvement') zijn een centraal principe van de pilot. Alvorens bij de openstelling een lijst met subsidiabele maatregelen vast te stellen, zal uitvoerige afstemming met experts en belanghebbenden plaatsvinden. De op dit moment beoogde maatregelen zijn:</p> <p>a. Het mogelijk maken van dagelijkse ontmesting van stallen, d.m.v. het afdekken van stalvloeren met (makkelijk opnieuw te verwijderen en herbruikbare) rubbermatten in combinatie met een mestrobot- of schuif. Kosten van de matten zijn ca. <b>€ 355 per koe, of ca. € 64.000,- voor een gemiddeld melkveebedrijf met 180 koeien</b>. Voor een dergelijke combinatie van technieken kan een maximum subsidie van €200k worden aangevraagd, op voorwaarde dat gegarandeerd wordt dat een monomestvergister en stikstofstripper of -kraker ook wordt geïnstalleerd (anders wordt de in de stal behaalde emissiereductie weer teniet gedaan bij het uitrijden van de mest). Voor de rubber matten wordt waarschijnlijk als voorwaarde opgenomen dat ze geen RAV-factor moeten hebben, om juridische problemen te voorkomen. Een andere reden hiervoor is dat de regeling beoogt om de gerealiseerde stikstofwinst volledig ten goede te laten komen aan de natuur, en dus niet om mee te salderen. Daarnaast mogen ze niet worden aangebracht op bestaande emissiearme vloeren (die een RAV-erkenning hebben). Naar verwachting kan dit in de praktijk plaatselijk gerealiseerd worden middels een gebiedsgerichte variant van de Noordelijke Investeringsregeling Stikstofreductie. Hiermee worden de stalemissies van ammoniak plaatselijk, d.w.z. met name in de nabijheid van stikstofgevoelige natuur, drastisch verlaagd.</p> <p>b. Het mogelijk maken van stikstofstrippen en -kraken door subsidie op innovaties als de Bio-NP, winnaar van de Jan Terlouw Innovatieprijs 2021, de Gazoo van JOZ, en concurrerende alternatieven. <b>De kosten hiervan liggen tussen ca. € 150.000,- en € 300.000,-per bedrijf</b>. Hiermee worden de veldemissies bij het uitrijden van de mest drastisch verlaagd en worden groene kunstmestvervangers geproduceerd. Een stikstofstripper of -kraker heeft doorgaans wel een energiebron nodig. Hiertoe kan gebruikt worden gemaakt van een mestvergister, indien deze aanwezig is. In het andere geval kan een aanvullende investering in een warmtepomp nodig zijn, eventueel in combinatie met zonnepanelen en/of een kleine windmolen. Het zal nog nader onderzocht moeten worden welke subsidiepercentages en welke regelingen hier mogelijk zijn, ook met het oog op het vermijden van het verlenen van mogelijke illegale staatssteun.</p> <p>c. Eventuele andere zgn. "doorbraakinnovaties", die zowel technisch, juridisch, economisch als maatschappelijk goed presteren, aan de maatregelenlijst worden toegevoegd. Hierbij wordt in het bijzonder gekeken naar de opbrengst van het</p>
--	---

	<p>nieuwe Regieorgaan Versnellen Innovatie Emissiereductie Duurzame Veehouderij, ook voor borging en monitoring.</p> <p><b>3. Monitoring en evaluatie</b></p> <p>Het gaat hier niet om een aparte maatregel of instrument, maar om een essentieel onderdeel van beide beoogde subsidieregelingen. In beide gevallen is hiervoor ca. 5% van het budget gereserveerd.</p> <p>Continue monitoring en bijsturing ('continuous improvement') zijn een centraal principe in de pilots. Het is relatief eenvoudig om zicht te krijgen op de gerealiseerde maatregelen, via de cijfers van SNN (Samenwerkingsverband Noord Nederland), dat de regeling(en) uitvoert. Vervolgens is de vraag welke reductie van broeikasgas- of ammoniakemissies er heeft plaatsgevonden middels ieder van die maatregelen. Het gebruiken van forfaitaire of standaardgetallen geeft in dit verband onvoldoende zekerheid, aangezien de prestaties van bedrijf tot bedrijf kunnen verschillen, al naar gelang de omstandigheden en de bedrijfsvoering. Daarom is het doen van metingen noodzakelijk. Het meten van ammoniak- en methaanemissies in half open stallen en het open veld blijft echter een grote uitdaging, hoewel dit vakgebied zich momenteel snel ontwikkelt. Het ligt voor de hand om aan te sluiten bij de kennis van op dit gebied voorop lopende ingenieursbureaus. Daarom wordt een deel van de middelen ingezet middels een aanbestedingsprocedure begin '24 en is er een programmamanager aangesteld om e.e.a. in goede banen te leiden. Er zal ook worden gezocht naar mogelijke verbindingen met andere initiatieven, zoals het nieuwe Regieorgaan Versnellen Innovatie Emissiereductie Duurzame Veehouderij. Een andere mogelijkheid is het subsidiabel stellen van sensoren om <i>real-time</i> te meten, waarbij wel expertkennis nodig is om te bepalen wat er mogelijk is. Tenslotte is er wellicht synergie t.a.v. de monitoring en evaluatie van de regelingen mogelijk met de KPI-systematiek voor Doelsturing.</p> <p>Hoewel dit nog verder bepaald dient te worden, zou in technische zin gedacht kunnen worden aan het doen van dure, gedetailleerde metingen op een beperkt aantal typen bedrijven (intensief, extensief, typen stallen) en grondsoorten, waar tegelijkertijd meer basale meet- en monitoringstechnieken gekalibreerd zouden kunnen worden. Daarnaast zou breder kunnen worden ingezet op minder nauwkeurige en wellicht steekproefsgewijze metingen. Op die manier zou een redelijke schatting van het effect per maatregel kunnen worden verkregen. In combinatie met de cijfers van SNN zou hiermee een redelijk goede inschatting van het effect van de regelingen kunnen worden verkregen. Tenslotte kan ook monitoring op mogelijke neveneffecten van de maatregelen plaatsvinden, bijvoorbeeld via enquêtes. Hierbij valt te denken aan beweiding, weidevogelbeheer, gebruik van (duurzame) energie, diergezondheid, etc.</p>
Doelbereik (in verhouding tot het gebiedsprogramma)	Eerder is al toegelicht dat het Friese Uitvoeringsprogramma Stikstof Fryslân 2035 (UPS) een herijking behoeft, alvorens de geformuleerde aanpak integraal deel kan worden van het FPLG. Het

	<p>is wel zeer waarschijnlijk dat er sprake blijft van een belangrijke generieke stikstofreductiedoelstelling; mogelijk zal deze zelfs nog meer dan 25% bedragen. Met de insteek dat de meeste, zo niet alle, Noordelijke melkveehouders kunnen meedoen aan de Noordelijke Investeringsregeling Stikstof ("Laaghangend Fruit"), en gezien het grote enthousiasme waarmee er tot nog toe gebruik is gemaakt van de regeling, zou het overall gerealiseerde reductiepercentage met name afhangen van de beschikbaar van voldoende middelen (ook via deze aanvraag) en het karakter van de aangevraagde maatregelen. Op het laatste kan ook nog tussentijds worden bijgestuurd. Op basis van dit alles is de verwachting dat 50% van de generieke opgave vanuit deze regeling gerealiseerd zal kunnen worden. De overige 50% kan dan langs andere wegen gerealiseerd worden, o.a. via extensivering.</p> <p>Met 'gebiedsgericht versnellen' kunnen lokaal fors hogere reductiepercentages gerealiseerd worden. De bijdrage die dit zal leveren aan de provinciale doelstellingen is afhankelijk van de precieze locaties van de inzet van deze maatregelen, en daarmee de invloed op de depositie op stikstofgevoelige natuur. In plaats van het toekennen van aangevraagde subsidies op volgorde van binnenkomst, wordt gedacht aan het prioriteren op basis van de te verwachten emissie- of depositiereductie, om zo het effect van de regeling te verbeteren. Ook zal afstemming met de piekbelastersaanpak plaatsvinden, zodat beide maatregelen hun eigen niche hebben. Aan het uiteindelijke besluit kan nog een doorrekening of onderzoek ten grondslag liggen; ook voor het bepalen van het mogelijke doelbereik (in termen van depositie) is dit van belang. Verder is de insteek om voorrang te geven aan collectieven of coöperaties, die gezamenlijk willen investeren; dit geeft kleinere melkveehouders een betere positie.</p> <p>Middels de keten dagelijks ontmesten -&gt; vergisten -&gt; stikstofstrippen is, op basis van recent onderzoek [redacted] et al., 2023), op bedrijfsniveau een reductie van de ammoniakemissie mogelijk van 46%. Tegelijkertijd kunnen methaanemissies uit mest en stal (dus exclusief enterische fermentatie) kunnen worden gereduceerd met 78%, op basis van [redacted] et al. (2023). Aangenomen dat de emissies uit mest ca. 20% uitmaken van de totale methaanemissies van rundvee (de rest is afkomstig van enterische fermentatie), betreft het hier een maximale emissiereductie van ca. <math>20\% \times 78\% = \text{ca. } 15,6\%</math>. Dit is meer dan de helft van het generieke reductiepercentage dat de indicatieve klimaatdoelen van het NPLG voor Fryslân zouden betekenen. (Binnen het NPLG is bepaald dat in de veehouderij en akkerbouw een methaanemissiereductie van minimaal 3,82 Mton CO<sub>2</sub> eq. wordt gerealiseerd (2030). Voor methaan is ons nog geen specifieke deelopgave voor de provincie Fryslân bekend, maar als deze naar rato van eerdergenoemde klimaatopgave zou worden toebedeeld, zou deze ca. 0.61 Mton CO<sub>2</sub> eq. bedragen. Uitgaand van een totale emissie van de melkveehouderij in Fryslân van maximaal</p>
--	--

	<p>ca. 2.5 kton CO<sub>2</sub>-eq <a href="#">en</a> <a href="#">2016</a>), waarvan het overgrote deel bestaat uit methaan, zou dit een reductie van de methaanemissies in Fryslân inhouden van ca. 20-25%). Het is echter niet aan de orde dat deze technologie sectorbreed toegepast zal gaan worden. Er zijn immers ook andere strategieën voor het verminderen van broeikasgasemissies, zoals extensiveren, fokkerij, etc. Naar verwachting kan in Fryslân ca. 50% van de methaanopgave middels innovatieve oplossingen als mono-mestvergisting en dagelijks ontmesten worden gerealiseerd, en de andere helft via extensivering, managementmaatregelen, etc. Het eerste is één van de componenten van dit maatregelenpakket, maar de omvang van het pakket is hiervoor uiteraard onvoldoende, aangezien dit pakket slechts tot doel heeft om gebiedsgericht te versnellen. Bredere uitrol van technische oplossingen moet plaatsvinden via het Innovatiefonds dat in het FPLG benoemd wordt.</p> <p>In onderstaande wordt per maatregel ingegaan op de te realiseren reducties van de stikstof- en methaanemissies (het laatste alleen voor de maatregelen waar dit van toepassing is).</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>a. Advies omtrent verhogen van het aantal uren weidegang. <u>De te verwachten emissiereductie is 5% per 720 uur, conform de RAV.</u></li> <li>b. Advies omtrent het verlagen van het ruw eiwitgehalte in het rantsoen van de veestapel, met als streefwaarde is 150 g/kg DS. Te verwachten emissiereductie is ca. <u>1% per g eiwit/kg DS. Uitgaand van een huidig gemiddelde van 165 g eiwit/kg DS, is hiermee dus maximaal ca. 15% generieke emissiereductie te realiseren.</u></li> <li>c. Advies m.b.t. de voor het betreffende bedrijf meest geschikte maatregelen om de ammoniakuitstoot te verlagen.</li> <li>d. Niet-productieve investeringen om de ammoniakemissie uit de stal te verminderen, nl.:       <ol style="list-style-type: none"> <li>i. Robot met watersproeier die 10-12 maal per etmaal de vloer reinigen hebben, op basis van Bussink (2023, zie bijlage) <u>een te verwachten emissiereductie van 5% op bedrijfsniveau.</u> Voor een betere emissiereductie wordt momenteel in overleg met experts overwogen om mestrobots in 2024 alleen nog te subsidiëren onder de voorwaarde dat deze worden gecombineerd met het afdichten van de stalvloer met rubber matten.</li> <li>ii. Schoonsproeien van loopvloeren met water. Bij meerdere malen daags sproeien met in totaal minimaal 10 liter water per m<sup>2</sup> bevuild oppervlak per dag, is de <u>te verwachten emissiereductie max. ca. 24% op bedrijfsniveau.</u></li> <li>iii. Registratiesystemen die de activiteit en/of het watergebruik van sproei-installaties of mestrobots bijhouden.</li> <li>iv. Sproeien van (verdund) magnesiumchloride op traditionele roostervloeren. <u>Te verwachten emissiereductie is max. ca. 13% op bedrijfsniveau, op basis van recent onderzoek door WUR/Dairy Campus Fryslân.</u> De te hanteren doses zijn, op basis van voortschrijdend inzicht, inmiddels dermate laag dat deze in lijn zijn met de "normale" magnesiumbehoefte van</li> </ol> </li> </ol>
--	---

	<p>productief grasland (een goede magnesiumvoorziening is o.a. belangrijk voor het voorkomen van de zgn. kopziekte, een gebreksziekte, bij rundvee). Deze worden nu alleen niet als kunstmest op het land toegediend, maar in de stal aan de koemest toegevoegd middels sproeien van de vloer.</p> <p>v. Aanleg of uitbreiding van opslag- en opvangcapaciteit voor regenwater en van capaciteit voor mestopslag alleen in combinatie met een van de bovenstaande maatregelen. Dit faciliteert het bovengenoemde schoonsproeien van loopvloeren en het onder emissiearme weersomstandigheden uitrijden van mest.</p> <p>vi. Met frequent ontmesten van stalvloeren, vergisten en stikstofstrippen is, op basis van recent onderzoek <a href="#">[redacted] et al., 2023</a>), op <u>bedrijfsniveau een reductie van de ammoniakemissie mogelijk is van 46%</u>. Tegelijkertijd kunnen methaanemissies uit mest en stal (dus exclusief enterische fermentatie) kunnen worden gereduceerd met 78%, op basis van <a href="#">[redacted] et al. (2023)</a>. Aangenomen dat de emissies uit mest ca. 20% uitmaken van de totale methaanemissies van rundvee (de rest is afkomstig van enterische fermentatie), betreft het hier een maximale <u>emissiereductie van ca. 20% x 78% = ca. 15,6%</u>.</p> <p>vii. Met stikstofkraken zijn reducties van de veld- en stalemissies, dus van de ammoniakemissies op <u>bedrijfsniveau, van ca. 62% mogelijk</u> (communicatie JOZ, december 2023).</p>
<p><b>Onderbouwing</b>  <i>Onderbouw de keuze voor de maatregelen en instrumenten om tot het gestelde NPLG-doelbereik te komen. Maak hierbij gebruik van de beleidstheorie /doelenboom in het gebiedsprogramma, het toetsingsadvies van de Ecologische Autoriteit, de sociaal economische impact analyse (incl. de toekomst van de landbouw), effecten op leefbaarheid, milieu en leefomgeving e/o andere onderzoeken en adviezen zoals een eventuele milieueffectrapportage. Geef, als relevant, weer welke alternatieve maatregelen en instrumenten zijn afgewogen en op welke gronden deze zijn afgevalen (bijvoorbeeld effectiviteit, legitimiteit en/of draagvlak).</i></p>	<p>De rode draad in het FPLG is dat wij nadrukkelijk kiezen voor een fasering van het programma in 'nu', 'straks' en 'later'. In het 'nu' – 2024 en 2025 – ligt de focus op uitvoering – hiervoor is deze aanvraag voor een maatregelpakket met name van belang. Het 'straks' beslaat de periode 2026 – 2035. En als laatste het 'later', de periode na 2035. Dat lijkt soms ver weg, maar dat is het niet. Voor een gemiddeld boerenbedrijf is het nu al van belang – in het kader van de financiering van bijvoorbeeld een nieuwe stal of gesprekken over de opvolging van het bedrijf – om perspectief te hebben over 'later'.</p> <p>Beleid is belangrijk, maar het draait uiteindelijk ook om een goede uitvoering. Daarop ligt onze focus op de korte termijn, in het 'nu'. Intensieve gesprekken tijdens onder meer de hackathon landelijk gebied van maart 2023, hebben geleerd dat er veel dossiers zijn waar betrokkenen een gemeenschappelijk belang zien. Dit betreft o.a. het geven van een integrale impuls aan innovatie op het boerenbedrijf en het behoud van een goede sociaal-economische structuur. Via een Investeringsagenda werken wij aan intensivering van de bestaande opgaven: natuur, water, bodem en klimaatmitigatie. De pakketaanvraag maakt deels deel uit van de Investeringsagenda en dan specifiek het Fries Innovatiefonds.</p> <p>Voor wat de landbouwsector aangaat koerst het FPLG in grote lijnen in de richting van de te behalen doelen middels Doelsturing via de KPI-systematiek (d.w.z. het belonen van goede scores van</p>

	<p>agrarische bedrijven op diverse duurzaamheidsindicatoren), via grond- en structuurmaatregelen als opkoop en verplaatsing en via technische en managementmaatregelen en innovatie. Met het oog op de relatief beperkte grondmobiliteit in Fryslân valt het te verwachten dat grond- en structuurmaatregelen eerst relatief langzaam zullen verlopen. Ook de impact en snelheid van de piekbelastersaanpak zijn op dit moment nog moeilijk in te schatten. Met name voor het vaststellen van de precieze niche voor het nu aangevraagde pakket “gebiedsgericht versnellen”, zal rekening worden gehouden met de ontwikkelingen op dit gebied. Om intussen wel al te koersen richting doelbereik, komt de focus daarmee in het ‘nu’ wat sterker te liggen op Doelsturing en op Managementmaatregelen en Innovatie. Het is dan ook passend dat deze pakketaanvraag o.a. die twee componenten omvat (doelsturing / KPI-systematiek wordt in een ander deelpakket toegelicht). Het Laaghangend Fruit steekt in op de kortere termijn, geniet breed draagvlak en kent naar verwachting synergie met doelsturing/de KPI-systematiek. Het is echter begrenst tot advies, managementmaatregelen en relatief laagdrempelige innovaties. Op basis van signalen vanuit de provincie, ook tijdens de hackathon landelijk gebied van maart 2023, blijkt dat er op korte termijn ook behoefte is aan het type innovaties dat gekenschetst kan worden als “Hoger Hangend Fruit” en dat in dit maatregelpakket nu wordt aangedragen onder het kopje “gebiedsgericht versnellen”. Ook dit deelpakket heeft naar verwachting synergie met doelsturing/de KPI-systematiek.</p> <p>Een recente analyse die uitgevoerd is door WUR, laat zien dat er in het zandgebied van Fryslân (noordelijke + zuidelijke Fryske Wâlden) 81 bedrijven liggen binnen 1 km afstand van stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden. In het veenweidegebied liggen er 58 bedrijven binnen 1 km van dergelijke gebieden. Op deze, in totaal dus ca. 140 bedrijven, zullen de opgaven waarschijnlijk het grootst en het meest urgent zijn (afhankelijk nog van de aanstaande herijking van het UPS). Hoewel hier zich ook het grootste deel van de piekbelasting zal bevinden, is nog niet duidelijk welk deel van de betreffende bedrijven zich zal aanmelden voor deze aanpak, en wat deze aanpak behelst wanneer er voor de optie ‘innovatie’ wordt gekozen.</p> <p>Om op korte termijn voortgang te boeken in deze gebieden ligt het voor de hand om op ca. 100 bedrijven aan de slag te gaan de komende twee jaar. Zoals eerder becijferd wordt hierbij uitgegaan van een investering van ca. 200k Euro per bedrijf, waarmee de in totaal benodigde middelen voor “gebiedsgericht versnellen” 20 miljoen Euro bedragen. Bij uitvoering van dit programma moeten vooraf steeds goede ruimtelijke overwegingen gemaakt worden, om het gevaar van <i>lock-ins</i> te vermijden. Ook afstemming met al lopende gebiedsprocessen is van vitaal belang. Relevante overwegingen zijn verder de afschrijvingstermijn van een mestvergister die, rekening houdend met de SDE++ subsidie, geschat mag worden op ca. 12 jaar (en gedurende die periode</p>
--	---

	<p>wordt stikstof- en klimaatwinst geboekt) en de snelheid waarmee de ontwerp-visie 'Fryslân Klimaatbestendig 2050+' realiteit zal worden. Tenslotte is relevant om te noemen dat investeringen als mestrobots, stikstofstrippers en rubber matten in de stal in de basis verplaatsbaar zijn.</p> <p><b>Relatie met Doelsturing/KPI-systematiek</b>  Zowel het Laaghangend Fruit als het "Hoger Hangend Fruit" of "gebiedsgericht versnellen" kan agrarisch ondernemers helpen om betere scores te halen op een aantal relevante KPI's die genoemd worden in de deelaanvraag van provincie Fryslân onder Thema 1: Fries Beheerfonds – Werken met KPI-systematiek. Aangezien het reductie van de ammoniakemissie het primaire doel van zowel het Laaghangend Fruit en als het Hoger Hangend Fruit, ligt het in de lijn der verwachting dat deelnemers beter gaan scoren op de KPI "ammoniakemissie". Het rapport "Adviezen over Maatregelen ter Vermindering van Ammoniakemissie; Quickscan", Bussink, NMI Wageningen, September 2023 (bijlage), laat ook duidelijk zien dat dit in 2023 het geval is geweest. Verder onderbouwing wordt gegeven onder de kopjes "Doelbereik NPLG" en "Maatregelen en Instrumenten". Met monomestvergisting wordt daarnaast de score op de KPI "carbon footprint / broeikasgasemissies" verbeterd. Waar stikstofstrippen kraken eraan bijdragen dat er minder mest (en dus organische stof) afgevoerd hoeft te worden i.v.m. de afbouw van de derogatie, kan dit leiden tot verbeterde (minder verslechtering t.o.v. afvoer, eigenlijk) van de koolstofvastlegging in de bodem. Dit draagt bij een betere scores op een bodem-KPI als Organische Stofbalans. Mogelijk wordt ook nitraatuitspoeling daarmee verminderd en leidt dit tot een betere score op een KPI waterkwaliteit. Verdere onderbouwing hiervoor wordt gegeven onder het kopje "Meekoppelkansen".</p> <p>Samenvattend is de verwachting dat deelname aan de subsidieregelingen Laaghangend Fruit en Gebiedsgericht Versnellen boeren in staat zal stellen om langjarig beter te scoren op een aantal belangrijke KPI's, en daarmee hun verdienmodel te verbeteren, wanneer er sprake is van belonen op basis van deze goede scores. In paragraaf 3.4 van de Expertappreciatie van Provinciale NPLG-Maatregelen (Woltjer et al., 2023) wordt vermeld dat KPI-projecten niet altijd leiden tot een direct zichtbare reductie in broeikasgasemissies, stikstof- en fosfaatoverschotten. Bij de hier beschreven maatregelen, worden de verbeteringen eerder getriggerd door de subsidieregelingen (Laaghangend Fruit en Gebiedsgericht Versnellen), waarbij betere KPI-scores worden bewerkstelligt door het stimuleren van managementmaatregelen en fysieke investeringen, dan door het mechanisme van doelsturing zelf. Dit kan, zoals ook beoogd, een versnellend effect hebben en bepaalde bedrijven helpen om scores te realiseren die anders wellicht onhaalbaar zouden zijn.</p>
--	--



## 3. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

<p><b>Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden</b></p>	<p><b>1. Prolongeren van de Noordelijke Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie:</b></p> <p>1. Onafhankelijk projectmanagement (aan te nemen per Q1 2024)</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• <u>Rol:</u> dagelijkse overall projectcoördinatie, aansturing van de verschillende werkpakketten en bewaken van de voortgang, informeren en consulteren van de drie provincies, verbinding houden met het ministerie van LNV en relevante partijen en initiatieven.</li> <li>• <u>Verantwoordelijkheden:</u></li> <li>• Het in samenspraak met de drie provincies nemen van strategische en operationele beslissingen, het uitzetten van de te volgen koers, het bewaken van de voortgang van de verschillende werkpakketten.</li> <li>• Het consulteren van belanghebbende partijen (belangenbehartigers landbouwsector, TBO's) in een Klankbordgroep, bij het vaststellen van de maatregelenlijsten voor nieuwe openstellingen.</li> </ul> <p>2. Provincies Fryslân, Groningen en Drenthe</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• <u>Rollen:</u> (mede-)initiatiefnemer, opdrachtgever, bevoegd gezag, leden stuurgroep.</li> <li>• <u>Verantwoordelijkheden:</u></li> <li>• Borgen van goede inpassing van de plannen in het FPLG/de andere PPLG's/het NPLG</li> <li>• Afstemming met de andere twee noordelijke provincies</li> <li>• Afstemming met belanghebbende partijen, waaronder aanbieders van maatregelen en advies, lopende gebiedsprocessen, het waterschap, Friese gemeenten, belangenbehartigers van de landbouwsector, terrein beherende organisaties, omwonenden, etc.</li> <li>• Inhoudelijke sturing, in overleg met experts, landbouwpartijen, provincies Groningen en Drenthe en het ministerie van LNV</li> <li>• Communicatie</li> <li>• Verantwoording richting LNV</li> </ul> <p>2. Het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• <u>Rol:</u> financier, klankbordpartner, borging van goede inpassing van te subsidiëren maatregelen in het NPLG, leggen van verbinding met andere relevante (provinciale) initiatieven, overheidsorganisaties (b.v. NVWA) en netwerken, zoals het Netwerk Praktijkbedrijven.</li> <li>• <u>Verantwoordelijkheid</u></li> <li>• Toezicht houden op een goede uitvoering conform de SPUK, afstemming houden met relevant landelijk beleid.</li> </ul> <p>3. SNN (Samenwerkingsverband Noord Nederland)</p>
--	--

	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Rol: uitvoeringsorganisatie voor subsidieaanvragen</li> <li>• Verantwoordelijkheden: het vormgeven van geschikte regelingen en aanvraagprocedures, het beoordelen van subsidieaanvragen en het naar behoren administreren van de regeling.</li> </ul> <p>4. Externe organisatie / ingenieursbureau (opdracht openbaar aan te besteden in Q1 2023):</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Rol: ontwerpen, uitrollen en managen van een systeem en datavoorziening voor monitoring en borging van de regeling.</li> <li>• Verantwoordelijkheden: vast te leggen in het aanbestedingsdocument.</li> </ul> <p>5. Demonstratiebedrijven (negen agrarisch ondernemers)</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Rol: voorlichting en communicatie voor collega-agrariërs, toegang geven aan onderzoekers t.b.v. het doen van metingen, verrichten van al dan niet organisatorische hand- en spandiensten</li> <li>• Verantwoordelijkheden: vast te leggen in opdrachten of Overeenkomsten met de demobedrijven.</li> </ul> <p><b>2. Gebiedsgericht versnellen/"Hoger Hangend Fruit"</b>  Identieke partijen, rollen en verantwoordelijkheden als bij deel 1, met dien verstande dat alleen provincie Fryslân bij punt 2. nu beslissingsbevoegd is m.b.t. de maatregelenlijst en wijze waarop aanvragen worden gerangschikt (b.v. ruimtelijke en emissiecriteria) en gehonoreerd.</p>
<p><b>Afgeronde procedures en besluitvorming</b></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• 2022: GS-en van de provincies Fryslân Groningen en Drenthe stemmen in met de maatregelenlijst van de Noordelijke Investeringsregeling Stikstofreductie. LNV verleent een SPUK-uitkering t.w.v. 55 miljoen Euro aan provincie Groningen, die acteert als penvoerder van het "Laaghangend Fruit"-initiatief</li> <li>• Mei 2023: GS van provincie Fryslân stelt het concept-gebiedsprogramma (FPLG) vast.</li> <li>• Juni 2023: de regel Noordelijke Investeringsregeling Stikstofreductie wordt opengesteld en kan van meet af aan rekenen op groot enthousiasme bij de aanvragen agrarische ondernemers.</li> <li>• September 2023: in het Bestuursakkoord 2023-2027, "Oparbeidzje foar Fryslân", is vastgelegd dat Fryslân wil bevorderen dat agrariërs lokaal meer groen gas produceren. Samen met het FPLG wordt ingezet op deze zogeheten "Friese Drieslag" (stikstof- en methaanreductie en duurzame energie). Dit is relevant voor de lijsten van maatregelen voor zowel Laaghangend als Hooghangend Fruit.</li> <li>• Najaar '23: evaluatie van de eerste twee tranches van de Noordelijke Investeringsregeling Stikstofreductie en, in overleg met experts, voorbereiden van de komende twee tranches.</li> <li>• Najaar '23: overleg met diverse belangenbehartigers in de provincie en het ontwikkelingen van nieuwe regelingen voor "gebiedsgericht versnellen".</li> </ul>

<p><b>Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen</b></p>	<p><b>1. Prolongeren van de succesvolle Noordelijke Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie:</b>          Voorafgaand aan het komen tot de Noordelijke Investeringsregeling Stikstofreductie, heeft uitvoerige afstemming plaatsgevonden met alle relevante belanghebbenden, zoals de provincies Drenthe en Groningen, aanbieders van maatregelen en advies, Friese gemeenten, belangenbehartigers van de landbouwsector, terrein beherende organisaties, inhoudelijke experts en het ministerie van LNV.</p> <p><b>2. Gebiedsgericht versnellen/“Hoger Hangend Fruit”</b>          Voor het FPLG en de component “gebiedsgericht versnellen” wordt eenzelfde, zo niet meer uitgebreide, procedure gevolgd als voor het ‘Laaghangend Fruit’. In de beoogde maatregelen wordt vanuit de landbouwsector, maar ook vanuit samenwerkingsverbanden van agrarisch ondernemers, op dit moment al frequent belangstelling getoond en wordt de provincie verzocht om (mede-) financiering.</p> <p>Waar voor implementatie van aangevraagde maatregelen gemeentelijke vergunningen vereist zijn, wordt dit geborgd door het vooraf vereist stellen hiervan, indien mogelijk.</p> <p>Om te borgen dat bedrijven perspectief hebben voor een periode die minimaal voldoende lang is om de investeringen te kunnen terugverdienen in financiële en bedrijfseconomische termen, en om ze rendabel te laten zijn in termen van emissie- of depositiereductie per gesubsidieerde Euro, zullen lokale gebiedsprocessen en – commissies geconsulteerd worden.</p> <p>Voor het overige is bij het uitvoeren van een subsidieregeling het betrekken van gebiedspartijen en democratische vertegenwoordigingen in de uitvoering wellicht minder van belang dan bij beheer- en inrichtingstrajecten. Desalniettemin zal de vinger aan de pols worden gehouden en zullen geluiden vanuit het veld, ook via SNN en de Klankbordgroep FPLG, met daarin o.a. gemeenten en waterschap, worden verzameld en geanalyseerd.</p>
--	---

#### 4. Financiën en risico's

<p><b>Onderbouwing overheidsbijdrage</b></p>	<p>Provinciale Staten van provincie Fryslân heeft tot nog toe geen provinciale middelen willen uittrekken voor de stikstofaanpak. Zonder voldoende externe middelen wordt het realiseren van de doelen van het NPLG in zijn algemeenheid problematisch. Verder is het gevaar dat op kortere termijn veel kleinere agrarische gezinsbedrijven zonder subsidies niet voldoende mee kunnen bewegen in het realiseren van de vereiste doelen. Dit kan de vitaliteit van het Friese platteland veel schade berokkenen. Om de vergunningverlening, ook voor de bouwsector, weer op gang te brengen is het verder van essentieel belang dat er op korte termijn voldoende stikstofreductie gerealiseerd</p>
--	--

	wordt. Alleen zo kan worden voorkomen dat het additionaliteitsbeginsel, gezien de inhoud van de NDA's, structureel in de weg zal blijven staan van alle nieuwe ontwikkelingen.
<b>Kostenraming</b>	<p>1. Prolongeren Noordelijke Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie ("Laaghangend Fruit"), op basis van het oorspronkelijke aanbod zoals de provincies Fryslân, Groningen en Drenthe dat in '22 richting LNV gedaan hebben, t.w.v. 180 miljoen Euro (zie bijlage), en in acht genomen dat daarvan inmiddels 55 miljoen is uitgekeerd: <b>€ 41.670.000.</b></p> <p>2. Gebiedsgericht versnellen middels "Hoger Hangend Fruit", op basis van 100 bedrijven nabij stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden en een gemiddeld beoogde investering van 200k per bedrijf: <b>€ 20.000.000.</b></p> <p>Totaal begroot: <b>€ 61.670.000</b></p> <p>Hiervan is 5% te reserveren voor overhead- en uitvoeringskosten en 5% voor monitoring en evaluatie.</p> <p>De besteding is voor beide categorieën gelijkelijk te verdelen over de jaren '24 en '25. Na 2025 worden geen kosten meer gemaakt. Het risico op onvoorziene kosten is zeer laag ofwel afwezig.</p>
<b>Dekkingsvoorstel</b>	De gehele dekking uit bovengenoemde maatregelen komt uit het Transitiefonds. Wij zullen niet gebruikmaken van cofinanciering. Daarnaast bevatten de maatregelen ook geen beheerkosten. Voor alle beoogde maatregelen geldt het reguliere Btw-tarief van 21%; bovengenoemde bedragen zijn dus inclusief 21% BTW.
<b>Verhouding tot indicatief budget voor realisatie van het gehele gebiedsprogramma (totaal maatregelpakketten)</b>	Het indicatieve budget van het Transitiefonds voor Fryslân is € 2.500.000.000. De beoogde financiering voor dit maatregelpakket bedraagt € 61,6 miljoen Euro, dit is ca. 2,5% van het indicatief aan Fryslân toebedeelde deel van het Transitiefonds.
<b>Risico's en beheersmaatregelen</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Het uitvoeren van een subsidieregeling kent in verhouding weinig financiële risico's, zolang het plafond van het beschikbare budget in acht wordt genomen. Er zal gemonitord worden op de uitrol van de verschillende typen maatregelen en op doelbereik en effectiviteit (hiervoor is een deel van het budget gereserveerd, onder het kopje "Maatregelen en instrumenten" worden denklijnen beschreven). Voor het overall projectmanagement m.b.t. zal begin '24 een professionele oplossing worden gezocht. Uitvoering van de regeling zelf is belegd bij SNN (Samenwerkingsverband Noord Nederland). Voor het meet- en monitoringsprogramma zal begin '24 een aanbestedingsprocedure worden opgestart; beoogde inschrijvers zijn met name de grotere ingenieurbureaus.</li> <li>• Het risico op het verlenen van illegale staatssteun is afdoende ondervangen in de <a href="#">huidige regeling</a> (zie bijlage) voor de Noordelijke Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie. Staatssteunjuristen van provincie Fryslân voorzien op dit moment geen problemen bij de beoogde wijzigingen in het kader van openstellingen "gebiedsgericht versnellen". Toch zal de regeling, voor wat betreft staatssteunaspecten, worden vergeleken met de <a href="#">Gelderse Regeling</a></li> </ul>

	<p><a href="#">Innovatie en Modernisering Stalemissie</a>. Na aanpassingen in het kader van Gebiedsgericht Versnellen zal de noordelijke regeling opnieuw worden voorgelegd in Brussel.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Een deel van de beoogde maatregelen kan deel zijn van een systeem rondom een monomestvergister. Soms is er lokaal weerstand tegen de komst van een mestvergister. Vergisting heeft de afgelopen niet overal een even goede naam opgebouwd, vanwege toenemende vervoersbewegingen en toevoeging van andere producten dan mest (in het geval van co-vergisters) die stankoverlast kunnen veroorzaken. De aangevraagde pakketten beogen echter alleen monomestvergisting te faciliteren (geen covergisting), waarbij koemest wordt vergist zonder toevoeging van andere stoffen en de mest over het algemeen op het eigen bedrijf blijft (zeker met de gunstige nieuwe SDE++tarieven voor kleine producenten). Bij coöperatieve modellen waarbij toch mest wordt getransporteerd (vaak wordt niet de mest, maar juist het gas via een leiding vervoerd naar een centrale plek voor invoeding in het gasnet), zullen eventuele extra verkeersbewegingen vooraf onderzocht moeten worden. Hierbij moet worden vermeld dat de afbouw van de derogatie naar verwachting de komende jaren zal leiden tot een forse volumetoename in het transport van mest, en dat lokale verwerking/vergisting de transportkilometers juist kan helpen beperken. In dit kader wordt ook gedacht aan elektrisch mesttransport. Het is van belang dat de omwonenden worden meegenomen in het proces van de ontwikkeling en dat participatie standaard onderdeel uitmaakt van de productie van groengas en dat er draagvlak voor is. Waar daarvan (nog) niet voldoende sprake is, komt dit nu vaak al aan de orde bij de gemeentelijke vergunningverlening, bijvoorbeeld in de vorm van bezwaarschriften. Daarom is het belangrijk om vooraf de omgeving mee te nemen in de beslissingen en te laten participeren, waar mogelijk ook financieel, via bijvoorbeeld een lokale (energie)coöperatie. Op dit moment is nieuw provinciaal beleid op dit gebied in ontwikkeling binnen provincie Fryslân.</li> <li>• De snelheid van de Wnb-vergunningverlening bij de provincie kan een bottleneck zijn bij het installeren van sommige maatregelen in het kader van Gebiedsgericht Versnellen. In overleg met de vergunningverlening wordt gestreefd naar ruimte voor nieuwe ontwikkelingen, maar tegelijkertijd naar vergunningen die robuust zijn tegen eventuele aanvechtingen. Ook is het wenselijk dat er een <i>level playing field</i> is tussen de verschillende provincies. Op dit gebied is nieuw provinciaal beleid in ontwikkeling binnen provincie Fryslân. Uiteindelijk kan de snelheid waarmee de verschillende maatregelen vergund kunnen worden invloed hebben op de verhouding tussen de aantallen geïmplementeerde maatregelen/verleende subsidies.</li> <li>• De vraag is of een mestvergister of stikstofkraker past bij de behoefte aan vaste mest voor bijvoorbeeld weidevogelbeheer. Dit hangt o.a. ook af van eventuele mestscheiding (gekoppeld aan stikstofstrippen) e.d. en mogelijke benutting van een vaste fractie. De verwachting is dat boeren die nu veel doen aan weidevogelbeheer over het algemeen interesse hebben in andersoortige innovaties dan vergisting</li> </ul>
--	---

	(die deels ook subsidiabel zijn in de aangevraagde pakketten). Diversiteit is wenselijk voor een robuuste en veerkrachtige agrarische sector. Dit aspect zal ook in de monitoring en evaluatie worden meegenomen.
--	---

## 5. Aanpak met planning en mijlpalen

<b>Planning met mijlpalen en afronding</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• September 2023: bespreken van visie op aanwending van biomassaströmen en monomestvergisting in Fryslân in het nieuwe College van GS (visie is ambtelijk voor de zomer al in gevorderd stadium).</li> <li>• Najaar '23: overleg met belanghebbenden in de provincie en het ontwikkelingen van nieuwe regelingen voor "gebiedsgericht versnellen".</li> <li>• Begin tweede kwartaal '24: college(s) van GS akkoord, vaststellen van de nieuwe regeling, die geschikt is voor zowel de komende tranches van de Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie Noord Nederland ('Laaghangend Fruit') als voor en implementatie van het maatregelpakket.</li> <li>• Tweede kwartaal '24: de laatste twee openstellingen van de huidige investeringsregeling.</li> <li>• Tweede kwartaal '24: toetsing van de hier voorgestelde pakketten met stakeholders; besluitvorming, zowel binnen provincie Fryslân als landelijk.</li> <li>• Derde en vierde kwartaal '24 (vervolg in '25): openstelling van de nieuwe regelingen voor Laaghangend en Hooghangend Fruit, in grote lijnen conform de hier aangevraagde pakketten.</li> </ul>
<b>Gesteld staan voor realisatie</b>	Voor uitvoering van de Noordelijke Investeringsregeling Stikstofreductie is weinig extra menskracht nodig gebleken. In het kader van deze regeling is bovendien al veel voorwerk gedaan, ook juridisch, dat direct kan bijdragen aan het huidige maatregelpakket. Vanuit een daarvoor gereserveerd deel van het al huidige budget zal binnenkort in ieder geval één fte worden gefinancierd voor verder dagelijks projectmanagement van de huidige regeling.

## Thema 1 – Bijlage 1

### Van middelen naar doelen in Fryslân: mogelijkheden voor doelsturing met KPI's

#### 1. Naar doelgericht beleid voor de transitie in de landbouw

Om de transitie naar een duurzame(r) landbouw te bevorderen kan door de overheid gekozen worden om niet de maatregelen op weg naar duurzaamheid centraal te stellen, maar de doelen. Dit principe kan, ook gehanteerd worden bij de provinciale invulling van het Nationaal Programma Landelijk Gebied: het FPLG. Fryslân onderzoekt gezamenlijk met het Rijk en met de provincies Brabant, Overijssel, Groningen en Drenthe op dit moment al of en hoe doelenbeleid onderdeel van het Landbouwakkoord, het NPLG en de PPLG's kan worden gemaakt. Zo'n beleid heeft twee belangrijke voordelen: agrariërs krijgen zelf het stuur in handen om hun route te bepalen die past bij hun eigen bedrijfssituatie en de provincie heeft betere garanties voor doelrealisatie en een kosteneffectieve besteding van middelen. De provincie heeft budget beschikbaar om deze beleidsomslag versneld te kunnen verkennen en vormgeven. Voor de lange termijn zet de provincie in op langjarige structurele resultaatsbeloning.

##### Doelen en maatregelen

De wijze waarop de landbouwsector haar aandeel gaat leveren aan de grote opgaven van natuurherstel, water en klimaat zal in grote lijnen beschreven worden in het Landbouwakkoord. Over de manieren waarop deze toekomstbestendige positie van de landbouw nader ingevuld kan worden, wordt op dit moment nog druk gesproken in het kader van het Landbouwakkoord. Dat akkoord zal daarmee een essentiële bijdrage moeten leveren aan het NPLG/FPLG.

Regelgeving die stuurt op doelen in plaats van middelvoorschriften (voorschriften die exact en uniform voorschrijven wat en wanneer is toegestaan) is één van de thema's waar de landbouwsector graag met de overheid en andere partijen stappen in zet. Hiermee krijgen ondernemers de ruimte om op de meest passende manier te voldoen aan de doelen van het beleid (zie ook de Kamerbrief [Organisatie en stand van zaken Landbouwakkoord](#) van minister Adema, 21 februari 2023).

##### Vorderingen meten en stimuleren met KPI's

Om de vorderingen te meten en te stimuleren zijn verschillende instrumenten beschikbaar. Het bekendst zijn de kritische prestatie-indicatoren (KPI's). Een eenvoudige uitleg over het werken met KPI's is te zien in de beschikbare animatie (<https://www.fryslan.frl/kritische-prestatie-indicatoren>). Andere instrumenten zijn bijvoorbeeld de [Afrekenbare Stoffenbalans \(ASB\)](#), [Bodemindicatoren voor Landbouwgronden in Nederland](#) (BLN-indicatorset) en de [Open Bodemindex \(OBI\)](#). Als deze indicatoren worden voorzien van drempel- en streefwaarden, is voor de grondgebruiker duidelijk hoe hij scoort en welke extra prestaties gewenst zijn.

Het KPI-spoor is momenteel het verst ontwikkeld in het kader van de volgende 3 trajecten:

- de [Biodiversiteitsmonitor Melkveehouderij](#): met deze Biodiversiteitsmonitor is men van start gegaan en deze wordt dan ook al langere tijd toegepast;
- de [Biodiversiteitsmonitor Akkerbouw](#): deze is onlangs, op 13 februari jl., [gelanceerd](#);
- de [ontwikkeling van een landelijke kernset KPI's](#): beide Biodiversiteitsmonitors hebben belangrijk bijgedragen aan een landelijke set van 14 [Kringlooplandbouw-KPI's](#).

Uit deze sets van KPI's kan desgewenst een selectie worden gemaakt op basis van de provinciale of regionale doelen. Ook de drempel- en streefwaarden kunnen regionaal verschillend worden vastgesteld. De KPI's zijn niet alleen een meetinstrument, maar kunnen ook als beleidsinstrument worden ingezet door bovenwettelijke prestaties te belonen aan de hand van KPI-scores. Enkele provincies (Drenthe, Brabant) hebben daarmee de afgelopen jaren ervaring opgedaan. Via de Duurzame Zuivelketen werken verschillende zuivelondernemingen al geruime tijd met KPI's om duurzaamheidsprestaties privaat te belonen. Door stapeling van publieke en private beloningen kan een verdienmodel ontstaan waarin agrariërs niet alleen worden gecompenseerd voor opbrengstderiving en gemaakte kosten.

### Verkennen mogelijkheden en beperkingen

Deze notitie bevat een eerste verkenning van de mogelijkheden om de FPLG-doelen te realiseren en/of het FPLG-doelbereik te meten aan de hand van kritische prestatie-indicatoren (KPI's). Eerst (§2) bespreken we de NPLG-doelen en de vertaling naar Fryslân, daarna (§3) het werken met KPI's, vervolgens de verhouding tussen doelen en KPI's (§4), de mogelijke drempel- en streefwaarden om de KPI's effectief te laten zijn (§5), de bijdrage van KPI's aan doelrealisatie (§6), de relatie met de projectenprogramma's onder het Transitiefonds (§7) en de mogelijkheden voor belonen op basis van KPI's (§8).

## 2. NPLG- en FPLG-opgaven

### Vertaling van de NPLG-doelen naar Fryslân

De provincie heeft een Friese vertaling gemaakt van de landelijke doelen. Die leidt niet tot andersoortige doelen, maar op onderdelen wel tot provinciale specificaties – zie onderstaande tabel. De FPLG-doelen zijn (nog) niet regionaal gedifferentieerd.

FPLG-doelen	Aanpak
<p><b>NATUUR</b></p> <p><b>30% natuurherstel VHR</b> 136 natuurdoelen onderscheiden. Een derde wordt nu al behaald of is haalbaar zonder aanvullende inspanningen. Ruim een kwart lijkt op korte termijn (2024-2025) haalbaar met extra inspanningen, voor 30% is nog onvoldoende kennis (extra maatregelen vanaf 2026), 10% lijkt niet haalbaar.</p> <p><b>N2000 en stikstof</b> Van de 20 N2000-gebieden in Fryslân zijn er 12 stikstofgevoelig, waarvan er 8 extra aandacht vereisen in termen van stikstofbelasting en verdroging.</p> <p><b>Voltoeien NNN, Bossenstrategie, groenblauwe dooradering in 2030</b></p>	<p>Voor 2024 en 2025 verstevigen en versnellen van al lopende programma's en activiteiten: Natura 2000-beheerplannen, actualisatie en realisatie Natuurnetwerk Nederland, groenblauwe dooradering, bossenstrategie, agrarisch natuurbeheer (extra weidevogelgebieden) en herstelprogramma biodiversiteit (o.a. streven naar extra kwaliteit <i>binnen</i> bestaande natuurgebieden).</p> <p>Beheer- en herstelmaatregelen, vermindering van de stikstofdepositie, aanpak van verdroging en verbindingen met andere natuurgebieden (o.a. door versterken groenblauwe dooradering).</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- 1.498 ha nog te realiseren NNN, waarvan de helft vóór 2027</li> <li>- 538 ha extra bos, waarvan 223 ha binnen het NNN en 315 ha daarbuiten</li> <li>- 112 ha extra landschapselementen</li> <li>- 210 ha extra agroforestry en voedselbos.</li> </ul>
<p><b>WATER</b></p> <p><b>Grondwater</b> voldoet aan <b>KRW-normen</b> in diepere waterlagen, maar in ondiepere lagen verslechtert juist de chemische kwaliteit.</p> <p><b>Oppervlaktewater:</b> chemische kwaliteit voldoet nog in geen enkel waterlichaam aan de doelstelling.</p>	<p>Verplichte bufferzones, ANLb-beheerpakketten in en langs waterlopen (groenblauwe dooradering), <u>DAW-maatregelen</u>, sluiten kringlopen, investeringssubsidies, natuurvriendelijke inrichting en beheer van waterlopen en oevers, tegengaan oeverafkalving.</p>



Vanwege hoge fosforbelasting zullen niet alle doelen in 2027 kunnen worden gehaald. Zowel <b>grond- als oppervlaktewater</b> : concentraties gewasbeschermingsmiddelen voldoen aan wettelijke normen. Zorgen voor een <b>veerkrachtig watersysteem</b> .	
<b>BODEM</b> Verbeteren <b>bodemgezondheid</b> Zorgen voor een <b>veerkrachtig bodemsysteem</b>	<u>DAW-maatregelen</u> ter behoud, herstel en verbetering van de biologische bodemkwaliteit (bodemleven) en de fysische bodemkwaliteit (bodemchemie, bodemstructuur, waterbergend vermogen).
<b>KLIMAAT</b> <u>Landbouw algemeen</u> : > <b>reductieopgave</b> van 0,8 Mton CO <sub>2</sub> -equivalenten (incl. koolstofvastlegging in landbouwbodems, bos en natuur) > <b>klimaatadaptatie</b> > <b>10% groenblauwe dooradering</b> <u>Friese veenweidegebied</u> : extra <b>reductieopgave</b> van 0,4 Mton CO <sub>2</sub> -equivalenten.	Sturen op het zoveel mogelijk sluiten van stikstof- en fosfaatkringlopen. Aanleg extra natuur, bos en groenblauwe dooradering (zie ook onder 'natuur'). In gebieden met een dik veenpakket streven naar een gemiddelde grondwaterstand van 40 cm beneden maaiveld. Zorgen voor voldoende water vasthouden en voldoende waterberging.
<b>CIRCULARITEIT</b> Verminderen <b>inputs en verliezen</b> Sluiten van <b>grondstoffenkringlopen</b>	Sturen op het zoveel mogelijk sluiten van stikstof- en fosfaatkringlopen, vermindering van ammoniakemissie, meer eiwit van eigen land (of directe omgeving).
<b>POSITIE BOEREN</b> Versterken <b>agrarisch ondernemerschap</b> Maatschappelijke waardering	Doelsturing en beloning via KPI's

### 3. Werken met KPI's

Zoals bovenstaand aangegeven, zijn er inmiddels drie sets KPI's beschikbaar: twee vanuit de biodiversiteitsmonitors voor de melkveehouderij en de akkerbouw en één vanuit het landelijke kringlooplandbouw-traject (de zogeheten KPI-K's). Daarnaast zijn er KPI-sets vanuit twee provinciale (Drenthe, Brabant) en een gemeentelijke (Midden-Delfland) beloningsregeling voor goede KPI-scores. Ook terreinbeheerders zoals Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten bereiden KPI-sets voor om de mate van 'natuurinclusiviteit' van hun pachters te kunnen beoordelen en belonen. Daarbij worden ook KPI's gebruikt die niet in de landelijke lijsten staan.

#### Wetenschappelijke onderbouwing, betrouwbare borging

De KPI-sets geven inzicht in een breed scala aan duurzaamheidsthema's: van de mondiale Sustainable Development Goals (SDG's) tot Europese, landelijke en regionale opgaven. De sets zijn zo gekozen dat ze een betrouwbare indicatie geven voor de stand van zaken en de vorderingen van het bedrijf op verschillende aspecten van duurzaamheid. De keuze van de indicatoren is wetenschappelijk onderbouwd: zie bijvoorbeeld [\[naam\] et al 2014](#), [Zijlstra et al 2017](#), [\[naam\] et al 2019](#), [Van Ekeren et al 2020](#) en de publicaties op de websites van de [Biodiversiteitsmonitor Akkerbouw](#) en de [KPI's Kringlooplandbouw](#). Dit neemt niet weg dat een aantal KPI's nog moet worden doorontwikkeld om volledig operationeel te zijn.

Ook de borging is inmiddels ter hand genomen. In 2019 is de Stichting Biodiversiteitsmonitor in het leven geroepen, primair voor de Biodiversiteitsmonitor melkveehouderij. De stichting heeft een [certificatieschema](#) ontwikkeld. Hiermee is een onafhankelijk toezicht op de borging van de toepassing van de Biodiversiteitsmonitor en de aannemelijkheid van de KPI-scores georganiseerd. De KPI's worden zoveel mogelijk verantwoord uit bestaande administratieve bronnen van een melkveehouder of akkerbouwer. Op die manier ontstaat er zo min mogelijk extra administratieve

lasten. Via een machtiging kunnen de gegevens digitaal beschikbaar worden gesteld (vanuit bestaande databronnen), worden geborgd en samengevat tot resultaten. Inmiddels wordt er ook proefgedraaid met een KPI-dashboard waarmee de scores van boeren kunnen worden berekend en inzichtelijk worden gemaakt; zie daarvoor de website van [BoerenKPI](#).

#### Sturingsmogelijkheden en gebiedsgerichte aanpak

Overheden en ketenpartijen kunnen met de beschikbare KPI's op verschillende manieren sturen:

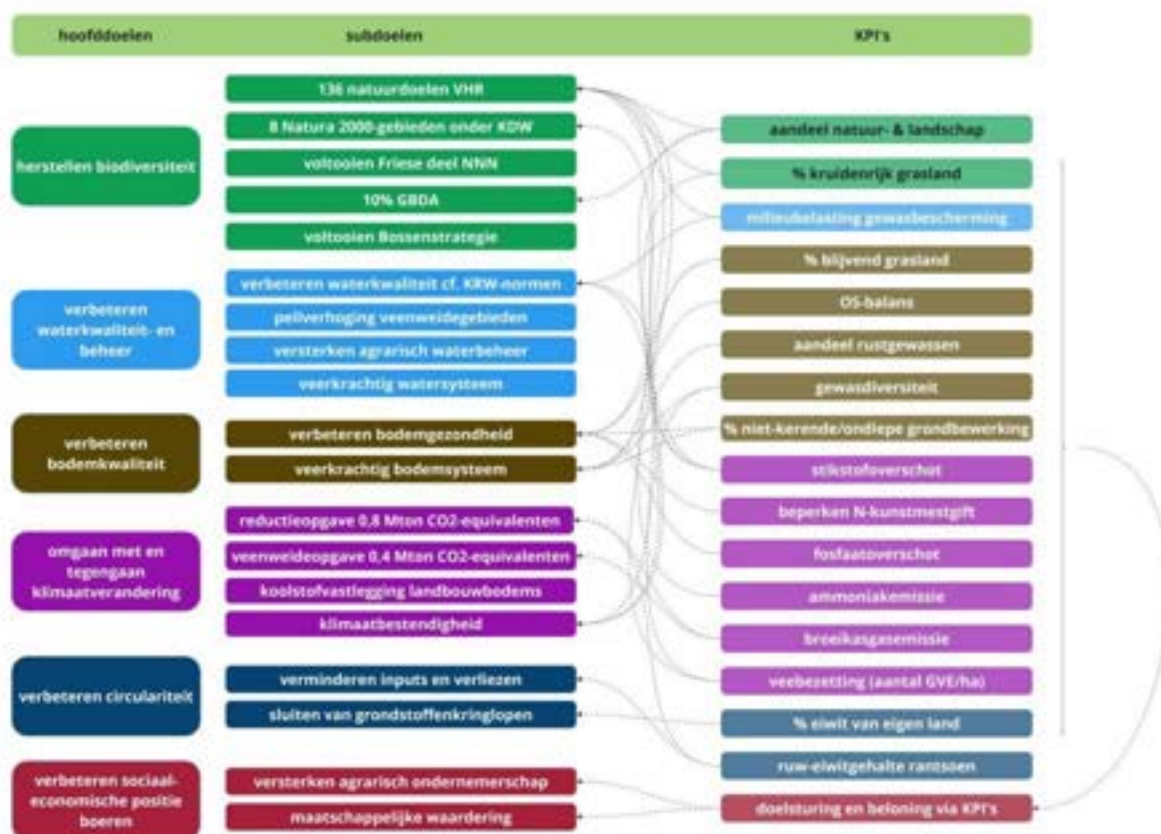
- De KPI's kunnen tezamen of in uitgekende combinaties worden ingezet. In het eerste geval ontstaat een integraal beeld van de duurzaamheidsprestaties. Als bovendien een 'voldoende' score op alle KPI's wordt vereist, wordt het risico van afwenteling tussen verschillende KPI's tot een minimum teruggebracht. In het tweede geval, bij inzet van selecties van KPI's, kan provinciaal en regionaal maatwerk worden geleverd door de selectie toe te spitsen op de meest urgente gebiedsopgaven. De provincie Brabant heeft hiertoe zelfs enkele 'eigen' KPI's toegevoegd aan de landelijke lijst.
- De drempel- en streefwaarde van elke KPI kan op maat worden gemaakt voor het doel, c.q. het gebied waarvoor hij wordt ingezet.
- Bij beloning op basis van KPI-scores zijn er twee mogelijkheden: een vast bedrag als een bedrijf de streefwaarde haalt of een beloning die stijgt met een stijgende KPI-score.

Door de mogelijkheden tot regionaal maatwerk lenen KPI's zich uitstekend voor een gebiedsgerichte aanpak. Door bovendien de beloning en van de drempel- en streefwaarden te variëren kan ervoor worden gezorgd dat een grote groep bedrijven in beweging blijft en verder verduurzaamt.

#### 4. Relatie tussen FPLG-doelen en KPI's

Om de relatie tussen de FPLG-doelen en KPI's te duiden, zetten we de FPLG-doelen af tegen de beschikbare KPI's. Daarbij hanteren we voorlopig een combinatie van de KPI's van de biodiversiteitsmonitors melkveehouderij en akkerbouw en - voor zover verschillend - de KPI's uit de toekomstige landelijke set.

Voor de hoofdthema's van het FPLG, te weten natuur, water, bodem, klimaat, circulariteit en positie boeren, is in onderstaande figuur te zien welke KPI's bij welk doel passen.



Voor een verdere toelichting wordt verwezen naar het document met de uitwerking van maatregelpakket/project 9: 'Werken met KPI's in Fryslân'.

## 5. Drempel- en streefwaarden

Voor het sturen met KPI's moet elke KPI worden voorzien van een drempel- en streefwaarde. De drempelwaarde legt de grens vast voor het al dan niet belonen van KPI-scores. Deze kunnen bijvoorbeeld zijn gebaseerd op de geldende wet- en regelgeving, al dan niet voorzien van een plus op basis van de gemiddelde prestaties in een provincie of regio. De streefwaarde is idealiter afgeleid van de te realiseren beleidsdoelen in een bepaald jaar. Er zijn twee WUR-rapporten over de drempel- en streefwaarden voor de KPI's die worden gebruikt bij de biodiversiteitsmonitors voor de [melkveehouderij](#) en de [akkerbouw](#). Twee [belangrijke kanttekeningen](#) hierbij:

- Zoals de WUR ook zelf aangeeft, moeten de door hen voorgestelde drempel- en streefwaarden vooralsnog worden beschouwd als indicatief omdat de wetenschappelijk-beleidsmatige onderbouwing nog ontbreekt of nog niet sluitend is. Hieraan wordt momenteel gewerkt.
- De waarden moeten nog worden vertaald naar de Friese situatie en de Friese opgaven. Dat vergt een complexe exercitie, waarbij er eerst ook referentiewaarden voor Friesland moeten worden verzameld.

Om de drempel- en streefwaarden voor Friesland goed te kunnen bepalen:

- zou er eigenlijk eerst een nulmeting moeten worden gedaan bij alle (toekomstige) deelnemende agrariërs en/of moeten er benchmarkgegevens beschikbaar komen om individuele scores van bedrijven in een specifiek gebied goed te kunnen duiden;

- is aan te bevelen om de drempelwaarden waar mogelijk te actualiseren op basis van recente praktijkdata vanuit de diverse pilots, experimenteergebieden en projecten zoals het project *Koeien & Kansen*;
- helpt het als de provinciale en regionale doelen voldoende concreet zijn en/of beter worden afgestemd op de KPI-definities.

Het bepalen van passende drempel- en streefwaarden kan daarom het best tot onderdeel worden gemaakt van de gebiedsgerichte aanpak, waarin tegelijk met de wetenschappelijke doorontwikkeling van de KPI's als zodanig wordt gekomen tot haalbare en effectieve waarden om de regionale doelen te halen. De streefwaarden kunnen zo worden vastgesteld dat de bedrijven gezamenlijk de gebiedsdoelen halen. Voldoende draagvlak voor een KPI-aanpak is immers een essentiële succesfactor.

#### Sturingsmogelijkheden: regionaal maatwerk mogelijk

De KPI's en de invulling met drempel- en streefwaarden bieden overheden en ketenpartijen ruime sturingsmogelijkheden voor regionaal maatwerk:

- De KPI's kunnen tezamen of in uitgekende combinaties worden ingezet. In het eerste geval ontstaat een integraal beeld van de duurzaamheidsprestaties. Als bovendien een 'voldoende' score op alle KPI's wordt vereist, wordt het risico van afwenteling tussen verschillende KPI's tot een minimum teruggebracht. In het tweede geval, bij inzet van selecties van KPI's, kan provinciaal en regionaal maatwerk worden geleverd door de selectie toe te spitsen op de meest urgente gebiedsopgaven. De provincie Brabant heeft hiertoe bijvoorbeeld enkele eigen KPI's toegevoegd aan de landelijke lijst.
- De drempel- en streefwaarde van elke KPI kan op maat worden gemaakt voor het doel, c.q. het gebied waarvoor hij wordt ingezet.

Door de mogelijkheden tot regionaal maatwerk lenen KPI's zich uitstekend voor een gebiedsgerichte aanpak: het Ontwikkeldocument NPLG van november 2022 legt al een relatie tussen regionale doelen en het werken met KPI's. Door bovendien de beloning en de drempel- en streefwaarden te variëren kan ervoor worden gezorgd dat een grote groep bedrijven in beweging blijft en verder verduurzaamt.

## 6. Bijdrage van KPI's aan de doelrealisatie

Over de relatie tussen KPI-scores en doelbereik is nog niet veel bekend; deze wordt momenteel via diverse lopende pilots, projecten en experimenteergebieden verkend. Daar waar KPI's in min of meer dezelfde termen of kengetallen zijn uitgedrukt als de beleidsopgaven (zoals bijvoorbeeld bij broeikasgassen het geval is), kan redelijkerwijs een vrij directe bijdrage aan de doelrealisatie worden verondersteld. Verhouden KPI's zich alleen indirect tot het doel, dan is de bijdrage niet helemaal duidelijk. Bij de WUR vindt nu onderzoek plaats naar de relatie tussen KPI-scores en gebiedsopgaven via gebiedspilots.

De WUR heeft in haar [paper van mei 2022](#) en in haar recente [notitie van maart 2023](#) een aantal belangrijke aandachtspunten benoemd ten aanzien van de mogelijkheden van beleidssturing met KPI's, waaronder de volgende:

- Voor alle KPI's geldt dat verdere inhoudelijke ontwikkeling en testen in de praktijk noodzakelijk is en dat mogelijkheden voor een sector- en regio specifieke invulling verder moeten worden verkend. Dat laatste geldt bijvoorbeeld voor her realiseren van stikstof- en waterdoelen, waar de opgaven en oplossingen regionaal verschillen.

- Al eerder genoemd: de KPI-K-systematiek meet de integrale duurzaamheidsprestaties van een bedrijf, bevat de KPI-set niet per definitie alle informatie die nodig is om te meten of afzonderlijke beleidsdoelen worden gehaald. Alleen al omdat KPI's geen meetgegevens bevatten over de daadwerkelijke impact op bijvoorbeeld waterkwaliteit, depositie en soortenrijkdom, zullen vooralsnog specifieke monitoringsprogramma's nodig blijven.
- In het verlengde daarvan: het doelbereik is de (provinciale of regionale) optelsom van het aantal deelnemende bedrijven en de prestaties per bedrijf, hectare of kg product. De systematiek stimuleert om de emissie per bedrijf (dier, product of ha) te verlagen, maar reguleert niet het aantal bedrijven (dieren, producten of hectares) in een bepaald gebied. Interessant in dat opzicht is de recente [evaluatie van de Brabantse Biodiversiteitsmonitor \(BBM\)](#), waaruit blijkt dat 50% van de deelnemers hun bedrijfsvoering hebben aangepast n.a.v. hun deelname aan de BBM en dat deelname voor 81% van hen een stimulans was om duurzamer te gaan presteren.

### Doorrekening maatregelenscenario's

De WUR heeft begin 2023 [twee maatregelenscenario's doorgerekend](#) op hun bijdrage aan doelrealisatie. Het gaat om doelen met betrekking tot uit- en afspoeling van stikstof en fosfor naar grond- en oppervlaktewater, broeikasgasemissies (koolstofdioxide uit veengrond, methaan en lachgas en koolstofvastlegging in bodems), ammoniakemissie en stikstofdepositie op natuur. De doorgerekende maatregelen staan in onderstaand kader. De effecten van de maatregelen zijn per provincie doorgerekend op basis van de landbouwkenmerken. In scenario 1 zijn generieke maatregelen doorgerekend, scenario 2 bevat (deels) gebiedsspecifieke maatregelen. De zogenoemde 'structureel keuzes' in scenario 2 liggen vooral bij de maatregelen minder vee, extensivering van het grondgebruik, meer weidegang en brede bufferzones in beekdalen.

#### Doorgerekende maatregelen in het WUR-rapport (in verschillende combinaties):

- verlagen ruw-eiwitgehalte voer tot max. 160 g RE/kg ds
- meer weidegang (1.900 uur per jaar; nu gemiddeld 1.300 uur)
- additieven toevoegen aan veevoer
- efficiëntere mesttoediening
- lagere bemesting: maximaal 170 kg N per ha uit dierlijke mest
- behoud areaal blijvend grasland en 50% van areaal tijdelijk grasland omzetten in blijvend.
- minimaal 33% rustgewassen op bedrijfsniveau in rotatie.
- toepassen vanggewassen bij alle gewassen waarna een vanggewas mogelijk is.
- emissiearme stallen
- extensiveren: 20% minder vee
- extensiveren grondgebruik: productiegasland en bouwland deels onbemest laten
- bufferstroken: conform 7<sup>e</sup> NAP, resp. extensivering in brede zones in beekdalen zonder KRW-opgave
- op veengronden drooglegging max. 40 cm en/of toepassing infiltratiesystemen

Een beknopt overzicht van de resultaten op basis van scenario 2:

- Voor nitraat scoort Fryslân goed.
- Voor N-uit- en afspoeling bereikt Fryslân slechts 6-8% reductie; dat is te weinig. Oorzaken:
  - Veel kleigronden zijn gedraineerd, waardoor het effect op deze gronden kleiner is dan op niet-gedraineerde gronden.
  - De respons op veranderde bodemoverschotten is voor veen- en kleigronden kleiner dan voor zandgronden vanwege de hogere achtergrondbelasting van stikstof en fosfor op veen- en kleigronden.
  - Vernatting van veengronden zal naar verwachting leiden tot een lagere stikstofuitspoeling naar het oppervlaktewater, omdat transportroutes door de bodem minder diep gaan en de bijdrage van voedselrijke kwel afneemt. Het effect van vernatting van veengronden op de fosforuitspoeling is niet eenduidig en sterk afhankelijk van lokale omstandigheden.

- c. **Fosfor** idem. Hier wordt een reductie behaald van slechts 2-4%. Evenals voor stikstof zijn de effecten van de maatregelen het kleinst in de provincies waar een substantieel deel van de uit- en afspoeling wordt veroorzaakt door achtergrondbelasting.
- d. **Broeikasgassen**: voor methaan en lachgas worden de doelen gehaald.
- e. **Koolstofvastlegging**: Een belangrijke reden voor de geringe extra koolstofopslag in de provincies is de afschaffing van de derogatie. Voor enkele provincies, zoals Fryslân, Gelderland en Overijssel (met veel grasland en derogatiebedrijven), pakt het zelfs negatief uit (d.w.z. er gaat netto koolstof verloren uit minerale landbouwgronden).
- f. **CO<sub>2</sub>-emissie**: de benodigde reductie wordt niet behaald (slechts 0,28 van de benodigde 0,4 Mton). Op provincieniveau worden de doelstellingen voor CO<sub>2</sub>-reductie uit organische bodems evenmin behaald. Voor veenweiden zijn er mogelijk nog aanvullende maatregelen mogelijk (o.a. omzetting naar natte natuur of natte teelten) of verdergaande peilverhoging (bijv. naar gemiddeld 20 cm onder maaiveld).
- g. **Ammoniakemissie**: de doelen worden gehaald.
- h. **Stikstofdepositie**: het aandeel N2000-oppervlakte dat onder KDW ligt, stijgt van 82% naar resp. 95 en 96%.

Enkele belangrijke kanttekeningen bij deze bevindingen:

- veel van de beperkingen van de KPI-systematiek gelden ook voor (pakketten van) maatregelen: lang niet van iedere maatregel is het doelbereik betrouwbaar te kwantificeren;
- deze berekeningen geven slechts een indicatie van de mogelijke effecten;
- deze indicatie is gebaseerd op een bepaalde hypothetische selectie van maatregelen, waarvan de vraag is of/in hoeverre deze overeen zal komen met de werkelijkheid.

Voor een realistische doorrekening zouden eigenlijk enkele maatregelenselecties moeten worden doorgerekend die naar verwachting het meest relevant zullen zijn in relatie tot (de uitvoering van) het FPLG.

## 7. Relatie tot maatregelpakketten Transitiefonds

Hoewel maatregelen onderdeel kunnen uitmaken van de 'instrumentenmix' waarover we het eerder hadden, is de kern van doelsturing dat er zo min mogelijk maatregelen *verplicht* worden opgelegd. Desalniettemin is het nuttig om een idee te hebben van de mogelijke maatregelen die grondgebruikers kunnen nemen om tot de gewenste KPI-scores te komen. Voorbeeldmaatregelen bij elke KPI zijn ook een handig hulpmiddel voor grondgebruikers om zelf hun 'groene profiel' te bepalen. *Zie voor deze voorbeelden het document met de uitwerking van maatregelpakket/project 9: 'Werken met KPI's in Fryslân'.*

Fryslân zet naast het KPI-pakket in op negen andere maatregelpakketten:

1. Veenweidegebieden
2. Water - KRW
3. Grond - Friese groundbank
4. Bossenstrategie en groenblauwe dooradering
5. Beheer en inrichting
6. Gebiedsgerichte aanpak
7. Weidevogelbeleid
8. Sociaaleconomisch programma
9. Onderzoek en monitoring

Uiteindelijk hangt de mate van doelrealisatie af van het effect van alle maatregelpakketten, waaronder ook de sturing via KPI's. Ieder maatregelpakket afzonderlijk is van invloed op de

doelrealisatie en door mee koppelkansen goed te benutten, kan het gezamenlijk effect versterkt worden. En dat leidt tot een groter en sneller doelbereik.

## 8. Belonen op basis van KPI's

Er zijn al enkele initiatieven waarbij boeren projectmatig worden beloond voor goede KPI-scores - zie het kader op de hieronder. Soms gaat het daarbij om een vaste streefwaarde met een vast bedrag per KPI, soms zijn er oplopende prestatieniveaus met een oplopende beloning. Daarnaast zijn er uiteraard nog andere manieren om goede prestaties te belonen, zoals pachtreductie, rentekortingen, soepeler vergunningverlening of gratis advisering. Zo wil Staatsbosbeheer KPI's onder meer gebruiken voor het bepalen van het niveau van 'natuurinclusiviteit' van hun pachters met het oog op de toedeling van gronden.

### Enkele voorbeelden van projectmatige beloning op basis van KPI's

De provincie Brabant heeft sinds 2021 een eigen biodiversiteitsmonitor waarbij melkveehouders worden beloond op basis van de score op 13 KPI's. Elke KPI kent drie of vier prestatieniveaus, gekoppeld aan puntenscores. De totaalscore bepaalt de beloning, die kan oplopen tot maximaal € 5.000,- per bedrijf. Om voor betaling in aanmerking te komen, moeten minimaal 300 punten worden gescoord (drempelwaarde), overeenkomend met minimaal 2 goede KPI-scores. Voor de staatssteunrechtelijke onderbouwing van de beloning zijn de KPI-niveaus gekoppeld aan fictieve sets van maatregelen waarvan de kosten zijn berekend. Ook houden de deelnemers een kostenadministratie bij die gedurende het project wordt geactualiseerd. Zo kan *realtime* worden bijgehouden welke kosten de boeren maken om tot goede KPI-scores te komen. Op basis van de fictieve maatregels heeft de provincie voorlopig een kennisgeving gedaan op grond van de Algemene Groepsvrijstellingsverordening (AGVV). De provincie zoekt nog naar een definitieve constructie.

De provincie Drenthe betaalt melkveehouders op basis van 5 KPI's tot een maximum van € 2.500,- per bedrijf per jaar. Er geldt geen minimum aan het aantal goede KPI-scores; ook een goede score op slechts één KPI levert al geld op.

De gemeente Midden-Delfland betaalt melkveehouders op basis van 7 KPI's. Er geldt een beloning van € 600,- per KPI tot een maximum van € 4.200,- per bedrijf per jaar. Ook hier geldt geen minimum aan het aantal goede KPI-scores.

De WUR heeft in het rapport *Meerkosten biodiversiteitsmaatregelen voor melkvee- en akkerbouwbedrijven* (2019) de meerkosten berekend van een aantal maatregelssets om tot een goede natuurkwaliteit (c.q. goede KPI-scores) te komen:

- voor melkveebedrijven (intensieve, extensieve en bedrijven op veen) bedragen deze grofweg tussen de € 2- en 3,- per 100 kg melk. Het gewogen gemiddelde is € 2,21 per honderd kg melk en € 417 per ha;
- voor de akkerbouw zijn de meerkosten voor bedrijven op klei (bouwplan met consumptieaardappelen) € 324,- per ha per jaar en voor akkerbouwbedrijven op zand (bouwplan met zetmeelaardappelen) € 185,- per ha per jaar.

**De werkelijke meerkosten zijn uiteraard sterk afhankelijk van de gekozen maatregelsset.** Als we deze kosten vergelijken met de betalingen per bedrijf in de bestaande voorbeelden (tussen de € 2.500,- en € 5.000,-), dan zijn de kosten hoger dan de baten. Daarbij moet wel worden bedacht dat de maatregelpakketten die de WUR heeft doorgerekend ook enkele relatief dure maatregelen bevatten, zoals maïs vervangen door gras, peilverhoging/drukdrainage, botanisch slootkantbeheer en gebruik van licht materiaal met lage bandenspanning (melkveehouderij) en bouwplanverruiming en gebruik van lichter materieel (akkerbouw).

Ook hier geldt dus dat het een nuttige exercitie zou zijn om deze berekeningen opnieuw te maken op basis van de meest relevante maatregelen met het oog op het FPLG.

## Thema 1 – Bijlage 2

### Financiële onderbouwing

(Zie volgende pagina)



<b>Opzet Fries beheerfonds (2024 tot en met 2035)</b>													
Inclusief implementatie werken met KPI's in Fryslân													
Fase uitvoering fonds													
		0,75											
	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032	2033	2034	2035	
<b>Vergoeding inzet agrariër</b>													
Aantal boeren met begeleiding	1000	1500	2175	2097	2018	1940	1862	1784	1705	1627	1549	1471	861
inflatie		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	78,27
bedrag/jaar	€ 15.000	€ 15.000	€ 15.000	€ 15.000	€ 15.000	€ 15.000	€ 15.000	€ 15.000	€ 15.000	€ 15.000	€ 15.000	€ 15.000	
<b>totaal</b>	<b>€ 15.000.000</b>	<b>€ 22.500.000</b>	<b>€ 32.625.000</b>	<b>€ 31.450.909</b>	<b>€ 30.276.818</b>	<b>€ 29.102.727</b>	<b>€ 27.928.636</b>	<b>€ 26.754.545</b>	<b>€ 25.580.455</b>	<b>€ 24.406.364</b>	<b>€ 23.232.273</b>	<b>€ 22.058.182</b>	<b>€ 310.915.909,09</b>
<b>Begeleiding</b>													
Percentage vergoeding	25%	25%	25%	25%	25%	20%	20%	20%	15%	15%	15%	10%	
	€ 3.750.000	€ 5.625.000	€ 8.156.250	€ 7.862.727	€ 7.569.205	€ 5.820.545	€ 5.585.727	€ 5.350.909	€ 3.837.068	€ 3.660.955	€ 3.484.841	€ 2.205.818	€ 62.909.045,45
<b>Implementatie</b>													
Data infrastructuur /software	€ 1.000.000	€ 500.000	€ 300.000	€ 300.000	€ 300.000	€ 300.000	€ 200.000	€ 200.000	€ 200.000	€ 200.000	€ 200.000	€ 200.000	€ 3.900.000,00
Rapportage praktijk ondersteuning	150	150	150	150	150	150	150	150	150	150	150	150	
	€ 150.000	€ 225.000	€ 326.250	€ 314.509	€ 302.768	€ 291.027	€ 279.286	€ 267.545	€ 255.805	€ 244.064	€ 232.323	€ 220.582	€ 3.109.159,09
<b>Learning by doing</b>													
personeel (fte)	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	
onkosten/fte	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	
<b>totaal personeel</b>	<b>€ 120.000</b>	<b>€ 240.000</b>	<b>€ 240.000</b>	<b>€ 240.000</b>	<b>€ 240.000</b>	<b>€ 240.000</b>	<b>€ 240.000</b>	<b>€ 240.000</b>	<b>€ 240.000</b>	<b>€ 240.000</b>	<b>€ 240.000</b>	<b>€ 240.000</b>	<b>€ 2.760.000,00</b>
<b>Praktijkkennis Friese situatie</b>	<b>€ 5.000.000</b>	<b>€ 5.000.000</b>	<b>€ 5.000.000</b>	<b>€ 5.000.000</b>	<b>€ 5.000.000</b>	<b>€ 5.000.000</b>	<b>€ 5.000.000</b>	<b>€ 5.000.000</b>	<b>€ 5.000.000</b>	<b>€ 5.000.000</b>	<b>€ 5.000.000</b>	<b>€ 5.000.000</b>	<b>€ 60.000.000,00</b>
<b>Communicatie (breed)</b>	<b>€ 750.000</b>	<b>€ 750.000</b>	<b>€ 750.000</b>	<b>€ 750.000</b>	<b>€ 750.000</b>	<b>€ 750.000</b>	<b>€ 750.000</b>	<b>€ 750.000</b>	<b>€ 750.000</b>	<b>€ 750.000</b>	<b>€ 750.000</b>	<b>€ 750.000</b>	<b>€ 9.000.000,00</b>
<b>Capaciteit organisatie</b>													
personeel (fte)	4	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	
onkosten/fte	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	
<b>totaal personeel</b>	<b>€ 480.000</b>	<b>€ 960.000</b>	<b>€ 960.000</b>	<b>€ 960.000</b>	<b>€ 960.000</b>	<b>€ 960.000</b>	<b>€ 960.000</b>	<b>€ 960.000</b>	<b>€ 960.000</b>	<b>€ 960.000</b>	<b>€ 960.000</b>	<b>€ 960.000</b>	<b>€ 11.040.000,00</b>
<b>Totaal</b>	<b>€ 27.000.000</b>	<b>€ 36.550.000</b>	<b>€ 49.107.500</b>	<b>€ 47.628.145</b>	<b>€ 46.148.791</b>	<b>€ 43.214.300</b>	<b>€ 41.693.650</b>	<b>€ 40.273.000</b>	<b>€ 37.573.327</b>	<b>€ 36.211.382</b>	<b>€ 34.849.436</b>	<b>€ 32.384.582</b>	<b>€ 463.635.053</b>
													kosten excl. vergoeding agrariërs
													€ 152.719.143,82

## Thema 2 – Bijlage 1

### Uitvoeringsprogramma Stikstof Fryslân 2035

Als losse bijlage toegevoegd en te [downloaden via fryslan.nl](https://www.fryslan.nl)

## Thema 2 – Bijlage 2

### Fysieke investeringen

#### Format PU SPUK-aanvraag

Een ingevulde versie van onderstaand format wordt gebruikt voor de aanvraag van de specifieke uitkering (Regeling: link Staatscourant ) om invulling te geven aan de versnellingsvoorstellen als beschreven in de [Kamerbrief d.d. 15 juli 2022](#). Hierbij kan grotendeels gebruikt worden gemaakt van het eerder gebruikte aanvraagformulier. Daar waar het "nieuwe" informatie betreft ten opzichte van het eerder gebruikte format is dit in blauw aangegeven. Deel 1 bevat algemene informatie. Deel 2 gaat over de (beleidsmatige) onderbouwing van het voorstel en deel 3 gaat over de uitvoering en eventuele uitvoeringsrisico's. Tot slot wordt gevraagd naar de geografische indeling.

De aanvraag, middels compleet ingevulde format, met handtekening van gedeputeerde uiterlijk aanleveren op ..... middels Postbus.

#### 1. Algemene informatie aanvraag Versnellingspakket

Provincie	Friesland Groningen Drenthe gezamenlijk als Noord
Provinciale uitvraag- nummer	PU-2022-Noord-1 Noord Nederlandse stikstofaanpak
Contactpersoon inbrenger (ambtelijk)	
Contactpersoon LNV/RTLG	

#### 2. Onderbouwingkader Maatregel (per voorstel/maatregel in te vullen in onderstaand kader)

Titel maatregel: Noord Nederlandse stikstofaanpak

**De maatregel is gericht op het met relatief kleine subsidies faciliteren van het nemen van aanpassingen in de bedrijfsvoering van melkveehouderijbedrijven / managementmaatregelen en niet gericht op grote investeringen in stalsystemen. Met grootschalig realiseren van relatief kleine reducties van de ammoniakemissie wordt een bijdrage geleverd aan het verminderen van de 'stikstofdeken'.**

Korte beschrijving maatregel:

1. Een "coördinatie" met laagdrempelige reductieaanpakken, waarvoor subsidies wordt verstrekt vanuit het Noordelijk provinciale (OPV).
2. Een proeftuin wordt gezet het Rijk en de provincies gezamenlijk gezamenlijk ervaring op te doen met een alternatief reductieaanpak en de impact te activeren.
3. Een melkvee met "no-regret" maatregelen, met bewezen effectiviteit, die past binnen de integrale lange termijn stikstofaanpak.

<b>1. Doel(en)</b>	Welke doelen worden nagestreefd met het voorstel?	
	-Stikstof:	
<b>2. (Beleids)instrument(en)</b>	Welke (beleids)instrumenten worden ingezet om deze doelen te realiseren?	
	Subsidieregeling	
<b>3. A. Financiële gevolgen</b>	Welke totale financiële gevolgen heeft het voorstel ?	
	2022	2023
Bedrag (excl. compensabele BTW)*		
Bedrag (incl.	€20.000.000	€35.235.000

	BTW)		
<b>B. Hoe ziet de voorlopige verdeling eruit? (Indien van toepassing)</b>		2022	2023
	Rijk	20.000.000	35.235.000
	Eigen middelen provincie		
	Middelen van derden		
<b>4. Nagestreefde doeltreffendheid</b>	<p>Op welke wijze en in welke mate wordt verwacht dat de (beleids)instrument(en) gaan bijdragen aan de beoogde doelen? (beknopte beleidstheorie)</p> <p>Daadwerkelijke stikstofreductie komt maar langzaam op gang, en dit is niet wenselijk gezien de urgentie van het probleem.</p> <p>Daarom is er een dringende noodzaak en ruimte voor snellere maatregelen die vooruitlopen op de GGA en deze aanvullen waar nodig, met bewezen effectiviteit en, minstens zo belangrijk, draagvlak in de agrarische sector.</p> <p>Noord Nederland biedt met het onderhavige gezamenlijke voorstel de kans om middels een grootschalige pilot ervaring op te doen met deze laagdrempelige maatregelen en tegelijkertijd daadwerkelijk ammoniakuitstoot te reduceren.</p> <p>Om de doeltreffendheid van de maatregelen te monitoren wordt er ook gedacht aan het toepassen van specificering van gebieden, demobedrijven en coaching om een zo optimaal mogelijk resultaat te bereiken.</p>		
<b>5. Nagestreefde doelmatigheid</b>	<p>Waarom is het voorgestelde instrumentarium een efficiënte manier om de beoogde doelen te bereiken?</p> <p>Kosteneffectiviteit en draagvlak binnen de agrarische sector zijn belangrijke aspecten van het voorstel. Terwijl de GGA (in ontwikkeling) op dit moment nog weinig zicht biedt op de tijdslijn van de te verwachten effectiviteit (in Euro/mol depositiereductie), is dit aspect juist leidend geweest bij het identificeren van maatregelen voor het NN-initiatief.</p> <p>De kosteneffectiviteit ligt naar schatting ca. 10 keer hoger dan die van het uitkopen van bedrijven.</p>		
<b>6. Monitoring/evaluatie</b>	<p>Hoe wordt het voorstel op voortgang en doelbereik gemonitord en eventueel geëvalueerd?</p> <p>Deelname kan gemonitord worden via de subsidieaanvragen en -toekenningen.</p> <p>Dat de gesubsidieerde investeringen daadwerkelijk operationeel zijn, wordt geborgd doordat:</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. De subsidieontvanger houdt een administratie bij van aan de activiteiten verbonden uitgaven en inkomsten als bedoeld in artikel 4:37, eerste lid, onder b, van de Awb en overlegt deze desgevraagd aan Gedeputeerde Staten;</li> <li>2. De subsidieontvanger dient ten minste 5 jaar nadat de vaststelling van de subsidie onherroepelijk is geworden, haar administratie ten aanzien van de kosten van de uitvoering van het project te bewaren en toegankelijk te houden.</li> </ol> <p>Monitoren van de gerealiseerde stikstofreductie is deel van de pilot-benadering. Deels kan het effect worden geschat m.b.v. forfaitaire waarden, deels kan er een koppeling worden gemaakt met ammoniakmeetpilots en -netwerken die gepland worden.</p>		

### 3. Uitvoering en uitvoeringsrisico's

#### 1. Op welke manier past dit voorstel in het integrale gebiedsprogramma in wording?

*Dit voorstel draagt bij aan generieke emissiereductie, zowel in gebieden met een grote reductiedoelstelling als in gebieden met een lager ambitieniveau. Doordat in principe iedere agrarisch ondernemer mee kan doen, bevordert het de solidariteit en helpt het om de druk nabij de stikstofgevoelige Natura2000 gebieden enigszins te verlichten. Het experimenteren met en leren van laagdrempelige innovaties en maatregelen sluit aan bij de experimenteergebieden zoals die genoemd zijn in het versnellingsvoorstel "Naar een waardenvolle landbouw".*

#### 2. Welke personen, groepen en actoren zijn betrokken?

*Melkveehouders in de drie Noordelijke provincies*

#### 3. Geef aan wat de tijdsplanning voor de maatregel is. Ingangsdatum, mijlpalen, wanneer effect, einddatum

*Publicatie van het openstellingsbesluit van de Noordelijke subsidieregelingen is gepland tijdens de eerste twee weken van december. Opening van het loket bij uitvoeringsorganisatie SNN (Samenwerkingsverband Noord Nederland) is gepland in januari 2023.*

#### 4. Is er draagvlak in de regio voor dit voorstel en hoe is dit onderbouwt?

*De lijst is afgestemd met de belangrijkste belangenbehartigers binnen de sector, waardoor er op een goed draagvlak kan worden gerekend. Ook tijdens maatwerkgesprekken is veel belangstelling getoond voor "laaghangend fruit" maatregelen.*

#### 5. Hoe wordt geborgd dat het voorstel niet leidt tot lock-in effecten – indien relevant?

*Er is draagvlak en interesse voor deze maatregelen binnen de agrarische sector. Er wordt wel steeds naar de sector gecommuniceerd dat er aanvullend ook andere (gebiedsgerichte) maatregelen doorgevoerd gaan worden.*

*Het gaat om subsidies voor relatief kleine investeringen die zich relatief snel terug verdienen. Bovendien dragen ze, door het verlagen van de stikstofuitstoot, of door het weerbaarder maken tegen klimaatverandering of door een efficiëntere bedrijfsvoering bij aan het verbeteren van het toekomstperspectief voor de ondernemer en de sector als geheel.*

#### 6. Geef – indien van toepassing- voor dit voorstel inzicht in de (sociaaleconomische) effecten; waaronder het perspectief van de landbouw

*Naast het verlagen van de stikstofuitstoot bieden de te subsidiëren maatregelen en innovaties de melkveehouder ook andere voordelen die hem kunnen helpen in zijn bedrijfsvoering. Hierin zit ook juist de aantrekkingskracht van het pakket. Dit betreft bijvoorbeeld het weerbaarder worden tegen droogte door opvang van regenwater en verdund uitrijden van de mest, bereiken van betere diergezondheid t.g.v. een schonere stal, minder aankoop van krachtvoer en kunstmest door efficiënter om te gaan met eiwit van eigen land en het aansturen op een aanvullend verdienmodel door het voorbereiden op monomestvergisting).*

#### 7. Wat zijn voorwaarden om de maatregel uit te kunnen voeren en het juiste effect te sorteren?

*(Bijv. politiek/bestuurlijk, financieel, juridisch, technisch, organisatorisch, ruimtelijk, maatschappelijk).*

*Een 'cafetariamodel' met laagdrempelige reductiemaatregelen  
Een proeftuin-opzet*

*Randvoorwaarden van de sector:*

- De regeling is vrijwillig. Deelname is niet verplicht.
- Deelname is generiek mogelijk voor alle bedrijven in Noord Nederland.
- De resultaten worden gemonitord om zo zicht te krijgen op de resultaten van de innovatiekracht.

- Voldoende budget beschikbaar om te voorkomen dat de regeling 'overtekend' wordt. Dat werkt demotiverend.
- Bij alle vervolgstappen, landelijk, legalisering, gebiedsgerichte aanpak, intern/extern salderen, etc. is de situatie zonder deelname aan de regeling het referentiepunt.

#### Randvoorwaarden van de provincies

- 
- De regeling moet zoveel mogelijk ondernemers verleiden mee te doen.
- Reeds verplichte maatregelen kunnen niet onder de regeling vallen.
- Eventueel later landelijk opgelegde maatregelen vallen daarna buiten de regeling.
- Maatregelen die opgenomen zijn in de RAV (en dus in principe saldeerbaar zijn) vallen buiten de regeling.
- De resultaten worden gemonitord om de effectiviteit van maatregelen te beoordelen en de maatregelenlijst periodiek aan te passen.
- Er moet, marginaal, getoetst kunnen worden dat de maatregelen ook gerealiseerd worden.
- De reductie van ammoniakuitstoot komt ten bate van de natuur. Alleen met aanpassing van de vergunning binnen de wettelijke contouren en jurisprudentie kan intern of extern gesaldeerd worden.
- De regeling moet na twee jaar geëvalueerd worden op rendement om te bepalen of hij doorgezet wordt.
- De uitvoeringskosten bij de provincies zullen tussen de 4 en 5 fte's per provincie liggen.

De uiteindelijke beslissing over de set van maatregelen moet plaatsvinden op basis van afstemming tussen de agrarische sector, (inhoudelijke experts van) de Noordelijke provincies en het Rijk.

#### 8. Wat zijn eventuele risico's bij dit voorstel en hoe wordt hiermee omgegaan?

(Bijv. politiek/bestuurlijk, financieel, juridisch, technisch, organisatorisch, ruimtelijk, maatschappelijk).

*Het voorstel is een politiek-bestuurlijk belangrijk onderwerp. Op vele momenten en in vele gremia wordt naar dit traject verwezen als een van de voorbeelden waarin daadwerkelijk actie wordt ondernomen om stikstof te reduceren. Het is daarom van belang dat toegang tot de regeling goed geborgd is.*

#### 4. Waar vindt de maatregel plaats en waar heeft het effect? (geografische inbedding, incl. kaart)

Noord Nederland

## Leeswijzer

Bovenstaand format van het oorspronkelijke aanvraagformat dat eerder gebruikt is in april 2022 ten tijde van de provinciale uitvraag voor versnellingsvoorstellen. Het betreft met name een herstructurering van het gebruikte format van april 2022 naar een herkenbaar format dat sinds korte tijd Rijksbreed verplicht gebruikt wordt over de onderbouwing van nieuwe uitgaven vanaf de Rijksbegroting. Doordat de wijziging met name een herstructurering is, bevat het aangepaste format grotendeels dezelfde informatieelden als het oorspronkelijke aanvraagformat. Wel zijn enkele criteria uit de Kamerbrief van 15 juli toegevoegd. Om het overzichtelijker te maken zijn de gevraagde informatieelden die niet in het vorige aanvraagformulier stonden opgenomen in blauw gearceerd. Daarnaast zijn/worden de velden al zo goed als mogelijk door LNV ingevuld op basis van de door de provincie aangeleverde informatie in het oorspronkelijke aanvraagformat. Wij vragen hierop te controleren en waar nodig aan te passen/ aan te vullen.

De kwaliteit van het invullen van dit format heeft geen directe gevolgen voor het wel/niet toekennen van de middelen zoals deze staan opgenomen in als bijlage in de regeling. Wel zullen de ingevulde velden goed bekeken en waar nodig besproken worden gelet op het belang van het genereren van goede informatie over de onderbouwing van voorstellen en andere relevante uitvoeringsaspecten.

### *Innovatievoorstellen*

Specifiek voor de innovatievoorstellen is het zinvol om te vermelden dat het format ook een informatieveld bevat over het voorkomen van lock-in effecten. Het is goed om te weten dat de toets voor verlening van deze middelen later in de tijd plaats vindt op grond van de later gegeven beschikkingsvoorwaarden en niet op grond van dit aanvraagformat. Momenteel worden de precieze beschikkingsvoorwaarden hiervoor in kaart gebracht. Hierover worden de betrokken provincies op de hoogte gehouden.

Maatregelen die in Nota van Wijziging (€1.28 mld.) zitten en in verbeterde vorm kunnen worden ingediend en door het Rijk beoordeeld zullen worden

	Maatregelpakket	Submaatregelpakket (i.v.t)	Maatregel	Fase WEcR	Beoordeling WEcR	Reservering (WEcR 1) / Onderbc Bedrag 24-26 (incl. uitv.)	
Friesland	Klimaat & Veenweide		Aanvullende Vernatting tot greppeldrapplas	WEcR 1	Low regret	Low regret	4,539
Friesland	Klimaat & Veenweide		Functieverandering landbouw naar natuur (-10 of hoger)	WEcR 1	Low regret	Low regret	7,358
Friesland	Klimaat & Veenweide		Inrichten Robuust en Klimaatbestendig Watersysteem	WEcR 1	Low regret	Low regret	2,003
Friesland	Klimaat & Veenweide		Integraal Gebiedsproces: Proces- en organisatiekosten	WEcR 1	Low regret	Low regret	7,891
Friesland	Klimaat & Veenweide		Optimalisatie Weidevogelbiotoop	WEcR 1	Low regret	Low regret	3,107
Friesland	Klimaat & Veenweide		Vernatting Conform Veenweideprogramma	WEcR 1	Low regret	Low regret	20,846
Friesland	Landbouw & sociaaleconomisch	Fysieke Investerings voor Generiek en Gebiedsgericht Versnellen	Gebiedsgericht Versnellen	WEcR 1	Low regret	Low regret	18
Friesland	Landbouw & sociaaleconomisch	Fysieke Investerings voor Generiek en Gebiedsgericht Versnellen	Monitoring en evaluatie	WEcR 1	Low regret	Low regret	3,08
Friesland	Landbouw & sociaaleconomisch	Fysieke Investerings voor Generiek en Gebiedsgericht Versnellen	Prolongeren Noorderlijke Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie	WEcR 1	Low regret	Low regret	40,58
Friesland	Natuur	Bomen en Bos	210 Hectare Uitbreiding agroforestry en voedselbos	WEcR 1	Low regret	Low regret	0,3
Friesland	Natuur	Kennisontwikkeling	Actualisatie LESA	WEcR 1	Low regret	Low regret	1,4
Friesland	Natuur	Kennisontwikkeling	Actualisatie vegetatiekarteringen	WEcR 1	Low regret	Low regret	1,695
Friesland	Natuur	Kennisontwikkeling	Bodemonderzoek zuurgraaden voedselrijkdom	WEcR 1	Low regret	Low regret	0,7
Friesland	Natuur	Bomen en Bos	Bosuitbreiding Binnen NNN-Omvorming Bestaande Natuur naar nieuw bos	WEcR 1	Low regret	Low regret	0,368
Friesland	Natuur	Bomen en Bos	Bosuitbreiding buiten NNN	WEcR 1	Low regret	Low regret	3,548
Friesland	Natuur	Kennisontwikkeling	Onderzoek ecologie van soorten	WEcR 1	Low regret	Low regret	1,1
Friesland	Natuur	Kennisontwikkeling	Onderzoek GBDA; detaillering opgave per landschapstype + randvoorwaarden aanleg en beheer	WEcR 1	Low regret	Low regret	0,1
Friesland	Natuur	Kennisontwikkeling	Onderzoek hydrologische condities	WEcR 1	Low regret	Low regret	0,8
Friesland	Natuur	Bomen en Bos	Revitalisering Bestaand Bos	WEcR 1	Low regret	Low regret	5,302
Friesland	Natuur	Bomen en Bos	Revitalisering Landschapselementen	WEcR 1	Low regret	Low regret	1,788
Friesland	Natuur	Kennisontwikkeling	Stikstofmeetnet	WEcR 1	Low regret	Low regret	0,27
Friesland	Natuur	Weidevogels	Subsidie Duurzaam Behoud Weidevogelgrasland en Vestigen Bijbehorende Kwalitatieve Verplichting	WEcR 1	Low regret	Low regret	19,6
Friesland	Natuur	Weidevogels	Subsidieopdracht Optimalisatie Weidevogelbiotoop	WEcR 1	Low regret	Low regret	3,85
Friesland	Natuur	Bomen en Bos	Uitbreiding houtige landschapselementen	WEcR 1	Low regret	Low regret	2,117
Totaal							150,342

Maatregelen WEcR 2 die wel in verbeterde vorm door het Rijk worden beoordeeld, maar op dit moment niet financierbaar zijn uit de Nota van Wijziging (€ 1.28 mld.)

	Maatregelpakket	Submaatregelpakket (i.v.t)	Maatregel	Fase WEcR	Beoordeling WEcR	Reservering (WEcR 1) / Onderbc Bedrag 24-26 (incl. uitv.)	
Friesland	(Versnelling) Water en Bodem		Opstellen Gebiedsplannen	WEcR 2	Onvoldoende / onduidelijk	Gebiedsprocessen	0,45
Friesland	Landbouw & sociaaleconomisch	Beheerfonds	Implementatie	WEcR 2	Low regret	Low regret	1,875
Friesland	Landbouw & sociaaleconomisch	Beheerfonds	Vergoeding Inzet Agrariër	WEcR 2	Low regret	Low regret	37,5
Totaal							39,825

Maatregelen die in verbeterde vorm niet worden beoordeeld, en op dit moment niet financierbaar zijn

	Maatregelpakket	Submaatregelpakket (i.v.t)	Maatregel	Fase WEcR	Beoordeling WEcR	Reservering (WEcR 1) / Onderbc Bedrag 24-26 (incl. uitv.)	
Friesland	(Versnelling) Water en Bodem		Aanpak Eutrofe bagger en microverontreinigingen	WEcR 2	Onvoldoende / onduidelijk	Buiten onderbouwing/reservering	16
Friesland	(Versnelling) Water en Bodem		Generieke Aanpak	WEcR 2	Onvoldoende / onduidelijk	Buiten onderbouwing/reservering	8,55
Friesland	(Versnelling) Water en Bodem		Implementatie Maatregelen Gebiedsplannen	WEcR 2	Onvoldoende / onduidelijk	Buiten onderbouwing/reservering	1,2
Friesland	(Versnelling) Water en Bodem		Kennisontwikkeling, afstemming en integratie	WEcR 2	Onvoldoende / onduidelijk	Buiten onderbouwing/reservering	9
Friesland	(Versnelling) Water en Bodem		Waterpilots en projecten	WEcR 2	Onvoldoende / onduidelijk	Buiten onderbouwing/reservering	4,7
Friesland	Klimaat & Veenweide		Functieverandering landbouw naar natuur (-10 of hoger)	n.v.t. (beheerskosten)	leeg	Buiten onderbouwing/reservering	0,882
Friesland	Klimaat & Veenweide		Optimalisatie Weidevogelbiotoop	n.v.t. (beheerskosten)	leeg	Buiten onderbouwing/reservering	6,198
Friesland	Klimaat & Veenweide		Funderingsaanpak	WEcR 1	Onvoldoende / onduidelijk	Geen reservering/onderbouwing	6
Friesland	Klimaat & Veenweide		Uitbreiding naar 5 gebieden	WEcR 1	Onvoldoende / onduidelijk	Geen reservering/onderbouwing	7,176
Friesland	Landbouw & sociaaleconomisch	Wetter & Moar	Biobased en Identitair Bouwen	WEcR 2	Onvoldoende / onduidelijk	Buiten onderbouwing/reservering	0,52



Friesland	Landbouw & sociaaleconomisch	Beheerfonds	Capaciteit Organisatie	WEcR 2	Onvoldoende / onduidelijk	Buiten onderbouwing/reservering	1,44
Friesland	Landbouw & sociaaleconomisch	Beheerfonds	Communicatie	WEcR 2	Onvoldoende / onduidelijk	Buiten onderbouwing/reservering	1,5
Friesland	Landbouw & sociaaleconomisch	Wetter & Moar	Data-Observatorium	WEcR 2	Onvoldoende / onduidelijk	Buiten onderbouwing/reservering	0,65
Friesland	Landbouw & sociaaleconomisch	Wetter & Moar	Duurzaam Vervoer, hubs en lijnen	WEcR 2	Onvoldoende / onduidelijk	Buiten onderbouwing/reservering	0,45
Friesland	Landbouw & sociaaleconomisch	Wetter & Moar	Educatie & Betrokkenheid	WEcR 2	Onvoldoende / onduidelijk	Buiten onderbouwing/reservering	0,3
Friesland	Landbouw & sociaaleconomisch	Wetter & Moar	Iconische Energieprojecten	WEcR 2	Onvoldoende / onduidelijk	Buiten onderbouwing/reservering	0,2
Friesland	Landbouw & sociaaleconomisch	Wetter & Moar	Landschapsbeheer als Serious Game	WEcR 2	Onvoldoende / onduidelijk	Buiten onderbouwing/reservering	1,25
Friesland	Landbouw & sociaaleconomisch	Beheerfonds	Learning by Doing	WEcR 2	Onvoldoende / onduidelijk	Buiten onderbouwing/reservering	0,36
Friesland	Landbouw & sociaaleconomisch	Wetter & Moar	Materialenlaboratorium	WEcR 2	Onvoldoende / onduidelijk	Buiten onderbouwing/reservering	0,55
Friesland	Landbouw & sociaaleconomisch	Wetter & Moar	Merkontwikkeling	WEcR 2	Onvoldoende / onduidelijk	Buiten onderbouwing/reservering	0,35
Friesland	Landbouw & sociaaleconomisch	Wetter & Moar	Netwerkorganisatie	WEcR 2	Onvoldoende / onduidelijk	Buiten onderbouwing/reservering	0,17
Friesland	Landbouw & sociaaleconomisch	Beheerfonds	Praktijkkennis Friese situatie	WEcR 2	Onvoldoende / onduidelijk	Buiten onderbouwing/reservering	10
Friesland	Landbouw & sociaaleconomisch	Wetter & Moar	Regionaal Voedselsysteem	WEcR 2	Onvoldoende / onduidelijk	Buiten onderbouwing/reservering	0,85
Friesland	Landbouw & sociaaleconomisch	Wetter & Moar	Toerisme & Recreatie	WEcR 2	Onvoldoende / onduidelijk	Buiten onderbouwing/reservering	0,15
Friesland	Landbouw & sociaaleconomisch	Beheerfonds	Vergoedig Begeleiding	WEcR 2	Onvoldoende / onduidelijk	Buiten onderbouwing/reservering	9,375
Friesland	Natuur	Bomen en Bos	210 Hectare Uitbreiding agroforestry en voedselbos	n.v.t. (beheerskosten)	leeg	Buiten onderbouwing/reservering	0,19
Friesland	Natuur	Bomen en Bos	Bosuitbreiding buiten NNN	n.v.t. (beheerskosten)	leeg	Buiten onderbouwing/reservering	0,43
Friesland	Natuur	Bomen en Bos	Uitbreiding houtige landschapselementen	n.v.t. (beheerskosten)	leeg	Buiten onderbouwing/reservering	0,848
Friesland	Natuur	Bomen en Bos	Proceskosten	WEcR 1	Onvoldoende / onduidelijk	Geen reservering/onderbouwing	1,3
Friesland	Natuur	Kennisontwikkeling	Proceskosten	WEcR 1	Onvoldoende / onduidelijk	Geen reservering/onderbouwing	0,606
Friesland	Natuur	Weidevogels	Proceskosten	WEcR 1	Onvoldoende / onduidelijk	Geen reservering/onderbouwing	0,5
Friesland	Natuur	Boerenlandnatuur	Benodigd Budget Ondersteuning Uitvoering Beheer	WEcR 2	Onvoldoende / onduidelijk	Buiten onderbouwing/reservering	1
Friesland	Natuur	Grip op Kwaliteit	Financiering Natuurbeheer: Verstrekken subsidie overgangsbeheer	WEcR 2	Onvoldoende / onduidelijk	Buiten onderbouwing/reservering	7,28
Friesland	Natuur	Boerenlandnatuur	Inrichting en Herstel Landschapselementen/GBDA	WEcR 2	Onvoldoende / onduidelijk	Buiten onderbouwing/reservering	2,137
Friesland	Natuur	Grip op Kwaliteit	Kwaliteitsimpulsen	WEcR 2	Onvoldoende / onduidelijk	Buiten onderbouwing/reservering	8,404
Friesland	Natuur	Grip op Kwaliteit	Optimaliseren Natuurbeheer	WEcR 2	Onvoldoende / onduidelijk	Buiten onderbouwing/reservering	21,195
Friesland	Natuur	Boerenlandnatuur	Proceskosten	WEcR 2	Onvoldoende / onduidelijk	Buiten onderbouwing/reservering	2,231
Friesland	Natuur	Grip op Kwaliteit	Proceskosten	WEcR 2	Onvoldoende / onduidelijk	Buiten onderbouwing/reservering	3,686
Friesland	Natuur	Boerenlandnatuur	Versterken ANLB Beheer Bestaande Leefgebieden	WEcR 2	Onvoldoende / onduidelijk	Buiten onderbouwing/reservering	19,17
<b>Totaal</b>							<b>156,798</b>